

πηγών είναι πλουσιώτερα, θὰ προσπαθῆσω νὰ καθορίσω τοὺς ἐντὸς ἐκάστης περιόδου ἰσχύοντας κανόνες καὶ νὰ συναγάγω γενικώτερα συμπεράσματα. Δεδομένου ὅτι αἱ ἐν τῷ βυζαντινῷ πολιτειακῷ ὀργανισμῷ μεταβολαὶ εἶναι κατὰ κανόνα προϊόντα βραδείας ἐξελίξεως, προσδιοριζομένης ὑπὸ διαφόρων παραγόντων, ὧν ἡ ἔρυνα δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην, οὐχὶ δὲ ἀποτέλεσμα νομοθετικῆς ad hoc ρυθμίσεως, ὁ ἔρευνητὴς στερεῖται ἀσφαλῶν στοιχείων διὰ νὰ προσδιορίσῃ τὸν ἀκριβῆ χρόνον τῶν ἐπελθουσῶν μεταβολῶν καὶ διὰ τοῦτο ἢ κατὰ περιόδους διάκρισις παρουσιάζει ποιάν τινα ρευστότητα, τὰ σπέρματα δὲ τῆς μεταβολῆς ἐνὸς φαινομένου, ἧτις εἰς τινα δεδομένην στιγμὴν ἐμφανίζεται ὀλοκληρωμένη, πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν πολλάκις εἰς τὴν προηγουμένην περίοδον.

Αἱ γνωσταὶ δυσχέρειαι, ἃς ἀντιμετωπίζει ὁ μελετῶν τοὺς διέποντας τὴν λειτουργίαν τοῦ βυζαντινοῦ κράτους θεσμούς, παρουσιάζονται ἔτι μᾶλλον εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν· διότι, στερούμενοι οἰουδήποτε βυζαντινοῦ βοηθήματος, περιέχοντος κανόνες δημοσίου δικαίου, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ καταφύγωμεν εἰς τὰς ἰσχνὰς καὶ οὐχὶ πάντοτε ἀκριβολόγους πληροφορίας τῶν ἱστορικῶν καὶ χρονογράφων¹, ἐξ αὐτῶν δὲ δι' ἐπαγωγῆς νὰ προσπαθῆσωμεν νὰ ἀποκαταστήσωμεν τοὺς κανόνες, οἵτινες διείπον τὴν ἀνοδὸν νέου αὐτοκράτορος· διὰ τοῦτο δικαιολογεῖται ἀπολύτως ἢ εἰς τὰς ὀλίγας ἐξ αὐθεντικῶν κειμένων προερχομένας μαρτυρίας, ὡς τὰ ἐν τῇ Βισ. Τάξει περιληφθέντα κεφάλαια I 91 - 96, II 27, ἀποδιδόμενη σημασία.

Τὰς δυσχερείας ἐπαυξάνει καὶ τὸ γεγονός ὅτι δὲν ἀποσαφηνίζεται πάντοτε ἐπαρκῶς εἰς τὰς πηγὰς ὁ ἐκάστοτε διαδραματισθεὶς πολιτικὸς ρόλος τῶν μετασχόντων τῆς ἀναγορεύσεως παραγόντων, καὶ δὴ ὅσάκις πρόκειται περὶ βιαίας καταλήψεως τῆς ἀρχῆς, ὥστε νὰ διακρίνηται, ἐὰν ἢ συμβολῇ τοῦ καθ' ἕκαστον παράγοντος ἔχει τὸν χαρακτηριστικὴν πολιτικῆς δράσεως ἢ εἶναι ἄσκησις τῆς ἀρμοδιότητός του ὡς πολιτειακοῦ ὀργάνου, μετέχοντος κατὰ δίκαιον τῆς ἐκλογῆς καὶ ἀναγορεύσεως αὐτοκράτορος.

¹) Ἐναφέρω ἐν παράδειγμα· ὁ Μαλάλας ὁμιλῶν περὶ τῆς ἀνόδου σειρᾶς ὄλης αὐτοκρατορῶν χρησιμοποιεῖ τὴν αὐτὴν δι' ὅλους φρασιολογίαν, ἀποδίδων τὴν ἀναγόρευσιν εἰς μόνην τὴν σύγκλητον, ἐνῶ ὡς ἐξ ἄλλων, λίαν ἀξιολόγων πολλάκις, πηγῶν γνωρίζομεν, συνήρρησαν διάφοροι ἐν πολλοῖς εἰς ἐκάστην τῶν ὑπὸ τοῦ Μαλάλα ἀναφερομένων περιπτώσεων παράγοντες. Μαλ. 342: καὶ ἐβασίλευσεν ὁ θεϊότατος Βάλης... ὑπὸ τῆς συγκλήτου Κωνσταντινουπόλεως στεφθεὶς· 344: ἡ σύγκλητος Κωνσταντινουπόλεως ἀνηγόρευσε βασιλέα Θεοδόσιον· 344: ἀναγορευθεὶς ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἐβασίλευσεν ὁ θεϊότατος Θεοδόσιος ὁ Σπανός· 367: ἐβασίλευσεν ἀπὸ τῆς συγκλήτου στεφθεὶς ὁ θεϊότατος Μαρκιανός· 369: ἐστέφθη ὑπὸ τῆς συγκλήτου ὁ θεϊότατος Λέων (sc. ὁ Α') κλπ. Τὰς ἐκ τῶν λοιπῶν κειμένων μαρτυρίας βλ. κατωτέρω εἰς τὴν οἰκίαν περὶ ἐκάστου αὐτοκράτορος θέσιν.

ΠΡΩΙΜΟΣ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (324-610)

Α' ΤΜΗΜΑ 337-450

Τοῦ πρώτου τμήματος τῆς πρώτου βυζαντινῆς περιόδου (324 - 610), ἀρχὴν μὲν θεωρῶ τὸ ἔτος τῆς ἀναλήψεως τῆς ἐξουσίας ὑπὸ τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου (337), τὴν λήξιν του δὲ συμπίπτουσιν μὲ τὴν ἐξάλειψιν τῆς θεοδοσιανῆς δυναστείας ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Ἐφ' ὅσον βεβαίως δὲν ἐπῆλθεν ἀπότομος διάσπασις τῶν μετὰ τῆς Ρώμης δεσμῶν τοῦ δια τῆς μεταφορᾶς τῆς πρωτευούσης (330) διαμορφωθέντος νέου ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις κράτους, εἶναι αὐτονόητον ὅτι οἱ κανόνες, οἵτινες ἐφηροῦζοντο διὰ τὴν ἀνάδειξιν τῶν ρωμαίων αὐτοκρατόρων κατὰ τὸ ἄμεσον πρὸ τοῦ 330 διάστημα, θὰ ἴσχυον καὶ εὐθὺς μετὰ τοῦτο, ἀκριβῶς δὲ ἡ συνέχεια αὕτη τῆς ἱστορικῆς παραδόσεως εἴλκυσε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν νεωτέρων ρωμαιστῶν, ὥστε νὰ ἐπεκτείνουν τὰς σχετικὰς μὲ τὸν ρωμαϊκὸν κόσμον ἐρεῦνας τῶν μέχρι τῶν ἰουστινιανείων χρόνων. Προσφάτως ἀκόμη συνέζητησαν ἐξ ἐπόψεως πολιτειακοῦ δικαίου τὸ πρόβλημα τῆς θεμελιώσεως τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα ὁ J. Straub καὶ οἱ ἐπὶ τοῦ ἔργου του ἀφιερῶσαντες διεξοδικὰς βιβλιοκρισίας O. Treitinger¹ καὶ W. Ensslin², δι' ὃ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἡ ἰδική μου ἐπισκόπησις, μὴ δυναμένη νὰ παραλειφθῇ, ἐφ' ὅσον σκοπὸς τῆς παρουσίας μελέτης εἶναι ἡ παρακολούθησις τοῦ προβλήματος καθ' ὅλην τὴν μακροαἰῶνα διάρκειαν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, θὰ εἶναι ὅσον ἔνεστι βραχεῖα.

Τὸ ὑπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ εἰσαχθὲν σύστημα διακυβερνήσεως τῆς αὐτοκρατορίας προέβλεπε ταυτόχρονον ὑπαρξίν δύο αὐγούστων, ἀντιστοίχως δὲ καὶ δύο καισάρων, οἱ ὅποιοι προωρίζοντο νὰ διαδεχθῶν τοὺς πρώτους. Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος συνήνωσεν ὑφ' ἑαυτὸν ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν ἀλλὰ διετήρησε τὸ σύστημα τῆς ἀναδείξεως καισάρων, τοῦτο μὲν πρὸς διευκόλυνσιν τοῦ ἔργου του εἰς τὴν ἄσκησιν τῆς ἐξουσίας, τοῦτο δὲ πρὸς καθορισμὸν τῶν διαδόχων του. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἀνεκήρυξε καισάρας τοὺς τρεῖς υἱοὺς του³ καὶ ἐν ἔτει 335 καθώρισε ποῖον τμήμα τῆς αὐτοκρατορίας θὰ περιήρχετο εἰς τὴν ἐξουσίαν ἑνὸς ἐκάστου, ἀλλὰ δὲν φαίνεται νὰ προσδιώρισε, τίς

¹) Ἐν B. Z. τ. 41 (1941) σ. 197 - 210.

²) Ἐν Phil. Woch. τ. 61 (1941) στ. 633 - 645. Βλ. ἀκόμη τὰς κρίσεις τῶν A. STEINWENTER ἐν Zeitsch. der Savigny - Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung τ. 60 (1940) σ. 320 - 321, J. VOGT ἐν Deutsche Literaturzeitung τ. 61 (1940) σ. 769 - 772. Βλ. ὡσαύτως C. E. V. SINCKLE, Changing bases of the Roman Imperial power in the third century a. D. ἐν L'antiquité classique τ. 8 (1939) σ. 153 - 170.

³) Βίος Κωνσταντίνου IV 40. Ὁ Κωνσταντῖνος Β' ἀνεδείχθη καισαρ τὴν 1 Μαρτίου 316, ὁ Κωνσταντῖος τὴν 8 Νοεμβρίου 324 καὶ ὁ Κωνσταντῖνος τὴν 25 Δεκεμβρίου 333. Πρὸς τούτους τὴν 18 Σεπτεμβρίου 335 ὁ Κωνσταντῖνος ἀνεκήρυξε καισαρὰ καὶ τὸν ἀνεψιὸν του Δαλαμάτιον.

ἢ τίνες ἐξ αὐτῶν θὰ ἐγίνοντο μετὰ τὸν θάνατόν του (22 Μαΐου 337) αὐγουστοί. Ἡ εἰς αὐγουστους ἀναγόρευσις τῶν τριῶν υἱῶν τοῦ Κωνσταντίνου ¹, **Κωνσταντίνου (Β')**, **Κωνσταντίου** καὶ **Κώνσταντος (Α')** ὑπῆρξεν ἔργον τοῦ στρατοῦ ², πραγματοποιηθεῖσα τὴν 9 Σεπτεμβρίου 337, τῆς συγκλήτου Ρώμης περιορισθείσης εἰς ἀποδοχὴν τοῦ γεγονότος ³.

Περὶ τῆς ἀναγορεύσεως τῶν ἀμέσως ἀκολουθούντων αὐτοκρατόρων ἔχομεν τὰς πλήρεις σαφηνείας καὶ ζωηρότητας, πλουσίας εἰς λεπτομερείας ἀφηγήσεις τοῦ Ἀμμιανοῦ Μαρκελλίνου, ἐφ' ὧν κυρίως ἐστηρίχθη ὁ Straub εἰς τὸ προμνησθὲν ἔργον του. Ἐπειδὴ δὲ καὶ περὶ τῆς προηγηθείσης ἀναδείξεως τοῦ Ἰουλιανοῦ εἰς καίσαρα κατέχομεν διαφωτιστικὰς λεπτομερείας, δυναμένας ἐπιβοηθητικῶς νὰ χρησιμοποιηθῶν, σημειῶ τὰς σχετικὰς εἰδήσεις. Τὴν 6 Νοεμβρίου 355 ἐνώπιον τῶν ἐν Μεδιολάνῳ συνηθροισμένων στρατευμάτων ὁ Κωνσταντῖος ἐνεφανίσθη ὁδηγῶν τὸν Ἰουλιανὸν ἐπὶ ὑψηλῆς διὰ λαβάρων κεκοσμημένης ἐξέδρας. Ἀφοῦ ἐξέθεσε διὰ βραχέων τοὺς λόγους, οἵτινες ἤγαγον αὐτὸν εἰς τὴν ἀπόφασιν, ὅπως ἀναγορεύσῃ τὸν Ἰουλιανὸν καίσαρα, ἐξήτησε τὴν ἐπιδοκιμασίαν τῆς ἐκλογῆς του ἐκ μέρους τοῦ στρατοῦ. Ἐκδηλωθείσης ταύτης διὰ βοῆς, ὁ Κωνσταντῖος περιέβαλε τὸν Ἰουλιανὸν διὰ τοῦ πορφυροῦ ἐνδύματος ὀνομάσας αὐτὸν καίσαρα ⁴.

Ὅτε μετὰ τινα ἔτη ἐδόθη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίου ἡ διαταγή, ὅπως ἀποσταλοῦν, παρὰ τὰ συμπεφωνημένα, εἰς τὴν Ἀνατολὴν τμήματα τοῦ ἐν Γαλατία συγκροτηθέντος στρατοῦ, οἱ στρατιῶται ἐξηγέρθησαν καὶ προσέβησαν ἐν Παρισίοις εἰς τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Ἰουλιανοῦ, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας του, εἰς αὐγουστον. Ὁ Ἰουλιανὸς ἤρθη ἐπ' ἀσπίδος καὶ διὰ βοῆς σύμπας ὁ στρατὸς ἀνεφώνησεν αὐτὸν αὐγουστον. Ἀλλὰ διὰ νὰ πληρωθοῦν πάντες οἱ τύποι, ἔδει νὰ περιβληθῇ διὰ διαδήματος· ἐπειδὴ ὅμως τοῦτο δὲν ὑπῆρχε πρόχειρον καὶ ὁ Ἰουλιανὸς ἀπέκρουε τὴν πρότασιν τῶν στρατιωτῶν, ὅπως χρησιμοποιηθῇ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον διάδημα ἢ περιδέριον τῆς συζύγου του ἢ φάλαρα ἵππου, λογχοφόρος τις ὀνόματι Maurus ⁵ ἀπέσπασε τὸ χρυσοῦν περιδέριον, τὸ ὅποιον ἔφερεν ὡς στρατιωτικὸν παράσημον καὶ τὸ ἔθεσε μετὰ τόλμης ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἰουλιανοῦ (Φεβρουάριος 360) ⁶. Ἡ συνήθεια τῆς διὰ τοιούτου περιδεραίου, μα-

¹) Τὰ λοιπὰ ἄρρενα μέλη τῆς οἰκογενείας τοῦ Κωνσταντίνου ἐξηφάνισεν ἐν τῷ μεταξὺ ἡ στρατιωτικῇ ἡγεσίᾳ. KORNEMANN, Doppelprinzipat σ. 132 ἐπ. Πρβλ. STEIN, Geschichte I σ. 203.

²) Βίος Κωνσταντίνου IV 68· πρβλ. καὶ I 1.

³) Βίος Κωνσταντίνου IV 69: *τοὺς δ' αὐτοῦ παῖδας καὶ οὗτοι* [sc. ἡ σύγκλητος καὶ ὁ δῆμος Ρώμης] *μόνους καὶ οὐδ' ἄλλους αὐτοκράτορας καὶ σεβαστοὺς ἀνεκάλον.*

⁴) Amm. Marcell. XV 8. 4 - 11· βλ. καὶ Ἰουλιανοῦ ἐπιστ. πρὸς Ἀθηναίους (ἐκδ. HERTLEIN) σ. 357. Πρβλ. J. BIDEZ, La vie de l'empereur Julien, Paris 1930 σ.123 - 129 καὶ STRAUB σ. 55 ἐπ.

⁵) Ὁ Maurus ἦτο πιθανῶς hastatus et draconarius. ENSSLIN ἐν Phil. Woch. τ. 61 (1941) στ. 643.

⁶) Amm. Marcell. XX 4. 17 - 18 καὶ Ἰουλιανοῦ ἐπιστ. πρὸς Ἀθηναίους σ. 363 - 366. Ἐκ τῶν λοιπῶν πηγῶν σημειῶ Λιβανίου λόγον XVIII 90, 94 - 99 (ἐκδ. FOERSTER τ. II σ. 275, 276 - 279), Aurel. Vict. Epit. XLII 15, Eutropi Hist. rom. lib. X c. 15, Ζώσιμον 136, Ζώναραν III 51.

μακίον, *torques*)¹ στέψεως κατὰ τὸν Α. Alföldi ἀνάγεται εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ' αἰ.², παρὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν Ἀμμιανοῦ Μαρκελλίνου, Σωκράτους καὶ Ζωναρᾶ, θεωρούντων αὐτὴν ἐν τῇ προκειμένη περιπτώσει ὡς λύσιν ἀνάγκης. Ὁ αὐτὸς ἐρευνητὴς δὲν συµμερίζεται τὴν ἄποψιν, καθ' ἣν ἢ ἐπ' ἀσπίδος ἀνύψωσις νῦν τὸ πρῶτον ἐχρησιμοποιοῦν κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν αὐτοκράτορος ἀλλὰ θεωρεῖ πιθανὸν ὅτι βαίνει παραλλήλως πρὸς τὴν καθιέρωσιν τῆς διὰ μανιακίου στέψεως³. Ὁ Straub ἐν τούτοις τὴν ἐπ' ἀσπίδος ἀνύψωσιν τοῦ Ἰουλιανοῦ θεωρεῖ ὡς ἐμφαντικὴν τῆς πραξικοπηματικῆς ἐνεργείας τοῦ στρατοῦ, τὴν δ' ἀνοχὴν τοῦ ξενικοῦ τούτου ἐθίμου ὑπὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ ὡς σκοποῦσαν νὰ καταστήσῃ πλέον ἐπιδεικτικὴν τὴν ἰδικὴν του ἀθρότητα καὶ νὰ ἐμφανίσῃ αὐτὸν ὑποκύψαντα εἰς τὴν πίεσιν τοῦ στρατοῦ διὰ τὴν ἀρπαγὴν τῆς ἐξουσίας⁴. Εἰς τὴν ἄποψιν ταύτην ὀρθῶς ἀντέτεινεν ὁ Treitinger ὅτι πᾶς σφετεριστὴς οὐ μόνον ἐπιμελῶς ἀποφεύγει νὰ τονίσῃ τὸν ἀνώμαλον τρόπον ἀνόδου του εἰς τὴν ἐξουσίαν, ἀλλ' ἀντιθέτως προσπαθεῖ νὰ προσδώσῃ εἰς τὰς ἐνεργείας του τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν νομιμοφάνειαν⁵. Εἰς νεωτέραν μελέτην του ὁ W. Ensslin, κατόπιν ἐπισταμένης ἀναλύσεως τῶν εἰς τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Ἰουλιανοῦ ἀναφερομένων μαρτυριῶν, τονίζει ὅτι ἢ κατ' αὐτὴν χρησιμοποίησις τοῦ μανιακίου ὑπῆρξε τυχαία, ἀποτελέσασα λύσιν ἀνάγκης ἐνεκεν ἐλλείψεως διαδήματος, οὐχὶ δὲ ἀποδοχὴ ὀθνείου ἐθίμου⁶.

Παρὰ τοῦ Ἀμμιανοῦ Μαρκελλίνου XXI 10.7 πληροφοροῦμεθα ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς μὴ ἐλπίζων πλέον νὰ ἔλθῃ εἰς συνεννόησιν μὲ τὸν Κωνσταντῖον ἀπέστειλε πρὸς τὴν σύγκλητον Ρώμης ὑπόμνημα μεστὸν ψόγον καὶ πικρῶν παραπόνων κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ὁποίου σύσσωμος ἢ συνέλευσις ὑπεδέχθη διὰ τῆς φράσεως *auctori tuo reverentiam rogamus*, ἐκφράσασα οὕτω τὴν ἔναντι τοῦ νομίμου ἡγεμόνος εὐμενῆ αὐτῆς διάθεσιν. Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου, λέγει ὁ Ensslin, δὲν δύναται νὰ συναχθῇ τὸ συμπέρασμα ὅτι ἢ σύγκλητος ἠρνήθη ὅπως ἀναγνωρίσῃ τὸν Ἰουλιανὸν⁷. Νομίζω ὅμως ὅτι ἐκ τῆς διατυπώσεως τοῦ ἀρχαίου ἱστορικοῦ συνάγεται

¹) Περὶ τῆς μορφῆς τοῦ μανιακίου καὶ τῆς σχέσεως πρὸς τὸ *dracontarium*, *strophium* κλπ. βλ. ENSSLIN, *Torqueskrönung* σ. 280-282, περὶ δὲ τῆς ὕλης καὶ τῆς καθ' ὅλου χρήσεώς του ἐν τῇ κοινωνικῇ ζωῇ Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕ, Βίος τ. Δ' (1951) σ. 387 ἐπ.

²) ALFÖLDI, *Insignien* σ. 51-55, ἐνθα καὶ γενικώτερον περὶ τοῦ συμβόλου τούτου.

³) ALFÖLDI, *Insignien* σ. 54, ἐνθα καὶ περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ ἐθίμου. Τὴν ἄποψιν περὶ γερμανικῆς καταγωγῆς τούτου συµμερίζονται καὶ οἱ TREITINGER, *Reichsidee* σ. 22 ἐπ., ENSSLIN, *Torqueskrönung* σ. 293.

⁴) STRAUB σ. 55-56.

⁵) TREITINGER ἐν *Byz. Zeitschrift* 41 (1941) σ. 205-206. Ὁμοίως καὶ ENSSLIN ἐν *Phil. Woch.* τ. 61 (1941) σ. 642. Οὗτος ὅμως (στ. 643) συμφωνεῖ πρὸς τὸν STRAUB ὅτι μέχρι τοῦ Ἰουλιανοῦ δὲν περιλαμβάνετο εἰς τὸ τυρικὸν τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀναρρήσεως ἢ ἀνύψωσις ἐπ' ἀσπίδος καὶ ἢ διὰ μανιακίου στέψις.

⁶) ENSSLIN, *Torqueskrönung* ἰδίᾳ σ. 268-270, 278-282.

⁷) ENSSLIN ἐν *Phil. Woch.* τ. 41 (1941) σ. 641. βλ. STRAUB σ. 40 καὶ σ. 222 σημ. 153, TREITINGER ἐν *B. Z.* τ. 41 (1941) σ. 201.

μὲν ὅτι ὁ Ἰουλιανὸς διὰ τοῦ ὑπομνήματός του ἐπεδίωξε νὰ δικαιολογήσῃ τὴν αὐθαίρετον ἐνέργειάν του, ἐπισωρεύων τοιαύτας καὶ τοσαύτας μομφὰς κατὰ τοῦ νομίμου αὐτοκράτορος, δὲν καθίσταται ὅμως φανερόν, ἔὰν δι' αὐτοῦ ἐξήτει εὐθέως, ὅπως ἢ σύγκλητος προβῆ εἰς τὴν ἀναγνώρισίν του.

Τὴν καλυτέραν πηγὴν διὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ **Ἰοβιανοῦ** ἀποτελεῖ ὡσαύτως ὁ Ἄμμιανὸς Μαρκελλῖνος. Ὁ Ἰουλιανός, τραυματισθεὶς καιρῶς διαρκούσης τῆς κατὰ τῶν Περσῶν ἐκστρατείας, ἀπέφυγε νὰ ὀρίσῃ διάδοχον καὶ διὰ τοῦτο τὴν ἐπομένην τοῦ θανάτου του (26 Φεβρουαρίου 363) συνῆλθον εἰς σύσκεψιν οἱ στρατιωτικοὶ ἡγέται πεζικοῦ καὶ ἵππικοῦ διὰ νὰ ἀποφασίσουν περὶ ἐκλογῆς νέου ἡγεμόνος. Κατόπιν ζωηρῶν διαφωνιῶν, ὀφειλομένων ἐν πολλοῖς εἰς θρησκευτικὰς καὶ προσωπικὰς ἀντιθέσεις, κατέληξαν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἀγνώστου κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον ἀρχηγοῦ τῶν δομεστικῶν Ἰοβιανοῦ¹. Ὡς παραδίδει ὁ Ἄμμιανός, ὁ Ἰοβιανὸς περιεβλήθη τὴν βασιλικὴν πορφύραν² ἐντὸς τῆς σκηνῆς του, ἀκολούθως δὲ ἐνεφανίσθη πρὸ τοῦ ἄρτι κινήεντος εἰς πορείαν στρατεύματος, ἵνα τύχῃ τῆς ἀνακηρύξεως εἰς αὐγουστον. Παρουσιασθεὶς οὕτω πρὸ τῆς ὀπισθοφυλακῆς, ἐπευφημήθη ζωηρῶς. Εὐθύς δ' ὡς οἱ προπορευόμενοι στρατιῶται ἤκουσαν τὸν θόρυβον, ἐκλαβόντες τὸ ἀκουόμενον ὄνομα ὡς τὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ — ὡς ἐκ τῆς ἀσημάντου μεταξὺ τῶν δύο ὀνομάτων διαφορᾶς — καὶ νομίσαντες ὅτι ὁ ἀγαπητός των αὐτοκράτωρ δὲν εἶχε σοβαρῶς τραυματισθῆ καὶ ἐπανήρχετο εἰς τὸ στρατεύμα, προσέθεσαν καὶ τὰς ἰδικὰς των ἐπευφημίας³.

Αἱ λοιπαὶ πηγαί, ἀναγράφουσαι τὸ γεγονός ἐν πάσῃ συντομίᾳ, στερεοτύπως ἐπαναλαμβάνουν ὅτι ὁ Ἰοβιανὸς ἀνηγορεύθη βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ *στρατοπέδου*⁴, *στρατοῦ*⁵, *στρατιωτῶν*⁶, ἐνῶ ὁ Ζώσιμος σ. 165 σημειοῖ: *τότε τοίνυν τῶν ἐν τέλει πάντων ἅμα τῶν στρατοπέδῳ συνειλεγμένων βουλῆ προετίθετο τίνι δέοι παραδοθῆναι τὴν τῶν ὄλων ἡγεμονίαν... καὶ ψήφῳ κοινῇ βασιλεὺς Ἰοβιανὸς ἀναδείκνυται, ἔνθα διὰ τοῦ ὄρου ἐν τέλει νοοῦνται, νομίζω, πρωτίστως οἱ ἡγέται τοῦ στρατοῦ*⁷. Τῆς ὀψωσοῦν ἐκτεταμένης μαρτυρίας τοῦ Θεοδωρήτου ὀφείλει νὰ γίνῃ μνεία, καίτοι αὕτη ἀποκλίνει τῆς διηγῆ-

¹) Amm. Marcell. XXV 5. 1 - 4, Ζώσιμος 165· πρβλ. Θεμιστίου λόγον V 65c (ἔκδ. DINDORF σ. 78).

²) Μόνος ἐκ τῶν λοιπῶν ἱστοριογράφων ὁ Ζώσιμος 166 ἀναγράφει: *ὁ Ἰοβιανὸς δὲ τὴν ἀλουργίδα ἐνδὺς καὶ τὸ διάδημα περιθέμενος...*

³) Amm. Marcell. XXV 5. 5 - 6. Πρβλ. τὴν λεπτομερῆ περιγραφὴν τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Ἰοβιανοῦ παρὰ STRAUB σ. 11 - 14.

⁴) Ἀρτεμίου μαρτ. 70 (παρὰ Φιλοστοργίῳ Η' 1 σ. 104), Σωζομενὸς Γ' 3 (P. G. τ. 67 στ. 1297): *στρατεύματα*.

⁵) Eutrop. Hist. rom. X 17, Φιλοστόργιος Η' 1, Μαλ. 334, Πασχ. Χρον. 552, Θεοφ. 53 (ὑπὸ παντός τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν ὑπάτων), Σκυλ. - Κεδρ. I 539.

⁶) Σωκράτης Γ' 22 (P. G. τ. 67 στ. 436), Θεμιστίου λόγος V 65 c.

⁷) Πρβλ. καὶ τὴν εἰς τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ Α' ἀναφερομένην τοῦ αὐτοῦ ἱστορικοῦ (σ. 173) μαρτυρίαν: *πολλοὶ μὲν καὶ περὶ πολλῶν ἐγένοντο λόγοι τῶν στρατοπέδῳ καὶ τοῖς τὰς ἡγεμονίας ἔχουσι*.

σεως τοῦ Ἀμμιανοῦ εἰς τὸ σημεῖον τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τοῦ Ἰοβιανοῦ πρὸ τοῦ στρατοῦ, ἵνα τύχη τῆς ἀναφωνήσεως εἰς αὐγουστον, ἐπειδὴ ἀποδίδει, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐκ τῆς περαιτέρω ἐρευνῆς, τὸ σύννηθες τυπικὸν τῆς τοιαύτης ἀνακηρύξεως : τότε δὴ οἱ στρατηγοὶ, τῆς στρατιᾶς τὴν συμφωνίαν θείαν ψῆφον ὑπολαβόντες, ἤγαγον εἰς μέσον τὸν πάντα ἄριστον ἄνδρα ἐκείνον, καὶ βῆμα σχεδιάσαντες ὑψηλὸν ἔστησαν ἐπὶ τούτου· εἶτα πάντων αὐτῶ τὰ βασιλικὰ προσενηνοχότων προσρήματα καὶ Αὐγουστον προσαγορευσάντων καὶ Καίσαρα...¹.

Τὴν λύσιν εἰς τὸ ἐκ νέου ἀναφυὲν διὰ τοῦ αἰφνιδίου θανάτου τοῦ Ἰοβιανοῦ (17 Φεβρουαρίου 364) ζήτημα διαδοχῆς ἔδωκε πάλιν ὁ ἐκ Μ. Ἀσίας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπανακάμπτων στρατός. Εἰς τὴν Νίκαιαν τῆς Βιθυνίας συνῆλθον οἱ στρατιωτικοὶ ἠγέται ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ἀνωτέρων πολιτικῶν ἀξιωματούχων τῶν μετασχόντων τῆς ἐκστρατείας καὶ κατόπιν συζητήσεων² συνεφώνησαν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς δευτέρας τάξεως τῶν scutarii **Οὐαλεντινιανοῦ Α΄**, κληθέντος ἐπειγόντως ἐξ Ἀγκύρας διὰ τὴν ἀναγόρευσιν³. Ἐπὶ δεκαήμερον τὸ κράτος εὐρίσκετο ἄνευ κυβερνήτου. Τὴν 25 Φεβρουαρίου συνεκεντρώθη ἡ στρατιά, ἐνεφανίσθη πρὸ αὐτῆς ὁ Οὐαλεντινιανὸς καὶ ἀνῆλθεν ἐπὶ στηθείσης ὑψηλῆς ἐξέδρας⁴, ἀνακηρυχθεὶς ὑπὸ τῶν παρόντων ἀρχηγῶν τοῦ κράτους. Ἐπὶ τόπου περιεβλήθη τὴν πορφύραν καὶ τὸ διάδημα καὶ ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ *αὐγουστος*⁵. Μόνος ὁ Φιλοστόργιος⁶ παραδίδει ἀνύψωσιν τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ ἐπ' ἀσπίδος κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν, ὀρθῶς δὲ ἀποδέχεται τὴν μαρτυρίαν καὶ ὁ Ensslin⁷, ἀντιθέτως πρὸς τὸν Straub ἀπορρίπτοντα αὐτήν⁸, ὡς μὴ ὑπὸ τοῦ Ἀμμιανοῦ ἐπιβεβαιουμένην. Αἱ λοιπαὶ πηγαὶ ὁμοφώνως ἀναγράφουν τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ Α΄ ὡς ὑπὸ τοῦ στρατοῦ γενομένην⁹.

¹) Θεοδώρ. Ἐκκλ. Ἰστ. Δ' 1.

²) Βλ. A. NAGL, Valentinianus I. ἐν Real - Encycl. τ. VII A 2 (1948) στ. 2161 περὶ τῶν ὑποκρυπτομένων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀντιθέσεων, αἱ ὁποῖαι ἐξεδηλώθησαν μετὰ τῶν λαβόντων μέρος εἰς τὰς ὡς ἄνω συσκέψεις κατὰ τὴν ὑποστήριξιν τῶν διαφόρων ὑποψηφιοτήτων.

³) Amm. Marcell. XXVI 1. 3 - 5, Ζώσιμος 173. Πρβλ. Ζωναρᾶν III 71.

⁴) Ὁ STRAUB σ. 15 - 16 ὑποθέτει ὅτι τὸν Οὐαλεντινιανὸν θὰ παρουσίασε πρὸ τοῦ στρατοῦ εἰς τῶν ἐκλεκτόρων καὶ πιθανῶς ὁ Σαλλούστιος. Κατὰ τὸν ENSSLIN, Torqueskrönung σ. 271, δεχόμενον τὴν ἱστορικότητα τῆς παρὰ Μαλάλα 337 πληροφορίας (*ἑστέρθη βασιλεὺς ὑπὸ Σαλουστίου*), τὸ διάδημα ἔθεσεν ἐπὶ τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ ὁ Σαλλούστιος.

⁵) Amm. Marcell. XXVI 2. 2 - 3. Πρβλ. STRAUB σ. 14 - 16.

⁶) Φιλοστόργιος Η' 8.

⁷) Τὴν ἀποψίν του ὁ ENSSLIN στηρίζει εἰς τὸ γεγονός ὅτι τὸσον εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὅσον καὶ εἰς τὰς ὑπὸ ἀνάλογους συνθήκας ἀναγορεύσεις τοῦ Ε' καὶ Σ' αἰῶνος (ἦτοι τῆς ἀνακηρύξεως αὐτοκράτορος κενοῦ ὄντος τοῦ θρόνου) παρατηρεῖται συνύπαρξις τῆς ἀνυψώσεως ἐπ' ἀσπίδος καὶ τῆς περιβολῆς διὰ μανιακίου τοῦ ἀναγορευομένου. ENSSLIN, Torqueskrönung σ. 271, 284 - 285· πρβλ. καὶ τὸν αὐτὸν ἐν Phil. Woch. τ. 61 (1941) στ. 643. Οὕτω καὶ A. NAGL, ἐνθ' ἄνωτ. στ. 2162.

⁸) STRAUB σ. 15.

⁹) Φιλοστόργιος Η' 8, Ἀρτεμίου μαρτ. 70 (αὐτ. σ. 108 - 109), Σουλ. - Κεδρ. I 540 : *στρατός*,

Τὴν ἰδίαν ἡμέραν τῆς ἀναγορεύσεως καὶ ἐνῶ ὁ Οὐαλεντινιανὸς ἠτοιμάζετο νὰ προσφωνήσῃ τὴν στρατιάν¹, αὕτη ἐπιμόνως ἠξίωσεν ὅπως προσλάβῃ συνάρχοντα. Ὁ νέος μονάρχης ὅμως μετὰ σταθερότητος καὶ ἀποφασιστικότητος ἀπέκρουσε πᾶσαν περαιτέρω ἀνάμειξιν τοῦ στρατεύματος, τονίσας ὅτι μέχρι πραγματώσεως τῆς ἀναγορεύσεως, εἰς τὴν βούλησιν τοῦ στρατοῦ ἀπέκειτο ἡ ἐκλογή τοῦ αὐτοκράτορος, μετὰ τὴν τελείωσιν τῆς ὅμως δὲν ἀνέχεται ἐπεμβάσεις εἰς τὰ καθήκοντά του². Τὴν ἐπομένην, 26 Φεβρουαρίου, συνεκάλεσεν εἰς σύσκεψιν τοὺς στρατηγούς καὶ τοὺς ἀνωτάτους πολιτικούς ἀξιωματούχους, ἵνα ἐξετάσουν τὸ πρόβλημα τῆς ἐπιλογῆς συνάρχοντος· τὴν δεξιέραν ἀντίθεσιν ἐξεδήλωσεν ἡ ὑπὸ τὸν ἡγέτην τοῦ ἱππικοῦ Dagalaifus ὁμάς, ἐκπροσωποῦσα, κατὰ τὰς παρατηρήσεις τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν, τοὺς ὁπαδοὺς τοῦ Ἰουλιανοῦ, τὰ ἐθνικὰ ἐπομένως στοιχεῖα³, κηρυχθεῖσα κατὰ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοκράτορος *Οὐάλεντος*⁴. Ὁ Οὐαλεντινιανὸς ὅμως προητοίμασε μεθοδικῶς τὸ ἔδαφος καὶ ἕνα περὶ του μῆνα μετὰ τὰ ἀνωτέρω γεγονότα, τὴν 28 Μαρτίου 364, εἰς τὸ Ἔβδομον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τόπον στρατιωτικῶν συγκεντρώσεων, προέβη εἰς τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ ἀδελφοῦ του. Ὑπὸ τὰς ἐπιδοκιμαστικὰς ἰαχὰς τοῦ στρατοῦ περιέβαλε τὸν Οὐάλεντα διὰ τῆς πορφύρας καὶ τοῦ διαδήματος, ἀνακηρύξας αὐτὸν αὐγουστον⁵.

Ὁ Οὐαλεντινιανὸς Α΄ διὰ λόγους δυναστικῆς σκοπιμότητος⁶ προέβη τὴν 24 Αὐγούστου 367 ἐν Ἀμιένη εἰς τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ ἑνεαετοῦς υἱοῦ τοῦ *Γρατιανοῦ*. Παρουσιάσθη εἰς τὸ στρατόπεδον ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ τελευταίου, ἀνῆλθεν ἐπὶ τῆς ὑπαρχούσης ἐξέδρας καὶ κρατῶν τὴν δεξιὰν τοῦ μικροῦ ἀπηνθύνθη πρὸς τὸ στρατεύμα ζητῶν τὴν συγκατάθεσιν του διὰ τὴν ἀναγόρευσιν⁷. Πράγματι ὁ στρατὸς μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἀπεδέχθη τὴν πρότασιν, ἀνευφήμησε τὸν Γρατιανὸν αὐγουστον, ἐνῶ συγχρόνως

Σωζομενὸς *Σ'* 6 (στ. 1308): *στρατιά*, Σωκράτης *Δ'* 1 (στ. 464), Ζωναρᾶς III 71, Θεοδωρ. Ἐκκλ. Ἰστ. *Δ'* 6: *στρατιῶται*, Ζώσιμος 173, Ἀποσπ. ἄρειαν. ἱστορ. παρὰ Φιλιστοργίῳ παραρτ. VII 41, Θεοφ. 54: *στρατόπεδον*. Ἐξαίρεσιν ἀποτελεῖ ὁ Μαλάλας 337, ὅστις θεωρεῖ τὴν ἀνακηρύξιν τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ ὡς ἔργον τῆς συγκλήτου, ἐσφαλμένως βεβαίως, παρασυρόμενος πιθανῶς ἀπὸ τὰ ἐν τῇ ἐποχῇ του συμβαίνοντα, ὡς θὰ ἴδωμεν περαιτέρω.

¹) Ὁ Φιλιστόργιος *Η'* 8 προσθέτει μάλιστα, ἐν ᾧ ἀκόμη εὐρίσκετο ὁ Οὐαλεντινιανὸς ἐπὶ τῆς ἀσπίδος.

²) Amm. Marcell. XXVI 2. 3 - 10, Φιλιστόργιος *Η'* 8, Θεοδωρήτου Ἐκκλ. Ἰστ. *Δ'* 6.

³) Βλ. A. NAGL ἐνθ' ἄνωτ. στ. 2162.

⁴) Amm. Marcell. XXVI 4. 1 - 2. Ἡ διήγησις παρὰ Ζωσίμῳ σ. 174 διάφορος πῶς. Πρβλ. STRAUB σ. 16 - 17.

⁵) Amm. Marcell. XXVI 4. 3. Πρβλ. Aur. Victor Epit. XLV 4, Σωκράτην *Δ'* 1 (στ. 464), Φιλιστόργιον *Η'* 8, καὶ Ἀρτεμίου μαρτ. 70 (αὐτόθι σ. 108 - 109), Θεοδωρ. Ἐκκλ. Ἰστ. *Δ'* 6, Hieronymi Chronicon s. a. 364, Σωζομενὸν *Σ'* 6 (στ. 1309), Χρον. Πασχ. 556, Θεοφ. 54, Σκυλ.-Κεδρ. I 541, Ζωναρᾶν III 73. Πάλιν ὁ Μαλάλας 342 ἐπιμένει νὰ φέρῃ εἰς τὸ προσκήνιον τὴν σύγκλητον, σημειῶν: *Καὶ ἐβασίλευσεν ὁ θειότατος Βάλης... ὑπὸ τῆς συγκλήτου Κωνσταντινουπόλεως ἀναγορευθεὶς...*

⁶) Amm. Marcell. XXVII 6. 1 - 4. Πρβλ. Ζώσιμον 186.

⁷) Amm. Marcell. XXVII 6. 5 - 9.

ἤκούοντο ἦχοι σαλπίγγων καὶ πρὸς ἄλληλα κροτοῦντα ὄπλα· ὁ Οὐαλεντινιανὸς ἔσπευσε νὰ περιβάλη τὸν νέον συνάρχοντα διὰ τῆς πορφύρας καὶ τοῦ διαδήματος¹. Ὁρθῶς παρατηρεῖ ὁ Straub ὅτι ἡ ἐπακολουθήσασα ἀναφώνησις ἔδωκεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὸ δικαίωμα νὰ ἀπονείμῃ εἰς τὸν υἱὸν του τὰ σύμβολα τῆς ἐξουσίας².

Θορυβηθὲν ἐκ τοῦ αἰφνιδίου θανάτου τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ Α', ἐπισυμβάντος ἐν Παννονίᾳ τὴν 17 Νοεμβρίου 375, τὸ ἄμεσον περιβάλλον αὐτοῦ καὶ φοβηθὲν, μήπως ὁ στρατὸς προβῆ εἰς ἀνάδειξιν ἑτέρου τινος ὡς αὐτοκράτορος, διότι ἐκ τῶν συναρχόντων εὐρίσκοντο κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ὁ μὲν Γρατιανὸς ἐν Augusta Treverorum, ὁ δὲ Οὐάλης ἐν Ἀντιοχείᾳ, παρεσκεύασε τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ ἐκ τῆς δευτέρας συζύγου τοῦ θανόντος αὐτοκράτορος μόλις τετραετοῦς υἱοῦ του **Οὐαλεντινιανοῦ (Β)**. Ὁ μικρὸς μετεφέρθη ἐκ τῆς περὶ τὰ 100 ρωμαϊκὰ μίλια ἀπεχούσης διαμονῆς του εἰς τὴν πόλιν τῆς Παννονίας Aquincum, ἔνθα εὐρίσκοντο συγκεντρωμένοι αἱ στρατιωτικαὶ δυνάμεις καὶ ἀμέσως τὴν 22 Νοεμβρίου 375 ἀνεκηρύχθη αὐγούστος ὑπὸ τοῦ στρατοῦ, περιβληθεὶς τὰ βασιλικὰ σύμβολα³. Οἱ ἕτεροι δύο αὐτοκράτορες, καίτοι δυσηρεστήθησαν ἐκ τῆς πρωτοβουλίας τοῦ στρατοῦ, ἀγνοήσαντος ἐν προκειμένῳ τοὺς ὑπάρχοντας μονάρχας, ἀπεδέχθησαν τὸ τετελεσμένον γεγονός⁴.

Περὶ τῆς ἀναδείξεως τῶν ἀμέσως ἐπομένων αὐτοκρατόρων μέχρι τοῦ ἔτους 457, ὅτε ἄρχονται τὰ ἐν τῇ Βασ. Τάξει περιληφθέντα πρωτόκολλα αὐτοκρατορικῶν ἀναγορεύσεων, εἴμεθα ἀνεπαρκῶς πληροφορημένοι, διότι ἕλλείπει πλέον ἢ λαμπρὰ ἀφήγησις τοῦ Ἀμμιανοῦ Μαρκελλίνου καὶ εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ ἀρκεσθῶμεν εἰς τὰς βραχυλόγους πληροφορίας τῶν ὑπαρχουσῶν πηγῶν.

Ὁ Γρατιανὸς στερηθεὶς τοῦ κατὰ τὴν μάχην τῆς Ἀδριανουπόλεως πεσόντος Οὐάλεντος (9 Αὐγούστου 378), ἔκριεν ἀναγκάϊαν τὴν πρόσληψιν νέου συνάρχοντος καὶ ἐπέλεξε πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὸν ἐξ Ἰσπανίας στρατηγὸν **Θεοδοσίον Α'**⁵. Καίτοι δὲν παραδίδονται λεπτομέρειαι, θεωρῶ ἀσφαλὲς ὅτι ἡ ἀναγόρευσις, λαβοῦσα χώραν εἰς

¹) Amm. Marcell. XXVII 6. 10 - 11.

²) STRAUB σ. 18.

³) Amm. Marcell. XXX 10. 4 - 5. Τὸ γεγονός μαρτυρεῖται καὶ εἰς τὰς ἀκολούθους πηγάς, ἐν αἷς ρητὴ γίνεται μνεῖα τῆς ὑπὸ τοῦ στρατοῦ ἀναγορεύσεως τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ Β'. Cons. Const. 375,3 Chron. Min. I 242: *ab exercitu*, Σωκράτης Δ' 31, Σωζομενὸς ζ' 36: *στρατιῶται*, Φιλοστόργιος Θ' 16: *στρατός* (ὡσαύτως μνεῖα τῆς συζύγου του Ἰουστίνης, ὡς σχούσης τὴν πρωτοβουλίαν), Ζωναρᾶς III 82: *στρατιά*, Ἀποστ. ἀρειανοῦ ἱστορ. παρὰ Φιλοστοργίῳ Παραρτ. VII 46, Θεοφ. 62: *στρατόπεδον* πρβλ. Ζώσιμον 193.

⁴) Σωκράτης Δ' 31, Σωζομενὸς ζ' 36, Φιλοστόργιος Θ' 16 καὶ Παραρτ. VII 46, Θεοφ. 62, Ζωναρᾶς III 82. Πρβλ. Amm. Marcell. XXX 10. 4 - 5. Ἐπὶ τῆς στάσεως τῶν συναυτοκρατόρων Γρατιανοῦ καὶ Οὐάλεντος θὰ ἐπανέλθω εὐθὺς κατωτέρω.

⁵) Βλ. ὅσα ὀρθῶς λέγει ὁ ENSSLIN ἐν Phil. Woch. 61 (1941) στ. 641 ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ἐκλογὴν, πραγματοποιηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Γρατιανοῦ, ἐναντίον τῆς ἐκδοχῆς τοῦ STRAUB σ. 32, ἀποδίδοντος αὐτὴν εἰς τὸν στρατόν.

τὸ Σίριμιον τὴν 19 Ἰανουαρίου 379¹, θὰ ἠκολούθησε τὸν μέχρι τοῦδε ἰσχύοντα τύπον, τελειωθείσα διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ στρατοῦ ἀνακηρύξεως τοῦ Θεοδοσίου ὡς *αὐγούστου*. Ἡ περιβολὴ διὰ τῆς πορφύρας καὶ τοῦ διαδήματος ρητῶς μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Θεοδωρήτου². Τὸ Πασχ. Χρονικὸν 561 χρησιμοποιεῖ τὸ ρῆμα *ἐπαίρομαι* (*ἐπήρθη Θεοδόσιος αὐγούστος ἐν Σιρμίῳ ὑπὸ Γρατιανοῦ*...), ὅρον σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἐν τῷ κειμένῳ τούτῳ ἀπαντῶντα πρὸς δήλωσιν τῆς ἀναδείξεως αὐτοκράτορος³. Ὁ Μαλάλας 344 κατὰ τὴν συνήθειάν του γνωρίζει μόνον τὴν σύγκλητον καὶ μάλιστα φέρει τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Θεοδοσίου νὰ λαμβάνῃ χώραν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γρατιανοῦ, ἀποκλείων οὕτω πᾶσαν ἀνάμειξιν τοῦ τελευταίου.

Αἱ σύντομοι καὶ οὐχὶ ἐπαρκῶς διαφωτίζουσαι τὰ τῆς ἀναδείξεως τῶν *Ἀρκαδίου* τὴν 16 Ἰανουαρίου 383 καὶ *Ὀνωρίου* τὴν 23 Ἰανουαρίου 393 εἰς αὐγούστους εἰδήσεις, μαρτυροῦν τὸν ἐν αὐταῖς πρωτεύοντα ρόλον τοῦ πατρὸς των Θεοδοσίου Α'. Κατὰ τὸ Πασχ. Χρονικὸν 562-563 *Ἀρκαδῖος αὐγούστος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν τῷ τριβουναλίῳ τοῦ Ἐβδόμου ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Θεοδοσίου αὐγούστου ἀνηγορεύθη*...⁴. Ἐκ τοῦ ἐν ᾧ ἐτελέσθη ἡ ἀναγόρευσις χώρου — χρησιμοποιουμένου διὰ στρατιωτικὰς ἀσκήσεις καὶ συγκέντρωσιν στρατιωτικῶν δυνάμεων⁵ — γίνεται εὐθὺς ἀντιληπτὸν ὅτι ἡ τελετὴ ἔλαβε χώραν μὲ συμμετοχὴν τοῦ στρατοῦ. Ἐκ τῆς παρὰ Φιλοστοργίῳ μαρτυρίας *Θεοδόσιος*... *Ὀνωρίῳ τὸν βασιλείον παρατίθησι στέφανον*...⁶ πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὸ αὐτὸ ἔπραξεν ὁ πατήρ καὶ διὰ τὸν Ὀνώριον. Τὸ τυπικὸν λοιπόν, ὡς διεσώθη ὑπὸ τοῦ Ἀμμιανοῦ διὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Γρατιανοῦ ὑπὸ τοῦ πατρὸς του Οὐαλεντιανοῦ Α', πρέπει νομίζω νὰ ἐφηρμοσθῇ καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν υἱῶν τοῦ Θεοδοσίου Α'.

Τὰ αὐτὰ ἀκριβῶς ἰσχύουν διὰ τὸν διαδεχθέντα τὸν Ἀρκαδίον υἱὸν του *Θεοδόσιον Β'*, ἀνακηρυχθέντα αὐγούστον εἰς νηπιακὴν ἡλικίαν (Ἰανουάριος 402). Ὡς ἐν τῷ Πασχ. Χρονικῷ 568 παραδίδεται *ἐπήρθη Θεοδόσιος νέος Αὐγούστος ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς τὸ Ἐβδομον ἐν τῷ τριβουναλίῳ ὑπὸ Ἀρκαδίου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ*⁷.

¹) Σωκράτης Ε' 2, Aurel. Vict. Epit. XLVIII 1, XLVII 3, Φιλοστόργιος Θ' 17, Ζώσιμος 200, Σωζομενὸς Ζ' 2, Pacat. Paneg. 31. 2.

²) Θεοδωρ. Ἐκκλ. Ἰστ. Ε' 6. Πρβλ. Θεοφ. 65-66, Γεωργ. μον. II 563.

³) Βλ. κατωτέρω.

⁴) Βλ. Ζώσιμον 242, Φιλοστόργιον Ι' 5, Σωκράτην Ε' 10, Θεόδωρον ἀναγνώστην ἐν P.G. τ. 86,1 στ. 213, Σωζομενὸν Ζ' 12 καὶ Ζ' 24.

⁵) R. DEMANGEL, Contribution à la topographie de l'Hébdomon, Paris 1945 σ. 5 ἐπ., R. JANIN, Constantinople byzantine, Paris 1950 σ. 408-409.

⁶) Φιλοστόργιος ΙΑ' 2, Σωζομενὸς Ζ' 24. Ὁ W. ENSSLIN εἰς πρόσφατον μελέτην του War Kaiser Theodosius I zweimal in Rom? ἐν Hermes 81 (1953) σ. 500-507 ἀπέδειξεν ὅτι μόνον κατ' Ἰούνιον 389 μετέβη ὁ Θεοδόσιος Α' εἰς Ρώμην, καὶ τὴν πληροφορίαν τοῦ Ζωσίμου 242: *ἐπιδημήσας τῇ Ρώμῃ τὸν υἱὸν Ὀνώριον ἀναδείκνυσσι βασιλέα* (οὕτω καὶ Πασχ. Χρον. 564, Σκυλ. - Κεδρ. I 569) ὀφειλομένην εἰς σύγχυσιν τῶν γεγονότων. Πρβλ. O. SEBECK ἄρθρ. Honorius ἐν Real-Encyclopädie τ. VIII (1913) στ. 2277.

⁷) Οὕτω καὶ Μαλ. 351: *ὑπὸ τοῦ ἰδίου πατρὸς στεφθεῖς*. Αἱ λοιπαὶ πηγαὶ περιορίζονται νὰ μνη-

Ἡ Δύσις δὲν θὰ μὲ ἀπασχολήσῃ εἰς τὸ ἐξῆς, διότι διὰ τοῦ ἀπὸ τοῦ ἔτους 395 σταθεροποιηθέντος διαχωρισμοῦ τοῦ κράτους τὸ ἀπὸ τινων δεκαετηρίδων ὑφιστάμενον μεταξὺ τῶν δύο τμημάτων χάσμα εὐρύνεται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις, εἰς τρόπον ὥστε αἱ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ὡς πρὸς τὴν οικονομικὴν, κοινωνικὴν καὶ ἐν γένει πολιτιστικὴν διάρθρωσιν ὑφιστάμεναι διαφοραὶ νὰ ὠθοῦν εἰς τὴν δημιουργίαν δύο αὐτονόμων καὶ μὲ ἰδιαιτέραν ἱστορικὴν πορείαν κόσμων.

Πρὸς ὁλοκλήρωσιν τῆς ἐρεύνης εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψει καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς τὰς διαφόρους ἀποπείρας βιαίας καταλήψεως τῆς ἀρχῆς παραδοθεῖσαι μαρτυρίαί, διότι οἱ ἐκάστοτε ἐμφανισθέντες ἀνταπαιτηταὶ ἐπεδίωξαν κατὰ τὴν ἀναγόρευσίν των, ὡς εἰκός, τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ὑπὸ τῶν νομίμως γενομένων κυρίων τοῦ θρόνου τηρηθέντων τύπων.

Διαρκούσης τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίου τρεῖς τοιαῦται ἀπόπειραι ἐγένοντο — πλὴν βεβαίως τῆς ὑπὸ ἐπιτυχίας στεφθείσης τοῦ Ἰουλιανοῦ — ὧν ὅμως ἡ τοῦ **Νεπωτιανοῦ** δὲν παρουσιάζει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον· περὶ τούτου μανθάνομεν ἐκ τῶν πηγῶν ὅτι στηριχθεὶς εἰς τοὺς μονομάχους ἠδυνήθη ἐπὶ μῆνα νὰ κρατήσῃ τῆς Ρώμης¹. Οἱ ὑπὸ τὸν comes regum privatarum Μαρκελλῖνον συνωμοταὶ προέβαλον ὡς ἀνταπαιτητὴν τοῦ θρόνου τὸν κόμητα **Μαγνέντιον**, ὅστις εἰς Αὐγουστόδανον (Autun) τὴν 18 Ἰανουαρίου 350 κατὰ τὴν διάρκειαν συμποσίου ἐνεφανίσθη τὴν βασιλικὴν ἡμφιεσμένος στολήν, ἀνακηρυχθεὶς ὑπὸ τῶν παρισταμένων βασιλεὺς². Ὡς ἐξιστορεῖ περαιτέρω ὁ Ζώσιμος, *ὀμίλου στρατιωτικοῦ παντὸς οἱ προεσιῶτες εἰς ἐν συνελθόντες, ἐπειδὴ τοὺς ἀρχηγούς τῆς συνωμοσίας ἐκβοήσαντας εἶδον, οὐκ εἰδότες σχεδὸν τὸ πραττόμενον, ἐπεβῶν ἅπαντες, σεβαστὸν ἀνακαλοῦντες Μαγνέντιον*³.

Περισσότερον διαφωτιστικὴ εἶναι ἡ περίπτωσις τοῦ **Βετρανῖωνος**. Διὰ νὰ μὴ περιέλθουν εἰς τὸν ἐπαναστάτην Μαγνέντιον ἅπασαι αἱ παραδουνάβιοι ἐπαρχαί, ἐκ καλῶς νοουμένου ἐνδιαφέροντος πρὸς τὸν αὐτοκράτορα κινουμένη ἢ ἀδελφὴ του Κωνσταντία τὴν 1 Μαρτίου 350 *Ὀυτετρανῖωνά τινα, τῶν στρατηγούτων ἕνα, καθίστησι Καίσαρα*⁴. Ἐκ τῶν σωζομένων μαρτυριῶν προφανὲς καθίσταται ὅτι ἡ ἀναγόρευσις ἐγένετο ἐν Mursa (κατ' ἄλλας μαρτυρίας ἐν Ναῖσῳ ἢ Σιρμίῳ) ὑπὸ τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ Ἰλλυρικοῦ,

μονεῦον τὴν μεταβίβασιν τῆς ἀρχῆς εἰς τὸν Θεοδοσίον ἅμα τῷ θανάτῳ τοῦ πατρὸς του. Σωκρ. Θ' 1, Σωζομενὸς Ζ' 1. Πρβλ. Προκ. Πολ. Περσ. I 2. 7, Θεοφ. 80, Σκυλ.-Κεδρ. I 586, Ζωναρᾶν III 100. Περὶ τοῦ ἀξιοπίστου τῆς εἰς τὰ τέσσαρα τελευταῖα κείμενα ἀπαντώσης πληροφορίας, καθ' ἣν ὁ Ἀρκάδιος θνήσκων κατέλιπεν ἐπίτροπον τοῦ υἱοῦ του τὸν βασιλέα τῶν Περσῶν Ἰοδιγέρδην (Yezdegerd I) δὲν θὰ ἀσχοληθῶ, ὡς μὴ ἐχούσης ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸ θέμα. Βλ. STEIN, Geschichte I σ. 376 καὶ A. VASILIEV, History of the byzantine empire 324 - 1453, Madison 1952 σ. 96.

¹) Eutropi Hist. rom. X 11. 2, Σωζομενὸς Δ' 1. Πρβλ. Ζώσιμον 109.

²) Ζώσιμος 107. Βλ. Ζωναρᾶν III 31, Aur. Victor Epit. XLII 22.

³) Ζώσιμος 108. Τὰ γεγονότα ὡσαύτως παρὰ Aur. Vict. Epit. XLII 22, Eutropii Brev. hist. rom. X 9, Ζωναρᾶ III 32, Orosius Hist. VII 40. Βλ. καὶ Vita Martini 20. 3. Ὁ ENSSLIN, Torqueskrönung σ. 279 τοποθετεῖ τὴν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ ἀνακήρυξιν τὴν ἐπομένην τοῦ συμποσίου.

⁴) Φιλοστόργιος Γ' 22.

αἵτινες ἀνεκήρυξαν τὸν Βετρανίωνα αὐγουστον¹. Ἡ μαρτυρία ἀρειανοῦ ἱστορικοῦ *Κωνσταντία, ἡ Κωνσταντίου ἀδελφή, ἐνδύσασα Βετρανίωνα πορφύραν καλάνδαις Μαρτίαις εἰς βασιλέα ἐν Ναϊσῶ τῆς Ἰταλίας, ἄνδρα ἐντιμον, ἀνέστησε τῷ Μαγνεντίῳ πρὸς τὴν μάχην*² δύναται νὰ ἐκληφθῇ καὶ κατὰ λέξιν, ἥτοι ἡ ἰδία περιέβαλε τὸν Βετρανίωνα διὰ τῆς πορφύρας, ὅταν μάλιστα ἐκ τοῦ Φιλοστοργίου γνωρίζομεν ὅτι αὕτη ὑπεστήριξε δύνασθαι τὴν *πρᾶξιν* (ἐννοεῖ γενικώτερον τὴν ἀνάδειξιν τοῦ Βετρανίωνος ὡς αὐγούστου), διότι *ζῶν ὁ κοινὸς αὐτῶν πατήρ διαδήματί τε αὐτὴν ἐταινίωσεν καὶ αὐγούστην ἐπιονόμασεν*³. Ὁ Κωνσταντίος, λαβὼν γνῶσιν τῶν γεγονότων, ἠναγκάσθη ὡς ἐκ τῆς διαμορφωθείσης πολιτικῆς καταστάσεως, ὅπως ἀναγνωρίσῃ τὸν Βετρανίωνα αὐτοκράτορα, ἀπέστειλε μάλιστα εἰς αὐτὸν καὶ τὸ διάδημα⁴. Ὡς παρατηρεῖ ὁ A. Alföldi, ὁ Βετρανίων εἰς τὰ ἰδικὰ του νομίσματα παριστᾷ ἑαυτὸν μὲν φέροντα στέφανον ἐκ δάφνης, τὸν δὲ Κωνσταντίον τὸ διάδημα, ὑποδηλῶν οὕτως ὅτι ἀναγνωρίζει τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Κωνσταντίου⁵. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον ἐνέχει ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν ἔρευναν τοῦ θέματος εἶναι ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐξέπεσε τοῦ ἀξιώματος ὁ νέος ἡγεμὼν. Κατὰ τὴν κοινὴν πορείαν τῶν στρατῶν Κωνσταντίου καὶ Βετρανίωνος ἐναντίον τοῦ Μαγνεντίου προσῆλθον πρέσβεις τοῦ τελευταίου τούτου· μετὰ τὴν ἀποχώρησιν αὐτῶν ἀπράκτων, *συνελθεῖν εἰς ταῦτὸ τὰ στρατόπεδα Κωνσταντίος παρεκάλει καὶ σκέμμα κοινὸν περὶ τοῦ πρὸς Μαγνέντιον προτεθῆναι πολέμου*⁶. Πράγματι συνεκεντρώθη ὁ στρατὸς καὶ ἐπὶ ὑψηλοῦ βήματος *ἀνῆει τε ἐπ' αὐτὸ βασιλεὺς μετὰ τοῦ τέως ξυνάρχοντος οὔτε αἰχμὴν φέρων οὔτε ἀσπίδα καὶ κράνος ἀλλὰ ἐσθῆτα τὴν συνήθη*⁷, ἤρχισε δὲ νὰ δημηγορῇ πρῶτος ὁ Κωνσταντίος. Μετὰ τὸ πέρας τῆς προσφωνήσεώς του οἱ στρατιῶται, οἵτινες εἶχον ἐν μέρει λάβει δῶρα παρ' αὐτοῦ, τὰ *κίβδηλα τῆς βασιλείας ἐξεβόησαν ἐκκαθαίρεσθαι καὶ ἅμα Βετρανίωνα τῆς ἐσθῆτος ἐκδύσαντες κατήγαγον ἐκ τοῦ βήματος ἰδιώτην*⁸. τὴν μαρτυρίαν ταύτην συμπληροῦν αἱ τῶν ἄλλων ἱστορικῶν: *Μεταθεμένων δὲ τῶν ἀναγορευσάντων αὐτὸν στρατιωτῶν καὶ μόνον Κωνσταντίον αὐτοκράτορα καὶ σεβαστὸν ἀναβούωντων*⁹. Εἰς τὸν Βετρανίωνα, στερούμενον τῆς ὑποστηρίξεως τοῦ στρατοῦ, δὲν ὑπελείπετο

¹) Ὅλα τὰ κείμενα ρητῶς ὁμιλοῦν περὶ τοῦ στρατοῦ. Eutropii Hist. Rom. X 10: *ad imperium consensu militum electo*, Ζώσιμος 108: *ψήφῳ τῶν αὐτόθι ταγμάτων*, Σωκράτης Β' 28: *ἡ Βετρανίωνος ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἀναγόρευσις*, Σωζομενὸς Δ' 1: *ὑπὸ τῶν Ἰλλυριῶν στρατιωτῶν... βασιλεὺς ἀνηγορεύθη* (βλ. καὶ Δ' 4), Ἰουλιανοῦ ἐγκώμιον εἰς Κωνσταντίον (ἐκδ. HERTLEIN) σ. 32.

²) Παρὰ Φιλοστοργίῳ Παράρτημα VII 24 (σ. 219).

³) Φιλοστόργιος Γ' 22.

⁴) Φιλοστόργιος Γ' 22. Τὴν ἀναγνώρισιν μαρτυροῦν καὶ αἱ λοιπαὶ πηγαί. Σωκράτης Β' 28, Σωζομενὸς Δ' 4.

⁵) A. ALFÖLDI, Die Donaubrücke Konstantins des Grossen und verwandte historische Darstellungen auf spätromischen Münzen ἐν Zeitschrift für Numismatik 36 (1926) σ. 168 σημ. 3.

⁶) Ζώσιμος 110.

⁷) Ἰουλιανοῦ Περὶ τῶν τοῦ αὐτοκράτορος πράξεων ἢ περὶ βασιλείας λόγος β' (ἐκδ. HERTLEIN σ. 98), ἐνθα καὶ ζωηρῶς περιγράφεται ἡ ὅλη σκηνή.

⁸) Ζώσιμος 110.

⁹) Σωζομενὸς Δ' 4. Οὕτω καὶ Σωκράτης Β' 28: *οἱ καὶ μεταθέμενοι* (sc. οἱ στρατιῶται), *Κων-*

ἄλλη λύσις, εἰμὴ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐπιείκειαν τοῦ Κωνσταντίου, ἣς πράγματι καὶ ἠξιώθη. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀφαίρεσιν τῶν βασιλικῶν συμβόλων, ὁ μὲν Ζώσιμος τὴν ἀποδίδει εἰς τὸν στρατόν, ἐνῶ οἱ Σωκράτης, Σωζομενὸς καὶ Φιλοστόργιος¹ εἰς τὸν ἴδιον τὸν Κωνσταντίον. Ἐκ τῆς περιπτώσεως ταύτης διευκρινεῖται ἔτι μᾶλλον ὁ ρόλος τοῦ στρατοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀπονομὴν καὶ ἀφαίρεσιν τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας. Ὡς ἐκεῖ ἐνεργῶς συμμετέχει κατὰ τὴν ἀνάδειξιν νέου ἡγεμόνος, οὕτως ἐδῶ συμμερίζεται τὴν εὐθύνην τῆς καθαιρέσεως αὐτοῦ· ἀντὶ δὲ νὰ ἐμφανισθῇ ὁ νόμιμος ἡγεμὼν ὡς ἐκδιώκων τὸν ὑπὸ τὰς ἀνωτέρω περιγραφείσας συνθήκας ἀναγορευθέντα συνάρχοντα, παρουσιάζεται ἢ ἐκθρόνισις τοῦ τελευταίου ὡς ἔργον τοῦ στρατοῦ. Τὸ οὕτως εἰς τὸν στρατὸν ἀναγνωρίζομενον δικαίωμα τοῦ ἀφαιρεῖν τὴν αὐτοκρατορικὴν ιδιότητα, φυσικὴ συνέπεια τοῦ προνομίου του ὅπως ἀπονέμη ταύτην, ἀποτελεῖ, ὡς φαίνεται, καινοτομίαν τῆς ἐποχῆς, ὥστε ὁ Εὐτρόπιος νὰ γράφῃ: *Sed a Constantio, qui ad ultionem fraternalis necis bellum civile commoverat, abrogatum est Vetranioni imperium, qui novo inusitatoque more consensu militum deponere insigne compulsus est*². Δὲν πρέπει βεβαίως νὰ λησμονῆται τὸ ἰδιάζον τῆς περιπτώσεως· διότι ὁ Βετρανίων δὲν ἦτο εἰς οἰοσδήποτε στασιαστὴς βιαιῶς καταλαβὼν τὴν ἐξουσίαν ἀλλ' ὁ στρατηγός, ὁ ὑπὸ μέλους τῆς βασιλευούσης οἰκογενείας προωθηθεὶς μέχρι τοῦ θρόνου καὶ ἐπισήμως ἀναγνωρισθεὶς ὑπὸ τοῦ νομίμου αὐτοκράτορος.

Πλουσιωτάτη εἰς λεπτομερείας εἶναι ἡ λαμπρὰ τοῦ Ἀμμιανοῦ Μαρκελλίνου ἀφήγησις περὶ τῆς ἐν ἔτει 365 ἀποστασίας τοῦ συγγενοῦς τοῦ Ἰουλιανοῦ **Προκοπίου**, ἐπωφεληθέντος τῆς ἐναντίον τοῦ Οὐάλεντος δυσαρέσκείας καὶ τῆς ἀπουσίας τοῦ τελευταίου τούτου ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Προκόπιος ἦλθεν εἰς συνεννόησιν μετ' ἀξιωματικῶν τῶν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν κατευθυνομένων ταγμάτων τῶν *diviteses* καὶ *tungricani* καὶ τὴν ἐπομένην (28 Σεπτεμβρίου 365) μετέβη εἰς τὰ Ἀναστασιανὰ λουτρά, ἔνθα εἶχον στρατοπεδεύσει αἱ ὡς ἄνω λεγεῶνες· καὶ αὗται ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ αὐτοῦ³. Μὴ εὐρεθέντος μανδύου πορφυροῦ διὰ τὴν ἀναγόρευσιν, ὁ Προκόπιος ἠναγκάσθη νὰ περιβληθῇ ἔνδυμα, φέρον εἰς τὴν παρυφήν κέντημα ἐκ χρυσοῦ, ὡς ἔφερον οἱ ὑπηρετοῦντες ἐν τῇ αὐτῇ⁴. Κρατῶν δόρου εἰς τὴν δεξιάν καὶ τεμάχιον πορφυροῦ ὑφάσματος εἰς τὴν ἀριστερὰν (τὴν μάμπαν)⁵, ἠὺχαρίστησε τοὺς πρωτεργάτας τῆς ἀναρ-

στάσιον μόνον ἀνεφάρωνον Αὔγουστον καὶ βασιλέα καὶ αὐτοκράτορα. Ὡσαύτως παρὰ Ἰουλιανῷ Ἐγκώμιον (I) εἰς Κωνσταντίον ἔκδ. HERTLEIN σ. 39.

¹) Ζώσιμος 110, Eutropii Hist. rom. X 11. - Σωζομενὸς Δ' 4, Σωκράτης Β' 28, Φιλοστόργιος II' 22 καὶ αὐτόθι παράρτημα VII 24 (σ. 219). Ὁ Ἰουλιανὸς Ἐγκώμιον ἐνθ' ἀνωτ. σ. 39 ἐμφανίζει τὸν Βετρανίωνα νὰ ἀποθήτῃ τὴν πορφύραν.

²) Eutropii Hist. rom. X 11.

³) Amm. Marcell. XXVI 6. 12 - 14, Ζώσιμος 178 - 179.

⁴) Βλ. ALFÖLDI, Insignien σ. 57 περὶ τῆς ἐπὶ τῇ βάσει τῆς περιγραφῆς τοῦ Ἀμμιανοῦ περὶ τῆς ἐπιβολῆς τοῦ Προκοπίου διὰ τῶν βασιλικῶν συμβόλων.

⁵) Amm. Marcell. XXVI 6. 15, Ζώσιμος 179.

ρήσεώς του, ὑποσχόμενος χρήματα καὶ ἀξιώματα, ἐν ᾧ οἱ στρατιῶται ἐκρότουν τὰς ἀσπίδας, ὁ δὲ λαὸς παρήρει ἀπαθῶς τὰ γινόμενα¹. Ὁ Προκόπιος ἀνῆλθεν ἀκολούθως ἐπὶ ὑψηλοῦ βήματος καὶ ἤρχισεν ὁμιλῶν πρὸ τοῦ ἐκπλήκτου πλήθους, ἐκφραζόμενος μετὰ πολλοῦ κόπου. Ἐν ᾧ ὑπεθυμίζε τὴν πρὸς τὸν Ἰουλιανὸν συγγενειάν του ἠκούσθησαν, ἀσθενεῖς ἀρχικῶς, φωναὶ ἐπιδοκίμασίας τῶν εἰς τὴν συγκέντρωσιν παρισταμένων — οἱ ὅποιοι βεβαίως εἶχον προηγουμένως λάβει χρήματα — εἶτα δὲ ἐπιβλητικῆ βοή τοῦ πλήθους ἀνακρούσουσα τὸν Προκόπιον αὐτοκράτορα. Οὗτος εὐθύς ἀμέσως κατηνθύνθη πρὸς τὸ οἶκημα τῆς συγκλήτου, ἐνθα ὅμως εὔρε μικρὸν ἀριθμὸν συγκλητικῶν καὶ δὴ οὐχὶ τῶν ἐπιφανεστέρων· μεθ' ὃ ἔσπευσε νὰ καταλάβῃ τὸ ἀνάκτορον².

Πάντες, περιλαμβανομένου καὶ τοῦ Ἀμμιανοῦ, οἱ ἱστορικοὶ πλὴν τοῦ Ζωσίμου οὐδὲν λέγουν περὶ προγενεστέρως τυχὸν ἀναδείξεως τοῦ Προκοπίου ὑπὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ ὡς διαδόχου του. Ἴσως ὁ Ζώσιμος, ἔνεκεν τοῦ θρησκευτικοῦ προσανατολισμοῦ του καὶ δεδομένου ὅτι ἡ ἐπανάστασις τοῦ Προκοπίου εὔρεν ἀπήχησιν εἰς τοὺς ἐθνικοὺς κύκλους³, ἐθεώρησε σκόπιμον νὰ προσδώσῃ εἰς τὸ πραξικόπημα ποιάν τινα νομιμότητα διὰ τοῦ ἰσχυρισμοῦ ὅτι ὁ Ἰουλιανός... δούς αὐτῶ (sc. τῷ Προκοπίῳ) καὶ βασιλικὴν στολὴν ἔχειν δι' αἰτίαν πᾶσι τοῖς ἄλλοις ἡγνοημένην⁴.

Ἄλλ' οὔτε καὶ κατὰ τὰς ἐπομένας δεκαετηρίδας ἐξέλιπον αἱ προσπάθειαι βιαίας καταλήψεως τῆς ἀρχῆς· τούτων ὅμως δὲν διέσωσαν ἱκανὰς λεπτομερείας αἱ ἐξιστοροῦσαι τὰ γεγονότα πηγαί. Ἡ ἀπόπειρα τοῦ **Μαρκέλλου** καταλαβόντος τὴν Χαλκηδόνα (ἔτ. 366) ὅπως τύχη ἀναγορεύσεως οὐδεμίαν ἀπήχησιν εὔρε⁵. Μνημονευτέον καὶ τὸ πραξικόπημα τοῦ **Φίρμου**, μαυριτανοῦ ἡγεμόνος ἀναγορευθέντος ἐν Ἀφρικῇ ὑπὸ αὐτοκρατορικῶν ταγμάτων (372) περὶ αὐτοῦ ἔχομεν ρητὴν μαρτυρίαν ὅτι περιεβλήθη διὰ μανιακίου ἀντὶ διαδήματος⁶. Τὴν ἀνοιξιν τοῦ ἔτους 383 ὁ Ἰβηρ τὸ γένος **Μάξιμος**, δυσανασχετῶν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ συναδέλφου του Θεοδοσίου Α' ἀνήγειρε πλέον εἰς τὸ κατὰ τοῦ βασιλέως ἔχθος τὸν στρατιώτας. οἱ δὲ ραδίως ἐξανασιάντες ἀνείπον βασιλέα τὸν Μάξιμον, καὶ περιθέντες τὴν ἀλουργίδα καὶ τὸ διάδημα...⁷. Τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Μαξίμου, γενομένην ὑπὸ τοῦ ἐν Βρετανίᾳ στρατοῦ, ἀπεδέχθησαν ἐνθουσιωδῶς καὶ αἱ ἐν Γερμανίᾳ στρατιωτικαὶ δυνάμεις⁸. Ὁ Φράγκος τὸ γένος Ἀρβογάστης διὰ τοῦ στρατοῦ, ἐφ' οὗ ἤσκει ἐπιρροήν, ἀνέδειξεν αὐγουστον τὸν ἄλλοτε καθηγητὴν τῆς ρητορικῆς καὶ magister scriniarum **Εὐγένιον** (22 Αὐγούστου 392)⁹.

¹) Amm. Marcell. XXVI 6. 16 - 17.

²) Amm. Marcell. XXVI 6. 18. Πρβλ. STRAUB σ. 22 ἐπ.

³) Βλ. ASS. NAGL, Valens ἐν Real - Encycl. τ. VII A 2 (1948) στ. 2100 - 2101.

⁴) Ζώσιμος 177.

⁵) Amm. Marcell. XXVI 10. 3.

⁶) Amm. Marcell. XXIX 5. 20, Ζώσιμος 190, Orosius VII 33. 5. Βλ. λεπτομερείας παρὰ ENSSLIN, Torqueskrönung σ. 283 - 284.

⁷) Ζώσιμος 215, Orosius VII 34. 9, Gregorius Turonensis I 43.

⁸) Ζώσιμος 215, Orosius VII 34. 9.

⁹) Ζώσιμος 239, Φιλοσόργιος ΙΑ' 2. Πρβλ. Σωκράτην Ε' 25, Ἰωάνν. Ἄντιοχ. ἀπόσπ. 187

Περὶ τῶν εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα τῆς αὐτοκρατορίας ἐκραγέντων ἐπαναστατικῶν κινήματων διαρκούσης τῆς βασιλείας τοῦ Ὀνωρίου δὲν θὰ πολυπραγμονήσω, δι' οὓς λόγους ἀνωτέρω ἐξέθεσα. Σημειῶ μόνον ὅτι ὁ ἐν Βρετανία στρατὸς ἀλληλοδιαδόχως ἀνηγόρευσε λήγοντος τοῦ 406 **Μάρκον** τινὰ αὐτοκράτορα, ὃν μετὰ τετράμηνον ἐφόρευσε καὶ προσέφερε τὸ στέμμα εἰς τινὰ **Γρατιανόν**, σχόντα μετ' ὀλίγον τὴν αὐτὴν μετὸν προκάτοχόν του τύχην· τέλος τῷ 407 ὁ αὐτὸς στρατὸς ἀνηγόρευσεν αὐγουστον τὸν **Κωνσταντίον**¹, ὅστις ἐπεδίωξε νὰ ἀναγνωρισθῇ ὑπὸ τοῦ Ὀνωρίου ἄκων μὲν καὶ ὑπὸ τῶν στρατιωτικῶν βιασθεῖς ἀπολογούμενος ἄρξαι, συγγνώμην δὲ αἰτῶν καὶ τὴν τῆς βασιλείας ἀξίων κοινωνίαν². Καὶ εἰς τὰ τρία ἐν Βρετανία πραξικοπήματα οὐδεὶς ἕτερος παράγων πλὴν τοῦ στρατοῦ ἀνεμίχθη.

Ἐν μέσῳ τοσούτων διὰ τοῦ στρατοῦ ἀναγορεύσεων, τόσον τῶν νομίμως ἀναδειχθέντων, ὅσον καὶ τῶν βιαίως πειραθέντων ὅπως καταλάβουν τὴν ἐξουσίαν, ἀπαντᾷ μόνη ἢ περίπτωσις τοῦ **Ἀττάλου**, ὅστις τῇ ἀξιώσει τοῦ βασιλέως τῶν Βησιγόθων Ἀλαρίχου ἀνηγορεύθη παρὰ τῆς συγκλήτου Ρώμης βασιλεύς. Αἱ ἀναγράφουσαι τὴν εἶδησιν πηγαὶ δὲν παρέχουν μὲν λεπτομερείας ἀλλὰ φαίνονται σαφῶς ἀποκλείουσαι τὴν ἀνάμειξιν οἰουδήποτε στρατιωτικοῦ παράγοντος. Κατὰ τὸν Ζώσιμον 323 *συνελθοῦσα τοῖνν ἡ γερουσία πᾶσα καὶ περὶ τοῦ πρακτεῦ βουλευσαμένη πᾶσιν ἐνέδωκεν οἷς Ἀλάριχος ἐκέλευσεν... καὶ κατὰ τὸ κελευόμενον Ἀτταλον ὄντα ὑπαρχον τῆς πόλεως εἰς τὸν βασιλεῖον ἀναβιβάζουσι θρόνον, ἀλουργίδα καὶ στέφανον περιθέντες (περὶ τὸν Νοέμβριον 409)*³.

Συμφωνῶ μὲ τὸν Stein⁴, δεχόμενον ὅτι οἱ ὑπὸ τοῦ Προκοπίου (Πολ. Βανδ. I 3. 5) ὡς οἱ τῆς ἐν Ρώμῃ βασιλέως αὐτῆς ἀναφερόμενοι, οἵτινες ἀνηγόρευσαν **Ἰωάννην** τινὰ κατὰ Δεκέμβριον 423, εἶναι αὐλικοὶ ἀξιωματοῦχοι (Hofbehörde) καὶ χαρακτηρίζοντα ὡς πεπλανημένην τὴν ἀποψιν τοῦ Seeck, ὑποστηρίζοντος ὅτι πρόκειται περὶ τῆς συγκλήτου Ρώμης⁵.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ἡ ἐπισκόπησις τῶν πραγματικῶν δεδομένων τῶν ἀναγορεύσεων τῆς περιόδου δι-

ἐν *Fragm. Histor. Graec.* τ. IV σ. 609. Ἐπὶ τοῦ χωρίου τοῦ Μαλάλα 341 θὰ ἐπανέλθω κατωτέρω.

¹) Ζώσιμος 318, 319-320, Σωζομενὸς Θ' 11, Orosius VII 40. 4, Ὀλυμπιόδωρος ἐν *Fragm. Histor. Graec.* τ. IV σ. 59 ἀρ. 12, Προκ. Πολ. Βανδ. I 2. 31.

²) Ὀλυμπιόδωρος, αὐτόθι σ. 59 ἀρ. 12· πρβλ. Ζώσιμον 308.

³) Οἱ Προκόπιος Πολ. Βανδ. I 2. 28, Φιλοστόργιος IB' 3, Σωζομενὸς Θ' 8 δὲν μνημονεύουν ἰδιαιτέρως τῆς συγκλήτου. Τὴν καθάαιρεσιν τοῦ Ἀττάλου ἀποδίδουν προσωπικῶς εἰς τὸν Ἀλάριχον οἱ Ζώσιμος 327, Προκόπιος Πολ. Βανδ. I 2. 36.

⁴) STEIN, *Geschichte* I σ. 427.

⁵) SEECK, *Untergang* VI σ. 407 ἐπ. Ὁ Μαλάλας σ. 350 χαρακτηρίζει τὸν Ἰωάννην ὡς συγκλητικόν, ἐνῶ ὡς μανθάνομεν ἐξ ἄλλων πηγῶν (Σωκρ. Ζ' 23) ἦτο εἰς τῶν βασιλικῶν ὑπογραφῶν (κατὰ τὸν Προκόπιον Πολ. Βανδ. I 3. 4 πρόκειται περὶ στρατιώτου), μεθ' οὗ συνέπραξαν, πάντοτε κατὰ τὸν Μαλάλα, οἱ λοιποὶ συγκλητικοὶ καὶ βασιλεύει ἐν Ρώμῃ.

καιώνει κατ' ἑμὲ τὰ συμπεράσματα τοῦ J. Straub σχεδὸν ἀπολύτως καὶ θὰ ἦτο ἴσως περιττὴ ἢ ὑπ' ἑμοῦ δοθεῖσα ἔκτασις, ἐὰν δὲν εἶχον μετὰ ταῦτα προβληθῆ αἱ ζῶσαι ἀντιρρήσεις τοῦ O. Treitinger. Λαμβάνων ὡς ἀφετηρίαν τὸ χωρίον τοῦ Aurelius Victor de Caesar, 37. 5: *Abhinc militaris potentia convaluit ac senatui imperium creandique jus principis ereptum ad nostram memoriam, incertum, an ipso cupiente per desidiam an metu seu dissensionum odio*, ὅπερ ἔρχονται νὰ ἐνισχύσουν ὅλαι αἱ ἐπόμεναι εἰς τὸν Δ' αἰῶνα ἀναγόμεναι μαρτυρίαι, ὁ Straub καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Probus (282) «ὁ στρατὸς ἀρνείται εἰς τὴν σύγκλητον τὸ μέχρι τοῦδε ἀναγνωριζόμενον εἰς αὐτὴν δικαίωμα ἐπικυρώσεως τῆς ὑπ' αὐτοῦ (τοῦ στρατοῦ) γενομένης ἐκλογῆς»¹ καὶ ὅτι «διὰ τῶν ἀναφωνήσεων (acclamationes) τοῦ στρατοῦ παρέχεται εἰς τὸν αὐτοκράτορα τῶν ὑστέρων χρόνων πλήρως ἡ κυρίαρχος ἐξουσία»². Ὡς προᾶξιν ἐνέχουσαν νομικὰς συνεπειὰς χαρακτηρίζει καὶ ὁ W. Ensslin τὴν διὰ τῶν ἐπευφημιῶν τοῦ στρατοῦ ἀναγόρευσιν, ἐξαίρων τὴν εἰς τὴν διασάφησιν τοῦ προβλήματος τούτου συμβολὴν τοῦ Straub, ἀλλὰ δὲν συμφωνεῖ μὲ τὴν ἀποψίν του, καθ' ἣν ἡ ἀπόφασις ἀνῆκεν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τῆς συνελύσεως τοῦ στρατοῦ, εἰς ὃν εἶχον μεταβιβασθῆ τὰ δικαιώματα τῆς συγκλήτου³. Κατὰ τὸν Ensslin ἡ πληροφορία τοῦ Aurel. Victor, ἡστινος δὲν ἀμφισβητεῖ τὴν ἀκρίβειαν, ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ὁ παραδίδων ταύτην ἱστορικὸς δὲν γνωρίζει ἀπὸ τοῦ ἔτους 282 μέχρι τῆς ἐποχῆς του περίπτωσιν, καθ' ἣν κατὰ τοὺς παλαιοὺς τύπους εἶτε ἡ σύγκλητος νὰ εἶχεν ἀναλάβει τὴν πρωτοβουλίαν εἶτε ὁ νεοεκλεγείς νὰ εἶχεν ἐπιζητήσει τὴν ἀναγνώρισίν του, ὥφειλε δέ, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Ensslin, ὁ Straub νὰ μὴ εἶχε περιορίσει τὴν ἔρευναν εἰς μόνον τὸν Δ' αἰῶνα· διότι τότε λαμβάνων ὑπ' ὄψει τὰ παραδείγματα Μαρκιανοῦ, Ἀναστασίου Α' κλπ. θὰ ἠδύνατο νὰ συλλάβῃ τὰς πραγματικὰς βάσεις τῆς τυπικῆς μεταβιβάσεως τῆς κυριαρχίας⁴.

Ἄλλὰ κατὰ τῶν ἀντιρρήσεων τοῦ Ensslin δέον νὰ παρατηρηθῆ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὅτι ἀπὸ τοῦ Μαρκιανοῦ καὶ ἐξῆς εἰς τὸν τρόπον τῆς ἀναδείξεως αὐτοκράτορος ἐπέρχονται, ὡς θὰ ἴδωμεν, οὐσιώδεις μεταβολαί. Ἄντι τῆς ἀνωτέρας στρατιωτικῆς ἡγεσίας τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἐκλογῆς ἀναλαμβάνει ἡ σύγκλητος ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ στρατιωτικοῦ παράγοντος, ἐρχομένου ὅμως εἰς δευτέραν μοῖραν. Ἐν ᾧ δὲ νῦν ἡ ἀναγόρευσις τελεῖται ἀποκλειστικῶς ὑπὸ τοῦ στρατοῦ, ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Ε' αἰῶνος συμπράτουν κατ' αὐτὴν σύγκλητος, στρατὸς καὶ δῆμοι, ὥστε ἡ μετὰ τῶν δύο περιόδων διαφορὰ, τόσον ὡς πρὸς τὸ προσδιορίζον τὸν ὑποψήφιον σῶμα, ὅσον καὶ ὡς πρὸς τοὺς μετέχοντας τῆς ἀναγορεύσεως παράγοντας εἶναι τεραστία. Δὲν νομίζω λοιπὸν ὅτι τὰ συμπεράσματα τοῦ Straub χωλαίνουν, ὡς πιστεύει ὁ Ensslin, ἐπειδὴ ἐκεῖνος δὲν ἔλαβεν ὑπ'

¹) STRAUB σ. 7.

²) STRAUB σ. 10.

³) W. ENSSLIN ἐν Phil. Woch. 61 (1941) στ. 634.

⁴) Αὐτόθι στ. 634, 636.

ᾧπει τὰ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Ε΄ αἰῶνος συμβαίνοντα, ἀφ' οὗ ἀπὸ τοῦ χρονικοῦ τούτου ὀρίου τὰ πράγματα, ὡς εἶπον, ἄρδην μεταβάλλονται.

Ἄντιτιθέμενος εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Straub ὑποστηρικθεῖσαν γνώμην τῆς ἀποκλειστικῆς διὰ τοῦ στρατοῦ ἀναδείξεως νέου αὐτοκράτορος κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ὁ Treitinger εἰς πλεῖστα σημεῖα τῆς βιβλιοκρισίας του ὑποστηρίζει ὅτι δὲν εἶχε παύσει νὰ ὑφίσταται τὸ δικαίωμα τῆς συμπράξεως τῆς συγκλήτου¹, μὴ δυνάμενος δὲ νὰ ἀπορρίψῃ τὸ προμνησθὲν χωρίον τοῦ Augel. Victor, λέγει ὅτι δὲν πρέπει νὰ ὑπερτιμᾶται ἡ σημασία του². Τὰς ἀπόψεις του ἐκθέτει κατὰ τρόπον ἀπόλυτον καὶ δογματικόν, μὲ ἐκδηλον τὴν τάσιν νὰ ὑπαγάγῃ τὰ πάντα εἰς νομικὰς κατασκευὰς κατὰ τὰ σημερινὰ πρότυπα, ἐν δὲ τῶν κυριωτέρων του ἐπιχειρημάτων ἀποτελεῖ ἡ φράσις τοῦ Ἀμμιανοῦ περὶ τοῦ Προκοπίου, ὅστις μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ ἀναγόρευσίν του *petit curiam raptim*³. Ὁρθῶς ὅμως παρετηρήθη ὅτι πρόκειται περὶ ἐπαναστάτου, ὅστις φυσικὸν εἶναι νὰ ἐπιζητῇ παντὶ τρόπῳ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν θέσιν του. Πρὸς τούτοις ὁ Treitinger χρησιμοποιεῖ τὴν φράσιν τοῦ Μαλάλα 341: *ἐποίησεν ὁ στρατὸς βασιλέα ἀθνητήσας τὴν σύγκλητον Εὐγένιον ὀνόματι. καὶ ἐβασίλευσεν ἡμέρας εἴκοσι δύο καὶ ἐσφάγη εὐθέως*, ἣν σχολιάζει διὰ τῶν ἑξῆς «Hier ist doch die Ermordung des Eugenius geradezu mit dem Übergehen des Rechtes des Senates gedanklich verbunden»⁴. Δὲν νομίζω ὅμως ὅτι εὐσταθεῖ τοιαύτη σκέψις, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ᾧπει τοῦ αὐτοῦ χρονογράφου μαρτυρία μὲ πανομοιότυπον διατύπωσιν: *Μάριον τὸν βασιλέα ἢ γυνὴ αὐτοῦ κοιμώμενον ἀπέσφαξεν, ὃς οὐκ ἀνηγορεύθη βασιλεὺς ὑπὸ τῆς συγκλήτου, διότι ὁ στρατὸς αὐτὸν ἐποίησε βασιλέα, ἀθνητήσας τὴν σύγκλητον*⁵. Εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποστηρικθῇ «gedankliche Verbindung» τῆς δολοφονίας τοῦ Μαρίου ὑπὸ τῆς συζύγου του μὲ μεταβίβασιν τοῦ δικαιώματος τῆς συγκλήτου, ὡς ἀποφαίνεται ὁ Treitinger διὰ τὸ προηγούμενον μὲ ὁμοίαν διατύπωσιν χωρίον τοῦ αὐτοῦ χρονογράφου; Ἄλλὰ καὶ καθ' ἑαυτὴν ἀποτελεῖ σφάλμα ἡ προσπάθεια συναγωγῆς διὰ τὸν Δ' αἰῶνα ἐπιχειρημάτων ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Μαλάλα, γνωστοῦ διὰ τὰς ἀνακριβείας του χρονογράφου, καθ' ἣν στιγμὴν διὰ τὴν αὐτὴν περίοδον ἔχομεν ἀξιόλογα κείμενα γνωστῶν διὰ τὴν ἀξιοπιστίαν των συγχρόνων ἱστορικῶν, οἱ ὅποιοι λεπτομερῶς ἀφηγοῦνται τὰ τῶν αὐτοκρατορικῶν ἀναγορεύσεων τοῦ Δ' αἰῶνος, ἐνῶ ὁ Μαλάλας στερεοτύπως, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀποχρώσεως ἢ λεπτομερείας ἀνάγει τὰς ἀναγορεύσεις ὄλων εἰς τὴν σύγκλητον⁶.

Σοβαρὸν σκόπελον ἐπίσης ἀποτελεῖ διὰ τοὺς δεχομένους τὴν σύμπραξιν τῆς συγκλήτου κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τὸ γνωστὸν χωρίον τοῦ Συμμάχου ἐκ τοῦ πρὸς Οὐά-

¹) O. TREITINGER ἐν B. Z. τ. 41 (1941) σ. 199 ἐπ.

²) O. TREITINGER αὐτόθι σ. 200 ἐπ., 203, 205.

³) Amm. Marcell. XXVI 6. 18. Καὶ ὁ ENSSLIN ἐν Phil. Woch. τ. 61 (1941) στ. 686 τὸ ἐπικαλεῖται ὡς ἐπιχείρημα.

⁴) O. TREITINGER αὐτόθι σ. 200 σημ. 1.

⁵) Μαλάλας ἐν Hermes τ. 6 (1872) σ. 368 - 369.

⁶) Βλ. ἀνωτ. σελ. 2 σημ. 1.

λεντινιανόν λόγου του: *emeritum bellis virum castrensium senatus adscivit*¹. 'Ο Treitinger δὲν ἀμφισβητεῖ ὅτι δι' αὐτοῦ ἐπιβεβαιούται ἡ μεταβίβασις τοῦ δικαιώματος ἀναγορεύσεως ἀπὸ τῆς συγκλήτου εἰς τὸν στρατόν, ἀλλὰ προσθέτει ὅτι διστάζει νὰ στηρίξῃ εἰς μόνον τὸ χωρίον τοῦτο τόσον σοβαρὰ συμπεράσματα². 'Ο W. Ensslin πάλιν θεωρεῖ λίαν σημαντικὴν τὴν μαρτυρίαν τοῦ Συμμαχου, ὡς ἐμφαίνουσιν τὴν ἐν τῇ πράξει ἀναγνώρισιν τῆς πολιτειακῆς σημασίας τῆς μετὰ τῆς συγκλήτου συμπράξεως τῆς στρατιωτικῆς συνελεύσεως, προσθέτει ὁμως «Aber gerade in dem Worte von *castrensium senatus* stellt sich von selbst die Verbindung zum eigentlichen Senat her, der nicht minder bei der Wahlbekanntgabe durch Akklamation sein Recht des *adsciscere* geübt hat»³. 'Ο A. Piganiol⁴ ἔξ ἄλλου ἵνα ὑποστηρίξῃ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἀνήγγελλε τὴν ἐκλογὴν του εἰς τὴν σύγκλητον, ἐπικαλεῖται χωρίον Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, δι' οὗ ὁμως κατ' ἐμὲ ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον πιστοποιεῖται. Λέγεται εἰς τὸν πρῶτον Σηλητευτικὸν κατὰ Ἰουλιανοῦ βασιλέως: *Καὶ τὸ μὲν πρῶτον αὐτῶ τῆς ἀνθαδείας καὶ ἀπονοίας ἑαυτὸν ἀναδησαι καὶ τῇ μεγάλῃ προσηγορίᾳ τιμῆσαι (ἦν οὐχ ἄρπαγμα τύχης ἀλλ' ἀρετῆς ἄθλον ἢ χρόνος ἢ ψῆφος βασιλέως χαρίζεται, ἢ τῆς συγκλήτου βουλῆς, ὡς τὸ παλαιὸν κρίσις)...*⁵. Ψέγει ὁ ἱερός ἀνὴρ τὸν Ἰουλιανόν, διότι αὐτοβούλως προήγαγεν ἑαυτὸν εἰς αὐγουστον, ἀξίωμα, τὸ ὁποῖον δὲν ἀποκτᾶ κανεὶς ἀπὸ μίαν τυχαίαν εὐκαιρίαν ἀλλὰ λαμβάνει ὡς βραβεῖον ἀρετῆς ἢ κατόπιν ἐπιμόνου προσπαθείας (χρόνος) ἢ κατ' ἀπόφασιν τοῦ ἤδη βασιλεύοντος (ἢ ψῆφος βασιλέως) ἢ μετὰ γνώμην τῆς συγκλήτου, ὡς συνέβαιναν εἰς παλαιότεραν ἐποχὴν (ἢ τῆς συγκλήτου βουλῆς, ὡς τὸ παλαιὸν κρίσις). Διὰ νὰ χρησιμοποιοῦ λοιπὸν ὁ ἱεράρχης, εἰς ὃ σημεῖον ἀκριβῶς ποιεῖται μνεῖαν τῆς συμβολῆς τῆς συγκλήτου διὰ τὴν ἀνάδειξιν αὐτοκράτορος, τὴν διατύπωσιν ὡς τὸ παλαιόν, σημαίνει ὅτι εἰς τοὺς χρόνους του εἶχεν ἐκλείψει ἢ εἰς τὸν τομέα τοῦτον δρᾶσις τῆς συγκλήτου, ἀντιδιαστελλομένων οὕτω τῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν του συμβαινόντων πρὸς τὸ παρελθόν, τοὺς χρόνους δηλονότι τῆς Ἡγεμονίας.

Τὴν αὐτὴν ἀντίληψιν ἀπηχοῦν καὶ τινὰ χωρία τοῦ Θεμιστίου, εἰς τὰ ὁποῖα ἐκ τῶν πολιτειακῶν παραγόντων μόνον περὶ τῆς συμβολῆς τοῦ στρατοῦ γίνεται λόγος διὰ τὴν ἀνάδειξιν αὐτοκράτορος. Οὕτω VI 73c: *μη γὰρ οἶεσθε, ὦ γενναῖοι, τοὺς στρατιώτας κυρίους εἶναι τηλικαύτης χειροτονίας, ἀλλ' ἄνωθεν αὐτὴ κάτεισιν ἢ ψῆφος, ἄνωθεν ἢ ἀνάρρησις τελειοῦται ταῖς τῶν ἀνθρώπων διακονίαις. τοὺντεῦθεν οὖν ὑμέτερον δεῖξαι τῶ Θεῷ τοὺς στρατιώτας διακονήσαντας. ὡς μὲν τῶ κράτει μόνον θαρσοῖητε, δόξετε ἀκριβῶς παρὰ τῶν ὄπλων εἰληφέναι τὴν δυναστείαν, εἰ δὲ τῶ κατ' ἀρετὴν ὑπερ-*

¹) Aurelius Symmachus or. I 9.

²) TREITINGER ἐν B. Z. τ. 41 (1941) σ. 200 σημ. 1.

³) ENSSLIN ἐν Phil. Woch. τ. 61 (1941) στ. 635.

⁴) A. PIGANOL, L'empire chrétien (323 - 395) ἐν Histoire Romaine τ. IV 2, Paris 1947 σ. 305.

⁵) Γρηγόριος Ναζιανζηνός ἐν PG τ. 35 στ. 569.

έχειν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ φανήσεσθε προβεβλημένοι, αὐτόθι VI 75 b: ἔτι δὲ ὡσπερ οἱ στρατιῶται πλέον ἔχουσιν ἢ δεδώκασιν ἐκ τῆς ψῆφου¹, αὐτόθι 75 b: βασιλέα μὲν γὰρ αὐτὸν οἱ στρατιῶται, μέγαν δὲ σὺν βασιλέα πεποίηκας, V 65 c-d: οἱ δὲ ἡμέτεροι ψηφηφόροι καὶ στρατιῶται τῆς τοῦ σώματος ἀρχιστείας τὴν τῆς ψυχῆς προεξήτασαν, καὶ ἀπέφηναν κληρονόμον τῆς ἀλουργίδος τὸν κληρονόμον τῆς ἀρετῆς... Καθ' ὅσον τέλος ἀφορᾷ εἰς τὸ χωρίον τοῦ Θεμιστίου XIV 182a-b: Πρόσεισι δὲ οὐκ αἰτήσουσα μόνον ὧν δεῖται, ἀλλὰ βεβαιοῦσα (sc. ἡ πόλις, ἐκπροσωπούμενη ἐνταῦθα ὑπὸ τῆς συγκλήτου) πρώτη τὴν ψῆφον τῆς ἀναρρήσεως. προσήκει γὰρ δήπου τῇ βασιλίδι τῶν πόλεων² συνάδειν τοὺς βασιλεύσαντας τῶν ἀνθρώπων. καὶ τῶν γε δυοῖν μητροπόλεων τῆς οἰκουμένης—λέγω δὲ τῆς Ρωμύλου καὶ τῆς Κωνσταντίνου—μᾶλλον ἂν σοι φαίην ἀρμόττειν τὴν ἡμετέραν. καὶ γὰρ ἐκεῖνη μὴδ' ὀπιοῦν τῷ γένει τῶν κρατούντων προσήκουσα κοινὸς γέγονε τῇ μεγάλῃ πόλει τῆς βασιλείας δι' ἄρετὴν προήγαγε δέ σε εἰς τὴν ἀλουργίδα οὐκ ἀρχιστεία γένους, ἀλλ' ἀρετῆς ὑπεροχῆ..., ἐφ' οὗ κυρίως στηρίζουν τὴν ἐκδοχὴν τῶν περὶ τοῦ ἀναγκαίου τῆς ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἐπικυρώσεως τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀναρρήσεως οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ, νομίζω ἀντιθέτως ὅτι ἐνισχύει τὴν ὑπ' ἐμοῦ ὑποστηριζομένην ἄποψιν. Ἐνταῦθα ἡ μετοχὴ βεβαιοῦσα δὲν ἔχει τὴν σημασίαν τοῦ ἐπικυροῦσα ἀλλὰ τοῦ ἐπιδοκιμάζουσα· δὲν ἀναφέρεται δηλ. εἰς νομικὴν σχέσιν μεταξὺ αὐτοκράτορος καὶ συγκλήτου ἀλλ' ἔχει τεθῆ, ἵνα ἐκφράσῃ τὸν μεταξὺ τούτων δέοντα νὰ ὑπάρχῃ ψυχικὸν δεσμόν, ὡς ἐκ τῆς περαιτέρω αἰτιολογικῆς προτάσεως εὐκρινέστερον τοῦτο ἀποσαφηνίζεται. Ἐξηγεῖ δηλ. ὅτι οἱ ὑπήκοοι ὀρθὸν εἶναι, ἀρμόζει (προσῆκει) νὰ διατελοῦν εἰς ἀρμονικὰς σχέσεις πρὸς τὸν αὐτοκράτορα καὶ ὅχι ὅτι τοῖς εἶναι ἐπιβεβλημένον, ἀναγκαῖον (sollen καὶ οὐχὶ müssen). Χωρῶν δὲ περαιτέρω ὁ ρήτωρ, διερωτᾶται, ποία ἐκ τῶν δύο πρωτευουσῶν δικαιοῦται νὰ σπεύσῃ νὰ σφυρηλατήσῃ τοὺς στενοτέρους τούτους ψυχικοὺς δεσμοὺς μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος, ἀποφαίνεται δὲ διὰ σειρᾶς ἐπιχειρημάτων ὑπὲρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἄλλ' ἂν πράγματι ἦτο νομικῶς ἀναγκαῖος τύπος ἡ ἐπικύρωσις τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀναγορεύσεως ἐκ μέρους τῆς συγκλήτου, θὰ ἔδει νὰ ἦτο ἀκριβῶς καθωρισμένον, ποία ὄφειλε νὰ πράξῃ τοῦτο, ἡ σύγκλητος τῆς Ρώμης, τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἢ ἀμφότεραι. Θὰ παρεῖλκεν ἐπομένως ἡ ἐπιχειρηματολογία τοῦ Θεμιστίου καὶ ἡ καθ' ὅλου συζήτησις, ἡ ὁποία ἀκριβῶς, ἐπειδὴ δὲν ἀφορᾷ εἰς καθωρισμένον τύπον ἀλλ' ἀναφέρεται εἰς τὴν ψυχικὴν σχέσιν τῶν ὑπηκόων, ἐκπροσωπούμενων ἐνταῦθα ὑπὸ τῆς συγκλήτου, καὶ τοῦ νεωστὶ ἀναδειχθέντος αὐτοκράτορος, ἔχει τὴν θέσιν τῆς.

Ἐπάρχουν λοιπὸν ἀφ' ἑνὸς μὲν αἱ ρηταί, εἰς ἀρίστας τῆς ἐποχῆς πηγὰς ἀπαντῶσαι, μαρτυρίαι, εὐθέως βεβαιοῦσαι τὴν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην διακοπὴν τῆς συμ-

¹) Βλ. καὶ τὸ αὐτόθι σχόλιον σ. 89 ἔκδ. DINDORF (1832) οἱ στρατιῶται δεδώκασιν ἐκ τῆς ψῆφου αὐτῶν τὸ βασιλεύσαι τοὺς βασιλεύσαντας, ἔλαβον δὲ πλέον τὸ ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἀγαθῶν βασιλεύεσθαι.

²) Κατὰ τὴν προφανῶς ὀρθὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου ὑπὸ τοῦ F. A. WOLF, διορθοῦντος τῷ βασιλεῖ τῶν πόλεων τοῦ χειρογράφου.

πράξεως τῆς συγκλήτου κατὰ τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀναγόρευσιν, ἃς οἱ τὴν ἀντίθετον ἄποψιν ὑποστηρίζοντες σημερινοὶ μελετηταὶ ζητοῦν νὰ ἐξουδετερώσουν οὐχὶ δι' ἄλλων μαρτυριῶν ἔξ ἐκείνης τῆς περιόδου προερχομένων, ἀλλὰ διὰ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον τολμηρῶν συλλογισμῶν καὶ οὐχὶ ἐπαρκῶς ἠτιολογημένων ἐρμηνειῶν. Ἐὰν ἑτέρου ὑπάρχει τὸ πλῆθος τῶν εἰς τὴν ἄνοδον νέου αὐτοκράτορος ἀναφερομένων χωρίων, ἅτινα, εἴτε διεξοδικῶς εἴτε ἐν περιλήψει ἀναγράφουν τὰ γεγονότα, εἰς τὸν στρατὸν καὶ μόνον, ὡς ἀναλυτικῶς εἶδομεν εἰς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ παρόντος κεφαλαίου, ἀποδίδουν τὴν ἀνάδειξιν νέου αὐτοκράτορος¹. Τὸ αὐτὸ ἐπίσης παρατηρεῖται, ὡς ἔμφανίζονται ἀνταπαιτητὰ τοῦ θρόνου· οὗτοι εἰς τὸν στρατὸν στηρίζονται καὶ δι' αὐτοῦ προσπαθοῦν νὰ ἐπιβληθοῦν². Τέλος δὲν ἐλλείπει καὶ παράδειγμα ἐμφαίνον ὅτι ὁ νόμιμος κύριος τοῦ θρόνου διὰ τὴν καθάρσεσιν ἰσοτίμου αὐτοκράτορος χρησιμοποιεῖ τὸν στρατόν, ὑπὸ τὴν ιδιότητα αὐτοῦ ὡς ὄργανον ἀσκοῦντος πολιτειακὴν ἐξουσίαν καὶ οὐχὶ ὡς φορέως πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς δυνάμεως³.

Τὴν μείωσιν τῶν δικαιωμάτων τῆς συγκλήτου ἐξηγεῖ νομίζω τὸ ἱστορικὸν κλίμα τῆς περιόδου. Ἡ ἐκ βάρων ἀναδιοργάνωσις τοῦ κράτους ὑπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ ἐστηρίχθη εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ στρατιωτικοῦ τομέως. Μετὰ τὴν μεταφορὰν τῆς πρωτεύουσας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κατέστη ἐπιβεβλημένη ἡ ἴδρυσις συγκλήτου εἰς τὴν νέαν πόλιν· ἢ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον διάσπασις τοῦ σώματος εἰς δύο ἀνεξαρτήτους ἀλλήλων ὀργανισμοὺς ἀποτελεῖ ἤδη μίαν ἐξασθένεισιν. Ἐὰν προστεθῆ ὅτι ἡ μὲν σύγκλητος τῆς Ρώμης, ἀνήκουσα εἰς τὸ πρὸς μαρσαμὸν βαῖνον τμήμα τοῦ κράτους καὶ ἀποτελοῦσα κέντρον τῶν ἐθνικῶν στοιχείων εἰς μίαν αὐτοκρατορίαν, ἐν ἧ ἑκάστη παρερχομένη ἡμέρα ἐκραταίου τὴν ἰσχὺν τοῦ χριστιανισμοῦ, ἡ δὲ σύγκλητος τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν εἶχεν ἀκόμη τὴν ἀναγκαίαν ἱστορικὴν παράδοσιν, ἔξ ἧς νὰ ἠδύνατο νὰ ἀντλήσῃ ἰσχὺν καὶ κύρος, καθίσταται νομίζω νοητὴ καὶ εὐεξήγητος ἢ κατὰ τὸν

¹) Ἐπανελημμένως ἐλέχθη ὅτι μικρὸν μόνον μέρος τοῦ στρατοῦ μετείχε τῆς ἀναγορεύσεως. Ἐὰν ὅμως ληφθοῦν ὑπ' ὄψει αἱ συνθήκαι ὑπ' ἃς ἀνήλθον οἱ αὐτοκράτορες τῆς περιόδου ταύτης εἰς τὸν θρόνον, καθίσταται εὐθὺς ἀντιληπτὸν ὅτι εἰς τὰς πλείστας τῶν περιπτώσεων τὰ λαμβάνοντα ἐνεργὸν μέρος στρατεύματα ἀπετέλουν ἐν ἰσχυρὸν σύνολον· διότι ἔνιοι τῶν αὐτοκρατόρων (Ἰοβιανός, Οὐαλεντινιανός Α', Οὐαλεντινιανός Β') ἀνηγορεύθησαν ἐν μέσῃ ἐκστρατείᾳ καὶ δὴ κατὰ ἰσχυροῦ ἀντιπάλου, τοῦθ' ὅπερ προϋποθέτει συγκέντρωσιν πολυαριθμῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων (Πρβλ. STRAUB σ. 11 - 14). Αὐτοκράτορες πάλιν, οἵτινες ἀνήχθησαν εἰς τὴν ἐξουσίαν ὑπάρχοντος αὐγούστου—καὶ ἐπομένως ὄφειλον εἰς αὐτὸν τὴν ἐκλογὴν των—ἀνηγορεύθησαν ἢ κατὰ τὴν διάρκειαν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, ὁπότε πάλιν ὁ ἀριθμὸς τοῦ συγκεντρωμένου στρατοῦ ἦτο σημαντικὸς, ἢ ἐν καιρῷ εἰρήνης, ὁπότε εἰς τὴν βούλησιν τοῦ αὐτοκράτορος ἀπέκειτο νὰ συγκαλέσῃ μικρότερον ἢ μεγαλύτερον ἀριθμὸν στρατιωτικῶν δυνάμεων διὰ τὴν τελετήν.

²) Μοναδικὴν ἐξαίρεσιν ἀπετέλεσεν ὁ μὴ αὐτοβούλως κινηθεὶς Ἄτταλος. Οὗτος ὑπῆρξεν ἀνδρείκελον τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βησιγόθων Ἀλαρίχου, ὅστις εὐρίσκετο εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν μετὰ τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ συνεπῶς δὲν ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸν στρατὸν διὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Ἀττάλου· κατέφυγεν οὕτως ἀναγκαστικῶς εἰς τὴν σύγκλητον.

³) Βλ. ἀνωτ. σελ. 12 - 13.

Δ' καὶ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ Ε' αἰῶνος παντοδυναμία τοῦ στρατιωτικοῦ παράγοντος καὶ ἡ ἀπόθησις ἐκ τοῦ πολιτικοῦ καὶ πολιτειακοῦ προσκηνίου τῆς συγκλήτου.

Ἡ ἀνακήρυξις αὐτοκράτορος κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἀκολουθεῖ τὴν ἐξῆς πορείαν. Ἐὰν ὁ ἤδη κυβερνῶν ἔνεκεν συνήθως αἰφνιδίου θανάτου δὲν πρόεβη εἰς τὴν ἀνάδειξιν τοῦ διαδόχου του, τότε οἱ ἀνώτεροι στρατιωτικοὶ ἡγέται συνέρχονται εἰς σύσκεψιν καὶ ἐκλέγουν τὸν ὑποψήφιον. Εἰς ταύτην δὲν ἀποκλείεται ἡ παρουσία ἀνωτέρων τινῶν πολιτικῶν ἀξιωματοῦχων, ἀκολουθούντων τὸν στρατὸν εἰς τὴν ἐκστρατεῖαν (τὰ σχετικὰ παραδείγματα ἀνάγονται εἰς αὐτοκράτορας θανόντας κατὰ τὴν διάρκειαν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων). Οἱ ὡς ἄνω ἀξιωματιοῦχοι εἶναι κατὰ πολὺ ὀλιγώτεροι τῶν παρισταμένων στρατιωτικῶν, δὲν φαίνεται νὰ λαμβάνουν ἀξιόλογον μέρος εἰς τὰς συζητήσεις κατὰ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ ὑποψηφίου, οὐδὲ νὰ ἐκπροσωποῦν τὴν σύγκλητον, ἥς τὰ πλεῖστα τῶν μελῶν, ὡς εὐνόητον, ἀπουσίαζον, εὐρισκόμενα ἐν τῇ πρωτευούσῃ.

Ἡ ἐκλογή καθ' ἑαυτὴν δὲν ἔτικτεν ἔννομον ἀποτέλεσμα, ὡς παρατηρεῖ ὁ Straub, ἀλλὰ παρεσκεύαζε τὴν ἀνακήρυξιν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ¹. Ὅτι μὴ ὑπάρχοντος αὐτοκράτορος τὸ δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς τοῦ ὑποψηφίου ἀνήκεν εἰς τὴν στρατιωτικὴν ἡγεσίαν καὶ ἐξ ἐπαγωγῆς ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους παραδειγμάτων συνάγεται, ἀλλὰ καὶ ρητῶς μαρτυρεῖται· τελειωθείσης ὁμως τῆς ἀναγορεύσεως τὸ δικαίωμα τοῦτο μεταβιβάζεται εἰς τὸν νέον αὐγουστον². Τοῦτο διαπιστοῦται καὶ ἐκ τῆς εἰς τὸν Οὐαλεντινιανὸν Α' προβληθείσης ἀξιώσεως τοῦ στρατοῦ, ὅπως προσλάβῃ συνάρχοντα, ἔνθα φέρεται ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτωρ ἀπαγγέλλων τοὺς ἐξῆς βαρυσημάντους λόγους: *quod erat igitur in manu positum vestra, nondum electo imperii formatore utiliter et gloriose complestis adscito in honorem verticem eo...*³. Ὅτε πάλιν κατὰ Νοέμβριον 375 ἡ ἀνωτέρα στρατιωτικὴ ἡγεσία, ὑπέικουσα εἰς πολιτικὴν ἀνάγκην, ἔσχε τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἀναγορεύσεως μέλους τῆς βασιλευούσης δυναστείας, χωρὶς νὰ ἀναμείνῃ προγενεστέραν ἔγκρισιν τῶν ὑπαρχόντων αὐτοκρατόρων προεκάλεσε τὴν δυσφορίαν καὶ τὰς διαμαρτυρίας τῶν, τῶν τελευταίων μεταπεισθέντων ὅπως ἐκ τῶν ὑστέρων ἀναγνωρίσουν τὸ γενόμενον⁴. Ἄλλ' οὔτε ὁ αὐτοκράτωρ ἠδύνατο νὰ ἀνακηρύξῃ νέον αὐγουστον ἄνευ τῆς συν-

¹) STRAUB σ. 15 ἐπ.

²) STRAUB σ. 17.

³) Amm. Marcell. XXVI 2. 7. Τὰς ἰδίας ἀκριβῶς σκέψεις εὐρισκόμεν παρὰ Θεοδορήτῳ Ἐκκλήσ. Ἰστ. Δ' 6: *ὑμέτερον ἦν, ὃ στρατιῶται, βασιλέως οὐκ ὄντος, ἐμοὶ δοῦναι τῆς βασιλείας τὰς ἡγίας· ἐπειδὴ δὲ ταύτην ἐδεξάμην ἐγώ, ἐμὸν λοιπὸν καὶ οὐχ ὑμέτερον τὸ περὶ τῶν κοινῶν διασκοπεῖσθαι πραγμάτων, καὶ παρὰ Φιλοσοργίῳ Η' 8.*

⁴) Σωκράτης Δ' 31: *Καὶ τούτου διαγγελθέντος, ἠγανάκτουν οἱ βασιλεῖς (sc. Οὐάλης καὶ Γρατιανός)... ὅτι παρὰ γνώμην ἀμφοτέρων χειροτονήθη, ὃν αὐτοὶ χειροτονεῖν ἔμελλον. ὁμως δὲ ἀμφοτέροι σύμφηφοι τῆς βασιλείας ἐγένοντο.* Οὕτω καὶ Σωζομενὸς Σ' 36, Φιλοστόργιος Θ' 16, ἀποσπ. ἀρειανοῦ Ἰστ. αὐτόθι παραρτ. VII 46, Ζωναρᾶς III 82. Ὁ STRAUB σ. 19 τονίζει ἐπίσης τὸ παράνομον τῆς ἐνεργείας τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν μονάδων των, ἐξαλειφθὲν διὰ τῆς ἐκ τῶν ὑστέρων παρασχεθείσης αὐτοκρατορικῆς ἐγκρίσεως, τὴν δὲ παρ' Ἀμμιανῶ Μαρκελλίνῳ ἀντίφασιν — διότι οὗτος ἀποδέχεται τὸ νόμιμον

δρομῆς τοῦ στρατοῦ¹. Αἱ μαρτυρίαι εἶναι σαφεῖς ὑπὸ ἀρίστων πηγῶν παραδιδόμεναι, ὡς κατὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Ἰουλιανοῦ ὡς καίσαρος ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίου² καὶ τοῦ Γρατιανοῦ ὑπὸ τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ Α'³.

Μετὰ τὴν ἐκλογὴν ἀκολουθεῖ ἡ ἀναγόρευσις, λαμβάνουσα χώραν εἰς ἐπιβλητικὴν συγκέντρωσιν τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων, πρὸ τῶν ὁποίων παρουσιάζεται ὁ ὑποψήφιος ἀπὸ ὑψηλῆς ἐπὶ τούτῳ στηθείσης ἐξέδρας. Συνίσταται δ' ἡ ἀναγόρευσις, ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν κατὰ τρόπον πανηγυρικὸν ἀνακήρυξιν τοῦ ὑποψηφίου ὡς αὐγούστου διὰ τῶν ἐπευφημιῶν τοῦ στρατοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν περιβολὴν διὰ τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ ἀξιώματος συμβόλων, τ.ἔ. τῆς πορφύρας καὶ τοῦ διαδήματος⁴.

Τὸν προεχόντως στρατιωτικὸν χαρακτῆρα τῆς ἀναγορεύσεως δεικνύει νομίζω καὶ ὁ χῶρος, ἐν ᾧ αὕτη ἐτελεῖτο. Αἱ πλεῖσται τῶν ἀναγορεύσεων τούτων ἔλαβον χώραν μακρὰν τῶν δύο πρωτευουσῶν τῆς αὐτοκρατορίας εἰς περιφερειακὰ κέντρα, ἀποτελοῦντα εἰς τὴν δεδομένην στιγμήν, ὡς ἐκ τῶν διεξαγομένων πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, βάσιν στρατιωτικῆς οὐτῶ τοῦ Ἰοβιανοῦ παρὰ τὴν κόμην Τούμμαραν (περιοχὴ Κτησιφῶντος), Οὐαλεντινιανοῦ Α' ἐν Νικαίᾳ, Οὐαλεντινιανοῦ Β' ἐν Acincum. Τὸ αὐτὸ ἐπίσης παρατηρεῖται, ὅσκις ὁ ὑπάρχων αὐτοκράτωρ προσλαμβάνει συνάρχοντα, πιεζόμενος ὑπὸ πολιτικῆς ἢ στρατιωτικῆς ἀνάγκης· οὕτως ἡ ἀναγόρευσις τοῦ Γρατιανοῦ ἐν Ἀμιένη ὑπὸ Οὐαλεντινιανοῦ Α', ἢ τοῦ Θεοδοσίου Α' ἐν Σιρμίῳ ὑπὸ Γρατιανοῦ. Τέλος, ὅταν ἡ ἀνοδος συνάρχοντος πραγματοποιεῖται ὑπὸ εἰρηνικὰς συνθήκας πάλιν ὡς τόπος ἀναγορεύσεως ἐκλέγεται τὸ Ἐβδομον, χῶρος χρησιμοποιοῦμενος ἀποκλειστικῶς διὰ καταυλισμὸν στρατιωτικὸν καὶ ἀσκήσεις⁵. οὕτως τοῦ Οὐάλεντος, Ἀρκαδίου, Ὀνωρίου, Θεοδοσίου Β'.

Ἡ κυρίως προᾶξις, δι' ἧς ὁ ὑποψήφιος προσελάμβανε τὴν αὐτοκρατορικὴν ιδιότητα, ἦτο ἡ διὰ τῶν ἐπευφημιῶν τοῦ στρατοῦ ἀνακήρυξις του ὡς αὐγούστου, κατὰ τὴν ὀρθὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Straub⁶. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ εἰς τὰς ἑλληνικὰς πηγὰς κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας χρῆσις τοῦ ὄρου ἀναγορεύω, ἀναγόρευσις πρὸς δῆλωσιν τοῦ ἀνακηρύσσω τινὰ αὐτοκράτορα, ρήματος τ. ἔ. σημαίνοντος καὶ κατὰ τὰ κείμενα τῆς κλασσικῆς περιόδου : δημοσίᾳ ἀνακηρύσσω⁷.

Τὴν ἰδιάζουσαν σημασίαν τῆς προσωνυμίας αὐγούστος ἐντὸς τῶν πλαισίων τοῦ

τῆς ἐκλογῆς—ἐξηγεῖ μὲ τὴν πιθανότητα δημοσιεύσεως τοῦ ἔργου του ζῶντος ἔτι τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ Β'. Βλ. τὴν διάφορον ἄποψιν τοῦ TREITINGER ἐν Β. Ζ. τ. 41 (1941) σ. 203-204.

¹) STRAUB σ. 17, ENSSLIN ἐν Phil. Woch. τ. 61 (1941) στ. 636-637.

²) Amm. Marcell. XV 8. 8.

³) Amm. Marcell. XXVII 6. 7 καὶ 8. Πρβλ. STRAUB σ. 18.

⁴) Βλ. τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ STRAUB σ. 16 ἐπ. Πρβλ. TREITINGER, Reichsidee σ. 23-25.

⁵) Βλ. R. DEMANGEL, Contribution à la topographie de l'Hébdomon, Paris 1945.

⁶) STRAUB σ. 20. Περὶ τῆς σημασίας τῶν acclamationes διεξοδικῶς ὁμιλεῖ καὶ ὁ TREITINGER, Reichsidee σ. 71 ἐπ.

⁷) Βλ. H. G. LIDDELL - R. SCOTT, A Greek - English Lexicon⁹, Oxford [1948] s. v. ἀναγόρευσις - ἀναγορεύω.

πολιτειακοῦ δικαίου τῆς ἐποχῆς δεικνύει, νομίζω, τὸ γεγονός ὅτι εἰς περιπτώσεις ὀξείας πολιτικῆς διαμάχης διὰ τὴν τελικὴν ἐπικράτησιν τοῦ ἑνὸς τῶν ἀντιπάλων τὰ στρατεύματα διαδηλοῦν τὴν προσχώρησιν των πρὸς τὸν ἕνα ἐξ αὐτῶν μὲ τὴν προσφώνησιν αὐτοῦ ὡς *αὐγούστου*. Οὕτως, ὅτε ὁ Κωνστάντιος Β' παρέσυρε πρὸς ἑαυτὸν τοὺς στρατιώτας τοῦ Βετρανίου, οἱ καὶ μεταθέμενοι Κωνσταντίον μόνον ἀνεφώνουν *Αὐγουστον καὶ βασιλέα καὶ αὐτοκράτορα*¹. ὅτε ὁ ἠττηθεὶς Μαγνέντιος προσεπάθησε νὰ ἀναζωπυρῶσῃ τὸ φρόνημα τῶν στρατιωτῶν του, ἐκείνοι δὲ ἠθέλησαν τὴν *συνήθη τοῖς βασιλεῦσιν εὐφημίαν ἐπιβοῆσαι...*, παρὰ γνώμην ἐπὶ τὸν Κωνσταντίον ταύτην μεταφέρουσιν². Ὡσαύτως στρατηγὸς τις τοῦ Προκοπίου, ἀλλ' ὀπαδὸς τοῦ νομίμου αὐτοκράτορος, ἐν συνεννοήσει μετ' ἄλλων, ὅσοι Προκοπίῳ συστρατευόμενοι τὰ βασιλέως ἐφρόνουν, ἐν αὐτῇ τῇ μάχῃ τὴν *Αὐγούστου προσηγορίαν ἀναβοήσας ἅπαντας τοὺς σὺν αὐτῷ τὴν αὐτὴν ἀφιέναι φωνὴν ἔκ τινος ἐποίει συνθήματος, οὗ δὴ γενομένου μετεχώρουν ἅπαντες οἱ Προκοπίον στρατιῶται πρὸς Οὐάλεντα (Μάιος 366)*³. Ἀλλὰ καὶ ὅταν ὁ στρατὸς τοῦ Γρατιανοῦ προσεχώρησε κατὰ μέγα μέρος πρὸς τὸν ἐπαναστάτην Μάξιμον (383), ὡς παραδίδει ὁ Ζώσιμος 215, τὸν *Μάξιμον ἀνεβόησαν Αὐγουστον*. Τέλος πάντες μὲν οὖν ὡς εἶπεῖν οἱ μετὰ τὴν νίκην ὑπολειφθέντες (sc. ἐκ τοῦ στρατοῦ τοῦ Εὐγενίου) ἐπὶ τὸν βασιλέα (sc. Θεοδοσίον) *δραμόντες, τοῦτόν τε Αὐγουστον ἀνεβόησαν*⁴.

Ἀλλὰ καὶ ἡ δι' ὠρισμένων συμβόλων περιβολὴ ἀπετέλει οὐσιῶδες τμῆμα τοῦ τυπικοῦ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀναγορεύσεως⁵. Τῆς ἀντιλήψεως ταύτης χαρακτηριστικὴν ἀπῆχσιν εὐρίσκομεν εἰς τὰ κείμενα, τὰ ἀναγράφοντα τὴν ἄνοδον τῶν μελῶν τῆς Θεοδοσιανῆς δυναστείας, σημειοῦντα διὰ τῶν ἐξῆς τὴν σχετικὴν εἶδσιν: *Γρατιανός... ἐνέδυσε Θεοδοσίον Αὐγουστον καὶ ἀνηγόρευσε βασιλέα* (Θεοφ. 65-66)· *Θεοδόσιος... Ὁρωρίῳ τὸν βασιλεῖον παρατίθησι στέφανον* (Φιλοστόργιος ΙΑ' 2)· *τὴν βασιλικὴν ἐσθῆτα ἐπατέτηρον ὄντα ἐνδύει Βαλεντιανὸν* (sc. τὸν Γ')⁶· *πέμφας οὖν τὸν βασιλικὸν στέφανον τῷ ἀνεμιῶ* (sc. ὁ Θεοδόσιος Β' τῷ Οὐαλεντιανῷ Γ') (Σωκράτης Ζ' 24). Καθ' ἃ παρατηρεῖ ὁ Α. Alföldi ἤδη ἀπὸ τῆς Ἡγεμονίας ἢ διὰ τῆς πορφύρας ἐπένδυσις ἐθεωρεῖτο εἶδος περιβολῆς (Investitur) καὶ τὸ paludamentum σύμβολον τοῦ ἡγεμονικοῦ ἀξιώματος· σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου ἀπέβη τὸ ἱερὸν σύμβολον τῆς ἰσχύος, ὥστε τὸν Δ' αἰῶνα ἢ ὑπὸ ἰδιώτου κατοχῇ τεμαχίου πορφύρας συνίστα ἀδίκημα ἐσχάτης προδοσίας⁷. Ὡσαύτως τὸ ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου καθιερωθὲν διάδημα — ταινία περιβάλλ-

¹) Σωκράτης Β' 28. Οὕτω καὶ Σωζομενὸς Δ' 4. Βλ. καὶ Ἰουλιανοῦ, Ἐγκώμιον εἰς Κωνσταντίον (ἔκδ. HERTLEIN σ. 39).

²) Σωκράτης Β' 32, Σωζομενὸς Δ' 7.

³) Ζώσιμος 181-182.

⁴) Ζώσιμος 244.

⁵) STRAUB σ. 21 ἐπ.

⁶) Ὀλυμπιόδωρος ἐν *Fragn. Histor. Graec.* τ. IV σ. 68 ἀπ. 46.

⁷) Α. ALFÖLDI, *Insignien* σ. 50 ἐπ., ENSSLIN, *Torqueskrönung* σ. 279. Πρβλ. STRAUB σ. 21 μὴ συμφωνοῦντα εἰς ὅλα τὰ σημεῖα πρὸς τὸν Α. Alföldi.

λousα τὴν κεφαλὴν, πεποικιλμένη διὰ πολυτίμων λίθων — ἀπέβη σύμβολον τῆς αὐτοκρατορικῆς ιδιότητος ¹.

² Ἀνωτέρω, ἐξ ἀφορμῆς τῆς κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Ἰουλιανοῦ χρησιμοποιοῦσας τοῦ μανιακίου ἀνέφερα τὰς ἐπικρατούσας ἀντιλήψεις ὡς πρὸς τὴν προέλευσιν τῆς συνηθείας ταύτης ². Καίτοι τὸ μανιάκιον δὲν κατέστη αὐτοκρατορικὸν σύμβολον, ἢ χρῆσις τοῦ ἀπέβη ἀναπόσπαστον τελετουργικὸν τμῆμα τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀναρρήσεως, εἰς ἃς περιπτώσεις ὁ μέλλων μονάρχης δὲν εἶχεν ὀρισθῆ ὑπὸ τοῦ ὑπάρχοντος, ἀλλ' ἀνεδείκνυτο δι' ἐκλογῆς εἴτε ὑπὸ τοῦ στρατοῦ γενομένης, ὡς εἰς τὴν παροῦσαν περίοδον, εἴτε ὑπὸ τῆς συγκλήτου, ὡς θὰ ἴδωμεν κατὰ τὴν ἐπομένην ³. Τὴν διὰ μανιακίου στέψιν, συμβολίζουσιν ἐξωτερικῶς τὴν συμμετοχὴν τοῦ στρατοῦ, διασαφηνίζει τὸ γνωστὸν χωρίον τοῦ Λυδοῦ: *ὄθεν ἔτι καὶ νῦν τοῖς εἰς βασιλείαν προαγομένοις οὐ πρότερον τὰ ταύτης ἐπιτίθεται σύμβολα, πρὶν στρεπτοῦ τῷ τραχήλῳ περιθέντες αὐτῷ οἱ ἐν τέλει τῆς στρατιᾶς ἄξιον εἶναι τῆς βασιλείας ἀποφήνωσι, Καίσαρα δεικνύντες αὐτὸν καθάπερ τὸν νέον Καίσαρα καὶ τῆς τοῦ πρώτου Καίσαρος ἄξιον τιμῆς τε καὶ προσηγορίας* ⁴.

Εἰς τὴν ἐπανελημμένως μνημονευθεῖσαν μελέτην τοῦ ὁ W. Ensslin ἠρεύνησε καὶ τὸ ἔθιμον τῆς ἐπ' ἀσπίδος ἀνυψώσεως τοῦ μέλλοντος αὐγούστου· δέχεται ἀνεπιφυλάκτως ὅτι πρόκειται περὶ γερμανικοῦ ἔθιμου, ἀλλ' ἔχει τὴν γνώμην ὅτι εἰς τὰς ρωμαιοβυζαντινὰς συνηθείας εἰσῆχθη τὸ πρῶτον κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Ἰουλιανοῦ ἐν Παρισίοις. Κατὰ τὴν ἀνακήρυξιν συνάρχοντος ὑπὸ τοῦ ἤδη ὑπάρχοντος αὐγούστου ρητῶς ἀναφέρεται ἐν ταῖς πηγαῖς ἢ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ ὀνομασία αὐτοῦ ὡς αὐγούστου, ἀλλ' οὐδαμοῦ εἰς τοιαύτας περιπτώσεις ἔχομεν μνεῖαν ἀνυψώσεως ἐπ' ἀσπίδος. Τὴν εἰς διάφορα ἱστορικὰ κείμενα ἀπαντῶσαν φράσιν *levatus est, ἐπήρθη*, πρὸς δήλωσιν ἀναγορεύσεων παλαιότερων τῆς τοῦ Ἰουλιανοῦ, ἀποδεικνύει ὁ Ensslin ὡς ἐνέχουσιν μόνον μεταφορικὴν σημασίαν, χωρὶς ὅμως νὰ παραγνωρίζῃ ὅτι ἡ ἀρχικὴ καθιέρωσις τῆς ὡς ἄνω φραστικῆς διατυπώσεως ἀπορρέει ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ ἐπ' ἀσπίδος ἀνύψωσις ἀπετέλει τμῆμα τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀναγορεύσεως ⁵. Χαρακτηριστικὴν πάντως διὰ τὴν σημασίαν τῆς πράξεως ταύτης εἰς τὸ βυζαντινὸν τυπικὸν τῆς ἀναδείξεως νέου αὐτοκράτορος θεωρῶ τὴν ὑπὸ τοῦ Πασχαλίου Χρονικοῦ σχεδὸν ἀποκλειστικὴν χρῆσιν τοῦ ρήματος *ἐπαίρομαι* διὰ τὴν ἐρευνημένην περίοδον μέχρι καὶ τοῦ Λέοντος Α', εἴτε πρόκειται περὶ ἀναδείξεως συνάρχοντος ὑπὸ τοῦ ἤδη ὑπάρχοντος αὐγούστου εἴτε περὶ πληρώσεως τοῦ χηρεύοντος θρόνου ⁶.

¹) Βλ. ALFÖLDI, Insignien σ. 40 ἐπ., ENSSLIN, Torqueskrönung σ. 279.

²) Βλ. ἀνωτ. σ. 4 - 5.

³) Πρβλ. τὴν διεξοδικὴν ἔρευναν τοῦ προβλήματος ὑπὸ τοῦ ENSSLIN, Torqueskrönung.

⁴) Λυδοῦ Περὶ ἀρχῶν II 3.

⁵) ENSSLIN, Torqueskrönung σ. 293 - 298.

⁶) Πασχ. Χρον. 555, 556, 557, 560, 561, 568, 580, 590, 592. Πρβλ. ὡσαύτως Σωκράτην Β' 25: *ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἕτερος ἐπήρτο* (sc. ὁ Βετρανίων), Φιλοσόργιον Δ' 1: *ὡς οὖν ἀνεστήσαντο αὐτὸν* (Οὐαλεντιανὸν Α') *βασιλέα, Η' 1: ἀνίστησιν ὁ στρατὸς Ἰοβιανὸν βασιλέα.*

Εἶναι βεβαίως αὐτονόητον ὅτι μεταξὺ τῶν βασικῶν στοιχείων διὰ τὴν τυπικὴν ἀνάληψιν τῆς ἔξουσας εἶναι καὶ ἡ συναίνεσις τοῦ ἐκλεγέντος¹.

Παρέλειψα μέχρι τοῦδε νὰ θίξω ἐν οὐσιῶδες σημεῖον τὴν διαρκῶς ἐνισχυομένην καὶ ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν νέον ἔδαφος κατακτῶσαν ἀντίληψιν, καθ' ἣν ἡ αὐτοκρατορικὴ ἔξουσία πηγάζει ἐκ τῆς θείας βουλήσεως καὶ οἱ φορεῖς αὐτῆς θεωροῦνται ὄργανα τῆς θείας προνοίας. Τὸ θέμα ἀνέπτυξεν εἰς ὥραϊαν μονογραφίαν ὁ W. Ensslin², ὅστις παρηκολούθησε τὴν εἰς τὰς ἀρχαίας ἀνατολικὰς μοναρχίας διαμόρφωσιν τῆς ιδέας τοῦ Θεοῦ – Βασιλέως (Gottkaiser), τὴν ἀπήχησιν αὐτῆς εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς καὶ ἑλληνιστικοὺς χρόνους ὡς καὶ τὴν ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορικὴν περίοδον. Ἐπὶ τῇ βάσει ἐξονυχιστικῆς ἐρεύνης τῶν πηγῶν διεσαφήνισε τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῆς ιδέας τοῦ Θεοῦ – Βασιλέως εἰς τὴν νέαν μορφήν τοῦ ἑλέφ Θεοῦ μονάρχου (Kaiser von Gottes Gnaden) ἐντὸς τῶν πλαισίων τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁρθῶς συμπεραίνει ὅτι ἡ ἀντίληψις περὶ τῆς αὐτοκρατορικῆς ἔξουσας ὡς ἐπουρανοῦ δώρου καὶ χαρίσματος τῆς Θεότητος, βαθέως ριζωθεῖσα εἰς τὴν λαϊκὴν συνείδησιν τὰ μάλιστα συνέβαλεν εἰς τὴν πολιτειακὴν ἀναγνώρισιν τῆς νομιμότητος τοῦ ἐκάστοτε μονάρχου, ἰδίᾳ εἰς ἃς περιπτώσεις, ὁ ἀναγορευθεὶς ἦτο πρόσωπον ξένον πρὸς τὴν ἄρχουσαν δυναστείαν³.

Β' ΤΜΗΜΑ (450 - 610)

Ἀπὸ τοῦ Μαρκιανοῦ ἀρχεταὶ ἐξικνουμένη μέχρι τῆς ἀνόδου τῆς Ἡρακλειανῆς δυναστείας νέα περίοδος, ἣν χαρακτηρίζει ἡ εἰσδοχὴ νέων στοιχείων εἰς τὸ τυπικὸν τῆς ἀναδείξεως αὐτοκράτορος· παραλλήλως ὠρισμένα ἐκ τῶν παλαιῶν ἐπιβιοῦν ἐπὶ τι διάστημα.

Αἱ ἀναγράφουσαι τὰ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ **Μαρκιανοῦ** (25 Αὐγούστου 450) πηγαί, παρουσιάζουν ἀφ' ἑνὸς ἀποκλίσεις ἀπ' ἀλλήλων, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰς πληροφορίας τῶν χαρακτηρίζει ἐξαιρετικὴ βραχυλογία. Τὰ γεννώμενα προβλήματα ἐξήτασε τελευταίως εἰς διεξοδικὴν καὶ ἐμπεριστατωμένην μελέτην ὁ W. Ensslin⁴. Τὸ πρῶτον ἀφορᾷ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Μαρκιανοῦ, λαμβανομένου ὑπ' ὄψει ὅτι ὁ Θεοδοσίος Β' δὲν εἶχεν ἐγκαίρως μεριμνήσει διὰ τὴν διαδοχὴν του⁵. Τῆς ρυθμίσεως τοῦ ζητήματος ἐπελήφθη ἡ

¹) Βλ. ENSSLIN ἐν Phil. Woch. τ. 61 (1941) στ. 643 καὶ τοῦ αὐτοῦ, Kaiserkrönung σ. 20.

²) W. ENSSLIN, Gottkaiser und Kaiser von Gottes Gnaden ἐν Sitzungsberichte der bayer. Akademie d. Wissensch., Jahrg. 1943, Heft 6. Ὁ πυρὴν τῆς μελέτης εὐρίσκειται εἰς ἀνακοίνωσιν τοῦ αὐτοῦ ἱστορικοῦ, γενομένην κατὰ τὸ Ε' διεθνὲς συνέδριον βυζαντινῶν σπουδῶν ὑπὸ τὸν τίτλον: Das Gottesgnadentum des autokratischen Kaisertums der frühbyzantinischen Zeit ἐν Studi bizantini e neoellenici τ. 5 (1939) σ. 154 - 166.

³) W. ENSSLIN, Gottkaiser κλπ. σ. 119.

⁴) ENSSLIN, Kaiserkrönung.

⁵) Τὴν παρὰ Μαλάλα 366 - 367 εἶδησιν, ἐπαναλαμβανομένην ὑπὸ τοῦ Πασχ. Χρονικοῦ 589,

αυγούστα Πουλχερία, προκρίνασα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὸν ἀπὸ *τριβούρων* Μαρκιανόν. Ἡ μαρτυρία τοῦ Εὐαγρίου *τὴν ἀρχὴν ἄθλον ἀρετῆς, οὐ κληρονομίαν ἔσχε, τῆς τε γερουσίας τῶν τε ἄλλων τῶν πᾶσαν πληρούντων τύχην ἀπάσαις ψήφοις τὴν βασιλείαν αὐτῷ παρασχομένων, γνώμη Πουλχερίας*¹ ἀποδίδει κατ' ἐμὲ τὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Μαρκιανοῦ, εἶναι δὲ σύμφωνος πρὸς τὴν εἶδησιν τῆς Βασιλείου Τάξεως, τὴν ἀναφερομένην εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐπομένου αὐτοκράτορος (καὶ τοῦ ψηφίσματος εἰς Λέοντα... *γινόμενον παρὰ τῆς συγκλήτου*²), ἔτι δὲ πρὸς τὴν τοῦ Ἀναστασίου Α', τῆς τότε αὐγούστης Ἀριάδνης ἀναθεσάσης *τοῖς ἐνδοξοτάτοις ἄρχουσι καὶ τῇ ἱερᾷ συγκλήτῳ*³ τὴν ἐπιλογὴν τοῦ καταλλήλου διὰ τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον προσώπου.

Οἱ μεταγενέστεροι χρονογράφοι, μὴ διακρινόμενοι, ὡς γνωστόν, δι' ὄξειαν ἱστορικὴν ἀντίληψιν, φυσικὸν εἶναι κατὰ τὴν ἀφήγησιν παλαιότερων γεγονότων νὰ ἐπιρραζῶνται ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς των ἰσχυρόντων· ἐπειδὴ δέ, εἴτε δὲν κατανοοῦν ἐπαρκῶς τὰς περὶ παλαιότερων αὐτοκρατορικῶν ἀναγορεύσεων εἰδήσεις, εἴτε εὐρίσκουν τυχὸν κενὰ εἰς τὰς σχετικὰς διηγήσεις, διὰ ταῦτα συντάσσοντες τὴν ἰδικὴν των περιληπτικὴν συνήθως ἀπόδοσιν, φέρουν αὐτὴν ἐγγίζουσαν πρὸς τὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν των κρατοῦντα. Οὕτως εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Μαρκιανοῦ μόνον αἱ μεταγενέστεραι χρονογραφίαι ὁμιλοῦν περὶ ἀναγορεύσεώς του παρουσίᾳ τοῦ πατριάρχου καὶ τῆς συγκλήτου, ὡς παρὰ Θεοφάνει *μεταστέλλεται* (sc. ἡ Πουλχερία) *τὸν πατριάρχην καὶ τὴν σύγκλητον καὶ ἀναγορεῦει αὐτὸν βασιλέα*⁴. Νομίζω ὅτι τὸ πρᾶγμα ἔχει οὕτως: Τὴν πληροφορίαν τοῦ Εὐαγρίου ἢ ἐτέρας τυχὸν πηγῆς τοῦ Ε'—Γ' αἰῶνος, μνημονευούσης τῆς ἐκλογῆς τοῦ Μαρκιανοῦ ὑπὸ τῆς Πουλχερίας διὰ τῆς συγκλήτου, συνέδεσαν οἱ μεταγενέστεροι χρονογράφοι πρὸς τὴν παρουσίαν τοῦ πατριάρχου καὶ τῆς συγκλήτου κατὰ τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀναγόρευσιν, ὡς συνέβαινε κατὰ τοὺς χρόνους τῆς συγγραφῆς τοῦ ἔργου των. Ἀντιθέτως, εἰς τὰ πλησιέστερα πρὸς τὸν Ε' αἰῶνα κείμενα σαφῶς καὶ ρητῶς προσδιορίζεται ὡς ἔργον τοῦ στρατοῦ ἢ ἀναγόρευσις τοῦ Μαρκιανοῦ. Ὁ Θεόδωρος ἀναγνώ-

Λεον. Γραμμ. 109, Σκυλ. - Κεδρ. I 602, ὑφ' ἣν διατύπωσιν διεσώθη εἰς τὰ ὡς ἄνω κείμενα (τὴν δι' ἐνυπνίου γενομένην ὑπόδειξιν εἰς τὸν ἐγγὺς τοῦ θανάτου εὐρισκόμενον Θεοδόσιον Β', ὅπως ὀρίση διάδοχόν του τὸν Μαρκιανόν, ἣν ἔσπευσε νὰ γνωστοποιήσῃ εἰς τὴν Πουλχερίαν, τὸν Ἀσπαρα καὶ τὴν σύγκλητον), ὀρθῶς θεωρεῖ ὡς μὴ ἀνταποκρινομένην πρὸς τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα ὁ W. ENSSLIN, Kaiserkrönung σ. 12 καὶ σημ. 5.

¹) Εὐάγριος σ. 38. Οἱ ἐνταῦθα, παραλλήλως πρὸς τὴν *γερουσίαν*, ἀναφερόμενοι ὡς ἄλλοι οἱ πᾶσαν πληροῦντες *τύχην* νομίζω ὅτι δύνανται νὰ ταυτισθοῦν πρὸς τοὺς παραλλήλως *τῇ ἱερᾷ συγκλήτῳ* μνημονευομένους *ἐνδοξοτάτους ἄρχοντας, ὑπερφρεσάτους πρωτεῖοντας* ἐν τε τῇ Βασ. Τάξει σ. 419₈, 419₁₈, 424₆, καὶ τοῖς πρακτικοῖς συνόδου Χαλκηδόνης ACO τ. II 1. 1 (1933) σ. 55, 66, 67, 69, 70 κλπ., τ. II 1. 2 (1933) σ. 204, 265, 280 κλπ.

²) Βασ. Τάξις 410₆₋₈.

³) Βασ. Τάξις 419₈, 18. Βλ. κατωτέρω τὰ γεγονότα· πρβλ. Βασ. Τάξιν 428₁₁ διὰ τὸν Ἰουστινὸν Α', ὃν οἱ συγκλητικοὶ πάντες αἰροῦνται...

⁴) Θεοφ. 103 = Γεωρ. μον. II 610 = Σκυλ. - Κεδρ. I 602, Ζωναρᾶς III 113· ὁ τελευταῖος μάλιστα προσθέτει καὶ *ταυτοῖς διαδήματι* (sc. ἡ Πουλχερία τὸν Μαρκιανόν).

στης λέγει: *Μαρκιανὸς Ἰλλυριοὺς τὸ γένος... ἀνηγορεύθη βασιλεὺς ἐν τῷ Ἑβδόμῳ ὑπὸ παντὸς τοῦ στρατοῦ*¹, τὸ δὲ Πασχ. Χρον. 590 *ἐπήρθη Μαρκιανὸς Αὐγουστος ἀπὸ τοῦ Κερκησίου ἐν τῷ Ἑβδόμῳ*. Ἡ λέξις κερκησίου εἶναι μεταγραφή τοῦ *circenses*—οἱ δῆμοι, ὁπότε πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ ἀναγόρευσις ἐγένετο ὑπὸ τῶν δῆμων ἢ τοῦλάχιστον καὶ τῆ συμμετοχῆ των. Ἐρωτᾶται ὅμως, ἐχρησιμοποίησεν ὀρθῶς τὴν λέξιν ἐνταῦθα ὁ συντάκτης τοῦ χρονικοῦ, ὅταν μάλιστα τὴν εἰσάγει εἰς ἐνικὸν ἀριθμὸν, ἐνῶ οἱ δῆμοι εἶναι πλείονες; Μήπως δηλ. παρασυρθεὶς ἐκ τῆς ἠχητικῆς συγγενείας τῆς λατινικῆς *l. exercitus* (= στρατός) πρὸς τὸ ἑλληνιστὶ μεταγεγραμμένον κερκησίον, ἐχρησιμοποίησε τὸ δεύτερον τοῦτο, ἐν τῇ πεποιθήσει ὅτι δι' αὐτοῦ δηλοῦται ὁ στρατός; Ἐνισχύεται δ' ἡ ἄποψις αὕτη ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ αὐτὸς χρονογράφος ρητῶς τοποθετεῖ τὴν ἀναγόρευσιν εἰς τὸ Ἑβδομον, χῶρον στενῶς συνδεόμενον, ὡς εἶδομεν, κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μὲ τὸν στρατόν². Ἡ σύγχρονος καὶ αὐθεντικὴ μαρτυρία αὐτοῦ τούτου τοῦ αὐτοκράτορος³ *Εἰς τοῦτο τὸ μέγιστον βασιλείον ἤλθομεν Θεοῦ προνοίᾳ*, καὶ ἐπιλογῇ τῆς ὑπερφουῶς συγκλήτου καὶ παντὸς τοῦ στρατοῦ... ἐπιβεβαίωσι τὰς ὑπὸ τοῦ Εὐαγρίου, Θεοδώρου ἀναγνώστου, Πασχαλίου Χρονικοῦ παραδοθείσας, ὥστε εὐλόγως δυνάμεθα νὰ ἀποφανθῶμεν ὅτι τὴν μὲν ἐκλογὴν ἐνήργησεν ἡ σύγκλητος, τὴν δὲ ἀναγόρευσιν ὁ στρατός. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πληροφοριῶν τῶν μεταγενεστέρων χρονογράφων ἐπιστεύετο μέχρι πρό τινας⁴ ὅτι τὸν Μαρκιανὸν ἔστεψεν ὁ πατριάρχης. Τὴν ἐκδοχὴν ταύτην ἀνέτρεψεν ὁ ENSSLIN, ὅστις δέχεται ὡς πιθανωτάτην τὴν συμμετοχὴν τοῦ πατριάρχου εἰς τὴν σύσκεψιν τῆς συγκλήτου μετὰ τῆς Πουλχερίας, ὡς ἔχομεν μεμαρτυρημένην τὴν παρουσίαν τῶν πατριαρχῶν Ἀνατολίου κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ

¹) Θεόδωρος ἀναγνώστης ἐν P. G. τ. 86, 1 στ. 165-168.

²) Ἀρχομένου τοῦ Ζ' αἰῶνος μαρτυρεῖται ἐν τῷ Ἑβδόμῳ τελεσθεῖσα ἡ ἀναγόρευσις τοῦ Φωκά, εἰς ἣν ἐπρωτοστάτησεν ὁ δῆμος τῶν Πρασίνων. Ἄλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἰς διάστημα ἑνὸς καὶ ἡμίσεος αἰῶνος πολλὰ εἶναι δυνατόν νὰ μεταβληθοῦν, εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Φωκά ἡ ἀνάμιξις τῶν δῆμων ἦτο, ὡς θὰ ἴδωμεν, πολιτικῶς χαρακτῆρος, ὁ δὲ Φωκάς εὐρίσκετο ἐκτὸς τῆς πρωτευούσης καὶ ἐπεδίωκε νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν εἰσοδὸν του εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς αὐτοκράτωρ· ἔδει ἐπομένως νὰ ἀναγορευθῇ πρὸ τῶν τειχῶν αὐτῆς.

³) Εἰς ἐπιστολὴν τοῦ Μαρκιανοῦ πρὸς τὸν πάπαν Λέοντα Α' παρὰ Mansi τ. VI στ. 93 καὶ P. L. τ. 54 στ. 899 A.

⁴) Ὡς καινοτομίαν τοῦ αὐτοκράτορος τούτου θεωρεῖ ὁ ENSSLIN τὸ γεγονός ὅτι ὁ Μαρκιανὸς μετὰ τῶν πολιτικῶς ἀπαραιτήτων στοιχείων διὰ τὸ κῦρος τῆς ἐκλογῆς περιέλαβε καὶ τὴν ἀναφορὰν εἰς τὴν θεῖαν πρόνοιαν. ENSSLIN, Gottkaiser σ. 84 ἐπ., ἰδίᾳ σ. 87.

⁵) Οὕτω SICKEL σ. 517, STEIN, Geschichte I σ. 465, KORNEMANN, Doppelprinzipat σ. 149, CHARANIS, Modiolus σ. 192, 194, TREITINGER, Reichsidee σ. 8. Τὴν καινοτομίαν τῆς στέψεως ὑπὸ τοῦ πατριάρχου ὁ STEIN, Geschichte I σ. 465 ἐξηγεῖ ὡς σκοποῦσαν νὰ ἐνισχύσῃ τὴν νομιμότητα τῆς ὑπὸ τῆς Πουλχερίας πραγματοποιηθείσης ἐκλογῆς τοῦ Μαρκιανοῦ, ἐνῶ ἔδει τὸν θρόνον τῆς Ἀνατολῆς νὰ διαθήσῃ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Δύσεως Οὐαλεντινιανὸς Γ'. Βλ. ἐπ' αὐτοῦ ENSSLIN, Kaiserkrönung σ. 13, θεωροῦντα ὡς μὴ ὑφιστάμενον τοιοῦτον ζήτημα, ἐφ' ὅσον ἡ Πουλχερία εἶχεν ἀφήσει νὰ πιστευθῇ ὅτι τὸν Μαρκιανὸν εἶχεν ὑποδείξει ὡς διάδοχόν του ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του ὁ Θεοδόσιος Β'.

Λέοντος Α', Εὐφημίου καὶ Ἀναστασίου κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ἀναστασίου Α' καὶ Ἰουστίνου Α' ἀντιστοίχως¹.

¹ Ἡ ἐπελθοῦσα λοιπὸν μεταβολὴ ἐν σχέσει πρὸς τὰ μέχρι τοῦδε ἰσχύοντα εἶναι ἡ τὸ πρῶτον νῦν ἀπὸ τοῦ ἔτους 282 ἀναφερομένη συμμετοχὴ τῆς συγκλήτου εἰς τὴν ἐκλογὴν αὐτοκράτορος. Ἡ ἀναγόρευσις ἐξακολουθεῖ νὰ τελεῖται κατὰ τὸ ἰσχύον τυπικὸν διὰ τοῦ στρατοῦ ἐν τῷ Ἑβδόμῳ ἄνευ συμμετοχῆς ἢ καὶ παρουσίας τοῦ πατριάρχου. Ἀμφιβάλλω διὰ τὴν ἀκρίβειαν τῆς πληροφορίας τοῦ Ζωναρά, παραδίδοντας ὅτι ἡ Πουλχερία ἔθεσε τὸ διάδημα ἐπὶ τοῦ Μαρκιανοῦ².

² Ἐξαιρετικὴ εὐνοία τῆς τύχης ἠθέλησε νὰ περισωθῶν ἐν τῇ Βασ. Τάξει αὐθεντικὰ πρωτόκολλα αὐτοκρατορικῶν ἀναγορεύσεων τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ Ε' καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ Γ' αἰῶνος. Ὡς ἐκ τῆς ἀξιοπιστίας των, κινοῦν τὴν ἰδιαιτέραν προσοχὴν τοῦ ἱστορικοῦ καὶ δικαίως τοσαύτη σημασία τοῖς ἀπεδόθη. Τὸ πρῶτον, φερόμενον ὡς κεφ. I 91, ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ αὐτοκράτορος **Λέοντος Α'**, τελεσθεῖσαν τὴν 7 Φεβρουαρίου 457.

Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς διαχωρίζεται σαφῶς ἡ ἀναγόρευσις ἀπὸ τὴν προηγηθεῖσαν ταύτης ἐκλογὴν, ἥς τὴν εὐθύνην φέρει ἀποκλειστικῶς ἡ σύγκλητος. *Τελευτήσαντος Μαρκιανοῦ τοῦ τῆς θείας λήξεως καὶ τοῦ ψηφίσματος εἰς Λέοντα τὸν τῆς εὐσεβοῦς λήξεως γινόμενου παρὰ τῆς συγκλήτου.....*³.

³ Ἡ ἀναγόρευσις λαμβάνει χώραν εἰς τὸ Ἑβδομον, συμφώνως πρὸς τὸ καὶ κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον ἰσῦσαν τυπικὸν μὲ ἐκδηλὸν τὴν ὑπεροχὴν τοῦ στρατιωτικοῦ στοιχείου. Συγκεντροῦνται πάντες ἐν τῷ κάμπῳ, τοῦτο μὲν οἱ ἄρχοντες καὶ αἱ σχολαὶ καὶ οἱ στρατιῶται, τοῦτο δὲ καὶ Ἀνατόλιος ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, *Μαρτιάλιον ὄντος μαγίστρου* καὶ διὰ ζωνηρῶν ἐκδηλώσεων, ἐπιδοκιμαστικῶν τῆς γενομένης ἐκλογῆς, ζητοῦν, ὅπως προσέλθῃ ὁ Λέων, τριβοῦνος τῶν ματτιαρίων ὄν, διὰ τὴν ἀναγόρευσιν. Πράγματι ἐνεφανίσθη οὗτος, ἀνῆλθεν ἐπὶ τῆς ἐξέδρας καὶ ἐπηκολούθησεν ἢ διὰ μανιακίου στέψις⁴. ἦτοι εἷς καμπιδούκτωρ ἔθεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Λέοντος τὸ μανιάκιν, ἐνῶ ἄλλος συνάδελφός του ἐπέρασεν εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα τοῦ ἀναγορευομένου ἕτερον μανιάκιν⁵. Εὐθύς ἀμέσως τὰ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης κεί-

¹) ENSSLIN, Kaiserkrönung σ. 13 ἐπ. (τὰς πρώτας ἀμφιβολίας εἶχεν ἤδη διατυπώσει εἰς τὸ ἄρθρον Marcianus ἐν Real-Encyclopädie τ. XIV 2 (1930) στ. 1514 ἐπ.). Ἡ ἀποψις τοῦ ENSSLIN ἐγένετο δεκτὴ καὶ ὑπὸ τῶν BREHER, Institutions σ. 8-9, OSTROGORSKY, Geschichte² σ. 51.

²) Βλ. ENSSLIN, Kaiserkrönung σ. 10 ἐπ. ἐξετάζοντα καὶ τὴν συνταγματικὴν δυνατὸτητα τῆς ἐπεμβάσεως τῆς Πουλχερίας. Εἰς τὰ ἀνάλογα παραδείγματα Ἀριάδνης καὶ Βερίνης, ἅτινα ὀρθῶς ἐπικαλεῖται, δὲν περιέλαβε τὸ παλαιότερον τῆς Κωνσταντίας, σχοῦσης, ὡς εἶδομεν, τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Βετρανίου.

³) Βασ. Τάξις 410₆-8.

⁴) Ἀσφαλῶς συγχρόνως θὰ ἔλαβε χώραν καὶ ἡ ἐπ' ἀσπίδος ἀνύψωσις, καίτοι δὲν ἀναγράφεται εἰς τὸ πρωτόκολλον τοῦτο τῆς Βασ. Τάξεως, ἀλλὰ μαρτυρεῖται διὰ τοὺς ἐπομένους αὐτοκράτορας. Πρβλ. Πασχ. Χρον. 592.

⁵) Βλ. ALFÖLDI, Insignien σ. 53 ἐπ., ὅστις εἰς τὴν προσφορὰν τοῦ δευτέρου μανιακίου ἀνα-

μενα σίγνα¹ ἀνυψώθησαν καὶ οἱ παριστάμενοι ἀνεφώνησαν τὸν Λέοντα αὐγουστον². Ἀκολούθως οὗτος περιεβλήθη τὰ βασιλικά σύμβολα. Ἐντὸς ἡμικυκλίου σχηματισθέντος ὑπὸ τῶν κανδιδάτων κρατούντων τὰς ἀσπίδας, ὥστε νὰ καλύπτηται ἀπὸ τῶν ἔξωθεν βλεμμάτων ὁ Λέων περιεβλήθη τὴν βασιλικὴν ἐσθῆτα καὶ τὸ διάδημα³. Οὕτως ἐνδεδυμένος καὶ κρατῶν ἀσπίδα καὶ δόρυ παρουσιάσθη πάλιν πρὸ τοῦ πλήθους, ἐπευφημηθεὶς ἐκ νέου καὶ διὰ τοῦ λιβελλαρίου ἀπηύθυνε προκήρυξιν πρὸς τὸν στρατόν, ἐν ᾗ, ἂφ' οὗ ἠὺχαρίσται διὰ τὴν γενομένην ἐκλογὴν, ἀνήγγειλεν εἰς ποῖον ποσὸν θὰ ἀνήχετο ἢ κατὰ τὴν ἄνοδον νέου αὐτοκράτορος ἐθίζομένη δωρεὰ πρὸς τὸ στρατεύμα⁴. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο περατοῦται ἡ ἀναγόρευσις καὶ ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ὁ Λέων εἶναι νόμιμος ἡγέτης τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας⁵.

Τὸ ζήτημα τῆς στέψεως τοῦ Λέοντος Α' καὶ τῆς κατ' αὐτὴν συμπράξεως τοῦ πατριάρχου⁶ ἐγένετο ἀντικείμενον ζωηρᾶς συζητήσεως μεταξὺ τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν. Ὁ P. Charanis, ἀκολουθῶν τὸν Bury, ἐδέχθη ὅτι «ἡ στέψις ἔλαβε χώραν εἰς τὸ ἀνάκτορον ἐν τῷ Ἐβδόμῳ, ἔνθα ὁ πατριάρχης ἔθεσε τὸ διάδημα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Λέοντος»⁷. Τὴν ἄποψιν ταύτην πειστικῶς ἀντέκρουσεν ὁ O. Treitinger, ὅστις ὀρθῶς ἐτόνισεν ὅτι ἐν τῷ χωρίῳ τῆς Βασ. Τάξεως 411₁₃ ρητῶς παραδίδεται ὅτι ὁ Λέων ἔθεσεν ἰδιοχείρως ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του τὸ στέμμα εἰς τὸ τριβουνάλιον⁸. Εὐλόγος μοῦ φαίνεται ἡ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἱστορικοῦ διδομένη ἐξήγησις διὰ τὴν μεταγενεστέραν πληροφωρίαν τοῦ Θεοδώρου ἀναγνώστου⁹, ἀναγραφομένην καὶ ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους¹⁰. Ὁ Θεο-

ζητεῖ γερμανικὰς ἀναλογίας. Περισσότερον πειστικὴ μοῦ φαίνεται ἡ ὑπὸ τοῦ ENSSLIN, Torqueskrönung σ. 289-291, διδομένη ἐξήγησις, καθ' ἣν ἡ συμμετοχὴ τοῦ καμπιδούκτορος τῶν λαγκιαρίων εἶναι σύμφωνος μὲ τὴν παράδοσιν, δεδομένου ὅτι εἶχεν ἐπικρατήσει, ὅπως τὴν στέψιν διὰ μανιακίου ἐπιτελῆ ὁ καμπιδούκτωρ τῶν λαγκιαρίων, ἐν ᾧ ἡ παρουσία τοῦ καμπιδούκτορος τῶν ματτιαρίων ὀφείλεται εἰς τὴν ἐπιθυμίαν ὅπως τιμηθῆ ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ τὸ στρατιωτικὸν τοῦτο σῶμα, δεδομένου ὅτι ὁ Λέων ἔφερε τὸν βαθμὸν τοῦ κόμητος καὶ τριβούνου τῶν ματτιαρίων.

1) Ἐκ τοῦ Ἀμμιανοῦ Μαρκελλίνου XV 8. 4 γνωρίζομεν ὅτι τὴν ἐξέδραν, ἔφ' ἧς ὁ Κωνσταντῖος ἀηγόρευσε τὸν Ἰουλιανὸν καίσαρα, ἐκόσμουσαν aquilae καὶ signa.

2) Βασ. Τάξ. 410₈ - 411₁₃.

3) Ὁ BURY, Later Empire I 1923 σ. 315 ἐσφαλμένως γράφει ὅτι ὁ Λέων ἀπεσύρθη εἰς τὸ ἀνάκτορον διὰ νὰ περιβληθῆ τὴν πορφύραν καὶ τὸ διάδημα. Ὡς ἔχει ἡ διατύπωσις τοῦ χωρίου τῆς Βασ. Τάξεως, φαίνεται ὁ Λέων νὰ θέτῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του τὸ διάδημα ἰδιοχείρως.

4) Βασ. Τάξις 411₁₃ - 412₁₇. Πρβλ. καὶ ENSSLIN, Torqueskrönung σ. 272.

5) Οὕτω καὶ O. TREITINGER ἐν B. Z. τ. 39 (1939) σ. 196, ENSSLIN, Kaiserkrönung σ. 15, 22, ENSSLIN, Torqueskrönung σ. 273.

6) Διὰ τὰς συνελείας τῆς στέψεως ἀπὸ νομικῆς ἐπόψεως βλ. κατωτέρω.

7) CHARANIS, Modiolus σ. 189 ἐπ., ἰδίᾳ σ. 191 ἐπ. καὶ P. CHARANIS, The crown modiolus once more ἐν Byzantion τ. 13 (1938) σ. 378-381.

8) O. TREITINGER ἐν B. Z. τ. 39 (1939) σ. 196 ἐπ. Πρβλ. F. DÖLGER αὐτόθι τ. 38 (1938) σ. 240. Ἀπλὴν παρουσίαν τοῦ πατριάρχου καὶ οὐχὶ συμμετοχὴν εἰς τὴν στέψιν τοῦ Λέοντος Α' ὑπεστήριξε παλαιότερον καὶ ὁ J. BRIGHTMAN σ. 368.

9) Ἐν P. G. τ. 86,1 στ. 216: *ἔβασιλευσεν ἰνδ. δεκάτης μηνὶ Φεβρουαρίῳ στεφθεὶς ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ πατριάρχου* (sc. Ἀνατολίου).

10) Θεοφ. 110: *στεφθεὶς ὑπὸ Ἀνατολίου τοῦ πατριάρχου*.

δωρος, τοῦ ὁποίου τὸ ἔργον διεσώθη μόνον ἐν ἀποσπάσμασιν, ἀποβλέπων εἰς τὴν συγγραφὴν ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, φυσικὸν ἦτο νὰ θεωρῇ τὰ γεγονότα ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς σκοπιᾶς· κατόπιν τούτου ἔκρινεν ἀξίαν μνείας τὴν πληροφορίαν, καθ' ἣν ὁ πατριάρχης ἔθεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ αὐτοκράτορος ἐξερχομένου τῆς ἐκκλησίας¹ τὸ διάδημα, τὸ ὁποῖον ὁ αὐτοκράτωρ κατὰ τὴν εἴσοδόν του εἰς τὸν ναὸν εἶχεν ἀποθέσει². Ἡ πατριαρχικὴ αὕτη ἐνέργεια ἐπανερχομένη συχνάκις εἰς τὸ βυζαντινὸν τυπικόν, ὡσάκις πρόκειται περὶ ἐπισήμου μεταβάσεως τοῦ αὐτοκράτορος εἰς ναὸν τῆς πρωτευούσης, οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει μὲ τὴν ἄταξ λαμβάνουσαν χώραν ἐπίσημον περιβολὴν τῶν βασιλικῶν συμβόλων, ἐν οἷς καὶ τοῦ στέμματος, λεπτομερῶς ὀριζομένην ὑπὸ ἰδιαιτέρου πρωτοκόλλου. Μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου στέψεως ἠσχολήθη ἐκ νέου ὁ W. Ensslin, ὅστις ὑπεστήριξε τὴν ἀκόλουθον, γενομένην καὶ ὑπὸ τοῦ G. Ostrogorsky³, δεκτὴν, ἄποψιν. Τὸν Λέοντα Α' ἔστειπεν ὁ πατριάρχης Ἀνατόλιος εἰς τὸ Ἐβδομον, ἀπλῶς δὲ ὁ συντάκτης τοῦ πρωτοκόλλου τῆς Βασ. Τάξεως παρέλιπε νὰ τὸ διασαφήσῃ, ὥστε ὁ ἀναγνώστης νὰ ἀποκομίσῃ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ὁ Λέων περιεβλήθη ἰδίαις χερσὶ τὸ διάδημα⁴. Ὁμολογουμένως ἡ μόνη κατάλληλος στιγμὴ διὰ νὰ τοποθετηθῇ ἐνδεχομένη σύμπραξις τοῦ πατριάρχου εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ W. Ensslin προταθεῖσα, ἐν ἀπολύτῳ ἁρμονίᾳ καὶ πρὸς τὰ πρωτόκολλα τῶν ἐπομένων ἀναγορεύσεων. Τὸ κατ' ἐμὲ προτιμῶ νὰ ἀκολουθήσω τὴν φραστικὴν διατύπωσιν τοῦ χωρίου — σύμφωνον ἄλλως τε μὲ τὴν ἀπηλλαγμένην ἐν γένει θρησκευτικότητος ἀτμόσφαιραν τοῦ κεφαλαίου — ὅταν οὐδὲν σοβαρὸν ἐπιχείρημα προσάγεται ἐναντίον της, καὶ νὰ θεωρήσω τὸν Λέοντα Α' ὡς ἐνεργήσαντα ἰδιοχείρως τὴν στέψιν του.

Ἐσαύτως ἡ προσφορὰ χρυσοῦ μοδιόλου ὑπὸ τοῦ πρώτου τῶν συγκλητικῶν καὶ τοῦ ἐπάρχου τῆς πόλεως εἰς τὸν Λέοντα Α' — κατευθυνόμενον εὐθὺς μετὰ τὴν ἐν τῷ Ἐβδόμῳ ἀναγόρευσιν εἰς τὴν πόλιν — κατὰ τὴν γενομένην εἰς αὐτὸν ὑποδοχὴν ἐκ μέρους τῆς συγκλήτου ἐν τῷ Φόρῳ τοῦ Κωνσταντινίου⁵ ἐγένετο ἀφορμὴ ζωνηρᾶς συζητήσεως μεταξὺ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν. Ὁ P. Charanis δέχεται ὅτι ἡ προσφορὰ αὕτη τοῦ μοδιόλου, ἐκφράζουσα τὴν προσδοκίαν τῆς συγκλήτου, ὅπως συνεργασθῇ μετ' αὐτῆς ὁ αὐτοκράτωρ εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους «κατέστη συνταγματικὸν στοιχεῖον· μία ἰδιαίτερα πρᾶξις κατὰ τὴν στέψιν νέου αὐτοκράτορος»⁶. Τὴν ἐκδοχὴν ταύτην πειστικῶς ἀντέκρουσεν ὁ F. Dölger, θεωρῶν τὴν ἐγχείρισιν τοῦ μοδιόλου ὡς τὴν συνήθη

¹) Βασ. Τάξις 415¹¹.

²) O. TREITINGER ἐν B. Z. τ. 39 (1939) σ. 197. Ὁ L. BREHIER, Institutions σ. 9 εἰς τὴν πρᾶξιν ταύτην ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ διαβλέπει ἐκκλησιαστικὴν στέψιν, μὴ περιβεβλημένην εἰσέτι ἐπίσημον χαρακτῆρα.

³) OSTROGORSKY, Geschichte² σ. 51.

⁴) ENSSLIN, Kaiserkrönung ἰδίᾳ σ. 16 ἐπ.

⁵) Βασ. Ταξ. 414.

⁶) CHARANIS, Modiolus σ. 192 ἐπ. καὶ ὁ αὐτὸς ἐν Byzantion τ. 13 (1938) σ. 377-378.

ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἐορταστικῶν γεγονότων παροχὴν τοῦ *augum coronarium*¹ ὑπὸ τὸ αὐτὸ δὲ πνεῦμα ἔγραψε καὶ ὁ Ο. Treitinger². Τὸ θέμα ἔθιξεν ἐκ νέου ὁ W. Ensslin, ὅστις εὐρίσκει πιθανωτέραν τὴν ταύτισιν τῆς προσφορᾶς τοῦ μοδιόλου πρὸς τὸ *augum oblatiium* καί, ἀποκρούων οἰανδήποτε νομικὴν σημασίαν τῆς παροχῆς ταύτης, δέχεται ὅτι δύναται τὸ πολὺ νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἐκδήλωσις σεβασμοῦ³.

Ἰδιαιτέρως θὰ μὲ ἀπασχολήσῃ, ἐὰν καὶ ποία ὑπῆρξεν ἡ συμβολὴ τῆς συγκλήτου κατὰ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ Λέοντος Α' εἰς αὐτοκράτορα. Βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ ἐκλογή ὑπῆρξεν ἔργον ἰδικόν της, ἐνῶ εἰς τὴν κυρίως ἀναγόρευσιν οὐδόλως φαίνεται νὰ συμμετέσχε. Τὸ σχετικὸν χωρίον τῆς Βασ. Τάξεως, εἰς ὃ ἀπαριθμοῦνται οἱ παριστάμενοι, λέγει: *συνῆλθον πάντες ἐν τῷ κάμπῳ, τοῦτο μὲν οἱ ἄρχοντες καὶ αἱ σχολαὶ καὶ οἱ στρατιῶται, τοῦτο δὲ καὶ Ἀνατόλιος ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως*⁴ δεδομένου ὅτι ἐν αὐτῷ τῷ κειμένῳ ἀναλύεται ἡ ἔννοια τοῦ πάντες, ὡς περιλαμβάνουσα τοῦτο μὲν τοὺς ἄρχοντας, τὸν στρατὸν καὶ τοὺς ἡγέτας του, τοῦτο δὲ τὸν πατριάρχην, σαφὲς καθίσταται ὅτι κλείει ὁ κύκλος τῶν παρισταμένων, χωρὶς μεταξὺ αὐτῶν νὰ καταλέγηται καὶ ἡ σύγκλητος. Ἐν ᾧ δὲ περὶ τοῦ πατριάρχου, ὃν εὐρίσκομεν κατὰ τὴν συνέχειαν τῆς περιγραφῆς ἀναμένοντα εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν τὴν ἀπὸ τοῦ Ἐβδόμου ἀφίξιν τοῦ αὐτοκράτορος, ἐγκαίρως ἐδηλώθη ὅτι ἀνεχώρησεν ἐκ τοῦ τόπου τῆς ἀναγορεύσεως⁵, περὶ τῆς συγκλήτου τὸ πρῶτον γίνεται λόγος, ὅτε αὕτη εἰς τὸν Φόρον τοῦ Κωνσταντίνου μέλλει νὰ ὑποδεχθῇ τὸν αὐτοκράτορα⁶. Καὶ ἐν ᾧ προηγουμένως, λόγου γινομένου περὶ τῆς συνοδίας τοῦ αὐτοκράτορος, οἱ ἀκολουθοῦντες αὐτὸν χαρακτηρίζονται ὡς ἄρχοντες⁷, μετὰ τὴν προσέλευσιν τῆς συγκλήτου εἰς τὸν Φόρον τοῦ Κωνσταντίνου, γίνεται ρητὴ διάκρισις τῶν ἀρχόντων ἀπὸ τῶν συγκλητικῶν⁸. Ὁ ὅρος ἄρχοντες εἶναι γενικώτερος καὶ δύναται νὰ δηλοῖ εἴτε στρατιωτικούς εἴτε πολιτικούς ἀξιωματούχους εἴτε καὶ ἀμφοτέρους⁹. Εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν νοοῦνται ἀφ' ἑνὸς μὲν οἱ στρατιωτικοὶ ἡγέται, ἀφ' ἑτέρου δὲ τινες τῶν ἀλλαχοῦ μνημονευομένων ὡς ἐνδοξοτάτων ἀρχόντων. Εἰς τὰ σχεδὸν σύγχρονα πρὸς τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Λέοντος Α' (457) πρακτικὰ τῆς συνόδου Χαλκηδόνας (ἔτ. 451), ὡς καὶ τὸ ἐπόμενον περὶ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Ἀναστασίου Α' κεφάλαιον τῆς Βασ. Τάξεως ἀναγράφονται παραλλήλως οἱ ἐνδοξοτάτοι ἄρχοντες καὶ ἡ ἱερὰ σύγκλητος¹⁰. Φαίνεται δὲ ὅτι τὸ συμβὰν εἰς τὴν σύνοδον τῆς

¹) F. DÖLGER ἐν B. Z. τ. 38 (1938) σ. 240.

²) O. TREITINGER ἐν B. Z. τ. 39 (1939) σ. 194 ἐπ.

³) ENSSLIN, Kaiserkrönung σ. 22 - 23.

⁴) Βασ. Ταξ. 410⁸⁻¹⁰.

⁵) Βασ. Ταξ. 413²⁻³: ὁ γὰρ ἐπίσκοπος καὶ ὁ κληρὸς αὐτοῦ προέλαβεν εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν.

⁶) Βασ. Ταξ. 414¹³ ἐπ.

⁷) Βασ. Ταξ. 413¹⁹, 414¹³.

⁸) Βασ. Ταξ. 414¹⁹⁻²⁰: δηριγέυεται ὑπὸ τῶν συγκλητικῶν καὶ τῶν ἀρχόντων 416¹⁻²: οἱ δὲ συγκλητικοὶ καὶ πάντες οἱ ἄρχοντες.

⁹) Βλ. ΑΙΚ. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ἡ σύγκλητος σ. 33.

¹⁰) ACO τ. II 1. 1 (1933) σ. 55, 66, 67, 69, 70 κλπ., τ. II 1. 2 (1933) σ. 204, 265, 280, 334

Χαλκηδόνος, ἔνθα μόνον οἱ ἐνδοξότατοι ἄρχοντες παρέστησαν εἰς πάσας τὰς συνεδρίας τῆς συνόδου, ἐν ᾗ ἡ σύγκλητος μετέσχε περιωρισμένου ἀριθμοῦ αὐτῶν¹, ἔλαβε χώραν καὶ κατὰ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Λέοντος Α'. Ἡ σύγκλητος δὲν παρέστη κατὰ τὴν ἐν τῷ Ἐβδόμῳ τελεσεύεισαν ἀναγόρευσιν, εἰς ἣν ὅμως μετέσχον ὠρισμένοι τῶν ἐνδοξοτάτων ἀρχόντων — ἐν οἷς πατρίκιοι, οἱ δύο ἑπαρχοὶ, ὁ μάγιστρος, ὁ πραιπόσιτος, ὁ κόμης τῶν πριβάτων² — ἀλλὰ προσῆλθεν ἐν σώματι μόνον κατὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ Λέοντος Α' εἰς τὸν Φόρον τοῦ Κωνσταντίνου. Κατόπιν τούτου μοῦ φαίνεται εὐεξήγητος ἡ προσφορὰ τοῦ μοδιόλου ὑπὸ τοῦ ἐπάρχου τῆς πόλεως ἀφ' ἐνός, ὡς ἐκπροσώπου τῶν ἐνδοξοτάτων ἀρχόντων καὶ τοῦ πρώτου τῶν συγκλητικῶν ἀφ' ἐτέρου, ἐκ μέρους τῆς συγκλήτου. Τὸ γεγονός λοιπὸν ὅτι ὁ Λέων Α' εἰς τὴν προκήρυξίν του εὐθύς μετὰ τὴν ἀναγόρευσιν μόνον πρὸς τὸν στρατὸν ἀπευθύνεται (ὁ Θεὸς ὁ παντοδύναμος³ καὶ ἡ κρίσις ἡ ὑμετέρα, ἰσχυρότατοι συστρατιῶται, αὐτοκράτορά με τῶν τῶν Ρωμαίων δημοσίων πραγμάτων εὐτυχῶς ἐξελέξατο⁴) καὶ δὲν μνημονεῖται ἄλλου παράγοντος⁵, ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι κατ' ἐκείνην ἔτι τὴν ἐποχὴν ἡ αὐτοκρατορικὴ ἀναγόρευσις τελειοῦται ἀποκλειστικῶς διὰ τοῦ στρατοῦ. Ἐκ τοῦ χώρου ἄλλως τε τῆς τελετῆς, ὡς καὶ ἐκ τῆς ὅλης περιγραφῆς (ὑψωσις λαβάρων καὶ οἴγων ἤτοι στρατιωτικῶν ἐμβλημάτων, στέψις διὰ μανιακίου, ἐμφάνισις τοῦ Λέοντος κρατοῦντος ἀσπίδα καὶ δόρυ, προσκύνησις ὑπὸ τῶν ἀρχόντων) καθίσταται ἔκδηλος ὁ ἔντονος στρατιωτικὸς χαρακτὴρ τῆς τελετῆς.

Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων νομίζω ὅτι ἡ ἄποψις, καθ' ἣν αὐτοκράτωρ ἀναδείκνυται τις — ἐν συναρτήσει βεβαίως πρὸς τὴν στέψιν διὰ μανιακίου, ἀνύψωσιν ἐπ' ἀσπίδος, περιβολὴν πορφύρας καὶ διαδήματος — διὰ τῶν ἐπευφημιῶν στρατοῦ, συγκλήτου καὶ λαοῦ πρέπει νὰ τροποποιηθῇ διὰ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν τελευταίων τούτων παραγόντων καὶ νὰ ἰσχύσῃ μόνον διὰ τὸν στρατὸν⁶, μέχρι τοῦλάχιστον καὶ τῆς ἀνόδου τοῦ Λέοντος Α'. Τὸ κείμενον τῆς Βασ. Τάξεως 410₁₂ - 411₅: ἤρξαντο πάντες κράζειν οὕτως· «εἰσάκουσον, ὁ Θεός, σὲ παρακαλοῦμεν. ἐπάκουσον, ὁ Θεός· Λέοντι ζωή. εἰσ-

κλπ. Βλ. καὶ κατωτέρω σ.

¹) Βλ. ΑΙΚ. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ἡ σύγκλητος σ. 108 - 109.

²) Τοῦτο συνάγεται ἐκ τῶν χωρίων τῆς Βασ. Τάξεως 412₁₈₋₂₁, 413₁₈, ἔνθα οἱ φέροντες τὰ ὡς ἄνω ἀξιώματα ἀναγράφονται ὡς ἀκολουθοῦντες τὸν αὐτοκράτορα εἰς τὸ μουτατώριον καὶ εἶτα εἰς τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Βαπτιστὴν — ἐκκλησίαν κειμένην εἰς τὸ Ἐβδόμον — εὐθύς μετὰ τὴν ἀναγόρευσιν. Ὅτι οἱ φέροντες τὰ ἀξιώματα ταῦτα καταλέγονται μεταξὺ τῶν ἐνδοξοτάτων ἀρχόντων γνωρίζομεν ἐκ τῶν πρακτικῶν τῆς Δ' οἰκουμενικῆς συνόδου. ACO τ. II 1. 1 (1933) σ. 55, τ. II 1. 2 (1933) σ. 265, 280, 334.

³) Διὰ τὴν ἀναφορὰν εἰς τὸ θεῖον βλ. W. ENSSLIN, Gottkaiser σ. 87 ἐπ.

⁴) Βασ. Ταξ. 411₂₃ - 412₁. Εἶναι ἄξιον προσοχῆς πόσον ἡ προσφάνησις τοῦ Λέοντος Α' ὑπενθυμίζει τὸν εἰς τὴν ἀνάλογον περίπτωσιν ἐκφωνηθέντα ὑπὸ τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ Α' λόγον. Amm. Marcell. XXVI 2. 7 (βλ. ἀνωτ. σ. 21).

⁵) Ἄλλως ENSSLIN, Kaiserkrönung σ. 19.

⁶) Ὅθεν εἰς τὴν σύντομον διατύπωσιν τοῦ Πασχ. Χρονικοῦ 592: καὶ ἐπήρθη Λέων ὁ μέγας βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ ἐξερχέτου συνοψίζεται ὀρθότατα ἡ ἀναγόρευσις τοῦ Λέοντος Α'.

ἀκουσον, ὁ Θεός· Λέων βασιλεύσει. Θεὸς φιλόνητο, Λέοντα βασιλέα τὸ πρᾶγμα τὸ δημόσιον αἰτεῖ ὁ στρατὸς Λέοντα βασιλέα αἰτεῖ Λέοντα οἱ νόμοι ἐκδέχονται Λέοντα τὸ παλάτιον ἐκδέχεται αὐταὶ εὐχαὶ τοῦ παλατίου· αὐταὶ ἐντεῦξες τοῦ στρατοπέδου· αὐταὶ εὐχαὶ τῆς συγκλήτου· αὐταὶ εὐχαὶ τοῦ λαοῦ· Λέοντα ὁ κόσμος ἀναμένει. Λέοντα ὁ στρατὸς ἐκδέχεται τὸ κοινὸν καλόν, Λέων, ἐλθέτω τὸ κοινὸν ἀγαθόν, Λέων, βασιλεύσει εἰσάκουσον, ὁ Θεός, σὲ παρακαλοῦμεν» καὶ παραχρῆμα Λέων, κόμης ὦν καὶ τριβούνος τῶν ματιαρίων, ἠρέχθη, καὶ ἀνελθόντος αὐτοῦ εἰς τὸ τριβουνάλιον... ἐφ' οὗ στηρίζεται ὁ O. Treitinger¹, δὲν δικαιολογεῖ, νομίζω, τὴν ἄποψίν του αὐτὴν· διότι αἱ ἐν αὐτῷ ἀναγραφόμενα πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Λέοντος εἰς τὴν ἐξέδραν ἀναφωνήσεις, ὡς ἔχει ἢ διατύπωσις τοῦ χωρίου, φέρονται λεγόμενα ὑπὸ τῶν συγκεντρωθέντων ἐκπροσώπων τοῦ στρατοῦ (ὡς ἠρμήνευσα ἀνωτ. τὸ χωρίον 410₈₋₁₀), ἀποτελοῦν δὲ ἐπίκλησιν πρὸς τὸ Θεῖον καὶ δὲν βλέπω ἐπὶ τῇ βάσει ποίου κριτηρίου εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπομονωθῶν οἱ στίχοι 410₁₈₋₁₉, ὡς πράττει ὁ Treitinger καὶ καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα «durch die Akklamation von Heer (στρατόπεδον Βασ. Ταξ. 410₁₈) Senat (σύγκλητος 410₁₉) und Volk (λαὸς 410₁₉) und die unmittelbar folgende Krönung mittels torques rechtsgültig römischer Kaiser geworden ist»², ἐφ' ὅσον τὴν αὐτὴν στιγμήν καὶ εἰς τὴν αὐτὴν ἀλληλουχίαν ὑπὸ τῶν αὐτῶν προσώπων φέρονται ἔχοντες κοινὴν τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Λέοντος· ἂν οὐ μόνον ὁ στρατὸς, ἢ σύγκλητος καὶ ὁ λαός, ἀλλὰ καὶ τὸ παλάτιον, ἔτι δὲ ἀφηρημένως οἱ νόμοι καὶ τὸ δημόσιον. Ἡ παρανόησις δηλ. εἶναι διττή· ἅφ' ἑνὸς μὲν δὲν ἀνεγνωρίσθη ὅτι αἱ ἀνωτέρω ἀναφωνήσεις λέγονται ὑπὸ τοῦ στρατοῦ καὶ μόνον, ἅφ' ἑτέρου δὲ ἐν ᾧ αἱ ὑπὸ τούτου λεχθεῖσαι ἀναφωνήσεις ἔχουν ὡς περιεχόμενον τὴν ὑποτιθεμένην πεποίθησιν ὅτι ἐπιθυμία κοινὴ τοῦ παλατίου, τῆς συγκλήτου, τοῦ στρατοῦ, τοῦ λαοῦ ἀλλὰ καὶ ἐν γένει τῶν νόμων καὶ τῆς πολιτείας καθ' ὅλου (τὸ πρᾶγμα τὸ δημόσιον = res publica) εἶναι, ὅπως ὁ θρόνος περιέληθαι εἰς τὸν Λέοντα, αὐθαιρέτως ἀπεσπάρθησαν αἱ ἔννοια σύγκλητος, στρατὸς καὶ λαός καὶ ἠρμηνεύθησαν ὡς ἀναφωνήσεις τῶν τριῶν τούτων παραγόντων, ἀπονέμουσαι τὴν αὐτοκρατορικὴν ιδιότητα καὶ δὴ εἰς στιγμήν, καθ' ἣν ὁ Λέων δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐμφανισθῆ εἰς τὴν ἐξέδραν ἐνώπιον τῶν συγκεντρωθέντων διὰ τὴν ἀναγορεύσιν.

Ἡ φράσις, ἣτις ἐκφράζει πράγματι τὴν ἀπονομὴν τῆς αὐτοκρατορικῆς ιδιότητος εἶναι ἢ μετὰ τὴν διὰ μανιακίου στέψιν καὶ τὴν ἀνύψωσιν τῶν στρατιωτικῶν συμβόλων ἐκφωνουμένη· Λέων αὐγουστε, σὺ νικᾷς, σὺ εὐσεβής, σὺ σεβαστός· ὁ Θεός σε ἔδωκεν, ὁ Θεός σε φυλάξει τὸν Χριστὸν σεβόμενος αἰεὶ νικᾷς πολλοὺς χρόνους Λέων βασιλεύσει· χριστιανὸν βασιλεῖον ὁ Θεός περιφρουρήσει³. Ἡ στιγμή αὕτη, καθ' ἣν ἀναγορεύεται σεβαστός (augustus), ἀποτελεῖ τὸ κεντρικὸν σημεῖον τῆς ἀναγορεύσεως νέου ἡγεμόνος, ὡς θὰ ἴδωμεν καὶ διὰ τοὺς ἀμέσως ἐπομένους αὐτοκράτορας.

¹) O. TREITINGER ἐν B. Z. τ. 39 (1939) σ. 194 - 202.

²) Αὐτόθι σ. 196.

³) Βασ. Ταξ. 411₉₋₁₃· πρβλ. αὐτόθι καὶ 411₁₈₋₂₁.

Τὸ χωρίον τοῦ Μαλάλα σ. 369: *μετὰ τὴν βασιλείαν Μαρκιανοῦ ἐστέφθη ὑπὸ τῆς συγκλήτου ὁ θειότατος Λέων*, ταυτόσημον πρὸς τὰ πλείστα τοῦ αὐτοῦ χρονογράφου, ἐν οἷς μνημονεύεται ἀνακήρυξις νέου αὐτοκράτορος, δὲν θὰ μὲ ἀπησχόλει ἰδιαίτερος, ἐὰν δὲν εἶχε δώσει ἀφορμὴν εἰς τὸν Treitinger νὰ διατυπώσῃ τὴν σκέψιν, μήπως ὁ Μαλάλας τὴν τοποθέτησιν τοῦ στέμματος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου — περὶ ἧς πληροφοροεῖ ἡ Βασ. Τάξις — «εἴτε δὲν ἐθεώρησε γενικῶς ὡς στέψιν, εἴτε εἰς τὸν στέφοντα πατριάρχην εἶδεν ἀπλῶς τὸν ἐκπρόσωπον τῆς συγκλήτου, τῆς ὁποίας ὁ πατριάρχης ἀπετέλει ἐπίλεκτον μέλος»¹. Ὡς ἐδέχθη ὁμοῦς ἀλλαχοῦ², ὁ πατριάρχης δὲν ἦτο μέλος τῆς συγκλήτου καὶ κατὰ συνέπειαν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ τὴν ἐκπροσωπῇ. Δεδομένου ὅτι δὲν ἔχει γίνοι εἰσέτι κτῆμα τῆς λαϊκῆς συνειδήσεως ἢ ἀρχὴ τῆς κληρονομικῆς μοναρχίας, ἐπικρατεῖ δὲ ἡ τῆς ἐκλογῆς, τὸ οὐσιῶδες στοιχεῖον εἰς ἐκάστην αὐτοκρατορικὴν μεταβολὴν εἶναι, ὡς φυσικόν, ἡ ἐπιλογὴ τοῦ ὑποψηφίου· ἀφ' οὗ δὲ τὸ ἔργον τοῦτο ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Ε' αἰῶνος ἀνῆκεν εἰς τὴν σύγκλητον, δὲν εἶναι περιεργον, ἐὰν εἰς τὴν συνειδήσιν τοῦ Μαλάλα κατέχει ἐξέχουσαν θέσιν ὁ κεκτημένος τὸ δικαίωμα τοῦτο παράγων· τὴν ἀντίληψίν του δ' αὐτὴν ἐξωτερικεῖ ὁ χρονογράφος μνημονεύων ὡς μόνον παράγοντα αὐτοκρατορικῆς ἀναρρήσεως τὴν σύγκλητον.

Τὸ ἐν τῇ Βασ. Τάξει I 94 περιληφθὲν σύντομον πρωτόκολλον τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ **Λέοντος Β'**, ἐγγόνου τοῦ Λέοντος Α', ἄρχεται διὰ τῆς φράσεως: *Ἀναγκαῖον οὖν ἐνομίσαμεν εἰπεῖν ὅπως καὶ βασιλεὺς ὑπὸ βασιλέως γίνεται*³, ἐξ ἧς συνάγεται ὅτι θὰ ὑπῆρχε διάκρισις μεταξὺ ἀναγορεύσεως, τελουμένης ὑπὸ τοῦ ἤδη βασιλεύοντος καὶ τῆς λαμβανούσης χώραν χηρεύοντος τοῦ θρόνου. Ἡ ἀναγόρευσις τοῦ Λέοντος Β' ἐπραγματοποιήθη τὴν 17 Νοεμβρίου 473 εἰς τὸν Ἰππόδρομον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔνθα συνεκεντρώθησαν ὁ δῆμος... καὶ οἱ στρατιῶται πάντες μετὰ τῶν ἀγγων ἐν τῷ στάματι καὶ ἔκραζον ὁ μὲν δῆμος Ἑλληνιστί, προτρέποντες τὸν βασιλέα ἀνελεθεῖν, οἱ δὲ στρατιῶται Ρωμαιστί⁴. Πράγματι ὁ Λέων Α', ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῆς συγκλήτου τὸ πρῶτον νῦν προσερχομένης, ἀνῆλθεν εἰς τὸ Κάθισμα, ἐν ᾧ ὁ μικρὸς Λέων, καῖσαρ τότε ὢν, εὐρίσκετο ὁμοῦ μετὰ τοῦ πατριάρχου Ἀκακίου εἰς παρακείμενον τρίκλινον. Ὁ ἐν τῷ Ἰπποδρόμῳ στρατὸς καὶ δῆμοι μετὰ τὰς συνήθεις πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐπευφημίας ἐπιμόνως παρεκάλουν αὐτὸν στέψαι τὸν βασιλέα· τότε ἀπέστειλεν ὁ Λέων Α' τὸν μάγιστρον καὶ τινες πατρικίους, ἵνα ὀδηγήσουν τὸν καῖσαρα εἰς τὸν χῶρον τῆς τελετῆς⁵. Οὗτοι ἐξελεθόντες ἤγαγον τὸν καῖσαρα καὶ ἔστησαν εἰς τὰ ἀριστερὰ τοῦ βασιλέως καὶ τὸν ἐπι-

¹) Ο. TREITINGER ἐν Β. Ζ. τ. 39 (1939) σ. 197.

²) ΑΙΚ. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ἡ σύγκλητος σ. 57.

³) Βασ. Ταξ. 431 3-4.

⁴) Βασ. Ταξ. 431 10-14. Ἀναφέρεται ὡσαύτως ὅτι προσῆλθον εἰς τὸν Ἰππόδρομον καὶ οἱ τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει παρεπιδημοῦντες πολυάριθμοι πρεσβευταὶ ξένων κρατῶν, οἱ ὅποιοι βεβαίως οὐδεμίαν ἀνάμειξιν εἶχον εἰς τὴν τελετὴν, ἀλλ' ἐκλήθησαν ἵνα παρακολουθήσουν τὸ λαμπρὸν καὶ ἐντυπωσιακὸν θέαμα.

⁵) Βασ. Ταξ. 431₁₄ - 432₅.

σκοπον σὺν αὐτῷ, καὶ ἔστι εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ βασιλέως ὁ ἐπίσκοπος. Ἐφ' οὗ ὁ πατριάρχης ἐποίησεν εὐχὴν καὶ ὅλοι ἀνεφώνησαν ἀμήν, ὁ αὐτοκράτωρ ἔλαβεν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ πραιποσίτου στέφανον, ὃν ἔθεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ καίσαρος, ἐνῶ ἠκούετο τοὺς εὐτυχῶς¹. Εὐθὺς ἀμέσως ὁ πατριάρχης ἀπεχώρησεν, ὁ αὐτοκράτωρ Λέων Α' ἐκάθισεν, οἱ δὲ παριστάμενοι ἀνεφώνησαν τὸν μικρὸν Λέοντα *αὐγουστον*². Ἀκολούθως ἡ σύγκλητος μετὰ τοῦ ἐπάρχου τῆς πόλεως προσέφερον τὸν χρυσοῦν μοδίολον εἰς τὸν νέον αὐγουστον καὶ τέλος ἀνεκοινώθη τὸ ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἀναγορεύσεως εἰς τοὺς στρατιώτας δοθησόμενον χρηματικὸν δῶρον³.

Ἐκ τῆς περιγραφῆς φαίνεται νὰ τίθηται τὸ κέντρον τοῦ βάρους εἰς τὴν ἐκ μέρους τοῦ αὐτοκράτορος στέψιν τοῦ μικροῦ Λέοντος, ἔλλείπει δὲ οἰαδήποτε μνεῖα τῶν λοιπῶν στοιχείων τῆς ὑπὸ τοῦ στρατοῦ ἀναγορεύσεως (στέψις διὰ μανιακίου, ἀνύψωσις ἐπ' ἀσπίδος⁴), καίτοι γνωρίζομεν ὅτι αἱ πράξεις αὗται ἐπανελήφθησαν κατὰ τὴν ἀναγορεύσιν τῶν ἐπομένων αὐτοκρατόρων. Ἐρωτᾶται λοιπόν, δὲν ἔλαβον χώραν αὗται κατὰ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Λέοντος Β' — ἐξηγουμένης ἐντεῦθεν τῆς ἐν ἀρχῇ τοῦ κεφαλαίου ὑποδηλουμένης διαφορᾶς μεταξὺ ἀναγορεύσεως ὑπάρχοντος αὐτοκράτορος καὶ κενοῦ ὄντος τοῦ θρόνου — ἢ ἀπλῶς παρέλιπε τὴν ἀναγραφὴν των ὁ συμπλητῆς τῶν πρωτοκόλλων; Ὑπὲρ τῆς πρώτης ἐκδοχῆς συνηγορεῖ ἡ ἀφήγησις τῆς Βασ. Τάξεως⁵. διότι εἶναι βέβαιον ὅτι εἰς τὸν χώρον τῆς τελετῆς ὁ μικρὸς καῖσαρ ὠδηγήθη ὁμοῦ μετὰ τοῦ πατριάρχου εὐθὺς πρὸ τῆς στέψεως, ἡ διεξαγωγὴ τῆς ὁποίας περιγράφεται ἀρκετὰ λεπτομερῶς, δὲν εἶναι δὲ δυνατόν νὰ ἔλαβον χώραν οὔτε κατ' αὐτὴν οὔτε πρὸ αὐτῆς αἱ μὲ τὸν στρατιωτικὸν χαρακτῆρα τῆς ἀναγορεύσεως σχετιζόμενοι, ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαι, πράξεις. Ἡ περισσότερον χαλαρὰ καὶ ἐν ταῖς κυρίαις μόνον γραμμαῖς τῶν μετὰ τὴν στέψιν ἀφήγησις δὲν θὰ ἀπέκλειε τὴν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τοποθέτησιν τῶν ἀνωτέρω τελετουργικῶν τύπων (στέψεως διὰ μανιακίου, ἀνυψώσεως ἐπ' ἀσπίδος), ἐὰν δὲν ἦτο γνωστόν, ἐκ τῶν λοιπῶν λεπτομερῶν πρωτοκόλλων, τῶν εἰς τὰς ἀμέσως προηγουμένας καὶ ἐπομένας αὐτοκρατορικὰς ἀναγορεύσεις ἀναφερομένων, ὅτι οἱ ὡς ἄνω τύποι προηγούνται τῆς διὰ τοῦ διαδήματος περιβολῆς. Ἐς σημειωθῆ τέλος ὅτι αἱ λοιπαὶ ἱστοριογραφικαὶ πηγαι οὐ μόνον φέρουν τὸν Λέοντα Α' ὡς πρωτουργὸν τῆς ἀναγορεύσεως, ἀλλὰ κατὰ κύριον λόγον χρησιμοποιοῦν πρὸς δήλωσιν τοῦ γεγονότος τὸ ρῆμα *στέφω*, τιθεμένου οὕτω τοῦ κέντρον τοῦ βάρους εἰς τὴν περιβολὴν τοῦ διαδήματος, οὐδαμῶς μνημονεύουσαι τῆς συγκλήτου ἢ τοῦ στρατοῦ⁶.

¹) Βασ. Ταξ. 432 5-11.

²) Βασ. Ταξ. 432 11-13.

³) Βασ. Ταξ. 432 13-18. Διὰ τὸν μοδίολον βλ. ἀνωτέρω σ. 30-31.

⁴) Παρελείφθη ὡσαύτως ἡ ἀναγραφὴ τῆς περιβολῆς διὰ τῆς πορφύρας.

⁵) Ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἀντιλαμβάνεται τὸ κεφάλαιον καὶ ὁ ENSSLIN, *Torqueskrönung* σ. 286.

⁶) Βίος Δανιὴλ τοῦ Στυλίτου († περὶ τὸ 494) ἐν *Analecta Bollandiana* τ. 32 (1913) σ. 185 κεφ. 66, Μαλ. 375, Θεοφ. 119, Σχυλ. — Κεδρ. I 614, Ζωναρᾶς III 126· βλ. πρὸς τούτους Εὐάγριον 67, Θεοφ. 120, Σχυλ. — Κεδρ. I 615.

Ἄβιαστος συνάγονται τὰ ἀκόλουθα ἐκ τοῦ κειμένου τῆς Βασ. Τάξεως συμπεράσματα. Ἡ συμβολὴ τοῦ πατριάρχου περιορίζεται εἰς μόνην τὴν ἀνάγνωσιν εὐχῆς πρὸ τῆς ἐπιθέσεως τοῦ *στεφάνου*, ἣν τελεῖ ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτωρ. Ρητῶς ἀναγράφεται ὅτι τοῦλάχιστον αἱ πρὸ τῆς ἀναγορεύσεως ἀναφωνήσεις λέγονται ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν δήμων, τὸ πρῶτον νῦν σαφῶς μνημονευομένης τῆς συμπράξεως τῶν τελευταίων τούτων κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν αὐτοκράτορος. Αἱ ἀκολουθοῦσαι τὴν ἐπίθεσιν τοῦ διαδήματος ἀναφωνήσεις *εὐτυχῶς* καὶ *αὔγουστε* φέρονται λεγόμεναι ὑπὸ πάντων, νοοῦνται ὁμως πάλιν οἱ δῆμοι καὶ ὁ στρατός, νομίζω. Ἡ σύγκλητος, ὡς φαίνεται, δὲν ἔχει οὐσιαστικὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν τελετὴν· ἀρχικῶς μὲν ἐμφανίζεται συνοδεύουσα τὸν αὐτοκράτορα, ἀνερχόμενον εἰς τὸ Κάθισμα ἐν τῷ Ἴπποδρόμῳ, μετὰ δὲ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ νέου αὐγούστου προσφέρει αὐτῷ ὁμοῦ μετὰ τοῦ ἐπάρχου τῆς πόλεως τὸν χρυσοῦν μοδίολον.

Ἐπὶ τινὰς ἐβδομάδας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος Α' (18 Ἰανουαρίου 474) ἐβασίλευσε μόνος ὁ ἑξαετής τότε Λέων Β' καὶ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἡ σύζυγος τοῦ Λέοντος Α' Βερίνα καὶ ἡ θυγάτηρ των Ἀριάδνη, μήτηρ τοῦ μικροῦ αὐτοκράτορος, προητοιμάσαν καταλλήλως τὸ ἔδαφος, ὥστε τὴν 9 Φεβρουαρίου 484 νὰ ἀναγορευθῇ αὐτοκράτωρ ὁ σύζυγος τῆς τελευταίας *Ζήνων*.

Στεροῦμενοι αὐθεντικῶν πρωτοκόλλων καὶ στηριζόμενοι εἰς μόνας τῶν ἱστοριογράφων τὰς πληροφορίες, ἀποκομίζομεν τὴν ἑξῆς εἰκόνα. Τῆς ἀναγορεύσεως προηγήθη ἑξασφάλισις τῆς συγκαταθέσεως τῆς συγκλήτου, καθ' ἃ μαρτυρεῖται ὑπὸ δύο ἀξιόπιστων καὶ παλαιῶν σχετικῶς κειμένων¹, ἠκολούθησε δ' ἐν τῷ Ἴπποδρόμῳ τελετὴ, καθ' ὅλας τὰς ἐνδείξεις ὁμοία πρὸς τὴν κατὰ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ Λέοντος Β' λαβοῦσαν χώραν· διότι καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν φαίνεται τὸ κέντρον τοῦ βάρους νὰ ἔχῃ μετατοπισθῇ εἰς τὴν στέψιν, ἀφ' οὗ ὅλαι αἱ πηγαὶ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Ζήνωνος μόνον διὰ τῆς ἐν τῷ Καθίσματι στέψεως δηλοῦσι. Καὶ ἐνταῦθα τὸ διάδημα ἔθεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀναγορευομένου ὁ ὑπάρχων αὐτοκράτωρ². Ἡ διατύπωσις τοῦ Θεοφάνους 120: *ἔστεψε Ζήνωνα τὸν ἴδιον πατέρα ἐν τῷ καθίσματι τοῦ ἵπποδρομίου Βερίνης καὶ Ἀρεάδνης συναραμένων αὐτῷ* (sc. τῷ Λεόντι Β')³ εἶναι τοιαύτη, ὥστε δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς δη-

¹) Κάνδιδος ἐν *Fragm. Histor. Graec.* τ. IV σ. 135: *ὁ παῖς Λέων Ζήνωνα τὸν πατέρα, συναινεσει τῆς βουλῆς βασιλέα ἔστεψε*, Βίος Δανιὴλ Στυλίτου ἐνθ' ἄνωτ. σ. 185 κεφ. 67: *καταλιπὼν διάδοχον τῆς βασιλείας τὸν ἴδιον ἕγγονα Λέοντα, υἱὸν δὲ τοῦ πατρικίου Ζήνωνος. Καὶ ἐγένετο συμβούλιον ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἐνεκεν τοῦ νῆπιον ὑπάρχειν τὸν βασιλέα καὶ μὴ δύνασθαι ὑπογραφὰς ποιεῖν καὶ ἐδικαίωσαν τὸν τούτου πατέρα Ζήνωνα λαβεῖν τὰ σκῆπτρα τῆς βασιλείας. Καὶ οὕτως ἐβασίλευσεν στεφθεῖς.*

²) Πασχ. Χρον. 599 = Μαλ. 376, Ζωναρᾶς III 128. Βλ. καὶ τὰς ἐν τῇ προηγουμένη σημειώσει παραπομπάς. Τὸ χωρίον τοῦ Εὐαγρίου σ. 67 δὲν εἶναι πολὺ σαφές· ὅπως γενικὴ καὶ ἀόριστος εἶναι καὶ ἡ τοῦ Θεοδώρου ἀναγνώστου ἐν P.G. τ. 86,1 στ. 180 μαρτυρία.

³) Οὕτω καὶ Σκυλ. - Κεδρ. I 615. Ἡ πληροφορία τοῦ Λέοντος γραμμ. 116, *ἔστέφθη δὲ* (sc. ὁ Ζήνων) ὑπὸ Ἀκακίου πατριάρχου ἐν τῷ καθίσματι, ὀλίγους στίχους μετὰ τὴν βεβαίωσιν τοῦ αὐτοῦ

λοῦσα τὴν ἐπικουρίαν τῆς Ἀριάδνης καὶ τῆς Βερίνης εἰς τὸν μικρὸν τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν οὗτος ἐπέθηκε τὸ διάδημα ἐπὶ τοῦ πατρὸς του. Οὕτως ἢ εἰς αὐτοκράτορα ἀνακίρουξι τοῦ Ζήνωνος φαίνεται συνδυάζουσα νομικὰς προϋποθέσεις, οἷαι ἀπαιτοῦνται, ὅταν ὁ θρόνος εἶναι κενὸς — ἀφ' οὗ τόσον ἐκεῖ, ὅσον καὶ ἐδῶ προηγείται τῆς ἀναγορεύσεως ἢ ἐγκρισίς τῆς συγκλήτου — πρὸς στοιχεῖα, ἀποτελοῦντα τὴν βᾶσιν τῶν ὑπὸ ἤδη ὑπάρχοντος αὐτοκράτορος τελουμένων ἀναγορεύσεων, ἀφ' οὗ εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις τὸ κέντρον τοῦ βάρους πίπτει ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὴν στέψιν.

Ἀρχομένου τοῦ 475 ὁ Ζήνων ἀνετράπη καὶ κατέφυγε μετὰ τῆς συζύγου του εἰς Ἰσαυρίαν, ὁπότεν ἐπέτυχε λήγοντος τοῦ Αὐγούστου 476 νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἔξουσίαν. Εἰς τοῦτο τὰ μέγιστα συνέβαλεν ἡ σύγκλητος, ἥτις ἔπεισε τελικῶς τοὺς ὑπὸ τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ καταλαβόντος τὸν θρόνον Βασιλίσκου σταλέντας ἐναντίον τοῦ Ζήνωνος στρατηγούς Ἴλλον καὶ Τροκοῦνδον νὰ παύσουν τὰς κατ' αὐτοῦ ἐχθροπραξίας¹. Ὁ Ζήνων ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ἐδέχθη ἀπὸ τῶν στρατευμάτων καὶ τῆς συγκλήτου κατὰ τὸ Πασχ. Χρονικόν². Ὁ Βασιλίσκος, πληροφορηθεὶς τὰ γεγονότα, κατέφυγεν εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν καὶ τὸν βασιλικὸν ἐν τῇ θείᾳ τραπέζῃ ἀπέθετο στέφανον³. Ὁ G. Μανοῖλοβιτς στηριζόμενος εἰς τὴν ἀφήγησιν τοῦ Μαλάλα, ἀναγράφοντος παραλλήλως πρὸς τὴν πρώτην εἶδησιν, καθ' ἣν ὁ Ζήνων ἐπανελθὼν λήγοντος τοῦ Αὐγούστου 476 εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐδέχθη ἀπὸ τῶν στρατευμάτων καὶ τῆς συγκλήτου⁴, ὅτι ἐδέχθη ἀπὸ πάσης τῆς πόλεως⁵ (φράσιν, ἣν ὁ Μανοῖλοβιτς ἐρμηνεύει ὡς περιλαμβάνουσιν τὰ μέλη τῶν δήμων) κατὰ τὸ εὐθύς ἀμέσως τελεσθὲν ἵπποδρομίον⁶, θεωρεῖ τελειωθεῖσαν τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Ζήνωνος ἐκ νέου μόνον μετὰ τὴν προᾶξιν ταύτην⁷. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι διατηρῶ ἐπιφυλάξεις διὰ τὸν περιορισμὸν τῆς ἐννοίας τοῦ πάσης τῆς πόλεως εἰς μόνον τὰ μέλη τῶν δήμων, νομίζω ὅτι εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν ἡ ἐνέργεια τῶν συμβαλόντων εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Ζήνωνος πρέπει νὰ θεωρηθῇ

χρονογράφου 116³ Λέων ὁ μικρὸς... στέφας τὸν ἴδιον πατέρα Ζήωνα, εἶναι προφανῶς ἀνακριβής. Ἀσφαλῶς ἢ συμβολὴ τοῦ πατριάρχου καὶ εἰς τὴν στέψιν τοῦ Ζήνωνος θὰ συνίστατο μόνον εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῆς εὐχῆς, ὡς ἐγένετο καὶ κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν στέψιν τοῦ Λέοντος Β'.

¹) Θεοφ. 124: καὶ τῆς συγκλήτου βουλῆς βαρυνομένης τῇ ἀρχῇ Βασιλίσκου... καὶ γραφοῦσης πρὸς αὐτούς· πρβλ. Σκυλ. — Κεδρ. I 616, Λέοντα γραμμ. 116.

²) Πασχ. Χρον. 601 = Μαλ. 379. Εἰς τὸ χωρίον τοῦ Θεοφάνους 124: ἐδέχθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ τῆς συγκλήτου οὐδὲν ἄλλο νοεῖται διὰ τοῦ λαός, εἰ μὴ ὁ στρατός· βλ. τὰς προμνηθεῖσας μαρτυρίας Πασχ. Χρονικοῦ καὶ Μαλάλα, ἀλλὰ καὶ ἕτερα χωρία τοῦ αὐτοῦ ἱστορικοῦ· οὕτω Θεοφ. 492: καὶ διελέχθη (ὁ Σταυράκιος) τῷ περιωθέντι λαῷ (μετὰ τὴν ἐν Μαρκέλλαις μάχην), Θεοφ. 466: οἱ τῶν λοιπῶν θεμάτων λαοὶ τοὺς στρατηγούς αὐτῶν διώξαντες. Πρβλ. ὡσαύτως καὶ εἰς ἄλλα κείμενα Βασ. Ταξ. 651¹⁵, Λέοντα γραμμ. 197 κλπ.

³) Θεόδωρος ἀναγν. ἐν P.G. τ. 86,1 στ. 181, Θεοφ. 124.

⁴) Μαλ. 379. Ἡ αὕτη εἶδησις ἀπαντᾷ σχεδὸν ἐπὶ λέξει καὶ εἰς τὸ Πασχ. Χρον. 601.

⁵) Μαλ. 380.

⁶) Τοῦτου διαρκοῦντος, ἀπεσταλμένοι τοῦ Ζήνωνος εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν ἀφῆρσαν τὰ σύμβολα τῆς βασιλείας ἀπὸ τὸν ἀντίπαλόν του. Μαλ. 380.

⁷) G. ΜΑΝΟΙΛΟΒΙΤΣ σ. 693.

ὡς ἀπόρροια πολιτικῆς μᾶλλον δραστηριότητος παρὰ νὰ τοποθετηθῆ εἰς τὰ πλαίσια τῆς πολιτειακῆς λειτουργίας τῶν ὡς ἄνω παραγόντων.

Τῆς πολιτικῆς ὑποστηρίξεως μερίδος τῆς συγκλήτου δὲν ἐστερεῖτο οὔτε ὁ ἀδελφὸς τῆς Βερίνης **Βασιλίσκος**, ὅστις τὴν 9 Ἰανουαρίου 475 κατώρθωσε νὰ ἀνατρέψῃ τὸν Ζήνωνα. Τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Βασιλίσκου τὸ Πασχ. Χρονικὸν καὶ ὁ Μαλάλας παρουσιάζουν ὡς στέψιν αὐτοῦ, τελεσθεῖσαν ὑπὸ τῆς Βερίνης¹, ἀνακριβῶς ὅμως, διότι γνωρίζομεν ὅτι αὕτη εἶχε μὲν μετὰ τοῦ Βασιλίσκου καὶ ἄλλων συνομόσει πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ Ζήνωνος, ἀλλ' ἐσκόπει ὅπως φέρῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν τὸν εὐνοούμενόν της *magister officiorum*, Πατρικίον. Βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Βασιλίσκος ἐν τῷ κάμπῳ ἀναγορεύθη βασιλεύς, ὡς σιερεοτύπως ἀναγράφεται ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου ἀναγνώστου, Θεοφάνους, Σκυλίτση, Ζωναρᾶ². Εἶναι τυχαία ἢ ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω ἱστοριογράφων χρῆσις τοῦ ῥήματος *ἀναγορεύω* ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸν χῶρον τῆς τελετῆς (κάμπος, Ἔβδομον) καὶ τὴν χρεῖαν τοῦ θρόνου, δεδομένου ὅτι ὁ νόμιμος αὐτοκράτωρ εἶχεν ἐκδιωχθῆ; Σημειωτέον ὅτι ὁ Βασιλίσκος ἔσπευσε νὰ ἀνακηρύξῃ τὸν υἱόν του Μᾶρκον καίσαρα, μετ' ὀλίγον δὲ ἔσπευεν τοῦτον εἰς βασιλέα³.

Βασιλεύοντος τοῦ Ζήνωνος ἔλαβε χώραν τὴν 19 Ἰουλίου 484 ἐν Ταρσῷ τῆς Κιλικίας ἀναγόρευσις ἐτέρου ἀνταπαιτητοῦ, τοῦ πατρικίου **Λεοντίου**. Τὰ κείμενα ἐκθέτουν διὰ βραχέων τὸ γεγονός, ἀφήνεται ὅμως σαφῶς νὰ νοηθῆ ὅτι οἱ σχόντες τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἐνεργείας ταύτης εὐρίσκοντο εἰς μειονεκτικὴν θέσιν ἀπὸ πάσης ἐπόψεως, πολιτικῆς καὶ συνταγματικῆς, στερούμενοι τῆς ὑποστηρίξεως τόσον τῆς συγκλήτου, ὅσον καὶ τοῦ στρατοῦ. Διὰ νὰ προσδώσουν τὴν ἐπίφασιν νομιμότητος, ἔστω καὶ κατ' ἐλάχιστον, κατέφυγον εἰς τὴν ἐξόριστον Βερίναν, ἣν ὠδήγησαν ἐκ τοῦ φρουρίου Παπυρίου εἰς τὴν Ταρσὸν καὶ ἐποίησεν (sc. ὁ κατὰ τοῦ Ζήνωνος πρωτοστατῶν Ἴλλος) αὐτὴν *στέψαι ἔξω τῆς πόλεως εἰς τὸν ἄγιον Πέτρον βασιλέα Λεόντιον τὸν πατρικίον*⁴. Εὐθύς ἐξεδόθη *σάκρα* τῆς Βερίνης πρὸς τοὺς Ἀντιοχεῖς, Σύρους καὶ ἐν γένει πρὸς ὅλους τοὺς ἄρχοντας Αἰγύπτου καὶ Λιβύης *εἰς τὸ δέξασθαι τὸν Λεόντιον βασιλέα καὶ μὴ ἀντιστήναι*, ἧς τὸ κείμενον διέσωσεν ὁ Μαλάλας. Ἐν αὐτῇ τονίζεται ὅτι διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Λέοντος τὸ *βασιλείον* περιῆλθεν εἰς τὴν Βερίναν, ἢ ὁποῖα κατόπιν τούτου δικαιοῦται νὰ προβῆ εἰς τὴν ἀνακήρυξιν αὐτοκράτορος· τοῦ δικαιώματος τούτου ἐποίησαντο χρῆσιν, ἀναδείξασα τὸν Ζήωνα, ὅστις ὅμως διέψευσε τὰς προσδοκίας τῶν ὑπηκόων·

¹) Πασχ. Χρον. 600, Μαλ. 378. Οὕτω καὶ Γεωργ. μον. II 618, Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως ἔκδ. Preger τ. I σ. 37, τ. II σ. 164. Ἡ ἐν τῷ βίῳ Δανιὴλ Στυλίου ἐνθ' ἄνωτ. σ. 186 - 187 διατύπωσις εἶναι ἀόριστος· ἢ τοῦ Εὐαγρίου σ. 100: ὁ Βασιλίσκος τὸν στέφανον τῆς Ρωμαίων ἀρχῆς ἀναδησάμενος δίδει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Βασιλίσκος περιεβλήθη τὸ διάδημα. Βλ. ENSSLIN, Kaiserkrönung σ. 11 - 12.

²) Θεόδωρος ἀναγν. ἐν P. G. τ. 86,1 στ. 180, Θεοφ. 121, Σκυλ. - Κεδρ. I 615, Ζωναρᾶς III 128.

³) Χρον. Πασχ. 600, Μαλ. 378.

⁴) Θεοφ. 128 - 129, Μαλ. 388 - 389· πρβλ. καὶ ἐν Hermes τ. 6 (1872) σ. 371, Θεόδωρον ἀναγν. ἐν P.G. τ. 86,1 στ. 185.

ὡς ἐκ τούτου, ἀναγκαῖον ἡγησάμεθα βασιλέα ὑμῖν στέψαι εὐσεβῆ καὶ δικαιοσύνη κεκοσμημένον (ὁμιλεῖ πάντοτε ἡ Βερίνα)... ἐστέψαμεν Λεόντιον τὸν εὐσεβέστατον, ὡς πάντας ὑμᾶς προνοίας ἀξιώσει...¹. Ἐν τούτοις, ὁ παρέχων τὴν πληροφορίαν χρονολογῶν, ἀπηκῶν προφανῶς καὶ τὸ λαϊκὸν αἶσθημα, θεωρεῖ τὸν Λεόντιον ὡς ἀντάρτην².

Κατ' εὐτυχῆ συγκυρίαν διεσώθη ἐν τῇ Βασ. Τάξει μακροσκελές, αὐθεντικὸν πρωτόκολλον³, παρέχον λίαν διαφωτιστικὰς πληροφορίας τόσον περὶ τῆς προηγηθείσης τῆς ἐκλογῆς τοῦ **Ἀναστασίου Α'** πολιτικῆς ἀτμοσφαιράς, ὅσον καὶ περὶ τῆς ἀναγορεύσεως αὐτοῦ. Τὴν αὐτὴν ἐσπέραν τοῦ θανάτου τοῦ Ζήνωνος συνεκεντρώθησαν εἰς τὸν Ἰππόδρομον ἀφ' ἐνὸς μὲν οἱ στρατιῶται εἰς τὸ στάμα, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ δῆμοι εἰς τὰς οἰκείας θέσεις ἐν ᾗ οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ συγκλητικοὶ μετὰ τοῦ πατριάρχου συνήχθησαν εἰς τὴν πρὸ τοῦ μεγάλου τρικλίνου ὑπάρχουσαν στοάν⁴. Τῇ προτροπῇ τῶν τελευταίων, ἐνεφανίσθη ἡ αὐγούστα Ἀριάδνη ἀπὸ τοῦ Καθίσματος πρὸ τῶν συγκεντρωθέντων στρατιωτῶν καὶ δημοτῶν καὶ προέβη εἰς δηλώσεις διὰ τὴν μέλλουσαν αὐτοκρατορικὴν ἐκλογὴν καὶ τὴν διευθέτησιν ὠρισμένων σοβαρῶν ζητημάτων, ὡς τὸ τῆς ἀντικαταστάσεως τοῦ ἐπάρχου τῆς πόλεως, ζωηρῶς ἐπευφημηθεῖσα⁵. Εὐθὺς ὡς ἔληξεν ἡ δημοσία αὕτη ἐμφάνισις τῆς αὐτοκρατείας, ἐπηκολούθησεν εἰς τὰ ἀνάκτορα — καὶ δὴ πρὸ τοῦ δέλφακος⁶ — τὸ προαγγελθὲν διὰ τὴν ἐκλογὴν νέου αὐτοκράτορος συμβούλιον, περὶ τῆς συνθέσεως τοῦ ὁποίου, ὡς καὶ τῆς ἐν αὐτῷ τηρηθείσης διαδικασίας, διεσώθησαν ὠρισμένα πληροφοροίαι.

Εἰς τὸ σχετικὸν χωρίον τῆς Βασ. Τάξεως λέγεται: οἱ δὲ ἄρχοντες, τεθέντων σκαμνίων πρὸ τοῦ δέλφακος ἐκάθισαν καὶ ἤρξαντο βουλευέσθαι περὶ τοῦ ὀφείλοντος γενέσθαι⁷, μετ' ὀλίγον δὲ τὰ αὐτὰ πρόσωπα ἀποκαλοῦνται ἡ σύγκλητος (422₁). Προηγουμένως ὁμως, ἐπανειλημμένως ἐδηλώθη ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείας εἰς τὸν λόγον τῆς ὅτι ἐδόθη διαταγὴ τοῖς ἐνδοξοτάτοις ἄρχουσι⁸ καὶ τῇ ἱερᾷ συγκλήτῳ μετὰ κοινῆς τῶν γενναιοτάτων δοκιμασίας ἀνδρα ἐπιλέξασθαι Χριστιανὸν Ρωμαῖον... (419₈₋₁₀), ἐκελεύσαμεν τοὺς ἐνδοξοτάτους ἄρχοντας καὶ τὴν ἱερὰν σύγκλητον, συντρεχούσης καὶ τῆς τῶν γενναιοτάτων ἐξερχίτων ψήφου, προκειμένων καὶ τῶν ἁγίων εὐαγγελίων, παρόντος τοῦ ὀσιωτάτου καὶ ἁγιωτάτου τῆς βασιλίδος ταύτης πόλεως πατριάρχου... (419₁₈-420₁), καὶ εὐθέως βουλευό-

¹) Μαλάλας ἐν *Hermes* τ. 6 (1872) σ. 371 - 372.

²) Αὐτόθι σ. 372.

³) Βασ. Τάξ. I 92 σ. 417₁₅ - 425₂₁.

⁴) Βασ. Τάξ. 417₁₇ - 418₃.

⁵) Βασ. Τάξ. 418₅ - 421₁₆.

⁶) Συμφώνως πρὸς τὰ τελευταῖα πορίσματα τοῦ R. GUILLAND, *Delphax* σ. 293 - 306, ὁ δέλφαξ ἦτο εὐρεῖα αὐλή, ταυτιζομένη πρὸς τὸ τριβουνάλιον τῶν ἰθ' ἀκουβίτων καὶ ἐκτεινομένη ἔμπροσθεν τοῦ τρικλίνου καὶ τοῦ πορτικῶν τῶν ἰθ' ἀκουβίτων (εἰδικῶς περὶ τῶν χωρίων τοῦ κεφ. I 92 τῆς Βασ. Τάξεως βλ. αὐτόθι σ. 300 - 303).

⁷) Βασ. Τάξ. 421₁₇₋₁₉.

⁸) Βλ. ἀνωτ. σ. 31 διὰ τὴν σημασίαν τοῦ ὄρου.

μενοι μετὰ τῶν ἐνδόξων ἀρχόντων καὶ τῆς ἱερᾶς συγκλήτου, συντρεχούσης καὶ τῆς τῶν γενναιοτάτων ἐξερχίτων συναιρέσεως, προβαλούμεθα ἄνδρα εἰς τὴν βασιλείαν καὶ ὀρθόδοξον καὶ ἀγνόν... (421₁₀₋₁₃). Τὰ χωρία ταῦτα εἶναι ἰδιαιτέρως σημαντικά, διότι ἀναμφιβόλως ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐπιλογὴν τοῦ ὑποψηφίου¹, ἥτις διὰ μίαν εἰσέτι φορὰν βεβαιοῦται ὅτι ἀνήκει κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τῆς συγκλήτου. Ἡ αὐτοκράτειρα εἰς τὸν λόγον τῆς ποιεῖται παραλλήλως μνείαν τοῦ στρατοῦ, ἀλλ' εἰς προφανῶς διάφορον τόνον, διότι περὶ αὐτοῦ χρησιμοποιεῖ τὰς ἐκφράσεις: μετὰ κοινῆς τῶν γενναιοτάτων δοκιμασίας (419₉₋₁₀), συντρεχούσης καὶ τῆς τῶν γενναιοτάτων ἐξερχίτων ψήφου (419₁₉₋₂₀), συντρεχούσης καὶ τῆς τῶν γενναιοτάτων ἐξερχίτων συναιρέσεως (421₁₁₋₁₂), ἐξ ὧν καθίσταται ἐμφανὲς ὅτι ἡ συμβολὴ τοῦ στρατοῦ ἔχει ὅλως ἐπικουρικὸν χαρακτῆρα, ἐν ᾧ περὶ τῆς συγκλήτου ρητῶς ἐδηλώθη ὅτι ἐπεφορτίσθη μὲ τὴν ἐκλογὴν. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι τῆς συσκέψεως διὰ τὴν ἐκλογὴν αὐτοκράτορος μετέσχον οἱ ἐνδοξότατοι ἄρχοντες καὶ ἡ ἱερὰ σύγκλητος, παρεκάθησαν δὲ πιθανῶς καὶ ὠρισμένοι ἀνώτεροι στρατιωτικοὶ ἀξιωματοῦχοι, οἱ ὅποιοι εἰς ἀριθμὸν θὰ ὑπελείποντο ἀσφαλῶς κατὰ πολὺ τῶν πολιτικῶν ἀξιωματούχων καὶ συγκλητικῶν, ὥστε νὰ δικαιολογῆται ὁ προσδιορισμὸς πάντων τῶν μετασχόντων τῆς συσκέψεως διὰ τοῦ σύγκλητος (422₁). Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸν πατριάρχη, δεδομένου ὅτι μόνον περὶ παρουσίας αὐτοῦ γίνεται λόγος, καθίσταται εὐλογον τὸ συμπέρασμα ὅτι οὗτος δὲν θὰ ἐδικαιοῦτο νὰ μετάσχη εἰς τὴν λήψιν τῆς ἀποφάσεως².

Ἀκροθιγῶς γνωρίζομεν τὰ κατὰ τὴν συνεδρίασιν διαμειφθέντα. Ἐπειδὴ οἱ λαβόντες μέρος εἰς αὐτὴν διεφώνουν, ὁ πραιπόσιτος Οὐρβίκιος, μέγα τότε δυνάμενος ὡς λέγει ὁ Ζωναρᾶς³, προέτεινεν ὅπως παρασχεθῆ εἰς τὴν Ἀριάδην τὸ δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς⁴. Γενομένης ὁμοφώνως δεκτῆς τῆς προτάσεως, παρεκλήθη ὁ πατριάρχης ὅπως παρουσιασθῆ εἰς τὴν αὐτοκράτειραν καὶ ἀναγγεῖλη τὴν ἀπόφασιν τῆς συγκλήτου. Τοῦτο καὶ ἐγένετο, ἡ δὲ Ἀριάδνη ἐξέλεξε τὸν σιλεντιάριον Ἀναστάσιον⁵.

Τὰ ἀνωτέρω ἔλαβον χώραν τὴν αὐτὴν ἐσπέραν τοῦ θανάτου τοῦ Ζήνωνος (Μεγάλην Τρίτην), τοῦ ὁποίου ἡ κηδεῖα ἐτελέσθη τὴν ἐπομένην. Τὴν τρίτην ἡμέραν (Μεγάλην Πέμπτην, 11 Ἀπριλίου 491) ἐγένετο ἡ ἀναγόρευσις τοῦ Ἀναστασίου Α', ἀφ' οὗ ἀφ' ἐσπέρας ἐδόθη τὰ μανδᾶτα σιλέντιον καὶ κομέντον. Τὴν πρωΐαν προσῆλθον εἰς τὸ κονιστώριον οἱ ἄρχοντες καὶ ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Ὀλίγον πρὸ τῆς ἀνα-

¹) Τοῦτο στηρίζω εἰς τὰς φράσεις ἄνδρα ἐπιλέξασθαι (419₁₀), γενέσθαι τὴν ἐπιλογὴν (420₂), ποιήσασθαι τὴν ἐπιλογὴν (420₅), καὶ μὴ ἐκ προπετοῦς ἐπιλογῆς (420₁₀). Ἡ ἀντίληψις αὕτη ἐνισχύεται ἐκ τῆς περαιτέρω μαρτυρίας, καθ' ἣν ἐγερωθείσης διαφωνίας μεταξὺ τῶν συνεδριαζόντων, ὁ πραιπόσιτος Οὐρβίκιος προέτεινεν, ὅπως παράσχουν εἰς τὴν Ἀριάδην τὴν ἐξουσίαν, ἵνα αὕτη ἐπιλέξηται ὡς ἂν βουληθεῖη (421₂₂ - 422₁).

²) Βασ. Ταξ. 419₂₀ - 420₁.

³) Ζωναρᾶς III 133.

⁴) Βασ. Ταξ. 421₂₂ - 422₁.

⁵) Βασ. Ταξ. 422₁₋₄. Πρβλ. Εἰστάθιον ἐν Fragm. Hist. Graec. τ. IV σ. 141 ἀρ. 5 = Εὐάγριος σ. 125.

γορεύσεως συνηθροίσθησαν ἐν τῷ πορτίῳ τῷ πρὸ τοῦ μεγάλου τρικλίνου¹. . . πάντες οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ συγκλητικοί, οἱ ὅποιοι ἤξιωσαν ἀπὸ τὸν Ἀναστάσιον νὰ ὀρκισθῆ ὅτι θὰ διοικήσῃ εὐσυνειδήτως καὶ ἀμερολήπτως τὴν αὐτοκρατορίαν². Μετὰ τὴν ὀρκωμοσίαν ὁ Ἀναστάσιος κατηνύθη εἰς τὸν Ἱππόδρομον, ἐνθα ἐντὸς τοῦ παρακειμένου τρικλίνου ἐνεδύθη σιχάρῳ διβητήσῳ, αὐρόκλαβον καὶ ζωνάριον καὶ τουβία καὶ καμπάγια βασιλικά καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ κάθισμα γυμνός³, ἤτοι ἄνευ πορφύρας καὶ διαδήματος. Ἐντὸς τοῦ Ἱπποδρόμου εἶχον λάβει θέσεις τὰ μὲν στρατεύματα μετὰ τῶν σημαίων καὶ λαβάρων τῶν εἰς τὸ στάμα, οἱ δὲ δῆμοι εἰς τὰ βάθρα⁴. Ὁ Ἀναστάσιος ἤρθη ἐπ' ἀσπίδος καὶ ὁ καμπιδούκτωρ τῶν λαγκιαρίων ἔθεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του τὸ ἴδιον *μανιάκιον*, ἐν ᾧ ἀνυψοῦντο τὰ σίγνα καὶ ἠκούοντο αἱ εὐφημῖαι τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν δημοτῶν⁵. Ὁ Ἀναστάσιος κατῆλθεν ἐκ τῆς ἀσπίδος, εἰσῆλθε πάλιν εἰς τὸν τρικλίνον⁶, ἐνθα ἐφόρεσεν τὰ βασιλικά καὶ ἐκεῖ ὁ ἐπίσκοπος ἐποίησεν εὐχὴν καὶ τὸ «Κύριε ἐλέησον» ἐλέχθη καὶ περιέθηκεν αὐτῷ τὴν *χλαμύδα τὴν βασιλικὴν καὶ τὸν στέφανον τὸν διάλιθον*⁷. Περιβεβλημένος πάντα τὰ βασιλικά σύμβολα, ὁ Ἀναστάσιος ἐνεφανίσθη πάλιν ἀπὸ τοῦ Καθίσματος πρὸ τοῦ πλήθους καὶ ἔκραξαν πάντες «*Auguste, sebasté*»⁸. Εἶτα διὰ τοῦ λιβελησίου προσεφώνησε τοὺς στρατιώτας καὶ τὸν δῆμον, ἠὺχαρίστησε διὰ τὴν ἐκλογὴν, ὑποσχεθεὶς χρηστὴν διακυβέρνησιν καὶ ἀνήγγειλε τὴν εἰωθυῖαν κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν χρηματικὴν δωρεὰν πρὸς τὸν στρατόν⁹.

Ἡ ἀναγόρευσις τοῦ Ἀναστασίου Α' ἠκολούθησε τὸ τυπικόν, ὅπερ εἶδομεν τηρούμενον χηρεύοντος τοῦ θρόνου καὶ περιλαμβάνον τὰ ἐξῆς στάδια: ἀνύψωσιν ἐπ' ἀσπίδος, στέψιν διὰ *μανιακίου*, εὐφημίας τῶν στρατιωτῶν καὶ δημοτῶν, περιβολὴν τῆς βασιλικῆς *χλαμύδος* καὶ τοῦ διαδήματος, χαιρετισμὸν ὡς αὐγούστου. Εἶναι ἡ πρώτη καὶ ἔξ ἀσφαλοῦς πηγῆς ρητὴ μαρτυρία παραδίδουσα τὴν περιβολὴν τῆς πορφύρας καὶ τὴν στέψιν διὰ τοῦ διαδήματος ὡς ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ πατριάρχου τελεσθεῖσαν. Τὸ γεγονός ὅμως ὅτι ἡ στέψις ἐξακολουθεῖ νὰ διεξάγεται εἰς ἰδιαιτερόν χωρὸν, μακρὰν τῶν βλεμμάτων τοῦ πλήθους, εἶναι ἐνδεικτικὸν κατ' ἐμὲ τῆς μὴ εἰσέτι προσδόσεως ἰδιαιτέρας βαρύτητος εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου τέλεσιν τῆς ἔξ ἄλλου εἰς τὰς ἐπανειλημμένας

¹) Ὡς ἔδειξεν ὁ R. GUILLAND, Delphax σ. 296-297, ὁ μέγας τρικλίνος εἶναι ἡ αἴθουσα τῶν ἰθ' ἀκουστίων, περιβαλλομένη εἰς τὴν βορείαν αὐτῆς πλευρὰν ὑπὸ στοᾶς, ἀνοιγομένης πρὸς τὸν δέλφακα ἰδιαιτέρως περὶ τῆς στοᾶς ταύτης αὐτόθι σ. 299-302.

²) Βασ. Ταξ. 422¹⁴-21.

³) Βασ. Ταξ. 422²¹-423⁴. Πρβλ. ALFÖLDI, Insignien σ. 62-63.

⁴) Βασ. Ταξ. 423⁴⁻⁶.

⁵) Βασ. Ταξ. 423⁶⁻¹⁰.

⁶) Περὶ αὐτοῦ διέλαβεν ἐν συντόμῳ ὁ R. GUILLAND, Delphax σ. 304· τὸν ταυτίζει πρὸς τὸ δέκιμον, ἄλλως ὡς τρικλίνον τοῦ καθίσματος φερόμενον.

⁷) Βασ. Ταξ. 423¹⁰⁻¹⁵. Μνεῖα τῆς στέψεως ὑπὸ Μαλ. 392, Πασχ. Χρον. 607, Θεοφ. 136, Ζαχαρίου Ἐκκλ. Ἱστορία VII 1 (σ. 100).

⁸) Βασ. Ταξ. 423¹⁵⁻¹⁷.

⁹) Βασ. Ταξ. 423^{17-425¹⁸}.

μνείας τῶν παραγόντων τόσον τῆς ἐκλογῆς, ὅσον καὶ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Ἀναστασίου, οὐδεὶς γίνεται λόγος περὶ τοῦ πατριάρχου, μὲ μόνην ἐξαίρεσιν ἐν σημείον τοῦ λόγου τῆς αὐτοκρατείας, ἐν ᾧ μνημονεύεται ἀπλῶς ἡ παρουσία του¹. Ἐξ ἴσου χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι εἰς τὴν προσφώνησίν του ὁ Ἀναστάσιος, ἀναφερόμενος εἰς τοὺς παράγοντας τῆς ἀναδείξεώς του ὡς αὐτοκράτορος, μνημονεύει πλὴν τῆς θείας προνοίας², τὴν αὐτοκράτειραν, τοὺς ἐνδοξοτάτους ἄρχοντας καὶ τὴν σύγκλητον, τὸν στρατὸν καὶ τὸν λαόν, οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην μνείαν ποιούμενος τοῦ πατριάρχου³.

Ἐκ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς Βασ. Τάξεως εἶναι φανερόν ὅτι τὸ δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς αὐτοκράτορος, κενοῦ ὄντος τοῦ θρόνου, ἀνήκει εἰς τὴν σύγκλητον, μεταβιβάσασαν εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν τοῦτο εἰς τὴν χήραν αὐτοκράτειραν, ἡ δὲ τελετὴ τῆς ἀναγορεύσεως ἐξακολουθεῖ νὰ διατηρῇ τὸν στρατιωτικὸν αὐτῆς χαρακτήρα, πλουτισθεῖσα ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν περίπτωσιν τοῦ Λέοντος Α' μὲ τὴν συμπαράστασιν τῶν δήμων. Ἡ σύμπραξις τούτων ἐκδηλοῦται διὰ τῆς συμμετοχῆς εἰς τὰς ἐπευφημίας κατὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ ἀναγορευομένου εἰς αὐγούστον, ὡς συνέβη καὶ κατὰ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Λέοντος Β'. Οὐδεὶς ἰδιαιτέρος λόγος γίνεται περὶ οἵασδήποτε ἐνεργείας τῆς συγκλήτου, διαρκούσης τῆς ἐν τῷ Καθίσματι τοῦ Ἱπποδρόμου τελετῆς τῆς ἀναγορεύσεως, οὐδὲ κατὰ τὴν ἐντὸς τοῦ τρικλίνου στέψιν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου. Ἡ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων χρονογράφων σύντομος ἀναγραφή τῆς εἰς αὐτοκράτορα ἀναδείξεως τοῦ Ἀναστασίου Α', ὡς ἀπορροίας συνεργασίας τῆς αὐτοκρατείας, τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ στρατοῦ, ἀπηχεῖ ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὰ γεγονότα⁴.

Τέλος θὰ ἤθελον νὰ θίξω καὶ τὸ ἀκόλουθον ζήτημα. Οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ ὁμοφώνως ἀποδέχονται τὴν ὑπὸ τινων ἱστοριογράφων παραδιδόμενην πληροφορίαν, καθ' ἣν ὁ πατριάρχης Εὐφῆμιος, γνωρίζων τὰς μονοφυστικὰς τάσεις τοῦ νεοεκλεγέντος διὰ τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον Ἀναστασίου, προέβαλεν ὡς ὄρον διὰ νὰ προβῇ εἰς τὴν στέψιν του, ἔγγραφον ὁμολογίαν πίστεως εἰς τὰ ὑπὸ τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου δογματισθέντα. Τὸ ἀναμφισβητήτως λεπτομερὲς πρωτόκολλον τῆς Βασ. Τάξεως ἀγνοεῖ τελείως τὸ ἐπεισόδιον ὡσαύτως καὶ αἱ σύντομοι μαρτυρίαι τοῦ Μαλάλα καὶ τοῦ Πασχ. Χρονικοῦ. Τὸ πρῶτον ἀπαντᾷ, καὶ ὑπὸ σχετικῶς ἀτελῆ μορφήν, ἡ εἶδησις παρὰ τῷ Θεοδώρῳ ἀναγνώστη, οὐτινος, ὡς γνωστόν, τὸ ἔργον δὲν διεσώθη αὐτοτελῶς, ἀλλὰ μόνον ἐν ἀποσπάσμασι. Πάντως καὶ ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου ἀποφεύγεται, εἴτε ἠθελημένως εἴτε ὡς ἐκ τῶν συνθηκῶν τῆς παραδόσεως τοῦ κειμένου, νὰ δηλωθῇ εὐθέως ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου ἀσκηθεῖσα πίσις ἀφεώρα τὴν ἐπίθεσιν τοῦ διαδήματος εἰς τὸν νέον ἡγεμόνα⁵. Τὸ αὐτὸ

¹) Βασ. Ταξ. 419₂₀ - 420₁.

²) Βλ. ENSSLIN, Das Gottesgnadentum κλπ. ἐν Studi bizant. τ. 5 (1939) σ. 159 καὶ ENSSLIN, Gottkaiser κλπ. ἐν Sitzungsber. bayer. Akad. Jahrg. 1943, Heft 6, σ. 89 ἐπ.

³) Βασ. Ταξ. 424₄₋₉.

⁴) Θεοφ. 136: τῆς δὲ Ἀρεάδνης καὶ τῆς συγκλήτου βουλῆς καὶ τοῦ στρατεύματος παντὸς Ἀναστάσιον τὸν σιλεντιάριον ἀναγορευσάντων βασιλέα... Οὕτω καὶ Σκυλ. - Κεδρ. I 625, Ζωναρᾶς III 133.

⁵) Θεόδωρος ἀναγν. ἐν P.G. τ. 86,1 στ. 185: Ἀναγορεύεται δὲ εἰς βασιλέα ὑπὸ Ἀριάδνης τῆς

πράττει καὶ ὁ Εὐάγριος σ. 130, ὅστις ἐπίσης δὲν κατονομάζει ρητῶς τὴν στέφιν¹. Πράγματι σαφῆς εἶναι μόνον ἡ μαρτυρία τοῦ Θεοφάνους, ἔχουσα οὕτως: *Βασιλεύσας οὖν ὁ Ἀναστάσιος, ἔγγραφον ἠπαιτήθη ὁμολογίαν παρὰ Εὐφημίου πατριάρχου πρὸς τὸ μὴ σαλευσαί τι τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς πίστεως, ἀνάξιον αὐτὸν ἀποκαλῶν τῶν Χριστιανῶν καὶ τῆς βασιλείας. βιαζομένης δὲ αὐτὸν τῆς βασιλίδος Ἀρεάδνης καὶ τῆς συγκλήτου, ἔλαβεν αὐτοῦ τὸ ιδίόχειρον, ὡς ἀποδέχεται εἰς ὄρον πίστεως τὰ δόγματα τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, καὶ οὕτω στεφθεὶς [ὑπ' αὐτοῦ] Ἀρεάδην ἄγεται εἰς γάμον². Παρὰ τὴν γνωστὴν ἀκυριολεξίαν τῶν βυζαντινῶν χρονογράφων καὶ τὸ ἐπικίνδυνον τῆς ἀπορρίψεως γραπτῆς παραδόσεως δικαιολογοῦνται ἐν τούτοις, νομίζω, αἱ ἀκόλουθοι σκέψεις. Ὁ χρονογράφος ἄρχεται τῆς φράσεως, ἐν ἣ περιέχεται ἡ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Εὐφημίου προβληθεῖσα ἀξίωσις, διὰ μετοχῆς ἀορίστου (*βασιλεύσας οὖν*), ἡ ὁποία, ἐρμηνευομένη συμφώνως πρὸς τοὺς συντακτικούς καὶ γραμματικούς κανόνας, δηλοῖ ὅτι ὁ Ἀναστάσιος ἦτο ἤδη βασιλεύς. Δεύτερον εἰς τὴν αὐτὴν σελίδα καὶ δύο στίχους προηγουμένως ἀναγράφεται: *τῆς δὲ Ἀρεάδνης καὶ τῆς συγκλήτου βουλῆς καὶ τοῦ στρατεύματος παντὸς Ἀναστάσιον τὸν σιλεντιάριον ἀναγορευσάντων βασιλέα³*, δι' ἧς μαρτυρίας δηλοῦται ἡ ἀνοδος τοῦ Ἀναστασίου εἰς τὸν θρόνον, συμφωνούσης ἀπολύτως πρὸς τὴν χρησιμοποίησιν μετοχῆς ἀορίστου (*βασιλεύσας*) τῆς ἐπομένης φράσεως. Εἰς τὸ πρωτόκολλον τῆς Βασιλείου Τάξεως οὐδεμία, ὡς ἐλέχθη, νύξις ἀπαντᾷ περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου προβληθείσης ἀξιώσεως, ὅπως ὁ Ἀναστάσιος διαβεβαιώσῃ τὴν πίστιν του εἰς τὰ ὀρθόδοξα δόγματα, καίτοι ἐπανειλημένως γίνεται λόγος περὶ τῆς διαρκύσεως τῆς ἀναδείξεως τοῦ Ἀναστασίου Α' εἰς αὐτοκράτορα πατριαρχικῆς ἐπιστασίας⁴. Ἀντιθέτως ἡ Βασ. Τάξις παρέχει λεπτομερεῖς σχετικῶς πληροφορίας περὶ ὄρκου, αἰτηθέντος ὑπὸ τῆς συγκλήτου, περὶ οὗ ἀνωτέρω σ. 41 διέλαβον. Εἶναι δὲ ἀπολύτως δικαιολογημένη ἡ ἀπορία, πῶς ἀκριβῶς εἰς ὃ σημεῖον ἀρμόζει ἡ καταχώρισις τῆς πατριαρχικῆς ἀξιώσεως — ἀπαραιτήτως πρὸ τῆς περιγραφῆς τῆς ἀναγορεύσεως, διότι μετὰ τῆς πράξεως ταύτης καὶ τῆς στέψεως δὲν ὑπῆρξε χρονικὸν χάσμα, ὥστε κατὰ τὴν διάρκειάν του νὰ ὑφίστατο δυνατότης τελέσεως τοῦ ὄρκου — κρατεῖ ἀπόλυτος σιγὴ περὶ αὐτῆς, ἐν ᾧ ὁ συντάκτης δὲν παρέλιπεν ἄλλας ἐπουσιώδεις λεπτομερείας, ὡς π.χ. ἐκ ποίας θύρας εἰσῆλθεν ὁ πατριάρχης εἰς τὰ ἀνάκτορα⁵. Διερωτῶμαι λοιπὸν μήπως οἱ*

Ἀγούστου ὁ σιλεντιάριος . . . περὶ οὗ ἀντέστη Εὐφήμιος ὁ ἐπίσκοπος αἵρετικῶν καλῶν καὶ τῶν χριστιανῶν ἀνάξιον. Ἀρεάδην δὲ καὶ τῶν τῆς συγκλήτου συρόντων ἠνάγκαζον τὸν Εὐφήμιον, ὁ δὲ οὐκ ἄλλως τοῦτο ποιῆσαι ἠνέχετο, εἰ μὴ ὁμολογίαν ἔγγραφον παρ' αὐτοῦ ἐκομίσατο ὡς εἰς ὄρον τῆς πίστεως δέχεται τὰ ἐν Χαλκηδόνι δογματισθέντα. ὁ καὶ πεποιήκεν.

¹) Ὁ Εὐάγριος δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι γράφει μετὰ φανατισμοῦ κατὰ τοῦ Ἀναστασίου Α', συσσωρεύων ἐναντίον του πλῆθος κατηγοριῶν.

²) Θεοφ. 136₅.

³) Θεοφ. 136₂.

⁴) Βασ. Ταξ. 418₁, 418₁₂, 419₂₁, 422₁, 422₁₄, 423₁₂.

⁵) Βασ. Ταξ. 422₁₄.

μεταγενέστεροι ιστοριογράφοι, ἔξ ὧν οἱ δύο βλέπουν τὰ γεγονότα ἀπὸ ἐκκλησιαστικῆς σκοπιᾶς, συνέδεσαν, εἴτε καλῇ τῇ πίστει εἴτε οὐ, τὴν μαρτυρίαν ταύτην τοῦ ἀργότερον ἐν τῇ Βασ. Τάξει περιληφθέντος πρωτοκόλλου (σ. 422_α), — τὴν εἰς τὸν πρὸ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Ἀναστασίου Α' παρὰ τῆς συγκλήτου ζητηθέντα ὄρκον ἀναφερομένην — πρὸς τὴν στέψιν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου καὶ μετέφεραν τὴν ἀξίωσιν ἀπὸ τῆς συγκλήτου εἰς τὸν πατριάρχη. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι οἱ μεταγενέστεροι ιστορικοί, Εὐάγριος, Θεόδωρος ἀναγνώστης, Θεοφάνης ἀγνοοῦν παντελῶς τὸν πρὸ τῆς ἀναγορεύσεως εἰς τὴν σύγκλητον δοθέντα ὄρκον τοῦ Ἀναστασίου Α'.

Τοὺς ἐνδοιασμοὺς ἐνισχύει νομίζω καὶ ἡ ἀκόλουθος σκέψις. Ὡς ἐδείχθη εἰς τὴν οἰκείαν θέσιν, ὃ μὲν αὐτοκράτωρ Λέων Α' δὲν ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, ὃ διάδοχος τοῦ Λέων Β' ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πάππου τοῦ Λέοντος Α' καὶ ὃ διαδεχθεὶς ἐκείνον Ζήνων ὑπὸ τοῦ Λέοντος Β'¹, ὥστε οὐσιαστικῶς τὸ πρῶτον εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Ἀναστασίου Α' τελεῖ τὴν στέψιν ὁ πατριάρχης. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν τὰ γεγονότα ἔχουν οὕτω, δὲν ὑπῆρξε τὸ ἀναγκαῖον χρονικὸν διάστημα, ὥστε ἡ τέλεισις τῆς στέψεως ὑπὸ τοῦ πατριάρχου νὰ ἀποτελέσῃ παράδοσιν καὶ νὰ ἀποκτήσῃ οὗτος ἰσχυρότατον ὄπλον ἵνα ἀσκῇ πίεσιν ἐπὶ τοῦ μέλλοντος μονάρχου, ὁσάκις ἤθελε κρίνει τοῦτο ἀναγκαῖον, εἴτε διὰ τὴν προάσπισιν τῆς πίστεως καὶ τῶν συμφερόντων τῆς ἐκκλησίας εἴτε διὰ τὴν περιφρούρησιν τῆς κοινωνικῆς καὶ ἠθικῆς τάξεως. Πόσον δὲ ἀπέχει ἀκόμη ἡ λήγοντος τοῦ Ε' αἰῶνος ἐκ μέρους τοῦ πατριάρχου στέψις τοῦ αὐτοκράτορος ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχον τελετὴν τῶν ἐπομένων ἑκατονταετηρίδων καὶ τῆς θέσεως, ἣν κατέχει ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ ἀναρρήσει, δεικνύει, νομίζω, τὸ γεγονὸς ὅτι εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Ἀναστασίου Α' αὕτη δὲν ἔλαβε χώραν ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ, ἐνθα ἐπληρώθησαν οἱ λοιποὶ τύποι τῆς ἀναγορεύσεως, ἀλλ' εἰς παρακαείμενον τρίκλινον, μακρὰν τῶν βλεμμάτων τοῦ πλήθους.

Λίαν διαφωτιστικὸν εἶναι καὶ τὸ περὶ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ **Ἰουστίνου Α'** ἐν τῇ Βασ. Τάξει περιληφθὲν πρωτόκολλον, παρέχον ἐναργῆ εἰκόνα τῶν αὐτόχρημα δραματικῶν ἐξελίξεων μέχρι τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἰουστίνου Α', ὀφειλομένων εἰς τὴν παράλειψιν τοῦ Ἀναστασίου Α', ἵνα προνοήσῃ περὶ τοῦ διαδόχου του καὶ εἰς τὴν ἐν τῷ προσώπῳ του ἐξάλειψιν τῆς δυναστείας².

Οἱ δικαιούμενοι πρὸς ἐκλογὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἄρχοντες καὶ συγκλητικοὶ προσήλ-

¹) Βλ. ἀνωτ. σ. 29 ἐπ. Περὶ τοῦ ἐπὶ βραχὺ κρατήσαντος τοῦ θρόνου Βασιλίσκου δὲν ἔχομεν οὔτε θετικὴν οὔτε ἀρνητικὴν πληροφορίαν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐν γένει συνθηκῶν τῆς ἀναγορεύσεώς του καὶ τοῦ χώρου τῆς τελετῆς θεωρῶ πιθανώτερον ὅτι οὔτε αὐτὸς ἔλαβε τὸ διάδημα παρὰ τοῦ πατριάρχου.

²) Βασ. Ταξ. 426. Ἐκ τῶν ἱστορικῶν κειμένων κατέχομεν ὡσαύτως τὴν πληροφορίαν ὅτι ὁ πραιπόσιτος Ἀμάντιος, εὐνοῦχος ὁ ἴδιος καὶ μὴ δυνάμενος ὡς ἐκ τούτου νὰ ἀνακηρυχθῇ βασιλεὺς, ἐπέδιωξε νὰ ἀναβιβάσῃ εἰς τὸν θρόνον τὸν ἀφωσιωμένον αὐτῷ Θεόκριτον, παρασχὼν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ χρήματα εἰς τὸν Ἰουστίνον. Εὐάγριος σ. 153, Ζαχαρίου Ἐκκλ. Ἱστορία VIII 1 (σ. 140), Μαλ. 410 - 411, Θεοφ. 165 - 166, Λέων γραμμ. 123, Ζωναρᾶς III 144 - 145. Πρβλ. STEIN, Histoire II σ. 219 - 220 καὶ A. VASILIEV, Justin the first. An introduction to the epoch of Justinian the Great, Cambridge Mass. 1950 σ. 81 - 82.

θον τὴν πρώτην τῆς 9 Ἰουλίου 518 εἰς τὰ ἀνάκτορα ¹, παρόντος δὲ καὶ τοῦ πατριάρχου, συνῆλθον ἐν τῷ πορτίκῳ τῷ πρὸ τοῦ μεγάλου τρικλίνου, εἰς τὸν αὐτὸν δηλαδὴ χώρον ἐνθα εἶχε συγκροτηθῆ καὶ ἡ σύσκεψις διὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ἀναστασίου Α' ². Ἐπειδὴ ὁμῶς παρετίετο ἡ μεταξύ των διαφωνία, καίτοι ὁ μάλιστα Κέλερ ἐπέσειε τὸν ἐξ αὐτῆς κίνδυνον, τόσον οἱ ἐξκουβίτορες, ὅσον καὶ οἱ σχολάριοι προσεπάθησαν ἑκάτεροι νὰ ἐπιβάλουν ἰδικούς των ὑποψηφίους. Οἱ ἐξκουβίτορες ἀπεπειράθησαν εἰς τὸν Ἰππόδρομον νὰ ἀναγορεύσουν βασιλέα Ἰωάννην τινὰ τριβοῦνον, ὑψώσαντες αὐτὸν ἐπ' ἀσπίδος. Ἄλλ' οἱ ἐν τῷ Ἰπποδρόμῳ Βένετοι — διότι ἀπὸ πρώτας εἶχον προσέλθει ἐκεῖ οἱ δῆμοι, ἀναμένοντες τὴν ἀναγόρευσιν — ἠναντιώθησαν εἰς τὸ τόλμημα, λιθοβολήσαντες μάλιστα τοὺς ἐξκουβίτορας ³. Ἡ δευτέρα ἀπόπειρα ἐγένετο ὑπὸ τῶν σχολαρίων, οἵτινες ὠδήγησαν εἰς τὸν μέσον ἀκούβιτον πατρικίον τινα καὶ στρατηλάτην ἐπενέβησαν ὁμῶς οἱ ἐξκουβίτορες καὶ ἀπεμάκρυναν βιαίως τὸν ὑποψήφιον ⁴. Τελικῶς οἱ συγκλητικοὶ συνεφώνησαν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ἰουστίνου, γενομένης δεκτῆς τῆς ὑποψηφιότητός του καὶ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν καὶ δημοτῶν, καίτοι σχολάριοί τινες δυσαρεστηθέντες ἐχειροδίκησαν ἐναντίον του ⁵. Οἱ κουβικουλάριοι, οἵτινες μέχρι τῆς στιγμῆς, ἀκούοντες τὰ ὀνόματα τῶν ὑποψηφίων, ἠροῦντο νὰ παραδώσουν τὸ σχῆμα τῆς βασιλείας, ἀπέστειλαν τοῦτο, εὐθύς ὡς ἠγγέλθη ἡ ἐκλογὴ τοῦ Ἰουστίνου ⁶.

Ὁ μέλλων νὰ ἀναγορευθῆ Ἰουστίνος ἦλθεν εἰς τὸ Κάθισμα τοῦ Ἰπποδρόμου, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν ἀρχόντων, τῶν δικαιουμένων θέσεως ἐν τῷ Καθίσματι. Οἱ ἄλλοι ἀρχοντες ἐστάθησαν κάτωθι, ἐντὸς δὲ τοῦ Ἰπποδρόμου εἰς τὰς οἰκείας θέσεις εἶχον συγκεντρωθῆ οἱ δῆμοι καὶ τὰ στρατιωτικὰ τμήματα ⁷. Ὁ Ἰουστίνος ἀνυψώθη ἐπ' ἀσπίδος καὶ περιεβλήθη τὸ μανιάκιον ὑπὸ τοῦ καμπιδούκτορος τῶν λαγκιαρίων Γωδίλα, ἐν ᾧ τὰ λάβαρα καὶ σίγα ἀνυψοῦντο κατὰ τὴν ἐπικρατήσασαν εἰς τοιαύτας περιπτώσεις συνήθειαν. Εὐθύς, οἱ στρατιῶται ἐσημάτισαν ἡμικύκλιον διὰ τῶν ἀσπίδων των, ὥστε νὰ ἀποκρύπτηται ἀπὸ τῶν θεατῶν ὁ Ἰουστίνος — ἀντὶ νὰ ἀποχωρήσῃ εἰς τὸν τρίκλινον τοῦ Καθίσματος, ὡς εἶχε πράξει ὁ προκάτοχός του — καὶ ἐντὸς τοῦ οὕτως ἀποκλεισθέντος χώρου ἐνεδύθη τὴν πορφύραν καὶ περιεβλήθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου τὸ διάδημα ⁸. Κρατῶν ἀσπίδα καὶ δόρυ ἐνεφανίσθη πάλιν πρὸ τοῦ πλή-

¹) Βασ. Ταξ. 426₂₀ - 427₁. Τὴν ἐσπέραν τῆς 8 Ἰουλίου οἱ σιλεντιάριοι ἔσπευσαν νὰ εἰδοποιήσουν περὶ τοῦ ἐπισυμβάντος θανάτου τοῦ Ἀναστασίου Α' τὸν μάλιστα Κέλερ καὶ τὸν κόμητα τῶν ἐξκουβιτόρων Ἰουστίνον, οἵτινες εὐθύς ἐκάλεσαν τοὺς κاندιδάτους, τὰς σχολὰς καὶ τοὺς ἐξκουβίτορας, ἵνα ἐτοιμασθοῦν διὰ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ νέου αὐτοκράτορος.

²) Βασ. Ταξ. 427₄₋₇.

³) Βασ. Ταξ. 427₁₃₋₁₉.

⁴) Βασ. Ταξ. 427₁₉ - 428₅.

⁵) Βασ. Ταξ. 428₁₁₋₁₈: *τελευταῖον οὖν οἱ συγκλητικοὶ πάντες αἰροῦνται τὸν τῆς θείας λήξεως Ἰουστίνον...*

⁶) Βασ. Ταξ. 428₇₋₉, 428₁₈.

⁷) Βασ. Ταξ. 428₁₈ - 429₃.

⁸) Βασ. Ταξ. 429₃₋₆.

θους, ὅπερ ἀνεκήρυξεν αὐτὸν αὐγουστον διὰ τῆς κραυγῆς Ἰουστίνε αὐγουστε σὺ νικᾷς¹. Ἠκολούθησεν ἡ προσφώνησις τοῦ πλήθους ἐκ μέρους τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἡ ἀναγγελία τῆς εἰς τὸν στρατὸν ἐθιζομένης ἐπὶ τῇ ἀναγορεύσει δωρεᾶς.

Ἡ ἀναγόρευσις ἐτελέσθη κατὰ τὸ αὐτὸ μὲ τὴν τοῦ προηγουμένου αὐτοκράτορος τυπικόν: ἀνύψωσις ἐπ' ἀσπίδος, στέψις διὰ μανιακίου, ὑψωσις τῶν σίγων, περιβολὴ διὰ πορφύρας καὶ διαδήματος, ἀνακήρυξις εἰς αὐγουστον. Ἡ μόνη ἐπελθοῦσα μεταβολὴ εἶναι ἡ στέψις τοῦ ἀναγορευομένου ὑπὸ τοῦ πατριάρχου². Ἡ προᾶξις ὅμως αὕτη δὲν ἔχει εἰσέτι ἀποχωρισθῆ τῆς ἀναγορεύσεως, ἀλλ' ἀποτελεῖ τμημά της, ἐνῶ βραδύτερον, ὡς θὰ ἴδωμεν, καθίσταται ἀθύπαρακτος, δυναμένη νὰ ἀπέχη τῆς πρώτης ἡμέρας, ἑβδομάδας, μῆνας καὶ ἔτη ἀκόμη. Εἶναι πάντως ἐνδεικτικὴ τοῦ τρόπου καὶ τοῦ βραδέος ρυθμοῦ, καθ' ὃν ἐπέρχονται αἱ μεταβολαὶ εἰς τοὺς βυζαντινοὺς θεσμούς. Εἰσδύει τὸ νέον στοιχεῖον ἦτοι ἡ στέψις τοῦ ἀναγορευομένου ὑπὸ τοῦ πατριάρχου — πρόκειται πάντοτε περὶ πληρώσεως τοῦ χηρεύοντος θρόνου — ἑξακολουθεῖ ὅμως τὸ τμημα τοῦτο τῆς τελετῆς νὰ διεξάγεται εἰς ἰδιαίτερον χῶρον, μακρὰν τοῦ θεωμένου πλήθους³.

Ἡ ἐκλογὴ τοῦ ὑποψηφίου ἑξακολουθεῖ νὰ ἀνήκη εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τῆς συγκλήτου. Τοῦτο δηλοῦται εὐθέως ἐν τῇ Βασ. Τάξει σ. 427⁴⁻⁷, καὶ 428¹¹, ἀλλὰ καθίσταται ἔτι ἐναργέστερον ἐκ τῶν ἀναγραφόμενων ἀναφωνήσεων τῶν ἐν τῷ Ἰπποδρόμῳ συνηθροισμένων δήμων, δι' ὧν οὗτοι παρώτρυνον τὴν σύγκλητον, ὅπως προβῇ εἰς τὴν ἐκλογὴν⁴. Ἡ σύγκλητος δὲν εἶχεν ἐν τούτοις ἰδιαίτεραν ἀνάμειξιν κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν καὶ περιοριζέτο νὰ παρακολουθῇ τὴν τελετὴν, ἐνῶ τὰ ἀνώτερα στελέχη τῆς ἐλάμβανον θέσιν εἰς τὸ Κάθισμα. Τέλος, γινώσιν τῶν συντελούντων εἰς τὴν ἀνακήρυξιν αὐτοκράτορος παραγόντων λαμβάνομεν ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ ἰδίου τοῦ Ἰουστίνου, ἀναγγέλλοντος τὸ γεγονός εἰς τὸν πάπαν Ὁρμίσδαν⁵.

Τὸ ἐν τῇ Βασ. Τάξει περιληφθὲν ὀλιγόστιχον κεφάλαιον περὶ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α' γεννᾷ ὡς ἐκ τῆς συντομίας του σημαντικὰς ἀπορίας. Ἡ ἐν αὐτῷ μνεῖα δύο διαφόρων ἀνακτορικῶν διαμερισμάτων ἀφ' ἑνὸς (μέγας τρίκλιнос, δέλφαξ) ὡς χῶ-

¹) Βασ. Ταξ. 429⁶⁻¹⁰. Λεπτομερεστάτη περιγραφὴ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Ἰουστίνου Α' παρὰ Α. VASILIEV, Justin the first κλπ. σ. 68 - 75.

²) Ὁ πατριάρχης εἰς ἐπιστολὴν του ἀπὸ 22 Ἀπριλίου 519 πρὸς τὸν πάπαν Ὁρμίσδαν (παρὰ Mansi τ. VIII στ. 457) ὑπενθυμίζει ὅτι ἔστεψεν ἰδιοχείρως τὸν Ἰουστίνον: *quoniam talem verticem meis manibus tali corona decoravit*.

³) Βασ. Ταξ. 411¹³⁻¹⁶ (διὰ τὸν Λέοντα Α': ἀλλ' ὁ πατριάρχης δὲν ἦτο ὁ στεφοδότης), 423¹¹⁻¹⁶ (διὰ τὸν Ἀναστάσιον Α'), 429⁶⁻¹⁰ (διὰ τὸν Ἰουστίνον Α').

⁴) Βασ. Ταξ. 426²¹ - 427⁴. Βλ. καὶ κατωτέρω εἰς τὰ συμπεράσματα.

⁵) *Proinde sanctitati vestrae per has declaramus epistolae, quod primum quidem inseparabilis Trinitatis favore, deinde amplissimorum procerum sacri palatii et sanctissimi senatus, nec non electione firmissimi exercitus ad imperium nos licet, nolentes ac recusantes, electos fuisse atque firmatos*: ἐπιστολὴ ἀπὸ 1 Αὐγούστου 518 παρὰ Mansi τ. VIII στ. 434. Διὰ τὴν ἐπίκλησιν τοῦ θεοῦ πρβλ. καὶ Βασ. Τάξιν 429¹⁸⁻²⁰, ἔτι δὲ ENSSLIN, Gottesgnadentum κλπ. ἐνθ' ἄνωτ σ. 160, ENSSLIN, Gottkaiser κλπ. σ. 90 ἐπ.

ρων τῆς τελετῆς καὶ ἡ ὑπὸ ἀξιολύτων πηγῶν παραδόσεις δύο διαφόρων χρονολογήσεων (1 Ἀπριλίου—Μεγάλη Πέμπτη καὶ 4 Ἀπριλίου—Πάσχα ἔτ. 527) περιπλέκουν πῶς τὰ πράγματα. Ἄλλ' ὡς ἴδωμεν τὸ πρωτόκολλον τῆς Βασ. Τάξεως, ἔχον οὕτως: Ἀναγόρευσις τοῦ εὐσεβεστάτου ἡμῶν δεσπότου Ἰουστινιανοῦ. Ὁ τῆς θείας λήξεως Ἰουστίνος τὸν εὐσεβεστάτον ἡμῶν δεσπότην Ἰουστινιανὸν ἐποίησεν ἐν τῷ μεγάλῳ τρικλίνῳ. καὶ αὐτὸς γὰρ ἐν νόσῳ μεγάλῃ κατέκειτο καὶ παρεκαλεῖτο ἀπὸ τῆς συγκλήτου εἰς τὸ ποιῆσαι αὐτὸν βασιλέα. τῇ οὖν τετάρτῃ τοῦ Ἀπριλίου μηνὸς ἰνδ. ε', μαγίστρον ὄντος Τατιανοῦ, ἐκέλευσεν σιλέντιον καὶ κομέντον καὶ τὰς σχολὰς καὶ τὰ στρατεύματα πάντα παραγενέσθαι ἐν τῷ δέλφαι. καὶ παρεγένετο ὁ ἐπίσκοπος καὶ εὐχὴν ἐποίησεν καὶ ἔστειπεν αὐτὸν καὶ πάντα κατὰ τὸ ὅμοιον σχῆμα ἐγένετο, οὐ μέντοι ἐν τῷ ἰπικῷ ἄνω, ἀλλὰ ἐν τῷ δέλφαι¹.

Εἶναι προφανές ὅτι ἡ πρώτη φάσις τῶν γεγονότων ἐξειλίχθη εἰς τὸν μέγαν τρίκλινον, πρέπει δὲ νὰ συσχετισθῇ μὲ τὴν πρώτην χρονολογίαν, τὴν 1 Ἀπριλίου, Μεγάλῃ Πέμπτῃ, ἔτ. 527. Ἡ ἡμερομηνία αὕτη δὲν παραδίδεται μὲν ὑπὸ τῆς Βασ. Τάξεως, ἀλλὰ μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Εὐαγρίου², τοῦ συγχρόνου τῶν γεγονότων Κυρίλλου Σκυθοπολίτου³, οὗτινος οἱ βίοι ἀγίων θεωροῦνται ἀρίστη ἱστορικὴ πηγή, καὶ τὸ σπουδαιότερον ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ αὐτοκράτορος ἐν τῇ ὑπ' ἀρ. 47 νεαρῶ τοῦ ἔτ. 537⁴. Τὸ δεύτερον μέρος τῆς τελετῆς διεξήχθη ἐν τῷ δέλφαι τὴν 4 Ἀπριλίου, ὡς ρητῶς ἀναγράφεται ἐν τῇ Βασ. Τάξει⁵, ἥτοι τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, εἰς ἣν τοποθετοῦν τὸ γεγονός καὶ οἱ Θεοφάνης καὶ Σκυλίτσης⁶. Παραμένει ὅμως ἀσαφὴς τοῦτο μὲν ὁ χαρακτὴρ τῆς πρώτης τῶν τελετῶν, τοῦτο δὲ ποῖος ἔθεσε τὸ στέμμα ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α'. Ὁ R. Guiland εἰς τὸν ἐπιτυχῆ κατὰ πάντα τοπογραφικὸν προσδιορισμὸν τοῦ δέλφαι-μεγάλου τριβουναλίου κλπ. ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ὑπὸ συζήτησιν κεφαλαίου I 95 τῆς Βασ. Τάξεως παρατηρεῖ ὅτι εὐρύτεραν ἀνάπτυξιν τούτου ἀποτελεῖ τὸ κεφ. I 43α ταύτης⁷. Πράγματι εἰς ἀμφοτέρα ἡ τελετὴ χωρίζεται εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ πρῶτον διεξά-

¹) Βασ. Τάξις κεφ. I 95 σ. 432₂₀ - 433₉.

²) Εὐάγριος σ. 159: ἀναρρηθεῖς τῇ πρώτῃ τοῦ Ξανθικοῦ, ἡγρον Ἀπριλίου μηνός. Πρβλ. καὶ Ζαχαρίου Ἐκκλ. Ἰστ. IX 1 (σ. 168).

³) Ἰουστίνος, πρεσβύτερος ὢν καὶ ἀρρωστία σωματικῇ κατεχόμενος, ψήφῳ Θεοῦ καὶ συναινέσει πάσης τῆς συγκλήτου βουλῆς, Ἐπιφανίου τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως ἐπιθέτος τὰς χεῖρας, προβάλλεται εἰς τὸ βασιλεύσαι Ἰουστινιανὸν τὸν θεοφύλακτον ἡμῶν βασιλέα... προάγεται τοίνυν αὐτόν, ὡς εἴρηται, βασιλέα μηνὶ Ἀπριλίῳ τῆς πέμπτης ἰνδικτιόνος ἐν τῇ ἀγίᾳ Πέμπτῃ. Βίος ὁσ. Σάββα 8κδ. ED. SCHWARTZ, Kyrillos von Skythopolis, (Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur τ. 49, 2), Leipzig 1939 σ. 170⁵-14.

⁴) N. 47 κεφ. 1... προδήλον ὃν ὡς νῦν μὲν ἔτους ἐνδεκάτου τῆς ἡμετέρας γράφουσι βασιλείας, ἀρχομένου δὲ τοῦ Ἀπριλίου μηνός κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν, καθ' ἣν ἡμᾶς ὁ Θεὸς τοῖς Ρωμαίων ἐπέστησε πράγματα.

⁵) Βασ. Τάξ. 433₉.

⁶) Θεοφ. 173, Σκυλ. - Κεδρ. I 641 - 642. Ὁ τελευταῖος ἐσφαλμένως ἀντὶ δ' γράφει τῇ δὲ ἰδ' τοῦ Ἀπριλίου μηνός...

⁷) GUILLAND, Delphax σ. 293 - 296.

γεται εἰς τὸν μέγαν τρίκλινον (κεφ. I 43_α — σ. 218₇, κεφ. I 95 — σ. 433₁) καὶ τὸ δεύτερον εἰς τὸ τριβουνάλιον (κεφ. I 43_α — σ. 218₂, 218₂₁ ἐπ.) — δέλφακα (κεφ. I 95 — σ. 433₆). Συμφώνως πρὸς τὸ ἐν κεφ. I 43_α πρωτόκολλον, εἰς τὸ τριβουνάλιον λαμβάνει χώραν ἡ παρουσία συγκλήτου, στρατοῦ καὶ λαοῦ ἀνακήρυξις τῶν υἱῶν τοῦ Κωνσταντίνου Ε' ὡς καισάρων ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος πατρός των, παρόντος τοῦ πατριάρχου καὶ ἀναγνόντος τὰς σχετικὰς εὐχὰς¹. Ἡ τελετὴ αὕτη ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἐν τῷ αὐτῷ χώρῳ, φερομένῳ ὡς δέλφακι, τελεσθεῖσαν στέψιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατὰ τὰ δεδομένα τοῦ κεφ. I 95. Τὴν 4 Ἀπριλίου 527, συμφώνως πρὸς δοθεῖσαν αὐτοκρατορικὴν διαταγὴν συνεκεντρώθησαν αἱ σχολαὶ καὶ αἱ λοιπαὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει εὐρισκόμεναι στρατιωτικαὶ δυνάμεις εἰς τὸν δέλφακα, ἀνοικτὸν χώρον ἐν τοῖς ἀνακτόροις, κείμενον πρὸ τοῦ μεγάλου τρίκλινου², ἔνθα προσῆλθε καὶ ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ὅστις εὐχὴν ἐποίησεν καὶ ἔστειπεν αὐτόν³. Ὡς ἔχει ἡ διατύπωσις τοῦ χωρίου, φαίνεται ὅτι τὸ στέμμα ἐπέθηκεν ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὁ πατριάρχης, ἀλλὰ δὲν νομίζω ὅτι συνέβη πράγματι οὕτω. Παύει νὰ ὑφίσταται τὸ πρόβλημα, ἐὰν δοθῇ ἡ ἀπλουστεῖρα ἐξήγησις ὅτι δηλ. εἰς τὴν φράσιν ταύτην τῆς Βασ. Τάξεως δὲν ἐδηλώθη τὸ ὑποκείμενον τοῦ ρήματος ἔστειπεν, καίτοι τοῦτο ἦτο διάφορον τοῦ προηγηθέντος εὐχὴν ἐποίησεν. Ἡ παράλειψις αὕτη δὲν μὲ ξενίζει, δοθέντος ὅτι ἡ καθ' ὄλου φραστικὴ διατύπωσις τοῦ ἐν λόγῳ κεφαλαίου προδίδει προχειρότητα καὶ ἀσάφειαν. Δεδομένου δ' ὅτι ἐν συνεχείᾳ τῆς ὡς ἄνω φράσεως εἰς τὸ κεφ. I 95 τῆς Βασ. Τάξεως σημειοῦται καὶ πάντα κατὰ τὸ ὅμοιον σχῆμα ἐγένετο⁴, ἦτοι συμφώνως πρὸς τὰ ἐκτεθέντα εἰς τὸ προηγούμενον πρωτόκολλον (I 94)⁵, ἀναφερόμενον, ὡς γνωστόν, εἰς τὴν στέψιν τοῦ Λέοντος Β' ὑπὸ τοῦ πάππου του, ἔνθα, ὡς εἶδομεν, κατηγορηματικῶς δηλοῦται ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐπέθηκε τὸ στέμμα ἐπὶ τοῦ ἐγγόνου του καὶ ὁ πατριάρχης ἀνέγνωσε μόνον τὰς εὐχὰς, ἔτι δὲ ὅτι ὁ Ζωναράς ἀναγράφει: βασιλέα τὸν ἀδελφιδοῦν Ἰουστινιανὸν ἀναδείκνυσιν, αὐτὸς (sc. ὁ Ἰουστίνος) τῇ ἐκείνου κεφαλῇ περιθίει τὸ διάδημα⁶, νομίζω ὅτι μετὰ μεγάλης πιθανότητος δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὴν στέψιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐτέλεσεν ἰδιοχείρως ὁ Ἰουστίνος. Αὐτὸ ἦτο τὸ περιεχόμενον τῆς ἐν τῷ δέλφακι τελετῆς τῆς 4 Ἀπριλίου 527.

¹) Βασ. Τάξ. κεφ. I 43_α, σ. 218₂₀ - 221₄ (βλ. κατωτέρω εἰς τὴν οἰκίαν θέσιν).

²) GUILLAND, Delphax σ. 293 ἐπ.

³) Βασ. Τάξ. κεφ. I 95, σ. 433₇₋₈.

⁴) Βασ. Τάξ. σ. 433₈.

⁵) Βασ. Τάξ. σ. 431 - 432. Μόνη διαφορὰ σημειοῦται ὡς πρὸς τὸν χώρον τῆς τελετῆς, τῆς μὲν λαβούσης χώραν εἰς τὸν Ἰπλόδρομον (Λέων Β'), τῆς δὲ εἰς τὸν δέλφακα (Ἰουστινιανός Α').

⁶) Ζωναράς III 150 - 151. Εἰς τὸν βίον τοῦ ὁσ. Σάββα γίνεται λόγος περὶ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πατριάρχου (ἐκδ. SCHWARTZ κλπ. σ. 170 βλ. ἄνωτ. σ. 47 σημ. 3 τὸ πλήρες κείμενον), πράξεως ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δυναμένης νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς στέψεως. βλ. F. CABROL, Imposition des mains ἐν Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie τ. VII 1 (1926) στ. 391 - 413. Τέλος αἱ χρονογραφίαι Πασχ. Χρον. 616, Μαλ. 422, Θεοφ. 173, Σκυλ. - Κεδρ. I 641 - 642, ἀποδίδουσαι τὴν πρωτοβουλίαν εἰς τὸν Ἰουστίνον Α', σαφῶς ἀφήνουν νὰ νοηθῇ ὅτι καὶ ἡ στέψις ὑπῆρξεν ἔργον ἰδικόν του.

Συμφώνως πρὸς τὴν περιγραφὴν τοῦ κεφ. I 43α, εἰς τὸν μέγαν τρικλινον προσ-
 ἔρχονται κατὰ σέκρετον ἐνώπιον τῶν ἡγεμόνων (ἐν προκειμένῳ τοῦ Κωνσταντίνου Ε΄
 καὶ Λέοντος Δ΄) οἱ ἀξιωματοῦχοι καὶ ὅτε εἰσέλθωσι τὰ βῆλα καὶ πληρωθῶσι, κε-
 λεύουσιν οἱ δεσπότες λαλῆσαι αὐτοῖς τὰ περὶ τοῦ καίσαρος... καὶ πάντων συναυγού-
 των ἐπὶ τῇ χειροτονίᾳ τοῦ καίσαρος, νεύουσιν οἱ δεσπότες τῷ πραιποσίτῳ καὶ λέγει «κε-
 λεύσατε» καὶ ἐπεύχονται¹. Μετὰ τὴν κατὰ τὸ ἀνωτέρω τυπικὸν ἀναγγελίαν τῆς αὐτοκρα-
 τορικῆς ἀποφάσεως καὶ τῆς εὐμενοῦς ταύτης ἀποδοχῆς ὑπὸ τῶν συγκλητικῶν, ἐπακολουθεῖ
 ἡ περαιτέρω τελετὴ εἰς τὸ τριβουνάλιον, τὸ ὁποῖον, ὡς ἔδειξεν ὁ R. Guiland, ταυτίζεται
 πρὸς τὸν δέλφακα τοῦ κεφ. I 95. Ἐρωτᾶται νῦν ποῖον ἦτο τὸ περιεχόμενον τῆς εἰς
 τὸν μέγαν τρικλινον, τὴν 1^η Ἀπριλίου 527, λαβούσης χώραν τελετῆς. Δεδομένης ἀφ΄
 ἑνὸς τῆς ἐν τῷ κεφ. I 95 Βασ. Τάξεως καὶ τῆς ἐν τῷ βίῳ ὅς. Σάββα ρητῆς μαρτυρίας
 περὶ πιέσεως, ἀσκηθείσης ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἐπὶ τοῦ Ἰουστίνου Α΄, ὅπως προβῆ εἰς
 τὴν ἀνάδειξιν τοῦ διαδόχου του² καὶ τῆς διεξοδικῆς ἀφ΄ ἑτέρου περιγραφῆς τοῦ κεφ.
 I 43α διὰ τὴν ἐν τῷ μεγάλῳ τρικλίνῳ διεξαχθεῖσαν τελετὴν, συμπεραίνω ὅτι κατὰ τὴν
 1^η Ἀπριλίου 527 ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστίνος Α΄ ἐδέχθη ἐπισήμως εἰς τὸν μέγαν τρικλινον
 τὴν σύγκλητον καὶ ἀνήγγειλε τὴν ἀπόφασίν του, γενομένην ἀσμένως δεκτὴν ὑπὸ αὐτῆς,
 ὅπως ἀνακηρύξῃ τὸν Ἰουστινιανὸν Α΄ αὐτοκράτορα. Θεωρῶ πλέον ἢ πιθανὸν ὅτι κατ΄
 αὐτὴν τὴν ἡμέραν οὐδὲν σύμβολον ἔξουσίας παρεσχέθη εἰς τὸν Ἰουστινιανόν, ἐντεῦθεν
 καὶ ἡ λιαν ἀόριστος μνεία τοῦ κεφ. I 95 περὶ τῶν λαβόντων χώραν κατ΄ ἐκείνην τὴν
 συγκέντρωσιν. Ἡ πρῶξις δι΄ ἧς ὁ Ἰουστινιανὸς ἐγένετο κοινωνὸς τῆς ἔξουσίας, ἦτοι ἡ
 ἀνακήρυξις του εἰς αὐγουστον καὶ ἡ περιβολὴ τῆς πορφύρας καὶ τοῦ διαδήματος, συν-
 τετέλεσθη τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα, 4^η Ἀπριλίου, εἰς τὸν δέλφακα³. Ἡ ὀλιγοήμερος ἀνα-
 βολὴ ὠφέλειτο πιθανῶς εἰς τὴν πρόθεσιν νὰ συνδυασθῇ ἡ χαρμόσυνος καὶ πανηγυρικὴ
 τελετὴ τῆς ἀναρρήσεως αὐτοκράτορος πρὸς τὴν μεγάλην θρησκευτικὴν πανήγυριν τῆς Χρι-
 στιανωσύνης. Δὲν πρέπει νομίζω νὰ ἀγνοηθῇ καὶ ἄλλη μεταγενεστέρα περίπτωσις, ἐμφαί-
 νουσα ἀνάλογον μερισμὸν τῆς τελετῆς τόσον κατὰ χρόνον, ὅσον καὶ κατὰ χώρον. Ὄταν
 ὁ Λέων Δ΄ ἐδέχθη νὰ προβῆ εἰς τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ υἱοῦ του Κωνσταντίνου Γ΄ ὡς συμ-
 βασιλέως, παρουσίασεν αὐτὸν ἐπισήμως τὴν ἡμέραν τοῦ Μεγάλου Σαββάτου εἰς τοὺς
 ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ συγκεντρωθέντας ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ὑπηκόους του καὶ ἀνήγγειλε
 τὴν νέαν ἰδιότητα τοῦ υἱοῦ του. Ἡ τελετὴ τῆς στέψεως τοῦ Κωνσταντίνου ἔλαβε χώ-
 ραν τὴν ἐπομένην, Κυριακὴν τοῦ Πάσχα, εἰς τὸν Ἰππόδρομον⁴.

Διαρκούσης τῆς στάσεως τοῦ Νίκα (Ἰανουάριος 532) οἱ ἐξεγερθέντες δῆμοι ἀπέ-

¹) Βασ. Ταξ. κεφ. I 43α, σ. 218 7-17.

²) Βασ. Ταξ. κεφ. I 95, σ. 433 1-3, βίος ὅς. Σάββα ἔνθ' ἀνωτ. σ. 170. Πρβλ. καὶ κεφ. I 43α Βασ. Ταξ. σ. 217²⁰ διὰ τὴν ἀνάδειξιν καίσαρος.

³) Οὐχὶ ὀρθῶς ὁ R. GUILLAND, Delphax σ. 295 τοποθετεῖ τὰς ἐν τῷ κεφ. I 95 Βασ. Τά-
 ξεως τελετὰς τὴν αὐτὴν ἡμέραν, 4^η Ἀπριλίου. Αἱ ἐν τῷ κεφ. I 43α περιγραφόμεναι διεξήχθησαν
 πράγματι αὐθημερόν, ἡ μία κατόπιν τῆς ἄλλης.

⁴) Βλ. ἐκτενέστερον κατωτέρω.

βλεψάν εις τὴν ἀνακήρουξιν αὐτοκράτορος καὶ προσέκριναν τὸν συγγενῆ τοῦ Ἀναστασίου Α', Ὑπάτιον. Ἐκ τῶν ἐν ταῖς χρονογραφίαις διασωθεισῶν πληροφοριῶν προφανὲς καθίσταται ὅτι κατεβλήθη προσπάθεια, ὅπως τηρηθοῦν οἱ ἐξωτερικοὶ τύποι τῆς ἀναγορεύσεως αὐτοκράτορος, οἱ ἀκολουθούμενοι χηρεύοντος τοῦ θρόνου, καίτοι ὁ στρατός, ὅστις εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς εἶναι ὁ χορηγῶν καὶ ὁ μεταβιβάζων τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐξουσίαν, δὲν μετέσχεν εἰς τὴν ἐπανάστασιν ἀλλὰ διετήρησε τὴν πίστιν εἰς τὸν νόμιμον αὐτοκράτορα. Ὡσαύτως ἡ σύγκλητος ὡς σῶμα παρέμεινε ξένη τῶν ἐπαναστατικῶν ἐκδηλώσεων. Οἱ δῆμοι ὠδήγησαν τὸν Ὑπάτιον εἰς τὸν Φόρον τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἀελθόντες εἰς τὰς βαθμίδας τοῦ κίονος ἀνύψωσαν τὸν ὑποψήφιόν των ἐπ' ἀσπίδος¹ καὶ ἔθεσαν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του χρυσοῦν μανιάκιον², ἐκεῖθεν δὲ κατηθύνθησαν εἰς τὸν Ἱππόδρομον βουλόμενοι ἀναγάγει αὐτὸν ἐν τῷ βασιλικῷ καθίσματι³, ἐν ᾧ τὸ πλῆθος ἐζήτει ἐκβαλεῖν ἐκ τοῦ παλατίου πορφύραν βασιλικὴν καὶ διάδημα καὶ στέφαι αὐτὸν εἰς βασιλέα. καὶ ἔκραξεν αὐτῷ ὁ πᾶς δῆμος ὁ ὢν εἰς τὸ ἵππικόν, *Ἀγγουστε, Ὑπάτιε, τοῦ βίγκας*⁴. Ἡ ἐκ τῶν ἀνωτέρω χρονογραφιῶν ἀποκομιζομένη εἰκὼν συμφωνεῖ πρὸς τὰ ἐν τῇ Βασ. Τάξει πρωτόκολλα αὐτοκρατορικῶν ἀναγορεύσεων, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν πλήρωσιν τοῦ χηρεύοντος θρόνου, καὶ δεικνύει πόσον βαθεῖας ρίζας εἶχον ἀποκτήσει παρὰ τῷ λαῷ οἱ τελετουργικοὶ τύποι τῆς πραγματώσεως αὐτῆς οὕτως, ὥστε εἰς μίαν τόσον ὀχλοκρατικὴν περίστασιν νὰ ἐπιδιώκηται ἡ ἀντιπάσης θυσίας τήρησις των. Οὕτως ἔλαβε χώραν ἐν τῷ Φόρῳ τοῦ Κωνσταντίνου ἡ ἐπ' ἀσπίδος ἀνύψωσις, ἡ ἐπίθεσις τοῦ μανιακίου (κατὰ μὲν τὸν Μαλάλαν εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ Ὑπατίου, κατὰ δὲ τὸ Πασχ. Χρονικὸν εἰς τὸν τράχηλον αὐτοῦ). Τὰ ὑπὸ τῶν δύο χρονογραφιῶν μνημονευόμενα *σίγνα* πρέπει νομίζω νὰ ταυτισθοῦν πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν ἐκπροσώπων τοῦ στρατοῦ εἰς τοιαύτας περιστάσεις φερόμενα *λάβαρα καὶ σίγνα*⁵. Ἀκολούθως ἐπεχειρήθη εἰς τὸν Ἱππόδρομον νὰ ὀλοκληρωθῆ ἡ ἀναγόρευσις τοῦ Ὑπατίου διὰ τῆς περιβολῆς τῆς πορφύρας καὶ τοῦ διαδήματος καὶ τῆς ἀνακηρύξεως ὑπὸ τοῦ πλῆθους εἰς αὔγουστον. Φαί-

¹) Μαλ. ἐν Hermes τ. 6 (1872) σ. 377, Μαλ. 475, Πασχ. Χρον. 624, Ζωναρᾶς III 155.

²) Κατὰ τὴν ἀφήγησιν Μαλ. 475, Πασχ. Χρον. 624 οἱ ἐπαναστάται ἀφήρεσαν ἐκ τῶν ἀνακτόρων — ὁ δεύτερος μάλιστα προσδιορίζει τὸ παλατίον τῶν Πλακιλλιανῶν — *σίγνα, σίγνα βασιλικά* καὶ μανιάκιον χρυσοῦν, ἵνα τὰ χρησιμοποιήσουν διὰ τὴν ἀναγόρευσιν. Ο W. ENSSLIN, Torqueskrönung σ. 291 θεωρεῖ ἀνακριβὲς ὅτι οἱ ἐπαναστάται ἐπεχείρησαν νὰ λάβουν τὰ σύμβολα ταῦτα ἐκ τῶν ἀνακτόρων, ἀλλ' ὡς ὁ ἴδιος παρατηρεῖ τὸ χωρίον τοῦ Μαλάλα 475 ἀποτελεῖ μίαν εἰσέτι ἔνδειξιν τῆς πορείας τῶν προγενεστέρων νομίμων ἀναγορεύσεων. Περὶ τοῦ χωρίου τοῦ Προκοπίου Πολ. I 24. 22 βλ. τὰς εὐστόχους παρατηρήσεις τοῦ W. ENSSLIN, Torqueskrönung σ. 291 - 292. Πρβλ. Ζαχαριάν Ἐκκλ. Ἰστ. IX 14 (στ. 189), ῥητῶς ὀμιλοῦντα περὶ τῆς στέψεως διὰ μανιακίου, εἰ καὶ τοποθετοῦντα αὐτὴν ἐν τῷ Ἱπποδρόμῳ.

³) Μαλ. 475, Πασχ. Χρον. 624, Προκ. Πολ. I 24. 42.

⁴) Πασχ. Χρον. 624. Οὕτω καὶ Μαλ. 475, Ζωναρᾶς III 155. Προσφυᾶ ἐν τῇ ἀφελείᾳ τῆς εἰκόνα τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ὁ λαϊκὸς χρονογράφος ἀντελήφθη τὰ γεγονότα, παρέχει τὸ διατηροῦν τὸ δημῶδες λεκτικὸν χωρίον τοῦ Μαλάλα ἐν Hermes τ. 6 (1872) σ. 377.

⁵) Βλ. Βασ. Τάξ. 411_s, 423 4-6, 423 9-10, 429 4-6.

νεται ὅτι οὐδείς ἐσκέφθη νὰ ἀναζητήσῃ τὸν πατριάρχην διὰ νὰ τελέσῃ τὴν στέψιν — μολοντί ἐπρόκειτο περὶ πραξικοπήματος, ὅτε, ὡς αὐτονόητον, ἐπιδιώκεται νὰ προσδοθῇ ἡ μεγαλυτέρα δυνατὴ νομιμοφάνεια — πιθανῶς διότι οὗτος ἐτήρησε νομιμόφρονα ἔναντι τοῦ Ἰουστινιανοῦ στάσιν.

Τόσον ἡ ἀπουσία τοῦ πατριάρχου, ὅσον καὶ ἡ ἀνύψωσις ἐπ' ἀσπίδος καὶ ἡ στέψις διὰ μανιακίου, γενομένη ὑπὸ τῶν δήμων καὶ οὐχὶ ὑπὸ τοῦ ἀρμοδίου ὄργανου, τ.ἔ. τοῦ στρατοῦ, ἐκπροσωπούμενου, ὡς εἶδομεν, ὑπὸ τοῦ καμπιδούκτορος τῶν λαγκιαρίων, δεικνύουν, νομίζω, ὅτι τὸ προέχον ἦτο κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης νὰ λάβουν χώραν πᾶσαι αἱ τελετουργικαὶ πράξεις, αἱ συνιστῶσαι τὴν ἀπονομὴν τῆς αὐτοκρατορικῆς ιδιότητος, ἐν ᾧ ἦτο δευτερευούσης σημασίας, ἐὰν θὰ ἐτελοῦντο ὑπὸ τοῦ ἀρμοδίου πρὸς τοῦτο ὄργανου.

Περὶ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Ἰουστίνου Β' κατέχομεν ἐπαρκεῖς πληροφορίας ἐκ τοῦ μακροῦ ἱστορικοῦ ποιήματος τοῦ Κορίππου, ὅπερ παρὰ τὴν ποιητικὴν μορφήν του δὲν στερεῖται ἀκριβείας καὶ ἀξιοπιστίας. Κατ' αὐτὴν τὴν νύκτα τοῦ θανάτου τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α' ἔσπευσεν ἡ σύγκλητος μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν πατρίκιον Καλλίνικον, ὅπως προσφέρῃ τὸν θρόνον εἰς τὸν Ἰουστίνον¹. Βεβαίως ἡ μεταξὺ αὐτῶν διεξαχθεῖσα μακρὰ διαλογικὴ συζήτησις, ὅπως πεισθῇ ὁ Ἰουστίνος ἵνα δεχθῇ τὸ ἀξίωμα δὲν πρέπει νὰ δημιουργήσῃ ψευδεῖς ἐντυπώσεις ὡς πρὸς τὰς προθέσεις τούτου, τοσοῦτῳ μᾶλλον ὅσῳ εἶχε ληφθῆ πρόνοια ὑπὸ τοῦ στενοῦ του περιβάλλοντος, ὅπως φρουρηθοῦν πᾶσαι αἱ εἴσοδοι τῶν ἀνακτόρων, ὥστε νὰ μὴ γνωσθῇ προῶτως ἀνὰ τὴν πόλιν ὁ θάνατος τοῦ Ἰουστινιανοῦ². Εὐθὺς ὡς ὁ Ἰουστίνος ἀπεδέχθη τὴν προσφορὰν τοῦ στέμματος, κατηυθύνθη νύκτωρ πρὸς τὰ ἀνάκτορα καὶ ἐγένετο δι' ἐπευφημιῶν δεκτὸς ἐκ μέρους τῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Τιβερίου φρουρούντων ταῦτα στρατιωτῶν³. Ἄμα τῇ ἀνατολῇ τῆς ἡμέρας ἐκλήθη ὁ λαὸς εἰς τὸν Ἰπλόδρομον καὶ ἔλαβε γνῶσιν, τοῦτο μὲν τοῦ θανάτου τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τοῦτο δὲ τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου ὑπὸ τοῦ Ἰουστίνου, ἣν ἐπεδοκίμασε διὰ τῆς κραυγῆς *tu vincas*⁴. Τὴν αὐτὴν ὥραν ὁ Ἰουστίνος ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων ἐνεδύθη ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν του τὴν βασιλικὴν στολὴν καὶ τὰ πορφυρᾶ ὑποδήματα⁵, ἐν ᾧ εἷς τῶν στρατιωτῶν, ὄν εὐθὺς προήγαγεν εἰς τριβοῦνον, ἔθεσε περὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ τὸ μανιάκιον, εἰπὼν συγχρόνως «*Augusti, Justine, locum tibi confero*»⁶. Ἀκολούθως ὁ Ἰουστίνος Β' ἤρθη ἐπ' ἀσπίδος ὑπὸ τεσσάρων νέων κατὰ τὸ παλαιὸν ἔθος ἐπευφημηθεὶς

¹) Corippi, De laudibus Justini I 115 - 182.

²) Αὐτόθι I 202 - 213.

³) Αὐτόθι I 187 ἐπ.

⁴) Αὐτόθι I 340 - 360.

⁵) Αὐτόθι II 84 - 105.

⁶) Αὐτόθι II 130 - 134. Σημειωτέον ὅτι ὁ στρατιώτης τρεῖς ἔτεινε τὸ μανιάκιον εἰς τὸν ἀναγορευόμενον, ὅστις διὰ τῆς ἀρνήσεώς του νὰ τὸ δεχθῇ εὐθὺς μὲ τὴν πρώτην προσφορὰν ἐδείκνυε τὴν μετριοφροσύνην του.

ὑπὸ τοῦ στρατοῦ¹. Μετὰ τὴν πλήρωσιν τῶν ὡς ἄνω τύπων προσήλθεν ὁ πατριάρχης, ὅστις ἠυλόγησε τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἔθηκεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του τὸ διάδημα, τοῦ πλήθους ἐνθουσιωδῶς ἐπευφημήσαντος². Ὁ αὐτοκράτωρ ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ παρουσία τῆς συγκλήτου προέβη εἰς δηλώσεις, ὑποσχθεὶς δικαίαν διακυβέρνησιν τῆς αὐτοκρατορίας³.

Ἡ ἀφήγησις οὐδεμίαν καταλείπει ἀμφιβολίαν ὅτι τὸν κενὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον, περὶ τῆς πληρώσεως τοῦ ὁποίου δὲν ἔλαβε πρόνοιαν ὁ θανὼν ἡγεμὼν, διαθέτει τύποις τοῦλάχιστον ἢ σύγκλητος. Εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν, καίτοι ὁ ἐποφθαλμιῶν τὴν ἀρχὴν εἶχε λάβει ὅλα τὰ ἐνδεικνύμενα μέτρα διὰ νὰ περιέλθῃ εἰς αὐτὸν ἡ ἔξουσία, ἐμφανίζεται δεχόμενος τὸν θρόνον παρὰ τῆς συγκλήτου, φερομένης ὡς τοῦ δικαιουμένου νὰ παράσχη ταύτην σώματος. Ἡ σύγκλητος εἰς τὸ τυπικὸν μέρος τῆς ἀναγορεύσεως δὲν φαίνεται ἀσκούσα εἰσέτι ἰδίαν ἔξουσίαν. Τὰ κατὰ τὴν χρῆσιν τοῦ μανιακίου εἰς τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Ἰουστίνου Β' ἐπιτυχῶς διηυκρίνησεν ὁ W. Ensslin, ὅστις διεπίστωσεν ὅτι ἐν ᾧ μέχρι τοῦδε τὸ μανιακίον ἐπετίθετο ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀναγορευομένου, τελουμένης οὕτω στέψεως δι' αὐτοῦ, νῦν ὁ προσενεγκὼν τοῦτο ἀξιωματικὸς περιέβαλε δι' αὐτοῦ τὸν τράχηλον τοῦ Ἰουστίνου⁴. Τὴν σημειουμένην μεταβολὴν ὁ W. Ensslin θεωρεῖ ὡς ὀφειλομένην εἰς τὴν ὀλονὲν αὔξουσαν σημασίαν, ἣν προσελάμβανεν ὁσημέραι ἢ διὰ τοῦ διαδήματος στέψις, ὥστε νὰ καθιστᾷ δυσχερῆ τὴν διατήρησιν καὶ τῆς ἄλλης. Ἐπειδὴ ὁμως δὲν ἐπεθύμουν, ὅπως φαίνεται, τοῦλάχιστον πρὸς τὸ παρόν, νὰ παραιτηθοῦν τῆς προσφορᾶς τοῦ μανιακίου καὶ τῆς συμβολικῆς τούτου σημασίας, ἐξηκολούθησαν μὲν νὰ τὸ προσφέρουν εἰς τὸν ἀναγορευόμενον, οὐχὶ ὁμως πρὸς στέψιν ἀλλὰ πρὸς ἐπίθεσιν περὶ τὸν τράχηλόν του⁵.

Ὁ Ἰουστίνος εἰς φωτεινὸν διάλειμμα τῆς νόσου του ἀνέδειξε διάδοχον τὸν ἀνεψιὸν του **Τιβέριον**, ἀνακηρύξας τοῦτον αἰσαρα. Ἡ τελετὴ ἔλαβε χώραν τὴν 7 Δεκεμβρίου 574 ἐν τῇ *ὑπαίθρῳ ἀλλῇ*⁶ τῶν ἀνακτόρων, — ἦν ὀρθῶς ὁ R. Guiland ἐταύτισε πρὸς τὸ τριβουνάλιον τῶν ἰθ' ἀκουβίτων⁷ — παρουσία τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου Γ', περιστοιχιζομένου ὑπὸ κληρικῶν καὶ ὑπὸ τῶν ἐν ἀξιώσει τελούντων καὶ τῶν περὶ τὴν ἀλλὴν στρατευομένων⁸, ἥτοι τῆς συγκλήτου ἀφ' ἐνὸς καὶ τῶν στρατιωτικῶν τμη-

¹) Αὐτόθι II 137 - 138.

²) Αὐτόθι II 159 ἐπ. Οἱ βυζαντινοί, πλὴν τοῦ Εὐάργιου, ἱστοριογράφοι ἐλάχιστας λέξεις ἀφιερῶνουν εἰς τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Ἰουστίνου Β', ἐξαίροντες μόνον τὴν ἐκ μέρους τοῦ πατριάρχου τελεσθεῖσαν στέψιν. Θεοφ. 241₂₆, Σκυλ. - Κεδρ. I 680₁₄. Ὁ Εὐάργιος σ. 195 δὲν εἰσέρχεται μὲν εἰς λεπτομερείας, ἀποδίδει ὁμως ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὴν πολιτικὴν ἀτμόσφαιραν.

³) Corippus αὐτόθι II 175 ἐπ.

⁴) Τὸ Πασχ. Χρον. 624 ὁμιλεῖ περὶ ἀναλόγου τοποθετήσεως τοῦ μανιακίου κατὰ τὴν ἀποχουσαν ἀπόλειραν τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Ὑπατίου.

⁵) ENSSLIN, Torqueskrönung σ. 291 - 292.

⁶) Εὐάργιος σ. 208.

⁷) GUILLAND, Delphax σ. 296 - 297.

⁸) Εὐάργιος σ. 208. Ἐξ ἴσου σαφῆς ἢ παρὰ Θεοφ. Σιμ. III 11. 5 μαρτυρία. Μνεῖα τοῦ γε-

μάτων τῶν ἀνακτόρων ἀφ' ἑτέρου. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐνέδυσε τὸν Τιβέριον τὸν βασιλικὸν χιτῶνα... καὶ τὴν χλαῖναν...¹, ὃ δὲ πατριάρχης ἐποίησεν εὐχὴν². Οὐδὲν λέγεται περὶ τυχὸν περιβολῆς διὰ τοῦ ἀρμόζοντος τῷ καίσαρι διαδήματος. Ἀντιθέτως, αἱ πηγὰὶ διέσωσαν τὸν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἐκφωνηθέντα ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος λόγον³.

Βραχὺ πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰουστίνου Β', τὴν 26 Σεπτεμβρίου 578 ἔλαβε χώραν ἢ εἰς αὐτοκράτορα ἀναγόρευσις τοῦ Τιβερίου, περὶ ἧς ὅμως δὲν κατέχομεν ἐπαρκεῖς εἰδήσεις ἐκ τῶν ἱστορικῶν κειμένων τῆς ἐποχῆς, τοῦ Εὐαγρίου καὶ Θεοφυλάκτου Σιμοκάττου παρερχομένων ἐν σιγῇ τὸ γεγονός. Ὁμιλοῦντες περὶ αὐτοῦ οἱ χρονογράφοι Θεοφάνης, Λέων γραμματικός, Σκυλίτσης καὶ Ζωναρᾶς παραδίδουν συγκέντρωσιν κατόπιν αὐτοκρατορικῆς προσκλήσεως τῆς συγκλήτου, τοῦ πατριάρχου καὶ τοῦ κλήρου (ὁ Θεοφάνης προσθέτει καὶ τῶν πολιτενομένων), ἐνώπιον τῆς ὁποίας ὁ Ἰουστίνος Β' ἀνηγόρευσε αὐτὸν βασιλέα⁴. Ὁ κύκλος τῶν προσώπων συμπίπτει πρὸς τὰς ομάδας, αἵτινες παρέστησαν κατὰ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ Τιβερίου εἰς καίσαρα· ἀκολουθεῖ εἰς τὰς ἀνωτέρω χρονογραφίας τὸ κείμενον τοῦ λόγου, ὅπερ κατὰ τὸν Θεοφύλακτον Σιμοκάτην καὶ Εὐάγριον ἐξεφώνησεν ὁ Ἰουστίνος Β' διαρκούσης τῆς χειροτονίας τοῦ Τιβερίου εἰς καίσαρα⁵. Ὅθεν εὐλόγως δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι καὶ ἐν ταῖς χρονογραφίαις ταύταις πρόκειται περὶ τῆς πρώτης τελετῆς, ἥτοι τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Τιβερίου εἰς καίσαρα⁶. Ἀλλὰ διὰ νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπέλθῃ τοιαύτη σύγχυσις θὰ πρέπη πράγματι εἰς ἑκατέραν τῶν περιπτώσεων τὸ τυπικὸν νὰ μὴ διέφερον οὐσιωδῶς, νὰ παρίσταντο δὲ εἰς ἀμφοτέρας οἱ αὐτοὶ παράγοντες. Ὁ Θεοφάνης καὶ ὁ Ζωναρᾶς ἐπανερχονται εἰς τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Τιβερίου διὰ τῶν ἐξῆς: *ἐβασίλευσε Τιβέριος, στεφθεὶς ὑπὸ Εὐτυχίου πατριάρχου, ὡς προλέλεκται*⁷. Ὡς ἐξ ἐτέρων ἀναλόγων περιπτώσεων γνωρίζομεν (Λέοντος Β', Ἰουστινιανοῦ Α') καὶ ὡς ἢ μετὰ τετραετίαν πραγματοποιηθεῖσα ἀναγόρευσις τοῦ Μαυρικίου ἐκ νέου πιστοποιεῖ ἢ ἀνάδειξις αὐτοκράτορος ὑπὸ τοῦ ἤδη ὑπάρχοντος συνίσταται εἰς τὴν ὑπὸ τούτου περιβολῆν τοῦ μέλλοντος ἡγεμόνος διὰ τῆς πορφύρας καὶ τοῦ διαδήματος ἐν πανηγυρικῇ τελετῇ, καθ' ἣν οὗτος ἀνακηρύσσεται *αὔγουστος*. Δεδομένου λοι-

γονότος παρὰ Θεοφ. 247, Λέοντι Γραμμ. 135, Σκυλ. - Κεδρ. I 685, Ζωναρᾶ III 178, Ἰωάννη Ἐπιφανεῖ ἐν Fragm. Histor. Graec. τ. IV σ. 275 § 5.

¹) Εὐάγριος σ. 208.

²) Θεοφ. Σιμ. III 11. 12 - 13.

³) Εὐάγριος σ. 208, Θεοφ. Σιμ. III 11. 12 - 13. Ἐσφαλμένως ὁ Θεοφάνης 248 - 249 καὶ οἱ ἐξ αὐτοῦ ἀντλοῦντες Λέων Γραμμ. 135 - 136, Σκυλ. - Κεδρ. I 685 - 686, Ζωναρᾶς III 178 ἀναφέρουν τὴν ἐκφώνησιν τοῦ λόγου τοῦ Ἰουστίνου, ὡς γενομένην κατὰ τὴν εἰς αὐτοκράτορα ἀναγόρευσιν τοῦ Τιβερίου. Περὶ τοῦ παρερχομένου τοῦ λόγου βλ. ENSSLIN, Gottkaiser κλπ. σ. 92 - 93.

⁴) Θεοφ. 248, Λέων Γραμμ. 135, Σκυλ. - Κεδρ. I 685, Ζωναρᾶς III 178.

⁵) Βλ. ἀνωτ. τὴν ὑπ' ἀρ. 3 σημείωσιν.

⁶) Τὸ ὅτι ἐν αὐταῖς ὀλίγον προηγουμένως ἐγένετο μνεῖα τῆς ἀναδείξεως τοῦ Τιβερίου εἰς καίσαρα κατ' οὐδὲν κωλύει τὴν ἐπανάληψιν καὶ διὴ ἐκτενεστέρον τῆς αὐτῆς πληροφορίας, εἰλημένης, ὡς φαίνεται, εἰς ἑκατέραν περίπτωσιν ἐκ διαφόρων πηγῶν.

⁷) Θεοφ. 249²²¹, Ζωναρᾶς III 179.

πὸν ὅτι ἡ ἀναγόρευσις τοῦ Τιβερίου ἐγένετο ζῶντος τοῦ Ἰουστίνου Β' πρέπει νὰ δεχθῶμεν ἢ ὅτι ἐσφαλμένως οἱ χρονογράφοι φέρουν τὸν πατριάρχην ὡς ἐπιτελέσαντα τὴν στέψιν ἢ ὅτι οὗτος πράγματι ἀντεπροσώπευσε τὸν ἀσθενοῦντα αὐτοκράτορα.

Τὴν 13 Αὐγούστου 582 ἐτελέσθη ὑπὸ τοῦ Τιβερίου, ἀχθέντος ἐπὶ φορείου, ἡ ἀναγόρευσις τοῦ **Μαυρικίου** εἰς αὐτοκράτορα εἰς τὴν ὑπαίθρον τῶν ἀνακτόρων αὐλήν, ὡς ὀνομάζει ὁ Θεοφύλακτος Σιμοκάτης¹ τὸ παρὰ Θεοφάνει καὶ Ζωναρᾷ τριβουνάλιον². Ὁ αὐτοκράτωρ συνεκάλεσε τὸν πατριάρχην Ἰωάννην, τὸν τε τῶν ἱερῶν ἀξιωματῶν... ξύλλογον ἤτοι τὴν σύγκλητον, τὰς ἐν τῇ πρωτεύουσῃ στρατιωτικὰς δυνάμεις καὶ τοὺς ἐπισημοτέρους τοῦ δήμου· μὴ δυνάμενος νὰ ἐκφωνήσῃ ὁ ἴδιος τὸν λόγον του, ἀνέθεσε τὴν ἀπαγγελίαν του εἰς τὸν κοιαίστωρα³. Περαιτωθείσης τῆς βασιλικῆς προσλαλιᾶς, τὴν στεφάνην ὁ βασιλεὺς ἀράμενος τὴν τε πορφυρᾶν διπλοῖδα ἀμπεῖχε τὸν Κάισαρα. διεχειτο δὲ πολλὴ ταῖς εὐφημίαις παρὰ τῶν ὑπηκόων βοή⁴. Καθ' ὅμοιον τρόπον παρουσιάζουν τὰ γεγονότα καὶ αἱ μεταγενέστεραι χρονογραφίαι, μνημονεύουσαι τὴν πρόσκλησιν τοῦ πατριάρχου, τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ στρατοῦ⁵, ὡς καὶ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ βασιτικοῦ λόγου ὑπὸ τοῦ κοιαίστωρος⁶. Τὴν περιβολὴν τῶν βασιλικῶν συμβόλων δὲν ἀναφέρουν ἰδιαιτέρως, ἀντιθέτως ὅμως ἔναι ἐξ αὐτῶν σημειοῦν τὴν δι' ἐπευφημιῶν ἀναγνώρισιν τοῦ νέου ἡγεμόνος⁷. Χαρακτηριστικὸν εὐρίσκω τὸ χωρίον τοῦ Ζωναρᾶ, διότι ἐν αὐτῷ εὐθέως δηλοῦται ὅτι ἡ ἀναγόρευσις ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Τιβερίου, ὅστις Μαυρίκιον ἀναρρηθῆναι βασιλέα πεποίηκε παρ' οὐσίᾳ τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου καὶ τῆς συγκλήτου βουλῆς⁸. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι ἰδιαιτέρως πολῦτιμοι αἱ μαρτυρίαι τοῦ Θεοφύλακτου I 1. 22 καὶ τοῦ Ζωναρᾶ III 182, διότι δεικνύουν μετὰ πόσης ἐπιφυλακτικότητος πρέπει νὰ δεχῶμεθα πληροφορίας ἄλλων χρονογράφων, ἀποδιδούσας εἰς ἕτερα πρόσωπα ἢ ὄργανα ἀρμοδιότητος καὶ καθήκοντα ἀνήκοντα εἰς ἄλλους, ὡς πράττει ἐνταῦθα ὁ Σκυλίτσης παρὰ Κεδρηνῶ I 691¹³, παρ' ᾧ φέρεται ὅτι ὁ Μαυρίκιος ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου τοῦ νηστευτοῦ.

Ὁμοίομορφος εἶναι ἡ ἐν ταῖς χρονογραφίαις Θεοφάνους, Σκυλίτση παρὰ Κεδρηνῶ καὶ Ζωναρᾶ εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Μαυρικίου **Θεοδόσιον** ἀφορῶσα πληροφορία καὶ ἀποδίδουσα

¹) Θεοφ. Σιμ. I 1. 1, ὅστις τὴν προσδιορίζει ἀκριβέστερον ἢ τις παρήνεται τῇ πολυσιβάδι τῶν ἀνακτόρων οἰκίᾳ προαυλίῳ περιφανεῖ καὶ περιδόξῳ τῷ προσκηλίῳ.

²) Θεοφ. 252, Ζωναρᾶς III 182. Εἶναι τὸ τριβουνάλιον τῶν ἐν ἀκουβίτων, ὡς ἔδειξεν ὁ R. GUILLAND, Delphax σ. 296 - 297.

³) Θεοφ. Σιμ. I 1. 1.

⁴) Θεοφ. Σιμ. I 1. 22 - 23.

⁵) Θεοφ. 252, Σκυλ. - Κεδρ. I 691.

⁶) Θεοφ. 252, Ζωναρᾶς III 182.

⁷) Θεοφ. 252: πάντων δὲ εὐφημησάντων τὸν βασιλέως σκοπὸν καὶ Μαυρίκιον τὸν βασιλέα Σκυλ. - Κεδρ. I 691: πάντων δὲ εὐφημησάντων...

⁸) Ζωναρᾶς III 182. Πρβλ. Θεοφ. 252, Σκυλ. - Κεδρ. I 691: Μαυρίκιον... βασιλέα ἀνηγόρευσεν (ἀναγορεύει), Πασχ. Χρον. 690: (Μαυρίκιος) ἐστέφθη βασιλεύς.

τὴν στέψιν του εἰς τὸν πατριάρχον Ἰωάννην¹. Δὲν πρέπει ὅμως, νομίζω, νὰ παρέλθῃ ἀπαρατήρητος ἡ ἐν τῷ Πασχ. Χρονικῷ μαρτυρία, προδίδουσα τὴν εἰσαγωγὴν καινοτομίας τινός, τῆς ὁποίας θὰ ἔδει νὰ ἀναζητηθοῦν αἱ συνέπειαι: *Τούτω τῷ ἐνιαυτῷ (26 Μαρτίου 590) τῇ πασχαλίᾳ ἐορτῇ Μαυρίκιος Τιβέριος ἔστειπε Θεοδόσιον τὸν ἴδιον υἱὸν εἰς βασιλέα. οὐ μόντοι ἐτάγη εἰς συμβόλαια ἢ ἄλλο τι ἐπράχθη ἐπ' αὐτῷ τῶν εἰς γνώρισμα βασιλέως ἄλλ' ἢ μόνον ἐστέφθη*². Ἡ μία μεταβολὴ εἶναι σαφής. Ἐν ᾧ μέχρι τοῦδε εἰς τὰ συντασσόμενα συμβόλαια ἐτίθετο τὸ ὄνομα τῶν συναρχόντων ἡγεμόνων, ἐφ' ὅσον εἶχον τύχει νομίμως ἀναγορεύσεως, ὁ Μαυρίκιος ἐξέκλινε τοῦ κανόνος τούτου, ἅμα ὡς ἔστειπε τὸν υἱὸν του³. Ἀλλὰ τί ἐννοεῖ ὁ χρονογράφος λέγων ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἐτελέσθη, ἐξ ὧν τις ἀναγνωρίζεται ὡς βασιλεὺς ἢ μόνον ἐστέφθη; Μήπως πρέπει νὰ υποθέσωμεν ὅτι ὁ Θεοδόσιος δὲν ἔτυχε τῆς ἀνακηρύξεως εἰς *αὔγουστον*; Πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην δύναται ἴσως νὰ συσχετισθῇ ἡ φρασιολογία τῶν βυζαντινῶν χρονογράφων, οἵτινες, ἀφηγούμενοι γεγονότα μεταγενέστερα τοῦ ἔτους 590, ἀποφεύγουν νὰ ὀνομάσουν τὸν Θεοδόσιον βασιλέα καὶ χρησιμοποιοῦν ἐκφράσεις, ὡς αἱ ἀκόλουθοι: *Θεοδόσιος ὁ τοῦ βασιλέως υἱός...*⁴, *παρασκευὴν βασιλικὴν Θεοδοσίῳ δίδωσι τῷ παιδί. τοῦ δὲ νέου κυρηγετοῦντος...*⁵, *Θεοδοσίῳ τῷ παιδί Μαυρικίου τοῦ αὐτοκράτορος...*⁶, *κηδεστῆς δὲ οὗτος Θεοδοσίῳ τοῦ παιδὸς τοῦ αὐτοκράτορος...*⁷ κλπ. Μήπως λοιπὸν ἐνταῦθα πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἀκριβὴς ἢ ὁμόφωνος εἰδησις τῶν χρονογράφων περὶ τελέσεως τῆς στέψεως τοῦ Θεοδοσίου ὑπὸ τοῦ πατριάρχου; διότι εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς μεταβολὰς διακρίνεται μία κοινὴ κατεύθυνσις: νὰ εὐρεθῇ συνδυασμός, διὰ τοῦ ὁποίου νὰ ἐπιτευχθῇ μὲν ἡ ἀνάδειξις καὶ ἔξαρσις τοῦ προοριζομένου διὰ τὴν διαδοχὴν τῆς βασιλείας, ἀλλὰ νὰ μὴ καταστῇ οὗτος ἰσότημος πρὸς τὸν κυρίαρχον αὐτοκράτορα⁸. Φαίνεται ὅτι ἐνταῦθα πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ ἡ ἀρχὴ τῆς διακρίσεως εἰς μικρὸν καὶ μέγαν βασιλέα, ἡ ὁποία μὲ τὴν πάροδον τῶν αἰῶνων θὰ ἀπολήξῃ εἰς τὴν μεταξὺ βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος ἀναπτυχθεῖσαν.

Δραματικὸν πράγματι χαρακτηῖρα παρουσιάζουν αἱ προηγηθεῖσαι τῆς πτώσεως

¹) Θεοφ. 267 = Σουλ. - Κεδρ. I 695. Ζωναρᾶς III 189: *ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Μαυρίκιος τὸν υἱὸν Θεοδόσιον ἀνηγόρευσε βασιλέα κατὰ τὸ πάσχα, στεφθέντα ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου*. Ἐσφαλμένως οἱ δύο πρῶτοι χρονογράφοι φέρουν τὸν Θεοδόσιον μὴ συμπληρώσαντα εἰσέτι τὸ πέμπτον ἔτος. Οὗτος πράγματι ἤγε τὸ ἔκτον.

²) Πασχ. Χρον. 691.

³) Βλ. ὡς παραδείγματα συμβόλαια ἐπὶ πατέρων, μεταγενέστερα τοῦ ἔτους 590, ἐν οἷς ἀναγράφεται μόνον τὸ ὄνομα τοῦ Μαυρικίου. F. PREISIGKE: *Sammelbuch griechischer Urkunden aus Ägypten* τ. I, Strassburg 1915 ἀρ. 4484 (ἔτ. 592), 4496 (ἔτ. 592).

⁴) Θεοφ. Σιμ. VIII 4. 10. Οὗτω καὶ Θεοφ. 283₁₅, 284₁₁, 287₂₃, 288₃₁, 288₁₂, 291₅, Ζωναρᾶς III 192₁₄, Σουλ. - Κεδρ. I 703₂₁, 709₁₂.

⁵) Θεοφ. Σιμ. VIII 8. 4.

⁶) Θεοφ. Σιμ. VIII 8. 4.

⁷) Θεοφ. Σιμ. VIII 8. 3.

⁸) Διὰ τὴν ἐρμηγείαν τῶν τὴν περίπτωσιν τοῦ Θεοδοσίου ἀφορωσῶν ἐξελίξεων πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψει τὰ γεγονότα τοῦ Σεπτεμβρίου 641 (βλ. κατωτέρω).

τοῦ Μαυρικίου πολιτικά ἐξελίξεις, ἃς θὰ παρακολουθήσωμεν μόνον καθ' ὅσον συνδέονται μὲ τὸ θέμα μας. Ἡ ἐναντίον τοῦ Μαυρικίου κίνησις ἐξεδηλώθη* εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Δουνάβεως, ὅστις προέβη εἰς τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ **Φωκά** εἰς *ἔξαρχον* (ἀρχηγόν), ἀνυψώσας αὐτὸν ἐπ' ἀσπίδος¹. Εἰς τὴν χοῆσιν τῆς ἀσπίδος διὰ τὴν ἀνάδειξιν στρατιωτικοῦ ἀρχηγοῦ, δηλ. διὰ προᾶξιν μὴ περιλαμβανομένην εἰς τὰ πλαίσια αὐλικῆς τελετῆς, ὀρθῶς διέγνωσεν ὁ W. Ensslin τὴν πρόθεσιν τοῦ στρατοῦ, ὅπως ἀναδείξῃ νέον αὐτοκράτορα².

Εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων ἀποφασιστικὴν ἐπίδρασιν ἤσκησεν ἀφ' ἑνὸς ὁ στρατιωτικὸς παράγων καὶ ἀφ' ἑτέρου οἱ δῆμοι. Ὁ στρατὸς ἦτο ἔτοιμος νὰ προσφέρῃ τὸν θρόνον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Μαυρικίου Θεοδόσιον καὶ εἰς τυχὸν προβληθησομένην ἄρνησιν ἐκ μέρους τούτου νὰ προβῇ εἰς τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ, Γερμανοῦ. Ἐγκαιρὸς ὁμως ἐπέμβασις τοῦ αὐτοκράτορος ἐματαίωσε τὴν πραγμάτωσιν τῶν ὡς ἄνω σχεδιῶν³. Μετὰ τὴν φυγὴν τοῦ Μαυρικίου ἐκ τῆς πρωτεύουσας, ὁ Γερμανὸς ἐπεδίωξε νὰ τύχῃ τῆς πολιτικῆς ὑποστηρίξεως τοῦ πολυπληθεστέρου καὶ ἰσχυροτέρου καθ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν δήμου τῶν Πρασίνων, διαβιβάσας ὠρισμένας προτάσεις πρὸς τὸν δήμαρχόν των Σέργιον. Ὁ τελευταῖος τὰς μετέφερε πρὸς τοὺς κορυφαιότερους τοῦ δήμου, οἵτινες ὁμως τὰς ἀπέκρουσαν, προβαλόντες ὡς αἰτιολογίαν τοὺς προϋπάρχοντας στενοὺς δεσμοὺς τοῦ Γερμανοῦ πρὸς τὸν δῆμον τῶν Βενέτων⁴. Ἀντιθέτως, οἱ Πράσινοι παρέσχον ἀμέριστον τὴν ὑποστήριξιν των πρὸς τὸν Φωκᾶν, ἀπολαύοντα, ὡς εἶδομεν, καὶ τῶν συμπαιθεῖων τοῦ στρατεύματος. Ὁ τελευταῖος, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ στρατοῦ, μετασταθμεύει ἐκ τοῦ Ρηγίου εἰς τὸ Ἐβδομον, ἔνθα προσῆλθον ἀμφοτέρω οἱ δῆμοι⁵. Διὰ νὰ τηρηθοῦν ὁμως πάντες οἱ νόμιμοι τύποι ἐν τῇ ἀναγορεύσει ἦτο ἀναγκαία ἡ παρουσία τοῦ πατριάρχου καὶ τῆς συγκλήτου. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ Φωκᾶς ἀπέστειλε τὸν ἀσηκηῆτις Θεόδωρον τῶν βασιλικῶν ταχυγράφων ἄνδρα ἐπίσημον, ἐν τῇ λεγομένῃ ἐκκλησίᾳ μεγάλη... ὅπως οἱ Βυζάντιοι λαοὶ τὸν ἱεράρχην, τὴν τε σύγκλητον ἀναλαβόμενοι, ὡς αὐτὸν παραγέωνται...⁶. Πράγματι ὁ λαὸς μετὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῆς συγκλήτου ἐξῆλθον εἰς τὸ Ἐβδομον. Τὰ δύο στάδια, δι' ὧν διῆλθεν ἡ ἀνακήρυξις τοῦ Φωκά, διαχωρίζονται σαφῶς μεταξύ των καὶ νῦν τὸ πρῶτον δύναται νὰ γίνῃ λόγος

¹) Θεοφ. Σιμ. VIII 7. 7, Θεοφ. 287, Σουλ. - Κεδρ. I 705.

²) ENSSLIN, Torqueskrönung σ. 297 - 298. Ἡ σκηρὴ αὕτη ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν Λέοντα Γραμμ. 142 καὶ Ζωναράν III 195 νὰ ὀμιλήσουν περὶ ἀναγορέσεως τοῦ Φωκά ὑπὸ τοῦ στρατοῦ εἰς βασιλέα.

³) Θεοφ. Σιμ. VIII 8. 4 ἐπ., Θεοφ. 287.

⁴) Θεοφ. Σιμ. VIII 9. 13 ἐπ., Θεοφ. 289. Τὰ γεγονότα παρακολουθεῖ καὶ ἐρμηνεύει τὴν ἀπήχησιν των ὁ ΜΑΝΟJΛΟVIČ σ. 677 - 681. Διὰ τὴν μελέτην τῆς V. JANSSENS, Les bleus et les verts sous Maurice, Phocas et Heraclius ἐν Byzantion τ. 11 (1936) σ. 499 - 536 συμμερίζομαι τὰς ἀντιρροήσεις τοῦ F. DÖLGER ἐν B. Z. τ. 37 (1937) σ. 542 - 543.

⁵) Θεοφ. Σιμ. VIII 9. 13 καὶ 10. 1, Μαλ. ἐν Hermes τ. 6 (1872) σ. 361 - 362, Θεοφ. 289, Σουλ. - Κεδρ. I 706, Ζωναράς III 196.

⁶) Θεοφ. Σιμ. VIII 10. 2, Θεοφ. 289.

περὶ διαχωρισμοῦ ἀναγορεύσεως καὶ στέψεως. Σύντομον περιγραφὴν τῆς πρώτης διέσωσεν ὁ Μαλάλας γράφων: ...προσερρῶσαν οὖν καὶ τὰ β' μέρη, Πράσινοι καὶ Βένετοι, καὶ πάντες καὶ ἀνήγαγον τὸν Φωκᾶν εἰς σκουτάρην ἐν τῷ τριβουναλίῳ τοῦ κάμπου καὶ ἀνηγόρευσαν αὐτὸν βασιλέα...¹ (23 Νοεμβρίου 602). Μαρτυρεῖται οὕτως ἡ κατὰ τὸν παλαιὸν τρόπον ἀνύψωσις τοῦ ἀναγορευομένου ἐπ' ἀσπίδος, οὐχὶ ὅμως καὶ ἡ μέχρι τοῦδε συνοδεύουσα ταύτην στέψις ἢ ἀπλῆ ἔστω περὶ τὸν τράχηλον περιβολὴ διὰ τοῦ μανιακίου. Φαίνεται ὅτι ἡ τελευταία αὕτη ὑπεχώρησε τελείως πρὸ τῆς ὀλονέν διὰ μεγαλυτέρου κύρους περιβαλλομένης στέψεως διὰ τοῦ διαδήματος.²

Ἡ ἀναγόρευσις ρητῶς παραδίδεται ὅτι ἐτελέσθη ἐν τῷ τριβουναλίῳ τοῦ κάμπου ἥτοι ἐν τῷ τόπῳ ἐλάμβανε χώραν καὶ κατὰ τοὺς παλαιότερους αἰῶνας. Κατ' αὐτὴν πλὴν τοῦ στρατοῦ ζωηρὰν ἀνάμειξιν ἔσχον οἱ δῆμοι, ὡς βεβαιοῦται τόσον ἐκ τοῦ ἀνωτέρω χωρίου τοῦ Μαλάλα, ὡς καὶ ἐκ τῆς ἀκολούθου φράσεως τοῦ συγχρόνου ἱστορικοῦ: τῶν τοίνυν δήμων κατευφημούντων τὸν τύραννον καὶ πάντων τῆς μεταβολῆς γλιχομένων, ἀναγορεύεται τὸ κακόν (sc. ὁ Φωκᾶς)³. Εἰς τὰς ἀφηγήσεις τῶν ἱστοριογράφων τὸ κέντρον τοῦ βάρους φαίνεται μετατιθέμενον εἰς τὴν στέψιν. Αὕτη ἐτελέσθη εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου ἐν τῷ Ἐβδόμῳ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κυριακοῦ, ἀφ' οὗ προηγουμένως οὗτος ἐζήτησε καὶ ἔλαβε παρὰ τοῦ Φωκᾶ ὁμολογίαν περὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως καὶ τοῦ ἀτάραχον φυλάξαι τὴν ἐκκλησίαν⁴. Εἶναι ἡ πρώτη στέψις αὐτοκράτορος, ἥτις τελεῖται ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ χώρου τῆς ἐκκλησίας. Ἐκτοτε ἡ στέψις ἀποσπᾶται κατὰ χρόνον τοῦ κοσμικοῦ πλαισίου, τοῦ χαρακτηρίζοντος τὴν κυρίως ἀναγόρευσιν, διὰ νὰ καταστῇ μετ' ὀλίγον ἀνθυπαρχτος καὶ ἀνθυπόστατος τελετή. Ἐνδεικτικὴ τῆς κρατούσης συγχύσεως καὶ τῆς οὐπω ἀκριβοῦς διαχαράξεως τῶν μεταξὺ τῶν δύο τελετῶν ὀρίων, ὡς καὶ τοῦ περιεχομένου ἑκατέρας τούτων, δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ ὑπὸ τῶν χρονογράφων χρῆσις τοῦ ρήματος ἀναγορεύομαι προκειμένου νὰ δηλωθῇ τόσον ἡ ἐν τῷ τριβουναλίῳ τοῦ κάμπου τελετή, ὅσον καὶ ἡ ἐν τῷ ναῷ στέψις. Θεοφ. 289: τῶν δήμων εὐφημούντων τὸν τύραννον, ἀναγορεύεται τὸ κακόν... ἡ δὲ ἀναγόρευσις (= στέψις) τοῦ τυράννου εἰς τὸν ναὸν τοῦ βαπτιστοῦ Ἰωάννου ἐγένετο. Σκυλ. — Κεδρ. I 706: καὶ ἀναγορεύεται τὸ κακόν... καὶ ἀναγορεύεται ἐν τῷ ναῷ τοῦ προδρομοῦ Γεωργ. μον. II 662: ἀναγορεύεται βασιλεὺς εἰς τὸν ναὸν τοῦ προδρομοῦ. Ἀδυνατῶ

¹) Μαλ. ἐν Hermes τ. 6 (1872) σ. 362. Ἡ ἀνύψωσις αὕτη τοῦ Φωκᾶ ἐπὶ τῆς ἀσπίδος δὲν ταυτίζεται πρὸς τὴν ἀνάλογον πράξιν, ἣν οἱ Θεοφ. Σιμ. VIII 7. 7, Θεοφ. 287, Σκυλ. - Κεδρ. I 705 παραδίδουν ὅτι ἔλαβε χώραν ἐν ταῖς τῶν Σκλαβηγῶν χώραις καὶ περὶ ἧς βλ. ἀνωτ. σ. 56.

²) Βλ. ἀνωτ. σ. 52 ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Ἰουστίνου Β'.

³) Θεοφ. Σιμ. VIII 10. 5, Θεοφ. 289.

⁴) Θεοφ. Σιμ. VIII 10. 6, Θεοφ. 289, Σκυλ. - Κεδρ. I 706, Ζωναρᾶς III 196, Πασχ. Χρον. 693. Μαλ. ἐν Hermes τ. 6 (1872) σ. 362: ἔστασεν οὖν τὸν Φωκᾶν Κυριακὸς ὁ πατριάρχης εἰς τὸν ἄγιον Ἰωάννην εἰς τὸ ζ'. Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου βλ. R. DEMANGEL, Contribution à la topographie de l'Hébdomon, Paris 1945 σ. 17 - 32.

νά ἀποφανθῶ, ἐὰν ἢ ὑπὸ τοῦ Μαλάλα ὀρθῆ διάκρισις εἶναι τυχαία ἢ συνειδητή¹.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ἡ δευτέρα περίοδος, ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ Μαρκιανοῦ, περατοῦται μὲ τὸν Φωκᾶν. Τὸ πλούσιον σχετικῶς ὑλικὸν τῶν πηγῶν ἐπιτρέπει τὸν σαφῆ διαχωρισμὸν τῶν αὐτοκρατορικῶν ἀναγορεύσεων εἰς δύο κατηγορίας μὲ διάφορον δι' ἐκάστην πορείαν τοῦ τελετουργικοῦ τυπικοῦ. Ἡ πρώτη ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀνακήρυξιν αὐτοκράτορος κενοῦ ὄντος τοῦ θρόνου, ἡ δὲ δευτέρα ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀνάδειξιν νέου αὐτοκράτορος ὑπὸ τοῦ ἤδη ὑπάρχοντος.

Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν διακριτέα ἀπὸ τῆς ἀναγορεύσεως ἡ ἐκλογή. Ἀντιθέτως πρὸς τὴν προηγουμένην περίοδον, καθ' ἣν, ὡς εἶδομεν, ἡ πρωτοβουλία τῆς ἐκλογῆς νέου ἡγεμόνος ἀνῆκεν εἰς τὸν στρατὸν, ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς Θεοδοσιανῆς δυναστείας ἢ δικαιοδοσία αὕτη περιέρχεται εἰς τὴν σύγκλητον. Αὕτη συνέρχεται ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ κατόπιν συζητήσεως, ἐνίοτε θυελλώδους (Ἰουστίνος Α'), λαμβάνει τὴν ἀπόφασιν. Τυχὸν ὑπάρχουσα αἰγούστα (χίρα ἢ ἀδελφὴ τοῦ θανόντος ἡγεμόνος) δύναται νὰ ἐπηρεάσῃ τὴν ἐκλογὴν (π.χ. Πουλχερία, Ἀριάδνη), τυπικῶς ὅμως ἡ ἀπόφασις φαίνεται προερχομένη ἐκ τῆς συγκλήτου, ἐκτὸς ἐὰν ἡ τελευταία προβῇ εἰς παραχώρησιν τοῦ ἐκλογικοῦ της δικαιώματος εἰς τὴν αὐτοκράτειραν (ἐκλογή Ἀναστασίου Α'). Χαρακτηριστικὴ τῆς κρατούσης ἀντιλήψεως ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἁρμοδιότητα ταύτην τῆς συγκλήτου εἶναι ἢ εἰς τὸ πρωτόκολλον τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Ἰουστίνου Α' ἀφήγησις. Καθ' ἣν στιγμὴν ἐξέλιπε καὶ ὁ τελευταῖος γόνος τῆς βασιλευούσης δυναστείας, οἱ εἰς τὸν Ἰππόδρομον συνηθροισμένοι δῆμοι μόνον πρὸς τὴν σύγκλητον ἀπευθύνονται καὶ αὐτὴν μόνην καλοῦσιν, ἵνα προβῇ εἰς τὴν ἀνάδειξιν νέου ἡγεμόνος: *συνήχθη δὲ καὶ ὁ δῆμος ἐν τῇ ἵπποδρομίᾳ καὶ εὐφρόμουν τὴν σύγκλητον κράζοντες· «πολλὰ τὰ ἔτη τῆς συγκλήτου. σύγκλητε Ρωμαίων, σὺ νικᾷς. τὸν ἐκ Θεοῦ βασιλέα τῷ ἐξερχίτῳ. τὸν ἐκ Θεοῦ βασιλέα τῇ οἰκουμένῃ» καὶ πολλὰ τοιαῦτα².*

Περατωθείσης τῆς ἐκλογῆς ἀκολουθεῖ ἡ ἀνακήρυξις τοῦ ὑποψηφίου εἰς αὐτοκράτορα πρὸς χαρακτηρισμὸν τῆς πράξεως ταύτης χρησιμοποιοῦν τὸν τεχνικὸν ὄρον ἀναγόρευσις. Αὕτη συνίσταται εἰς τὰ ἑξῆς: Ὁ ὑποψήφιος στέφεται ὑπὸ ἀξιωματικοῦ τῆς ἐξοχωτέρας ἀνακτορικῆς στρατιωτικῆς μονάδος, τοῦ καμπιδούκτορος τῶν λαγκιαρίων, διὰ μανιακίου καὶ ἀνυψοῦται ἐπ' ἀσπίδος ὑπὸ τῶν παρισταμένων, ὡς εἶδομεν καὶ κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον. Τὸ θέμα τῆς διὰ μανιακίου στέψεως ἐξηντλήθη διὰ τῆς ὥραίας μελέτης τοῦ W. Ensslin, ὅστις ἀπέδειξεν ὅτι τὸ τελευταῖον ἐγένετο χρῆσις τοῦ θεσμοῦ κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Ἰουστίνου

¹) Βλ. τὸ χωρίον ἀνωτέρω σ. 57 καὶ σημ. 4.

²) Βασ. Ταξ. 426₂₁ - 427₄.

Β'¹. Ὁ αὐτὸς ἐρευνητὴς ἐξήτασε μετὰ τῆς ἰδίας ἐπιμελείας καὶ τὴν διατήρησιν τοῦ ἐθίμου τῆς ἀνυψώσεως ἐπ' ἀσπίδος καὶ κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον, ὥστε δὲν ἔχω εἰμὴ νὰ παραπέμψω εἰς τὰ πορίσματα τῆς μελέτης του². Συμφώνως πρὸς τὴν σαφῆ μαρτυρίαν τοῦ Μαλάλα³, τὸ τελευταῖον ἔλαβε χώραν ἀνύψωσις ἐπ' ἀσπίδος κατὰ τὴν ἀναγορευσιν τοῦ Φωκά, τοῦ ὁποίου ἡ βασιλεία εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀποτελεῖ ὀρόσημον· διότι μετὰ τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ ἐπέρχεται ἀναστολή τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ ἐθίμου ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας καὶ μόλις κατὰ τὴν ΙΓ' ἑκατονταετηρίδα, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἀναβιοῖ τοῦτο⁴.

Τὰ εἰς χειρόγραφα, μεταγενέστερα τῶν ἀρχῶν τοῦ Ζ' αἰῶνος, ὑπάρχοντα ἐπὶ μικρογραφιῶν παραδείγματα ἀνυψώσεως ἐπ' ἀσπίδος ἡγεμόνος δὲν ἀνατρέπουν τὸ συμπέρασμα τοῦτο· διότι ὅσων ἐξ αὐτῶν αἱ ἀπεικονίσεις παριστῶσι πρόσωπα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἀναγορευόμενα κατὰ τὸν ὡς ἄνω τρόπον, ἔχουν φιλοτεχνηθῆ κατὰ παλαιότερα πρότυπα, ὅτε ἔσχυε πράγματι τὸ ἐθίμον τῆς ἐπ' ἀσπίδος ἀνυψώσεως. Οὕτως ἡ παριστῶσα τὴν στέψιν τοῦ Δαβὶδ φερομένου ἐπ' ἀσπίδος μικρογραφία τοῦ Cod. Paris. B. N. gr. 139 (I' αἰ.)⁵, ὡς καὶ ἡ τῆς Βατικανῆς βίβλου fol. 285 v⁶, ἐν ἧ παρίσταται ὁ Σολομὼν φερόμενος ἐπ' ἀσπίδος μετὰ τοῦ προφήτου Νάθαν καὶ στεφόμενος ὑπ' αὐτοῦ, ἀνάγονται, ὡς ἀνέπτυξεν ὁ M. Buchtal⁷, εἰς παλαιότερα πρότυπα. Εἰς τὸ περίφημον ἐκ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος χειρόγραφον τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Μαδρίτης, τὸ περιέχον τὴν χρονογραφίαν τοῦ Σκυλίτη, ἔνθα αἱ παραπλεύρως ἐνίων τῶν μετὰ τὸ 610 ἱστορουμένων αὐτοκρατορικῶν ἀναγορεύσεων μικρογραφίαι ἀπεικονίζουσιν ἀνύψωσιν ἐπ' ἀσπίδος τοῦ ἀναγορευομένου αὐτοκράτορος, εἶναι βέβαιον ὅτι ἐφιλοτεχνήθησαν συμφώνως πρὸς τὰ κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα κρατοῦντα καὶ ἀνταποκρίνονται ἔσσον πρὸς τοὺς τότε θεσμούς, ὅσον καὶ τὸ καθ' ὅλου πολιιστικὸν κλίμα. Ὡς δὲ θὰ ἴδωμεν, τὸν ΙΔ' αἰῶνα ἀναπόσπαστον τμήμα τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀναγορεύσεως ἀπετέλει ἡ ἀνύψωσις τοῦ μέλλοντος αὐτοκράτορος ἐπ' ἀσπίδος· τὸν τύπον τοῦτον μετέφερεν ὁ καλλιτέχνης καὶ εἰς ἀναγορεύσεις λαβούσας χώραν παλαιότερον⁸.

¹) ENSSLIN, Torqueskrönung. Βλ. ἀνωτέρω τὴν ἀνάπτυξιν δι' ἕνα ἕκαστον αὐτοκράτορα, ὡς καὶ τὰ συμπεράσματα τῆς προηγουμένης περιόδου σ. 24.

²) ENSSLIN, Torqueskrönung.

³) Μαλάλας ἐν *Hermes* τ. 6 (1872) σ. 362· βλ. ἀνωτ. σ. 57.

⁴) Οὕτω καὶ TREITINGER, *Reichsidee* σ. 23 καὶ σημ. 63. Ἀντιθέτως ὁ J. BRIGHTMAN σ. 378 καὶ νῦν ὁ L. BRÉHIER, *Institutions* σ. 7 σημ. 9 δέχονται ἀδιάκοπον ἰσχὺν τοῦ ἐθίμου καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας.

⁵) M. BUCHTAL, *The Miniatures of the Paris Psalter*, London 1938 pl. VI. Βλ. καὶ J. LASSUS, *Les miniatures byzantines du livre des Rois d'après un manuscrit de la Bibliothèque Vaticane* ἐν *Mélanges d'archéologie et d'histoire de l'École française de Rome* τ. 45 (1928) σ. 38 - 74 περὶ τῶν ἐν τῷ χειρογράφῳ Vat. gr. 333 μικρογραφιῶν.

⁶) M. BUCHTAL ἐνθ' ἀνωτ. pl. XX fig. 42.

⁷) Αὐτόθι σ. 24 ἐπ. Πρὸβλ. TREITINGER, *Reichsidee* σ. 23.

⁸) Ἐκ τοῦ χειρογράφου τούτου ἐδημοσίευσεν ὁ CH. DIEHL μικρογραφίαν, ἐν ἧ ἐπ' ἀσπίδος ὑψουμένης ὑπὸ ἑξ ἀνδρῶν φέρονται ὄρθιοι δύο αὐτοκράτορες, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ πρεσβύτερος θέτει

Ἡ διὰ μανιακίου στέψις, συμβολίζουσα ἐξωτερικῶς τὴν συμμετοχὴν τοῦ στρατοῦ κατὰ τὴν ἀνάδειξιν νέου ἡγεμόνος, συνδέεται μὲ τὴν εἰς αὐτὸν ἀπονομὴν τῆς ιδιότητος τοῦ αὐγούστου, ὡς συνάγεται ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Κορίππου, ἔνθα ὁ ποιητὴς παρουσιάζει τὸν προσφέροντα τὸ μανιάκιον εἰς τὸν Ἰουστίνον Β' ἀξιωματικὸν νὰ λέγῃ *Augusti, Justine, locum tibi confero*¹. Εἰς τὸ αὐτὸ ἀκριβῶς σημεῖον ἀναγράφεται καὶ εἰς τὸ πρωτόκολλον τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Λέοντος Α' ἡ πρόσκτησις τῆς ιδιότητος τοῦ αὐγούστου². Εἰς τὸ ἀντίστοιχον τμήμα τῶν ἐπομένων ταύτης αὐτοκρατορικῶν ἀναγορεύσεων μνημονεύονται ἀορίστως ἐπευφημίαι τῶν παρισταμένων στρατιωτῶν καὶ δημοτῶν, ἀλλὰ δὲν προσδιορίζεται τὸ ἀκριβὲς περιεχόμενον των³. Τὴν αὐτὴν στιγμήν ἀνορθοῦνται τὰ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κείμενα στρατιωτικὰ σύμβολα καὶ ἐμβλήματα. Εὐθὺς ἀμέσως ἐπακολουθεῖ ἡ περιβολὴ τῆς πορφύρας καὶ τοῦ διαδήματος, συμβόλων ἀπαραιτήτων πρὸς ὀλοκλήρωσιν τῆς ἀναγορεύσεως. Τελευταίαν φάσιν ἀποτελεῖ ἡ ὑπὸ τῶν μετεχόντων τῆς τελετῆς πολιτειακῶν ὀργάνων ἀναφώνησις τοῦ νέου ἡγεμόνος, κρατοῦντος ἀσπίδα καὶ δόρυ καὶ περιβεβλημένου πάντα τὰ σύμβολα τῆς βασιλείας, ὡς αὐγούστου⁴. Τὴν τελετὴν ἐπισφραγίζει ἡ προσλαλιὰ τοῦ νέου αὐτοκράτορος εὐχαριστοῦντος καὶ ἀναγγέλλοντος τὴν διὰ τὸν στρατὸν προοριζομένην χρηματικὴν δωρεάν. Οὕτω περατοῦται ἡ ἀναγόρευσις αὐτοκράτορος, κενοῦ ὄντος τοῦ θρόνου.

Τὸ ἀνωτέρω ἐκτεθὲν τυπικὸν μερίζεται εἰς δύο τμήματα, ὧν ἑκάτερον κλείει διὰ τῶν ἀναφωνήσεων τῶν παρισταμένων καὶ ἀποτελεῖ ἀπηρτισμένον καὶ αὐθυπόστατον σύνολον, ἦτοι :

στέψις διὰ μανιακίου — ἀνύψωσις ἐπ' ἀσπίδος — ἀνακήρυξις εἰς αὐγούστον·
περιβολὴ πορφύρας καὶ διαδήματος — νέαι ἀναφωνήσεις εἰς αὐγούστον⁵.

Ἡ διπλῆ ἐπανάληψις τῶν ἀναφωνήσεων ἐξηγεῖ διατὶ εἰς τὴν Βασ. Τάξιν εἰς μὲν τὸ πρωτόκολλον τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Λέοντος Α' ἡ ιδιότης τοῦ αὐγούστου συνδέεται

τὸ στέμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ νεωτέρου, ἐν ᾧ οἱ παριστάμενοι ἐπευφημοῦν καὶ χειροκροτοῦν. Τὴν εἰκόνα ὑπομνηματίζει ὁ ἐκδότης διὰ τῆς φράσεως «Michel Rangabé associe au rounoir Léon l'Arménien» (CH. DIEHL, Manuel d'art byzantin τ. II², Paris 1926 σ. 875, fig. 430, τοῦ αὐτοῦ, La peinture byzantine, Paris 1933 pl. XCI₁ σ. 97). Ὁ ὑπομνηματισμὸς οὗτος δὲν μοι φαίνεται ὀρθός, διότι ὁ Λέων Ε' ἀνέτρεψε δι' ἐπαναστάσεως τὸν Μιχαὴλ Α' κατὰ συνέπειαν πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ πρᾶξις καθιστώσα τὸν πρῶτον συμβασιλέα τοῦ δευτέρου. Προφανῶς πρόκειται περὶ ἄλλων ἡγεμόνων, ἴσως τοῦ Μιχαὴλ Α' καὶ τοῦ υἱοῦ του Θεοφυλάκτου ἢ τοῦ Λέοντος Ε' καὶ τοῦ υἱοῦ τούτου Συμβατίου - Κωνσταντίνου.

¹) Corripus II 133. Βλ. ENSSLIN, Torqueskrönung σ. 292 ἐπ., ἔνθα καὶ περὶ τοῦ γνωστοῦ χωρίου τοῦ Λυδοῦ II 3 (σ. 56).

²) Βασ. Ταξ. 411₉ : *Λέων αὐγουστε, σὺ νικᾶς, σὺ εὐσεβής, σὺ σεβαστός...*

³) Βασ. Ταξ. 423₁₀ ('Αναστάσιος Α').

⁴) Βασ. Ταξ. 411₁₈ (Λέων Α'), 423₁₇ ('Αναστάσιος Α'), 429₁₀ ('Ιουστίνος Α').

⁵) Τὸν διαχωρισμὸν τούτον παρετήρησε καὶ ὁ ENSSLIN, Torqueskrönung σ. 271 ἐπ., ὅστις ὀρθῶς διέκρινεν ὅτι τὸ πρῶτον ἀπαντᾷ κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Οὐαλεντινιανοῦ Α'. Ὡσαύτως εἰς τὴν ἀφήγησιν τοῦ Πασχαλίου Χρονικοῦ 624 διὰ τὴν ἐπιχειρηθεῖσαν ἀναγόρευσιν τοῦ Ὑπατίου εἶναι ἐμφανὴς ἡ δυαδικὴ διάκρισις τοῦ τυπικοῦ.

ἀμέσως πρὸς τὴν ἐπ' ἀσπίδος ἀνύψωσιν, ἐν ᾧ εἰς τὸ τοῦ Ἀναστασίου Α' καὶ Ἰουστίνου Α' σημειοῦται τὸ πρῶτον ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ ἀναγορευομένου ὡς αὐγούστου μετὰ τὴν περιβολὴν καὶ τῶν βασιλικῶν συμβόλων. Ἀκριβῶς δὲ τὸ διφυῆς τοῦτο τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀναγορεύσεως θὰ καταστήσῃ ἐφικτὸν τὸν ἀποχωρισμὸν τοῦ πρώτου τμήματος, ἐν ᾧ προεξάρχουν τὰ στρατιωτικὰ στοιχεῖα, τόσον ὡς σύμβολα (μανιάκιον, ἀσπίς), ὅσον καὶ ὡς φορεῖς (καμπιδούκτωρ τῶν λαγκιαρίων, στρατὸς ἐν γένει)· ἡ μεταβολὴ δ' αὕτη συμπίπτει ἀκριβῶς μὲ τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ὀλοκληροῦται ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἐξαφανίζονται σχεδὸν καὶ τὰ τελευταῖα λείψανα, ἅτινα τὴν συνέδεον μὲ τὸν ἀρχαῖον ρωμαϊκὸν κόσμον.

Τὴν ἰδίαν περίοδον συμπίπτει καὶ ἕτερα μεταβολή, ἀφορῶσα τὴν διὰ διαδήματος στέψιν, τῆς ὁποίας εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν πορείαν. Ὁ Λέων Α' περιεβλήθη τὴν πορφύραν καὶ τὸ διάδημα χωρὶς νὰ ἀπομακρυνθῇ τῆς ἐπισήμου ἐξέδρας, ἀποκρυβεῖς ὅμως ἀπὸ τῶν βλεμμάτων τοῦ πλήθους ἐντὸς ἡμικυκλίου, σχηματισθέντος ὑπὸ τῶν κاندιδάτων κρατούντων τὰς ἀσπίδας¹. Ὁ Ἀναστάσιος Α', διὰ νὰ ἐνδυσθῇ τὴν πορφύραν καὶ νὰ στεφθῇ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, ἀπεσύρθη ἐκ τοῦ Καθίσματος εἰς παρακείμενον τρίκλινον τοῦ Ἱπποδρόμου, ὥστε νὰ μὴ εἶναι θεατὸς ὑπὸ τοῦ πλήθους². Ὁ Ἰουστίνος Α' πάλιν παρέμεινε μὲν εἰς τὸ Κάθισμα τοῦ Ἱπποδρόμου κατὰ τὴν περιβολὴν τῶν ὡς ἄνω βασιλικῶν συμβόλων, ἀλλ' ἀπεκρύβη ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν θεατῶν ἐντὸς ἡμικυκλίου, σχηματισθέντος ὑπὸ τῶν ἀσπίδων τῶν στρατιωτῶν³. Ἐκ τοῦ ποιήματος τοῦ Κορίππου φαίνεται ὅτι ὁ Ἰουστίνος Β' περιεβλήθη τὸ διάδημα ὑπὸ τοῦ πατριάρχου ἐνώπιον τοῦ πλήθους⁴. Δὲν παρῆλθον τέσσαρες δεκαετίαι καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου στέψις τοῦ Φωκᾶ ἀπέβαλε τὸ κοσμικὸν τῆς περιγράμμα καὶ μετετοπίσθη εἰς χῶρον καθαρῶς θρησκευτικόν. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ἐπέρχεται ἀποφασιστικῆς σημασίας μεταβολή. Ἡ στέψις ἐνῶ μέχρι τοῦδε ἀπετέλει μικρὸν τμῆμα τῆς καθ' ὅλου ἀναγορεύσεως, στενωῶς συνδεόμενον μετ' αὐτῆς καὶ κατὰ χῶρον καὶ κατὰ χρόνον, ἀποσπᾶται νῦν ταύτης καὶ μεταβάλλεται εἰς αὐτοτελῆ καὶ αὐθύπαρκτον τελετὴν μὲ διαρκῶς ἐντεινομένην τὴν προβολὴν τοῦ θρησκευτικοῦ στοιχείου.

Ὅρθῶς ἡ νεωτέρα ἔρευνα διεπίστωσεν ὅτι κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν αὐτοκράτορος αἱ ἀναφωνήσεις, δι' ὧν οἱ μετέχοντες ἀποδέχονται τὴν ἀνακήρουσιν τοῦ ἀναγορευομένου εἰς αὐγούστον, ἐνέχουν νομικὴν σημασίαν. Ὁμοφώνως ἐπίσης γίνεται δεκτὸν ὅτι αὗται προήρχοντο ἐκ τῆς συγκλήτου, στρατοῦ καὶ δήμων. Φρονῶ ὅμως ὅτι ἀρχικῶς δὲν προήρχοντο καὶ ἐκ τῶν τριῶν παραγόντων. Κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Λέοντος Α' ἡ σύγκλητος δὲν παρίστατο, ὥστε εἶναι ἀδύνατον νὰ μετέσχε τῶν ἀναφωνήσεων⁵.

¹) Βασ. Ταξ. 411 13-15.

²) Βασ. Ταξ. 423 10-16.

³) Βασ. Ταξ. 429.

⁴) Corippus II 161 ἑπ.

⁵) Βλ. ἀνωτ. σελ. 31 ἑπ. ἰδίᾳ ὅσον ἀφορᾷ τὴν θέσιν τοῦ Ο. TREITINGER περὶ τοῦ χωρίου Βασ. Τάξεως 410₁₂ - 411₅.

Ρητῶς παραδίδεται περὶ τοῦ Ἀναστασίου Α΄ ὅτι μετὰ τὴν στέψιν διὰ μανιακίου καὶ τὴν ἐπ' ἀσπίδος ἀνύψωσιν καὶ ἐνδημήθη παρὰ τῶν στρατιωτῶν καὶ δημοτῶν¹. Ἐχομεν οὕτω μίαν εἰσέτι ἔνδειξιν διαφωτιστικὴν τοῦ τρόπου, καθ' ὃν εἰσάγονται βαθμιαίως εἰς τὸ τυπικὸν καὶ καθιεροῦνται τὰ νέα στοιχεῖα. Ἡ σύγκλητος δὲν μετέσχεν οὔτε ὡς θεατῆς τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Λέοντος Α΄, κατ' ἀναλογίαν δὲ οὔτε τῆς προηγηθείσης τοῦ Μαρκιανοῦ. Κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Ἀναστασίου Α΄ παρίστατο μὲν, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι δὲν μετέσχε τῶν ἀναφωνήσεων, ἅς ἀπηύθυνον μόνοι ὁ στρατὸς καὶ οἱ δῆμοι. Ἡ στάσις αὕτη τῆς συγκλήτου δὲν μὲ ξενίζει, διότι κατ' ἐκείνην τὴν στιγμήν ἢ ἐξ αὐτῆς προερχομένη πρωτοβουλία ἦτο τρόπον τινὰ ὑπὸ κρίσιν, δεδομένου ὅτι ἡ σύγκλητος εἶχεν ὑποδείξει τὸν ὑποψήφιον καὶ συνεπῶς ἀνέμενε μετ' αὐτοῦ τὴν ἀποδοχὴν καὶ ἐπιδοκιμασίαν τῆς ἐκλογῆς τῆς καὶ ὑπὸ τῶν λοιπῶν παραγόντων. Ἀτυχῶς τὸ πρωτόκολλον τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Ἰουστίνου Α΄ δὲν μᾶς διαφωτίζει περισσότερον, διότι τὰς ἀναφωνήσεις ἀποδίδει ἀορίστως εἰς πάντας. Ὑποθέτω ὅμως ὅτι δὲν θὰ διετηρήθη ἐπὶ μακρὸν τὸ καθεστὸς τοῦτο καὶ ὅτι ἡ σύγκλητος θὰ ἦνωσε βραδύτερον καὶ τὰς ἰδικὰς τῆς ἀναφωνήσεις πρὸς τὰς τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν δήμων.

Δύναται ὅμως νὰ προβληθῇ ἡ ἐξῆς ἀντίρρησης. Πῶς ἐξεδήλου ἡ σύγκλητος τὴν ἀναγνώρισιν νέου αὐτοκράτορος, ὅταν οὗτος δὲν εἶχεν ἐκλεγῆ ὑπ' αὐτῆς ἀλλ' εἶχεν ὑποδειχθῆ ὑπὸ τοῦ ἤδη βασιλεύοντος, ἐὰν γίνῃ δεκτὴ ἡ ἄποψίς μου ὅτι πράγματι ἡ σύγκλητος δὲν μετεῖχεν ἀρχικῶς τῶν ἀναφωνήσεων; Νομίζω ὅμως ὅτι τὰ κείμενα δὲν ἀφήνουν ἀναπάντητον τὸ ἐρώτημα. Τὸ περὶ τοῦ Λέοντος Β΄ πρωτόκολλον τῆς Βασιλείου Τάξεως δὲν παρέχει ἀσφαλῆ στοιχεῖα, διότι εἰς τὸ καιρῖον σημεῖον ἀπαντᾷ τὸ ἀόριστον πάντες². Ἐδειξα ὅμως νομίζω εἰς τὴν οἰκείαν θέσιν³ ὅτι τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α΄ τὴν 4 Ἀπριλίου 527 προηγήθη τὴν 1 Ἀπριλίου εἰς τὸν μέγαν τρίκλινον ἐπίσημος συγκέντρωσις τῆς συγκλήτου, καθ' ἣν αὕτη ἔλαβε γνῶσιν καὶ ἐπεκρότησε τὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἰουστίνου Α΄ περὶ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ ἀνεπιού του εἰς αὐτοκράτορα. Δεδομένου δ' ὅτι εἰς τὸ περὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α΄ πρωτόκολλον (κεφ. I 95) ρητῶς λέγεται ὅτι ἐτηρήθη τὸ κατὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Λέοντος Β΄ ἰσχύσαν τυπικόν, εἴλογον εἶναι νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι καὶ τῆς ἀναδείξεως τούτου θὰ προηγήθη τοιαύτη σύσκεψις⁴. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν τῆς ἀνακηρύξεως νέου ἡγεμόνος ὑπὸ τοῦ ἤδη βασιλεύοντος προηγείται ἀνακοίνωσις τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀποφάσεως εἰς τὴν σύγκλητον καὶ ἀποδοχὴ ταύτης ὑπὸ τῆς τελευταίας, εὐρίσκεται ἡ σύγκλητος κατ' οὐσίαν ἀλληλέγγυος πρὸς τὸν

¹) Βασ. Ταξ. 423₁₀.

²) Βασ. Ταξ. 432₉. Αἱ προηγούμεναι ἀναφωνήσεις (431₁₂ ἐπ.) καὶ τὸ ἀγνοῦστε τῆς σ. 431₂₁, αἱ ὅποια φέρονται πράγματι λεγόμεναι ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν καὶ δημοτῶν, προηγούνται τῆς παρουσιάσεως τοῦ Λέοντος Β΄ καὶ δὲν ἀναφέρονται εἰς τούτον.

³) Ἀνωτέρω σ. 46 ἐπ. Βλ. καὶ τὰ ἀντίστοιχα τμήματα τοῦ κεφ. I 43α Βασ. Τάξεως.

⁴) Ἡ δὴλωσις καὶ παρεκλήθη (sc. ὁ Λέων Α΄) ὥστε ποιῆσαι τὸν καισαρὰ βασιλέα (Βασ. Ταξ. 413₇) εἶναι πολὺ ἀόριστος.

προτείνοντα ἡγεμόνα ἔναντι τῶν λοιπῶν παραγόντων καὶ ἐπομένως εἰς ἀνάλογον θέσιν πρὸς ἐκείνην, ἣν κατέχει, ὅταν μόνη ἐνεργῇ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ὑποψηφίου.

Καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν δευτέραν περίπτωσιν, καθ' ἣν ὁ νέος αὐτοκράτωρ ἀναγορεύεται ὑπὸ τοῦ ἤδη βασιλεύοντος, παρατηροῦμεν ὅτι ὡς κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν περίοδον (324-450), οὕτω καὶ νῦν ἐπανειλημμένως ὁ κυβερνῶν αὐτοκράτωρ προσλαμβάνει συνάρχοντα (κατὰ κανόνα τὸν υἱόν του, ἔαν ἔχη, ἢ ἄλλο πρόσωπον — μεθ' οὗ συνήθως συνάπτει καὶ συγγενικούς δεσμούς — θετὸν υἱόν, γαμβρόν). Ὁ χρόνος καὶ αἱ συνθήκαι ὑφ' ἃς ἐγένετο εἰς ἐκάστην περίπτωσιν ἢ πρόσληψις συνάρχοντος ἦσαν τοιαῦται, ὥστε νὰ μὴ προκύψουν ζητήματα διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς μεταξὺ των ἱεραρχίας, ὡς θὰ ἴδωμεν ὅτι συνέβη εἰς τὰς ἐπομένας περιόδους, ὅτε διεμορφώθη ἡ ἐννοιολογικὴ διάκρισις τῶν μεγάλων ἀπὸ τῶν μικρῶν βασιλέων κλπ. Καὶ τοῦτο διότι κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας εἴτε ἡ ἐξουσία ἐκάστου συνάρχοντος ἐξετείνετο εἰς διάφορον γεωγραφικὸν χῶρον (υἱοὶ Κωνσταντίνου Α', Οὐαλεντινιανὸς Α' — Οὐάλης, κλπ.) εἴτε τὸ νεαρὸν τῆς ἡλικίας τοῦ συμβασιλέως δὲν ἐπέτρεπε τὴν ἄσκησιν καὶ πραγματικῆς ἐξουσίας (π. χ. υἱοὶ Θεοδοσίου Α', Θεοδόσιος Β', Λέων Β'), εἴτε ἡ ἀνάδειξις συμβασιλέως ἀνεβάλλετο ἐπὶ μακρόν, πραγματοποιουμένη ὑπὸ τοῦ ὑπάρχοντος αὐτοκράτορος ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του (π. χ. Ἰουστινιανὸς Α', Τιβέριος, Μαυρικίος).

Ἐκ τοῦ πρωτοκόλλου τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Λέοντος Β' σαφῶς προκύπτει ὅτι δὲν ἔλαβε χώραν οὔτε στέψις διὰ μανιακίου οὔτε ἀνύψωσις ἐπ' ἀσπίδος. Τὸ αὐτὸ καθίσταται ἐμφανὲς τόσον ἐκ τοῦ συντόμου κεφαλαίου περὶ τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α', ὅσον καὶ ἐκ τῶν ἱστοριοφιλολογικῶν μαρτυριῶν περὶ τοῦ Τιβερίου Α' καὶ Μαυρικίου¹. Τὸ τυπικὸν τῆς ἀναγορεύσεως συμβασιλέως συνίσταται μόνον εἰς τὴν περιβολὴν τῆς πορφύρας καὶ τοῦ διαδήματος καὶ τὴν ὑπὸ τῶν παρισταμένων ἀναφώνησιν τούτου εἰς αὐγουστον, εὐθύς ὡς οὗτος περιβληθῆ τὰ ὡς ἄνω σύμβολα. Τὸ διάδημα θέτει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀναγορευομένου ἰδιοχείρως ὁ ὑπάρχων αὐτοκράτωρ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν ὠρισμένων εὐχῶν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου — ἀφ' οὔτου ἐπεκράτησε νὰ μετέχη τῆς τελετῆς καὶ ὁ ἀνώτατος ἡγέτης τῆς ἐκκλησίας —, ἐν ᾧ οἱ παριστάμενοι ἀναφωνοῦν τρεῖς εὐτυχῶς. Ἡ περιβολὴ διὰ τοῦ διαδήματος τελεῖται εἰς κοινήν θέαν τῶν παρισταμένων.

Συγκρίνοντας τὸ τυπικὸν τῆς ἀναγορεύσεως αὐτοκράτορος χηρεύοντος τοῦ θρόνου πρὸς τὸ τῆς ἀναγορεύσεως συμβασιλέως, παρατηροῦμεν οὐπιώδεις διαφορὰς. Εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο προέχουσα μορφή εἶναι ὁ ὑπάρχων αὐτοκράτωρ καὶ τὰ πάντα ἀπορ-

¹) Ἐκ τῆς προγενεστέρας περιόδου ἡ λίαν ἐκτεταμένη περιγραφή τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Γρατιανοῦ Α' ὑπὸ τοῦ πατρὸς του ἀγνοεῖ παντελῶς τοὺς ἀνωτέρω τύπους. Καίτοι δὲ αἱ περὶ τῆς ἀναδείξεως τῶν ἐπομένων συμβασιλέων εἰδήσεις εἶναι λίαν πενιχραί, οὐδεμίαν καταλείπουν ἀμφιβολίαν ὅτι καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας τὸ κέντρον τοῦ βάρους ἔχει τεθῆ εἰς τὴν περιβολὴν τῆς πορφύρας καὶ τοῦ διαδήματος.

ρέουν ἐξ ἐκείνου, ἐνῶ οἱ λοιποὶ παράγοντες προσλαμβάνουν τὴν θέσιν διακοσμητικῶν στοιχείων. Ὁ αὐτοκράτωρ, ἐνσάρκωσις τῆς κυρίαρχου ἐξουσίας, δύναται νὰ τὴν μεταβιβάσῃ ἄνευ τῆς μεσολαβήσεως οἰουδήποτε τρίτου· οὕτω καθίσταται περιττὴ ἡ στέψις διὰ μανιακίου καὶ ἡ ἀνύψωσις ἐπ' ἀσπίδος, πράξεις δι' ὧν εἰς τὴν περίπτωσιν χηρείας τοῦ θρόνου μεταβιβάζεται εἰς τὸν ἀναγορευόμενον ὑπὸ τοῦ στρατιωτικοῦ παράγοντος ἡ ἐξουσία, ἣτις διὰ τοῦ θανάτου ἢ καθ' οἰονδήποτε ἄλλον τρόπον ἀφανισμοῦ τοῦ προκατόχου αὐτοκράτορος περιήλθε καὶ πάλιν εἰς τὸν στρατόν¹. Ἐπίσης τὴν στέψιν τοῦ νέου συνάρχοντος διὰ τοῦ διαδήματος τελεῖ ἰδιοχείρως ὁ αὐτοκράτωρ καὶ οὐχὶ ὁ πατριάρχης, τοῦ ὁποίου ἡ σύμπραξις εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην συνίσταται εἰς μόνην τὴν ἀπαγγελίαν εὐχῶν. Ὁ στρατὸς περιορίζεται νὰ ἀναγνωρίσῃ δι' ἀναφωνήσεων τὸν νέον αὐγουστον. Ὅμοία εἶναι καὶ ἡ συμβολὴ τῶν δῆμων. Ἡ σύγκλητος, ὡς ἀνέπτυξα, παρέχει ἐκ τῶν προτέρων τὴν ἐπιδοκιμασίαν τῆς (τοῦλάχιστον μέχρι τῶν μέσων τοῦ 5' αἰῶνος). Εἰς τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Λέοντος Β' ἐμφανίζεται μετὰ τὸ πέρας τῆς τελετῆς προσφέρουσα χρυσοῦν στέφανον εἰς τὸν νέον αὐγουστον, ἀλλ' ἡ πράξις αὕτη εἶναι ἄσχετος πρὸς τὸ τελετουργικὸν τυπικὸν τῆς ἀναγορεύσεως².

Τὸ διάδημα ἔχει καταστῆ πλέον τὸ κατ' ἐξοχὴν σύμβολον τῆς αὐτοκρατορικῆς ιδιότητος, ὡς δεικνύει καὶ τὸ ἀκόλουθον ἐπεισόδιον ἐκ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀναστασίου Α'. Ὅταν συνεπέα τῆς εἰς μονοφυσιτικὰς τάσεις ὀφειλομένης προσθήκης εἰς τὸ Τρισάγιον ἤρχισε νὰ ὀγκῶται κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τὸ κῦμα τῆς λαϊκῆς δυσφορίας (ἔτ. 512), ὁ Ἀναστάσιος Α' προσῆλθεν εἰς τὸν Ἰππόδρομον *δίχα διαδήματος*. Ἡ κατάλληλος προσλαλιὰ τοῦ αὐτοκράτορος μετέστρεψε καὶ πάλιν ὑπὲρ αὐτοῦ τὸ λαϊκὸν φρόνημα καὶ τὰ πλήθη *ἠσύχασαν, αἰτήσαντες αὐτὸν φορέσαι τὸ στέμμα*³.

Αἱ ἀναγορεύσεις τῶν αὐτοκρατόρων ἀμφοτέρων τῶν κατηγοριῶν ἐκ τῆς περιόδου ταύτης διεξήχθησαν εἰς τοὺς ἀκολουθούτους χώρους: Ἐβδομον (Μαρκιανός, Λέων Α', Βασιλίσκος, Φωκάς), Ἰππόδρομον (Λέων Β', Ζήνων, Ἀναστάσιος Α', Ἰουστίνος Α', Ὑπατίου ἀπόπειρα), ἀνάκτορα (Ἰουστινιανός Α', Ἰουστίνος Β', Τιβέριος, Μαυρίκιος) καὶ εἰδικῶς εἰς τὸν πρὸ τῆς αἰθούσης τῶν ἰθ' ἀκουβίτων ἀνοικτὸν χώρον, τὸ τριβουνάλιον ἢ δέλφακα, περὶ οὗ ὁ συγγραφεὺς τοῦ 5' αἰῶνος Εὐάγριος παρατηρεῖ *ἐν τῇ ὑπαίθρῳ αὐτῇ, ἐνθα παλαιὸν ἔθος λέγει τὰ τοιαῦτα* (sc. ἀναγορεύσεις αὐτοκρατόρων) *γίνεσθαι*⁴. Ἡ πρώτη ἐντὸς θρησκευτικοῦ χώρου τελεσθεῖσα στέψις εἶναι ἡ τοῦ Φωκά, λαβοῦσα χώραν εἰς τὴν ἐν τῷ Ἐβδόμῳ κειμένην ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου.

Τὸ πρόβλημα τῆς νομικῆς ἀναγκαιότητος τῆς στέψεως ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ μὲν ἀποφαίνονται ἀρνητικῶς, οἱ δὲ καταφατι-

¹) Πρὸβλ. ENSSLIN, Torqueskrönung σ. 286 ἐπ., 297 ἐπ.

²) Πλείονα ἀνωτέρω σ. 31 - 32 καὶ 35.

³) Excerpta de insidiis ἔκδ. C. de BOOR, Excerpta historica jussu imp. Constantini Porphyrogeniti confecta, Berolini 1905 σ. 170 (III fr. 42), Πασχ. Χρον. 610, Μαλ. 407 - 408.

⁴) Εὐάγριος σ. 208· πρὸβλ. καὶ Θεοφ. Σμ. I 1. 1.

κῶς, ἀλλὰ μὲ τὴν αὐτὴν κατηγορηματικὴν ἐκατέρωθεν. Ὡς ἐτόνισα καὶ εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς παρουσίας μελέτης, εἶναι ἐπικίνδυνον νὰ γενικεύωμεν τὰ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δεδομένων μιᾶς ἐποχῆς ἐπὶ θεσμοῦ τινος συμπεράσματα καὶ νὰ τὰ ἐπεκτείνωμεν εἰς ὅλην τὴν χρονικὴν ἔκτασιν τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας. Ἐκ τῆς διεξοδικῆς ἀναλύσεως τῶν ἐπὶ μέρους περιπτώσεων ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Ε' μέχρι τοῦ τέλους τοῦ Γ' αἰῶνος κατεδείχθη, νομίζω, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅτι ὑπάρχοντος αὐτοκράτορος ἢ ἀναγόρευσις συνάρχοντος τελειοῦται διὰ τῆς περιβολῆς αὐτοῦ μὲ τὴν πορφύραν καὶ τὸ διάδημα καὶ τῆς ἐπακολουθούσης ἀνακηρύξεώς του εἰς αὐγουστον, ἀφ' ἑτέρου δ' ὅτι χηρεύοντος τοῦ θρόνου, ἢ ἀναγόρευσις αὐτοκράτορος ἀκολουθεῖ τοὺς ἐν σελ. 58 ἐπ. ἐκτεθέντας τύπους, ὀλοκληρουμένη μόνον μετὰ τὴν περιβολὴν τῆς πορφύρας καὶ τοῦ διαδήματος καὶ τὴν ἐκ νέου ἀναφώνησιν τοῦ ἀναγορευομένου ὡς αὐγούστου. Συνεπῶς κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστον στοιχεῖον τῆς καθ' ὅλου ἀναγορεύσεως ἢ διὰ τοῦ διαδήματος περιβολή. Δεδομένης δὲ τῆς τοιαύτης λειτουργίας τῆς στέψεως καὶ τῆς θέσεως, ἣν κατέχει αὕτη μεταξὺ τῶν τελετουργικῶν τύπων πρὸς ἀνακήρυξιν αὐτοκράτορος, θεωρῶ τὴν περιβολὴν τοῦ διαδήματος νομικῶς ἀναγκαίαν, ἀδιαφόρως ἂν αὕτη τελῆται ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἢ τοῦ πατριάρχου. Ἐπαναλαμβάνω ὅτι τὰ ἀνωτέρω ἰσχύουν μόνον διὰ τὸ χρονικὸν διάστημα, καθ' ὃ ἢ στέψις ἀποτελεῖ ἐνιαῖον καὶ ἀναπόσπαστον τμήμα τῆς ὅλης ἀναγορεύσεως. Ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁμοῦς ἢ στέψις διαχωρίζεται (ἐτ. 602) καὶ μεταβάλλεται εἰς αὐθύπαρκτον καὶ ἀνεξάρτητον τελετὴν, ἀπέχουσαν πολλάκις τῆς ἀναγορεύσεως κατὰ ἡμέρας, ἑβδομάδας καὶ μῆνας ἀκόμη, προσλαμβάνει ἄλλην μορφήν μὲ θρησκευτικὸν χαρακτήρα, καθίσταται δὲ ξένη πρὸς ἐννόμους συνεπείας, ἐνῶ μέχρι τοῦδε, παρὰ τὴν συμμετοχὴν τοῦ πατριάρχου εἴτε ὡς ἀπλοῦ παραστάτου πρὸς ἀπαγγελίαν τῶν εὐχῶν εἴτε ὡς στέφοντος (coronator), εἶχε τὸν χαρακτήρα καθαρῶς κοσμικῆς τελετῆς.

Οἱ ἀποδεχόμενοι τὴν νομικὴν ἀναγκαιότητα τῆς στέψεως ἐρευνηταὶ θεωροῦν τὸν πατριάρχην ὡς ἐκπρόσωπον τῆς ἐκκλησίας¹, ἐνῶ οἱ ὑποστηρίζοντες τὴν ἀντίθετον ἐκδοχὴν φρονοῦν ὅτι οὗτος ἐνεργεῖ ὡς ἐντολοδόχος τῶν ἐκλογέων². Εἰς τὰ κείμενα, δὲν ἠδυνήθην νὰ εὔρω σοβαρὰ σημεῖα ὑπὲρ τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης ὑποθέσεως. Τὸ γεγονός ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἀποδίδει τὴν ἐκλογὴν του εἰς τὴν θείαν βούλησιν καὶ

¹) P. CHARANIS, *Modiolus* ἰδία σ. 193 ἐπ. καὶ τοῦ *Αὐτοῦ*: The crown modiolus once more ἐν *Byzantion* τ. 13 (1938) σ. 378 ἐπ., A. VASILIEV, *Justin the first*, Cambridge Mass. 1950 σ. 78 - 79, BRÉHIER, *Institutions* σ. 9 ἐπ. Ὁ G. OSTROGORSKY, *Geschichte* ² σ. 51 φαίνεται νὰ ἔχη μεταβάλλει ἀπόψεις ὡς πρὸς τὴν νομικὴν σημασίαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς στέψεως, τῆς ὁποίας ἄλλοτε ὑπερημύνετο. (Ὁὕτως ἐν *Geschichte und Entwicklung der byzantinischen Krönungsordnung* ἐν *Congrès Intern. des études byzantines, Résumés des rapports et communications*, Paris 1940 σ. 14 καὶ ἐν *B. Z.* τ. 41 (1941) σ. 211 ἐπ.)

²) W. SICKEL ἰδία σ. 525 ἐπ., J. B. BURY, *The constitution of the later roman empire*, Cambridge 1909 καὶ ἐν *Selected Essays* by H. Temperley, Cambridge 1930 σ. 104 ἐπ., O. TREITINGER ἐν *B. Z.* τ. 39 (1939) ἰδία σ. 198 ἐπ., ENSSLIN, *Kaiserkrönung* σ. 16 ἐπ. Πρβλ. F. Dölger ἐν *B. Z.* τ. 38 (1938) σ. 240.

τὴν ἐνέργειαν τῆς Ἁγίας Τριάδος, εἰσαγομένης οὕτω τῆς ἐλέφ Θεοῦ μοναρχίας¹, οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει μὲ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν ἀντίληψιν περὶ τοῦ στέφοντος πατριάρχου ὡς ἐκπροσώπου τῆς². Εἰς τὸ θεῖον ἐπίσης ἀνάγουν τὴν ἀναγόρευσίν των καὶ οἱ δεχθέντες τὸ στέμμα ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις εἶναι βέβαιον ὅτι δὲν ἐνήργει ὡς ἐκπρόσωπος τῆς Ἐκκλησίας. Ἐντύπωσιν πάντως προκαλεῖ τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὰς μέχρι τῶν μέσων τοῦ 5' αἰῶνος ἀναγορεύσεις, ὡσάκις ὁ πατριάρχης εἶναι ὁ ἐπιθέτων τὸ στέμμα, καταβάλλεται φροντίς, ὅπως ἀποκρυβῆ τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς τελετῆς ἀπὸ τῶν βλεμμάτων τῶν παρισταμένων.

Λεδομένου ὅτι εἰς τὸ Βυζάντιον δὲν ἐρρυθμίζετο νομοθετικῶς ἡ διαδοχὴ, κατεβλήθη κατὰ καιροὺς προσπάθεια, ὅπως κατὰ τινα τρόπον διακριθῆ τῶν λοιπῶν μελῶν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας ὁ προοριζόμενος διὰ τὴν διαδοχὴν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον κατὰ τὴν πρῶτον βυζαντινὴν περιόδον ἐκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ ἀνακηρύσσεται καῖσαρ (*χειροτονεῖται καῖσαρ*, κατὰ τὴν βυζαντινὴν ὀρολογίαν) ὁ πρωτότοκος υἱὸς αὐτοκράτορος ἢ, μὴ ὑπάρχοντος τοιούτου, ἕτερος στενὸς συγγενῆς του. Τοῦτο ὅμως δὲν ἠμπόδιζεν ὅπως καὶ ἄλλα μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας ἀναδειχθοῦν καίσαρες. Κατὰ τὴν ἐπιγραμματικὴν διατύπωσιν τοῦ R. Guiland³ ὁ τίτλος τοῦ καίσαρος συνεπήγετο ἐνδεχομένην μόνον προσδοκίαν διὰ τὴν εἰς τὸν θρόνον διαδοχὴν. Πάντα τὰ σχετικὰ παραδείγματα ἀναδείξεως καيسάρων ἐν Βυζαντίῳ συνεκέντρωσεν ὁ ἀκάματος ἐρευνητῆς τῶν ἀξιωμάτων καὶ τίτλων τῆς πολιτικῆς ἱεραρχίας R. Guiland εἰς μελέτην του περὶ τοῦ καθ' ὄλου θεσμοῦ τοῦ καίσαρος, εἰς ἣν καὶ παραπέμπεται ὁ ἀναγνώστης⁴. Μόνη ἐξαίρεσις γίνεται ἐνταῦθα δι' ἐκείνας τὰς περιπτώσεις, αἵτινες εἶναι γνωσταὶ μὲ πλείονας λεπτομερείας (π.χ. ἡ τοῦ Ἰουλιανοῦ, τοῦ Τιβερίου) καὶ δύνανται συνεπῶς νὰ διαφωτίσουν περισσότερον τὸ ὑπ' ἐμοῦ ἐξεταζόμενον θέμα. Ἐκ τῆς μελέτης τῶν διαφορῶν περιπτώσεων συνάγεται ὅτι οὐδεμίαν ἐπίδρασιν ἀσκεῖ ἀναφορικῶς πρὸς τὴν τηρητέαν διαδικασίαν καὶ τὸ ἐφαρμοστέον τυπικὸν διὰ τὴν ἀνακήρυξιν αὐτοκράτορος τὸ γεγονός ὅτι οὗτος διετέλεσε καῖσαρ (βλ. π.χ. τὰς περιπτώσεις Λέοντος Β', Τιβερίου, Ἡρακλωνᾶ, Ρωμανοῦ Α' κλπ.). Ἀναγράφω ὀνομαστικῶς τοὺς μέχρι τέλους τῆς περιόδου ταύτης αὐτοκράτορας, οἱ ὅποιοι προηγουμένως εἶχον ἀναδειχθῆ καίσαρες: οἱ τρεῖς υἱοὶ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ὁ Ἰουλιανός, ὡς καὶ οἱ Ἀρκάδιος, Ὀνώριος, Λέων Β', Μᾶρκος υἱὸς Βασιλίσκου, Τιβέριος Α' καὶ Μαυρίκιος. Κατὰ τὰς ἐπομένους περιόδους διετέλεσαν καίσαρες οἱ αὐτοκράτορες Ἡρακλωνᾶς, Ρωμανὸς Α', Ρωμανὸς Γ' Ἀργυρὸς καὶ Μιχαὴλ Ε'.

¹) Βλ. σχετικῶς τὴν λαμπρὰν ἀνάπτυξιν τοῦ W. ENSSLIN, Gottkaiser κλπ. ἰδίᾳ σ. 83 ἐπ.

²) Πρὸβλ. W. ENSSLIN ἐν B. Z. τ. 45 (1952) σ. 76.

³) Εἰς τὴν σ. 172 τῆς ἐν τῇ ἐπομένῃ σημειώσει παραπεμπομένης μελέτης του.

⁴) R. GUILLAND, Études sur l'histoire administrative de l'empire byzantin. Le Césarats ἐν Orientalia Christiana periodica τ. 13 (1947) σ. 168 - 194.

ΜΕΣΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (610 - 1081)

Αἱ εἰς τὴν Ζ' καὶ Η' ἑκατονταετηρίδα ἀναγόμεναι πηγαὶ ὑστεροῦν καὶ εἰς ἕκτασιν καὶ εἰς ποιότητα ἀπὸ τὰς εἰς τοὺς λοιποὺς αἰῶνας τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας ἀναφερομένης καὶ ὡς ἐκ τούτου δυσχεραίνεται ἡ παρακολούθησις τῶν τὴν ἀνοδὸν αὐτοκράτορος ἀφορωσῶν ἐξελίξεων.

Εἰς τὴν ἀνατροπὴν τοῦ Φωκᾶ μεγάλως συνήργησεν ἡ σύγκλητος¹, ἔλθοῦσα εἰς συνεννόησιν μὲ τὸν στρατηγὸν τῆς Ἀφρικῆς Ἡράκλειον², ὅστις ἀπέστειλε πρὸς τοῦτο εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν ὁμώνυμον υἱὸν του. Ἡ τὸ πρῶτον εἰς τὴν περιπτώσιν τοῦ Φωκᾶ παρατηρηθεῖσα διάκρισις μεταξὺ ἀναγορεύσεως καὶ στέψεως εἶναι πολὺ ὀλιγώτερον ἐκδηλὸς εἰς τὰ κείμενα τὰ ὁμιλοῦντα περὶ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Ἡρακλείου. Πληρύτερα εἶναι ἡ ἀφήγησις τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου, ρητῶς μὲν μνημονεύουσα τῆς ἀνακηρύξεως εἰς βασιλεία (5 Ὀκτωβρίου 610)³ ὑπὸ τῆς συγκλήτου βουλῆς καὶ τοῦ δήμου, εἶτα δὲ τῆς στέψεώς του ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Σεργίου⁴, παραλείπουσα ὁμῶς τὴν ἀναγραφὴν τοῦ χώρου τῆς τελετῆς, ὅστις, καθ' ἃ παραδίδεται ὑπὸ τοῦ Πασχ. Χρονικοῦ καὶ τοῦ Γεωργίου μοναχοῦ, ἦτο ἡ Ἁγία Σοφία. Ἐκ τῶν κειμένων τούτων εἰς μὲν τὸ πρῶτον φαίνεται τὸ κέντρον τοῦ βάρους νὰ πίπτῃ εἰς τὸν πατριάρχη, διότι τούτου μόνου γίνεται μνεία⁵, ἐνῶ τὸ δεύτερον ἐπαναλαμβάνει τὴν πληροφορίαν τοῦ Νικηφόρου σχετικῶς πρὸς τὴν ἀναγόρευσιν ὑπὸ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ λαοῦ τῆ συμπράξει τοῦ πατριάρχου Σεργίου, χωρὶς ὁμῶς νὰ μνημονεύῃ ἰδιαιτέρως τῆς στέψεως⁶. Κατὰ περιέργον σύμπτωσιν εἰς οὐδὲν τῶν παραδιδόντων τὰ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Ἡρακλείου κειμένων γίνεται λόγος περὶ τοῦ στρατιωτικοῦ παράγοντος. Ὡσαύτως ὁ Θεοφάνης — καὶ, ὡς εἰκόσ, οἱ ἕξ αὐτοῦ ἐξαρτώμενοι χρονογράφοι — δὲν ἀναφέρει τὴν ἐν τῇ Ἁγ. Σοφίᾳ τελετὴν ἀλλ' ὁμιλεῖ περὶ ἐτέρας εἰς τὰ βασιλεία, εἰς τὸν Ἁγιὸν Στέφανον τῆς Δάφνης, ἐνθα ὁ Ἡράκλειος... ἐστέφθη ὑπὸ Σεργίου πατριάρχου⁷. Νομίζω ὅτι τὰ ἀνωτέρω χωρία ὁμιλοῦν περὶ τοῦ γάμου τοῦ Ἡρακλείου μετὰ τῆς Φαβίας - Εὐδοκίας,

¹) Διὰ τὴν δράσιν τῆς συγκλήτου κατὰ τὴν ἀπασχολοῦσαν ἡμᾶς περίοδον βλ. CH. DIEHL, Le sénat et le peuple byzantin aux VIIe et VIIIe siècles en Byzantion τ. 1 (1924) σ. 201 - 213.

²) Θεοφ. 297, Ζωναρᾶς III 202.

³) Διὰ τὴν χρονολόγησιν βλ. F. DÖLGER ἐν B. Z. τ. 33 (1933) σ. 142.

⁴) Νικηφ. Ἰστ. 5: τέλος ὑπὸ τῆς συγκλήτου βουλῆς καὶ τοῦ δήμου Ἡράκλειος βασιλεὺς ἀνακηρύσσεται καὶ τὸν βασιλεῖον παρὰ τοῦ προέδρου περιβάλλεται στέφανον.

⁵) Πασχ. Χρον. 701: καὶ περὶ ὧραν ἐνάτην αὐτῆς τῆς δευτέρας ἡμέρας ἐστέφθη Ἡράκλειος βασιλεὺς ἐν τῇ ἁγιωτάτῃ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ὑπὸ Σεργίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Σημειωτέον ὅτι ὁ ὄρος ἐστέφθη εἰς τὸ Πασχ. Χρονικὸν χρησιμοποιεῖται καὶ πρὸς δήλωσιν ἀναγορεύσεως. Πχ. 611: ὄντινα (sc. Ἰουστίνου Α') ὁ στρατὸς... ἅμα τῷ δήμῳ στέφαντες ἐποίησαν βασιλεία..

⁶) Γεωρ. μον. II 667· πρβλ. Λέοντα Γραμμ. 147.

⁷) Θεοφ. 299_s, Λέων Γραμμ. 147, Σκυλ. - Κεδρ. I 713, Ζωναρᾶς III 203.

ἥς τὴν ἀνακήρυξιν εἰς αὐγούστην ἀναγράφουν ἐν τῇ αὐτῇ ἀλληλουχίᾳ τὰ ὡς ἄνω κείμενα¹, γεγονότα τὰ ὁποῖα παραλείπονται εἰς τὰς πηγὰς τῆς πρώτης ὁμάδος (Νικηφ. πατρ., Πασχ. Χρον. καὶ Γεώργ. μον.). Φαίνεται ὅτι ὁ Θεοφάνης, παρασυροθεὶς ἐκ τῆς χρήσεως εἰς τό, ἐξ οὗ ἦντλησε τὴν πληροφορίαν του, παλαιότερον ἱστοριογραφικὸν ἔργον τοῦ ρήματος ἐστέφθη — δυναμένου, ὡς γνωστόν, νὰ χρησιμοποιηθῆ πρὸς δήλωσιν τόσον τοῦ *στεφανώματος* (=γάμου) ὅσον καὶ τοῦ *στεψίμου* (=στέψεως εἰς βασιλέα)—ἐξέλαβε τὴν εἰς τὸν γάμον τοῦ Ἡρακλείου ἀναγομένην μαρτυρίαν ὡς τὴν δηλοῦσαν τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνοδὸν ἐντεῦθεν καὶ ἡ σύγχυσις περὶ τὸ ὄνομα τοῦ χώρου τῆς τελετῆς². Ἐπιθυμῶν δὲ ὁ χρονογράφος νὰ διασαφηνίσῃ περισσότερον τὰ πράγματα προσέθηκε : *καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ὁμοῦ αὐτοκράτωρ καὶ νυμφίος ἀναδείκνυται*³.

Ὁ Ἡράκλειος, ὡς παραδίδεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πατρ. Νικηφόρου, ἔσπευσεν εὐθὺς μετὰ τὸ βάπτισμα νὰ ἀνακηρύξῃ βασιλέα τὸν ἐκ τῆς πρώτης συζύγου του Εὐδοκίας υἱόν, *Ἡράκλειον* καὶ *νέον Κωνσταντῖνον* ὀνομαζόμενον. Ἐξ ὄλων τῶν πηγῶν πληρεστέραν εἰκόνα παρέχει τὸ Πασχ. Χρονικόν : *Κατὰ Ρωμαίους ἱανοναρίῳ κβ', ἡμέρᾳ δευτέρᾳ, ἐστέφθη τὸ παιδίον Ἡράκλειος νέος Κωνσταντῖνος βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἡρακλείου εἰς τὸ παλάτιν καὶ εὐθέως ἀνῆλθεν εἰς τὸ Ἴπποδρόμιον, ἀκεῖ στεφθεὶς προσεκνήθη ὑπὸ τῶν συγκλητικῶν ὡς βασιλεὺς καὶ εὐφημήθη ὑπὸ τῶν μερῶν καὶ οὕτω σὺν τῷ πατρὶ αὐτοῦ ἐξῆλθεν εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν . . .* (22 Ἰανουαρίου 613)⁴. Διὰ τὴν ἀκριβεστέραν κατανόησιν τοῦ χωρίου συμβάλλει τὸ κεφ. Π 27 τῆς Βασ. Τάξεως, περιγράφον τὴν κατὰ τὴν 4 Ἰουλίου 638⁵ ἀνακήρυξιν εἰς βασιλέα τοῦ ἐκ τῆς Μαρτίνης, δευτέρας συζύγου τοῦ Ἡρακλείου, υἱοῦ τῶν *Ἡρακλωνᾶ*. Καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις φαίνεται ὡς νὰ χωρίζεται τὸ τελετουργικὸν τυπικὸν εἰς δύο τμήματα, ὧν τὸ πρῶτον περιλαμβάνει τὴν κυρίως στέψιν, τὸ δεύτερον δὲ τὴν ὑπὸ τῶν κοσμικῶν παραγόντων πανηγυρικὴν ἀναγνώρισιν τοῦ ἄρτι στεφθέντος. Κατὰ τὸ πρωτόκολλον τῆς Βασ. Τάξεως ἐκλήθη ὁ πατριάρχης καὶ ἡ σύγκλητος εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ ὁ μὲν πα-

¹) Θεοφ. 299¹⁰, Λέων Γραμμ. 147, Σκυλ. - Κεδρ. I 713, Ζωναρᾶς III 203. Ὡς γνωστόν ἡ ἀνακήρυξις εἰς αὐγούστην τῆς συζύγου αὐτοκράτορος τελεῖται συνήθως τὴν ἡμέραν τοῦ γάμου των. Κατὰ τὴν μέσσην βυζαντινὴν περίοδον ὁ συνήθης χώρος, ἐν ᾧ ἐτελοῦντο οἱ βασιλικοὶ γάμοι καὶ ἡ ἀνακήρυξις αὐγούστης, ἦτο ὁ Ἁγ. Στέφανος τῆς Δάφνης.

²) Οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ δέχονται ἀπλῶς διάφορον παράδοσιν τοῦ χώρου τῆς τελετῆς. Οὕτω GREITINGER, Reichsidee σ. 13 σημ. 17. Τὴν ὑπὸ τούτου ὑποστηρικθεῖσαν ἄποψιν, καθ' ἣν ὁ μητροπολίτης Κυζίκου Στέφανος ἔσπευσεν ἐκεῖ τὸν Ἡράκλειον πλέοντα πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐναντίον τοῦ Φωκᾶ (αὐτόθι, σ. 13 σημ. 17), γενομένην ἄλλοτε ἀποδεκτὴν καὶ ὑπὸ τοῦ G. OSTROGORSKY ἐν B. Z. τ. 41 (1941) σ. 214, πειστικῶς ἀντέκρουσεν ὁ W. ENSSLIN, Kaiserkrönung σ. 26 - 27, ὅστις ἀπέδειξεν ὅτι εἰς τὸ παραπεμπόμενον χωρίον τοῦ Θεοφάνους 292 οὐδεὶς γίνεται λόγος περὶ στέψεως.

³) Θεοφ. 299, Λέων Γραμμ. 147, Σκυλ. - Κεδρ. I 713, Ζωναρᾶς III 203.

⁴) Πασχ. Χρον. 703. Πρβλ. Νικηφ. Ἰστ. 9, Ζωναρᾶν III 204. Διὰ τὴν χρονολόγησιν βλ. F. DÖLGER ἐν B. Z. τ. 33 (1933) σ. 142.

⁵) Ἡ ἀκριβὴς χρονολόγησις κατὰ τὸν R. GUILLAND, Études sur l'histoire administrative de l'empire byzantin. Le Césarât ἐν Orient. Christ. per. τ. 13 (1947) σ. 174.

τριαρχης εισηλθεν προς τον βασιλέα, παρόντος και Κωνσταντίνου δεσπότου του αυτού γνησίου αδελφοῦ¹· ἡ δὲ εὐχὴ ἐγένετο ἐν τῷ ἁγίῳ Στεφάνῳ τῆς Δάφνης...². Τὴν εὐχὴν ἀπήγγειλεν ὁ πατριαρχης. Ἀκολουθῶς ἀφηρέθη τὸ κάλυμμα, τὸ ὁποῖον ἔφερεν ὁ μικρὸς Ἡρακλωνᾶς ὑπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ καίσαρος — ὡς καμελαύκιον χαρακτηριζόμενον³—καὶ περιεβλήθη τὸν βασιλικὸν στέφανον⁴. Τὴν στέψιν ἐτέλεσεν ὁ αὐτοκράτωρ, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ κεφαλαίου⁵ ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς συνεχείας τῆς ἀφηγήσεως, ἀναφερομένης εἰς τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Δαβίδ, τρίτου υἱοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου καὶ ἀδελφοῦ τοῦ Ἡρακλωνᾶ, εἰς καίσαρα, ἐξ ἧς εἶναι φανερὸν ὅτι τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἐνήργησεν ἀμφοτέρας (τὴν τοῦ Ἡρακλωνᾶ εἰς βασιλέα καὶ τοῦ Δαβίδ εἰς καίσαρα)· εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι τὴν ἀνακήρυξιν καίσαρος τελεῖ ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτωρ⁶, θέντων ιδιοχείρως τὸ καισαρικὸν διάδημα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ τιμωμένου. Ἐξ ἄλλου εἰς τὸ Πασχ. Χρονικὸν 703 ρητῶς προσδιορίζεται ὅτι ὁ Ἡράκλειος—Κωνσταντῖνος ἐστέφθη... ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Δὲν θεωρῶ συνεπῶς ὀρθὴν τὴν ἄποψιν τοῦ E. Stein, καθ' ἣν τὸν Ἡράκλειον—Κωνσταντῖνον ἔστειπεν ὁ πατριαρχης⁷.

Ὡς ἀνέφερα καὶ προηγουμένως, εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις τὸ τυπικὸν φαίνεται διαιρούμενον εἰς δύο μέρη, ἐξ ὧν τὸ δεύτερον εἰς μὲν τὴν περίπτωσιν τοῦ πρωτοτόκου Ἡρακλείου—Κωνσταντίνου ἔλαβε χώραν εἰς τὸν Ἰππόδρομον, εἰς δὲ τὴν τοῦ Ἡρακλωνᾶ εἰς παρακείμενον χώρον τῶν ἀνακτόρων. Κατὰ τὴν ἐκτενεστέραν πῶς ἀφήγησιν τῆς Βασ. Τάξεως, εὐθὺς μετὰ τὴν ἐν τῷ Ἁγίῳ Στεφάνῳ στέψιν ἐκλήθησαν οἱ πατρίκιοι εἰς τὸν αὐγουστέα, ἔνθα ὑπέβαλον τὰ σέβη των πρὸς τὸν μέγαν βασιλέα ὁμοίως καὶ τοὺς αὐτοῦ υἱούς⁸. Ἀκολουθῶς τὰ μέλη τῆς συγκλήτου, μεθ' ὧν συνεπορεύθη καὶ ὁ πατριαρχης, ἔλαβον θέσεις εἰς τὰ γραδῆλια τῆς ἀρέας⁹, ἐνῶ διὰ τῶν πυλῶν τοῦ ἄρματος¹⁰ εἰσηλθὸν πάντα τὰ σίγνα καὶ αἱ σχολαὶ καὶ οἱ δῆμοι¹¹. Ἡ εἰκὼν

¹) Ἡ σύγκλητος φαίνεται ὡς νὰ μὴ ἦτο παρούσα εἰς τὸν Ἁγ. Στέφανον τὴν ὥραν τῆς τελετῆς Βασ. Ταξ. 628 9-10: *εἶθ' οὕτως μετεστάλησαν κατὰ τὸ ἔθος οἱ ἐνδοξότατοι πατρίκιοι καὶ εἰσηλθὸν ἐν τῷ αὐγουστέα.*

²) Βασ. Ταξ. 628 1-5.

³) Βλ. J. DEER, Ursprung der Kaiserkrone σ. 79 ἔπ.

⁴) Βασ. Ταξ. 628 5-7.

⁵) Βασ. Ταξ. 627 13-15: *Ὅπως Ἡράκλειος ὑπὸ τοῦ ἰδίου πατρὸς ἀπὸ τῆς τοῦ καίσαρος ἀξίας ἀνήχθη εἰς τὸ σχῆμα τῆς βασιλείας...*, πρὸβλ. Νικηφ. Ἰστ. 26: *Ἡράκλειον τὸν καίσαρα στέφει βασιλέα.*

⁶) Βλ. R. GUILLAND: Études κλπ. σ. 188.

⁷) STEIN, Postconsulat σ. 891. Στιγρίζεται εἰς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θεοφ. 300₁₅ (= Σκυλ. - Κεδρ. I 714): *ἐστέφθη Ἡράκλειος... ὁ καὶ Κωνσταντῖνος ὑπὸ Σεργίου πατριαρχου.*

⁸) Βασ. Ταξ. 628 9-12.

⁹) Ἡ θέσις αὕτη ἐπεφυλάσσετο εἰς τοὺς συγκλητικούς, ὡς διδάσκει καὶ τὸ κατὰ αἰῶνα καὶ πλέον ἀπέχον τοῦ ὑπὸ συζήτησιν πρωτοκόλλου κεφ. I 43α τῆς Βασ. Τάξεως (ἀνακήρυξις εἰς καίσαρα τῶν υἱῶν τοῦ Κωνσταντίνου Ε') καὶ δὴ σ. 218₁₉₋₂₁.

¹⁰) Περὶ τῶν χώρων τούτων βλ. J. EBERSOLT, Le grand palais de Constantinople et le Livre des cérémonies, Paris 1910 σ. 63 ἔπ.

¹¹) Βασ. Ταξ. 628 13-17.

συμπληροῦται ἐκ τοῦ Πασχ. Χρονικοῦ 703, ἐν ᾧ λέγεται ὅτι μετὰ τὴν συγκέντρωσιν τῶν ὡς ἄνω παραγόντων (ἐνταῦθα αὕτη ἔλαβε χώραν εἰς τὸν Ἰππόδρομον) ὁ Ἡράκλειος - νέος Κωνσταντῖνος *στεφθεὶς προσεκνήθη ὑπὸ τῶν συγκλητικῶν ὡς βασιλεὺς καὶ εὐφημήθη ὑπὸ τῶν μερῶν*¹. Ἡ μετοχὴ *στεφθεὶς* δηλοῖ ἐνταῦθα ἀναγόρευσιν· κατ' ἐπανάληψιν δὲ κεῖται ἐν τῷ Πασχ. Χρονικῷ τὸ ρῆμα *στέφω - στέφομαι* μὲ τὴν σημασίαν τοῦ ἀναγορεύω². Θὰ ἦτο ἄλλως τε δυσερμηνευτον τὸ χωρίον ἀλλὰ καὶ ἀκατανόητον ὡς μέτρον, ἢ ἀλλεπάλληλος στέψις τοῦ αὐτοῦ προσώπου εἰς δύο διαφόρους χώρους (τὸ πρῶτον εἰς τὸ παλάτιν, νῦν δὲ εἰς τὸν Ἰππόδρομον). Ἄλλ' εἰς τὴν ἀκριβῶς συνίστατο ἢ ἀναγόρευσις, δὲν προσδιορίζεται. Γίνεται λόγος περὶ προσκνήσεως τοῦ νέου ὡς *βασιλέως* ἐκ μέρους τῶν συγκλητικῶν καὶ περὶ *εὐφημιῶν* τῶν δήμων. Εἶναι περιεργον ὅτι οὐδὲν λέγεται περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐξεδηλώθη ἡ σύμπραξις τοῦ στρατοῦ καὶ κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν τῶν δύο υἱῶν τοῦ Ἡρακλείου, καίτοι εἶναι βεβαία ἡ παρουσία τοῦ στρατιωτικοῦ παράγοντος κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ δευτέρου³, πρὸ πάντων δὲ κατὰ τὴν τοῦ ἴδρυτοῦ τῆς δυναστείας. Εἰς τὴν συνίσταντο αἱ ἀναφωνήσεις τῶν δήμων, δὲν παραδίδεται. Νομίζω ἐν τούτοις ὅτι τὸ περιεχόμενον των δὲν μετεβλήθη ἐν σχέσει πρὸς τὴν προηγουμένην περίοδον καὶ ὅτι δι' αὐτῶν ἐξηκολούθει ὁ ἀναγορευόμενος νὰ ἀνακηρύσσεται *αὔγουστος*. Τοῦτο συμπεραίνω ἐκ τῶν ἀναφωνήσεων τοῦ κεφ. Π 29, ἔνθα αἱ εἰς τοὺς ἀνωτέρω ἡγεμόνας ἀπευθυνόμεναι εὐφημίαι ἔχουν τὸν τύπον *Αὔγουστε ὁ δεῖνα τούμβικας*⁴, ἐνῶ βραδύτερον ὁ τύπος οὗτος ἀντικαθίσταται διὰ τοῦ *δεῖνα* (μεγάλου) *βασιλέως* (καὶ *αὐτοκράτορος*) *πολλὰ τὰ ἔτη*.

Πρὸς τούτοις ἔχω τὴν γνώμην ὅτι τὸ ἀνωτέρω σκιαγραφηθὲν τυπικὸν ἀποδίδει τὸν τρόπον δι' οὗ τις καθίστατο *αὐτοκράτωρ βασιλεὺς* καὶ ὅτι οἱ υἱοὶ τοῦ Ἡρακλείου εὐθύς ὡς ἀνεκηρύχθησαν *αὔγουστοι* εὐρίσκοντο νομικῶς εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν καὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ ἔναντι τοῦ πατρὸς των⁵, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ διαφόρων ἱστορικῶν στοιχείων

¹) Πασχ. Χρον. 703. Εἰς τὸ ἀντίστοιχον σημεῖον τῆς Βασ. Τάξεως 628₁₇ λέγεται ἀορίστως: *καὶ πάντων εὐφημησάντων*. Ἡ μετὰ τὸ πέρας τῶν ἀνωτέρω ἀναφωνήσεων μετάβασις εἰς τὴν Ἀγ. Σοφίαν τοῦ Ἡρακλείου, συνοδευομένου ὑπὸ τῶν εἰς βασιλεῖς ἀναδειχθέντων τέκνων του (Πασχ. Χρον. 703, Βασ. Ταξ. 628₁₇₋₂₀) δὲν ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἀναγορεύσεως ἀλλ' εἶναι σύνθητες παρακολούθημα τοιοῦτου εἴδους τελετῶν, φυσικὴ συνέπεια τῆς συσχετίσεως τῶν πάσης φύσεως κοσμικῶν ἐκδηλώσεων πρὸς τὸ Θεῖον.

²) Βλ. ἀνωτ. σελ. 67 σημ. 5.

³) Βασ. Ταξ. 628₁₆.

⁴) Βασ. Ταξ. 629 - 630. Βλ. εὐθύς κατωτέρω.

⁵) Διὰ τοῦ μέτρου τούτου ἐπεδίωκε προφανῶς ὁ Ἡράκλειος νὰ κατοχυρώσῃ κατὰ τὸν ἐμφαντικώτερον καὶ ἀσφαλέστερον δυνατὸν τρόπον τὴν διαδοχὴν εἰς τὴν οἰκογένειάν του, ἐνῶ μέχρι τοῦδε κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν περίοδον ὁ ἐπίδοχος διάδοχος ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ καίσαρος (βλ. ἀνωτ. σ. 66), μόνον δὲ βραχὺ πρὸ τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς ἐξουσίας ὑπὸ τοῦ ὑπάρχοντος αὐτοκράτορος, προβεβηκότος συνήθως τὴν ἡλικίαν ἢ κατατροχόμενου ὑπὸ βαρείας ἀσθενείας, προερχομένου ἐκ τοῦ καισαρικοῦ τίτλου εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα. Χαρακτηριστικὸν τῶν ἀντιλήψεων τοῦ Ἡρακλείου εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι τὸ γεγονός ὅτι προέβη εἰς τὴν ἀναγόρευσιν καὶ τῆς

τῆς ἐποχῆς, ἔστω καὶ ἂν ἀρχικῶς ἕνεκα τῆς νηπιακῆς των ἡλικίας δὲν ἠδύναντο ἐν τῇ πράξει νὰ συμμετέχουν εἰς τὴν ἄσκησιν τῆς ἐξουσίας. Οὕτως εἰς τὰς νεαρὰς 24 (ἔτ. 620—629) καὶ 25 (ἔτ. 629) ἀμφότεροι οἱ βασιλεῖς φέρονται μὲ τοὺς αὐτοὺς τίτλους: *αὐτοκράτορες καίσαρες Φλάβιοι ἠράκλειος καὶ ἠράκλειος νέος κωνσταντῖνος πιστοὶ ἐν χριστῷ αὐγουστοὶ καὶ ἠράκλειος καὶ ἠράκλειος νέος κωνσταντῖνος πιστοὶ ἐν χριστῷ βασιλεῖς*. Ἰδιαιτέρως ἡ ὀνομασία ἀμφοτέρων τῶν ἡγεμόνων διὰ τοῦ τίτλου βασιλεὺς εὐθὺς ἅμα τῇ ἐπισήμῳ καθιερώσει του εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν γραμματεῖαν χαρακτηρίζει λίαν ἔμφανῶς τὴν ταυτότητα τῆς νομικῆς των θέσεως, ἐνῶ παρείχeto ὠραία εὐκαιρία διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ νέου τίτλου νὰ ἐπιφυλαχθῇ οὗτος μόνον διὰ τὸν ἕνα, τὸν πρῶτον ἡγεμόνα, ἐὰν πράγματι ἡ διάκρισις ἦτο ὑπαρκτὴ ἢ ἔστω ἐπιθυμητὴ νομικῶς μεταξὺ τῶν συμβασιλέων¹. Ὡσαύτως εἰς τὰς ἀναφωνήσεις, ἃς ἀπηύθυνον οἱ κουβικουλάριοι παρουσία τῆς συγκλήτου πρὸς τὸν Ἡράκλειον, κατευθυνόμενον μετὰ τῆς οἰκογενείας του εἰς τὸν Ἰππόδρομον, οὐδεμία διαφορὰ παρατηρεῖται καὶ πάντες οἱ συμβασιλεῖς χαιρετίζονται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον². Ἐπὶ τῶν νομισμάτων πατὴρ καὶ υἱοὶ φέρουν τὸν τίτλον αὐγουστοὶ³. Τέλος ἐν τῇ διαθήκῃ τοῦ αὐτοκράτορος Ἡρακλείου, ὡς αὕτη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου διεσώθη ὀρίζεται: *ὥστε Κωνσταντῖνον καὶ Ἡράκλειον τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ βασιλεῖς ἰσοτίμους εἶναι...*⁴ ἐκ τῆς μαρτυρίας ταύτης βεβαιοῦται τοῦλάχιστον διὰ τοὺς δύο υἱοὺς τοῦ Ἡρακλείου, ἡ ἀπόλυτος ἐξίσωσις τῆς πρὸς ἀλλήλους θέσεώς των ἀπὸ νομικῆς ἐπόψεως.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἡρακλείου Β'—νέου Κωνσταντῖνου τὴν 24 Μαΐου 641, μόνος κύριος τοῦ θρόνου ἔμεινεν ὁ Ἡρακλωνᾶς, ὅστις κατόπιν ἐπιμόνου λαϊκῆς πίεσεως ἠναγκάσθη νὰ προσλάβῃ συνάροντα τὸν υἱὸν τοῦ θανόντος Ἡράκλειον καὶ τοῦτον, μετονομασθέντα εἰς **Κώνσταντα (Β')**. Τὰ γεγονότα ἀφηγεῖται ὁ πατριάρχης Νικηφόρος: *σλλαβόμενος (ὁ Ἡρακλωνᾶς) τὸν ἀνεπιὸν Ἡράκλειον εὐθέως ἐπὶ τὸ ἱερόν ἐχώρει καὶ ἀνέρχεται ἅμα Πύρρῳ (τότε πατριάρχῃ) ἐν τῷ ἄμβωνι καὶ προτρέπεται στέφειν Ἡράκλειον. οἱ δὲ ὄχλοι τὸν βασιλέα ἐβιάζοντο τὸ ἔργον ἐπιτελεῖν. ὁ δὲ λαβὼν ἐκ*

μικρᾶς θυγατρὸς του Ἐπιφανίας εἰς αὐγούσταν (4 Ὀκτωβρίου 612). Πασχ. Χρον. 703, Θεοφ. 300.

¹) Βλ. πρὸς τοῦτοις τὸν τρόπον χρονολογήσεως τῆς νεαρᾶς 25: *ἐγράφη καλάνδαις ἀπριλλίαις ιβ', βασιλείας Ἡρακλείου τοῦ εὐσεβεστάτου ἔτους ιθ' καὶ ἠρακλείου νέου Κωνσταντῖνου ἔτους ιζ'*. Ἀφηγούμενοι τὰ τῆς ὑποδοχῆς τοῦ Ἡρακλείου, νικητοῦ τῶν Περσῶν (ἔτ. 628), οἱ χρονογράφοι Λέων Γραμμ. 154₁₈ καὶ Σκυλ. — Κεδρ. I 735₁₀ ρητῶς ὀνομάζουν τὸν Κωνσταντῖνον βασιλέα. Ὡσαύτως ὁ Κώνστας Β' εἰς τὸν εὐχαριστήριον λόγον του πρὸς τὴν σύγκλητον φέρεται λέγων: *τοῦ ἔμοῦ πατρὸς Κωνσταντῖνου, ἐπὶ ζωῆς τοῦ ἰδίου πατρὸς, ἐμοῦ δὲ πάππου Ἡρακλείου, ἱκανὸν σὺν τῷ πατρὶ βασιλεύσαντος μετὰ δὲ τοῦτον λίαν βραχὺ (Λέων Γραμμ. 157).*

²) Βασ. Ταξ. 629₁₄ — 630₁₀.

³) WROTH I (1908) σ. 186 ἐλ. ἀρ. 10 καὶ ἐξῆς. Ἐπὶ σφραγίδος ἀναγράφονται ὁ Ἡράκλειος καὶ Ἡράκλειος νέος Κωνσταντῖνος ἀμφότεροι ὡς *perpetui augusti*. Παρὰ V. LAURENT, Documents de la sigillographie byzantine. La collection C. Orghidan, Paris 1952 ἀρ. 2.

⁴) Νικηφ. Ἰστ. 27.

τῆς ἐκκλησίας τὸν τοῦ πατρὸς Ἑρακλείου στέφανον τὸ ἔργον ἐπλήρου...¹. Ἐκ τῆς διηγήσεως γίνεται φανερόν ὅτι ὁ Ἑρακλωνᾶς, ὅστις ἤθελε νὰ ἀποφύγη τὴν συμβασιλείαν, προσεπάθησε νὰ εὔρη τρόπον, ἵνα μειώσῃ τὴν θέσιν τοῦ νέου συνάρχοντος. Ἐνῶ δὲ μέχρι τοῦδε, ὁσάκις ὑπάρχοντος αὐτοκράτορος ἀνεκηρύσσεται νέος, τὸ στέμμα ἔθετεν ἰδιοχείρως ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀναγορευομένου ὃ ἤδη αὐτοκράτωρ, ὃ Ἑρακλωνᾶς ἐσκέφθη νὰ τροποποιήσῃ ἐν μέρει τὸ τελετουργικὸν τυπικὸν καὶ νὰ προβάλλῃ ὡς στεφοδότην τοῦ Ἑρακλείου — Κώνσταντος τὸν πατριάρχην, κατὰ παρέκκλισιν ἀπὸ τοῦ ἰσχύοντος πρωτοκόλλου. Φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ λαὸς εἶχε συνείδησιν τῆς σημασίας μιᾶς τοιαύτης μεταβολῆς καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐτήρησεν ἀκαμπτον στάσιν καὶ ἐπέμεινε ἀνεκδότως, ὅπως τελέσῃ τὴν στέφιν τοῦ νέου ὃ αὐτοκράτωρ ἰδιοχείρως. Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Μαυρικίου ἐπιχειρηθεῖσαν διαφοροποίησιν κατὰ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοδοσίου εἰς βασιλέα — ἐὰν ὀρθῶς ἠρμήνευσα τὰ δεδομένα τῶν πηγῶν — παρατηρεῖται νῦν διὰ δευτέραν φορὴν προσπάθεια διαφορισμοῦ μεταξὺ τῆς θέσεως τοῦ κυρίως αὐτοκράτορος καὶ τοῦ συμβασιλέως μὲ τὴν πρόθεσιν νὰ καταστῇ ἐμφανῆς ἡ διαφορὰ καὶ εἰς τὸ τελετουργικὸν τυπικόν.

Ὅλιγας ἐβδομάδας βραδύτερον ἔλαβε χώραν ἢ τοῦ Ἑρακλωνᾶ καὶ τῆς μητρὸς του Μαρτίνης ἐκθρόνισις, τὴν ὁποίαν ὁμοφώνως πᾶσαι αἱ πηγαὶ ἀποδίδουν εἰς τὴν σύγκλητον². Ἀτυχῶς οὐδεμία εἶδησις ὑπάρχει ἐν αὐταῖς περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐλήφθη ἡ ἀπόφασις. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἀπεφασίσθη εἰς συνεδρίαν τῆς συγκλήτου, ὡς ὑπαινίσσεται καὶ εἰς τὸν πρὸς αὐτὴν εὐχαριστήριον λόγον του, ὃ τότε δεκαετῆς περίπου αὐτοκράτωρ Κώνστας Β'³. Δὲν ὑπάρχει πάντως ἀμφιβολία ὅτι τόσον ἢ πῶσις τοῦ Ἑρακλωνᾶ, ὅσον καὶ ἡ ἄνοδος τοῦ Κώνσταντος Β' ὑπῆρξεν ἔργον τῆς συγκλήτου⁴. Αἱ ἐνέργειαι αὐτῆς ἀφήνουν μὲν νὰ διαφανῇ αὐξήσις τῆς πολιτικῆς τῆς ἰσχύος ἀλλὰ δὲν ἐπιτρέπουν νὰ διαχαραχθοῦν τὰ ὅρια τῆς πολιτειακῆς τῆς δραστηριότητος, ὡς ἐνὸς τῶν ὀργάνων τῶν ἐπιφορτισμένων μὲ τὴν εὐρῆμον λειτουργίαν τοῦ πολιτεύματος.

Μόνος ὁ Ζωναρᾶς ἀναγράφει στέφιν τοῦ **Κωνσταντίνου Δ'**⁵. Οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ ἀνάγουν τὸ γεγονός εἰς τὸ ἔτος 654⁶, στηριζόμενοι εἰς τὰς ὑπὸ τῶν πρακτικῶν τῆς Γ' οἰκουμενικῆς συνόδου (680/681) παραδιδόμενας χρονολογικὰς ἐνδείξεις. Ἐπὶ τῇ

¹) Νικηφ. Ἰστ. 30. Κατὰ τὸν TREITINGER, Reichsidee σ. 13 ἡ στέφιν τοῦ Κώνσταντος Β' εἶναι πιθανῶς ἡ πρώτη, ἣτις ἔλαβε χώραν εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. Βλ. τὴν ἰδικήν μου ἀποψιν ἀνωτέρω σ. 67 ἐπ.

²) Θεοφ. 341 = Λέων Γραμμ. 156 = Σκυλ. - Κεδρ. I 753: *Τούτω τῷ ἔτει ἀπόσατο ἡ σύγκλητος Ἑρακλωνᾶν ἅμα Μαρτίνην*... Οὕτω καὶ βίος Μαξίμου ἐν P.G. τ. 90. στ. 81, Ζωναρᾶς III 217. Ὁ Θεοφάνης 334 προσθέτει: *ἡ σύγκλητος καὶ ἡ πόλις*...

³) Θεοφ. 342: *βασιλεύσας Κώνστας πρὸς τὴν σύγκλητον ἔλεγεν... ἦν* (sc. Μαρτίναν) *μετὰ τοῦ τέκνου ἡ ἡμετέρα σὺν Θεῶν πῆφος τῆς βασιλείας δικαίως ἐξέβαλεν*· πρβλ. Λέοντα Γραμμ. 157.

⁴) Θεοφ. 341 = Λέων Γραμμ. 156 = Σκυλ. - Κεδρ. I 754, Ζωναρᾶς III 217.

⁵) Ζωναρᾶς III 222: *ὁς καὶ τῷ τῆς βασιλείας κεκόσμητο διαδήματι στεφθεὶς παρὰ τοῦ πατριάρχου*.

⁶) Ὁ F. DÖLGER, Regesten προσδιορίζει μεταξὺ 5 - 26 Ἀπριλίου, πιθανῶς δὲ τὸ Πάσχα, ἦτοι τὴν 13 Ἀπριλίου 654.

βάσει τῶν αὐτῶν κειμένων γίνεται δεκτὸν ὅτι ὁ Κώνστας Β΄ ἀνήγαγεν εἰς τὴν βασιλείον ἀρχὴν καὶ τοὺς ἐτέρους δύο υἱοὺς του Ἑράκλειον καὶ Τιβερίον τῷ 659 καὶ ἀκριβέστερον μεταξὺ 26 Ἀπριλίου καὶ 9 Αὐγούστου¹, ἐνῶ εἰς τὰ διηγηματικά ἔργα ἔλλειπει πᾶσα μνεία τοῦ γεγονότος τούτου. Τὴν ἀνάληψιν τῆς ἐξουσίας ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Δ΄ σημειοῦν οἱ βυζαντινοὶ χρονογράφοι διὰ τοῦ: *τούτῳ τῷ ἔτει ἐβασίλευσε Κωνσταντῖνος σὺν τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ*...². Μεταξὺ ὅμως τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν δύο ἀδελφῶν του ὑπάρχει οὐσιαστικὴ, νομίζω, διαφορὰ οὐχὶ ξένη, ὡς φαίνεται, καὶ πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν ὀρισμένων τύπων. Μετὰ τὴν λῆξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς Γ΄ οἰκουμενικῆς συνόδου (Σεπτέμβριος 681) καὶ μέχρι τέλους τοῦ ἔτους ἔλαβε χώραν ἢ ἀπὸ τῆς βασιλείας ἀπομάκρυνσις τοῦ Ἑρακλείου καὶ Τιβερίου ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Δ΄³. Πρὸς τὸ γεγονὸς τοῦτο συνάπτουν οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ τὴν γνωστὴν μαρτυρίαν ὄλων τῶν εἰς τὴν ἐποχὴν ἀναφερομένων χρονογραφιῶν⁴ περὶ τῆς εἰς τοὺς κόλπους τοῦ στρατεύματος⁵ προκληθείσης ἀντιδράσεως κατὰ τῆς ἀποφάσεως τοῦ αὐτοκράτορος. Τὸ κίνημα τοῦτο βλέπω κατὰ διάφορον τρόπον ἢ ἢ μέχρι τοῦδε ἔρευνα καὶ διὰ νὰ μὴ ἐκθέτω δις τὰ αὐτά, παραπέμπω τὸν ἀναγνώστην κατωτέρω εἰς τὰ γενικὰ συμπεράσματα τῆς περιόδου. Ἐνταῦθα θὰ ἠθέλον μόνον νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἀπάντησιν τοῦ Κωνσταντίνου Δ΄, ἐκ τῆς ὁποίας φαίνεται νὰ ἀποδίδηται προκειμένης ἀνακηρύ-

¹) ... βασιλείας τῶν θεοστέπων καὶ γαληνοτάτων ἡμῶν δεσποτῶν Φλαβίον, Κωνσταντίνου μὲν τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ θεοφιέστου μεγάλου βασιλέως αἰωνίου Αὐγούστου καὶ αὐτοκράτορος ἔτους εἰκοστοεβδόμου καὶ μετὰ τὴν ὑπατείαν τῆς αὐτοῦ θεοσόφου πραότητος ἔτους τρισκαιδεκάτου, Ἑρακλείου δὲ καὶ Τιβερίου τῶν θεοφυλάκτων αὐτοῦ ἀδελφῶν ἔτους εἰκοστοδευτέρου... Mansi τ. XI στ. 208 - 209, 217, 221, 229, 316, 321, 328, 332, 377, 388, 456, 517, 549, 584, 601, 612, 624.

²) Θεοφ. 352₁₂. Σκυλ. - Κεδρ. I 764: αὐτὸς δὲ βασιλεύει Ρωμαίων μετὰ Τιβερίου καὶ Ἑρακλείου τῶν ἰδίων ἀδελφῶν.

³) Θεοφ. 360, Σκυλ. - Κεδρ. I 771: *Τούτῳ τῷ ἔτει ἀπόσατο Κωνσταντῖνος τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ τῆς βασιλείας Ἑράκλειον καὶ Τιβερίον καὶ μόνος ἐβασίλευσε σὺν Ἰουστινιανῷ τῷ υἱῷ αὐτοῦ*. Πρβλ. Λέοντα Γραμμ. 159. Καίτοι ἡ ἀνάρρησις τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β΄ φέρεται ὑπὸ τῶν δύο πρώτων χρονογράφων εἰς χρονικὴν καὶ οὐσιαστικὴν ἀλληλουχίαν — ἀλλ' ἄνευ ἰδιαιτέρου χρονικοῦ προσδιορισμοῦ — πρὸς τὴν λήγοντος τοῦ 681 ἀπομάκρυνσιν τῶν δύο ἀδελφῶν τοῦ Κωνσταντίνου Δ΄, ἐν τούτοις εἶναι βέβαιον ὅτι αὕτη ἔλαβε χώραν διαρκοῦντος τοῦ ἔτους 685. (Βλ. κατωτέρω εἰς τὰ γενικὰ συμπεράσματα).

⁴) Θεοφ. 352, Γεωρ. μον. II 728, Σκυλ. - Κεδρ. I 764, Ζωναρᾶς III 222.

⁵) Τὴν κίνησιν τοῦ θέματος τῶν Ἀνατολικῶν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν τοῦ αὐτοκράτορος ρητῶς τοποθετεῖ ὁ Θεοφάνης 352 καὶ ὁ ἐξ αὐτοῦ ἀντλῶν Σκυλ. - Κεδρ. I 764 εἰς τὸ ἔτος 6161 ἀπὸ κτίσεως κόσμου (= 668/669) κατὰ τὴν ἀρίθμησιν τοῦ Θεοφάνους· τὴν αὐτὴν σειρὰν ἀκολουθεῖ ἡ ἀφήγησις καὶ παρὰ Ζωναρᾶ III 222, εἰ καὶ ὑπ' αὐτοῦ δὲν σημειοῦνται ἀκριβεῖς χρονολογικαὶ ἐνδείξεις. (Πρβλ. TREITINGER, Reichsidee σ. 45 - 46). Δεδομένου ὅμως ὅτι οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Κωνσταντίνου Δ΄, μνημονευόμενοι εἰς τὰ πρακτικά τῆς Γ΄ οἰκουμενικῆς συνόδου δὲν ἔχουν ἐκπέσει τοῦ τίτλου των, τοῦναντίον δ' ἢ ἀπομάκρυνσις των τοποθετεῖται εἰς τοὺς τρεῖς τελευταίους μῆνας τοῦ 681, εἶναι ἀπίθανον ὅτι θὰ εἶχον ἤδη ἀπομακρυνθῆ τῷ 668/669 ἀλλὰ καὶ ἐπαναχθῆ ἐν τῷ μεταξὺ, ὥστε τὸ ἔτος 680/681 νὰ καταλέγηται ὡς τὸ 22ον τῆς βασιλείας των. Πιθανωτέρα καὶ ἀπλουστερά ἐξήγησις εἶναι ὅτι ὁ Θεοφάνης ἐσφαλμένως ἀνέγραψε τὴν κίνησιν τοῦ θέματος τῶν Ἀνατολικῶν εἰς τὸ πρῶτον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου Δ΄, ἐνῶ αὕτη πράγματι ἀνήκεν εἰς τὸ τέλος τοῦ 681.

ξεως νέου αυτοκράτορος ιδιαίτερα σημασία εις την σύγκλητον. Ὁ Κωνσταντίνος προέτεινεν εις την στρατιωτικὴν ἡγεσίαν ὅπως ζητηθῆ ἡ γνώμη τῆς συγκλήτου, ἢ ἀνενδοίαστος δὲ ἀποδοχῆ τοῦ σχεδίου τούτου ἐκ μέρους τοῦ στρατιωτικοῦ παράγοντος δεικνύει ὅτι δὲν ἐπρόκειτο περὶ ἀήθους τινὸς διαδικασίας ἀλλὰ τῆς συνήθως τηρουμένης τάξεως.

Λίαν ἐλλιπεῖς εἶναι αἱ γνώσεις μας περὶ τῆς ἀναρρήσεως τοῦ **Ἰουστινιανοῦ Β΄**. Οὗτος ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς του, ὡς ρητῶς μαρτυρεῖ ὁ Λέων Γραμματικὸς καὶ σαφῶς ὑπαινίσσεται ὁ Θεοφάνης καὶ ὁ ἐπόμενος τούτῳ Σκυλίτσης¹. Τὸ γεγονός ὀρθῶς χρονολογεῖ ἢ νεωτέρα ἱστορικὴ ἔρευνα μεταξὺ τῆς 18 Φεβρουαρίου καὶ 1 Σεπτεμβρίου 685².

Ἀπὸ τῆς Ἡρακλειανῆς δυναστείας ἀρχίζει νὰ γενικεύηται ἡ ἀνακήρυξις τοῦ πρωτοτόκου υἱοῦ τοῦ αυτοκράτορος ὡς συμβασιλέως, ἐπικρατούσης οὕτως ἐν τῇ πράξει τῆς ἀρχῆς τῆς μοναρχικῆς κληρονομικῆς διαδοχῆς. Ὁ Ἰουστινιανὸς Β΄ μόλις ἀνέκτησεν ἐν ἔτει 705 τὸν θρόνον, *Θεοδώραν, τὴν ἐαυτοῦ γαμετὴν καὶ Τιβέριον τὸν ἐξ αὐτῆς τεχθέντα αὐτῷ υἱόν . . . στέφει αὐτοὺς εἰς βασιλέας*³.

Τὸν Ἰουστινιανὸν Β΄ ἀνέτρεψε λήγοντος τοῦ 695 ὁ πατρίκιος καὶ στρατηγὸς τοῦ θέματος τῶν Ἀνατολικῶν εἶτα δ' Ἑλλάδος **Λεόντιος**, ὅστις κατὰ βυζαντινὴν συνήθειαν ἐπέτυχεν νὰ ἀπελευθερώσῃ καταδίκους, τὸ πλεῖστον στρατιώτας. Τούτους συνέκέντρωσεν ὠπλισμένους εἰς τὸν Φόρον, καλῶν συγχρόνως τὸν πληθυσμὸν τῆς πρωτευούσης εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν⁴. Πεισθεὶς ὑπὸ τοῦ Λεοντίου, προσεχώρησε πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας ὁ δυσηρεστημένος κατὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β΄ πατριάρχης Καλλίνικος Α΄, ὅστις κατελθὼν εἰς τὸν λουτήρα τῆς Ἀγίας Σοφίας προεξήρχε τῆς ἐναντίον τοῦ αυτοκράτορος στασιαστικῆς κινήσεως⁵. Πῶς ἐξελίχθησαν τὰ γεγονότα, δὲν διευκρινίζεται. Ὅλαι αἱ πηγαὶ συμφωνοῦν πρῶτον ὅτι τὸ πλῆθος ἐκ τῆς Ἀγίας Σοφίας κατηυθύνθη εἰς τὸν Ἰππόδρομον καὶ δεύτερον ὅτι ἐκεῖ τὴν ἐπομένην ἔλαβε χώραν ἡ ρινοτόμησις τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β΄· ἀλλὰ πλὴν τῆς φράσεως *Λεόντιος δὲ ὑπὸ τοῦ πλήθους ἀναγορεύεται βασιλεὺς*⁶, οὐδεμίαν παρέχουν λεπτομέρειαν περὶ τῆς ἀνακηρύξεώς του, ἥτις βεβαίως πρέπει νὰ προηγήθη τῆς καθαιρέσεως τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β΄. Μόνος ὁ Γεώργιος μοναχὸς Π 731 σημειοῖ: *Λεόντιος ὁ πατρίκιος ἀναγορεύεται νυκτὸς ὑπὸ τοῦ δήμου τῶν βενέτων βασιλεὺς* καὶ ὁ Λέων Γραμματικὸς 165 προσδιορίζει ὡς χῶρον τῆς ἀναγορέσεως τὸν Ἰππόδρομον, ὃν οὕτως ἢ ἄλλως ἔδει νὰ δεχθῶμεν, ἐφ' ὅσον ὁμοφώνως μαρτυρεῖται αὐτόθι ἡ συγκέντρωσις. Καὶ ναὶ μὲν ὁ Γεώργιος μοναχὸς δὲν κατέχει ἐξέχουσαν θέσιν εἰς τὴν βυζαντινὴν χρονογραφίαν, ἀλλ' εἷς τινα σημεῖα διασφάζει ἐνδιαφερούσας λεπτομερείας, μεταξὺ δ' αὐτῶν

¹) Λέων Γραμμ. 162: *ἔστυψε δὲ Ἰουστινιανὸν τὸν υἱὸν αὐτοῦ τοῦ συμβασιλεύειν αὐτῷ*. πρβλ. Θεοφ. 360 = Σκυλ. - Κεδρ. I 770.

²) Βλ. OSTROGORSKY, *Geschichte*² σ. 105 σημ. 4.

³) Νικηφ. Ἰστ. 43, Θεοφ. 375, Λέων Γραμμ. 169, Σκυλ. - Κεδρ. I 781, Ζωναρᾶς III 239.

⁴) Θεοφ. 368 - 369, Νικηφ. Ἰστ. 38, Λέων Γραμμ. 165, Σκυλ. - Κεδρ. I 775, Ζωναρᾶς III 232.

⁵) Θεοφ. 369, Νικηφ. Ἰστ. 38, Λέων Γραμμ. 165, Σκυλ. - Κεδρ. I 775, Ζωναρᾶς III 232 - 233.

⁶) Νικηφ. Ἰστ. 39, Θεοφ. 396 = Σκυλ. - Κεδρ. I 775 - 776, Ζωναρᾶς III 233.

καταλέγω καὶ τὴν περὶ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Λεοντίου παραδιδόμενην. Ἐκ τῆς ὅλης πολιτικῆς ἀτμοσφαιράς, ὡς αὕτη ἀντανακλάται εἰς τὴν ζωηρὰν περιγραφὴν τοῦ Θεοφάνους καὶ τὰς ἀμαυροτέρας τῶν λοιπῶν χρονογράφων, προβάλλει ἔντονος ἢ ἀνάμειξις τοῦ πλήθους· οὐδὲν δ' εὐρίσκεται πλησιέστερον πρὸς τοιαύτην ἐκδήλωσιν, ὅσον τὸ νὰ τύχη ὁ ἐπαναστάτης τῆς πολιτικῆς ὑποστηρίξεως ἐνὸς τῶν δήμων, ὡς εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν μαρτυρεῖ ὁ Γεώργιος μοναχός. Εἰς οὐδὲν κείμενον γίνεται λόγος περὶ στέψεως τοῦ Λεοντίου ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, καίτοι, ὡς εἶδομεν, ὁ ἐπίσκοπος τῆς πρωτευούσης μετέσχεν ἐνεργῶς εἰς τὴν ἐξέγευσιν. Εἰς τὸ ἱστορικὸν μάλιστα πόνημα τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου, ἐν ᾧ γίνεται λόγος περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ ἀνακτήσαντος τὸν θρόνον Ἰουστινιανοῦ Β' ἐπιβληθείσης εἰς τὸν πατριάρχην Καλλίνικον ποινῆς, ὡς αἰτιολογία προβάλλεται: *ὡς δυσφημήσαντα αὐτὸν ἐπὶ τῇ τοῦ Λεοντίου ἀναγορεύσει...¹*.

Πλεῖστα κενὰ καταλείπουν τὰ κείμενα ἀναφορικῶς πρὸς τὴν μετὰ τριετίαν (τέλη 698) ἀνάρρησιν τοῦ δρουγγαρίου τῶν Κιβυρραιωτῶν **Ἀψιμάρου - Τιβερίου (Β')**. Βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ ἐξ ἀτυχοῦς ἐκστρατείας ἐπανακάμπτων στόλος, ναυλοχῶν ἐν Κρήτῃ, ἐστασίασε καὶ *Λεόντιον μὲν δυσφημοῦντες ἀθετοῦσι, ψηφίζονται δὲ Ἀψίμαρον ὄνομα... Τιβέριον αὐτὸν ἐπονομάσαντες...²*. Μετὰ τρίμηνον ἀγῶνα ὁ Λεόντιος ὑπέκλυσε καὶ ἐπεκράτησεν ὁ Τιβέριος. Οὐδὲν λέγεται περὶ στέψεως αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου. Ἐπίσης τίθεται τὸ ἐρώτημα: Ἦσκεσεν ἢ ἐν Κρήτῃ ἀναγόρευσις, εἰς ἣν μόνος ὁ στρατιωτικὸς παράγων ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκπροσωπῆται ἐπαρκῶς; Δὲν γνωρίζω, ἐὰν ἢ ὑπὸ τῶν ἱστοριογράφων Νικηφόρου καὶ Θεοφάνους χρῆσις τοῦ ῥήματος *ψηφίζομαι*³, ἀντὶ τῶν πρὸς τοῦτο συνήθων τεχνικῶν ὄρων *ἀναγορεύεται, στέφεται*, πρὸς δήλωσιν τῆς ἐν Κρήτῃ ἀνακηρύξεως τοῦ Τιβερίου, εἶναι τυχαία ἢ ὑποκρύπτει νομικὴν διάκρισιν· δηλοῦται δηλ. διὰ τοῦ τρόπου τούτου μόνῃ ἢ ἀπόφασις τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου, ὅπως τοποθετηθῆ εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον ὁ Τιβέριος;

Τὸν Τιβέριον ἀνέτρεψε περὶ τὰ μέσα τοῦ 705 ὁ Ἰουστινιανὸς Β', ἐπιλαβόμενος ἐκ νέου τῆς ἐξουσίας, ἣν ἔτι βιαιότερον ἤσκησε, προκαλέσας οὕτω τὴν κατὰ Δεκέμβριον 711 διὰ δευτέραν φορὰν ἀνατροπὴν του (περὶ τὴν 11 Δεκεμβρίου 711). Ἐναντίον του ἐκινήθησαν ἀρχικῶς μὲν οἱ κάτοικοι τῆς Χερσῶνος καὶ τῶν πέριξ, οἵτινες τὸν μὲν Ἰουστινιανὸν *ἀνέσκαφαν, τὸν δ' ἐκεῖσε ἐξόριστον Βαρδάνην Φιλιππικὸν καὶ βασιλέα εὐφήμησαν*⁴· πρὸς τοῦτον προσεχώρησεν εὐθὺς ἢ ἐναντίον τῶν Χερσωνιτῶν ἀποσταλεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β' ναυτικὴ δύναμις, ἐπιτυχοῦσα τελικῶς τὴν ἐκδίωξιν τοῦ τελευταίου.

¹) Νικηφ. Ἰστ. 42.

²) Νικηφ. Ἰστ. 39 - 40, Θεοφ. 370, Σκυλ. - Κεδρ. I 776, Ζωναρᾶς III 234· πρβλ. Γεωρ. μον. II 732, Λέοντα Γραμμ. 166.

³) Νικηφ. Ἰστ. 40₁: ... *ψηφίζονται δ' Ἀψίμαρον*, Θεοφ. 370: *ψηφισάμενοι βασιλέα*. Οἱ λοιποὶ χρονογράφοι χρησιμοποιοῦν τὸ ῥῆμα *ἀναγορεύω* (Γεωρ. μον. II 732, Λέων Γραμμ. 166, Σκυλ. - Κεδρ. I 776), ὁ δὲ Ζωναρᾶς III 234: *βασιλικῶς εὐφημῶ*.

⁴) Θεοφ. 379, Νικηφ. Ἰστ. 46, Λέων Γραμμ. 169, Γεωρ. μον. II 733, Σκυλ. - Κεδρ. I 783, Ζωναρᾶς III 240.

Καὶ εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν τὰ κείμενα, ἀναγράφοντα τὰ ἐν Χερσῶνι γεγονότα, χρησιμοποιοῦν σχεδὸν ἀποκλειστικῶς τὸ ρῆμα *εὐφημῶ*¹. Ἰδιαιτέρας μνείας ἀξίαν θεωρῶ σύγχρονον μαρτυρίαν τοῦ διακόνου καὶ χαρτοφύλακος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας Ἀγάθωνος², ἔχουσαν οὕτως: τοῦ ὑπ' αὐτοῦ (sc. Ἰουστινιανοῦ Β') ἐν διαφόροις ταξιείδους ἀποσταλέντος διὰ θαλάσσης πλείστον στρατοῦ ἐπὶ τῇ καταστροφῇ καὶ ἀλώσει Χερσῶνος τῆς πόλεως καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ κατοικοῦντος λαοῦ κατασφαγῇ καὶ ἀφανισμῷ, ἐκείθεν ἐπαναστάντος αὐτῷ καὶ ἀνασοβήσαντος κατ' αὐτοῦ καὶ φύρδην ἐνθέως ὡς ἔτυχε καὶ δίχα τινὸς ἐννόμου δοκιμασίας τε καὶ ψηφίσματος εἰς βασιλέα προσησαμμένον καὶ ἀναγορεύσαντος ἐξορίστον ἐκείσε τὸν τηρικαῦτα διὰ πρόφασιν τυραννίδος γενόμενον Βαρδάνην τοῦνομα...³. Ἐὰν ὁ Ἀγάθων, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀσκηθέντων λειτουργημάτων, θεωρηθῇ ὡς οὐχὶ ἄμοιρος παιδείας καὶ νομικῶν γνώσεων, θὰ πρέπη, νομίζω, νὰ προσδοθῇ μεγαλυτέρα βαρύτης εἰς τὴν περὶ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ ἐξορίστου Βαρδάνη φράσιν αὐτοῦ ... *δίχα τινὸς ἐννόμου δοκιμασίας τε καὶ ψηφίσματος*, τοσοῦτω μᾶλλον ὅσῳ ὁ αὐτὸς συγγραφεύς, ὁμιλῶν περὶ τῆς ἀνόδου τοῦ ἐπομένου αὐτοκράτορος καὶ ἀναγράφων τοὺς μετασχόντας τῆς ἀναγορεύσεως τούτου παράγοντας, ἔτι δὲ τὰ τῆς δράσεώς των, χαρακτηρίζει αὐτὴν ὡς ἀπόρροιαν ... *ψήφου καὶ δοκιμασίας*.

Μολονότι ἡ κατὰ τοῦ Φιλιππικοῦ συνωμοσία ὠργανώθη ὑπὸ στρατιωτικῶν κύκλων (ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν τοῦ θέματος τῶν Ὀψικίων)⁴, τὸν θρόνον κατέλαβε πρόσωπον, ἀνῆκον εἰς τὴν πολιτικὴν ἱεραρχίαν, ὁ ἀσηκρήτης Ἀρτέμιος, μετονομασθεὶς εἰς **Ἀναστάσιον (Β')**. Περὶ τῆς ἀναγορεύσεώς του πληρεστέρα εἶναι ἡ προμνησθεῖσα μαρτυρία τοῦ Ἀγάθωνος. *Ἀνακηρύττεται δὲ τῇ ἑξῆς κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς ἀγίας πεντηκοστῆς (4 Ἰουνίου 713) τῇ ἐπιφοιτήσει καὶ χάριτι τῆς ἐπιδημίας τοῦ παναγίου καὶ ζωοποιοῦ πνεύματος βασιλεὺς εὐσεβῆς καὶ ὀρθόδοξος, Φιλαρτέμιος τοῦνομα, ὁ καὶ μετακληθεὶς Ἀναστάσιος, τῆς τῶν ἀσηκρητίων σχολῆς πρότερον γενόμενος ἐναρίθμος, ψήφῳ τινὶ καὶ δοκιμασίᾳ τῆς τε ἱερᾶς συγκλήτου καὶ παντὸς τοῦ ἱερατικοῦ καταλόγου, τῶν τε ἐπιδημούντων φιλοχρήστων ἐκστρατευμάτων καὶ τοῦ πολιτικοῦ δήμου παντός, ἀναγορευθεὶς πρῶτον ἐν τῇ ἀγιωτάτῃ τοῦ Θεοῦ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ καὶ στεφθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως καὶ πατριάρχου Ἰωάννου ἐν τῷ ἀγίῳ καὶ πανσέπτῳ θυσιαστηρίῳ*⁵. Πρὸς τὴν ἀνωτέρω εἶδησιν φαίνονται συνάδουσαι καὶ αἱ τῶν λοιπῶν ἱστοριογράφων, αἵτινες, βραχύτεραι οὔσαι, μνημονεύουν τῆς ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ τελε-

¹) Νικηφ. Ἰστ. 46: *ὡς βασιλέα εὐφήμονν*, Θεοφ. 379 = Λέων Γραμμ. 169 = Σκυλ. - Κεδρ. I 783 = Ζωναρᾶς III 241₁₃: *βασιλέα εὐφήμωσαν*. Ὁ τελευταῖος ὀλίγον πρότερον 241₄ ἐχρησιμοποίησε τὸ ρῆμα *ἀναγορεύω*, ὅπερ κεῖται καὶ παρὰ Γεωρ. μον. II 733.

²) Ὁ Ἀγάθων ἐκέκτητο πρὸς τούτοις τὸ ἀξίωμα τοῦ πρωτονοταρίου τοῦ πατριαρχικοῦ σερκρέτου καὶ δευτέρου καγκελλαρίου, διετέλεσε δὲ καὶ γραμματεὺς τῆς ἐν ἔτει 680/681 συγκληθείσης Σ' οἰκουμένης συνόδου.

³) Mansi τ. XII στ. 192.

⁴) Νικηφ. Ἰστ. 49, Θεοφ. 383, Λέων Γραμμ. 170, Σκυλ. - Κεδρ. I 785.

⁵) Mansi τ. XII στ. 192.

τῆς, ἄνευ ὅμως ἰδιαιτέρας μνείας ἐκάστου τῶν μετασχόντων ταύτης παραγόντων, περιοριζόμενοι εἰς τὴν χρῆσιν ἀορίστου διατυπώσεως, ὡς *σωρευθέντος τοῦ λαοῦ*¹, *ἀθροισθεὶς ὁ τῆς πόλεως ἅπας δῆμος*², καὶ *ἐπι συναχθέντος τοῦ λαοῦ*³, μόνου τοῦ Ζωναρά διακρίνοντος ἀπὸ τοῦ *δημώδους ὄχλου* τοὺς *τῆς συγκλήτου βουλῆς*⁴. Ὡς ἐκ τοῦ παρατακτικοῦ τῆς συντάξεως τῆς παρ' Ἀγάθωνι μαρτυρίας καὶ τῆς ἀοριστίας τῶν λοιπῶν πηγῶν, δυσχερῆς παραμένει ἡ ἐξακριβώσις τῆς σχούσης τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἐπιλογῆς τοῦ Ἀρτεμίου — Ἀναστασίου ομάδος. Ἡ προφανῶς προέχουσα θέσις τῆς συγκλήτου ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Ἀγάθωνος, ἡ ἰδιαιτέρα ταύτης μνεία παρὰ τῷ Ζωναρᾷ ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἀποκλειστικὴν τοῦ μεταγενεστέρου πάντως χρονογράφου Θεοδώρου Σκουταριώτου⁵ ἀποτελοῦν σοβαρὰς ἐνδείξεις διὰ τὴν προέχουσαν συμβολὴν τῆς συγκλήτου κατὰ τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Ἀναστασίου. Ὑπὸ τοῦ Ἀγάθωνος γίνεται διάκρισις ἀναγορεύσεως καὶ στέψεως, πράξεων λαβουσῶν χώραν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ. Ἡ δευτέρα ἐτελέσθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, ἐνῶ εἰς τὴν πρώτην φέρονται μετασχόντες ἡ σύγκλητος, ὁ κληρὸς, αἱ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ σταθμεύουσαι στρατιωτικαὶ μονάδες καὶ ὁ πολιτικὸς δῆμος.

Πολλῆς προσοχῆς ἀξία θὰ ἦτο ἡ περίπτωσις τοῦ **Θεοδοσίου Γ'**, ἐὰν εἶχον διασωθῆ περὶ αὐτῆς πλείονες εἰδήσεις. Εἶναι μὲν γνωστὴ ἐν ἱκαναῖς λεπτομερείαις ἡ ἐν Ρόδῳ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ὀψικίου ἐκτραγεῖσα κατὰ τοῦ νομίμου αὐτοκράτορος στάσις⁶, οὐχὶ ὅμως καὶ ἡ ἐν Ἀδραμυτιῷ ἀναγόρευσις τοῦ κατὰ πάντα ἀσήμου εἰσπράκτορος τῶν δημοσίων φόρων Θεοδοσίου⁷. Τὸ γεγονός ὅτι τὸ κίνημα τῶν Ὀψικιωτῶν δὲν διείπετο ὑπὸ μελετημένου σχεδίου καὶ ἡ ὄλως τυχαία καὶ συμπτωματικὴ ἐκλογὴ τοῦ προσώπου ἀποκλείουν κατὰ τὴν ἐν Ἀδραμυτιῷ ἀναγόρευσιν τὴν συμμετοχὴν οἰουδήποτε ἄλλου πλὴν τοῦ στρατιωτικοῦ παράγοντος. Μετὰ ἑξάμηνον πάλιν πρὸς τὸν ὑπάρχοντα αὐτοκράτορα ὑπερίσχυσαν οἱ τοῦ Ὀψικίου, ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τῶν Γοτθογαϊκῶν καὶ λήγοντος τοῦ 715 ὁ Θεοδόσιος Γ' ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς αὐτοκράτωρ.

Οἱ βυζαντινοὶ χρονογράφοι ὁμοφώνως παραδίδουν ὅτι ὁ Θεοδόσιος Γ' παρητήθη τῆς ἀρχῆς, εὐθὺς ὡς ἐπληροφορήθη τὴν ἐν Νικομηδεῖα σύλληψιν τοῦ υἱοῦ του—ἠττηθέντος ὑπὸ τοῦ ἀπὸ μηνῶν ἐπαναστατήσαντος στρατηγοῦ τῶν Ἀνατολικῶν **Λέοντος (Γ')**—καὶ εὐθὺς ὡς ἔλαβεν ἐγγυήσεις περὶ τῆς προσωπικῆς του ἀσφαλείας. Κατὰ τὴν πληρε-

1) Θεοφ. 383.

2) Νικηφ. Ἰστ. 49.

3) Λέων Γραμμ. 170. Πρβλ. Σκυλ. - Κεδρ. I 785: *συναχθέντος τοῦ λαοῦ*.

4) Ζωναρᾶς III 244.

5) Θεοδ. Σκουτ. 120: *τοῦτον* (sc. τὸν Ἀναστάσιον) *ἡ σύγκλητος ἀθροισθεῖσα καὶ προκρίνασα, βασιλέα κατέστησε*.

6) Νικηφ. Ἰστ. 50 - 51, Θεοφ. 385, Λέων Γραμμ. 172, Σκυλ. - Κεδρ. I 786, Ζωναρᾶς III 246.

7) Νικηφ. Ἰστ. 51, Θεοφ. 385, Λέων Γραμμ. 172, Γεωρ. μον. II 734, Σκυλ. - Κεδρ. I 786, Ζωναρᾶς III 246.

στέραν ἀφήγησιν τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου τὰ γεγονότα ἐξειλίχθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὡς ἔξῃς. *Οἱ τε στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ ἄρχοντες...* πρὸ τῆς ἀπραγμοσύνης τοῦ κρατοῦντος μονάρχου καὶ δὴ ἐνώπιον τῆς ἀραβικῆς ἀπειλῆς ἔπεισαν τὸν Θεοδόσιον Γ', ὅπως ἐκουσίως ἀποστῆ τῆς ἀρχῆς. Συγκατανεύσαντος δὲ τούτου, ἐχώρησαν εἰς τὴν ἐκλογὴν νέου ἡγεμόνος καὶ προέκριναν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ τὸν στρατηγὸν καὶ πατρικιον Λέοντα¹. Ὁ τελευταῖος οὗτος, ὡς ἦν ἔθος βασιλεῦσι, διὰ προπομπίου δοχῆς διὰ τῆς χρυσῆς καλουμένης πύλης εἰς τὸ Βυζάντιον εἰσελάνει καὶ ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ γενόμενος, ἐκείσε τὸν τῆς βασιλείας ἀνεδήσατο στέφανον². Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀνωτέρω ἐξιστορήσεως, ὡς καὶ τῶν βραχυτέρων τῶν λοιπῶν ἱστοριογράφων, καθίσταται εὐχερῆς ἡ διάκρισις τῶν ἀκολουθῶν φάσεων. Οἱ πολιτικοὶ ἀξιωματοῦχοι ἤτοι ἡ σύγκλητος ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῆς στρατιωτικῆς ἡγεσίας, ἀφ' οὗ προέβησαν εἰς τὴν καθάρισιν τοῦ ὑπάρχοντος αὐτοκράτορος—ὡς εἶχε συμβῆ καὶ παλαιότερον (Ἡρακλωνᾶς)—, ἐχώρησαν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου, νομιμοποιήσαντες διὰ τῆς ἀποφάσεώς των τὴν ἐπαναστατικὴν ἐνέργειαν τοῦ Λέοντος³. Ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ Θεοφάνους βεβαιοῦται ἡ σύμπραξις καὶ τοῦ πατριάρχου κατὰ τὰς πρὸς τὸν Θεοδόσιον διαπραγματεύσεις⁴. Καίτοι ὁ ἱστορικὸς ὁμιλεῖ περὶ βασιλεύσοντος καὶ ὡς ἀξίωμα τοῦ Λέοντος ἀναγράφει τὸ τοῦ στρατηγοῦ, ἐκ τῆς ἀμέσως ἐπομένης φράσεως ὡς ἦν ἔθος βασιλεῦσι φαίνεται ὡς νὰ εἶχε προηγηθῆ ἡ ἀναγόρευσις τούτου. Πράγματι δὲ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 716 αἰ ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Λέοντος στρατιωτικαὶ δυνάμεις καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ Ἀμορίου... *Λέοντα βασιλέα... εὐφήμησαν*⁵. Ὡς τελευταῖον στάδιον ἀναγράφεται ἡ ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ στέψις τοῦ Λέοντος, τελεσθεῖσα ἀσφαλῶς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, εἰ καὶ τοῦτο δὲν μαρτυρεῖται ρητῶς⁶ (25 Μαρτίου 717).

¹) Νικηφ. Ἰστ. 52· πρβλ. Θεοφ. 390.

²) Νικηφ. Ἰστ. 52.

³) Νικηφ. Ἰστ. 52: *οἱ τε στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ ἄρχοντες... ἐφίστανται αὐτῷ* (sc. τῷ Θεοδοσίῳ) *παρανοῶντες τὴν βασιλείαν παραιτήσασθαι καὶ ἀβλαβῶς ἰδιωτεῦσαι. καὶ αὐτὸς ὑπεχώρει... εἶτα εἰς ψῆφον ἐληλυθόντων τοῦ βασιλεύσοντος ἠρέθη Λέων ὁ πατρικιος, τηνικαῦτα στρατηγὸς ὢν τοῦ τῶν ἀνατολικῶν λεγομένου στρατοῦ*· πρβλ. Θεοφ. 390. Ἡ πληροφορία τοῦ Γεωρ. μον. II 737, καθ' ἣν ὁ Λέων κατόπιν νίκης ἐν τῇ Δύσει καταλαμβάνει τὰ βασίλεια καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἀναγορεῖται βασιλεὺς. καὶ δὴ Θεοδόσιος ὁ πρῶτος βασιλεὺς, προῦπαντ' αὐτῷ καὶ ἄρας τὸ στέφος ἐκ τῆς ἑαυτοῦ κεφαλῆς περιτίθησι τῷ Λέοντι, περιέχει ἀνακριβείας, προερχομένας προφανῶς ἐκ συγχύσεως παρεμφερῶν γεγονότων, ἀποδίδει ὁμῶς τὴν ἀτμόσφαιραν τῆς κατὰ τρόπον συμβιβαστικὸν ἀποχωρήσεως τοῦ Θεοδοσίου Γ'.

⁴) Θεοφ. 390: *καὶ βουλευσάμενος* (sc. ὁ Θεοδόσιος Γ') *Γερμανὸν τὸν πατριάρχην καὶ τὴν σύγκλητον, ἔλαβε λόγον διὰ τοῦ αὐτοῦ πατριάρχου παρὰ Λέοντος...*

⁵) Βλ. τὴν λεπτομερῆ ἐκθεσιν τῶν γεγονότων ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους 387, τὰς ὀλιγότερον ἐκτεταμένας τῶν Λέοντος Γραμματικοῦ 173, Γεωργίου μοναχοῦ II 735, Σκυλίτση—Κεδρ. I 787, ὡς καὶ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν, ἐν οἷς K. SCHENK, Kaiser Leon III. Ein Beitrag zur Geschichte des Bilderstreits. Erster Theil, Diss. Halle 1880 σ. 18 ἐπ., BURY, Later Empire, 1889, τ. II σ. 378 ἐπ.

⁶) Θεοφ. 407, Νικηφ. Ἰστ. 52.

Τὸ ἔλλιπες τῶν πληροφοριῶν περὶ τῆς ἐν Σικελίᾳ ἀναγορεύσεως ἀσήμου τινὸς ἀνδρός **Βασιλείου** ὀνόματι, τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ ἐκεῖ στρατηγοῦ πατρικίου Σεργίου (717/718)¹, ὡς καὶ περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἀναρρήσεως **Κοσμᾶ** τινος (727)² δὲν ἐπιτρέπει τὴν περαιτέρω ἀξιολογήσιν τούτων διὰ τὸ ἐρευνώμενον πρόβλημα.

Ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἀναγράφεται ὑπὸ τῶν πηγῶν ἡ μετάβασις τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τοῦ Λέοντος Γ' εἰς τὸν υἱὸν τοῦ **Κωνσταντῖνον Ε'** (19 Ἰουνίου 741)³, προϋποθέτει τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν τύπων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἔδιδον εἰς τὸν νέον ἡγεμονόπαιδα τὴν ιδιότητα τοῦ βασιλέως⁴. Πράγματι δὲ οἱ ἱστοριογράφοι ἔχουν μνημονεύσει τὴν εἰς τὸ τριβουνάλιον τῶν ἑπτὰ ἀκουβίτων λαβοῦσαν χώραν στέψιν τοῦ διετοῦς τότε Κωνσταντίνου ὑπὸ τοῦ πατρὸς του (31 Μαρτίου, Πάσχα 720). Κατὰ τὴν πληρεστέραν καὶ ὀρθὴν μαρτυρίαν τοῦ Θεοφάνους, ὁ πατριάρχης περιωρίσθη εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν κανονισμένων ἐπὶ τῇ στέψει εὐχῶν, ἐνῶ τὸ στέμμα ἔθηκεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ ὁ Λέων Γ'⁵. Εἰς τὰς λοιπὰς χρονολογίας δὲν διασαφηνίζεται ἐπακριβῶς ἡ δρᾶσις ἑκατέρου⁶, ἔναι δὲ τούτων καταλείπουν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι τὸν Κωνσταντῖνον ἔστειψεν ὁ πατριάρχης, ἐνῶ εἶναι βέβαιον, διαπιστούμενον καὶ ἐξ ἀϋθεντικοῦ πρωτοκόλλου τῆς Βασ. Τάξεως, — κατὰ τι μεταγενεστέρου, περὶ οὗ κατωτέρω — ὅτι τὴν στέψιν συμβασιλέως ἐτέλει ἰδιοχείρως ὁ αὐτοκράτωρ.

Ἐν ἔτος μετὰ τὴν ἀνοδὸν τοῦ Κωνσταντίνου Ε' εἰς τὴν ἐξουσίαν, ὁ ἐπ' ἀδελφῆ γαμβρός του **Ἀρτάβασδος**, κουροπαλάτης καὶ κόμης τοῦ Ὀψικίου, ἐπανεστάτησεν, ἐπωφελούμενος τῆς ἐν τῷ κράτει ἐπικρατούσης δυσαρσεκείας κατὰ τοῦ νομίμου ἡγεμόνος ἔνεκα τῆς ὑπὸ τοῦ τελευταίου τούτου ἀκολουθουμένης θρησκευτικῆς πολιτικῆς (Ἰούνιος 742). Ἐνῶ ὁ Κωνσταντῖνος Ε' ἐτύγχανε τῆς ὑποστηρίξεως τῶν μεγάλων θεμάτων Θρακησίων καὶ Ἀνατολικῶν, τὸν Ἀρτάβασδον ὑπεστήριζον τὰ θέματα τῶν Ἀρμενιάκων καὶ Ὀψικίου, ὑφ' ὧν καὶ ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ⁷. Διὰ τὴν γίνῃ κύριος τῆς πρωτευούσης ἦλθεν εἰς συνεννόησιν μὲ τὸν μάγιστρον Θεοφάνην Μονώτιον, ὃν ὁ Κωνσταντῖνος Ε', ἐκστρατεύων εἰς τὴν Ἀνατολὴν, εἶχε καταλίπει ἐκπρόσωπόν του ἐν τῇ πρωτευούσῃ. Πράγματι ὁ Θεοφάνης *σωρεύσας τὸν λαὸν ἐν τοῖς κατηχουμένιοις τῆς μεγάλης ἐκκλησίας καὶ διὰ τῶν γραμμάτων καὶ τοῦ λεχθέντος Ἀθανασίου* (sc. τοῦ ἀπεσταλμένου τοῦ Ἀρταβάσδου), *πειθεὶ πάντας ὡς ὁ βασιλεὺς τέθνηκε, Ἀρταύασδος δὲ ὑπὸ τῶν θεμά-*

¹) Ζωναρᾶς III 254 - 255. Πρβλ. Νικηφ. Ἰστ. 54, Θεοφ. 398, Λέοντα Γραμμ. 179, Σκυλ. - Κεδρ. I 790 - 791.

²) Νικηφ. Ἰστ. 57 - 58, Θεοφ. 405.

³) Νικηφ. Ἰστ. 59: *διάδοχον δὲ τῆς ἀρχῆς τὸν υἱὸν Κωνσταντῖνον καταλιμπάνει*, Θεοφ. 413: *τέθνηκε Λέων... καὶ αὐτοκράτορ εἶ Κωνσταντῖνος ὁ υἱὸς αὐτοῦ...*

⁴) Βλ. κατωτέρω εἰς τὰ συμπεράσματα.

⁵) Θεοφ. 401.

⁶) Βλ. Λέοντα Γραμμ. 179, Νικηφ. Ἰστ. 56, Σκυλ. - Κεδρ. I 793, Ζωναρᾶν III 256 - 257, Θεοδ. Σκουτ. 122 (παρὰ τῷ τελευταίῳ: *Λέων τὸν ἴδιον υἱὸν βασιλεῖα ἀνηγόρευσεν*).

⁷) Θεοφ. 414 - 415, Λέων Γραμμ. 182, Ζωναρᾶς III 266· πρβλ. Σκυλ. - Κεδρ. II 4.

των ἀνηγορεύθη βασιλεύς. τότε πᾶς ὁ λαὸς σὺν Ἀναστασίῳ τῷ ψευδωνύμῳ πατριάρχῃ ἀναθέματι καὶ ἀνασκαφῇ ἔβαλον αὐτόν... Ἀρταάσδον δὲ ἀνεκήρυττον βασιλέα ὡς ὀρθόδοξον καὶ θεῶν δογμάτων ὑπέρομαχον¹. Ὁ σφετεριστὴς τοῦ θρόνου, ὅστις, καθ' ἃ ὁ ἴδιος ἰσχυρίζετο, ὑπὸ τῶν θεμάτων ἀνηγορεύθη βασιλεύς, ἐπεδίωξε νὰ ἀναγνωρισθῇ καὶ ὑπὸ τοῦ λαοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, κληθέντος ἐπὶ τούτῳ εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. Εἰς τὴν συγκέντρωσιν ἰδιαιτέραν δραστηριότητα ἀνέπτυξεν ὁ πατριάρχης, ὅστις μετέστη ἐκ τῆς παρατάξεως τοῦ Κωνσταντίνου Ε', εἶτα δ' ἔσπευε τὸν γενόμενον κύριον τῆς πρωτευούσης Ἀρτάβασδον².

Κατὰ τὴν εἰς βασιλέα στέψιν τοῦ **Λέοντος Δ'**, πρωτοτόκου υἱοῦ τοῦ Κωνσταντίνου Ε', θὰ ὑφίστατο ὁ διαχωρισμὸς ὃν παρατηρήσαμεν ἀναφορικῶς πρὸς τὴν σύμπραξιν αὐτοκράτορος καὶ πατριάρχου κατὰ τὴν στέψιν τοῦ Κωνσταντίνου Ε', εἰ καὶ αἱ σχετικαὶ μαρτυρίαι τῶν πηγῶν ἐκφράζονται ἀσαφῶς³. Κατὰ τὸν Θεοφάνην τῇ *εορτῇ τῆς ἁγίας Πεντηκοστῆς* (17 Μαΐου 750) ἔσπευε Κωνσταντῖνος ὁ δυσσεβῆς βασιλεύς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν Λέοντα εἰς βασιλέα δι' Ἀναστασίου τοῦ ψευδωνύμου πατριάρχου⁴. Ἐξ ἀφορμῆς ἀνάλογου διατυπώσεως καὶ χρήσεως τῆς προθέσεως διὰ⁵, ὁ Ο. Treitinger γράφει ὅτι αἱ πηγαὶ ὁμιλοῦν περὶ αὐτοκράτορος, ὅστις ἀνέθηκε τὴν στέψιν εἰς τὸν πατριάρχην· «der Kaiser habe gekrönt und er habe vermittels des Patriarchen gekrönt... der Kaiser ist der auctor der Krönung, der Patriarch ist nur Mittelperson», παραπέμπων εἰς ἀνάλογον σημασίαν τῆς προθέσεως ταύτης κατὰ τὴν διατύπωσιν τοῦ δόγματος περὶ τῆς Ἁγίας Τριάδος (διὰ τοῦ υἱοῦ)⁶. Νομίζω ὅτι δὲν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ καταφύγωμεν εἰς μεταφυσικὰς ἐρμηνείας. Ὁ χρονογράφος ἐξέλεξε τὴν πρόθεσιν διὰ, διότι ἤθελε νὰ δηλώσῃ τὴν παρουσίαν καὶ συμμετοχὴν τοῦ πατριάρχου, χωρὶς ὅμως νὰ ἐμφανίσῃ αὐτὸν ὡς στεφοδότην, ὅπως καὶ δὲν ἦτο εἰς τὴν πραγματικότητα. Ἐὰν ἐγένετο χρῆσις τῆς προθέσεως ὑπὸ, θὰ ἐδηλοῦτο πράγματι τὸ πρόσωπον, τὸ ἐπιτελέσαν τὴν στέψιν. Ἐν τούτοις εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρονογράφους, εἰς τοὺς ὁποίους ἢ ἔλλειψις κυριολεξίας δὲν εἶναι τὸ μόνον μειονέκτημα, ἐπανειλημένως ἀπαντᾷ κατὰ τὴν ἀφήγησιν περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς στέψεως συμβασιλέως ἢ πρόθεσις ὑπὸ ἐν συνεκφορᾷ μετὰ τοῦ πατριάρχου εἰς τρόπον, ὥστε οὗτος νὰ

¹) Θεοφ. 415· πρβλ. Νικηφ. Ἰστ. 60. Σημαντικὴ εἶναι καὶ ἡ τοῦ Ζωναρά III 265 μαρτυρία: οἷ τε γὰρ τοῦ δήμου καὶ οἱ τῆς γερονσίας ἀλλὰ μέντοι καὶ τὸ στρατιωτικόν... Ἀρταβάσδω... τὴν βασιλείαν ἐπεψηφίζοντο, ἔτι δὲ ἡ ἀρχούτως ἐκτεταμένη διήγησις περὶ τῆς συγκεντρώσεως εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, παρεμφερῆς πρὸς τὴν τοῦ Θεοφάνους, ἔχουσα ἐν κατακλειδι οὕτως: ὁ δῆμος τῆς πόλεως εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν συναθροισθεὶς, τὸν μὲν Κωνσταντῖνον ἀναθέματι καθυπέβαλον, εὐφρόμουν δὲ τὸν Ἀρτάβασδον, τοῦτοις συνευδοκοῦντος καὶ τοῦ πατριάρχου Ἀναστασίου.

²) Θεοφ. 408₁₆, Σκυλ. - Κεδρ. I 798.

³) Νικηφ. Ἰστ. 65, Ζωναράς III 278· πρβλ. Θεοδ. Σκουτ. 125.

⁴) Θεοφ. 426 = Σκυλ. - Κεδρ. II 9.

⁵) Σκυλ. - Κεδρ. II 271: ἔσπευε τὸν οἰκεῖον υἱὸν Κωνσταντῖνον ὁ βασιλεύς (Λέων Γ') διὰ Εὐθύμιον τοῦ πατριάρχου. Οὕτω καὶ Λέων Γραμμ. 283.

⁶) Ο. TREITINGER ἐν Β. Ζ. τ. 39 (1939) σ. 200 καὶ σημ. 2. Πρβλ. SICKEL σ. 520 ἐπ.

ἐμφανίζεται ὡς στεφοδότης, ἐνῶ ἔξ ἄλλων κειμένων, εἰς τὸ αὐτὸ γεγονός ἀναφερομένων, διαπιστοῦται ὅτι τὴν στέψιν ἐτέλεσεν ἰδιοχείρως ὁ αὐτοκράτωρ. Τοῦτο ἀκριβῶς ἠθέλησε φαίνεται νὰ ἀποφύγη ὁ χρονογράφος καὶ μετεχειρίσθη ἐνταῦθα τὴν πρόθεσιν διὰ ἵνα δηλώσῃ τὴν συμπαράστασιν τοῦ πατριάρχου, ἐκτελοῦντος ἱερατικὰ μόνον καθήκοντα (ἀνάγνωσιν εὐχῶν, εὐλογίαν), ἐνῶ ταυτοχρόνως ἔβηκε τὸ ρῆμα εἰς ἐνεργητικὴν φωνὴν (ἔστειπεν) μὲ ὑποκειμένον τοῦ τὴν λέξιν βασιλεὺς, ὥστε νὰ καταστήσῃ ἐμφανῆς ὅτι ὁ τελέσας τὴν στέψιν ἦτο ὁ αὐτοκράτωρ¹.

Προφανῶς εἰς παραδρομὴν ὀφείλεται ἡ πληροφορία τοῦ Λέοντος Γραμματικοῦ 188, ὁμιλοῦντος περὶ τοῦ γάμου τοῦ Λέοντος Δ' μετὰ τῆς Ἀθηναίας Εἰρήνης (ἔτ. 770), καθ' ἣν στέψας (sc. ὁ Κωνσταντῖνος Ε') αὐτοὺς ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου τῷ τῆς βασιλείας καὶ τῷ τοῦ γάμου, ἐμφανίζει τελουμένην τὴν αὐτὴν ἡμέραν τὴν γαμήλιον τελετὴν καὶ τὴν βασιλείον στέψιν. Εἰς τὴν πραγματικότητά πρόκειται περὶ τῆς ἀναγορεύσεως τῆς Εἰρήνης εἰς αὐγούστιαν κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου τῆς μετὰ τοῦ Λέοντος Δ', ὡς δεικνύουν αἱ μαρτυρίαι ἄλλων ἱστοριογράφων².

Ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν αἱ προηγηθεῖσαι τῆς στέψεως τοῦ Κωνσταντίνου (Ϛ') πολιτικαὶ ζυμώσεις. Ὁ Λέων Δ', ἐπιθυμῶν νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸν θρόνον εἰς τὸν υἱόν του Κωνσταντῖνον καὶ νὰ στεροῖσιν πάσης ἐπ' αὐτοῦ ἀξιώσεως τοὺς καίσαρας ἑτεροθαλεῖς ἀδελφούς του, ἀπεφάσισε κατόπιν σχετικῆς παρακλήσεως τῆς στρατιωτικῆς ἡγεσίας³ — ὀφειλομένης πιθανώτατα εἰς ὑπόδειξιν τοῦ ἰδίου τοῦ αὐτοκράτορος — ὅπως προβῆ εἰς τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ υἱοῦ του εἰς βασιλέα προηγουμένως ὅμως ἠξίωσε τὴν διατύπωσιν ἐνόρκων ὑποσχέσεων ἐκ μέρους τοῦ στρατοῦ, τῆς συγκλήτου, τῶν προϊσταμένων τῶν συντεχνιῶν καὶ τοῦ λαοῦ ἐν γένει ὅτι δὲν θὰ ἀναγνωρίσουν ἄλλον ἡγεμόνα εἰ μὴ τὸν Λέοντα, τὸν Κωνσταντῖνον καὶ τοὺς ἀπογόνους αὐτῶν⁴. Πράγματι τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν (22 Ἀπριλίου 776)⁵ πάντες οἱ ἀνωτέρω ὄμοσαν εἰς τὰ τίμια καὶ ζωοποιά ξύλα καὶ τὸ Μέγα Σάββατον προσῆλθεν ὁ αὐτοκράτωρ, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν του, δύο καισάρων καὶ τριῶν νωβελισσίων, καὶ τοῦ μικροῦ υἱοῦ τοῦ Κωνσταντίνου εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, ἀνῆλθεν εἰς τὸν ἄμβωνα μετὰ τοῦ υἱοῦ του

¹) Καθ' ὅμοιον τρόπον ἀναγράφει ὁ Θεοφάνης 417 καὶ τὴν στέψιν τοῦ Νικηφόρου υἱοῦ τοῦ Ἀρταβάσδου (περὶ οὗ εὐθὺς ἀμέσως): ὁ δὲ Ἀρταβάσδος... Νικηφόρον τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἔστειπε διὰ Ἀναστασίον τοῦ πατριάρχου. Πρβλ. Νικηφ. Ἰστ. 61. (Ἡ πληροφορία τοῦ Θεοδ. Σκουτ. 124 μοι φαίνεται ἐπισφαλής). Τῆς ἀντιλήψεως ταύτης ὄρατον παράδειγμα εὐρίσκομεν εἰς τὴν περιπτῶσιν τοῦ Βασιλείου Α', περὶ οὗ ἀσφαλῶς γνωρίζομεν ὅτι ἐστέφθη ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ Μιχαῆλ Γ' ἀναγράφων τὸ γεγονός ὁ Ζωναρᾶς III 415 χρησιμοποιοῖ τὴν φράσιν: διὰ τοῦ πατριάρχου. (Βλ. κατωτ. εἰς τὰ περὶ Βασιλείου Α' ἐκτιθέμενα).

²) Νικηφ. Ἰστ. 77, Ζωναρᾶς III 278.

³) Θεοφ. 449₁₈, Λέων Γραμμ. 190₁₁: οἱ τῶν θεμάτων ἄρχοντες εἰσῆλθον... αἰτούμενοι... Κωνσταντῖνον βασιλέα, Σκυλ. - Κεδρ. II 19: τῇ αἰτήσει τοῦ στρατοῦ.

⁴) Θεοφ. 449, Λέων Γραμμ. 190 - 191. Πρβλ. Ζωναρᾶν III 283.

⁵) Ἡ κίνησις τοῦ στρατοῦ ἤρχισε τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων, συνεχισθεῖσα καθ' ὅλην τὴν Μεγάλην Ἐβδομάδα. Θεοφ. 449, Λέων Γραμμ. 190.

καὶ τοῦ πατριάρχου καὶ εἰσελθὼν πᾶς ὁ λαός, ἀπέθεντο τὰ ἔγγραφα αὐτῶν ἐν τῇ ἀγίᾳ τραπέζῃ¹. Κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμήν ὁ αὐτοκράτωρ διεκήρυξεν ὅτι ἐκπληροῖ τὴν παράκλησιν τῶν ὑπηκόων του, εἰπὼν, ὡς ἐπὶ λέξει παραδίδει ὁ Θεοφάνης: *δωροῦμαι ὑμῖν τὸν υἱόν μου εἰς βασιλεία. ἰδοὺ ἐκ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς χειρὸς τοῦ Χριστοῦ αὐτὸν παραλαμβάνετε, τὸ δὲ παριστάμενον πλῆθος ἐβεβαίωσεν ὅτι ἦτο πρόθυμον νὰ ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ νέου συμβασιλέως². Τὴν ἐπομένην, ἦτοι τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα (24^ο Ἀπριλίου 776), ἐπηκολούθησεν ἡ στέψις τοῦ Κωνσταντίνου εἰς τὸν Ἰππόδρομον. Ἐτέθη ἀντιμίνσιον, ὁ πατριάρχης ἀπήγγειλε τὰς νενομισμένας εὐχὰς καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἰδιοχείρως ἔθηκε τὸ στέμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ υἱοῦ του³.*

Θανόντος τοῦ Λέοντος Δ' (8 Σεπτεμβρίου 780), ὁ θρόνος περιήλθεν εἰς τὸν ἀνήλικον Κωνσταντῖνον Ε', ἐπιτροπευόμενον ὑπὸ τῆς μητρὸς του *Εἰρήνης*. Ἡ βασιλεία των ἐνέχει ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν ἀποκρυστάλλωσιν τοῦ νομικοῦ περιεχομένου τῆς ἀναγορεύσεως, διότι ἡ μεταξὺ μητρὸς καὶ υἱοῦ διαμάχη ἐκδηλοῦται ἐξωτερικῶς εἰς τὸν τύπον τῶν ἀναφωνήσεων. Αἱ ὑπὸ ὠρισμένην φραστικὴν διατύπωσιν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ ἀπευθυνόμεναι ἀναφωνήσεις, συνιστῶσαι τὴν ἀναγόρευσιν, συνεπάγονται τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ δικαιώματος τοῦ ἀσχεῖν τὴν ἐξουσίαν εἴτε εἰς τὴν Εἰρήνην εἴτε εἰς τὸν Κωνσταντῖνον εἴτε εἰς ἀμφοτέρους. Ἐπειδὴ χρησιμοποιοῦ τὰ σχετικὰ χωρία ἀναλυτικῶς κατὰ τὴν διατύπωσιν τῶν συμπερασμάτων διὰ τὴν περίοδον, ἀπέφυγα τὴν ἐπανάληψιν των ἐν ταῦθα καὶ παραπέμπω ἐκεῖ τὸν ἀναγνώστην.

Ἐπὶ κεφαλῆς ομάδος πατρικίων⁴ ὁ λογοθέτης τοῦ γενικοῦ *Νικηφόρος (Α')* ἀνέτρεψε τὴν Εἰρήνην τὴν νύκτα τῆς 31^ο Ὀκτωβρίου 802, εἰσελθὼν διὰ τῆς Χαλκῆς εἰς τὸ μέγα παλάτιον. Οἱ ἐπαναστάται ἐπείσαν τοὺς φρουροῦντας τὴν πύλην *οὐ παρ' αὐτῆς* (sc. τῆς Εἰρήνης) *ἀπεστάλησαν ἀναγορεῦσαι βασιλέα τὸν αὐτὸν Νικηφόρον διὰ τὸ τὸν πατρικίον Ἀέτιον βιάζεσθαι αὐτὴν τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφὸν Λέοντα ἀναγορεῦσαι βασιλέα οἱ δὲ πιστεύσαντες τῷ τηλικούτῳ ψεύδει συνανηγόρευσαν βασιλέα τὸν τύραννον⁵. Εὐθὺς ἀμέσως οἱ πατρικιοὶ (οἱ ἐν τέλει) ἀπέστειλαν ἀνὰ τὴν πόλιν ἀσήμους τινὰς ἄνδρας, οἱ-*

¹) Θεοφ. 450, Λέων Γραμμ. 191· πρβλ. Ζωναρᾶν III 283. Περί τοῦ δοθέντος ὄρκου βλ. R. GUILLAND, *Le droit divin à Byzance* ἐν *Eos* τ. 42 (1947) σ. 145-146. Αἱ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ὄρκου παρατηρήσεις τοῦ N. SVORONOS, *Le serment de fidelité* σ. 109 δὲν εἶναι ἐν πᾶσιν ὀρθαί, διότι οὗτος ἐκ παρανοήσεως ἐκλαμβάνει τοὺς Νικηφόρον, Χριστόφορον καὶ λοιποὺς ἀδελφοὺς τούτων ὡς τέκνα τοῦ Λέοντος Δ', ἐνῶ εἶναι υἱοὶ τοῦ Κωνσταντίνου Ε', καὶ θεωρεῖ τὸν Κωνσταντῖνον Ε' ὡς «fils cadet» τοῦ Λέοντος Δ', χωρὶς νὰ προσέξῃ ὅτι ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτωρ πατὴρ λέγει περὶ τοῦ Κωνσταντίνου Ε': *ὁ υἱὸς μου μονογενὴς μοι ἔστιν* (Θεοφ. 449₂₀, Λέων Γραμμ. 190₁₃).

²) Θεοφ. 450, Λέων Γραμμ. 191.

³) Θεοφ. 450, Σκυλ. - Κεδρ. II 19, Ζωναρᾶς III 283-284.

⁴) Ὁ Θεοφάνης 476 καὶ ὁ Λέων Γραμμ. 200 παραδίδουν τὰ ὀνόματα, τὰ ἀξιώματα καὶ τοὺς τίτλους τῶν περισσοτέρων ἐξ αὐτῶν.

⁵) Θεοφ. 476 = Σκυλ. - Κεδρ. II 29: οἱ φύλακες *συνανηγόρευσαν καὶ αὐτοὶ βασιλέα, Ζωναρᾶς III 301-302: καὶ αὐτοὶ* (sc. οἱ φυλάττοντες τὴν πύλην) *τὸν Νικηφόρον σὺν ἐκείνοις* (= τοῖς ἐν τέλει) *εἰς βασιλεία ἐνθήμησαν.*

τινες τὴν ἀναγόρευσιν ἐποιήσαντο πρὸ τοῦ μεσονυκτίου¹, ἐνῶ ἔθεσαν ὑπὸ περιορισμὸν τὴν εἰς τὸ ἀνάκτορον τῶν Ἐλευθερίου εὐρισκομένην Εἰρήνην. Τὰ χωρία παρέχουν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἡ ἀναγόρευσις ἐγένετο ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων ὑπὸ τῶν πατρικίων μεθ' ὧν συνηνώθησάν τινες τῶν ἀρχόντων τοῦ λαοῦ τῶν ταγμάτων²: εὐθὺς δ' ἀκολούθως διεκηρύχθη τὸ γεγονός ἀνὰ τὴν πόλιν. Τὴν πρωτὰν ὁ Νικηφόρος ἔσπευσεν εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, ἔνθα ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ταρασίου, ὡς ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν παρὰ τοῖς χρονολογικοῖς μαρτυριῶν συνάγεται³.

Ἀρχομένου τοῦ Θ' αἰῶνος σημειοῦνται ἐξελίξεις ἀναφορικῶς πρὸς τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν θέσιν, ἣν καταλαμβάνουν εἰς τὸ πολιτικὸν δίκαιον τῆς ἐποχῆς αἱ πράξεις ἀναγορεύσεως καὶ στέψεως, ὡς διδάσκουν αἱ τὴν ἄνοδον τοῦ Σταυρακίου ἀφορῶσαι πληροφοροίαι.

Κατὰ τὴν ὁμόφωνον εἶδησιν τῶν χρονολογῶν, τὴν 25 Δεκεμβρίου 803 ἔστειρε Νικηφόρος τὸν υἱὸν αὐτοῦ **Σταυράκιον** διὰ Ταρασίου τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς μεγάλης ἐκκλησίας εἰς βασιλεία⁴. Ἄλλ' ὅτε κατὰ τὴν ἐν Μαρκέλλαις μάχην, τὴν 26 Ἰουλίου 811, ἐφονεύθη ὁ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος καὶ ὁ κατ' αὐτὴν τραυματισθεὶς υἱὸς του Σταυράκιος μετὰ κόπου ἔφθασε μέχρις Ἀδριανουπόλεως, ἔλαβε χώραν εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἐπίσημος τελετὴ ἀνακηρύξεως τούτου εἰς αὐτοκράτορα. Τὴν πρωτοβουλίαν ἔσχεν ὁ πατρικίος καὶ δομῆστικός τῶν σχολῶν Στέφανος, ὅστις, συμπαρόντος καὶ Θεοκίστου μαγίστρου, ἀνηγόρευσε Σταυράκιον αὐτοκράτορα⁵. Δεδομένου ὅτι ἡ ἀναγόρευσις ἐπραγματοποιήθη ἐν σπουδῇ καὶ μακρὰν τῆς πρωτευούσης, εἶναι εὐνόητον ὅτι ἀποφασιστικὴν ἐπίδρασιν ἔσχεν ὁ στρατὸς — πρὸς ὃν ὁ νέος ἡγεμὼν ἀπηύθυνε τοὺς πρώτους τοῦ λόγους⁶ — μεθ' οὗ ἀσφαλῶς θὰ συνέπραξαν καὶ ὅσοι τῶν συγκλητικῶν εἶχον ἀκολουθήσει τὸν αὐτοκράτορα εἰς τὰς στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις⁷.

¹) Θεοφ. 476, Λέων Γραμμ. 201: *διὰ τῆς νυκτὸς κατὰ πάσης τῆς πόλεως τὴν ἀναγόρευσιν αὐτοῦ ἐποιήσαντο*, Γεωρ. μον. II 772: *καθ' ὅλην τὴν πόλιν ἐξευφήμησαν αὐτὸν βασιλεία*, Ζωναρᾶς III 302: *διὰ πάσης τῆς ἀγορᾶς πρὸ τῆς ἡμέρας τὴν τοῦ Νικηφόρου πεποιήντο ἀναγόρευσιν*.

²) Θεοφ. 476.

³) Ὁ Θεοφάνης 476 ὁμιλεῖ περὶ στέφοντος καὶ στεφομένου, ὁ Λέων Γραμμ. 201 καὶ Σκυλ. — Κεδρ. II 30 διὰ τὴν μετάβασιν εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν *ἐπὶ τῷ στεφθῆναι, Ταρασίον ἔτι τὸν θρόνον κατέχοντος*. Ὁ Γεώργιος μοναχὸς II 772 σημειοῖ: *ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπὶ πάντων ἀνηγορεύθη διὰ Ταρασίον πατριάρχου, συγγέων προφανῶς ἀναγόρευσιν καὶ στέψιν*. Πρβλ. Ζωναρᾶν III 302.

⁴) Θεοφ. 480 (ἐν εἰσέτι παράδειγμα σχετικὸν μὲ τὴν χρῆσιν τῆς προθέσεως διὰ, προκειμένου νὰ δηλωθῇ ἡ σύμπραξις τοῦ πατριάρχου κατὰ τὴν στέψιν), Λέων Γραμμ. 204, Σκυλ. — Κεδρ. II 33, Ζωναρᾶς III 304.

⁵) Θεοφ. 492, Σκυλ. — Κεδρ. II 42, Ζωναρᾶς III 311.

⁶) Θεοφ. 492: *καὶ διελέχθη τῷ περισφθέντι λαῷ κατὰ τοῦ ἰδίου πατρὸς καὶ σφόδρα ἠδύνθησαν*. Διὰ τὴν χρῆσιν τῆς λέξεως λαὸς πρὸς δήλωσιν τοῦ στρατοῦ βλ. ἄνωτ. σελ. 37 σημ. 2.

⁷) Ἄφ' ἑαυτοῦ νοεῖται ὅτι τῶν ἐστρατειῶν μετεῖχον καὶ μέλη τῆς συγκλήτου, σποραδικῶς δὲ τοῦτο μαρτυρεῖται καὶ ὑπὸ τῶν πηγῶν, ὡς εἰς δύο χωρία τῆς Βασ. Τάξεως, ἅτινα ὁμιλοῦν περὶ τῆς ἐκ νικηφόρων πολέμων ἐπανόδου εἰς τὴν βασιλεύουσαν τοῦ Θεοφίλου ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ Βασιλείου

Ἡ μεταξὺ τῶν χωρίων τῶν εἰς τὴν τελετὴν τῆς 25 Δεκεμβρίου 803 καὶ τῶν εἰς τὴν τῆς 26 Ἰουλίου 811 ἀναφερομένων ὁρολογικὴ διάκρισις εἶναι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐμφανής, ὥστε ἐκ τῶν χρησιμοποιουμένων ρημάτων ἀσφαλῶς νὰ συνάγῃται ὅτι τὸ περιεχόμενον ἑκατέρας πράξεως ἦτο κατὰ δίκαιον διάφορον καὶ ὅτι δὲν συνεπήγετο τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα ¹.

Ἡ ἐπιδείνωσις τῆς ὑγιείας τοῦ Σταυρακίου ἔφερον ἐκ νέου εἰς τὸ προσκλήνιον τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς, τὴν λύσιν τοῦ ὁποίου πάλιν προητοίμασεν ὁ δομέστικος τῶν σχολῶν Στέφανος, ὅστις δι' ὅλης τῆς νυκτὸς τὰ περιλειφθέντα τῶν ταγμάτων στρατεύματα συνήγαγεν ἐν τῷ σκεπαστῷ ἵπποδρόμῳ μετὰ τῶν οἰκείων ἀρχόντων πρὸς τὸ ἀναγορεῦσαι τὸν αὐτὸν **Μιχαὴλ (Α')** εἰς βασιλέα ². Ταυτοχρόνως εἰδοποιήθη ἡ σύγκλητος ὅπως προσέλθῃ καὶ τὴν ἐβδόμην πρωϊνὴν τῆς 2 Ὀκτωβρίου 811 ὁ Μιχαὴλ ἀνηγορευθῆ βασιλεὺς Ρωμαίων ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ ὑπὸ πάσης τῆς συγκλήτου καὶ τῶν ταγμάτων ³, γεγονός ὅπερ ἠνάγκασε τὸν Σταυράκιον νὰ καρῆ μοναχός ⁴. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν καὶ περὶ ὥραν ἑνδεκάτην, ἀφ' οὗ προηγουμένως ὁ Μιχαὴλ παρέδωκεν εἰς τὸν πατριάρχην ἔγγραφον ὁμολογίαν πίστεως, ἐστέφθη... ὑπὸ Νικηφόρου πατριάρχου ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ⁵. Ἀξίαν προσοχῆς κρίνω τὴν πολλαχόθεν μαρτυρουμένην ἐνεργὸν σύμπραξιν τῆς συγκλήτου, ὀφειλομένην προφανῶς εἰς τὴν προσπάθειαν τῆς κατὰ τὸ δυνατὸν εὐρύτερας συμμετοχῆς τῶν ἀντιπροσωπευτικῶν στοιχείων τῆς βυζαντινῆς πολιτείας, ἵνα προσδοθῆ εἰς τὸ ἐπαναστατικὸν γεγονός εὐρύτερον λαϊκὸν ἔρεισμα.

Ὡς φυσικὸν καὶ ὁ Μιχαὴλ Α' ἀπέβλεψεν εἰς τὴν ἴδρυσιν δυναστείας, δι' ἣν τὴν 25 Δεκεμβρίου 811 ἔστεψε **Θεοφύλακτον** τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἰς βασιλέα ὑπὸ Νικηφόρου πατριάρχου ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ⁶. Ὁ τρόπος καθ' ὃν διατυπώνει τὸ γεγονός ὁ χρονογράφος φέρει τὸν πατριάρχην ὡς στεφοδότην, ἐνῶ εἶναι γνωστὸν ὅτι ἐπὶ στεφομένου συμβασιλεύς τὸ στέμμα ἔθετεν ἰδιοχείρως ὁ αὐτοκράτωρ ⁷.

Α' ἀφ' ἑτέρου, ἑκάτερον τῶν ὁποίων ὑπεδέχθη ἢ παραμείνασα ἐν τῇ πόλει σύγκλητος. Βασ. Ταξ. 498₁₈ - - 499₁ (ὑπαντησάσης αὐτῷ ἐκεῖσε ἀπάσης ἡλικίας τῶν τῆς πόλεως... ὡσαύτως καὶ ἡ σύγκλητος πᾶσα ἢ ἐν τῇ πόλει ἐκεῖσε αὐτὸν ἐδέξατο...) καὶ 504₅₋₆.

¹) Βλ. κατωτέρω εἰς τὰ συμπεράσματα τῆς περιόδου.

²) Θεοφ. 493₆.

³) Θεοφ. 493₂₀. Ὁμοφώνως ὑπὸ τῶν Λέοντος Γραμμ. 205, Σκυλ. - Κεδρ. Π 43 καὶ Γεωρ. μον. Π 776 παραδίδεται ὅτι ὁ Μιχαὴλ ἀναγορεῖται βασιλεὺς ἐν τῷ ἱππικῷ παρὰ τῆς συγκλήτου καὶ τῶν ταγμάτων. Ὁ Ζωναράς ΠΙ 312 μάλιστα ἀποδίδει μεγαλυτέραν πρωτοβουλίαν εἰς τὴν σύγκλητον, δεχόμενος ὅτι αὕτη συνεχέντρωσε τοὺς περιλειφθέντας ἐκ τῶν ταγμάτων. Πρβλ. βίον Ἰγνατίου ἐν P.G. τ. 105 στ. 489: *ψήφω μὲν Θεοῦ, ψήφω δὲ τῆς συγκλήτου πάσης τὰ σκήπτρα τῆς βασιλείας ἐγχειρίζεται...*

⁴) Πρὸς στιγμὴν ὁ Σταυράκιος ἐσκέφθη νὰ καταλίπῃ τὴν ἀρχὴν εἰς τὴν σύζυγόν του Θεοφανώ. Θεοφ. 492. Διὰ τὴν ὀρθὴν ἐρμηνείαν τῆς ἐνταῦθα ἀπαντώσεως λέξεως *δημοκρατία* βλ. F. DÖLGER ἐν B. Z. τ. 39 (1939) σ. 204 καὶ OSTROGORSKY, *Geschichte* ² σ. 159 σημ. 1.

⁵) Θεοφ. 493, Λέων Γραμμ. 206, Ζωναράς ΠΙ 312.

⁶) Θεοφ. 494.

⁷) Ὁ Ζωναράς ΠΙ 314 χρησιμοποιεῖ ἀντὶ τῆς προθέσεως ὑπὸ τὴν διὰ. Ὁ Λέων Γραμμ. 206 καὶ ὁ ἀνώνυμος χρονογράφος ἔκδ. Βόννης σ. 335 ποιοῦνται μνεῖαν μόνου τοῦ Μιχαήλ.

Συνέπεια τῆς ἥττης τοῦ Μιχαὴλ Α' ὑπὸ τῶν Βουλγάρων (22 Ἰουνίου 813) ὑπῆρξεν ἡ νέα δυναστική μεταβολή, ἣτις ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν πατρικίον καὶ στρατηγὸν τῶν Ἀνατολικῶν **Λέοντα (Ε')**¹. Οὗτος ἐβάδισε πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ καταλαβὼν τὸ πρὸ τῆς πόλεως τριβουνάλιον ἅμα τοῖς στρατηγοῖς καὶ τοῖς στρατεύμασιν, ἐννομώτατος βασιλεὺς Ρωμαίων ἀναδείκνυται (11 Ἰουλίου 813)². Ἡ τόσον χαρακτηριστικὴ διατύπωσις τοῦ χρονογράφου δεικνύει, νομίζω, ὅτι ἡ ἀναγόρευσις κατὰ τὴν ἀντίληψιν αὐτοῦ, προφανῶς δὲ καὶ τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ εἰς ὃ ἀπηυθύνετο, εἶναι ἡ πράξις δι' ἣς ἀναδείκνυται ὁ προοριζόμενος νὰ διευθύνῃ τὰς τύχας τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ πληροφορία αὕτη τοῦ Θεοφάνους, ἀπαντῶσα σχεδὸν ἐπὶ λέξει παρὰ τῷ Λέοντι Γραμμ. 206 καὶ Γεωργίῳ μοναχῷ Π 776, ἀποδίδει τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Λέοντος Ε' εἰς τὸν στρατόν³. Τὴν σύγκλητον εὐρίσκομεν νὰ προσέρχεται τὴν αὐτὴν ἡμέραν μέχρι τοῦ ναοῦ τοῦ Προδρόμου, τοῦ ὑπὸ τοῦ Στουδίτου ἀνεγεροθέντος, ἵνα ὑποδεχθῇ τὸν Λέοντα⁴. Εἷς τινὰς μάλιστα ἱστοριογραφίας φέρεται αὐτὸς ὁ Μιχαὴλ Α', εὐθὺς ὡς ἐπληροφορήθη τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ ἀντιπάλου του, ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ δίδῃ ἐντολὴν εἰς τὴν σύγκλητον, ὅπως σπεύσῃ νὰ ὑποδεχθῇ τὸν νεωστὶ ἀνακηρυχθέντα, ἐκδηλοῦσα οὕτω τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ νέου κυρίου της, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ πέμπῃ εἰς τὸν Λέοντα τὰ σύμβολα τῆς βασιλείας⁵.

Ὡς χῶρον τελέσεως τῆς ἀναγορεύσεως ἀναγράφουν οἱ παλαιότεροι χρονογράφοι τὸ πρὸ τῆς πόλεως τριβουνάλιον⁶. Πρὸς τὴν μαρτυρίαν ταύτην συνάδει ἡ τῶν μεταγενεστέρων ἱστοριογράφων πληροφορία, καθ' ἣν ἡ εἴσοδος τοῦ Λέοντος Ε' εἰς τὴν Βασιλεῦσαν ἐγένετο διὰ τῆς Χρυσῆς πύλης καὶ ἡ σύγκλητος ὑπεδέχθη τὸν αὐτοκράτορα παρὰ τὸν ἐν τῇ συνοικίᾳ Ψαμαθίας ναὸν τοῦ Προδρόμου⁷, ἥτοι εἰς τὸ ἀνατολικῶς τῆς Χρυσῆς πύλης τμήμα τῆς πρωτευούσης⁸. Εἰς ἀντίθεσιν πρὸς ὅλας τὰς

¹) Ἡ διήγησις περὶ ἐντόνου πίεσεως ἀσκηθείσης ἐπὶ τοῦ Λέοντος ὑπὸ τῶν συμπολεμιστῶν του, ὅπως ἐπωμισθῇ τὰ βάρη τοῦ θρόνου (Σκυλ. - Κεδρ. Π 46 - 47, Ζωναρᾶς ΠΙ 318), εἶναι κοινὴ καὶ δι' ἄλλους αὐτοκράτορας, ἀναλαβόντας ὑπὸ ἀνάλογους συνθήκας τὴν διακυβέρνησιν τοῦ κράτους (π. χ. τὸν Νικηφόρον Β' Φωκᾶν).

²) Θεοφ. 502. Σχεδὸν ἐπὶ λέξει παρὰ Λέοντι Γραμμ. 206, Γεωρ. μον. Π 776. Πρβλ. Γενέσιον 5, ἀνώνυμον χρονογρ. 340, βίον Νικολάου Στουδίτου ἐν Ρ. Γ. τ. 105 στ. 880, Θεοφ. Συνεχ. 16, 23, Σκυλ. - Κεδρ. Π 46.

³) Πρβλ. καὶ Γενεσ. 5, Θεοφ. Συνεχ. 16.

⁴) Γενεσ. 6, Θεοφ. Συνεχ. 18, Σκυλ. - Κεδρ. Π 48.

⁵) Γενεσ. 6. Ὁ Σκυλ. - Κεδρ. Π 47 προσδιορίζει ἀκριβέστερον: τῶν δὲ τινὰ οἰκειοτάτων ἐξέπεμψε (sc. ὁ Μιχαὴλ Α') πρὸς Λέοντα, τὰ τῆς βασιλείας ἐπαγόμενον σύμβολα, τὸ διάδημα, τὴν ἀλουργίδα καὶ τὰ κοκκοβαφῆ πέδιλα· πρβλ. Ζωναρᾶν ΠΙ 318 - 319. Οἱ βυζαντινοὶ ἱστοριογράφοι, ἀφηγοῦμενοι τὴν ἀντίδρασιν τῆς Προκοπίας εἰς τὴν τοιαύτην στάσιν τοῦ συζύγου της, μνημονεύουν τοῦ *μοδιόλου* (Θεοφ. Συνεχ. 17 - 18, Σκυλ. - Κεδρ. Π 47), ὅστις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν μελέτην τοῦ Ρ. CHARANIS, *Modiolus* (βλ. ἀνωτ. σελ. 30 ἐπ.).

⁶) Θεοφ. 502, Λέων Γραμμ. 206 - 207, Γεωρ. μον. Π 776.

⁷) Γενεσ. 6, Θεοφ. Συνεχ. 18, Σκυλ. - Κεδρ. Π 48.

⁸) Ὁ ναὸς οὗτος ἔκειτο σχεδὸν εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος πρὸς τὴν Χρυσὴν πύλην. Βλ. R. JANIN, *La*

ἀνωτέρω εἰδήσεις εὐρίσκεται χωρίον τοῦ Θεοφάνους, ἐν ᾧ λέγεται ὅτι ἡ εἴσοδος τοῦ Λέοντος εἰς τὴν πόλιν ἐγένετο διὰ τῆς *Χαρσίου πόρτης*¹, ἡ ὁποία σημειωτέον ἀνοίγει τὴν ὁδὸν εἰς Ἀδριανούπολιν, ἀποτελοῦσαν τὴν φυσικὴν ἀρτηρίαν τὴν συνδέουσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν μὲ τὰς βορείους ἐπαρχίας τῆς αὐτοκρατορίας. Μήπως ὁμως κατὰ τὴν ἀντιγραφὴν τῶν χειρογράφων παρεισέφρυσεν τὸ λάθος, ἔνεκα τῆς ἑξωτερικῆς ὁμοιότητος τῶν δύο λέξεων *Χρυσῆς* καὶ *Χαρσίου*; Τὴν ἐπομένην 12 Ἰουλίου 813 εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν ὁ πατριάρχης μετὰ τὴν κατάθεσιν ἐγγράφου ὁμολογίας πίστεως τοῦ Λέοντος Ε' προέβη εἰς τὴν στέψιν τοῦ νέου μονάρχου².

Ὁ Λέων Ε' ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους τῆς βασιλείας του ἐζήτησε νὰ ρυθμίσῃ τὴν διαδοχὴν ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ του καὶ προέβη εἰς τὴν στέψιν του, μετονομάσας αὐτὸν ἀπὸ *Συμβατίου* εἰς *Κωνσταντῖνον*³. Οἱ Σκυλ. — Κεδρ. καὶ Ζωναράς δὲν ὁμιλοῦν περὶ στέψεως ἀλλὰ φέρουν τὴν μετονομασίαν συντελεσθεῖσαν κατὰ τὴν *ἀνάρρησιν*⁴, ἡ ὁποία προφανῶς εἶναι ἡ στιγμὴ, καθ' ἣν φωνεῖται τὸ ὄνομα τοῦ στέφοντος αὐτοκράτορος καὶ τοῦ στεφομένου, εὐθύς ὡς ὁ δεύτερος δεχθῆ τὸ στέμμα. Αἱ λεπτομέρειαι, ἃς παραδίδει ὁ ἀνώνυμος χρονογράφος — *καὶ σωρεύσας τὸν περισφθέντα λαὸν ἐκ τῶν διαφόρων πόλεων, ἐρόργευσεν αὐτοὺς (sc. ὁ Λέων Ε'), ποιήσας αὐτοὺς εὐφημηῆσαι Λέοντα καὶ Κωνσταντῖνον*⁵ — σκοποῦν νὰ διαφωτίσουν τὸν τρόπον, καθ' ὃν ὁ αὐτοκράτωρ ἐπέτυχεν τὴν μεταβολὴν τοῦ ὀνόματος τοῦ υἱοῦ του.

Δι' ἀγρίας σφαγῆς καὶ δὴ ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ χώρου τῆς Ἁγίας Σοφίας ἐδολοφονήθη ὁ Λέων Ε' ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τοῦ ἐξ Ἀμορίου *Μιχαὴλ (Β')*. Ὁ τελευταῖος ὠδηγήθη ἐκ τῆς εἰρκτικῆς ἀνευ χρονοτριβῆς σιδηροδέσμιος ἔτι εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἔνθα *ἐπὶ τὸν βασιλεῖον ἐκάθισεν θρόνον καὶ παρὰ πάντων τῶν τέως ὄντων ἐν τῷ παλατίῳ προσεκυνήθη αὐτοκράτωρ ἀναγορευθεὶς* (25 Δεκεμβρίου 820)⁶. Ὁ Μιχαὴλ ἔσπευσε νὰ δεχθῆ πάντας τοὺς τελετουργικοὺς τύπους καὶ *μεσοῦσης ἡμέρας... πρὸς τὸν θεῖον καὶ μέγαν ναὸν προσελήλυθεν, τοῦ στέφους ἐκ τῆς πατριαρχικῆς χειρὸς καὶ τῆς πανδήμου τυχεῖν ἐπι-*

géographie ecclésiastique de l'empire byzantin τ. III: Les églises et les monastères, Paris 1953 σ. 444 ἐπ.

¹) Θεοφ. 502. Ὁ Γεωρ. μον. καὶ ὁ Λέων Γραμμ. ἀποσιωποῦν τὸ γεγονός.

²) Θεοφ. 502, Λέων Γραμμ. 206, ἀνώνυμος χρονογρ. 340-341, ΨΣυμ. μαγ. 604. Κατὰ τὸν βιογράφον τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου, ὁ Λέων Ε' δὲν ἔστρεψε νὰ ὑπογράψῃ τὴν ὁμολογίαν πίστεως (βίος Νικηφόρου 163).

³) Θεοφ. 502, Λέων Γραμμ. 206, ἀνώνυμος χρονογρ. 340-341, Γεωρ. μον. II 777, βίος Νικηφόρου 163, ΨΣυμ. Μαγ. 604, Συνεχ. Γεωρ. μον. 763, Σκυλ. — Κεδρ. II 56, Ζωναράς III 324-325, Μιχ. Γλυκ. 533.

⁴) Ἄνων. χρονογρ. 346, ΨΣυμ. μαγ. 616: Γενεσ. 26 = Θεοφ. Συνεχ. 41 = ΨΣυμ. μαγ. 619 (χρησιμοποιεῖται ὁ ὄρος *στέψιμον*).

⁵) Σκυλ. — Κεδρ. II 68, Ζωναράς III 336.

⁶) Ἄνων. χρονογρ. 346, ΨΣυμ. μαγ. 616.

⁷) Θεοφ. Συνεχ. 41 = Σκυλ. — Κεδρ. II 68. Γενεσ. 26: *ἀναρρῆσαι πᾶσιν αὐτοκράτορα βασιλέα, αὐτόθι 30: αὐτοκράτωρ ἀνηγόρευτο*. Πρβλ. Ζωναράν III 335, βίον Ἰγνατίου ἐν P.G. τ. 105 στ. 493.

θυμῶν ἀναρρήσεως¹. Ἡ ἀναγόρευσις ἐγένετο εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἀλλ' ἐντὸς περιορισμένου κύκλου ἐκ τῶν συνενόχων τοῦ Μιχαὴλ καὶ πιθανῶς τῶν ἐντὸς τοῦ παλατίου εὐρεθέντων ἀξιοματούχων καὶ κατωτέρου προσωπικοῦ, χωρὶς διὰ τοῦτο νὰ εἶναι τὰ ἀποτελέσματά της ὀλιγώτερον ἰσχυρὰ καὶ ἔγκυρα, ὥστε ὁ ἱστορικὸς τῆς ἐποχῆς εὐθὺς μετὰ τὴν ἀναγόρευσιν νὰ ἀποκαλῆ τὸν Μιχαὴλ βασιλέα καὶ νὰ γράφῃ: *ἐβδόμης δὲ ὥρας διατελούσης, ἄπεισι Μιχαὴλ βασιλεὺς τῷ μεγίστῳ ναῶ... τῆς θείας τελεταρχίας ἀξιωθῆναι*².

Ὁ Θεοφ. Συνεχ. 55 γράφει περὶ τοῦ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐν ἔτει 822 ἐπαναστάσαντος **Θωμᾶ**: *ἀλλὰ καὶ στέφους μεταλαγχάνει καὶ αὐτοκράτωρ ἀναγορεύεται παρὰ τοῦ τὸν ἐν Ἀντιοχείᾳ θρόνον τηρικαῦτα μεταποιουμένου Ἰακώβ*. Παραμφερεῖς εἶναι καὶ αἱ πληροφοροίαι τῶν λοιπῶν χρονογράφων³: εἶναι δὲ περιέργος ἡ φραστικὴ διατύπωσις τούτων, συναπτουσῶν πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν στέψιν τὴν εἰς αὐτοκράτορα ἀναγόρευσιν τοῦ Θωμᾶ, τοσοῦτῳ δὲ μᾶλλον, ὅσω ἀμφότεραι αἱ πράξεις φέρονται ὡς ἔργα τοῦ πατριάρχου, παραλειπομένης τῆς μνείας οἰουδήποτε ἄλλου παράγοντος. Δεδομένου ὅτι ἡ ἀνακήρυξις τοῦ Θωμᾶ εἶναι συνέπεια ἐπαναστατικῆς δράσεως, εὐλόγως ἀνεμένετο ἡ ἀναγραφή τοῦ στρατιωτικοῦ τοῦλάχιστον παράγοντος.

Τὴν 12 Μαΐου 821 ὁ Μιχαὴλ Β' ἔστεψεν ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τὸν υἱὸν τοῦ **Θεοφίλου**⁴.

Παρατρέχω τὰς μέχρι τῆς γεννήσεως τοῦ **Μιχαὴλ Γ'** ἐπιδιωχθείσας ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου λύσεις τοῦ ζητήματος τῆς διαδοχῆς, ὡς μὴ ἀμέσως προαγούσας τὸ θέμα καὶ σημειῶ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ νηπίου υἱοῦ του εἰς βασιλέα ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ⁵. Τὰ κείμενα ὁμιλοῦν περὶ *στεψίμου*⁶, μόνος δ' ὁ Ζωναρᾶς προσθέτει: *ὃν ὁ πατὴρ καὶ διαδήματι ἔστεψε καὶ βασιλέα Ρωμαίων ἀνεῖπε*⁷. Ἡ ἐπὶ νομισμάτων ἀντιστοιχία τῶν τίτλων μεταξὺ Θεοφίλου καὶ Μιχαὴλ Γ' εἶναι οἷα καὶ ἐπὶ τῶν προκατόχων τῶν αὐτοκρατό-

¹) Θεοφ. Συνεχ. 41 = Σκυλ. - Κεδρ. II 68, Γενεσ. 30, Ζωναρᾶς III 335. Πρβλ. Γεωρ. μον. II 788. Ἡ ὑπὸ τῶν δύο πρώτων χρονογράφων παραλλήλως πρὸς τὴν μνείαν τῶν δύο τελετουργικῶν πράξεων (ἀναγόρευσις - στέψις) προσθήκη τῆς φράσεως *καὶ τῆς πανδήμου τυχεῖν ἐπιθυμῶν ἀναρρήσεως* δὲν ἀνάγεται εἰς τρίτην πρᾶξιν, ἀλλ' ὑποδηλοῖ τὴν ὡς ἐκ τῶν συνθηκῶν τῆς ἀναγορεύσεως παραλειφθεῖσαν ἐκδήλωσιν τῆς λαϊκῆς ἐπιδοκιμασίας καὶ ἀναγνωρίσεως.

²) Γενεσ. 30 - 31.

³) Γενεσ. 33, Σκυλ. - Κεδρ. II 78, Ζωναρᾶς III 340 - 341.

⁴) Λέων Γραμμ. 211, ΨΣυμ. μαγ. 621, Συνεχ. Γεωρ. μον. 783.

⁵) Ο Ε. STEIN, Post-Consulat σ. 899 σημ. 2 τοποθετεῖ τὸ γεγονός μεταξὺ Ἀπριλίου καὶ Σεπτεμβρίου 838, θεωρῶν τὸ 836 ὡς ἔτος γεννήσεως τοῦ Μιχαὴλ Γ'. Ἡ ἀποψὶς τοῦ ἐγένετο δεκτὴ καὶ ὑπὸ τοῦ G. OSTROGORSKY, Geschichte² σ. 177 σημ. 1. Ὅθεν ἐσφαλμένως τὰ ἱστοριογραφικὰ κείμενα φέρουν τὸν Μιχαὴλ ἄγοντα τὸ τρίτον ἔτος κατὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του (20 Ἰανουαρίου 842) οὗτος πράγματι ἦτο ἕξ ἐτῶν.

⁶) Λέων Γραμμ. 227, ΨΣυμ. μαγ. 645 = Συνεχ. Γεωρ. μον. 809.

⁷) Ζωναρᾶς III 374. Ὁ μεταγενέστερος Θεόδωρος Σκουταριώτης 134 χρησιμοποιεῖ κατὰ τὴν συνήθειάν του τὸν ὄρον *ἀναγορεύει*.

ρων τοῦ Θ' αἰῶνος πρὸς τοὺς υἱοὺς των συμβασιλεῖς· ἀλλὰ περὶ αὐτῆς θὰ γίνῃ λόγος εἰς τὰ συμπεράσματα ἐπὶ τῆς περιόδου. Ἐν τούτοις ὠρισμένα στοιχεῖα μὲ ἄγουν νὰ δεχθῶ ὅτι ὁ Θεόφιλος δὲν εἶχε περιορισθῆ εἰς ἀπλὴν στέψιν τοῦ υἱοῦ του ἀλλ' εἴτε ταυτοχρόνως εἴτε μετὰ τι διάστημα εἶχε χωρήσει καὶ εἰς αὐτοκρατορικὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Μιχαήλ. Ἐν ἐπισήμῳ ἐπιγραφῇ πατῆρ καὶ υἱὸς χαρακτηρίζονται ὡς *αὐτοκράτορες*¹. Τὴν μεγάλην ἀνησυχίαν τοῦ Θεοφίλου διὰ τὸ ζήτημα τῆς διαδοχῆς δεικνύει καὶ τὸ γεγονός ὅτι οὗτος ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του ὠδηγήθη *κλινῆρης πρὸς τὴν Μαγναύραν*, ἐν ἣ τὴν τε *σύγκλητον ἐκκλησιάσας* καὶ τὸ λοιπὸν ἐμφανὲς μέρος τῆς πόλεως καὶ παρεκάλεσεν ὅπως διαφυλάξουν τὴν βασιλείαν εἰς τοὺς ἀπογόνους του². Πρὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Μιχαήλ καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πρώτου ἄρρενος τέκνου του, τοῦ *Κωνσταντίνου*³, ὁ Θεόφιλος εἶχεν ἀνακηρύξει καίσαρα τὸν γαμβρόν του Ἀλέξιον Μωσηλέ, οὗτινος ὁμως ἀφῆρεσε τὸν τίτλον εὐθὺς ὡς ἀπέκτησε πάλιν υἱόν, τὸν Μιχαήλ. Ὅλαι αἱ ἐνδείξεις πείθουν ὅτι τὸ πρόβλημα τῆς διαδοχῆς ἀψησῶλει τὰ μέγιστα τὸν Θεόφιλον. Δὲν θὰ ἦτο λοιπὸν συνεπὲς πρὸς τὰς δυναστικές του ἐπιδιώξεις νὰ λάβῃ ἐν ἐπιπλέον μέτρον, ὡς εἶναι ἢ εἰς αὐτοκράτορα ἀναγόρευσις — ἦν ὑποδηλοῖ καὶ ἡ ἀνωτέρω (σημ. 1) ἐκ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἐπίσημος ἐπιγραφή — ἐὰν ἤθελε νὰ κατοχυρώσῃ ἔτι μᾶλλον τὴν θέσιν τοῦ υἱοῦ του;

Λίαν ἐνδιαφέρουσα εἶναι πληροφορία, ἀναγραφομένη ὑπὸ τοῦ Γενεσίου, ἣτις παρὰ τὸ συγκεχυμένον καὶ περίπλοκον τῶν γραμματικῶν τύπων καὶ τῆς συντακτικῆς διαρθρώσεως τῶν φράσεων, εἶναι προφανὲς ὅτι ἀνάγεται εἰς τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Μιχαήλ καὶ τῆς *Θεοδώρας* μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοφίλου (20 Ἰανουαρίου 842): ἔχει δὲ οὕτως: *Τὰ δὲ πατρῶα σκῆπτρα... διωθύνει καταλιμπάνεται Μιχαήλ σὺν μητρὶ Θεοδώρα... τὰ τῆς ἐπιτροπείας ὃ τε πατριῶμος Θεόκτιστος καὶ Μανουήλ ὁ πρωτομάγιστρος ἠξίωται, ᾧ καὶ διὰ μερίμνης ἐνήν τὸ φιλοδεσποτεῖν καὶ λόγοις πρὸς τοῦτο καὶ πράξει διατίθεσθαι. οὐκοῦν ἔξεισι κατὰ τὸν ἱππόδρομον καὶ πάντα τὸν ὑπασπιστὴν λαὸν συναγείρας καὶ οἷς πληροφορίαν ἐκέκτητο στρατιώταις τὰ πρὸς εὐπειθειαν αὐτῶ συντηρῆσαι, προοίμιον οὕτω τοῦ λόγου προδιατίθησιν... τούτοις οὖν αὐτοὺς παραινέσας (sc. ὁ Μανουήλ), παραχρῆμα ἅπαντες τὰ τῆς ἀρεσκείας αὐτῶ καὶ ὑπακοῆς δι' ὄρκων συχνῶν παρετίθεντο. ἠλπίκεσαν γὰρ κατὰ νοῦν ὄρεξιν ἔχειν τῆς βασιλείας τὸν Μανουήλ καὶ διὰ τοῦτο τοιαῦτα κατεπάδειν αὐτῶν, εἰ καὶ τὰ ὑπεναντία τούτοις παρ' αὐτοῦ διηγόρευτο. ἐκεκράγει γὰρ διαρρήδην «Μιχαήλ τε καὶ Θεοδώρας τὰ ἔτη πρὸς πλεῖστον ὀδεύσειεν».* ὡς δὲ ταύτης τῆς ἀναρρήσεως διενήχθη, ἐπλήσθησαν ἀθυμίας καὶ πολυειδοῦς ἐνεφορήθησαν θλίψεως, ἀλλ' ὁμως τὸ προσταγὲν ἐξεπλήρουν καὶ τὰ τῆς αὐτοκρατορίας διε-

¹) CIG τ. IV ἀρ. 8678. *Πύργος Θεοφίλου καὶ Μιχαήλ πιστῶν ἐν Χ(ριστῶ) αὐτοκρατόρων.*

²) Σκυλ. - Κεδρ. II 138, Γενεσ. 73, Ζωναρᾶς III 380.

³) Ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος οὗτος εἶχε χρηματίσει συμβασιλεὺς γνωρίζομεν μόνον ἐκ τῶν νομισματικῶν δεδομένων βλ. WROTH τ. II σ. 426 ἀρ. 43, σ. 427 ἀρ. 49, σ. 428 ἀρ. 56.

τετράνωτο¹. Διὰ τὴν πληρεστέραν κατανόησιν τοῦ χωρίου τούτου βοηθεῖ τὸ τοῦ Σκυλ. - Κεδρ. II 139, ἐπὶ τῇ βάσει δ' ἀμφοτέρων θὰ προσπαθῆσω νὰ ἀναλύσω τὸ περιεχόμενον των. Ὁ πατρίκιος καὶ λογοθέτης τοῦ δρόμου Θεόκτιστος καὶ ὁ μάγιστρος Μανουήλ, ἐπίτροποι τοῦ ἀηλίκου Μιχαήλ (Γ'), ἤλθον εἰς τὸν Ἰππόδρομον, ἔνθα εἶχον συναθροίσει τὸν λαὸν καὶ τμήματα στρατοῦ, τὰ ὅποια ἐγνώριζον ὡς εὐμενῶς διακείμενα πρὸς τὴν δυναστείαν· ὠμίλησαν πρὸς τοὺς συγκεντρωθέντας περὶ τῶν ἀρετῶν τοῦ ἐκλιπόντος ἡγεμόνος καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐπιδειχθείσης πρὸς τοὺς ὑπηκόους εὐνοίας καὶ οὕτως ἀπέσπασαν τὴν εὐμένειαν τοῦ ἀκροατηρίου, καὶ τοῦτο ἐδήλωσεν ὅτι εἶναι πρόθυμον νὰ ἀγωνισθῇ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ βασιλέως Μιχαήλ. Ὁ μάγιστρος Μανουήλ ἐδράξατο τῆς εὐκαιρίας νὰ δεσμεύσῃ τὸ πλῆθος δι' ἐνόρκων βεβαιώσεων ἔναντι τοῦ νέου ἡγεμόνος. Ὁ λαὸς, ὡς λέγει ὁ Γενέσιος, ἐνόμιζεν ὅτι ὁ Μανουήλ ἀπέβλεπεν ὁ ἴδιος εἰς τὴν βασιλείαν καὶ διὰ τοῦτο, ὅταν ἤκουσε τὸν μάγιστρον περαίνοντα τὸν λόγον του διὰ τοῦ Μιχαήλ καὶ Θεοδώρας τὰ ἔτη πρὸς πλεῖστον ὀδύσειεν, ἠσθάνθη ἀπογοήτευσιν· ἐν τούτοις ἐπειθάρχησεν εἰς τὴν διαταγὴν καὶ τὰ τῆς αὐτοκρατορίας διετετράνωτο. Τὸ χωρίον δια φωτίζει τὸν τρόπον τῆς ἀναγορεύσεως, ἢ ὅποια εἶναι προφανὲς ὅτι συνίσταται εἰς τὴν ὑπὸ τῶν μετεχόντων τῆς τελετῆς — ἐν προκειμένῳ ρητῶς μνημονεύεται ὁ λαὸς² καὶ ὁ στρατὸς — ἀναφώνησιν τοῦ ὀνόματος τοῦ ἢ τῶν αὐτοκρατόρων. Πάντως ἐκ τῆς ἀνωτέρω περιγραφῆς, ὡς καὶ ἄλλων μαρτυριῶν, ἐμφαίνεται ὅτι ἡ Θεοδώρα μετεῖχε τῆς ἐξουσίας ἐπὶ ἴσοις δικαιώμασι πρὸς τὸν Μιχαήλ³. Ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτον εὗρισκω τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θεοδώρου Σκουταριώτου 141, χαρακτηρίζοντος τὴν Θεοδώραν ὡς αὐτοκράτορα, ἀκριβῶς ὡς ἓνα καὶ ἡμῖσιν αἰῶνα προηγουμένως ἡ Εἰρήνη, εὗρισκομένη εἰς ἀνάλογον νομικὴν θέσιν, ἀπεκαλεῖτο βασιλεύς. Τὸ χωρίον τοῦ Γενεσίου 77 δια φωτίζει καὶ τὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως ἀνάρρησις, ἢ ὅποια εἰς

¹) Γενεσ. 77 - 78.

²) Παρὰ τῷ Γενεσίῳ ἀπαντᾷ: τὸν ὑπασπιστὴν λαὸν συναγείρας. Ὅτι διὰ τῆς φράσεως ταύτης νοεῖται ὁ λαὸς καὶ οὐχὶ ὁ στρατὸς συνάγεται ἐκ τῆς ἀντιστοίχου τοῦ Σκυλ. - Κεδρ. II 139₁₇: τὸν δῆμον ἐκκλησιάσαντες καὶ πρὸ πάντων ἐκ τῆς περαιτέρω διατυπώσεως τοῦ Γενεσίου, ἀντιδιαστέλλοντος ἐν τῇ αὐτῇ φράσει ἀπὸ τοῦ ὑπασπιστοῦ λαοῦ τὸν στρατόν (καὶ οἷς πληροφορίαν ἐκέκτητο στρατιώταις τὰ πρὸς εὐπειθειαν αὐτῶ συντηρῆσαι).

³) Πολλῶν ἀγιογραφικῶν κειμένων, καὶ δὴ ἐξ ἐκείνων ὧν ἡ ἱστορικότης καὶ ἡ ἀξιοπιστία εἶναι ἀναμφισβήτητος, ἢ φρασιολογία - εἰ καὶ δὲν περιέχει τοὺς γνωστούς τεχνικούς ὄρους - ἐπιβεβαιοῖ τὴν ἀνάδειξιν τῆς Θεοδώρας εἰς τὴν ὑψίστην ἀρχὴν. Οὕτω βίος Μιχαήλ συγκέλλου ἔκδ. TH. N. SCHMIDT ἐν Ἰζβέστια ρωσσ. ἀρχαιολ. Ἰνστ. Κωνσταντινουπόλεως τ. 11 (1906) σ. 275: διάδοχος δὲ τῆς βασιλείας ἡ ἐκεῖνον γυνὴ Θεοδώρα... σὺν νύφῳ Μιχαήλ καθίστανται, βίος Εὐαρέστου ἔκδ. C. v. DE VORST ἐν Analecta Bollandiana τ. 41 (1923) σ. 301: Θεοδώρα δέ... βασιλις ἀναδεικνύται... αὕτη... τὰ σκῆπτρα τῆς βασιλείας ἐπειλημμένη, βίος Νικολάου Στουδίτου ἐν P. G. τ. 105 σ. 901: Θεοδώρας... σὺν τῷ νύφῳ Μιχαήλ κομιδῇ νέω τὰ τῶν Ρωμαίων κατασχόσης βασιλεία. Ἐπὶ νομισμάτων ἀπαντῶσιν ὁ Μιχαήλ, ἡ Θεοδώρα καὶ ἡ Θέκλα, ἐξ ὧν ἐπὶ τῶν WROTH τ. II σ. 429 - 430 ἀρ. 1 - 2 ἡ Θεοδώρα ἀναγράφεται ὡς DESPVNA, οἱ δὲ Μιχαήλ καὶ Θέκλα ἄνευ τίτλων. Αὐτόθι σ. 431 ἀρ. 8: Μιχαήλ, Θεοδώρα καὶ Θέκλα ἐκ Θεοῦ) BASILIS ROMAION. Ἐν ἐπιγραφῇ CIG τ. IV ἀρ. 8683: Ἀνεγνώθη [ἐκ βάθρ]ω[ν] πόλις ταύτη (sc. Σηλυβρία) ἐπὶ Μηχαήλ Θεοδ[ώ]ρας καὶ Θέκλης,

τὴν προκειμένην περίπτωσιν δηλοῖ τὴν εὐφημίαν, τὴν ἀναφώνησιν (acclamatio) καὶ οὐχὶ σύνολον τελετουργικῶν τύπων.

Οἰαδήποτε μεταβολή, ἀφορῶσα τὰ κεκτημένα τὴν αὐτοκρατορικὴν ιδιότητα πρόσωπα, ἐπέρχεται διὰ τῆς ἀναγορεύσεως, ὡς ἐπιβεβαιοὶ καὶ πάλιν ἡ περίπτωσις τοῦ Μιχαήλ Γ'. Ὅτε τὴν 15 Μαρτίου 856 οὗτος ἀπεμάκρυνε τῆς ἐξουσίας τὴν μητέρα του, τότε δὴ καὶ ὑπὸ τῆς συγκλήτου πάσης ἀναγορεύεται καὶ αὐτοκρατορεῖ¹.

Αἱ περὶ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ **Βασιλείου Α'** εἰς συμβασιλέα πληροφορίαι, ὡς διεσώθησαν εἰς τὴν χρονογραφίαν τοῦ Λέοντος Γραμματικοῦ καὶ τοῦ Συνεχ. Γεωργίου μοναχοῦ, προερχόμεναι εἴτε ἐξ ἐπισήμου πρωτοκόλλου εἴτε ἐξ ἀπολεσθέντος ἀξιολόγου συγχρόνου ἱστορικοῦ κειμένου, ἐγένοντο ἐπανειλημμένως ἀντικείμενον συζητήσεων μεταξὺ τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν, διότι πράγματι ἀποτελοῦν τὰς λεπτομερεστέρας σχετικὰς εἰδήσεις ἐπὶ τοῦ θέματος εἰς διάστημα δύο καὶ πλέον αἰώνων. Τὴν ἐσπέραν μάλιστα τῆς παραμονῆς τῆς Πεντηκοστῆς τοῦ ἔτους 866 ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαήλ Γ' ἐγνωστοποίησεν εἰς τὸν πατριάρχην Φώτιον τὴν ἀπόφασίν του νὰ ἀνακηρύξῃ συνάροντα τὸν μέχρι τότε παρακοιμώμενον Βασίλειον· διὰ τοῦτο ἦτο γενικὴ ἢ κατάπληξις τὴν ἐπομένην, ὅτε παρετηρήθη ὅτι εἶχον τοποθετηθῆ δύο *σελλία* βασιλικά. Τὴν Πεντηκοστὴν (26 Μαΐου 866) ἦλθεν ὁ Μιχαήλ Γ' εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, προὐχώρησε μέχρι τῶν ἁγίων θυρῶν καὶ ἀνέβη τρεῖς βαθμοὺς τοῦ ἄμβωνος ἐστεμμένος, ἐνῶ ἐπεκράτει ἡ συνήθεια ὁ αὐτοκράτωρ νὰ ἀφαιρῇ τὸ στέμμα ἀπὸ τῶν βασιλικῶν θυρῶν². Χαμηλότερον τοῦ αὐτοκράτορος ἴστατο ὁ Βασίλειος, φέρον τὴν στολὴν τοῦ παρακοιμώμενου καὶ μετὰ τοῦτον ὁ ἀσηκρήτης Λέων ὁ Κάστωρ, ὁ πραιπόσιτος Μιχαήλ ὁ Ἄγγουρης καὶ οἱ δήμαρχοι μετὰ τῶν δήμων. Διὰ τοῦ ἀσηκρήτου ὁ Μιχαήλ Γ' ἀνεκοίνωσε τὴν ἀπόφασίν του νὰ ἀνακηρύξῃ τὸν Βασίλειον εἰς ἀνταμοιβὴν τῶν ὑπ' αὐτοῦ παρασχεθεισῶν ὑπηρεσιῶν συνάροντα³. Ἡ σκηνὴ τῆς στέψεως περιγράφεται ὡς ἀκολουθῶς. Ὁ αὐτοκράτωρ ἀφῆρεσεν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς του τὸ στέμμα καὶ τὸ ἐπέδωκεν εἰς τὸν πατριάρχην Φώτιον, ὅστις εἰς τὴν ἁγίαν τράπεζαν ἀνέγνωσεν ἐπ' αὐτοῦ εὐχὴν. Ἐν ᾧ ὁ πατριάρχης εὐρίσκετο εἰς τὸ ἱερόν, οἱ πραιπόσιτοι ἔφερον διβητήσιον καὶ τζαγ-

οὺς ἐδικαίωσεν *Κ(ύριος) βασιλεύ[ει]ν ἐπὶ τὴν γῆν*. Εἰς τινὰς παραλλαγὰς τοῦ βίου τῶν ἐν Ἄμοριφ 42 μαρτύρων ἀπαντᾷ: ... *μηνὶ Μαρτίω ζ', ἰνδικτιῶνος η', ἐν ἔτει ΤΝΓ'* (=845) *βασιλεύοντος τῆς Ρωμαίων ἀρχῆς Μιχαήλ καὶ Θεοδώρου καὶ Θέκλης τῶν χριστιανικωτάτων καὶ ὁρθοδόξων μεγάλων βασιλέων*... ἔκδ. V. VASILIEVSKIJ - P. NIKITIN ἐν Mémoires de l'Académie imp. des sciences de St. Pétersbourg VIIIe ser. t. VII 2 (1905) σ. 52 καὶ 59· εἰς ἑτέραν παραλλαγὴν αὐτόθι σ. 8: *ἐπὶ Μιχαήλ καὶ Θεοδώρου τῶν ὁρθοδόξων βασιλέων*. Διὰ τὴν θέσιν τῆς Θέκλης οὐδεμίαν πληροφορίαν παρέχουν τὰ ἱστορικὰ κείμενα.

¹) ΨΣυμ. Μαγ. 658. Οὕτω καὶ Συνεχ. Γεωρ. μον. 823: *ὑπὸ δὲ τῆς συγκλήτου εὐφημοθεῖς μόνος αὐτοκρατορεῖ*· πρβλ. Λέοντα Γραμμ. 228, Γεωρ. μον. II 801, Θεοδ. Σκουτ. 141.

²) Λέων Γραμμ. 245 - 246, Συνεχ. Γεωρ. μον. 831 - 832.

³) Λέων Γραμμ. 246, Συνεχ. Γεωρ. μον. 832: *θέλω δὲ Βασίλειον... ὑπὸ πάντων εὐφημεῖσθαι ὡς βασιλέα*· πρβλ. ΨΣυμ. Μαγ. 679.

γία (= ὑποδήματα) καὶ ἐνέδυσαν τὸν Βασίλειον, ὅστις εὐθὺς ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας τοῦ Μιχαήλ¹. Ἦδη παρουσιάζεται ποιά τις ἀπόκλισις ἀπὸ τῶν ἀντιστοίχων περιγραφῶν τῆς Βασ. Τάξεως, διότι εἰς ἐκείνας παραδίδεται ὅτι ὁ πατριάρχης ἀναγιγνώσκει εὐχὴν καὶ ἐπὶ τῆς χλαμύδος πρὶν ἢ περιβληθῆ δι' αὐτῆς ὁ βασιλεὺς ἢ ὁ καῖσαρ². Ἐπανέρχομαι εἰς τὴν περὶ τοῦ Βασιλείου ἀφήγησιν. Κατὰ τὸν Λέοντα Γραμματικόν, ὁ πατριάρχης ἐξελθὼν ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἀφήρεσε τὸ στέμμα ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τὸ ἐνεχείρισεν εἰς αὐτόν. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὑπάρχει ποιά τις σύγχυσις, διότι ἤδη προηγουμένως ὁ χρονογράφος φέρει τὸν Μιχαήλ Γ' ἀφαιρέσαντα τὸ στέμμα ἀπὸ τῆς κεφαλῆς του καὶ παραδώσαντα τοῦτο εἰς τὸν Φώτιον. Πιθανώτερον θεωρῶ ὅτι πρόκειται διὰ τὸ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου εὐλογηθῆν καὶ διὰ τὸν Βασίλειον προοριζόμενον στέμμα, ὅπερ ἐνεχείρισεν ὁ ἀρχιερεὺς εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ δι' οὗ ὁ τελευταῖος οὗτος ἔστεψε τὸν Βασίλειον, συμφώνως πρὸς τὸ τυπικόν, καθ' ἣν στιγμὴν ἐκκλινον τὰ σκῆπτρα³. Ἀκολούθως ἀναγράφεται ὅτι *εὐφήμησαν πάντες Μιχαήλ καὶ Βασιλείου πολλὰ τὰ ἔτη*⁴.

Τὴν ἀφήγησιν ταύτην ἐπικαλεῖται ὁ G. Ostrogorsky⁵ διὰ τὴν ἀντικρούση τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ O. Treitinger, καθ' ὃν ὁ συμβασιλεὺς πρῶτον ἀναγορεύεται, ἀκολούθως δὲ στέφεται⁶. Νομίζω ὅτι τὸ κείμενον τῶν βυζαντινῶν χρονογράφων δικαιολογεῖ ἀπολύτως τὴν ἄποψιν τοῦ Ostrogorsky, διότι συμφώνως πρὸς τὰς μαρτυρίας των ὁ Βασίλειος, ὅτε κατέλαβε τὴν θῆσιν ἐντὸς τοῦ ναοῦ εἰς τὸν ἄμβωνα, ἔφερε τὰ διάσημα καὶ τὴν στολὴν τοῦ παρακοιμωμένου· ἡ ἔναρξις τῆς τελετῆς σημειοῦται διὰ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ αὐτοκρατορικοῦ διαγγέλματος, ἡ ἀνακοίνωσις τοῦ ὁποίου δὲν φαίνεται νὰ συνεπάγεται μεταβολὴν τινα εἰς τὴν νομικὴν ὑπόστασιν τοῦ ὑποψηφίου. Ἀκολούθως ἤρχισεν ἡ στέψις, ὡς περιέγραψα αὐτὴν ἀνωτέρω. Ἡ ἐπακολουθήσασα ἀναφώνησις τῶν ὀνομάτων ἀμφοτέρων τῶν ἡγεμόνων κλείει τὴν τελετὴν καὶ προσδίδει εἰς τὸν Βασίλειον τὴν ιδιότητα τοῦ βασιλέως. Ὁ Βασίλειος δὲν ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τοῦ Μιχαήλ Γ' αὐτοκράτωρ ἀλλὰ μόνον βασιλεὺς, ὡς δηλοῦν τοῦτο μὲν περισωθὲν νόμισμα, ἐν ᾧ ὁ μὲν Μιχαήλ ἀπο-

¹) Λέων Γραμμ. 246, Συνεχ. Γεωρ. μον. 832.

²) Βασ. Ταξ. 192 - 193 (κεφ. I 38 α), 194 (κεφ. I 38 β), 218 ἐπ. (κεφ. I 43 α), 222 ἐπ. (κεφ. I 43 β).

³) Ἡ περιγραφή τῆς σκηνῆς ὑπὸ τοῦ Συνεχ. Γεωρ. μον. 833: *καὶ ἐξῆλθεν ὁ πατριάρχης κλπ. μέχρι πεσόντων*, παρουσιάζουσα τὸν πατριάρχην θέτοντα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Βασιλείου τὸ στέμμα, ἐνῶ εὐθὺς ἀμέσως ἀναγράφεται ὅτι *ἔστεψεν ὁ Μιχαήλ τὸν Βασίλειον*, ὀφείλεται εἰς κακὴν παράδοσιν τοῦ κειμένου καὶ ὀρθῶς ὁ BURY, *Eastern Empire* σ. 175 διορθοῖ *τῷ Βασιλείῳ* εἰς *τῷ βασιλεῖ*. Τῆς στέψεως μνεῖα καὶ παρὰ Θεοφ. Συνεχ. 207, 238 - 239, βίω πατρ. Ἰγνατίου ἐν P.G. τ. 105 σ. 537, ΨΣυμ. Μαγ. 679, Σκυλ. - Κεδρ. II 181, 200. Ἡ παρὰ τῷ τελευταίῳ τούτῳ χρονογράφῳ φράσις: *βασιλείας τιμῆ καὶ δόξῃ καὶ χρίσματι κατακοσμεῖ τὸν Βασίλειον* (200_s) δὲν δηλοῖ τέλεισι χρίσεως· εἶναι ἐπὶ τὸ πομπωδέστερον διατύπωσις τοῦ χρονογράφου.

⁴) Λέων Γραμμ. 246, Συνεχ. Γεωρ. μον. 833, ΨΣυμ. Μαγ. 679.

⁵) G. OSTROGORSKY ἐν B. Z. τ. 41 (1941) σ. 216 - 217.

⁶) O. TREITINGER ἐν B. Z. τ. 39 (1939) σ. 200.

καλεῖται *imperat(or)* ὁ δὲ Βασίλειος *rex*¹, τοῦτο δὲ αἱ ἀφηγηματικαὶ πηγαί. Ὁ Βασίλειος Α΄ ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ τὴν 23 Σεπτεμβρίου 867, μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Μιχαὴλ Γ΄. Διὰ τὴν δειχθῆ ἢ ὁρολογικὴ διαφορὰ παραθέτω τὰ χωρία τῶν ιστοριογραφικῶν ἔργων.

Βασιλεὺς 26 Μαΐου 866

Βίος Ἰγνατίου ἐν P.G. τ. 105 στ. 537: *Βασιλεῖον... στέμματα κατακοσμήσας* (sc. ὁ Μιχαὴλ Γ΄) *ἀναγορεύει βασιλέα.*

Συνεχ. Θεοφ. 207: *τὸ περιμάχητον διάδημα τῇ κεφαλῇ ἐπιτίθησι καὶ βασιλέα... ἀναδείκνυσί τε καὶ ἀναγορεύει κατὰ τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν.*

Ζωναράς III 415: *εἶτα καὶ βασιλέα τοῦτον* (sc. τὸν Βασίλειον) *ἀνεῖπεν αὐτός, ἐν τῇ μεγάλῃ παραγεγόμενος ἐκκλησίᾳ καὶ διὰ τοῦ πατριάρχου Φωτίου περιθῆεις αὐτῷ τὸ διάδημα².*

Ἐκ τῆς ἀντιβολῆς τῶν χωρίων προκύπτει ὅτι ὁ Βασίλειος τὴν Πεντηκοστὴν τοῦ ἔτους 866 περιεβλήθη τὰ βασιλικά σύμβολα καὶ ἐκτήσατο τὴν ιδιότητα τοῦ βασιλέως, ἐνῶ τὴν 23 Σεπτεμβρίου 867 οὐδὲν σύμβολον προσέλαβεν, ἀλλ' ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ. Τῆς δευτέρας ταύτης τελετῆς σύντομον εἰκόνα διέσωσαν τὰ ιστορικά κείμενα τῆς ἐποχῆς. Κατ' ἐντολήν τοῦ Βασιλείου ὁ ἔπαρχος τῆς πόλεως Πετρωνᾶς, ὅστις ἔνεκα τῆς μετὰ τοῦ ἀξιωματός του συνυφασμένης πολλαπλῆς δικαιοδοσίας εὐρίσκετο ἐπὶ κεφαλῆς τῶν πολιτικῶν ἀξιωματῶν, συνεκέντρωσεν εἰς τὸν Φόρον τὴν σύγκλητον, τὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει σταθμευούσας στρατιωτικὰς μονάδας, ἔτι δὲ τὸν λαὸν τῆς πρωτευούσης καὶ δι' αὐτῶν προσέβη εἰς τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Βασιλείου ὡς αὐτοκράτορος⁴.

¹) WROTH τ. II σ. 432 ἀρ. 11.

²) Περὶ τῆς χρήσεως τῆς προθέσεως διὰ πρὸς δήλωσιν τῆς πατριαρχικῆς συμμετοχῆς κατὰ τὴν στέψιν βλ. ἀνωτέρω σ. 80 ἐπ..

³) Εἰς τὰς λοιπὰς χρονογραφίας δὲν γίνεται διάκρισις μεταξὺ τῶν ὄρων *βασιλεὺς* καὶ αὐτοκράτωρ, ἀλλ' εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν ὁ Βασίλειος χαρακτηρίζεται ὡς *μόνος βασιλεὺς*.

Στέψις 26 Μαΐου 866

Λέων Γραμμ. 245 = Συνεχ. Γεωρ. μον. 831: *τὴν ἀναγόρευσιν τῆς βασιλείας ποιῆσαι.*

Αὐτόθι καὶ ΨΣυμ. Μαγ. 680₂: *εὐφημεῖσθαι εἰς βασιλέα.*

ΨΣυμ. Μαγ. 679₁₅: *ἔστειπεν... εἰς βασιλέα.*

Αὐτοκράτωρ 23 Σεπτεμβρίου 867

Βίος Ἰγνατίου ἐν P.G. τ. 105 στ. 540: *αὐτοκράτωρ ἀνηγορεύετο* (sc. ὁ Βασίλειος)... *τῇ ἑξῆς δὲ μετὰ τὴν ἀναγόρευσιν.*

Συνεχ. Θεοφ. 255: *ἀναγορεύεται αὐτοκράτωρ Βασίλειος.*

Ζωναράς III 417: *Ἦδη δὲ τῆς βασιλείας δραξάμενος ὁ Βασίλειος καὶ παρὰ πάντων αὐτοκράτωρ ἀναρρηθεῖς³.*

Ἀναγόρευσις 23 Σεπτεμβρίου 867

Λέων Γραμμ. 253 = Συνεχ. Γεωρ. μον. 839: *καὶ ἀναγορεῖσθαι αὐτὸν... μόνον βασιλέα.*

ΨΣυμ. Μαγ. 687: *ἀναγορεύει αὐτὸν μόνον βασιλέα.*

Σκυλ.-Κεδρ. II 202: *ἀναγορεύεται δὲ μόναρχος εὐθὺς ὁ Βασίλειος.*

⁴) Λέων Γραμμ. 253 = Συνεχ. Γεωρ. μον. 839, Θεοφ. Συνεχ. 255. Πρβλ. πάσας τὰς εἰς τὴν σελίδα ταύτην παραπομπὰς.

Ὁ Βασίλειος Α΄ ἔστειπε βασιλεῖς¹ τοὺς υἱοὺς του· τὸν *Κωνσταντῖνον (Ζ)*² τὴν 6 Ἰανουαρίου 869, τὸν *Λέοντα (Ϛ)* τὴν 6 Ἰανουαρίου 870, βραδύτερον δὲ — ἴσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πρωτοτόκου (879)³ — τὸν *Ἀλέξανδρον*. Ἐκ τοῦ ἰδιοτύπου χωρίου τοῦ Γενεσίου 113 φαίνεται ὡς νὰ συνυπῆρξαν ἐπὶ τι διάστημα καὶ οἱ τέσσαρες (πατὴρ καὶ οἱ τρεῖς υἱοί). Αἱ πληροφορίες τῶν ἱστοριογραφικῶν ἔργων εἶναι γενικαὶ καὶ ἀόριστοι, ὥστε ἐξ αὐτῶν δὲν διασαφηνίζεται ἡ νομικὴ σχέσις τῶν ἡγεμόνων τούτων πρὸς ἀλλήλους. Περισσότερον διαφωτιστικαὶ εἶναι αἱ ἐνδείξεις ἄλλων πηγῶν.

Εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου ἔτ. 869/870 οἱ Βασίλειος καὶ Κωνσταντῖνος, μετὰ δὲ τὴν 6 Ἰανουαρίου 870 καὶ ὁ Λέων, ἀποκαλοῦνται διὰ τῶν αὐτῶν τίτλων⁴. Διὰ τὸν προσδιορισμὸν τῆς ἐνάρεξως τῆς ἡγεμονίας των χρησιμοποιεῖται ὅτε μὲν ὁ ὄρος *ὑπατεία*, ὅτε δὲ *βασιλεία*, πάντοτε ὅμως εἶναι κοινὸς δι' ὅλους⁵, ἐνῶ εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς Ϛ' οἰκουμενικῆς συνόδου (ἔτ. 680/681) παρατηρεῖται διαφορὰ μεταξὺ τοῦ Κωνσταντίνου Δ' καὶ τῶν ἀδελφῶν του⁶. Εἰς τὴν σύνοδον τοῦ ἔτους 879/880, εἰς ἣν μετέσχον ὁ Βασίλειος, ὁ Λέων καὶ ὁ Ἀλέξανδρος — ὁ Κωνσταντῖνος μόλις εἶχεν ἀποθάνει — παρεκάθησαν κατὰ τὴν ἕκτην συνεδρίαν⁷ ὁ Βασίλειος καὶ οἱ δύο υἱοὶ του⁸. Ἐπανελημμένως κατὰ τὰς συνεδριάσεις γίνεται λόγος περὶ ἐπιστολῶν, ὧν οἱ βυζαντινοὶ ἡγεμόνες ἦσαν εἴτε ἀποδέκται εἴτε ἀποστολεῖς· καὶ εἰς τὴν μίαν καὶ εἰς τὴν ἄλλην περίπτωσιν⁹ ἀναγράφονται τὰ ὀνόματα καὶ τῶν τριῶν ἡγεμόνων μὲ τοὺς αὐτοὺς πάντοτε τίτλους¹⁰. Ἡ εὐφημία, ἡ λεχθεῖσα ὑπὸ τῆς συνόδου κατὰ τὸ τέλος τῆς πρώτης καὶ πέμπτης

¹) Συνεχ. Θεοφ. 264, Σκυλ. - Κεδρ. II 205 - 206, Ζωναρᾶς III 419.

²) Κατόπιν τῶν πορισμάτων εἰς ἃ κατέληξα ὅσον ἀφορᾷ τὴν νομικὴν βᾶσιν τῆς μεταξὺ αὐτοκράτορος καὶ βασιλέως διακρίσεως ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος ἀρχομένου καὶ ἐξῆς, ἔκρινα ἀναγκαίαν τὴν τροποποίησιν τοῦ καταλόγου τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων· ὡς ἐκ τούτου ἡ μεταβολὴ τοῦ τακτικοῦ ἀριθμοῦ ἐνίων ἐξ αὐτῶν καὶ ἡ προσθήκη ἐτέρων εἰς τὸν κατάλογον. Βλ. ἐκτενέστερον εἰς τὸν ἐν τέλει τοῦ βιβλίου πίνακα.

³) Τὴν ἐν Β. Ζ. τ. 48 (1955) σ. 471 ἀναγγελλομένην μελέτην τοῦ F. HALKIN, *Trois dates historiques précisées grâce au Synaxaire en Byzantion* τ. 24 (1954/1955) σ. 7 - 17, προσδιορίζοντος ἀκριβέστερον τὴν χρονολογίαν τοῦ θανάτου τοῦ Κωνσταντίνου (3 Σεπτεμβρίου 879), δὲν εἶδον εἰσέτι.

⁴) Mansi τ. XVI στ. 309, 357: *ὑπατεία τῶν θεοστέπτων καὶ γαληνοτάτων ἡμῶν δεσποτῶν, Βασιλείου μὲν ἔτους τρίτου, Κωνσταντίνου δὲ υἱοῦ αὐτοῦ ἔτους δευτέρου...*, στ. 344: *βασιλείας τῶν θεοστέπτων καὶ γαληνοτάτων ἡμῶν δεσποτῶν, Βασιλείου μὲν ἔτους γ', Κωνσταντίνου δὲ υἱοῦ αὐτοῦ ἔτους δευτέρου, τῶν αἰωνίων Ἀδούστων...*, στ. 389: *βασιλείας τῶν θεοστέπτων ἡμῶν δεσποτῶν Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου ἔτους γ', Λέοντος δὲ πρώτου*, στ. 397: *ὑπατείας τῶν θεοστέπτων ἡμῶν δεσποτῶν Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου ἔτους γ', Λέοντος ἔτους α'...*

⁵) Βλ. τὴν προηγουμένην σημείωσιν.

⁶) Βλ. ἀνωτέρω σ. 73 ἐπ. καὶ τὰ συμπεράσματα διὰ τὴν περίοδον.

⁷) Εἰς τὰς προηγουμένας καὶ τὴν ἐπομένην συνεδριάσεις δὲν παρέστησαν.

⁸) Mansi τ. XVII A στ. 512.

⁹) Πλὴν μιᾶς πεμφθείσης ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων *Βασιλείῳ βασιλεῖ Ρωμαίων* παρὰ Mansi τ. XVII A στ. 460.

¹⁰) Mansi τ. XVII A στ. 393, 396, 396 (*τοῖς γαληνοτάτοις... Βασιλείῳ, Λέοντι καὶ Ἀλεξάνδρῳ νικηταῖς, τροπαιοῦχοις, βασιλεῦσι καὶ αἰωνίοις αὐγούστοις, ἐπιστολὴ πάπα Ἰωάννου*), 428, 429.

συνεδρίας, διεσώθη πλήρως καὶ ἔχει ὡς ἑξῆς: *πολλὰ τὰ ἔτη τῶν βασιλέων. Βασιλείου, Λέοντος καὶ Ἀλεξάνδρου μεγάλων βασιλέων καὶ αὐτοκρατόρων πολλὰ τὰ ἔτη*¹. Οὔτε εὐσταθεῖ, νομίζω, ἢ ἀντίρροσις ὅτι ἐκ βραχυλόγου διατυπώσεως² περιελήφθησαν εἰς μίαν ἐνότητα μὲ τοὺς αὐτοὺς τίτλους καὶ οἱ τρεῖς ἡγεμόνες· διότι ἀφ' οὗ ἀναγράφονται ἀναλυτικῶς αἱ εἰς ἄλλα, ὀλιγώτερον ἔχοντα μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας ἀπευθυνθεῖσαι ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς συνόδου ἀναφωνήσεις³, οὐδεὶς λόγος ἐπέβαλε νὰ τηρηθῆ ἡ ἀρχὴ τῆς συντομίας διὰ τὰ ἱστάμενα εἰς τὴν ὑψίστην βαθμίδα τῆς ἱεραρχίας πρόσωπα. Ἄλλ' ὑπὸ τῶν μητροπολιτῶν παρεκλήθησαν νὰ ὑπογράψουν τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου καὶ οἱ τρεῖς συνάρχοντες, διεσώθη ὁμοῦς πλήρως ὁ τύπος τῆς ὑπογραφῆς μόνου τοῦ Βασιλείου⁴, ἐνῶ περὶ τοῦ Λέοντος καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου σημειοῦται: *ὁμοίως καὶ τὰς τῶν ἄλλων ὑπογραφὰς ἀπαρράλλακτως ἐχούσας*⁵. Ἐς σημειωθῆ ὅτι ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς συνόδου καὶ οἱ τρεῖς ἡγεμόνες ἀποκαλοῦνται καθ' ὅμοιον σχεδὸν τρόπον: *δεόμεθα μὴ μόνον τὸν ὑψηλὸν καὶ μέγαν βασιλέα ἡμῶν δι' ὑπογραφῆς τὰ τῆ ἀγία ταῦτη συνόδῳ δόξαντα βεβαιῶσαι ἀλλὰ καὶ τοὺς θεοστηρίκτους καὶ θεοφρονητούς κλάδους αὐτοῦ τοὺς μεγάλους καὶ ἀγίους βασιλεῖς ἡμῶν καὶ δὴ καὶ τὸν πορφυρογέννητον Στέφανον τὸ πνευματικὸν τέκνον τῆς ἐκκλησίας ὁμοίως ὑποσημῆρασθαι*⁶. Ἰδιαιτέρως σημαντικὴν θεωρῶ τὴν ἐν ἐπιστολῇ τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας ἀπαντῶσαν ἔκφρασιν: *αὐτὸς (sc. ὁ Θεὸς) κρατῆσαι τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς σου (sc. Βασιλείου Α')* καὶ *τῶν σῶν υἱῶν καὶ συναυτοκρατόρων*⁷, ἐξ ἧς καθίσταται φανερόν ὅτι ὁ Βασίλειος καὶ οἱ δύο υἱοὶ του φέρουν τὴν αὐτὴν ιδιότητα, τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἐκ τῶν νομοθετικῶν ἔργων ἢ ἐπικεφαλῆς τοῦ Προχείρου Νόμου, ἔχουσα αὐθεντικὸν χαρακτῆρα, φέρει τὰ ὀνόματα Βασιλείου, Κωνσταντίνου καὶ Λέοντος, καὶ τῶν τριῶν προσδιοριζομένων διὰ τῶν αὐτῶν τίτλων⁸. Τῆς ἐπικεφαλίδος τῆς Ἐπαναγωγῆς (*Βασιλείου καὶ Λέοντος καὶ Ἀλεξάνδρου τῶν παναγάθων καὶ εἰρηνοποιῶν βασιλέων*) εἶναι

¹) Mansi τ. XVII A στ. 393, 512. Περί τῶν κατὰ τὰς συνεδρίας δευτέραν, τρίτην, τετάρτην, ἕκτην καὶ ἑβδόμην εὐφημιῶν οὐδὲν ἄλλο σημειοῦται εἰς τὰ πρακτικὰ, εἰ μὴ τὸ ἀόριστον *πολλὰ τὰ ἔτη τῶν βασιλέων* (στ. 449, 473, 492, 520, 524).

²) Τὴν περὶ βραχυλογίας ἀντίληψιν ὑποστηρίζει ὁ F. DÖLGER ἐν B. Z. τ. 33 (1933) σ. 141 καὶ τ. 36 (1936) σ. 133 ἐπ.: ἐκτενέστερον ἐπ' αὐτοῦ βλ. εἰς τὰ συμπεράσματα.

³) *Εὐδοκίας τῆς εὐσεβεστάτης ἀγούσης πολλὰ τὰ ἔτη Στεφάνου τοῦ πορφυρογεννήτου καὶ θεοπροβλήτου συγκέλλου πολλὰ τὰ ἔτη*. Mansi τ. XVII A στ. 393, 512.

⁴) Mansi τ. XVII A στ. 517: *Βασίλειος αὐτοκράτωρ ἐν Χριστῷ πιστὸς βασιλεὺς Ρωμαίων...* ἰδιοχέρως ὑπέγραφα.

⁵) Mansi τ. XVII A στ. 517. Ἀτυχῶς δὲν διεσώθησαν αἱ ὑπογραφαὶ τῶν πρακτικῶν τῆς συνόδου ἔτ. 869/870, τὰ ὁποῖα, ὡς ρητῶς λέγεται (Mansi τ. XVI στ. 409), εἶχον ὑπογράψει οἱ Βασίλειος, Κωνσταντῖνος καὶ Λέων.

⁶) Mansi τ. XVII A στ. 517. Περί τῆς ὑπογραφῆς τῶν ἡγεμόνων βλ. καὶ στ. 521.

⁷) Mansi τ. XVII A στ. 432.

⁸) *Ἐν ὀνόματι τοῦ δεσπότην Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν αὐτοκράτορες, καίσαρες Βασίλειος, Κωνσταντῖνος καὶ Λέων εὐτυχεῖς, εὐσεβεῖς, ἔνδοξοι, νικηταί, τροπαιοῦχοι, ἀεισέβαστοι, πιστοὶ αἰγνοστοί.*

πλέον ἢ ἀβεβαία ἢ ἀθθεντικότητα. Ἐπὶ τῶν νομισμάτων χαράσσεται ὁ ἴδιος τίτλος δι' ἅπαντα τὰ ἐπὶ ἐνὸς ἐκάστου νομίσματος εἰκονιζόμενα πρόσωπα, ἦτοι *Βασίλειος καὶ Κωνσταντῖνος* αὐγουστοὶ β(ασιλεῖς) (μὲ λατ. στοιχ.)¹. *Βασίλειος αὐγουστος* — *Λέων καὶ Ἀλέξανδρος* αὐγουστοὶ². *Λέων, Βασίλειος, Κωνσταντῖνος αὐγουστοὶ*³. *Λέων καὶ Κωνσταντῖνος αὐγουστοὶ Ρωμαίων*⁴. *Βασίλειος καὶ Κωνσταντῖνος πιστοὶ βασιλεῖς Ρωμαίων* (λατ.)⁵. *Λέων καὶ Κωνσταντῖνος ἐν Χ(ριστῷ) εὐσεβεῖς βασιλεῖς Ρωμαίων*⁶ κλπ. Ἐν ἐπιγραφαῖς ἀναγράφονται κατὰ κανόνα ὅλοι οἱ συνάρχοντες καὶ πάντοτε μὲ τοὺς αὐτοὺς τίτλους⁷. Δὲν καταφαίνεται ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὅτι ὁ Βασίλειος καὶ οἱ υἱοὶ του εἶχον τὴν αὐτὴν νομικὴν θέσιν; Πείθομαι λοιπὸν ὅτι ὁ Βασίλειος ἀνύψωσε τοὺς υἱοὺς του, ἀρχικῶς τοὺς Κωνσταντῖνον καὶ Λέοντα, μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ πρώτου τὸν Ἀλέξανδρον, εἰς αὐτοκράτορας.

Ἡ αὐτὴ σχέσις ὑφίστατο κατ' ἐμὲ ἀπὸ τῆς 30 Αὐγούστου 886 μεταξὺ Λέοντος Γ' καὶ Ἀλεξάνδρου, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς παρὰ τῷ Φιλοθέῳ μαρτυρίας: *τῇ δ' ἐπαύριον* (= 30 Αὐγούστου, ἐπομένη τοῦ θανάτου τοῦ πατρός των) *ἐκτελεῖται διὰ δεξιμοῦ ἢ ἐν Χριστῷ αὐτοκρατορία τῶν πιστῶν βασιλέων Λέοντος καὶ Ἀλεξάνδρου*⁸. Προφανῶς τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀνηγορεύθησαν ἐκ νέου οἱ δύο ἀδελφοὶ αὐτοκράτορες. Ὁ F. Dölger, ὅστις πιστεύει ὅτι ὁ ὅρος *αὐτοκράτωρ* ἐχρησιμοποιεῖτο ἀποκλειστικῶς πρὸς δήλωσιν τοῦ

¹) WROTH τ. II (1908) σ. 436 ἀρ. 2-4, πρβλ. σ. 437. Πρβλ. ὡσαύτως τὴν ὑπὸ τοῦ V. LAURENT, Documents de la sigillographie byzantine κλπ., Paris 1952 δημοσιευομένην ὑπ' ἀρ. 3 σφραγιδα.

²) WROTH τ. II σ. 437 ἀρ. 5.

³) Αὐτόθι σ. 440-441 ἀρ. 21-29.

⁴) Αὐτόθι σ. 445 ἀρ. 2-3.

⁵) Αὐτόθι σ. 438 ἀρ. 6-7.

⁶) Αὐτόθι σ. 446 ἀρ. 6.

⁷) CIG τ. IV ἀρ. 8685 D = M. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, ἐν Ἀρχαιολ. Ἐφημερίς, 1931, σ. 154: Ἐπὶ Βασιλείου καὶ Κωνσταντῖνου καὶ Λέοντος τῶν θηωτάτων βασιλέων τῶν Ρωμέων, CIG τ. IV ἀρ. 8686 A = Γ. ΣΩΤΗΡΙΟΥ, Ὁ ἐν Θήβαις βυζαντινὸς ναὸς Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ἐν Ἀρχαιολ. Ἐφημερίς 1924 σ. 1: ἐπὶ τῆς βασιλείας Βασιλείου Κωνσταντῖνου καὶ Λέοντος παρὰ Βασιλείου βασιλικῷ κανδιδ(ιδά)τ(ου) ἔτους ἀπὸ κτίσεως κόσμου 5711 (= 871,872) ἰνδ. ε. Ἐν Βασ. Τάξει 498-502 παρέχεται λεπτομερὴς περιγραφή τῆς στολῆς τοῦ Βασιλείου Α' καὶ τοῦ υἱοῦ του Κωνσταντῖνου. Οὐσιώδης διαφορὰ δὲν παρατηρεῖται εἰς τὴν περιβολὴν των, εἰ μὴ ὡς πρὸς τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς κατὰ τὴν ἔφιππον πορείαν των ἐκ τῆς Χρυσῆς πύλης πρὸς τὸ κέντρον τῆς πόλεως: ὁ Βασίλειος φέρει *διάδημα καισαρῖκιον*, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος *φακιόλιον δίκην προπολόματος*. Ὅτε περαιτέρω ἐνεδύθησαν τὴν μεγάλην βασιλικὴν στολήν, ἀμφότεροι ἔφερον *στέμματα* (502). Ἀρχομένης τῆς περιγραφῆς, ὁ Βασίλειος ἀναφέρεται μετ' ἐμφάσεως ὡς *αὐτοκράτωρ καὶ μέγας βασιλεὺς* (500), ἐνῶ περὶ τοῦ Κωνσταντῖνου οὐδενὸς τίτλου γίνεται χρῆσις (500: ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος). Εἰς τὰς ἀναφωνήσεις ἀμφότεροι ἀποκαλοῦνται *αὐτοκράτορες Ρωμαίων* (501) καὶ εἰς τοὺς δύο ἀποδίδονται ὅμοιαι τιμαί.

⁸) Κλητ. Φιλ. 780₁₉. Τὴν ὀρθὴν γραφὴν τῆς λέξεως *ἀνάρρσις* (καὶ οὐχὶ *ἀνάρρησις*) εἰς τὴν ἐν τῷ Κλητορολογίῳ 778₅ φράσιν *τὴν ἀνάρρσιν ἐνφημόντων τοῦ σοφωτάτου δεσπότη* (sc. Λέοντος Γ') διεπίστωσεν ἐκ νέου ὁ Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ, Διορθωτικὰ καὶ ἐρμηνευτικὰ εἰς τὴν Ἐκθεσιν τῆς Βασιλείου Τάξεως Κωνσταντῖνου τοῦ Πορφυρογεννήτου καὶ τὸ Κλητορολόγιον τοῦ Φιλοθέου ἐν Ἐπετηρ. Ἐταιρ. Βυζ. σπουδῶν τ. 19 (1949) σ. 86.

ένός, τοῦ κυρίου ἡγεμόνος¹, ἀποκλείει δ' ὅτι ὁ Ἄλεξανδρος ὑπῆρξε ζῶντος τοῦ Λέοντος Γ', αὐτοκράτωρ, θεωρεῖ τὴν διατύπωσιν τοῦ χωρίου Κλητ. 780₁₉ ὡς ὀφειλομένην εἰς παραδρομὴν τοῦ Φιλοθέου². Εἰς ἐνίσχυσιν τῆς ἀπόψεώς του φέρει ὡς ἐπιχείρημα ὅτι τὰ διανεμόμενα ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἀνωτέρω ἐορτῆς δῶρα ἐκ μέρους τοῦ Λέοντος διέφερον κατὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτοῦ τοῦ Φιλοθέου σημαντικῶς εἰς ἀξίαν τῶν ὑπὸ τοῦ Ἄλεξάνδρου διδομένων. Ἐν τούτοις τὸ χωρίον, ὃ ὑπαινίσσεται ὁ F. Dölger³, δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐορτὴν ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ τῆς αὐτοκρατορίας ἀλλ' εἰς τὴν τοῦ βρουμαλίου, τὴν ὀνομαστικὴν, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον⁴, ὅτε πράγματι ἐδίδοντο κατὰ τὸ ἐσπεριον *σάξιμον* τοῦ βρουμαλίου τοῦ μὲν Λέοντος λίτραι χρυσοῦ εἴκοσι, τοῦ δ' Ἄλεξάνδρου δέκα καὶ τῆς αὐτοκρατείας Ζωῆς ὀκτώ⁵. Ἀντιθέτως, κατὰ τὸ ἐπὶ τῇ ἐορτῇ τῆς αὐτοκρατορίας τῶν δύο ἀδελφῶν παρατιθέμενον ἐπίσημον γεῦμα, εἰς τοὺς κεκλημένους, οἱ ὅποιοι *χορεύοντες μετὰ χρυσῶν θωρακίων τοὺς ἐπάνους πλέκουσι τῶν εὐσεβῶν δεσποτῶν, ... δίδονται πᾶσιν φιλοτιμίας δῶρον χρυσοῦ λίτραι ις'*⁶, προφανῶς ὑπὸ τῶν δύο ἀδελφῶν ἀπὸ κοινοῦ. Δὲν μοι φαίνεται λοιπὸν νὰ ὀφείλετο εἰς παραδρομὴν ἢ φράσις τοῦ Φιλοθέου περὶ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τῶν δύο ἀδελφῶν.

Ἡ συμβασιλεία τῶν Λέοντος Γ' καὶ Ἄλεξάνδρου ὡς ἰσοτίμων ἡγεμόνων διαπιστοῦται ἐξ ἐπιγραφικῶν⁷ καὶ νομισματικῶν⁸ δεδομένων ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐγγράφων⁹ καὶ ἄλ-

¹) Βλ. κατωτέρω εἰς τὰ συμπεράσματα.

²) F. DÖLGER ἐν B. Z. τ. 36 (1936) σ. 134 σημ. 2.

³) Αὐτόθι σ. 134 σημ. 2.

⁴) Περὶ τῶν ἐορτῶν τούτων βλ. Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕ, Βίος τ. Β' 1, 1948 σ. 25-ἐπ. καὶ 36 ἐπ.

⁵) Κλητ. Φιλ. 782₁₅ - 783₁.

⁶) Κλητ. Φιλ. 780₁₉ - 781₁₃. Διὰ τὸ ἕτερον χωρίον τοῦ Κλητορολογίου 712₅₋₁₃, τὸ προσαγόμενον ὑπὸ τοῦ F. DÖLGER ὡς παράλληλον καὶ ἐνισχυτικὸν τῆς ἀπόψεώς του βλ. κατωτέρω εἰς τὰ συμπεράσματα.

⁷) CIG τ. IV ἀρ. 8690 (ἔτ. 897: ... ἐπὶ Λέοντος κε Ἄλεξά[ν]δρου, μέγαν ἡμον βασηλέον καὶ αὐτοκράτορον..., SP. LAMBROS, Leo und Alexander als Mitkaiser von Byzanz ἐν B. Z. τ. 4 (1895) σ. 98: ... ἐπὶ Λέοντος καὶ Ἄλεξάνδρου τῶν ἀνταδελφῶν καὶ αὐτοκρατόρων καὶ φιλοχρίστων ἡμῶν βασιλέων... (ἔτ. 904 κατὰ τὸν ἐκδότην) πρβλ. R. DEMANGEL - E. MAMBOURY, Inscription datée sur une tour de Constantinople ἐν Bulletin de Corresp. hellén. τ. 60 (1936) σ. 211: [Πύργος Λέοντος καὶ Ἄλεξάνδρου τῶν φιλοχρίστων δεσποτῶν [ἔτους κτί]σεως κόσμου 5757-σαρας καὶ δεκάτου (= 905-906). Ἐξ αὐτῶν ἡ δευτέρα, ἀναγεγραμμένη ἐπὶ μιᾶς τῶν πυλῶν τοῦ τεῖχους τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἡ τρίτη ἐπὶ πύργου τοῦ τεῖχους τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχον ἀναμφιβόλως ἐπίσημον χαρακτῆρα.

⁸) WROTH τ. II σ. 447 ἀρ. 11 - 15. Αὐτόθι σ. 446 - 447 ἀρ. 7 - 10 καὶ ἄλλα νομίσματα, ἐφ' ὧν μόνος ὁ Λέων εἰκονίζεται.

⁹) Ο F. DÖLGER, Zur Textgestaltung der Lavra - Urkunden ἐν B. Z. τ. 39 (1939) σ. 49 - 50 ἀναγιγνώσκει ὀρθῶς τὸ ἐν τῇ συλλογῇ G. ROUILLARD - P. COLLOMP, Actes de Lavra τ. I, Paris 1937 ἀρ. 1 ἐγγράφον (ἔτ. 897): ἐπὶ βασιλείας τῶν εὐσεβεστάτων καὶ θεοσηφίστων πανσόφων, εἰρηνοποιῶν, μέγαν καὶ αὐτοκράτορον βασιλέων Λέοντος καὶ Ἄλεξάνδρου. Ἡ παρὰ Zachariae JGR τ. III σ. 223: Κατάκρισις ἐκτεθείσα εἰς τοὺς κριτὰς παρὰ Λέοντος καὶ Ἄλεξάνδρου τῶν εὐσεβῶν βασιλέων φέρεται εἰς ἕτερα χειρόγραφα ἐπ' ὀνόματι Κωνσταντίνου καὶ Λέοντος, εἰς ἄλλα δὲ ἀορίστως ὑπὸ τῶν παν-

λων πηγῶν¹. Ἀντιθέτως, οἱ ἱστοριογράφοι οἱ ὁποῖοι ἐνδιαφέρονται μόνον διὰ τὴν ἐκθεσιν τῶν, κατὰ τὴν κρίσιν των, ἀξιολογωτέρων συμβάντων καθ' ἑκάστην βασιλείαν καὶ δὲν ἐξουχιζοῦν τὰ νομικὰ θέματα, λαμβάνοντες προφανῶς ὑπ' ὄψει τὴν de facto ἄσκηση τῆς ἐξουσίας ὑπὸ μόνου τοῦ Λέοντος, ὁμιλοῦν κατὰ τὴν ἐκθεσιν τῶν γεγονότων σχεδὸν ἀποκλειστικῶς περὶ αὐτοῦ. Ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν ἀναγραφὴν τῆς διαδοχῆς τοῦ Βασιλείου Α' οἱ περισσότεροι μνημονεύουν μόνου τοῦ Λέοντος².

Διὰ τὴν ἐκ πρώτης ὄψεως ξενίζουσαν φρασιολογίαν χρονογράφων τινῶν (τελευτῆ Λέων ὁ βασιλεὺς προχειρισάμενος Ἀλέξανδρον τὸν αὐτοῦ ἀδελφὸν βασιλέα)³ δύναται, νομίζω, νὰ δοθῆ ἱκανοποιητικὴ ἐξήγησις. Ἐπειδὴ ἀπὸ τῆς 9 Ἰουνίου 911 ὑπῆρχε καὶ ἕτερος βασιλεὺς⁴, ὁ μικρὸς υἱὸς τοῦ Λέοντος **Γ' Κωνσταντῖνος Η' (Ζ')**⁵, ἡ δὲ κληρονομικὴ διαδοχὴ, καίπερ μὴ κατοχυρωμένη νομοθετικῶς, εἶχεν ἐκ τῆς μακροῦς συνηθείας ἀποβῆ καθεστώς, εὐλόγως ἀνεμένετο νὰ κληθῆ εἰς τὸν θρόνον ὁ Κωνσταντῖνος. Ἐνεκεν ὅμως τῆς ἀνηλικιότητός του, φαίνεται ὅτι ὁ πατήρ του ἔκρινε σκόπιμον καὶ συμφέρον

ευσεβῶν βασιλέων. Τὴν ὁμότιμον συγκυριαρχίαν τῶν δύο ἀδελφῶν ἐπιβεβαιοῖ κατὰ πανηγυρικὸν τρόπον ἐπιστολὴ τοῦ πατριάρχου Φωτίου πρὸς τὸν ἡγεμόνα Βουλγαρίας Βόριδα (ἐκδ. Β. ΛΑΟΥΡΔΑΣ, A new letter of Photius to Boris ἐν Ἑλληνικά τ. 13 (1954) σ. 263 - 265), συνταχθεῖσα πιθανώτατα ἀρχομένου τοῦ Σεπτεμβρίου 886, δι' ἧς ὁ πατριάρχης ἀνήγγελλε τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου Α' καὶ τὴν μεταβίβασιν τῆς ἀρχῆς εἰς τοὺς δύο υἱούς του, συνιστῶν τὴν διατήρησιν εἰρηνικῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν. Ἰδιαιτέρως ἄξιοι μνείας οἱ στίχοι 264₁₀, 264₁₅, 264₂₄ (διὸ καὶ αὐτίκα τῆς βασιλείας τὸ σκήπτρον θεοῦθεν δεξάμενοι... τοὺς τῆς φιλίας θεσμούς ἐν γραμμασι προτεινόμενοι καὶ δι' αὐτῶν συνάπτοντες ἑαυτοῖς τὴν σὴν ἀρετήν...), 265₅₁ (Ἐπερ οὖν ἐνταῦθα τοῖς φιλάτοις καὶ πνευματικοῖς ἡμῶν τέκνοις, τοῖς πανευσεβεστάτοις ἡμῶν καὶ θεοπροβλήτοις βασιλεῦσι, συνεισάγειν οὐ παραιτούμεθα...).

¹) Ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν θειοτάτων βασιλέων Λέοντος καὶ Ἀλεξάνδρου... παρὰ SP. LAMBROS, Λεο κλπ. ἐνθ' ἄνωτ. σ. 96 σημ. 3 καὶ 4 (διήγησις περὶ τῆς Μάρθας, ἡγουμένης τῆς μονῆς Ἀχειροποιήτου ἐν Μονεμβασίᾳ), αὐτόθι καὶ σ. 97· πρβλ. βίον Εὐθυμίου σ. 2: τὸ κράτος τῶν σκήπτρον τῶν υἱῶν Λέοντι καταλιπὼν σὺν Ἀλεξάνδρῳ ἀδελφῶ... Ἐπὶ μολυβδοβούλλου ἐκδ. ὑπὸ Κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ, Βυζαντιὰ μολυβδοβούλλα ἐν Διεθνῆς Ἐφημερὶς νομισματικῆς ἀρχαιολογίας τ. 9 (1906) ἀρ. 278 β: Λέων - Ἀλέξανδρος. Αἱ ἐπικεφαλίδες τῶν Βασιλικῶν καὶ τοῦ Ἐπαρχικοῦ βιβλίου, μνημονεύουσαι μόνου τοῦ Λέοντος Γ', εἶναι ἀνεπίσημοι.

²) Λέων Γραμμ. 262 = ΨΣυμ. Μαγ. 700 = Συνεχ. Γεωρ. μον. 849: ὁ δὲ αὐτὸς Λέων μετὰ τὸ αὐτοκράτορῆσαι, Ζωναρᾶς III 440: αὐτοκράτωρ δὲ γεγονὼς Λέων. Ὁ Λέων Γραμμ. 262₁₀ σημειοῖ: Καταλιπὼν (sc. ὁ Βασίλειος Α') Λέοντα αὐτοκράτορα καὶ Ἀλέξανδρον. Οὕτω καὶ εἰς τὰς ἐκ τοῦ Cod. Vatic. 153 παρεμβολὰς ἐκδ. ὑπὸ Η. GRÉGOIRE, La carrière du premier Nicéphore Phocas ἐν Προσφορᾷ εἰς Στ. Κυριακίδην, Θεσσαλονίκη 1954 σ. 251. Βλ. καὶ ἄνωτ. σ. 96 σημ. 9 i. f.

³) Λέων Γραμμ. 285 = ΨΣυμ. Μαγ. 715 = Συνεχ. Γεωρ. μον. 871. Πρβλ. Συνεχ. Θεοφ. 377 (τελευτῆ Λέων ὁ βασιλεὺς Ἀλεξάνδρῳ τῶ αὐτοῦ ἀδελφῶ τὴν βασιλείαν παραδούς), Σκυλ. - Κεδρ. II 274.

⁴) Ζωναρᾶς III 453: ἔστρεψε τὸν υἱὸν αὐτοῦ (sc. Κωνσταντῖνον) ὁ βασιλεὺς καὶ ἀνηγόρευσε βασιλέα, Λέων Γραμμ. 283 = Συνεχ. Θεοφ. 375 = ΨΣυμ. Μαγ. 711 = Συνεχ. Γεωρ. μον. 868 = Σκυλ. - Κεδρ. II 271: στέφει Λέων ὁ βασιλεὺς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον δι' Εὐθυμίου πατριάρχου. Κατὰ τὴν τελετὴν αὐτὴν ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ἀνακηρυχθῆ μόνον βασιλεὺς οὐχὶ δὲ καὶ αὐτοκράτωρ (βλ. κατωτέρω).

⁵) Βλ. ἄνωτ. σελ. 93 σημ. 2.

διὰ τὴν δυναστείαν νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐξουσίαν ὁ Ἀλέξανδρος ὡς αὐτοκράτωρ, ἐνῶ ὁ μικρὸς Κωνσταντῖνος θὰ παρέμενε πρὸς τὸ παρὸν ἀπλῶς βασιλεὺς, ἀνακηρυσσόμενος βραδύτερον ὑπὸ τοῦ θείου του αὐτοκράτωρ. Ἐξ ὄλων τῶν μαρτυριῶν ἢ τοῦ Ζωναρᾶ μὲ τὴν ἐπιτυχῆ ἐπιλογὴν τῶν ὄρων ἀφήνει νὰ διαφανοῦν τὰ πράγματα ἀκριβέστερον: *τελευτῶν* (sc. ὁ Λέων), *τὴν αὐταρχίαν τῷ ἀδελφῷ κατέλιπεν Ἀλεξάνδρῳ¹ καὶ τὸν υἱὸν αὐτῷ παραδέδωκεν, ἀξιώσας ἐπιμελεῖσθαι αὐτοῦ καὶ ἀνάγειν βασιλικῶς καὶ αὐτοκράτορα καταλιπεῖν²*. Ὁ χρονογράφος διευκρινίζει ὅτι ἡ ὅλη ἐξουσία (αὐταρχία) ἀνετέθη εἰς μόνον τὸν Ἀλέξανδρον, ὅστις ἀνέλαβε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ καταστήσῃ αὐτοκράτορα τὸν Κωνσταντῖνον.

Καίτοι δὲν ἀφορᾷ τὸν βυζαντινὸν αὐτοκράτορα ἀλλὰ τὸν ἡγεμόνα Βουλγαρίας, θεωρῶ σκόπιμον νὰ μὴ παρέλθῃ ἐν σιγῇ πληροφορίαν τῶν βυζαντινῶν χρονογράφων εἰς τοῦτον ἀναφερομένην. Ὁ G. Ostrogorsky ὑπεστήριξε τὴν ἄποψιν³, γενομένην δεκτικὴν καὶ ὑπὸ τοῦ F. Dölger⁴, καθ' ἣν τὸ ἔτος 913 ἔλαβε χώραν στέψις τοῦ βασιλέως Βουλγαρίας Συμεὼν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Νικολάου τοῦ Μυστικοῦ, μὴ ἀναγνωρισθεῖσα ὅμως ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείας Ζωῆς. Τὴν ἐρμηνείαν ταύτην ἀποκρούει ὁ K. Ἀμαντος, ὅστις, ὀρθῶς κατ' ἐμέ, δέχεται ἀπλήν εὐλογίαν τοῦ Συμεὼν ἐκ μέρους τοῦ πατριάρχου⁵. Τὰ κείμενα πάντως ὁμιλοῦν σαφῶς περὶ εὐχῆς καὶ σημειοῦν τὴν ἔλλειψιν οἰουδήποτε συμβόλου ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸ τελετουργικὸν τυπικὸν τῆς στέψεως⁶.

Εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος παρατηρουμένην τάσιν πρὸς διαφοροποίησιν τοῦ περιεχομένου τῶν τίτλων βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ μέχρι τῆς κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα ὀριστικῆς ἐπικρατήσεως τοῦ δευτέρου διὰ τὸν ἕνα μόνον, τὸν πρῶτον, κύριον ἡγεμόνα (Hauptkaiser) φαίνεται νὰ ἤσκησε σημαντικὴν ἐπιρροὴν ἢ συνύπαρξις πολλῶν συμβασιλέων ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Μακεδόνων. Ἐπειδὴ δέ, ὡς θὰ ἀναπτυχθῆ ἔκτενέστερον εἰς τὰ

¹) Ὑπὸ τοῦ N. A. ΜΥΣΜΟΝ, Une monnaie d'argent de l'empereur Alexandre en Byzantion τ. 6 (1931) σ. 99 - 100 ἐδημοσιεύθη νόμισμα τοῦ Ἀλεξάνδρου ἔχον οὕτως: Ἀλέξανδρος ἐν Χ(ριστ)ῷ αὐτοκρ(άτωρ) πιστὸς εὐσεβ(ής) βασιλ(εύς) Ρωμ(αίων).

²) Ζωναρᾶς III 455. Ὁ χρονογράφος εἰς τὰ ἀνωτέρω χωρία (453 καὶ 455) ἀκριβολογεῖ περὶ τὴν χρῆσιν τῶν ὄρων, διότι περὶ τοῦ Κωνσταντίνου λέγει ὅτι κατὰ τὴν στέψιν του ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς, ἐνῶ, θανόντος τοῦ θείου του, θὰ καταστῆ αὐτοκράτωρ.

³) G. OSTROGORSKY, Die Krönung Symeons von Bulgarien durch den Patriarchen Nikolaos Mystikos ἐν Bulletin de l'Institut arch. bulgare τ. 9 (1935) σ. 275 - 286, OSTROGORSKY, Geschichte² σ. 212.

⁴) F. DÖLGER ἐν B. Z. τ. 36 (1936) σ. 226.

⁵) K. AMANTOS ἐν Ἐπετηρὶς Ἑταιρ. βυζ. σπουδῶν τ. 22 (1952) σ. 328. Πρβλ. O. TREITINGER, Reichsidee σ. 31 σημ. 98.

⁶) Συνεχ. Γεωρ. μον. 878: Νικόλαος δὲ ὁ πατριάρχης ἐξῆλθε πρὸς Συμεὼν ᾧ τινὴ τὴν κεφαλὴν ὑπέκλινε Συμεὼν. εὐχὴν οὖν ὁ πατριάρχης ποιήσας ἀντὶ στέμματος, ὡς φασί, τὸ ἴδιον ἐπιρριπτάριον τῇ αὐτοῦ ἐπέθηκε κεφαλῇ. Οὕτω καὶ Λέων Γραμμ. 292, Συνεχ. Θεοφ. 385, Σκυλ. - Κεδρ. II 282· πρβλ. Ζωναρᾶν III 462.

γενικά συμπεράσματα, ἢ ἀνακλήσεις εἰς αὐτοκράτορα ἐγένετο διὰ τῶν ἀναφωνήσεων— τὸ προέχον δηλ. στοιχεῖον ἦτο φωνητικὸν — κατέληξεν ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος περίπου καὶ ἐφεξῆς ὁ ὅρος ἀναγόρευσις νὰ σημαίνει τὴν ἀνάδειξιν εἰς αὐτοκράτορα. Εἰς τὴν σημειουμένην ἐξέλιξιν ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ νομικὴ σχέσις τοῦ Κωνσταντίνου Η' πορφυρογεννήτου πρὸς τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας τῶν Λεκαπηνῶν.

Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξάνδρου (6 Ἰουνίου 913) ὁ θρόνος περιῆλθεν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Η' τελοῦντα ὑπὸ ἐπιτροπείαν¹. Καίτοι δὲν ἠδυνήθη νὰ χρησιμοποιήσῃ τὴν μελέτην τοῦ G. Ostrogorsky, *Autokratōr i Samodržac ἐν Glas Srpske Akad.* 164 (1935) σ. 95 — 187 καὶ τὰ πορίσματα ταύτης μόνον καθ' ὃ μέτρον ἐχρησιμοποιήθησαν ὑπὸ τοῦ F. Dölger καὶ διὰ τῶν ἐργασιῶν τοῦ τελευταίου², ἔτι δ' ἐκ τῆς συντόμου ἀναλύσεως τοῦ B. Granič ἐν *Byz. Zeitschrift* τ. 35 (1935) σ. 406—409 γνωρίζω, — οὗτοι δ' εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν δέχονται ὅτι ἡ ἀνακλήσις τοῦ Κωνσταντίνου Η' εἰς αὐτοκράτορα λογίζεται ἀπὸ τοῦ ἔτους 944 — παραμένει δι' ἐμὲ ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος κατεῖχε τὴν αὐτοκρατορικὴν ιδιότητα ἀπὸ τῆς 6 Ἰουνίου 913³. Εἶναι ἀληθές ὅτι εἰς τὰ ἱστοριογραφικὰ ἔργα κατὰ τὴν ἀναγραφὴν τῆς διαδοχῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου δὲν ἀπαντᾷ ἰδιαιτέρως χαρακτηριστικὴ διατύπωσις⁴. τὸ κενὸν ὅμως συμπληροῦται ἐκ τριῶν ἀπολύτως σαφῶν χωρίων τοῦ βίου τοῦ πατριάρχου Εὐθυμίου († 5 Αὐγούστου 917), συνταχθέντος, ὡς ἔδειξεν ὁ C. de Boor, ὑπὸ συγγραφῆς συγχρόνου τοῦ βιογραφουμένου πατριάρχου καὶ γνωρίζοντος ἄριστα καὶ δὴ ἐκ τῶν ἔσω τὰ πράγματα⁵. Ἐξιστορῶν ὁ βιογράφος τὴν ἀπόπειραν τοῦ Κωνσταντίνου υἱοῦ τοῦ Δουκός, λέγει ὅτι ὁ τότε πατριάρχης Νικόλαος μυστικὸς ἤρξατο ἐπὶ χεῖρας φέρων καὶ ἐπιδεικνύμενος τοῖς τε ἐνδοθεν καὶ ἔξωθεν τὸν κομιδῆ νέον τοῦτον αὐτοκράτορα καὶ βασιλέα (sc. τὸν Κωνσταντῖνον)⁶, χωρῶν δὲ περαιτέρω εἰς τὴν κατὰ Ἰούνιον 913 ἀπομάκρυνσιν τῆς βασιλομήτορος Ζωῆς γράφει: ἀμεριμνήσας ὁ ἱεράρχης (sc. ὁ Νικόλαος) κατὰ Ζωῆς τῆς τοῦ νέου αὐτοκράτορος μητρὸς⁷. Ἀνακτήσασα πάλιν ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου 914 τὴν θέσιν της εἰς τὴν ἡγεμο-

¹) Λέων Γραμμ. 288, Συνεχ. Θεοφ. 380, ΨΣυμ. Μαγ. 717—718, Συνεχ. Γεωρ. μον. 873—874, Σκυλ.—Κεδρ. II 277, Ζωναρᾶς III 458.

²) F. DÖLGER ἐν B. Z. τ. 36 (1936) σ. 135—136.

³) Τὸ γεγονός ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἐτέλει ὑπὸ ἐπιτροπείαν, ὡς ἀνήλικος, οὐδεμίαν ἐπίδρασιν ἀσχεῖ διὰ τὴν νομικὴν θέσιν του ὡς αὐτοκράτορος· βαρύνει μόνον καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν δυνατότητα τῆς ἀσκήσεως τῆς ἐξουσίας.

⁴) Λέων Γραμμ. 288, Συνεχ. Θεοφ. 381, ΨΣυμ. Μαγ. 717, Συνεχ. Γεωρ. μον. 873—874, Σκυλ.—Κεδρ. II 277, Ζωναρᾶς III 458.

⁵) C. DE BOOR, *Vita Euthymii. Ein Anecdoton zur Geschichte Leo's des Weisen a. 886—912*, Berlin 1888 σ. 82 ἐπ.

⁶) Αὐτόθι σ. 70. Τὸ γεγονός χρονολογεῖται ἀκριβῶς τὴν 8 ἢ 9 Ἰουνίου 913 ἐκ τῆς αὐτόθι φράσεως σ. 70₁₀: *Μήπω δὲ τῶν αὐτοῦ* (sc. τοῦ Ἀλεξάνδρου) *τρίτων παρεληλυθότων*, ὡς *τρίτων* νοουμένων τῶν κατὰ τὴν τρίτην ἀπὸ τοῦ θανάτου ἡμέραν κατ' ἔθος τελοουμένων μνημοσύναν καὶ σήμερον κοινῶς λεγομένων τρίμερα.

⁷) Αὐτόθι σ. 70—71.

νίαν ἢ Ζωὴ γράφει πρὸς τὸν τέως πατριάρχην Εὐθύμιον: *τοίνυν τὰ ἔκπαλαι παρὰ σοῦ κατ' ἐμοῦ λεγόμενα ἔασας, σὺν τῷ αὐτοκράτορι νῖψ̄ κἀμὲ ἐπ' ἐκκλησίας ἀναγορεύων*¹. Ἄλλὰ καὶ εἰς ἄλλον λόγον προσκρούει ἢ ὑπὸ τῶν δύο νεωτέρων ἱστορικῶν ὑποστηρικθεῖσα ἐκδοχή. Ὁ *Ρωμανὸς (Α')*, ἀνακηρυχθεὶς τὴν 17 Δεκεμβρίου 920 αὐτοκράτωρ, κατεῖχε τοὐλάχιστον μέχρι τῆς 20 Μαΐου 921 τὴν δευτέραν θέσιν εἰς τὴν ἱεραρχίαν, τοῦ Κωνσταντίνου Η' ἔχοντος τὴν πρώτην. Μοὶ φαίνεται νομικῶς ἀλλὰ καὶ λογικῶς ἄτοπον ὅτι εἶναι δυνατὸν πρόσωπον κεκτημένον τὴν αὐτοκρατορικὴν ιδιότητα νὰ ἔπηται ἄλλου μὴ φέροντος ταύτην, ἐὰν θεωρηθῆ ὀρθῆ ἢ ἄποψις ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος μόλις τῷ 944 ἐγένετο αὐτοκράτωρ². Νομίζω ὅτι τὰ ὑπ' ἐμοῦ προσαγόμενα στοιχεῖα δὲν καταλείπουν ἀμφιβολίαν ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἀπὸ τῆς 6 Ἰουνίου 913 ἐκέκτητο τὴν αὐτοκρατορικὴν ιδιότητα.

Ὁ ἐποφθαλιμῶν τὸν θρόνον ἰσχυρὸς δρουγγάριος Ρωμανὸς Λεκαπηνὸς ἐπέτυχε μετὰ τὸν γάμον τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἑλένης μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον Η' ³ νὰ τιμηθῆ καίσαρ (24 Σεπτεμβρίου 920), τὴν δὲ 17 Δεκεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους 920 *τῇ τῶν*

¹) Αὐτόθι σ. 71. Οὔτε πρέπει νὰ νομισθῆ ὅτι ὁ συντάκτης τοῦ βίου ἀγνοεῖ τὴν σημασίαν τοῦ ὄρου *αὐτοκράτωρ*, ὡς δεικνύει ἢ καθ' ὅλου χρησίς του ἐν τῷ κειμένῳ καὶ εἰδικώτερον τὸ χωρίον 59²¹, ἐν ᾧ φέρεται ἡ Ζωὴ Καρβονοψίνα διαμαρτυρομένη πρὸς τὸν πατριάρχην Εὐθύμιον: *διατὶ δέ με οὐκ ἀναγορεύεις ἐπ' ἐκκλησίας, εἰ μὴ καταφρονεῖν διασύρεις καὶ χλευάζεις με ἀνδρὶ συναφθεῖσαν βασιλεῖ καὶ αὐτοκράτορι καὶ υἱὸν ὁμοίως ἔχουσαν ἔστεμμένον καὶ πορφυρογέννητον* (τὸν Κωνσταντῖνον). Σαφῶς ἐνταῦθα περιορίζεται ἡ χρησίς τοῦ ὄρου *βασιλεὺς αὐτοκράτωρ* εἰς τὸν Λέοντα Γ', ἐνῶ τοῦ Κωνσταντίνου μνημονεύεται ἡ ιδιότης ὡς *πορφυρογεννήτου καὶ ἔστεμμένου*, ἀκριβῶς διότι οὗτος εἶχε στεφθῆ μόνον βασιλεὺς (βλ. ἀνωτ. σ. 97). Τὸ χωρίον τοῦτο, ὡς δέχεται καὶ ὁ C. de Boor αὐτόθι σ. 124, πρέπει νὰ χρονολογηθῆ μεταξὺ Ἰουνίου 911 (στέψις Κωνσταντίνου Η') καὶ Μαΐου 912 (θάνατος Λέοντος Γ' καὶ καθαιρέσεις τοῦ πατριάρχου Εὐθυμίου), δεδομένου ὅτι ἐν αὐτῷ ρητῶς ἀναφέρεται ὁ Κωνσταντῖνος ὡς ἔστεμμένος βασιλεὺς, οὐχὶ δὲ περὶ τὸ ἔτος 908, ὡς ὑποθέτει ἄνευ ἐπαρκῶν λόγων ὁ V. GRUMEL, *Les Regestes des actes du Patriarcat de Constantinople*, τ. I. *Les actes des patriarches* τεύχ. 2, Paris 1936 ἀρ. 628.

²) Βλ. πρὸς τούτους καὶ τὸ χωρίον τοῦ Θεοφ. Συνεχ. 401, βεβαιοῦντος ὅτι ὁ Ρωμανὸς Α' ἀνέλαβε τὴν ὑποχρέωσιν *μὴ ἐαντὸν ἀναγορεῦσαι τούτου* (sc. τοῦ Κωνσταντίνου) *ἐμπροσθεν αὐτοκράτορα*, ἐξ οὗ εἶναι φανερὸν ὅτι ἀμφότεροι ἦσαν αὐτοκράτορες καὶ μόνον ποῖος ἐξ αὐτῶν θὰ ἔχη τὸ προβάδισμα συζητεῖται. Πρὸβλ. ΨΚωδινὸν Χρονογραφίαν 154¹⁴, καὶ 155¹⁵ ἀναγράφουσαν τὰ ἔτη, ἐν οἷς ἐκράτησε τῆς βασιλείας ὁ *Κωνσταντῖνος μετὰ τῆς μητρὸς του*.

³) Ὁ γάμος ἐτελέσθη τῷ 919 *τῇ Τρίτῃ τῆς Γαλιλαίας*, ἣτις κατὰ τὸν V. GRUMEL, *Une date historico-liturgique ἐν Ἐχῶσι d'Orient* τ. 36 (1937) σ. 52-64 εἶναι ἡ 18 Μαΐου. Τὴν ἄποψιν τοῦ ἀντέχρουσεν ὁ F. DÖLGER ἐν *B. Z.* τ. 37 (1937) σ. 532, ὅστις ὀρθῶς ταυτίζει τὴν τρίτην Κυριακὴν τοῦ Πάσχα (κατὰ τοὺς Δυτικούς δευτέραν), τὴν ἄλλως λεγομένην τῶν Μυροφόρων, πρὸς τὴν ὑπὸ τῶν χρονογράφων παραδιδομένην ὡς τῆς Γαλιλαίας καὶ χρονολογεῖ τὸν γάμον τὴν 9 Μαΐου 919. Ὁ Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ, *Βίος τ. Γ'* (1949) σ. 72-73 — ὅστις δὲν φαίνεται νὰ ἔλαβεν ὑπ' ὄψει τὰς δύο προμνηθεῖσας μελέτας — ὑποστηρίζει ὅτι *τῆς Γαλιλαίας* ὀνομάζεται ἡ ἑβδομάς τῆς Διακαινησίμου (οὗτω καὶ νῦν καλεῖται ὑπὸ τῶν Ποντίων) καὶ συνεπῶς πρόκειται περὶ τῆς Τρίτης τῆς Διακαινησίμου, ἣτοι τῆς 20 Ἀπριλίου 919.

⁴) Διὰ τὴν εἰς τὸ ἔτος 920 χρονολόγησιν βλ. V. GRUMEL, *Notes de chronologie byzantine ἐν Ἐχῶσι d'Orient* τ. 35 (1936) σ. 333-335 καὶ G. OSTROGORSKY, *Geschichte* ² σ. 213 σημ. 2.

προπατόρων κυριακῇ τῷ τῆς βασιλείας στέφεται διαδήματι παρὰ Κωνσταντίνου βασιλέως καὶ Νικολάου πατριάρχου¹. Τὴν μαρτυρίαν τῶν Σκυλ. - Κεδρ. II 296 καὶ Ζωναρᾶ 469, καθ' ἣν ἐμφανίζεται ὁ πατριάρχης, ἀντιθέτως πρὸς τὸ ἰσχυρὸν τυπικὸν στέψεως συμβασιλέως, νὰ θέτῃ τὸ στέμμα ἐπὶ τοῦ Ρωμανοῦ², θεωρῶ ὡς ἐσφαλμένην ἀπόδοσιν τῆς ἐξ ἧς ἦντλησαν πηγῆς οἱ χρονογράφοι οὗτοι, τοῦτο μὲν διότι αὐτὸς οὗτος ὁ Σκυλ. - Κεδρ. εἰς ἄλλην συνεκδοχὴν παρουσιάζει τὸν Κωνσταντῖνον νὰ στέφῃ τὸν Ρωμανόν³, τοῦτο δὲ διότι κατὰ τὴν μετ' ὀλίγους μῆνας λαβοῦσαν χώραν στέψιν τοῦ υἱοῦ τοῦ Ρωμανοῦ Α' **Χριστοφόρου** ρητῶς παραδίδεται ὅτι τὸ στέμμα ἐπέθηκεν ὁ Κωνσταντῖνος⁴. Ὁ Κωνσταντῖνος ἠναγκάσθη νὰ ἀνεχθῇ τὸν Ρωμανὸν ὡς αὐτοκράτορα, μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ τὸν υἱὸν τούτου Χριστόφορον.

Εἰς μίαν ὁμάδα τῶν πηγῶν διαστέλλεται σαφῶς ἡ ἡμέρα ἀναγορεύσεως τοῦ Χριστοφόρου, τοποθετουμένη εἰς τὴν 17 Μαΐου τοῦ ἔτους 921, ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς στέψεως, χρονολογουμένης τὴν 20 Μαΐου, ἥτοι τὴν Πεντηκοστὴν τοῦ αὐτοῦ ἔτους: *Μαίῳ δὲ μηνὶ δεκάτῃ ἐβδόμῃ ἰνδικτιῶνος ε' (γρ. θ')* *Χριστόφορος ὁ υἱὸς Ρωμανοῦ ἀναγορεύεται βασιλεύς· στέφεται δὲ τῇ εἰκάδι τοῦ αὐτοῦ μηνὸς παρὰ Κωνσταντίνου βασιλέως τῇ τῆς ἀγίας Πεντηκοστῆς ἡμέρᾳ καὶ μόνοι οὗτοι οἱ δύο ἐν τῇ αὐτῇ προελεύσει προῆλθον*⁵. Ὁ αὐτὸς διαχωρισμὸς ἀπαντᾷ καὶ παρὰ τῷ ΨΣυμεῶν Μαγίστρῳ⁶, τοῦ ὁποῦ ὅμως ἡ χρονολόγησις μόνον ὡς πρὸς τὴν στέψιν συμπίπτει μὲ τὴν τῶν προμνημονευθέντων χρονογράφων, διότι τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Χριστοφόρου παραδίδει οὗτος ὡς γενομένην συγχρόνως μὲ τὴν ἀνακήρυξιν τῆς μητρὸς του καὶ συζύγου τοῦ Ρωμανοῦ Α' Θεοδώρας ὡς αὐγούστης, λαβοῦσαν χώραν κατὰ τὴν ὁμόφωνον μαρτυρίαν τῶν πηγῶν τὴν 6 Ἰανουαρίου 921⁷. Ὁ Συνεχ. Θεοφ. καὶ ὁ ἐπόμενος τούτῳ Σκυλ. - Κεδρ. ὁμιλοῦν μόνον περὶ τῆς στέψεως τοῦ Χριστοφόρου τὴν Πεντηκοστὴν⁸.

Προικισμένους μὲ πολιτικὴν ὀξυδέρκειαν ὁ Ρωμανὸς Λεκαπηνός, ἀφοῦ ἀπεφάσισε νὰ ἰδρῦσῃ παραλλήλως πρὸς τὴν ὑπάρχουσαν νόμιμον δυναστείαν καὶ ἰδικὴν του, ἔκρινε

¹) Συνεχ. Θεοφ. 397 - 398 = Λέων Γραμμ. 304, Συνεχ. Γεωρ. μον. 890, ΨΣυμ. Μαγ. 731.

²) *Τῷ τῆς βασιλείας διαδήματι στέφεται, ἐπιτροπῇ τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου, τοῦ πατριάρχου αὐτὸν ἀναδήσαντος.*

³) Σκυλ. - Κεδρ. II 321: [ὁ Ρωμανός] *τοὺς δεδομένους ἀθετήσας ὄρκους... ἐαυτὸν τε ἀνηγόρευσε βασιλεῖα, ἐκνοσίως τοῦ πορφυρογεννήτου ἀέκοντί γε θυμῷ περιθέντος αὐτῷ τὸ διάδημα.*

⁴) Βλ. τὰς ἐπομένας σημειώσεις.

⁵) Λέων Γραμμ. 304 = Συνεχ. Γεωρ. μον. 890 (ἐσφαλμένως ἀντὶ 20 γράφεται ἐνταῦθα 24 Μαΐου).

⁶) ΨΣυμ. Μαγ. 731: *καὶ τῶν ἀγίων Θεοφανείων στέφεται Θεοδώρα ἡ γυνὴ αὐτοῦ· καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς τῆς ε' ἰνδικτιῶνος Χριστόφορος ὁ υἱὸς Ρωμανοῦ ἀναγορεύεται βασιλεύς· στέφεται δὲ τῇ πεντηκοστῇ παρὰ τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου καὶ προέρχονται οὗτοι οἱ δύο μόνοι ἐν τῇ προελεύσει.*

⁷) Συνεχ. Θεοφ. 398, Λέων Γραμμ. 304, ΨΣυμ. Μαγ. 731, Συνεχ. Γεωρ. μον. 890, Σκυλ. - Κεδρ. II 297, Ζωναρᾶς III 469 - 470.

⁸) Συνεχ. Θεοφ. 397, Σκυλ. - Κεδρ. II 297. Ἡ πληροφορία τοῦ Ζωναρᾶ III 469 - 470 εἶναι ὅλως ἀόριστος.

σκόπιμον νὰ μεταδώσῃ εἰς τὰ περισσότερα μέλη τῆς οἰκογενείας του τὴν ιδιότητα τοῦ βασιλέως. Οὗτος διὰ νὰ τονίσῃ τὴν ἰσοτιμίαν του πρὸς τὴν νόμιμον δυναστείαν ἀνηγόρευσε αὐτὸν καὶ τὸν ὡς διάδοχόν του προοριζόμενον πρωτότοκον υἱόν του Χριστόφορον εἰς αὐτοκράτορα, τοὺς ἑτέρους δὲ δύο υἱούς του **Στέφανον** καὶ **Κωνσταντῖνον (Θ')**, ὅπως μὴ προσκρούσῃ ἐντόνως εἰς τὸ κοινὸν αἴσθημα, περιορίσθη νὰ στέψῃ ἀρχικῶς εἰς ἀπλοῦς βασιλεῖς¹.

Ἡ πρὸς ἀλλήλους διαβάθμισις τῶν τριῶν πρώτων συναρχόντων ἐπανειλημμένως ἐτροποποιήθη, αἱ μεταβολαὶ δ' αὐταὶ ἀνικατοπριζονται εἰς τὰ νομίσματα. Ἀρχικῶς προηγεῖτο ὁ Κωνσταντῖνος, τοῦλάχιστον μέχρι τῆς 20 Μαΐου 921, ὅτε ἐτέλεσε μόνος τὴν στέψιν τοῦ Χριστοφόρου². Βραδύτερον, πάντως πρὸ τοῦ Ἀπριλίου 922³, ἐξ ἀφορμῆς ἐπιβουλῆς ὀργανωθείσης κατὰ τοῦ Ρωμανοῦ Α', ὁ Κωνσταντῖνος ὑποβιβάζεται καὶ δευτέρως ἀνηγορεύετο βασιλεύς, πρῶτος δὲ ὁ Ρωμανός⁴, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι εἶχεν ὀρκισθῆ μὴ ἑαυτὸν ἀναγορεῦσαι τούτου (sc. τοῦ Κωνσταντίνου Η') ἐμπροσθεν αὐτοκράτορα⁵. Ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου 927, ὅτε, συμφώνως πρὸς τὴν ρητὴν μαρτυρίαν τῶν χρονογράφων, κατὰ τὸν γάμον τοῦ βασιλέως Πέτρου τῆς Βουλγαρίας μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Χριστοφόρου Μαρίας τῇ ἀξιώσει τῶν Βουλγάρων μετεπήδησεν εἰς τὴν δευτέραν θέσιν ὁ Χριστόφορος⁶ καὶ μέχρι τοῦ θανάτου τούτου (931), ἡ σειρά ἦτο: Ρωμανός Α', Χριστόφορος, Κωνσταντῖνος Η'⁷. Τὴν μεταξὺ Κωνσταντίνου Η' καὶ Χριστοφόρου μεταβολὴν ὁ G. Ostrogorsky τοποθετεῖ εἰς τὸ ἀπὸ Ἀπριλίου 922 (χρονολογία τῆς προμνησθείσης νεαρᾶς ἀρ. 2) καὶ τῆς 25 Δεκεμβρίου 924—καθ' ἣν ἐστέφησαν οἱ δύο νεώτεροι Λεκαπνηοὶ—χρονικὸν διάστημα, «δεδομένου ὅτι ἔχομεν πληροφορίας⁸ περὶ δύο

¹) Συνεχ. Θεοφ. 409, Λέων Γραμμ. 314, ΨΣυμ. Μαγ. 739, Συνεχ. Γεωρ. μον. 902, Σκυλ. - Κεδρ. II 306, Ζωναρᾶς III 472: *Δεκεμβρίῳ δὲ μηνὶ κε' ἔστειρε Ρωμανὸς τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ Στέφανόν τε καὶ Κωνσταντῖνον (Θ')*.

²) WROTH τ. II σ. 453 - 454 ἀρ. 7 - 8: *Κωνσταντῖνος καὶ Ρωμανὸς ἐν Χ(ριστ)ῷ β(ασιλεῖς) Ρ(ωμαίων)* σ. 454 ἀρ. 9: *Κωνσταντ(ῖνος) καὶ Ρωμανὸς αὐγ(ουστοὶ) β(ασιλεῖς) Ρ(ωμαίων)* σ. 465 ἀρ. 60 - 66 σ. 466 ἀρ. 67 - 69 σ. 466 - 467 ἀρ. 70 - 76.

³) Αὐτὴν τὴν χρονολογίαν φέρει ἡ νεαρὰ *Ρωμανοῦ καὶ Κωνσταντίνου καὶ Χριστοφόρου τῶν φιλοχρίστων καὶ αὐτοκρατόρων μεγάλων βασιλέων* παρὰ Zachariae JGR τ. III Coll. III ἀρ. 2.

⁴) Σκυλ. - Κεδρ. II 299, Λέων Γραμμ. 305, Θεοφ. Συνεχ. 400, ΨΣυμ. Μαγ. 732, Συνεχ. Γεωρ. μον. 892 - 893, Ζωναρᾶς III 470. Πρβλ. τὰ νομίσματα WROTH τ. II σ. 459 ἀρ. 39: *Κ(ύρι)ε βοήθει Ρωμανῷ δεσπότη, - Κωνσταντ(ῖνον) et Χριστοφ(όρον) β(ασιλεῦσι) Ρ(ωμαίων)* σ. 460 ἀρ. 40: *Ρωμανό(ς), Κωνσταντ(ῖνος) καὶ Χριστ(όφ)(ορος) ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐσεβ(εῖς) βασιλ(εῖς) Ρ(ωμαίων)* σ. 454 ἀρ. 10: *Ρωμαν(ος) et Κωνσταντ(ῖνος) αὐγ(ουστοὶ) β(ασιλεῖς)*.

⁵) Θεοφ. Συνεχ. 401.

⁶) Λέων Γραμμ. 317, Θεοφ. Συνεχ. 414, ΨΣυμ. Μαγ. 741, Συνεχ. Γεωρ. μον. 906, Σκυλ. - Κεδρ. II 310, Ζωναρᾶς III 474.

⁷) WROTH τ. II σ. 460: *Κύ(ρι)ε βοήθει Ρωμανῷ δεσπότη - Χριστοφ(όρον) et Κωνσταντ(ῖνον)* σ. 461 ἀρ. 41: *Ρωμανό(ς), Χριστόφορ(ος) καὶ Κωνσταντ(ῖνος) ἐν Χ(ριστ)ῷ εὐσεβ(εῖς) βασιλ(εῖς) Ρ(ωμαίων)*.

⁸) Ἐν Συντάγματι τ. Ε' σ. 72 καὶ 75 = ΖΕΠΟΥ, Jus Graecoromanum τ. I σ. 204, DÖLGER, Regesten ἀρ. 593 καὶ 594, ZACHARIAE, JGR τ. II σ. 241.

ἐπ' ὀνόματι τῶν αὐτοκρατόρων Ρωμανοῦ, Χριστοφόρου καὶ Κωνσταντίνου ἐκδοθέντων χρυσοβούλλων». Δηλαδή κατὰ τὸν G. Ostrogorsky τὰ ἐν λόγῳ χρυσόβουλλα, ἐπειδὴ φέρουν μόνα τὰ ὀνόματα Ρωμανοῦ Α', Χριστοφόρου καὶ Κωνσταντίνου Η', πρέπει νὰ ἐξεδόθησαν πρὸ τῆς 25 Δεκεμβρίου 924, ὅτε ἐστέφθησαν οἱ δύο νεώτεροι υἱοὶ τοῦ Ρωμανοῦ Στέφανος καὶ Κωνσταντῖνος Θ', διότι ἄλλως θὰ περιεῖχον καὶ τὰ ὀνόματα τῶν δύο τελευταίων τούτων¹. Νομίζω ὅμως ὅτι μὲ τὴν ἰδικήν μου ἄποψιν δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ καταφύγωμεν εἰς τὴν ἀναιτιολόγητον ἀπόρριψιν τῆς ὁμοφώνου καὶ ἀναμφισβητήτου πληροφορίας τῶν χρονογράφων διὰ τὴν μεταβολὴν τοῦ προβαδίσματος Κωνσταντίνου-Χριστοφόρου τῷ 927. Τὰ ἐν λόγῳ χρυσόβουλλα ἐξεδόθησαν ὑπὸ τῶν Ρωμανοῦ, Χριστοφόρου καὶ Κωνσταντίνου ὡς κεκτημένων αὐτῶν καὶ μόνων τὴν αὐτοκρατορικὴν ιδιότητα, ὁπότε ἡ ἐκδοσίς των πρέπει νὰ τοποθετηθῇ μεταξὺ Ὀκτωβρίου 927 (μεταβολὴ προβαδίσματος Κωνσταντίνου καὶ Χριστοφόρου) καὶ 931 (ἔτος θανάτου τοῦ Χριστοφόρου). Διὰ τῆς ἐρμηνείας ταύτης ἐξηγεῖται καὶ ἡ ἔλλειψις νομισμάτων φερόντων τὰ ὀνόματα καὶ τῶν πέντε συμβασιλέων ὁμοῦ. Ἀντιθέτως ἡ ὑπαρξις νομισμάτων μὲ τὰ ὀνόματα Ρωμανοῦ, Κωνσταντίνου Η', Στεφάνου καὶ Κωνσταντίνου Θ'², ὡς καὶ ἡ ἐπὶ μεταγενεστέρον τοῦ ἔτους 931 αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων ἀναγραφὴ τῶν αὐτῶν τεσσάρων συναρχόντων³ οὐ μόνον δὲν εὐρίσκεται εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὴν ἄποψίν μου ἀλλὰ τὴν ἐνισχύει. Φρονῶ ὅτι εὐθὺς ὡς ἀπέθανεν ὁ Χριστόφορος, ὁ Ρωμανὸς Α' συνεπὴς πρὸς τὴν δυναστικήν του πολιτικὴν ἐσπευσε νὰ ἀνυψώσῃ εἰς τὴν θέσιν ἐκείνου τοὺς δύο νεωτέρους υἱοὺς του, διὰ νὰ περιφρουρήσῃ, κατὰ τὸ δυνατόν, χάριν τῶν ἰδίων του ἀπογόνων τὰ δικαιώματα ἐπὶ τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου· δηλ. ἀνηγόρευσε καὶ τούτους αὐτοκράτορας. Ἐντεῦθεν ἡ ἀναγραφὴ καὶ τῶν νεωτέρων Λεκαπηνῶν ὡς συνεκδοτῶν τῆς νεαρᾶς 5 καὶ τοῦ χρυσοβούλλου τοῦ ἔτ. 934, ὡς καὶ ἡ ἐπὶ νομισμάτων ἐμφάνισις των. Τῆς προωθήσεως ταύτης τῶν νεωτέρων υἱῶν τοῦ Ρωμανοῦ Α', Στεφάνου καὶ Κωνσταντίνου μέχρι τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος δὲν ἀπαντᾷ μὲν ρητὴ μνεία εἰς τὰ ἱστορικὰ ἔργα, ἀπήχησίς της ὅμως ἀνευρίσκεται, νομίζω, εἰς πληροφορίαν τῶν χρονογράφων Σκυλίτση καὶ Ζωναρά, οἱ ὅποιοι ὁμιλοῦν περὶ νέας μεταβολῆς κατὰ τὸ προβάδισμα καὶ προτεραιότητος τοῦ Στεφάνου καὶ Κωνσταντίνου Θ' ἔναντι τοῦ πορφυρογεννήτου Κωνσταντίνου Η'⁴, ἐνῶ πράγματι πρόκειται περὶ τῆς ἀναγορεύσεως τῶν

¹) OSTROGORSKY, Geschichte² σ. 218 σημ. 1.

²) WROTH τ. II σ. 461 ἀρ. 42: *Ρομανός(ς), Κωνσταντίνος, Στέφανος καὶ Κωνσταντίνος* ἐν *Χρυσῶν β(ασιλείς) Ρ(ωμαίων)*.

³) Χρυσόβουλλον ἔτ. 934 ἐκδοθὲν ὑπὸ ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΥ, Τὰ πάτρια τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἐν Νέος Ἑλληνομνήμων τ. 9 (1912) σ. 155-156 (διὰ τὴν χρονολόγησιν βλ. DÖLGER, Regesten I ἀρ. 627. Ἡ προσθήκη *πορφυρογεννήτου* εἰς τὸ τέλος μετὰ τὰ ὀνόματα ὀφείλεται εἰς τὸν ἀντιγραφέα· πρβλ. F. DÖLGER ἐν B. Z. τ. 36 (1936) σ. 136 σημ. 2) καὶ νεαρὰ ἔτ. 934 παρὰ ZACHARIAE, JGR τ. III Col. III ἀρ. 5: *Μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ἰνδικτιῶνος ἡ' ἔτους ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ζυμγ' Ρωμανός, Κωνσταντίνος, Στέφανος καὶ Κωνσταντίνος πιστοὶ ἐν Θεῷ βασιλεῖς Ρωμαίων.*

⁴) Σκυλ. - Κεδρ. II 321, Ζωναράς III 474.

δύο νεωτέρων Λεκαπηνῶν εἰς αὐτοκράτορας, ἔξομοιωθέντων οὕτω πρὸς τοὺς Ρωμανὸν Α' καὶ Κωνσταντῖνον Η'.

Τὸ χωρίον τοῦ ἔργου τοῦ Κωνσταντίνου πορφυρογεννήτου Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανὸν 88: *ἄλλως τε καὶ ὅτι οὐδὲ αὐτοκράτορος καὶ ἐνθέσιμου βασιλέως θυγάτηρ ἢ ἐκδιδομένη* (sc. Μαρία, ἡ θυγάτηρ Χριστοφόρου καὶ ἐγγονὴ Ρωμανοῦ Α') *ἐτύχασεν ἀλλὰ τρίτον καὶ ἔσχατον καὶ ἔτι ὑποχειρίον καὶ μηδεμίαν ἐξουσίαν ἐν τοῖς τῆς ἀρχῆς μετέχοντος πράγμασιν*, δὲν πρέπει νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψει διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς νομικῆς ἀλλὰ καὶ οὐσιαστικῆς θέσεως τοῦ Χριστοφόρου. Εἶναι προφανὲς ὅτι ὁ πορφυρογεννήτος πλήρης πικρίας — δεδικοιολογημένης ἀναμφιβόλως ἐκ τῆς περιόδου τῆς συμβασιλείας — δὲν δίδει ἀκριβεῖς πληροφορίας, διότι χαρακτηρίζει τὸν Χριστόφορον *ὡς τρίτον καὶ ἔσχατον* καὶ μὴ μετέχοντα τῆς ἐξουσίας, ἐνῶ εἶναι βέβαιον ὅτι ἐπὶ τι διάστημα κατεῖχε τὴν θέσιν τοῦ τρίτου αὐτὸς οὗτος ὁ πορφυρογεννήτος Κωνσταντῖνος. Ἀντιθέτως, ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ Χριστοφόρου *ὡς ἔσχατος* (καθ' ὃν χρόνον οὗτος ἤρχετο τρίτος εἰς τὴν σειρὰν καὶ ἠκολούθουν οἱ δύο νεώτεροι ἀδελφοὶ του Στέφανος καὶ Κωνσταντῖνος) ἔρχεται νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἄποψίν μου περὶ τῆς διαφόρου θέσεως τῶν τριῶν πρώτων συμβασιλέων ἔναντι τῶν ὑπολειπομένων δύο.

Ὁ Κωνσταντῖνος Η' ἀναλαβὼν ἀπὸ τῆς 27 Ἰανουαρίου 945 μόνος τὴν διακυβέρνησιν τῆς αὐτοκρατορίας¹, τὸ Πάσχα (6 Ἀπριλίου 945) *τῷ υἱῷ Ρωμανῷ (Β')* *περιτίθησι τὸ διάδημα, τελέσαντος δὴ τὰς εὐχὰς Θεοφυλάκτου τοῦ πατριάρχου*². Ἐκτοτε καὶ μέχρι τοῦ 959 ὁ Ρωμανὸς ἦτο ἀπλοῦς βασιλεὺς, ἡ δὲ νομικὴ θέσις τούτου μετεβλήθη διὰ νέας πράξεως ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου (9 Νοεμβρίου 959) τοῦ πατρὸς του, ὅτε κατὰ τὸν χρονογράφον *ἐπεὶ δὲ τὰ τελευτὰ πνέων ὠρᾶτο ὁ πορφυρογεννήτος Κωνσταντῖνος, Ρωμανὸν τὸν υἱὸν αὐτοῦ αὐτοκράτορα βασιλέα ἐποίησε*³.

Ἡ αὐτὴ διαδικασία ἐτηρήθη καὶ ὡς πρὸς τοὺς υἱοὺς τοῦ Ρωμανοῦ Β', ὧν ὁ πρω-

¹) Βλ. τὰ νομίσματα WROTH τ. II σ. 462 ἀρ. 44: *Κωνσταντ(ίνος) αὐτ(ο)κράτορ* καὶ σ. 463 - 464 ἀρ. 45 - 57 *Κωνσ(αντίνος) βασιλ(εύς) Ρομ(αίων) - Κωνσ(αντίνος) ἐκ θεο(ῦ) βασιλεὺς Ρομ(έων)*.

²) Σκυλ. - Κεδρ. II 325, Ζωναρᾶς III 482. Διὰ τὴν χρονολόγησιν βλ. OSTROGORSKY, *Geschichte*² σ. 224 σημ. 3.

³) Συνεχ. Θεοφ. 466. Παραμφερεῖς καὶ αἱ μαρτυρίαι τῶν λοιπῶν ἱστοριογράφων· οὕτω Λέων διακ. 6: *τὴν αὐτοκρατορίαν διέπειν ἀρχὴν Ρωμανός... ἐγχειρίζεται*, ΨΣυμ. Μαγ. 757: *τελευτᾷ... πεποιηκὸς βασιλέα τὸν υἱὸν αὐτοῦ*, ΨΣυμ. Μαγ. 757 = Θεοφ. Συνεχ. 469: *καταλείρας αὐτοκράτορα Ρωμανόν*, Ζωναρᾶς III 490. Ὅσον ἀφορᾷ τὰ νομίσματα WROTH τ. II σ. 465-467, ὧν τὰ ὑπ' ἀρ. 60-66 φέρουν τὸ χάραγμα *COMSTAMT' CE ROMAM AYΛΛ' B'R'*, τὰ ὑπ' ἀρ. 67 - 69 *CONST'T' PORFYROΛ' CE ROMAMO EM XW EVSEB' B'RWMEOM* καὶ τὰ ὑπ' ἀρ. 70 - 76 *COMZT'T' CE ROMAM B'ROM' - COMST' CE ROMAM EM XPICT' B' ROMEO* δεόν νὰ παρατηρηθοῦν τὰ ἑξῆς. Τὰ ὑπ' ἀρ. 67 - 69 ἀρμόζει περισσώτερον νὰ τοποθετηθοῦν εἰς τὴν πρώτην περίοδον τῆς συμβασιλείας Κωνσταντίνου Η' καὶ Ρωμανοῦ Α' (ἦτοι 17 Δεκεμβρίου 920 μέχρι τοῦλάχιστον 20 Μαΐου 921, πάντως δὲ πρὸ τοῦ Ἀπριλίου 922), διότι τότε δικαιολογεῖται ὁ κατὰ τρόπον ἐμφαντικὸν χαρακτηρισμὸς μόνου τοῦ Κωνσταντίνου Η' ὡς πορφυρογεννήτου· ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτῶν δὲν ἔχουν χαραχθῆ αἱ προτομαὶ τῶν ἡγεμόνων, ὥστε ἐκ τῆς ἀπεικονίσεως τοῦ ἑνὸς μετὰ πάγωνος νὰ καθίσταται εὐχερὴς ἡ ταύτισις. Τὰ ὑπ' ἀρ. 70 - 76

τότοκος **Βασίλειος Β΄**, ἄγων τὸ τρίτον ἔτος, ἐστέφθη τὴν 22 Ἀπριλίου 960¹, ὁ δὲ **Κωνσταντῖνος Ι΄** νήπιον ἐπίσης τὸν Ἀπρίλιον τοῦ ἐπομένου ἔτους². Θανόντος ὁμοῦ τοῦ Ρωμανοῦ Β΄ τὴν 15 Μαρτίου 963, τὴν τῆς βασιλείας ἀρχὴν παρὰ τε τοῦ πατριαρχοῦντος Πολυεύκτου καὶ τῆς συγκλήτου βουλῆς οἱ ἐκείνου παῖδες **Βασίλειος** καὶ **Κωνσταντῖνος**, νήπιοι κομιδῇ τελούντες καὶ τιθηνούμενοι, μετὰ Θεοφανοῦς τῆς μητρὸς ἐγχειρίζονται³ καὶ ...τὴν σύγκλητον εἰσκαλέσας (sc. ὁ πατριάρχης), ...ἔφη...δεῖ Ρωμαίους ὄντας ἡμᾶς καὶ θεῖοις ρυθμιζομένους προστάγμασι, τὰ νεογνὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ρωμανοῦ τέκνα, ἐπεὶ πρὸς ἡμῶν καὶ τοῦ δήμου παντὸς ἀνερρέθησαν αὐτοκράτορες, εἰς τὴν προγονικὴν τιμὴν συντηρεῖν καὶ σέβας ἀπονέμειν⁴. Αἱ εἰδήσεις τοῦ ἀξιολογωτέρου ἱστορικοῦ τῆς ἐποχῆς, διακρίνουσαι τὴν στέφιν τῶν νηπίων εἰς βασιλεῖς καὶ τὴν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς των ἀναγόρευσιν των εἰς αὐτοκράτορας, ἐπιβεβαιοῦν τὰς προμνησθείσας μαρτυρίας, ἐν αἷς ἀπαντᾷ τοιαύτη διάκρισις, παρέχουσαι συνάμα καὶ ἐνδείξεις τινὰς περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐπέρχεται ἡ μεταβολή. Ἡ πρώτη πληροφορία ὑποδηλοῖ συνεδρίασιν τῆς συγκλήτου τῇ συμμετοχῇ τοῦ πατριαρχοῦ, καθ' ἣν ἐλήφθη προφανῶς ἡ ἀπόφασις νὰ παραδοθῇ ἡ βασιλεία εἰς τὰ τέκνα καὶ τὴν χήραν τοῦ Ρωμανοῦ Β΄, ἐνῶ ἐκ τῆς δευτέρας συνάγεται ὅτι οἱ Βασίλειος Β΄ καὶ Κωνσταντῖνος Ι΄ εἰς δημοσίαν ἐμφάνισιν των, παρόντος καὶ τοῦ πατριαρχοῦ, ἀνεκηρύχθησαν ὑπὸ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ λαοῦ αὐτοκράτορες. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὁ μὲν Βασίλειος ἤγε τὸ ἔκτον, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος τὸ τέταρτον ἔτος, τοῦθ' ὅπερ δεικνύει ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ αὐτοκράτορος δὲν συνδέεται μόνον πρὸς τὸν ἀσκοῦντα de facto τὴν πραγματικὴν ἐξουσίαν μονάρχην, ἀλλ' ἐκτείνεται καὶ ἐπὶ τοῦ δικαιουμένου μὲν νὰ ἀσκῇ ταύτην ἀλλὰ δι' οἰονδήποτε λόγον κωλυομένου, ὡς ἐνταῦθα ἐνεκεν ἀνηλικιότητος.

Τὸ καθεστὼς τοῦτο δὲν διετηρήθη ἐπὶ μακρόν, διότι αἱ εἰς τοὺς κόλπους τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ στρατευμάτων πολιτικαὶ ζυμώσεις ἀπέληξαν τὴν 2 Ἰουλίου 963 εἰς τὴν ἐν Καισαρείᾳ ἀναγόρευσιν τοῦ μαγίστρου καὶ δομεστίκου τῶν σχολῶν **Νικηφόρου Β΄ Φωκᾶ** εἰς αὐτοκράτορα. Τῶν γεγονότων, παραλλήλως πρὸς τὰς ἀφηγήσεις τῶν ἱστοριογράφων, διεσώθη ἐκτενὴς καὶ ἐναργὴς σύγχρονος περιγραφὴ, ἀτυχῶς ἔλλιπης περὶ τὸ τέλος, προσαρτηθεῖσα ἐκ τῶν ὑστέρων εἰς τὴν Βασ. Τάξιν. Συγκεντρωθέντες ἐν τῷ κάμπῳ... πάντες οἱ στρατηγοὶ καὶ τὰ τάγματα, ἀηγόρευσαν αὐτὸν (sc. τὸν Νικηφόρον) βασιλέα. τοῦ δὲ μὴ βουλομένου, ...αὐτοὶ μᾶλλον σπεύσαντες βίᾳ καὶ μὴ βουλόμενον ἐκ τῆς τέντης

ἔχουν κοπῇ ἐπὶ παλαιότερων νομισμάτων καὶ δὴ ἐκ τῶν τῆς συμβασιλείας Κωνσταντίνου Η΄ καὶ Ρωμανοῦ Α΄. Ὑπολείπονται συνεπῶς νὰ ἐκόπησαν τὸ πρῶτον ἐπὶ Κωνσταντίνου Η΄ καὶ Ρωμανοῦ Β΄ τὰ ὑπ' ἀρ. 60 - 66. Εἰς τὸ κεφάλαιον II 48 τῆς Βασ. Τάξεως (σ. 686 - 692), ἐν ᾧ περιέχεται ὁ τύπος τῆς πρὸς τοὺς ἡγεμόνας ξένων κρατῶν βυζαντινῆς αὐτοκρατορικῆς ἐπιστολογραφίας, οἱ μνημονευόμενοι ἡγεμόνες εἶναι οἱ Κωνσταντῖνος Η΄ καὶ Ρωμανὸς Α΄.

¹) Σκυλ. - Κεδρ. II 338, Ζωναρᾶς III 490.

²) Θεοφ. Συνεχ. 473, ΨΣυμ. Μαγ. 758.

³) Λέων διακ. 31. Περβλ. WROTH τ. II σ. 470: Θεοφανῶ ἀγ(ούστα).

⁴) Λέων διακ. 33.

ὕψωσαντες, ἀνηγόρευσαν αὐτὸν βασιλέα. οὐ μὴν δὲ ἐφόρεσεν στέμμα ἢ ἄλλην τιὰν βασιλείον ἐσθῆτα, εἰ μὴ μόνον τὰ ὑποδήματα ἐναλλάξας ρούσεα ἦτοι κόκκινα¹. Ἐπὶ τοῦ χωρίου τούτου ἐρειδόμενοι νεώτεροι ἱστορικοὶ ὁμιλοῦν περὶ ἀνυψώσεως τοῦ Φωκᾶ ἐπ' ἀσπίδος, θεωροῦντες τὴν περίπτωσιν ταύτην ὡς τὸν συνεκτικὸν κρίκον εἰς τὴν ἄλυσον τῶν σχετικῶν παραδειγμάτων· διότι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Φωκᾶ (βλ. ἄνωτ. σ. 57) μέχρι τῆς ἐπανεμφάνισεως τοῦ ἐθίμου ἐπὶ τῶν Λασκαριδῶν οὐδὲν σχετικὸν παραδίδεται². Ἐχω ὅμως σοβαρὰς ἀμφιβολίας, ἐὰν ἡ ἀνύψωσις τοῦ Νικηφόρου Β' ἐγένετο ἐπ' ἀσπίδος, διότι οὔτε ἡ φραστικὴ διατύπωσις ἀλλ' οὔτε καὶ τὸ ψυχολογικὸν κλίμα, ὡς παρουσιάζεται εἰς τὸ χωρίον, φαίνονται εὐνοοῦντα τοιαύτην ἐκδοχὴν. Τὸ ρῆμα ὑψώσαντες δηλοῖ κατ' ἐμὲ ὅτι ὁ Νικηφόρος φέρεται ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν ἡγετῶν τῶν εἰς χεῖράς των· συνεπῶς πρόκειται μὲν περὶ ἀνυψώσεως αὐτοῦ, οὐχὶ ὅμως ἀναγκαιῶς ἐπ' ἀσπίδος. Ἡ ἐνέργεια τῶν στρατιωτῶν ἐξηγεῖται ἀπολύτως, ἐὰν ληφθοῦν ὑπ' ὄψει αἱ συνθήκαι, ὑφ' αἷς διεδραματίσθησαν τὰ γεγονότα. Οἱ στρατιωτικοὶ ἡγέται, ἔχοντες εἰλημμένην ἀποφασιν νὰ ἀνακηρύξουν τὸν Νικηφόρον αὐτοκράτορα, εὐρέθησαν πρὸ ἀρνήσεώς του· κατόπιν τούτου τὸν ἔφερον ἔξω τῆς σκηνῆς του, προφανῶς κρατοῦντες αὐτὸν μετέωρον εἰς χεῖράς των, ὥστε νὰ ἐπιτύχουν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν ἔξοδόν του ἐκ τῆς σκηνῆς καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν ἀνύψωσίν του εἰς περίοπτον θέσιν διὰ νὰ δεχθῆ τὰς ἐπευφημίας τοῦ στρατεύματος. Ποία ἐνέργεια εἶναι φυσικωτέρα τῆς περιγραφείσης εἰς ἀνάλογον στιγμὴν³, καθ' ἣν οὐδὲν εἶχε προβλεφθῆ καὶ τὰ πάντα ἐγιναν αὐτοσχεδίως; Θεωρῶ λοιπὸν ἀπίθανον νὰ ἐγένετο χρῆσις ἀσπίδος κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Νικηφόρου καὶ συνεπῶς ἀμφιβάλλω, ἐὰν ἡ περίπτωσις του δύναται νὰ ἐκληφθῆ ὡς γεφυροῦσα τὸ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ζ' αἰῶνος μέχρι τῆς ἐπανεμφάνισεως τοῦ θεσμοῦ κατὰ τὸν ΙΓ' χάσμα⁴.

Δεδομένου ὅτι ἡ ἀναγόρευσις τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ὑπῆρξεν ἀποκλειστικῶς ἔργον τοῦ στρατεύματος, ἦτο δ' ἀναγκαία ἡ ἀποδοχὴ τοῦ τετελεσμένου γεγονότος ὑπὸ τῶν ἰθυνόντων κύκλων τῆς πρωτεύουσας διὰ νὰ ἀποφευχθῆ αἱματοχυσία, πρῶτον μέλημα τοῦ Νικηφόρου ὑπῆρξε νὰ ἀπευθύνῃ ἐπιστολὴν πρὸς τὸν πατριάρχην Πολύευκτον, τὸν παρακοιμώμενον Ἰωσήφ Βρίγγαν, διέποντα τότε τὰ κοινά, καὶ τὴν σύγκλητον⁵ δέξασθαι τε αὐτὸν αὐτοκράτορα, περιφρονησοντα... τοὺς τοῦ ἀνακτος Ρωμανοῦ παῖδας⁶.

¹) Βασ. Ταξ. 434. Ὁμοία καὶ ἡ διήγησις τοῦ Λέοντος διακόνου 40-42, ἐξ ἧς σημειῶ 40: αὐτοκράτορα Ρωμαίων καὶ κρατιῶν βασιλέα τὸν Νικηφόρον ἐφήμιζον (sc. ὁ στρατὸς) καὶ 41: ἀλλ' ὁμοθυμαδὸν αὐτὸν ἐπευφήμουν, σεβάσιμόν τε καὶ βασιλέα Ρωμαίων προσαγορεύοντες. ὁ δὲ καταδέχεται τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ ἐρυνθρὸν πέδιλον... ὑποδέεται. Πρβλ. Σκυλ.-Κεδρ. II 348, Ζωναρῶν III 496.

²) Ἐξαίρεσιν ἀποτελεῖ ἡ περίπτωσις τοῦ ἐπαναστάτου Λέοντος Τορνίκη (βλ. κατωτ.).

³) Πρβλ. τὴν σημερινὴν ἔκφρασιν «τὸν (ἐ)πῆραν στὰ χεῖρια», «τὸν σήκωσαν στὰ χεῖρια».

⁴) Ὁ TREITINGER, Reichsidee σ. 23 καὶ σημ. 63 δὲν ἀποκλείει νὰ δηλώνεται ἐνταῦθα ἀνύψωσις τοῦ Νικηφόρου ἐπ' ἀσπίδος, ὡς ἐκ τῆς παρατηρουμένης ἀναλογίας μεταξὺ τοῦ ρήματος ὑψώσαντες καὶ τῶν ἄλλοτε ὑπὸ ἀναλόγους συνθήκας χρησιμοποιηθέντων ἐπῆρθη, levatus est (περὶ ὧν βλ. ἄνωτ. σ. 24). Γενικῶς ὅμως δέχεται ἐπανεμφάνισιν τοῦ ἐθίμου ἀπὸ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος (βλ. καὶ κατωτέρω).

⁵) Βασ. Ταξ. 434, Λέων διακ. 44-45.

⁶) Λέων διακ. 45.

Ἡ ἀπὸ αἰῶνος σχεδὸν ὑφισταμένη ἀδιατάρακτος κληρονομικὴ διαδοχὴ δὲν κατέλειπεν εἰς τὴν σύγκλητον μεγάλα περιθώρια δράσεως κατὰ τὰς εἰς τὸν θρόνον μεταβολὰς καὶ μόλις εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν, ὅτε οἱ νόμιμοι κληρονόμοι τῆς βασιλείας ἦσαν ἀνήλικοι, ἀνέκτησεν ἡ σύγκλητος πολιτικὴν τινα ἐπιρροὴν εἰς τὸν τρόπον, ὥστε ὁ ἄρτι ἀναγορευθεὶς νὰ σπεύδῃ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ὑποστήριξίν της.

Τῆς εισόδου τοῦ Νικηφόρου Β' εἰς Κωνσταντινούπολιν προηγήθη ἐξέγερσις ἐν αὐτῇ (9-15 Αὐγούστου 963), ἧς τὰς λεπτομερείας διέσωσε τὸ ἐν τῇ Βασ. Τάξει περὶ ληφθὲν πρωτόκολλον¹, ἑλλιπὲς ἀτυχῶς εἰς ὃ σημεῖον ἄρχεται ἡ ἀφήγησις περὶ τῆς ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ στέψεως. Ἐκ τοῦ διασωθέντος μικροῦ τμήματος τῆς περιγραφῆς, ὡς καὶ ἐκ τῶν συναφῶν εἰδήσεων τῶν ἱστοριογράφων, καθίσταται σαφὲς ὅτι τὴν ἐπίθεσιν τοῦ στέμματος ἐτέλεσεν ἰδιοχείρως ὁ πατριάρχης Πολύευκτος, ἐνῶ τὰ μικρὰ τέκνα τοῦ Ρωμανοῦ Β' δὲν παρευρέθησαν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὴν τελετὴν².

Ἡ νομικὴ θέσις τοῦ Νικηφόρου Β' ὡς βασιλέως αὐτοκράτορος ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἐκ τῶν ἀναφωνήσεων, αἷς ἀπηύθυνον αὐτῷ οἱ δῆμοι κατὰ τὴν διὰ τῆς Χρυσῆς πύλης θριαμβευτικὴν εἴσοδόν του εἰς τὴν Βασιλεύουσαν³. Ἀντιθέτως, αἱ φερόμεναι ὡς λεχθεισαὶ πρὸ τῆς εισόδου τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν ἀναφωνήσεις δὲν πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψει διὰ τὴν συναγωγὴν συμπερασμάτων, διότι δὲν ἀνάγονται εἰς τὸν Ι' αἰῶνα ἀλλὰ, τοῦθ' ὅπερ διέλαθε τῆς προσοχῆς τῶν μέχρι τοῦδε ἐρευνητῶν⁴, ἔχουν ληφθῆ κατὰ λέξιν ἐκ τοῦ εἰς τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Λέοντος Α' ἀναφερομένου πρωτοκόλλου καὶ ἐσφαλμένως παρενετέθησαν καὶ εἰς τὸ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Νικηφόρου Β' ἐκθέτον, ὡς δεικνύει ἀπλή πρὸς ἄλληλα παραβολὴ τῶν δύο κειμένων⁵. Ἡ ἀντίφασις τῶν ἐν κεφ. I 96 σ. 438₁₃ - 439₂ ἀναφωνήσεων (λεχθεισῶν πρὸ τῆς Χρυσῆς πύλης) πρὸς τὰς τῆς σ. 439₁₀₋₁₂ (κεφ. I 96), αἰτινες ἐλέχθησαν πρὸ τοῦ ὄρολογίου τῆς Ἀγίας Σοφίας, εἶναι προφανῆς, διότι εἰς τὰς πρώτας φέρεται ἡ ἀναγόρευσις τοῦ Νικηφόρου Β' ὡς τελειωθείσα καὶ οὗτος ἀνηγορευμένος ἤδη βασιλεὺς αὐτοκράτωρ⁶, ἐνῶ αἱ δευτέραι, καίπερ κατὰ τινὰς ὥρας μεταγενέστεραι, παρουσιάζουν τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Νικηφόρου

¹) Βασ. Τάξ. 435 - 437.

²) Βασ. Τάξ. 440, Λέων διακ. 47 (πρὸς τοῦ τὴν πατριαρχίαν ἰθύνοντος Πολυεύκτου τῷ βασιλικῷ διαδήματι στέφεται), Σουλ. - Κεδρ. II 351, Ζωναρᾶς III 498, Μιχ. Γλυκ. 568.

³) Βασ. Τάξ. 438₁₃ - 439₂.

⁴) Προσφάτως ἔτι ὁ F. DÖLGER, Byz. Kaisertitulatur σ. 986 σημ. 11, ὁμιλῶν περὶ τῆς χρήσεως τῆς προσηγορίας *αἰγυνοστος* κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα, παραπέμπει εἰς τὴν φράσιν: *Νικηφόρος αἰγυνοστε* (Βασ. Τάξ. I 96 σ. 439₁₃), ἀνήκουσαν εἰς τὸ ἐκ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Λέοντος Α' εἰλημμένον τμήμα τοῦ πρωτοκόλλου.

⁵) Βασ. Τάξ. κεφ. I 96 σ. 439₁₀₋₂₁ = κεφ. I 91 σ. 410₁₅ - 411₃ καὶ σ. 411₉₋₁₃.

⁶) Βασ. Τάξ. 438₁₃ - 439₂: *καλῶς ἦλθες, Νικηφόρε αὐτοκράτωρ Ρωμαίων καλῶς ἦλθες, Νικηφόρε ἀναξ μέγιστε Ρωμαίων. καλῶς ἦλθες, Νικηφόρε ὁ τροποσάμενος φάλαγγας πολεμίων... ἔντεινε οὖν καὶ κατενοδοῦ καὶ βασιλεὺς. ἠλέησεν ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, ἀναδείξας σέ, Νικηφόρε, βασιλεῖα αὐτοκράτορα Ρωμαίων.*

ὡς τι τὸ ἀναμενόμενον¹. Καὶ τοῦτο διότι εἰς τὸ πρωτόκολλον τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Λέοντος Α' (κεφ. I 91), ἐξ οὗ αἱ ἀναφωνήσεις αὐταὶ εἶναι εἰλημμένα, ἐλέχθησαν πρὶν ἀκόμη ἐμφανισθῆ ὁ Λέων Α' εἰς τὸ τριβουνάλιον καὶ ἀρχίσῃ ἡ ἀναγόρευσις².

Ἡ ἀναγόρευσις τοῦ Νικηφόρου Β' εἰς *αὐτοκράτορα* δὲν εἶχε, νομίζω, ὡς συνέπειαν διὰ τοὺς παῖδας τοῦ Ρωμανοῦ Β', Βασίλειον Β' καὶ Κωνσταντῖνον Ι' τὴν ἀπώλειαν τῆς αὐτοκρατορικῆς ιδιότητος. Χαρακτηριστικὴ τῶν πολιτειακῶν ἀντιλήψεων τῆς ἐποχῆς εἶναι ἐπιγραφὴ ἀθθεντικῆς προελεύσεως ἐκ τοῦ φρουρίου τῶν Φιλίππων, χαραχθεῖσα ὑπὸ τῶν ἐπιμεληθέντων τοῦ ἔργου, ἐν ἧ μνημονεύονται καὶ οἱ τρεῖς ἡγεμόνες, ἀτυχῶς ὅμως ἔνεκεν μερικῆς καταστροφῆς τῆς ἐπιγραφῆς ἄνευ τῶν τίτλων τῶν³.

Ἐπισημαστέον ὅτι ὁ ὄργανωτὴς τῆς δολοφονίας τοῦ Νικηφόρου Β' *Ἰωάννης Α' Τζιμισκῆς* τὴν αὐτὴν νύκτα τοῦ ἐγκλήματος (10 πρὸς 11 Δεκεμβρίου 969) ἦλθεν εἰς τὸν Χρυσοτρίκλινον, *τό τε πέδιλον τὸ ἐρυθρὸν τοῖς ποσὶν ἐνηρομόσατο καὶ παρὰ τὸν θρόνον κεκάθικε τὸν βασιλικὸν*⁴, αὐτοὶ δὲ οἱ ὑπασπισταὶ τοῦ Νικηφόρου, καταληφθέντες ἐξ ἀπίνης, τὸν *Ἰωάννην αὐτοκράτορα Ρωμαίων ὁμοφώνως ἀνεκήρυττον*⁵. Τὰ ἐξημερώματα *λογάδων ἀνδρῶν σίφος διὰ τῶν ἀγνυῶν τοῦ ἄστεος διερχόμενον, αὐτοκράτορα Ρωμαίων τὸν Ἰωάννην σὺν τοῖς τοῦ ἡδὴ βασιλεύσαντος Ρωμανοῦ παισὶν ἀνηγόρευον*⁶. Ὁ Ἰωάννης ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης κατέστη κύριος τῆς ἐξουσίας καὶ ἄνευ χρονοτριβῆς ἐπέφερε σημαντικὰς μεταβολὰς εἰς τὴν διοίκησιν⁷. Ἐπτὰ ἡμέρας μετὰ τὴν ἐπαναστατικὴν ἀνατροπὴν τοῦ προκατόχου αὐτοκράτορος, ὁ Ἰωάννης κατὰ τὴν προσπάθειάν του ὅπως πρὸς τοῦ πατριάρχου κατὰ τὸ εἰδισμένον τῷ βασιλείῳ διαδήματι ταινιωθῆ⁸, ἀντιμετώπισε τὴν κατηγορηματικὴν ἄρνησιν τοῦ πατριάρχου Πολυεύκτου. Ὁ τελευταῖος ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Τζιμισκῆν νὰ ἐξαγνισθῆ διὰ τὸ ἐγκλημα καὶ νὰ δώσῃ εὐνοϊκὴν λύσιν εἰς ἐκκρεμοῦντα ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα. Μόνον δὲ μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἀνωτέρω πατριαρχικῶν αἰτημάτων περιεβλήθη τὴν 25 Δεκεμβρίου 969 τὸ στέμμα ὑπὸ τοῦ πα-

¹) Βασ. Ταξ. 439₁₀: *Νικηφόρον ὁ κόσμος ἀναμένει. Νικηφόρον ὁ στρατὸς ἐκδέχεται. τὸ κοινὸν καλὸν Νικηφόρον ἐκδέχεται. τὸ κοινὸν ἀγαθόν, Νικηφόρος βασιλεύσει εἰσάκουσον ὁ Θεὸς σὲ παρακαλοῦμεν.*

²) Βλ. ἀνωτ. σ. 32 ἐπ.

³) [*Ἐτελειώθη τὸ ἔργον τοῦ κάστρου Φιλίπο ἐπὶ [τῶν.... Νικηφ]όρου Βασί(ε)ου) κ(αί) Κων(σ)τ(αντίνου) κλπ. παρὰ P. LEMERLE, Le château de Philippes au temps de Nicéphore Phocas ἐν Bulletin de corresp. hellén. τ. 61 (1937) σ. 103 - 108. Ἀντιθέτως ἢ εἰς ἐκκλησίαν τῆς Καππαδοκίας λίαν ἀνορθόγραφος καὶ πλημμελῶς συντεταγμένη ἐπιγραφὴ παρὰ G. de JERPHANION, Les églises rupestres de Cappadoce τ. I 2, Paris 1932 ἀρ. 94, ἐν ἧ μόνον ἡ μνεῖα τοῦ Νικηφόρου καὶ τῆς Θεοφανοῦς ἀπαντᾷ, δὲν ἔχει ἐπίσημον χαρακτῆρα.—Ἐκ τῶν νομισμάτων ἄλλα μὲν ἀναγράφουν τοὺς Νικηφόρον καὶ Βασίλειον ὡς *αὐτοκράτορας Ρωμαίων* (WROTH τ. II σ. 471 ἀρ. 1) ἢ *αὐγοόστους βασιλεῖς* (αὐτόθι σ. 471 ἀρ. 2), ἄλλα δὲ ἀπεικονίζουσι μόνον τὸν Νικηφόρον (αὐτόθι σ. 472 - 473).*

⁴) Λέων διακ. 90.

⁵) Λέων διακ. 91.

⁶) Λέων διακ. 93 - 94.

⁷) Λέων διακ. 94.

⁸) Λέων διακ. 98· πρβλ. Ζωναρῶν III 520.

τριάρχου ὁ Ἰωάννης Α΄¹. Ἡ στάσις τοῦ Πολυεύκτου ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν P. Charanis νὰ ἀντλήσῃ ἐπιχειρήματα πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνωστῆς ἀπόψεώς του, καθ' ἣν ἡ στέψις ἦτο νομικῶς ἀναγκαία διὰ τὴν ἄσκησιν τῆς ἐξουσίας². Τὴν ἐπιχειρηματολογίαν αὐτοῦ πειστικῶς ἀντέκρουσεν ὁ O. Treitinger, παρατηρῶν ὅτι ὁ πατριάρχης δὲν θέτει εἰς τὸν αὐτοκράτορα διαρκούσης τῆς στέψεως ἐρωτήσεις, ὡς συμβαίνει εἰς τὴν ἀνάλογον περίπτωσιν ἐν τῇ Δύσει, ἔνθα τὸ δικαίωμα τοῦ πάπα νὰ προβάλλῃ ὄρους καὶ ἀξιώσεις εἶναι συνυφασμένον μὲ τὴν τελετὴν τῆς στέψεως. Εἰδικῶς δὲ περὶ τοῦ Τζιμισκῆ λέγει ὅτι διὰ τὸν αὐτοκράτορα ἦτο ἐπιτακτικὴ ἡ ἀνάγκη νὰ τύχῃ τῆς εὐλογίας τῆς ἐκκλησίας διὰ νὰ ἐξαλειφθῇ τὸ μίasma τῆς δολοφονίας, ὅπως πάλιν ὀρθὸν ἦτο ὁ πατριάρχης νὰ λάβῃ τὰ κατάλληλα μέτρα διὰ νὰ κατοχυρωθῇ ἔναντι τυχόν ἐπιθέσεων ἐκ μέρους ἐκκλησιαστικῶν κύκλων ἢ τῆς κοινῆς γνώμης, ὅπως ἐπίσης φρόνιμον ἦτο νὰ μὴ ἀφήσῃ νὰ διαφύγῃ ἡ εὐκαιρία, ἵνα ἐπιτύχῃ τὴν κατάργησιν δυσμενῶν διὰ τὴν ἐκκλησίαν νομοθετημάτων τοῦ προκατόχου αὐτοκράτορος³. Ὁ Treitinger τονίζει ὡσαύτως ὅτι ὁ ἐπαναστάτης στρατηγὸς εἰς τὴν ἀναγόρευσίν του τὸ πρῶτον ἀπέβλεψεν, οὐδαμῶς δ' ἐκωλύθη ἐκ τῆς δεκαπενθημέρου ἀναβολῆς τῆς στέψεως εἰς τὴν ἄσκησιν τῶν καθηκόντων του⁴. Ὡσαύτως δὲν πρέπει νὰ παρέλθῃ ἀπαρατήρητον τὸ γεγονός ὅτι κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Ἰωάννου περιελήφθησαν εἰς τὰς ἀναφωνήσεις καὶ τὰ ὀνόματα τῶν Βασιλείου Β΄ καὶ Κωνσταντίνου Ι΄⁵, ἀναγνωριζομένης ἐκ νέου διὰ τοῦ τρόπου τούτου εἰς τὰ τέκνα τοῦ Ρωμανοῦ Β΄ τῆς αὐτοκρατορικῆς ιδιότητος.

Τὸν Ἰωάννην ἔσπειρεν, ὡς πρότερον τὸν Νικηφόρον Β΄, ὁ πατριάρχης ἰδιοχείρως. Ζήτημα ἐγεννήθη, ἐὰν εἰς τὴν συνοδικὴν προᾶξιν τοῦ πατριάρχου Πολυεύκτου, γνωστὴν ἐκ παραπομπῆς τοῦτο μὲν τοῦ Θεοδώρου Βαλσαμῶνος, τοῦτο δὲ τοῦ Δημητρίου Χωματιανοῦ, αἱ φράσεις: *τὸ χρῆσμα τῆς βασιλείας παρὰ τῷ πρώτῳ, βασιλικῶ χρίσματι παρὰ τῷ δευτέρῳ, κεῖνται μεταφορικῶς ἢ κυριολεκτικῶς*. Ὁ Βαλσαμών, ἔχων προφανῶς ὑπ' ὄψει τὸ καθεστῶς τῆς ἐποχῆς του, ἐκλαμβάνει, ὡς φαίνεται, τὴν φράσιν κατὰ κυριολεξίαν. Ἐν τούτοις εἰς τὴν περὶ ἧς πρόκειται συνοδικὴν προᾶξιν⁶, ἐν ἣ ὁ πατριάρχης ἀνέπτυσε τὴν ἄποψιν ὅτι, ὡς διὰ τοῦ βαπτίσματος ἐξαλείφονται τὰ πρὸ αὐτοῦ ἁμαρτήματα, οὕτω καὶ ἡ πρόσκτησις τῆς βασιλικῆς ιδιότητος συνεπάγεται τὴν συγχώρησιν τοῦ πρὸ αὐτῆς διαπραχθέντος φόνου ὑπὸ τοῦ Τζιμισκῆ⁷, ἡ ἐπίμαχος φράσις *τὸ χρῆσμα τῆς βα-*

¹) Λέων διακ. 99· πρβλ. Σκυλ. - Κεδρ. II 380 - 381, Ζωναρῶν III 520 - 521.

²) P. CHARANIS, *The crown modiolus once more ἐν Byzantion* τ. 13 (1938) ἰδία σ. 382-383.

³) O. TREITINGER ἐν B. Z. τ. 39 (1939) σ. 194 ἑπ., ἰδία σ. 199.

⁴) O. TREITINGER αὐτόθι· βλ. Λέοντα διακ. 94, παραδίδοντα ὅτι τὴν πρωίαν τῆς 11ης Δεκεμβρίου (ἦτοι δύο ἑβδομάδας πρὸ τῆς στέψεως) ὁ Ἰωάννης *ταῖς μεγίσταις τῆς πολιτείας ἀρχαῖς οἰκείους ἀνδρας ἀποκαθίστησι...*

⁵) Λέων διακ. 93 - 94· πρβλ. Σκυλ. - Κεδρ. II 379, Ζωναρῶν III 519.

⁶) V. GRUMEL, *Les registes des actes du Patriarcat de Constantinople*, τ. I. *Les actes des patriarches* τεῦχ. II, Paris 1936 σ. 227 ἀρ. 794.

⁷) Σχόλια Βαλσαμῶνος εἰς τὸν καν. 12 Ἀγκύρας παρὰ Γ. ΡΑΛΛΗ - Μ. ΠΟΤΛΗ, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων* τ. Γ', Ἐν Ἀθήναις 1853 σ. 44.

σιλείας ἔκειτο μεταφορικῶς. Τὴν ἄποψιν ταύτην στηρίζει ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ζητήματος ὑπὸ τοῦ Δημητρίου Χωματιανοῦ, παραλληλίζοντος τὸ χρίσμα τῆς ἀρχιερωσύνης πρὸς τὸ χρίσμα τῆς βασιλείας· ἀπαντῶν οὗτος εἰς ἐρώτησιν τοῦ μητροπολίτου Δυρραχίου Κωνσταντίνου Κοβάσιλα καὶ αἰτιολογῶν τὴν ἄποψιν, καθ' ἣν διὰ τοῦ χρίσματος τῆς ἱερωσύνης ἐξαλείφονται τὰ πρὸ αὐτοῦ γεγεννημένα ἁμαρτήματα, φέρει ὡς ἐπιχείρημα τὴν προμνησθεῖσαν συνοδικὴν πράξιν τοῦ πατριάρχου Πολυεύκτου, γνωματεύσαντος ὡς τοῦ μίσους τοῦ φόνου καταποθέντος τῷ βασιλικῷ τούτου χρίσματι. ἐντεῦθεν οἱ μετὰ ταῦτα, συνεχίζει ὁ Χωματιανός, τὴν τοιαύτην διάγνωσιν καὶ εἰς τὰ πρὸ τῆς χρίσεως τῶν ἀρχιερέων ἁμαρτήματα ἐφαρμόζοντες, διενίστανται καὶ ταῦτα ὡσαύτως ἀπαλείφεσθαι διὰ τὸ συγγενὲς καὶ ἰσοδύναμον ἀμφοτέρων τῶν χρίσεων¹. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν θεωρίαν ἀμφοτέραι αἱ χρίσεις θεωροῦνται ἰσοδύναμοι, ὡς γνωστὸν δὲ διὰ τὴν πρόσκτησιν τῆς ἀρχιερατικῆς ιδιότητος δὲν ἀπαιτεῖται τέλεισι πραγματικῆς χρίσεως² καὶ συνεπῶς ἡ φράσις τὸ χρίσμα τῆς ἀρχιερωσύνης κεῖται ἐνταῦθα μεταφορικῶς, συνάγεται ὅτι καὶ εἰς τὴν ἑτέραν φράσιν τὸ χρίσμα τῆς βασιλείας, ἡ ἔννοια χρησιμοποιεῖται πάλιν μεταφορικῶς, δηλοῦσα τὴν μετάβασιν ἐκ τῆς κατηγορίας τῶν κοινῶν θνητῶν εἰς τὴν χορείαν τῶν βασιλέων καὶ οὐχὶ τὴν τέλεισι πραγματικῆς δι' ἁγίου μύρου³ χρίσεως.

Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰωάννου Α' (10 Ἰανουαρίου 976) ὁ θρόνος περιῆλθεν εἰς τὸν Βασίλειον Β' καὶ Κωνσταντῖνον Ι'⁴, ἀπολαύοντας τῶν αὐτῶν δικαιωμάτων, ὡς ἐμφαίνεται ἐξ ἐπιγραφῶν⁵ — ὧν τινες ἐπισήμου χαρακτῆρος — σφραγίδων⁶, νο-

¹) Δημήτριος Χωματιανός παρὰ PITRA τ. VI στ. 645 - 646.

²) Τόσον κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ὡς αὐτὸς οὗτος ὁ Βαλασμών μαρτυρεῖ (αὐτόθι σ. 44 - 45), ὅσον καὶ σήμερον ἡ χειροτονία δὲν συνοδεύεται ἀπὸ χρίσιν δι' ἁγίου μύρου.

³) Οἱ BRIGHTMAN σ. 380 - 385, TREITINGER, Reichsidee σ. 29 καὶ σημ. 90 καὶ EVA MÜLLER, Die Anfänge der Königssalbung im Mittelalter und ihre historisch - politischen Auswirkungen ἐν Historisches Jahrbuch τ. 58 (1939) ἰδίᾳ σ. 330 - 333, ἀποδεχομένη τὰ συμπεράσματα τοῦ M. BLOCH, Les rois thaumaturges, 1924 σ. 474 - 477 (οὗ τὸ ἔργον δὲν ἠδυνήθηεν νὰ συμβουλευθῶ), θεωροῦν τὴν ἐν τῇ συνοδικῇ πράξει φράσιν ὡς χρησιμοποιουμένην μεταφορικῶς.

⁴) Σκυλ. - Κεδρ. II 415, Ζωναρᾶς III 538 - 539. "Ὅταν ὁ Βασίλειος Β' κατέστειλε τὰς στρατιωτικὰς ἐπαναστάσεις τῶν Βάρδα Φωκᾶ καὶ Βάρδα Σκληροῦ, ἔαντῶ ... μόνῳ προσκληρώσας τὴν ἐξουσίαν, τοῦ ὀνόματος μόνον τῆς βασιλείας καὶ τοῦ ἐπισήμου χρώματος μετεδίδον τῶ ἀδελφῶ (Ζωναρᾶς III 555).

⁵) CIG τ. IV ἀρ. 8700 (ἔτ. 1013)· ἀρ. 8701 = D. MEYER - PLATH - A. M. SCHNEIDER, Die Landmauer von Konstantinopel, II. Teil, Berlin 1943 ἀρ. 1: Πύργος Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου ἐν Χ(ριστ)ῶ α(ὐ)τοκρατόρων ἐνσεβεῖς βασιλεῖς Ρωμ(αι)ῶν· CIG τ. IV ἀρ. 8702, H. GREGOIRE, Rapport sur un voyage d'exploration dans le Pont et en Cappadoce ἐν Bulletin de Corresp. hellén. τ. 33 (1908) σ. 103 ἀρ. 88, Monumenta Asiae Minoris antiqua τ. I, ἔκδ. W. M. CALDER, London 1928 ἀρ. 257, 258, D. MEYER - PLATH ἐνθ' ἄνωτ. ἀρ. 23: Πύργος Βασ(ιλείου) κα(ὶ) Κωνσταντίνου ἐν Χ(ριστ)ῶ αὐτοκρατ(ό)ρ(ω)ν, Ἄ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ, Τὸ παρὰ τὸ Ἀλιβέρι μετόχιον τοῦ Ὀσίου Λουκᾶ Φωκίδος ἐν Ἀρχαῖον βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος τ. 7 (1951) σ. 141: ... Βασιλείου κα(ὶ) Κωνσταντ(ίνου) ἔ(τους) ,σφκβ' ἰνδ(ικτιῶνος) ιβ'.

⁶) G. SCHLUMBERGER, Sceaux byzantins inédits ἐν Revue des études grecques τ. 13 (1900) σ. 477 ἀρ. 165, Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ, Μολυβδόβουλλα αὐτοκρατορικὰ, δεσποτῶν καὶ πολιτικῶν

μισμάτων¹ καὶ ἔγγράφων², εἰ καὶ σποραδικῶς περισωθέντων.

Πόσον μεγάλην σημασίαν ἔχει προσλάβει διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς αὐτοκρατορικῆς ιδιότητος κατὰ τὴν ἐξεταζομένην περίοδον ἢ ἀναγόρευσις, δηλοῦν αἱ κατὰ τὰ ἀλλεπάλληλα στρατιωτικὰ κινήματα τοῦ Ι' αἰῶνος ἐνέργειαι τῶν ἐπαναστατησάντων στρατηγῶν. Οὕτως ἐπὶ Ἰωάννου Α', ὁ **Βάρδας Φωκάς** ἐν Καισαρείᾳ τὸ μελαμβαφὲς παραιτησάμενος πέδιλον, τὸ ἐρυθρὸν παραντίκα μετημφιάσατο καὶ Ρωμαίων αὐτοκράτωρ ἀναφανδὸν ἀνερχομένη πρὸς τῶν σουσασσιωτῶν...³. Ἀποτυχῶν τότε εἰς τὴν ἐπιδιωχθεῖσαν κατὰ ληψιν τοῦ θρόνου, ἐπανεστάτησε καὶ πάλιν μετὰ τινα ἔτη κατὰ τοῦ διαδόχου ἐκείνου Βασιλείου Β' καὶ τὴν 15 Αὐγούστου 987 ἀνηγορεύθη ἐκ νέου αὐτοκράτωρ ἐν Χαρσιανῶ ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν του⁴. Τὸ θέρος τοῦ 976 ὁ **Βάρδας Σκληρός** διάδημά τε περιβάλλεται καὶ τὰ λοιπὰ τῆς βασιλείας ἀναλαμβάνει παράσημα καὶ ὑπὸ παντὸς τοῦ συνόντος στρατοῦ Ρωμαίων ἀναγορεύεται βασιλεύς, τῶν Ἀρμενίων καταρξάντων τῆς εὐφημίας⁵. Ἡττηθεὶς ὅμως κατὰ τὴν μάχην τῆς Παγκαλείας (24 Μαρτίου 979), κατέφυγεν εἰς ἀραβικὸν ἔδαφος, ἐνθα τῇ ἐπεμβάσει πιθανῶς τῆς βυζαντινῆς διπλωματίας συνελήφθη ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Abud - al - Daula (980). Ἀνακτήσας περὶ τὰ τέλη τοῦ 986 τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἐπωφεληθεὶς τῆς ἥττης τοῦ Βασιλείου Β' ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ἐπέτυχε νὰ ἀναγορευθῇ ἐκ νέου τῷ 987⁶. Ἡ μακρὰ ἐμφύλιος ἔρις ἔληξε διὰ τοῦ αἰφνιδίου θανάτου τοῦ Βάρδα Φωκά (13 Ἀπριλίου 989) καὶ τῆς συνθηκολογήσεως τοῦ Βάρδα Σκληροῦ⁷ πρὸς τὸν Βασίλειον Β' (Ἰοκτώβριος 989).

Ἐνῶ τὰ τῆς διαδοχῆς τοῦ Κωνσταντίνου Ι' ὑπὸ τοῦ **Ρωμανοῦ Γ' Ἀργυροῦ** πλη-

ἀξιωματικῶν ἐν Διεθνῆς Ἐφημερίς τῆς νομισματικῆς ἀρχαιολογίας τ. 6 (1903) ἀρ. 279 καὶ V. LAURENT, Documents de la sigillographie κλπ. ἀρ. 4 καὶ 8.

¹) Εἰς τὰ παρὰ WROTH τ. II σ. 484 - 486 ἀρ. 1 - 13 νομίσματα ἀμφότεροι ἀναγράφονται ὡς βασιλεῖς Ρωμαίων, εἰς δὲ τὰ ἐν σ. 486 - 487 ἀρ. 14 - 20 ὡς πορφυρογέννητοι πιστοὶ βασιλεῖς Ρωμαίων.

²) Εἰς χρυσόβουλλον τοῦ ἔτους 992, παραχωροῦν προνόμια εἰς τοὺς Βενετούς, οὗ τὸ ἑλληνικὸν πρωτότυπον ἀπωλέσθη, ἀναφέρονται οἱ δύο ἀδελφοὶ ὡς ...*fideles in Deo imperatores Romanorum*, Ἐπίσης εἰς τὰς συνοδικὰς ἀναφωνήσεις τοῦ ἔτους 1010 παρὰ ZACHARIAE, JGR τ. III σ. 233 εὐφημοῦνται καὶ οἱ δύο ὡς ὀρθόδοξοι βασιλεῖς.

³) Δέων διακ. 113· πρβλ. Ζωναρᾶν III 525. Ὁ ἐπανεστάτης - αὐτοκράτωρ εὐθὺς ἀξιωματικῶν παρεῖχε τιμὰς... ἀρχὰς τε τὰς εὐκλεῖς, ὅσας καὶ βασιλεὺς εἰώθει τοῖς εὐνοῖς φιλοτιμίως προτείνεσθαι (αὐτόθι).

⁴) Σκυλ. - Κεδρ. II 438: Οἱ δὲ τῶν Ρωμαίων μεγιστᾶνες...συναθροισθέντες ἐν τῷ Χαρσιανῶ κατὰ τὸν οἶκον τοῦ ρηθέντος Μαλεΐνου...Βάρδαν τὸν Φωκᾶν ἀνεῖπον βασιλεῖα, διάδημά τε περιθέντες αὐτῷ καὶ τὰ λοιπὰ τῆς βασιλείας γνωρίσματα. Οὕτω καὶ Ζωναρᾶς III 549 - 550.

⁵) Σκυλ. - Κεδρ. II 419 - 420, Ζωναρᾶς III 540.

⁶) Τὴν ἐξιστόρησιν τῶν γεγονότων βλ. παρὰ M. CANARD, Deux documents arabes sur Bardas Skléros ἐν Studi bizantini e neoellenici τ. 5 (1939) σ. 55-69 καὶ OSTROGORSKY, Geschichte² σ. 239 ἔπ.

⁷) Βλ. παρὰ M. CANARD ἐνθ' ἄνωτ. σ. 65 - 69 δύο ἔγγραφα τῆς ἀραβικῆς γραμματείας, ἐν οἷς ὁ Βάρδας Σκληρός, ἀποκαλούμενος βασιλεὺς τῶν Ρωμαίων (roi des Rûm κατὰ τὴν γαλλικὴν μετάφρασιν), φέρεται συμβαλλόμενος μετὰ τῶν Ἀράβων ὡς ὁ νόμιμος κύριος τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου.

ροφορούμεθα ἐξ ὀλιγοστίχων μαρτυριῶν τῶν ἱστοριογράφων¹, τὰ κατὰ τὸν διάδοχον τούτου **Μιχαήλ Δ'** γνωρίζομεν καλῶς ἐκ τῆς χρονογραφίας κυρίως τοῦ Μιχαήλ Ψελλοῦ. Τὴν ἰδίαν ἐσπέραν, καθ' ἣν ὁ Ρωμανὸς Γ' εὐρέθη νεκρὸς ἐντὸς τοῦ λουτροῦ, ἡ αὐτοκράτειρα **Ζωῆ** ἐχώρησεν εἰς τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Μιχαήλ Παφλαγόνος (11 Ἀπριλίου 1034), εἰς ἣν ὡς ἐκ τῆς σπουδῆς τῶν γεγονότων μόνον τὸ ἄμεσον περιβάλλον τῶν ἀνακτόρων μετέσχε². Τοῦλάχιστον ἡ σύγκλητος ἔλαβεν ἐκ τῶν ὑστέρων γνώσιν, προσκληθεῖσα εἰς τὰ ἀνάκτορα διὰ τὴν ἀκολουθήσασάν τὴν ἐκφορὰν τοῦ ἐκλιπόντος μονάρχου καὶ τὴν ὑποβάλλειν τὰ σέβη τῆς εἰς τὸν νέον³. Ἀσφαλῶς εἶναι τυχαία ἡ σιωπὴ τῶν κειμένων ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐκκλησιαστικὴν στέψιν τοῦ Μιχαήλ Δ'. Ἡ εἰκὼν, ἣν παρέχει ὁ Ψελλός, συνδυάζει ἐν ταῦτῳ τὴν ἀναγόρευσιν μὲ τὴν παροχὴν τῶν βασιλικῶν συμβόλων ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείας, ἣτις ρητῶς φέρεται στέφουσα τὸν Μιχαήλ⁴. Ὁ Ψελλὸς δὲν ἀσχολεῖται μὲ τὴν πατριαρχικὴν συμμετοχὴν καὶ μόνος ὁ Ζωναρᾶς φέρει τὸν πατριάρχον Ἀλέξιον προσελθόντα εἰς τὰ ἀνάκτορα, διαρκούσης τῆς ἀναγορεύσεως⁵, ἵνα ἱερολογήσῃ τὸν γάμον τῆς Ζωῆς μετὰ τοῦ Μιχαήλ⁶. Ὅπως ἴθύνοντες παρουσίασαν εἰς τοὺς ὑπηκόους τῶν τὰ γεγονότα οὐχὶ ὡς συνέβησαν, ἀλλ' ὡς εἶη μὲν *Ρωμανὸς ὁ βασιλεὺς τὸ φυσικὸν ἀποδεδωκὸς χρέος, ἀνηγόρευται δὲ ὁ Μιχαήλ βασιλεύς, ἔτι ζῶντος ἐκείνου καὶ ἐπιτρέποντος*⁷.

Θανόντος τοῦ Μιχαήλ Δ' τὴν 10 Δεκεμβρίου 1041, ἡ αὐτοκράτειρα Ζωῆ δὲν προέβαλε δυσχερείας ἵνα ἀναγορεύσῃ τὸν ἀνεψιὸν ἐκείνου **Μιχαήλ Ε'**—ἐπονομαζόμενον Καλαφάτην— υἱοθετημένον ἤδη ὑπ' αὐτῆς καὶ φέροντα τὸν τίτλον τοῦ καίσαρος⁸. Ἀτελεῖ

¹) Σκυλ. - Κεδρ. Π 485 (*ἱερολογεῖται ὁ Ρωμανὸς τῇ Ζωῇ καὶ αὐτοκράτωρ ἀναγορεύεται βασιλεύς*), Ζωναρᾶς III 573, Ψελλ. Χρον. I 31 - 32, Μιχ. Γλυκ. 580, Θεοδ. Σκουτ. 159 ([δ Κωνσταντίνος Γ']... *ἔνα τῶν τῆς συγκλήτου προκρίνας, ὁ Ἀργυρόπουλος δὲ οὗτος ἦν Ρωμανός, συνάπτει τῇ ἰδίᾳ θυγατρὶ Ζωῇ καὶ βασιλέα χειροτονήσας θνήσκει*). Ἡ ἐκλογή τοῦ προσώπου ὀφείλετο εἰς πρωτοβουλίαν τοῦ Κωνσταντίνου Γ', ἐπικειμένου τοῦ θανάτου του (15 Νοεμβρίου 1022), ἡ δὲ τελετὴ ἔλαβε χώραν τὴν 12 Νοεμβρίου 1028.

²) Ψελλ. Χρον. I 54: *εὐθὺς μετακαλεσαμένη (sc. ἡ Ζωῆ) τὸν Μιχαήλ καὶ τὴν χρυσοῦφῃ στολὴν ὑπεנדύσασα, ἔπειτα δὲ καὶ τὴν βασιλικὴν στεφάνην τῇ κεφαλῇ προσαρμόσασα, ἐπὶ τε πολυτελοῦς θρόνον καθίσασα καὶ αὐτὴ παρακαθισαμένη πλησίον ἐν ὁμοίῳ τῷ σχήματι, πᾶσιν ἐπιτάττει ὅσοι τὸ βασιλεῖον τηρικαῦτα ᾤκουν, ἄμφω κοινῇ προσκυνεῖν τε καὶ εὐφημεῖν. οἱ μὲν οὖν οὕτως ἐποίησαν. Οὕτω καὶ Ζωναρᾶς III 585 - 586.*

³) Ψελλ. Χρον. I 54. Ἡ ἐντολὴ ἐδόθη εἰς τὸν ἑπαρχὸν τῆς πόλεως. Τὴν σπουδὴν τῆς Ζωῆς ψέγει ὁ Ψελλὸς καὶ εἰς λόγον του πρὸς τὸν Κωνσταντίνον ΙΑ' Μονομάχον παρὰ Κ. ΣΑΘΑ, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη τ. Ε', Ἐν Παρισίοις 1876 σ. 125: *οὐκ ἀναμείναςα τὸν καιρὸν, οὐ συγκλήτου πῆρους ἐκδεξαμένη, οὐ δῆμον βουλὴν ἀλλὰ ταῦτά τε προλαβοῦσα.*

⁴) Βλ. ἀνωτ. (σημ. 2) τὸ χωρίον τοῦ Ψελλοῦ πρβλ. Ζωναρᾶν III 586: *καὶ διαδήματι τὴν ἐκείνου κεφαλὴν αὐτὸν ἀναδήσασα.*

⁵) Ζωναρᾶς III 585 - 586.

⁶) Πλὴν τοῦ Ζωναρᾶ III 585 - 586, τὴν ἱερολογίαν τοῦ γάμου τῆς Ζωῆς μετὰ τοῦ Μιχαήλ παραδίδουν οἱ Σκυλ. - Κεδρ. Π 505 καὶ Μιχ. Γλυκ. 585.

⁷) Σκυλ. - Κεδρ. Π 506.

⁸) Ψελλ. Χρον. I 67 - 68, Ἀτταλ. 10 - 11, Ζωναρᾶς III 597 - 598, Θεοδ. Σκουτ. 161. Εἰς τὴν

σκιαγραφίαν τῆς τελετῆς παρέχει ὁ Ψελλὸς διὰ τῶν ἐξῆς: *τελεῖται ἐπὶ τῷ καίσαρι τὸ τῆς βασιλείας μυστήριον, ἢ προπομπή, ἢ ἐπὶ τὸν νεὼν εἴσοδος, ἢ τοῦ ἀρχιερέως εὐχή, ἢ στεφανηφορία καὶ ὅσα τούτοις ἐπακολουθεῖν εἴωθε*¹.

Ἐξ ἀρίστων συγχρόνων πηγῶν γνωρίζομεν λεπτομερῶς τὰ δραματικὰ γεγονότα τοῦ Ἀπριλίου 1042, ἅτινα ἀπέληξαν ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Μιχαὴλ Ε', ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ἀναγόρευσιν τῆς **Θεοδώρας**, τοῦ τελευταίου γόνου τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, δεδομένου ὅτι δὲν ἦτο δυνατὴ ἡ ἄμεσος ἐπαναφορὰ εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον τῆς ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Ε' ἀπομακρυνθείσης αὐτοκρατείας Ζωῆς. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀφήγησις τοῦ Σκυλίτη. *Προσέδραμον τοίνυν πάντες οἱ τοῦ πατρὸς αὐτῆς εὐνοῦχοι καὶ Κωνσταντῖνος πατριάρχιος ὁ Καβάσιλας καὶ τὸ λοιπὸν ἅπαν πλῆθος τῆς συγκλήτου καί, κοινῇ συμβουλῇ πέμπαντες, ἄγουσι τὴν Θεοδώραν ἀπὸ τοῦ Πετρίου εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν καί, ἐνδύσαντες αὐτὴν ἀλουργίδα βασιλικήν, ἄνασαν εὐφημοῦσι σὺν Ζωῇ τῇ ταύτης ἀδελφῇ*². Διὰ τῆς πράξεως ταύτης ἡ Θεοδώρα κατέστη κυρία τῆς ἐξουσίας, διορίσασα εὐθὺς νέα πρόσωπα εἰς ἡγετικάς θέσεις³. Τυχοῦσα καὶ ἡ Θεοδώρα ἀναγορεύσεως, ἀπέκτησε τὰ αὐτὰ δικαιώματα μετὰ τὴν πρεσβυτέραν ἀδελφήν της, ἣτις ὅμως ἐπεθύμει τὸν παραγκωνισμὸν τῆς νεωτέρας, *ἐκωλύθη δὲ παρὰ τοῦ πλῆθους, συμβασιλεύειν αὐτῇ (sc. τῇ Ζωῇ) καὶ ταύτην αἰτησαμένου ἔρχεται οὖν καὶ ἡ Θεοδώρα ἀπὸ τῆς μεγάλης ἐξεληθοῦσα ἐκκλησίας εἰς τὸ παλάτιον*⁴, καί, κατὰ τὴν χαρακτηριστικὴν φράσιν τοῦ Ἀτταλειάτου 17-18, *αὐτοκράτορες ἄμφω θαυμασιῶς ἀναγορεύονται*.

Οἷτε εἰς τι τῶν προμνημονευθέντων χωρίων παρετήρησα μνεῖαν στέψεως, ἀλλὰ καὶ γενικῶς εἰς ὅσας περιπτώσεις κυριαρχίας αὐτοκρατείας, ἀσκούσης ἰδίῳ ὀνόματι τὴν ἐξουσίαν γνωρίζω, οὐδαμοῦ συνήντησα πληροφορίαν περὶ στέψεώς της ἐπ' εὐκαιρία καὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἀναλήψεως ὑπ' αὐτῆς τῆς ἐξουσίας. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸσον ἡ ἀθηναία Εἰρήνη τὸν Η' αἰῶνα, ἢ Θεοδώρα τὸν Θ', ἢ Θεοφανῶ σύζυγος Ρωμανοῦ Β' τὸν Ι' εἶχον στεφθῆ ἀυγοῦσται κατὰ τὴν τέλει τοῦ γάμου της ἐκάστη.

ἀνακήρυξιν τοῦ Μιχαὴλ εἰς καίσαρα προέβη ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ Δ'. Ψελλ. Χρον. I 67, Ζωναρῶς III 598.

¹) Ψελλ. Χρον. I 88, Ζωναρῶς III 605, Σκυλ. - Κεδρ. II 534 - 535.

²) Σκυλ. - Κεδρ. II 537. Ἐναργῆ εἰκόνα τῆς προπομπῆς τῆς Θεοδώρας εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν παρέχει καὶ ὁ Ἀτταλειάτης 16, ὅστις παραλλήλως πρὸς τοὺς ἐν τέλει, ποιεῖται μνεῖαν καὶ τῆς συμβολῆς τοῦ πατριάρχου Ἀλεξίου. Σύμφωνας κατὰ βάσιν πρὸς τὰς ἀνωτέρω ἀφηγήσεις εἶναι καὶ ἡ τοῦ Ψελλοῦ Χρον. I 108, πλέον περιτελής ὁμοιος καὶ μεστὴ ἀρχαιοπρεπῶν ἐκφράσεων καὶ διὰ τοῦτο ἐστερημένη τῆς ζωηρότητος τῶν δύο προμνησθεισῶν. Βραχυτέρα, ἀλλὰ πιστῶς ἀποδίδουσα τὰ πράγματα, εἶναι ἡ τοῦ Ζωναρῶ III 611: *εἰς τὸ μέγα τέμενος ἄγουσι τῆς τοῦ Θεοῦ λόγου Σοφίας καὶ παρὰ πάντων τῶν τε τῆς βουλῆς καὶ τῶν τοῦ δήμου καὶ αὐτῶν τῶν τῆς ἐκκλησίας ἢ Θεοδώρα βασιλὶς ἀνηγόρευτο*.

³) Ἀτταλ. 16.

⁴) Σκυλ. - Κεδρ. II 539· πρβλ. 540 - 541. Τὴν συνδιαλλαγὴν, ἣν ὀρθῶς ὁ Ζωναρῶς III 613 ἀποδίδει εἰς μεσολάβησιν τῆς συγκλήτου, ὁ οὐχὶ ἄνευ πάθους καὶ προκαταλήψεως γράφων Ψελλὸς Χρον. I 116 ἀποδίδει εἰς πρωτοβουλίαν τῆς Ζωῆς.

Ἐσαύτως ἡ Ζωὴ τοῦλάχιστον ἀπὸ τοῦ πρώτου της γάμου μετὰ τοῦ Ρωμανοῦ Γ' ἐδικαιούτο τοῦ τίτλου τῆς αὐγούστης. Ὡς φαίνεται, ἡ ἀνακήρυξις εἰς αὐγούστην ἐθεωρεῖτο προᾶξις ἀνίστοιχος πρὸς τὴν στέψιν βασιλέως — εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ἀμφότεραι δηλοῦνται κατὰ τὴν βυζαντινὴν ὁρολογίαν διὰ τοῦ ὄρου *στέψιμον*¹ — ὥστε νὰ κρίνηται περιττὴ ἡ ἐπανάληψις της, ὅταν ἡ μέχρι τοῦδε αὐγούστα ἀνελάμβανεν ἰδίῳ ὀνόματι τὴν ἄσκησιν τῆς ἐξουσίας. Τὶ συνέβη ὅμως εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς θυγατρὸς τοῦ Κωνσταντίνου Ι' Θεοδώρας; Δὲν ἔλαβε χώραν τοιαύτη τελετὴ ἢ μήπως ἀμφότεραι αἱ ἀδελφαὶ ἐπέκτην τὸν τίτλον τῆς αὐγούστης ἤδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς συμβασιλείας τοῦ ἀγάμου θεοῦ των Βασιλείου Β' καὶ τοῦ πατρὸς των; Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Λέων Γ', εὐρεθεὶς εἰς ἀνάλογον θέσιν κατὰ τὴν δευτέραν χηρείαν του, *στέφει Ἄνναν, θυγατέρα Ζωῆς τῆς ἀπὸ τοῦ Ζαούτζη, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι ποιεῖν τὰ ἐκ τύπου κλητώρια, μὴ οὐσης αὐγούστης*².

Τὴν 12 Ἰουνίου 1042 ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὡς τρίτος σύζυγος τῆς Ζωῆς ὁ **Κωνσταντῖνος ΙΑ'** ὁ Μονομάχος, ὅστις, καθ' ἃ ὁ Σκυλίτσης παραδίδει, *στέφεται παρὰ τοῦ πατριάρχου*³.

Ἡ μεταξὺ τῶν στρατιωτικῶν ἀφ' ἐνὸς καὶ τοῦ κόμματος τῆς ὑπαλληλικῆς ἀριστοκρατίας τῆς πρωτευούσης ἀφ' ἐτέρου ὑφισταμένη ἀντίθεσις ἐξεδηλώθη διὰ τῶν ἐπανάστασεων τῶν στρατηγῶν **Γεωργίου Μανιάκη** ἐν Ἰταλίᾳ, ἀναγορευθέντος παρὰ τοῦ ὑπὸ τὰς διαταγὰς του τελούντος στρατεύματος (1043)⁴, καὶ **Λέοντος Τορνίκη** ἐν Ἀδριανουπόλει, ἀναγορευθέντος ὑπὸ τῶν ἡγετῶν τῶν *μακεδονικῶν καὶ θρακικῶν ταγμάτων* (Σεπτέμβριος 1047)⁵. Τὴν ἀναγόρευσιν ταύτην ἀφηγούμενος ὁ Ψελλός, ὁμιλεῖ περὶ ἀνυψώσεως τοῦ Τορνίκη ἐπ' ἀσπίδος⁶, ἐνῶ αἱ λοιπαὶ πηγαὶ ἀναφέρουν μὲν τὴν περιβολὴν τῶν συμβόλων τῆς βασιλείας, οὐδὲν ὅμως λέγουν περὶ ἀνυψώσεως αὐτοῦ ἐπ' ἀσπίδος. Εἶναι ἡ μόνη περὶ τοῦ πράγματος καθ' ὅλην τὴν μέσσην βυζαντινὴν περίοδον μαρτυρία καὶ πολὺ ἀμφιβάλλω, ἐὰν πρέπη νὰ θεωρηθῇ ὡς συνιστώσα κανόνα.

Νέα ἀναγόρευσις τῆς **Θεοδώρας** ἔλαβε χώραν τὴν 12 Ἰανουαρίου 1056, ὅτε αὕτη ὑπὸ τοῦ στενοῦ περιβάλλοντός της ἐπανήχθη εἰς τὸν βυζαντινὸν θρόνον, ἵνα διαδεχθῇ

¹) Βασ. Ταξ. 191: "Ὅσα δεῖ παραφυλάττειν ἐπὶ στεψίμῳ βασιλέως, 194: Ἀκτολογία τῶν δῆμων ἐπὶ στεψίμῳ βασιλέως, 202: "Ὅσα δεῖ παραφυλάττειν ἐπὶ στεψίμῳ αὐγούστης, 205: Ἀκτολογία τῶν δῆμων ἐπὶ στεψίμῳ αὐγούστης, 207: "Ὅσα δεῖ παραφυλάττειν ἐπὶ στεψίμῳ αὐγούστης καὶ στεφανώματος.

²) Λέων Γραμμ. 274, Θεοφ. Συνεχ. 364, ΨΣυμ. Μαγ. 703, Συνεχ. Γεωρ. μον. 860, Σκυλ. - Κεδρ. II 259.

³) Σκυλ. - Κεδρ. II 542. Πρβλ. Ψελλ. Χρον. I 126 - 127, Ζωναρᾶν III 616.

⁴) Ἀτταλ. 18, Σκυλ. - Κεδρ. II 548: αὐτὸς δὲ αὐτῷ διάδημα περιθεὶς καὶ τὰ τῆς βασιλείας παράσημα ἀναλαβὼν, ἀναγορεύεται βασιλεύς· πρβλ. Μιχ. Γλυκ. 594.

⁵) Σκυλ. - Κεδρ. II 561 - 562, 563, Ἀτταλ. 23, Ψελλ. Χρον. II 18, Ζωναρᾶς III 626 - 627, Μιχ. Γλυκ. 596.

⁶) Ψελλ. Χρον. II 18: καὶ ὅποσα δὴ αὐτοῖς ὁ καιρὸς ἐδίδου ἐπὶ τῇ ἀναρρήσει πλασόμενοι, διαπρεπεῖ ἐσθῆτι κοσμήσαντες, αἴρουσιν ἐπ' ἀσπίδος.

τὸν Κωνσταντῖνον ΙΑ'. Ἡ διατύπωσις τῶν ἱστοριογραφικῶν κειμένων εἶναι ἰδιαίτερος ἐνδιαφέρουσα, ὡς ἡ τοῦ Ζωναρᾶ... ἢ τε βασιλικὴ δορυφορία προσερχομένη αὐτίκα καὶ τῆς γερουσίας τὸ ἔκκριτον καὶ αὐτοκράτωρ πρὸς πάντων ἀνερχομένη¹.

Οἱ προσκείμενοι εἰς τὴν Θεοδώραν ἔπεισαν αὐτήν, ὅπως ἐπιλέξῃται διάδοχόν της τὸν πρεσβύτερον **Μιχαὴλ Γ'**, ἄλλοτε λογοθέτην τοῦ στρατιωτικοῦ· ἢ δὲ πείθεται τε αὐτίκα καὶ τὴν κεφαλὴν ταιριοῖ καὶ ἀναδείκνυσιν αὐτοκράτορα (22 Αὐγούστου 1056)².

Ἡ δυσαρέσκεια τῆς στρατιωτικῆς μερίδος ἐξεδηλώθη τὸν Ἰούνιον 1057, ὅτε εἰς τὴν Κασταμόνα τῆς Παφλαγονίας σημαίνοντες στρατιωτικοὶ ἡγέται ἀνηγόρευσαν διὰ τοῦ στρατοῦ τὸν μάγιστρον **Ἰσαάκιον Α' Κομνηνὸν** αὐτοκράτορα βασιλέα Ρωμαίων (8 Ἰουνίου 1057)³. Οὗτος τὴν 31 Αὐγούστου εἰσῆλθε θριαμβικῶς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν ἐπομένην ἄπεισιν εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, κάκεισε ἄνωθεν τοῦ ἄμβωνος διὰ τῶν χειρῶν τοῦ πατριάρχου τῶ βασιλικῶ ταιριοῦται διαδήματι καὶ βασιλεὺς αὐτοκράτωρ Ρωμαίων ἀναγορεύεται⁴.

Διαφοριστικὰ περὶ τῆς δράσεως καὶ τῆς ἰσχύος τῶν βυζαντινῶν πολιτειακῶν ὀργάνων εἶναι τὰ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐπακολουθησασῶν πολιτικοστρατιωτικῶν ζυμώσεων συναγόμενα συμπεράσματα. Μεγίστη σημασία ἀποδίδεται εἰς τὴν σύγκλητον, ἣτις ἐμφανίζεται ἀσκούσα πολιτικὴν ἅμα ἐπιρροὴν καὶ συνταγματικὸν λειτουργημα. Οὕτως ὁ Μιχαὴλ Γ' ἐν τῇ ἀγωνιώδει προσπαθείᾳ του ὅπως διατηρηθῇ εἰς τὴν ἐξουσίαν, ἠξίου παρὰ τῶν συγκλητικῶν, ὅπως ἐνόρκως βεβαιώσουν ὡς οὐδέποτε βασιλέα ἢ δεσπότην τὸν Κομνηνὸν ὀνομάσουσιν ἢ τὴν βασιλεῖ πρόπουσαν τιμὴν αὐτῶ προσοίσουσιν⁵, τὴν δ' ἀπόφασίν του, ὅπως πρὸς τὸ παρὸν ἀναβάλλῃ τὴν πρόσληψιν τοῦ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ ὡς συμβασιλέως, ἐδικαιολογεῖ: *δέδοικα γὰρ τό τε δημοτικὸν πλῆθος καὶ τὴν συγκλητικὴν τάξιν καὶ οὐ πάνν τι πιστεύω ὅτι κοινωνήσαιεν τοῦ βουλευμάτος*⁶. Ἀποφασιστικὴ ἐπίσης ὑπῆρξεν ἡ συμμετοχὴ τῶν συγκλητικῶν κατὰ τὴν εἰς τὸν περίβολον τῆς Ἀγίας Σοφίας συγκέντρωσιν, ἣτις ἀπέληξεν εἰς τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Μιχαὴλ Γ'⁷. Ὡσαύ-

¹) Ζωναρᾶς III 651· πρβλ. Ψελλ. Χρον. II 71 ἐπ., Ἀτταλ. 51, Σκυλ. - Κεδρ. II 610: *ἄγουσιν εἰς τὰ τοῦ μεγάλου παλατίου ἀνάκτορα καὶ αὐτοκράτορα ἀναγορεύουσιν, Μιχ. Γλυκ. 599: καὶ ἀναγορεύουσιν αὐτοκρατόρισσαν.*

²) Ψελλ. Χρον. II 82. Οὕτω καὶ Ζωναρᾶς III 653: *ταιριοῖ τῶ βασιλείῳ Μιχαὴλ διαδήματι, Θεοδ. Σκουτ. 163: τὸν βασιλικὸν αὐτῶ ἐπιτίθησι στέφανον*· πρβλ. Ἀτταλ. 52, Σκυλ. - Κεδρ. II 612. Ἡ ἐν ταῖς πηγαῖς παρεχομένη εἰκὼν τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Μιχαὴλ Γ' ὑπὸ τῆς Θεοδώρας παρουσιάζει προφανῆ ὁμοιότητα πρὸς τὴν τοῦ Μιχαὴλ Δ' ὑπὸ τῆς Ζωῆς.

³) Σκυλ. - Κεδρ. II 622 - 623· πρβλ. Ἀτταλ. 54, Ζωναρᾶν III 659, Θεοδ. Σκουτ. 164.

⁴) Σκυλ. - Κεδρ. II 637 - 638, Ἀτταλ. 59, Ψελλοῦ Κατηγορία τοῦ ἀρχιερέως ἐν Scripta Minora τ. I 325.

⁵) Σκυλ. - Κεδρ. II 634 (βλ. καὶ 636), Ζωναρᾶς III 663 - 664, Μιχ. Γλυκ. 600.

⁶) Ψελλ. Χρον. II 104.

⁷) Σκυλ. - Κεδρ. II 634 ἐπ. Κατὰ τὸν Ψελλὸν Χρον. II 105 - 106 ἐγνώσθη *ὅτι ἀπωσθεῖη τοῦ κράτους ὁ βασιλεὺς (Μιχαὴλ Γ'), ἐπιβουλευσαμένων αὐτῶ τῆς συγκλητικῆς τάξεως ἐνίων καὶ καταναγκαζάντων τό τε σχῆμα μεταβαλεῖν... στασιώδεις ἄνδρες καὶ ταραχώδεις, οὓς δὴ καὶ αὐτοὶ ἴσμεν τῇ σγ-*

τως μέλη τῆς συγκλήτου ἦσαν οἱ ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ χρησιμοποιηθέντες διὰ τὰς πρὸς τὸν Ἰσαάκιον διαπραγματεύσεις πρεσβευταί¹. Ἄλλ' εἰς τὸ προσκήνιον ἐμφανίζεται καὶ μία ἄλλη δύναμις, ἣς ὀσημέραι ἢ σημασία καὶ ἢ ἰσχὺς αὐξάνει διὰ τὰ καταστῆ εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον οὐσιώδης κατὰ τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐκλογὴν καὶ ἀναγόρευσιν παράγων· ὁ κληρὸς. Οὐ μόνον ὁ πατριάρχης, οὐτινος τὴν συμβολὴν κατὰ τὴν στέψιν αὐτοκράτορος παρηκολουθήσαμεν κατὰ τὰς προγενεστέρας ἑκατονταετηρίδας, ἀλλὰ καὶ ἕτερα ἐξέχοντα μέλη τοῦ κλήρου λαμβάνουν νῦν ἐνεργὸν μέρος κατ' αὐτὴν τὴν ἀναγόρευσιν. Οὕτω κατὰ τὴν προμνησθεῖσαν εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν συγκέντρωσιν οἱ συναθροισθέντες² αὐτοκράτορα βασιλέα ἀναγορεύουσι τὸν Κομνηνόν... αὐτοῦ τοῦ πατριάρχου πρώτου διὰ τοῦ τῆς ἐκκλησίας δευτερεύοντος Στεφάνου συμπρόντος καὶ συνευδοκοῦντος καὶ Θεοδώρου τοῦ Ἀντιοχείας πατριάρχου τὴν ἀνάρρησιν τῆς εὐφημίας βοήσαντος...³.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἔχει τὴν θέσιν τῆς ἡ πληροφορία τοῦ Σκυλίτση περί τινος Θεοδοσίου, ἐξαδέλφου τοῦ Κωνσταντίνου ΙΑ', ὅστις ἕνεκα τῆς συγγενείας του πρὸς τὸν ἐκλιπόντα αὐτοκράτορα ἐνόμισεν ὅτι ἐδικαιοῦτο νὰ διεκδικήσῃ τὸν θρόνον καὶ ἐκκλίνας τοῦ πρὸς τὸ παλάτιον ἀπιέναι, ὑποστρέφει πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ μεγάλην ἐκκλησίαν ἥλπισε γὰρ ὡς εἰσελθόντα τοῦτον ἐν αὐτῇ ὁ πατριάρχης καὶ ὁ κληρὸς προσδέξεται καὶ λαὸς ἀθροισθήσεται πλεῖστος καὶ βασιλέα ἀναγορεύσουσι⁴. Τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἀποβλέπων εἰς τὴν ἀνάληψιν τῆς ὑψίστης ἀρχῆς ἐστῆριξε τὰς ἐλπίδας του εἰς τὸν κληρὸν δεικνύει τὴν προϋούσαν ἐπιρροὴν καὶ ἰσχὺν τοῦ παράγοντος τούτου εἰς ἓνα τῶν σημαντικωτάτων τομέων τῆς δημοσίας ζωῆς τοῦ Βυζαντίου.

Συμφώνως πρὸς τὴν πληρεστέραν ἀφήγησιν τοῦ Ψελλοῦ, ὁ ὑπὸ τοῦ ἀσθενούν-

κλητικῆ παρεντετριμένους βουλῆ... τὸν πατριάρχην ῥῆστα καταβιβάσαντες, κορυφαῖον τοῦ χοροῦ πεποιήκασιν. Ἄνάλογος ἡ ἀφήγησις τοῦ Ἀτταλειάτου 58 καὶ Ζωναρᾶ III 664-665. Εἰς τὴν μετ' ἐμπαθείας γεγραμμένην Κατηγορίαν κατὰ τοῦ ἀρχιερέως ὑπὸ τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ (Scripta Minora τ. I 232-328, ἰδίᾳ 278-284), καίτοι τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει γεγονότα φέρονται ἀκολουθοῦντα ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὴν αὐτὴν πορείαν, ἐν ταῖς λεπτομερείαις παρουσιάζουν ἀποκλίσεις τινάς, ὡς π.χ. ὅτι ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ Α' Κηρουλάριος ἐπεφόρτισεν ἄνδρας, οἵτινες καὶ διὰ χρήσεως βίας ἀκόμη ὄφειλον νὰ ἐξαναγκάσουν τοὺς συγκλητικούς ὅπως προσέλθουν εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, διὰ τὰ χωρήσουν εἰς τὴν καθάρσιν τοῦ Μιχαὴλ Σ'. Τούναντίον πᾶσαι αἱ ἱστοριογραφικαὶ πηγαί, ἐν αἷς καὶ αὐτὸς ὁ Ψελλός, ὁμιλοῦν περὶ προσελεύσεως πλήθους συγκλητικῶν, εὐθύς ὡς ἤρξατο ἢ εἰς τὸν περίβολον τῆς Ἁγίας Σοφίας συγκέντρωσις.

¹) Ψελλ. Χρον. II 103, Σκυλ. - Κεδρ. II 632, Ζωναρᾶς III 659-660.

²) Ὁ Σκυλ. - Κεδρ. II 635 ἀναγράφει ὄνομαστὶ τὸν μάλιστα Μιχαὴλ, τοὺς πατρικίους Θεόδωρον Χρυσήλιον καὶ Χριστόφορον Πυρρόν, ὡς σχόντας ὁμοῦ μετὰ τῶν ἀρχόντων τῶν ἑταιρειῶν τὴν πρωτοβουλίαν πρὸς τούτοις συνηθροίσθη τῶν συγκλητικῶν πλήθος, ἔτι δὲ λαϊκαὶ μᾶζαι. Πρβλ. Ζωναρᾶν III 664.

³) Σκυλ. - Κεδρ. II 636. Ἄνάλογος ἡ ἀφήγησις τοῦ Ἀτταλειάτου 57-58, ἐν ἣ καὶ ἡ ἐξῆς λίαν χαρακτηριστικὴ φράσις: οὕτω τὴν εὐφημίαν τοῦ Κομνηνοῦ μεῖζον ἐξῆρε, τοῖς ἱερεῦσιν αὐτοῦ ταύτην καθολικὴν ἐπιτρέψας. Πρβλ. Ζωναρᾶν III 665. Διὰ τὴν εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν ζωηρὰν ἀνάμειξιν τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως βλ. καὶ Ἀτταλ. 58₁₈, Ψελλ. Χρον. II 107, Σκυλ. - Κεδρ. II 637.

⁴) Σκυλ. - Κεδρ. II 613.

τος Ἰσαακίου Α' ὀρισθεὶς διὰ τὴν διαδοχὴν **Κωνσταντῖνος IB' Δούκας** εἶχε μὲν τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλλὰ δὲν εἶχε προλάβει νὰ περιβληθῇ τὰ σύμβολα τῆς βασιλείας¹, ἐπιδεινωθείσης ἐν τῷ μεταξὺ τῆς ἀσθενείας τοῦ Ἰσαακίου· οὐδεὶς δὲ τῶν πάντων ἐθάρρει τοῖς βασιλικοῖς τοῦτον κοσμηῆσαι συμβόλοις, εἰ μὴ αὐτὸς (sc. ὁ Ψελλὸς) παρηρησία χρησάμενος, τῶν πάντων μοι παραχωρούντων τῆς ἀρίστης βουλῆς, ἐπὶ τοῦ θρόνου τε καθίζω τοῦ βασιλείου καὶ τοῖς φοινικοῖς τέως ὑποδήμασι τοὺς πόδας ἀρμόζω· τὰ δ' ἄλλα τούτω συνηκολούθει, τῶν ἐν τέλει συνάθροισις, εἰσαγωγῆι πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, σέβας βασιλεῖ πρέπον, προσκύνησις καὶ ὅποσα εἴωθεν ἐπὶ ταῖς τῶν αὐτοκρατόρων ἀναρρήσεσι γίνεσθαι (Δεκέμβριος 1059)². Ἄναμφιβόλως ἢ ὡς ἄνω σκηνή, ἐν ἣ μάλιστα ὁ Ψελλὸς ἦτο τὸ πρωταγωνιστοῦν πρόσωπον, συνιστᾷ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Κωνσταντίνου IB'. Σύγκειται δ' αὖτις εἰς τὴν περιβολὴν ὀρισμένων συμβόλων — ἐν οἷς ἐξέχουσιν θέσιν κατέχουν τὰ πορφυρᾶ ὑποδήματα — τὴν συνάθροισιν τῶν ἀξιωματούχων καὶ ἀπονομῆν τιμῆς καὶ σεβασμοῦ διὰ τῆς προσκυνήσεως. Εἰς τὴν τελευταίαν φράσιν καὶ ὅποσα... γίνεσθαι πρέπει νὰ περιληφθῇ καὶ ἡ κατὰ πανηγυρικὸν καὶ ὀρισμένον τύπον ἐκφώνησις τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀναγορευομένου. Ὁ αὐτὸς ἱστορικός, σημειῶν ἐν παρόδῳ ὅτε γοῦν τὸ στέφος τῇ κεφαλῇ καθηρομόζετο, ὡμολόγησε (sc. ὁ Κωνσταντῖνος IB') τῷ Θεῷ³, ὑπαινίσσεται προφανῶς τὴν ἀκολουθήσασαν στέψιν. Ὁ Ἰσαάκιος Α' περιβλήθη τὸ μοναχικὸν σχῆμα, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος IB' Δούκας, γενόμενος κύριος τῆς ἐξουσίας, συνεκάλεσε τὴν σύγκλητον, τὴν στρατιωτικὴν ἡγεσίαν, τοὺς λειτουργοὺς τῆς διοικήσεως καὶ τῆς δικαιοσύνης καὶ ἀνέπτυξε τὰς προγραμματικὰς του ἀρχάς⁴. Διὰ τῆς παρὰ τῷ Ἀτταλειάτῃ 70 φράσεως: *Κωνσταντῖνος ὁ Δούκας συνήθροισε τὰ σωματεῖα τῆς πόλεως*, δὲν δηλοῦνται αἱ συντεχνίαι τῆς πρωτευούσης ἀλλὰ νοοῦνται πᾶσαι αἱ ἀνωτέρω ἀναλυτικῶς ὑπὸ τοῦ Ψελλοῦ ἀναγραφεῖσαι κατηγορίαι προσώπων.

Αἱ περὶ τῆς ἀναδείξεως τῶν τέκνων τοῦ Κωνσταντίνου IB' εἰς βασιλεῖς πληροφοροὶ παραιοσιάζονται ἐκ πρώτης ὄψεως ἀντιφατικαὶ πρὸς ἀλλήλας. Διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν γεγονότων ἔλαβον ὡς βάσιν τὸν Ψελλόν, γνωρίζοντα ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως τὰ πράγματα. Συμφώνως πρὸς τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ καὶ τοῦ Ζωναροῦ, ὁ Κωνσταντῖνος IB' Δούκας ἀνεκήρυξε βασιλέα ἀρχικῶς τὸν τριτότοκον υἱόν του, πορφυρογέννητον **Κωνσταντῖνον**⁵, βραδύτερον δὲ τὸν πρωτότοκον **Μιχαήλ**⁶. Τὴν εἶδησιν ταύτην ἔρχονται νὰ ὀλο-

¹) Ψελλ. Χρον. II 143: *σύμβολα δὲ αὐτῷ* (sc. τῷ Δούκῃ) *οὕτω ἐδεδώκει βασιλεία ἀλλ' ἦν ἐν ἐπαγγελίαις τὸ πρόβλημα* (= ἡ πρόβλησις).

²) Ψελλ. Χρον. II 144. Παρὰ Ἀτταλ. 69, Σκυλ. - Κεδρ. II 649, Ζωναροῦ III 673 ἀπλῆ μνεῖα τῆς μεταβολῆς· πρβλ. Νικηφ. Βρυεν. 21.

³) Ψελλ. Χρον. II 147.

⁴) Ψελλ. Χρον. II 145· πρβλ. Σκυλ. - Κεδρ. II 651.

⁵) Ψελλ. Χρον. II 148, Ζωναροῦ III 681, Θεοδ. Σκουτ. 165. Πρβλ. Ἀτταλ. 78 - 79, Ἀλεξιάδα IV 6.

⁶) Ψελλ. Χρον. II 148, Θεοδ. Σκουτ. 165. Ὁ Σκυλίτης παρὰ Κεδρηνοῦ II 659 ἐσφαλμένως ἀναγράφει ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος IB' ἀνηγόρευσε βασιλεῖς καὶ τοὺς τρεῖς υἱούς του, ἀφ' οὗ κατόπις μνημονεύει τοῦ Ρωμανοῦ Δ' ὡς στέφαντος τὸν δευτερότοκον Ἀνδρόνικον.

κληρώσουν χωρία τῶν Σκυλίτη καὶ Θεοδώρου Σκουταριώτου, βεβαιοῦντα ὅτι τὸν δευτέρου υἱὸν τοῦ Κωνσταντίνου IB' *Ἀνδρόνικον* ἔστειψε βασιλέα ὁ Ρωμανὸς Δ'¹. Πρὸς τὰ ἀνωτέρω συνάδει ἀπολύτως πληροφορία τοῦ Νικηφόρου Βρυεννίου ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ Ψευδο-Κωδινουῦ ἀφ' ἑτέρου, οἵτινες μόνοι αὐτοὶ ἐκ τῶν ἱστοριογράφων τῆς περιόδου ἀναγράφουν ὀνομαστικῶς τοὺς διαδόχους τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα: *κατέλιπε βασιλεύουσαν... τὴν κυρὰν Εὐδοκίαν τὴν Μακρομβολίτισσαν* (σύζυγον τοῦ Κωνσταντίνου IB'), *σὺν τῷ υἱῷ αὐτοῦ τῷ κυρῷ Μιχαὴλ καὶ τῷ κυρῷ Κωνσταντίνῳ*. (Ἦρξαν ἀπὸ 21 Μαΐου 1067 - 31 Δεκεμβρίου 1067)². Ἡ σύγκλητος ἀνεμίχθη ζωηρότερον εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην περίπτωσιν, διότι ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος IB' ἐζήτησε παρ' αὐτῆς ἔγγραφον ὑπόσχεσιν ὅτι θὰ διαφυλάξῃ τὸν θρόνον εἰς τὴν δυναστείαν του. Τὴν ὑπόσχεσιν τῆς Εὐδοκίας, ὅπως μὴ προσέλθῃ εἰς νέον γάμον, ἠγγυήθη ἐπίσης ἡ σύγκλητος³. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ἐξακριβωσις τῆς νομικῆς θέσεως τῶν διαδόχων τοῦ Κωνσταντίνου IB'. Αἱ μνημονευθεῖσαι πληροφορία ὁμιλοῦν περὶ ἀναδείξεως τῶν υἱῶν του εἰς βασιλεῖς, ἀποφεύγουσαι τὴν ἀναγραφὴν τῶν ὄρων *αὐτοκράτορες, αὐτοκράτορες βασιλεῖς*. Οὔτε πάλιν ὅταν σημειώνεται ἡ περὶ τὸν θρόνον μεταβολή, γίνεται λόγος περὶ ἀνακηρύξεως τῶν νεαρῶν ἡγεμόνων εἰς *αὐτοκράτορας βασιλεῖς*, ὡς π. χ. συνέβη εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν ἀνηλίκων Βασιλείου Β' καὶ Κωνσταντίνου Γ', ἐστεμμένων ἤδη ὑπὸ τοῦ Ρωμανοῦ Β', οὓς ἡ σύγκλητος τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ πατριάρχου Πολυεύκτου ἀνηγόρευσε ἀμα τῷ θανάτῳ τοῦ πατρὸς των εἰς βασιλεῖς *αὐτοκράτορας*⁴. Τοῦναντίον ὅλαι αἱ πηγαὶ ὁμοφώνως ἐμφανίζουσι τὴν αὐγούσταν Εὐδοκίαν ὡς ἀναδεδεγμένην τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν⁵. Ἔχω τὴν γνώμην, ἣν ὁμως δὲν δύναμαι νὰ στηρίξω εἰς ρητὰς μαρτυρίας ἀλλὰ μόνον εἰς ἐνδείξεις — κατ' ἐμὲ σοβαρὰς — ὅτι τὴν θέσιν τοῦ βασιλέως *αὐτοκράτορος* ἔλαβεν ἡ Εὐδοκία, τὰ δὲ τέκνα τῆς παρέμειναν ἀπλοῖ βασιλεῖς. Ἀτυχῶς δὲν

¹) Σκυλ. - Κεδρ. II 670, Θεοδ. Σκουτ. 167.

²) Ψευδο-Κωδινουῦ Χρονογραφία 157₁₆, πρβλ. Νικηφ. Βρυεν. 23. Ὁ Ζωναράς III 681 λέγει ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος *τὴν βασιλείαν τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ καταλέλοιπε τρισὶν ὄσων... αὐτοῖς δὲ τὴν μητέρα βασιλῖδα τε καὶ τροφὸν καὶ κυρίαν τὸ ξόμπαν εἰπεῖν καταλέλοιπεν*. Τὰ λοιπὰ κείμενα σημειοῦν ἀορίστως τοὺς παῖδας. Ἄτταλ. 92, Σκυλ. Κεδρ. II 660, Μιχ. Γλυκ. 607, Θεοδ. Σκουτ. 166.

³) Σκυλ. - Κεδρ. II 659, 665, Ζωναράς III 682, 686 - 687, Μιχ. Γλυκ. 607 - 608. Ὁ Ψελλὸς ἀποσιωπᾷ ταῦτα, ἐνῶ ἀντιθέτως ὁ Ἄτταλ. 92 προσθέτει εἰς τοὺς ἐγγυηθέντας τὴν ὑπόσχεσιν τῆς Εὐδοκίας καὶ τὴν πατριαρχικὴν σύνοδον (*προκατηφορῆθη γὰρ ἡ Αὐγούστα μὴ δευτέροις γάμοις προσομιλῆσαι ἀρχιερατικῇ καὶ συγκλητικῇ συνελεύσει*). Εἰς τὸ χωρίον τοῦ Ἄτταλ. 168, εἰς ὃ παραπέμπει ὁ Ν. ΣΥΒΟΝΟΣ, *Le serment de fidelité* σ. 118 — λέγων ὅτι ἡ Εὐδοκία προέβη διὰ τῆς συγκλήτου εἰς τὴν μετὰ τὴν ἤτταν τοῦ Μαντζικέρτ κήρυξιν τοῦ Ρωμανοῦ ὡς ἐκπύπτου, — οὐδεὶς γίνεται λόγος περὶ τῆς συγκλήτου.

⁴) Βλ. ἀνωτ. σελ. 105.

⁵) Ἄτταλ. 92, Σκυλ. - Κεδρ. II 660, Νικηφ. Βρυεν. 23, Ζωναράς III 681, Θεοδ. Σκουτ. 166, Ψευδο-Κωδινουῦ Χρονογραφία 157 ὡς πλέον χαρακτηριστικὰς σημειῶ τὰς φράσεις Ψελλ. Χρον. II 151: *ἐπὶ τῇ γυναικὶ Εὐδοκίᾳ πάντα πεποιήται...*, 152: *Ἡ βασιλῖς Εὐδοκία κατὰ τὰς τοῦ ἀνδρὸς καὶ βασιλέως διατάξεις τῶν ὄλων ἐγκρατῆς γενομένη, Ζωναράς III 682: καὶ ἡ βασίλισσα τὴν τῶν κοινῶν μετακεχρίστο πρόνοιαν, τῶν υἱῶν κατάρχουσα.*

διεσώθησαν ἔγγραφα, δυνάμενα νὰ ἐπιλύσουν εὐθέως τὸ πρόβλημα· ὑπάρχει μόνον χωρίον τοῦ Τιπουκείου, ἐν ᾧ μνημονεύεται ὡς ἐκδότης νεαρᾶς περὶ ἀποστάσεως ἀνεγειρομένων οἰκοδομῶν ἢ αὐτοκράτειρα Εὐδοκία ¹, ἀλλὰ μὴ διασωθέντος τοῦ κειμένου τῆς νεαρᾶς δὲν γνωρίζομεν, ἐὰν παραλλήλως πρὸς τὴν Εὐδοκίαν ἀνεγράφοντο ὡς συνεκδότη τοῦ νόμου καὶ τὰ τέκνα τῆς ². Κατ' εὐτυχῆ συγκυρίαν ὅμως μεταξὺ τῶν καταλοίπων τοῦ Μιχαὴλ Ψελλοῦ διεσώθη τύπος χρυσοβούλλου ἐκ τοῦ ἔτους 1074 τοῦ Μιχαὴλ Ζ' ³, ἐν ᾧ ἀντικατοπτρίζεται νομικὴ σχέσις μεταξὺ τοῦ Μιχαὴλ Ζ' ὡς αὐτοκράτορος βασιλέως καὶ τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἀνδρονίκου καὶ Κωνσταντίνου ὡς βασιλέων, ἀνάλογος πρὸς ἐκείνην ἣν ὑποθέτω ὑφισταμένην ἐν ἔτει 1067 μεταξὺ τῆς Εὐδοκίας ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν τέκνων τῆς βασιλέων ἀφ' ἑτέρου. Τοιοῦτοτρόπως ἐρμηνεύεται κατ' ἐμὲ ἢ ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τοῦ Μιχαὴλ Ζ' μεταξὺ τῶν ὑπογραφῶν διαφορὰ ⁴, ἀποδίδουσα τὴν ὑφισταμένην νομικὴν διάκρισιν μεταξὺ τῶν τριῶν ἀδελφῶν, εἴτε τὸ χρυσοβούλλον γίνῃ δεκτὸν ὡς γνήσιον εἴτε θεωρηθῇ ὡς γύμνασμα τοῦ Ψελλοῦ ⁵. Τὸ γεγονός ὅτι τὰ κείμενα, ὁμιλοῦντα περὶ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Ρωμανοῦ Δ', δευτέρου συζύγου τῆς Εὐδοκίας, οὐδαμοῦ ἀφήνουν νὰ νοηθῇ ὅτι ἐπῆλθεν οἰαδήποτε μεταβολὴ ὡς πρὸς τὸ ὑφιστάμενον νομικὸν καθεστῶς τῶν δύο ἐστεμμένων υἱῶν τοῦ Κωνσταντίνου ΙΒ' Δούκα, Μιχαὴλ καὶ Κωνσταντίνου, — χωρὶς βεβαίως νὰ ἀποκλείηται ἀπλῆ παράλειψις τῶν ἱστοριογράφων — δύναται κατ' ἐμὲ νὰ ἐξηγηθῇ ἀκριβῶς ἐκ τοῦ ὅτι οἱ δύο νεαροὶ Δούκαι ἦσαν ἀπλοῖ βασιλεῖς, οὐχὶ δὲ βασιλεῖς αὐτοκράτορες καὶ ἐπομένως διὰ τῆς ἀναγορεύσεως ἑνὸς νέου βασιλέως αὐτοκράτορος, τοῦ Ρωμανοῦ Δ', οὐδὲν μετεβλήθη ὡς πρὸς αὐτούς ⁶. Ἄλλως τε ὅταν ὁ Μιχαὴλ Ζ' ἀνέλαβε τὴν ἐξουσίαν (Ὀκτώβριος 1071), ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ⁷, ὁ δ' ἀδελφός του Κωνσταντίνος ἐπανειλημμένως μνημονεύεται εἰς ἐπίσημα ἐκ τῆς βασιλείας τοῦ ἀδελφοῦ του κείμενα μόνον ὡς βασιλεύς ⁸.

¹) Τιπουκείτος LIX 2 (ZACHARIAE, JGR τ. III σ. 327 σημ. 1): ὡς διωρίσατο τοῦτο ἢ βασίλισσα Εὐδοκία ἢ τοῦ Δούκα σύννευος.

²) Καὶ ἐν τῇ γνωστῇ νεαρᾷ ἀρ. 5 (ἔτ. 934) περὶ τῶν ὑπεισερχομένων δυνατῶν εἰς ἀνακοινώσεις πενήτων ἀναγράφονται ὡς ἐκδοταί τῆς οἱ ρωμανός, κωνσταντίνος, στέφανος καὶ κωνσταντίνος, ἀλλ' ὁσάκις γίνεται λόγος περὶ αὐτῆς, μνημονεύεται μόνος ὁ Ρωμανός· πχ. Νεαρὰ Ρωμανοῦ περὶ δυνατοῦ· ὁ δὲ κυρὸς Ρωμανὸς ἐκεῖνος ὁ πρεσβύτης ἐνομοθέτησεν... (ZACHARIAE, JGR τ. III σ. 242 σημ. 1 καὶ 2).

³) Ψελλοῦ Scripta Minora τ. I σ. 329-334.

⁴) Μιχαὴλ ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς αὐτοκράτωρ Ρωμαίων ὁ Δούκας
Ἀνδρόνικος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς Ρωμαίων ὁ Δούκας
Κωνσταντίνος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς Ρωμαίων ὁ Δούκας παρὰ Ψελλῷ Scripta Minora τ. I σ. 334.

⁵) Ὑπὲρ τῆς τελευταίας ἐκδοχῆς κλίνει ὁ F. DÖLGER, Regesten ἀρ. 1003.

⁶) Εἰς τὴν ἀνάλογον περιπτώσιν τῶν ἀνηλικῶν υἱῶν τοῦ Ρωμανοῦ Β', τόσον κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Νικηφόρου Β', ὅσον καὶ κατὰ τὴν τοῦ Ἰωάννου Α' γίνεται λόγος περὶ τῆς θέσεως τοῦ Βασιλείου Β' καὶ Κωνσταντίνου Ι', χωρὶς τὰ ἱστοριογραφικὰ κείμενα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης νὰ εἶναι πολυαριθμότερα ἢ σημαντικῶς πλουσιώτερα τῶν ἀντιστοιχῶν τοῦ ΙΑ' αἰῶνος.

⁷) Π.χ. Ἄτταλ. 168-169: αὐτοκράτορα καὶ δεσπότην φημίζουσι, Νικηφ. Βρυεν. 45: καὶ αὐτοκράτορα τὸν Μιχαὴλ ἀναγορεύόντων, Ζωναρᾶς III 704: τὸν δὲ Μιχαὴλ ἀνακηρύττουσι αὐτοκράτορα.

⁸) Ἐπιστολὴ Μιχαὴλ Ζ' τῷ δουκὶ Λογγιβαρδίας παρὰ Κ. ΣΑΘΑ, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη,

Ἐπιτυχοῦσα ἡ Εὐδοκία ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς εἰς τὸν Κωνσταντῖνον ΙΒ' δοθείσης ὑποσχέσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ἀκυρωθῇ ἡ ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἀναληφθεῖσα ἔγγραφος ὑποχρέωσις ¹ — περὶ ᾧ ἐγένετο προηγουμένως λόγος — συζεύγνυται τὸν βεστάρχην **Ρωμανὸν Δ' Διογένην** καὶ βασιλεὺς αὐτοκράτωρ ὀρθρωτότερον οὗτος ἀναγορεύεται, νυκτὸς ἀνιῶν εἰς τὸ Καπιτώλιον διὰ τῆς δεσποίνης ἐν ὄπλοις καὶ λαθῶν τοὺς τῆς βασιλίδος υἱεῖς (1 Ἰανουαρίου 1068) ². Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει μαρτυρία τοῦ Σκυλίτη ΙΙ 666, διότι δεικνύει πῶς τελειοῦται ἡ ἀναγόρευσις. Οἱ Βάραγγοι, ἤτοι οἱ ἀποτελοῦντες τὴν φρουρὰν τῶν ἀνακτόρων ξένοι μισθοφόροι, ἠρνήθησαν αὐτὸν (sc. τὸν Ρωμανὸν) *φημίσαι, παρὰ τὰ κοινῇ δόξαντα*: μόνον δ' ὅτε ἐβεβαιώθησαν ὅτι ἡ ἀναγόρευσις τούτου γίνεται τῇ συναινέσει τῶν υἱῶν τῆς Εὐδοκίας, *αὐτίκα μετατραπέντες, μεγάλας καὶ διατόρους φωναῖς αὐτὸν καὶ αὐτοὶ ἀναγορεύουσιν*.

Εὐθὺς ὡς ἐγνώσθη ἡ ἐν Μαντζικέρτ καταστροφή, ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς τῇ συνεργείᾳ τοῦ καίσαρος Ἰωάννου Δούκα ³ καὶ τῶν υἱῶν τοῦ τελευταίου ὠργάνωσαν τὴν ἀνατροπὴν τοῦ Ρωμανοῦ Δ', μετ' ὀλίγον δὲ καὶ τὸν περιορισμὸν τῆς αὐτοκρατείας Εὐδοκίας καὶ τὴν εἰς αὐτοκράτορα ἀναγόρευσιν τοῦ Μιχαὴλ Ζ', πρωτοτόκου υἱοῦ τοῦ Κωνσταντίνου ΙΒ'. Τοῦ πραξικοπήματος ἐνεργῶς μετέσχον μέλη τῆς συγκλήτου καὶ τὸ ἀποτελοῦν τὴν φρουρὰν τῶν ἀνακτόρων σῶμα τῶν Βαράγγων ⁴. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀτταλειάτου, πρὸς ἣν συμφωνοῦν καὶ αἱ τῶν λοιπῶν ἱστοριογράφων, δεικνύουσαι ὅτι τὸ πρῶτον νῦν ὁ Μιχαὴλ ἀνακηρύσσεται αὐτοκράτωρ καὶ ἀναλαμβάνει ἰδίῳ ὀνόματι τὴν διακυβέρνησιν τῆς αὐτοκρατορίας: *αὐτοκράτορα καὶ δεσπότην φημίζουσιν, ἐν τῷ τοῦ χρυσοτρικλίνου βασιλείῳ θρόνῳ καθιδρῦσαντες αὐτὸν καὶ τὴν ἀρχὴν ἐγχειρίζουσι μόναρχον* (24 Ὀκτωβρίου 1071) ⁵. Ὁ ἴδιος ὁ Μιχαὴλ Ζ', ἀναγγέλλων εἰς ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν δοῦκα Λογγιβαρδίας τὴν ἀνακήρυξίν του, γράφει:

τ. Ε' (1876) σ. 386, 387, 390 (ἔτ. 1072/1073).

¹ Ἀτταλ. 100, Σκυλ. — Κεδρ. ΙΙ 666, Ζωναράς ΙΙΙ 687, Μιχ. Γλυκ. 608, Ψευδο-Κωδινού Χρονογραφία 157₂₁.

² Ἀτταλ. 101. Ὁ Σκυλίτης ΙΙ 666₁₅₋₁₈ συμφωνεῖ μὲ τὴν πληροφορίαν ταύτην τοῦ Ἀτταλειάτου, ἀλλ' εὐθὺς ἀμέσως 666₁₉ ἐμφανίζει τοὺς υἱοὺς τῆς Εὐδοκίας συγκατανεύσαντας εἰς τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Ρωμανοῦ Δ'. Κατὰ τὸν Ζωναρᾶν ΙΙΙ 687, ἡ Εὐδοκία ἐγνωστοποίησεν εἰς τὸν πρεσβύτερον τῶν υἱῶν τῆς τὴν μελετωμένην ἀναγόρευσιν τοῦ Ρωμανοῦ. Μνεία τοῦ γεγονότος παρὰ Ψελλῷ Χρον. ΙΙ 155-156, Μιχ. Γλυκ. 607-608. Ὁ Θεόδ. Σκουταρ. 167 καταλέγει ὡς συμβασίλεις τοῦ Ρωμανοῦ Δ' τοὺς τρεῖς υἱοὺς τῆς Εὐδοκίας ἐκ τοῦ Κωνσταντίνου ΙΒ' Μιχαὴλ, Ἀνδρόνικον καὶ Κωνσταντῖνον, ὡς καὶ ἑτέρους δύο ἐκ τοῦ Ρωμανοῦ Δ', Νικηφόρον καὶ Λέοντα ὀνομαζομένους, οὓς πάντας χαρακτηρίζει ὡς *βασιλεῖς*. Τοὺς δύο τελευταίους καθήρσεν ὁ Μιχαὴλ Ζ', γενόμενος αὐτοκράτωρ, ἀφαιρέσας ἀπ' αὐτῶν τὰ βασιλικὰ παράσημα. Θεοδ. Σκουτ. 168.

³ Βλ. περὶ αὐτοῦ Β. LEIB, Jean Doucas, César et moine. Son jeu politique à Byzance de 1067-1081 ἐν *Analecta Bollandiana* τ. 69 (1950) σ. 163-180.

⁴ Λίαν ἐναργῆς ἡ ἀφήγησις τόσον τοῦ Ψελλοῦ Χρον. ΙΙ 165, ὅσον καὶ τοῦ Νικηφ. Βρυεν. 45.

⁵ Ἀτταλ. 168-169. Οὕτω καὶ Σκυλ. ΙΙ 702: *τὸν δὲ Μιχαὴλ μόναρχον ἀναγορεύσαντες αὐτοκράτορα*, Νικηφ. Βρυεν. 45: *καὶ αὐτοκράτορα τὸν Μιχαὴλ ἀναγορευόντων*, Μιχ. Γλυκ. 611: *τὸν δὲ Μιχαὴλ ἀναγορεύουσιν αὐτοκράτορα*, Ζωναράς ΙΙΙ 704: *τὸν δὲ Μιχαὴλ ἀνακηρύττουσιν αὐτοκράτορα*.

Πρώτα μὲν σύγχειρό μοι... τὴν πατρῶαν ἀπειληφότι ἀρχὴν πληρέστατά τε καὶ τελεώτερον, Θεοῦ τε οὕτω δικάσαντος καὶ πάσης ἀρχιερατικῆς καὶ συγκλητικῆς ψήφου καὶ [τῶν ἄλλων] εἰπεῖν δὲ καὶ πάντων τῶν ὑφ' ἡμᾶς εἰς ταῦτόν [συναινεσάντων]¹. Ρητῶς οὗτος ὁμολογεῖ ὅτι νῦν τὸ πρῶτον κυβερνᾷ πληρέστατα καὶ τελεώτερον. Καὶ καθ' ὅσον μὲν ἀφορᾷ τὴν ἀναγραφὴν τῆς συγκλήτου ὡς ὄργανου συντελέσαντος εἰς τὴν ἀνάδειξιν τοῦ αὐτοκράτορος οὐδὲν τὸ περίεργον καὶ τὸ νέον. Εἶναι ὅμως ἀξιοσημείωτος ἡ μνεῖα τῆς ἀρχιερατικῆς ψήφου, καίτοι εἰς τὰς ἱστοριογραφικὰς πληροφορίας δὲν μνημονεύεται κατὰ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ Μιχαὴλ Ζ' σύμπραξις τοῦ κλήρου, ὡς μαρτυρεῖται συχνότερον κατὰ τὰς ἐπομένας δεκαετίαις.

Ὁ Ψελλὸς καὶ ὁ Ζωναρᾶς ἀναφέρουν ὅτι ὁ Μιχαὴλ Ζ' βασιλικῶς ἐταιρίωσε τὸν εἰς νηπιακὴν ἡλικίαν εὐρισκόμενον υἱόν του **Κωνσταντῖνον**².

Ἡ κακὴ οἰκονομικὴ πολιτικὴ τοῦ Μιχαὴλ Ζ' καὶ ἡ χαώδης στρατιωτικὴ κατάστασις εἶχον ὡς συνέπειαν τὴν ἔκρηξιν σειρᾶς ἐπαναστατικῶν κινήματων, ὧν σπουδαιότερα τὸ ὀργανωθὲν ὑπὸ τοῦ **Νικηφόρου Βοτανειάτου** ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ τὸ τοῦ **Νικηφόρου Βρυεννίου** ἐν Θράκῃ. Τὴν 2 Ὀκτωβρίου 1077³, οἱ ἐν τῇ ἀνατολῇ προέχοντες Ἀλέξανδρός τε καὶ ὁ Καβασιλᾶς οἱ Συναδηνοί, ὁ Γουδέλιος, ὁ Στραβορωμανὸς καὶ ἡ λοιπὴ τῶν συγκλητικῶν ἀρχόντων λογάς, ἦν ἐκ πολλοῦ ἀποστασίαν ὠδίησαν, εἰς ἔργον ἐξάγουσι νῦν καὶ τὸν κουροπαλάτην Νικηφόρον τὸν Βοτανειάτην συνελθόντες βασιλέα ἀναγορεύουσιν...⁴, τυπικὸν ἐκπρόσωπον τῆς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας. Μόλις μετὰ ἐξάμηνον περιπίου ἐπετεύχθη ἡ ἀνατροπὴ τοῦ Μιχαὴλ Ζ' τῇ συμπράξει συγκλήτου, κλήρου καὶ λαοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, λεπτομερείαις δὲ τῶν διαδραματισθέντων γεγονότων διέσωσαν σύγχρονοι ἀξιόπιστοι ἱστοριογράφοι. Τὴν 24 Μαρτίου 1078, ἐνῶ ἀκόμη ὁ Βοτανειάτης ὤδευεν ἐκ Νικαίας πρὸς τὴν Βασιλεύουσαν, κοινῇ ψήφῳ πάντες οἱ ἐν αὐτῇ τὸν Βοτανειάτην αὐτοκράτορα Ρωμαίων καὶ δεσπότην ἀναγορεύουσι μετὰ πολλῆς καὶ ἀκατασχέτου τῆς συνδρομῆς καὶ περιηχῆς... καὶ παρήλθον ἅπαντες εἰς τὸ κοινὸν καὶ μέγιστον τοῦ Θεοῦ οἰκητήριον. κακείσε μετὰ τῆς συνόδου συγκροτοῦσιν οἱ τῆς συγκλήτου λογάδες τὴν ἐδφημίαν ὑπεροφῆ καὶ μετέωρον, προεξάρχοντος τούτοις καὶ αὐτοῦ τοῦ πατριάρχου θεουπόλεως μεγάλης Ἀντιοχείας, τῇ βασιλίδι ἐνδιατρίβοντος. καὶ πᾶς ὁ κλήρος συννεύει καὶ ὅσοι τῆς ἀγορᾶς καὶ τῶν Ναζιραίων οἱ δοκιμώτατοι⁵. Ἐνδιαφέρουσαν πρὸς τούτοις λεπτομέρειαν παραδίδει ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος, ἀφηγούμενος ὅτι οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει προεξάρχοντες τῆς κατὰ τοῦ Μιχαὴλ Ζ'

¹) Παρὰ Κ. ΣΑΘΑ, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη τ. Ε' (1876) σ. 388 (1072/1073).

²) Ψελλ. Χρον. II 178, Ζωναρᾶς III 714· πρβλ. Θεοδ. Σκουτ. 168. Περὶ τοῦ Κωνσταντίνου τούτου βλ. τὴν πρόσφατον μελέτην τοῦ Β. LEIB, A Byzance. L'aiglon avant l'aiglon. Constantin Doukas Porphyrogenète (v. 1074 - v. 1094) ἐν Bulletin de l'Association Guillaume Budé IV ser. no 2 (1954) σ. 83 - 100.

³) Ἡ χρονολογία τοῦ Ἀτταλ. 215: δευτέραν ἄγοντος τοῦ Ἰουλίου μηνὸς εἶναι ἐσφαλμένη.

⁴) Σκυλ. II 726, Ζωναρᾶς III 715, Μιχ. Γλυκ. 615.

⁵) Ἀτταλ. 270. Οὕτω καὶ Σκυλ. II 733, Νικηφ. Βρυεν. 120 - 123, Ζωναρᾶς III 719.

κινήσεως παρήγγελλον πρὸς τοὺς τῶν ἐν τέλει μὴ μετασχόντας αὐτῶν τοῦ βουλευματος, νὰ σπεύσουν νὰ ταχθῶν παρὰ τὸ πλευρόν των, ἀναγράφοντες εἰς τὰ ἀποστελλόμενα γράμματα: «οἱ ἀγιώτατοι πατριάρχαι, ἡ σύνοδος καὶ ἡ σύγκλητος συγκαλοῦσιν ὑμᾶς περὶ τὸν περιώνυμον τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας [γεῶν]». καὶ οἱ μὲν ἐκόντες, οἱ δὲ ἄκοντες συνέτρεχον¹.

Μεταξὺ τῆς καθαιρέσεως τοῦ Μιχαὴλ Ζ' καὶ τῆς ἐλευσεως τοῦ Νικηφόρου Γ' εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐμεσολάβησε διάστημα τριῶν ἡμερῶν, καθ' ὧς ἡ αὐτοκρατορία παρέμεινε ἀβασίλευτος². Τὴν ἀπόφασιν τῆς καθαιρέσεως τοῦ Μιχαὴλ Ζ' ἔλαβον οἱ τὴν παραμονὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ (24 Μαρτίου) εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν συγκεντρωθέντες, σύγκλητος, κληρικοὶ καὶ λαϊκὰ πλήθη τὰ κείμενα μόνην περαιτέρω λεπτομέρειαν παραδίδουν ὅτι ὁ Μιχαὴλ Ζ' ὑπεχρεώθη νὰ περιβληθῆ τὸ μοναχικὸν σχῆμα³. Φαίνεται ὅτι ἡ στέψις τοῦ Νικηφόρου Γ' ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κοσμᾶ ἐτελέσθη τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς εἰσόδου του εἰς τὴν πρωτεύουσιν, ἤτοι τὴν Τρίτην, 27 Μαρτίου 1078⁴. Ὁ G. Ostrogorsky, ἐνῶ εἰς τὴν πρώτην ἔκδοσιν τῆς Ἱστορίας του χρονολογεῖ τὴν τὸ πρῶτον ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἀναγόρευσιν τοῦ Βοτανειάτου τὴν 2 Ὀκτωβρίου 1077⁵, εἰς τὴν δευτέραν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου του διατηρεῖ αὐτουσίαν μὲν κατὰ τὰ λοιπὰ τὴν φραστικὴν διατύπωσιν ἀλλὰ χρονολογεῖ τὸ γεγονός τὴν 7 Ἰανουαρίου 1078⁶, στηριχθεὶς, ὡς φαίνεται, εἰς πρόσφατον μελέτην τοῦ B. Leib⁷. Τὴν χρονολογίαν 7 Ἰανουαρίου παραδίδει ὁ Ἀτταλειάτης 256, ἀφηγούμενος ὅτι τὴν ἐπομένην τῶν Θεοφανείων Κυριακῆν τοῦ ἔτους 1078, ἐνῶ ὁ Μιχαὴλ Ζ' εὐρίσκετο μετὰ τῆς συγκλήτου εἰς τὰ ἐν Βλαχέρναις ἀνάκτορα, οἱ ἐν τῷ μεγάλῳ τεμένει τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ἐκκλησιάζοντες πάντα φόβον τοῦ βασιλέως ἀποσεισάμενοι καὶ δημοκρατουμένους ἑαυτοὺς οἰηθέντες..., ἀναγορεύουσι τὸν Βοτανειάτην βασιλέα λαμπρᾷ τῇ φωνῇ. Ἄλλ' εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ πληροφορία αὕτη τοῦ Ἀτταλειάτου ἀναφέρεται εἰς γεγονός διαφέρον τοπικῶς καὶ χρονικῶς ἀπὸ τῆς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ κατ' Ὀκτώβριον 1077 ἀρχικῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Βοτα-

¹) Νικηφ. Βρυν. 122 - 123.

²) Ἀτταλ. 272, Σκυλ. II 733.

³) Ἀλεξιάδ. I 4. 1' πρβλ. Ἀτταλ. 270, Νικηφ. Βρυν. 125, Σκυλ. II 734, Ζωναρᾶν III 719 - 720, Μιχ. Γλυκ. 616, Θεοδ. Σκουτ. 170.

⁴) Σκυλ. II 734, Ζωναρᾶς III 720, Μιχ. Γλυκ. 616. Ὁ Σκυλίτης II 734 - 735 τὴν ἐλευσιν καὶ στέψιν τοῦ Νικηφόρου Γ' χρονολογεῖ τὴν Μεγάλην Τρίτην, ἥτις ὅμως διὰ τὸ ἔτος 1078 συμπίπτει πρὸς τὴν 3 Ἀπριλίου, ἐνῶ ἡ Τρίτη τῆς προηγουμένης ἐβδομάδος εἶναι ἡ 27 Μαρτίου, ἀπέχουσα τρεῖς ἡμέρας — ὅσας ἀκριβῶς παρέμεινε ἡ πόλις ἀβασίλευτος — ἀπὸ τῆς παραμονῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ (24 Μαρτίου), ὁμοφώνως παραδιδομένης ὑπὸ τῶν πηγῶν ὡς ἡμέρας τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐξεγέρσεως καὶ ἐκθρονίσεως τοῦ Μιχαὴλ Ζ'. Τὴν ἡμερομηνίαν 27 Μαρτίου εὐνοεῖ καὶ ἡ πληροφορία τοῦ Ἀτταλειάτου 275, βεβαιῶντος ὅτι τὴν Κυριακῆν τῶν Βαῖων (1 Ἀπριλίου) ὁ Βοτανειάτης προέβη ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς γενναίας χρηματικὰς δωρεὰς καὶ προαγωγὰς ἀξιωματούχων.

⁵) G. OSTROGORSKY, Geschichte des byzantinischen Staates, München 1940 σ. 246.

⁶) OSTROGORSKY, Geschichte² σ. 277.

⁷) B. LEIB, Nicéphore III Botaneiates (1078 - 1081) et Marie d'Alanie ἐν Actes du VIe Congrès international d'études byzantines τ. I, Paris 1950 σ. 129 ἐπ., ἰδίᾳ σ. 130.

νειάτου¹ καὶ ἀφορᾷ τὰς κατὰ τὰ ἀμέσως ἀνωτέρω λαϊκὰς ὑπὲρ αὐτοῦ ἐκδηλώσεις ἐν τῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει ναῷ τῆς Ἁγίας Σοφίας τὴν 7 Ἰανουαρίου 1078, μεταγενεστέρας κατὰ τρίμηνον τῆς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἀναγορεύσεως.

Τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Νικηφόρου Βρυεννίου, λαβοῦσαν χώραν περὶ τὰς ἀρχὰς Νοεμβρίου 1077 ἐν Τραϊανουπόλει, ὠργάνωσε μετὰ συγκέντρωσιν ἰσχυρᾶς στρατιωτικῆς δυνάμεως ἐξ ἐγχωρίων, Βαράγγων καὶ Φράγκων², ὁ ἀδελφὸς τοῦ Βρυεννίου, ἔχων ὡς συνεργὸν τὸν κατεπάνω Ἀδριανουπόλεως. Συνίστατο δ' ἡ ἀναγόρευσις εἰς τὸ τὰ βασιλικά παρὰσῆμα... περιβαλέσθαι τὸν Βρυέννιον καὶ τὴν εὐφημίαν καὶ τὴν ἀνάρρησιν δέξασθαι³: μάλιστα αἱ πηγαὶ ἰδιαιτέρως μνημονεύουν τῶν ἐρυνθῶν πεδίλων⁴, τὰ ὁποῖα φαίνονται ἀποτελοῦντα τὸ πλεόν χαρακτηριστικὸν σύμβολον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος. Ὁ Ἀτταλειάτης καὶ ὁ ἱστορικὸς Βρυέννιος ὁμιλοῦν καὶ περὶ τῆς ἀλουργίδος⁵, ἀλλ' εἰς οὐδὲν κείμενον γίνεται λόγος περὶ στέμματος. Μόνη ἡ Ἄννα Κομνηνὴ γράφει: τοῦ Βρυεννίου τὴν δύσιν ὄλην κλονοῦντος καὶ τὸ διάδημα ἐαυτῷ περιθεμένου καὶ βασιλέα Ρωμαίων ἀνακηρύττοντος⁶, ὡς γνωρίζομεν ὅτι ἔπραξαν καὶ ἄλλοι ἐπαναστάται κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀνακηρύξεώς των⁷. Στέφισ τοῦ Νικηφόρου Βρυεννίου ὑπὸ τοῦ πατριάρχου δὲν ἐπηκολούθησε.

Λήγοντος τοῦ 1077 ἢ ἀρχομένου τοῦ 1078 παραδίδεται τρίτη ἀπόπειρα ἀναγορεύσεως, ἡ τοῦ πρωτοπροέδρου **Νικηφόρου Βασιλάκιου**, ὅστις ἐπίσης ἐστηρίχθη εἰς τὸν στρατιωτικὸν παράγοντα⁸. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Σκυλίτη παραδιδομένη λεπτομέρεια, καθ' ἣν ὁ Βασιλάκιος, συναθροίσας στρατιὰν ἀξιόλογον ἔκ τε Φράγγων καὶ Βουλγάρων, Ρωμαίων τε καὶ Ἀρβανιτῶν, ἔφθασεν εἰς Ἀχρίδας· ἠβούλετο μὲν ἐκεῖσε ἀναγορευθῆναι, σπουδῇ δὲ τοῦ ἐκεῖσε ἀρχιερατεύοντος ἐκωλύθη⁹.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τὴν διὰ τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου ἐγκαινιζομένην μέσῃν βυζαντινὴν περίοδον χαρακτηρίζει τάσις ἀποκρυσταλλώσεως τῶν πολιτειακῶν μορφῶν. Ἄλλ' αἱ σποραδικαὶ καὶ ἄνευ συνοχῆς εἰδήσεις τῶν ἱστοριογραφικῶν πηγῶν καθιστῶσι δυσχερῆ, τοῦτο

¹) Ἦν καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἀτταλειάτης 215 διαστέλλει ἀπὸ τῆς μεταγενεστέρας ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ ἀναγορεύσεως, προχρονολογῶν μάλιστα ἐσφαλμένως τὴν πρώτην κατὰ τρεῖς μῆνας, εἰς τὴν 2 Ἰουλίου 1077· πρβλ. αὐτόθι 238₁₁: ὡς δ' ἡ φήμη τῆς αὐτοῦ ἀναρρήσεως τὴν βασιλίδα κατέλαβε...

²) Ἀτταλ. 242 - 243, Σκυλ. II 727, Νικηφ. Βρυεν. 112 - 113.

³) Σκυλ. II 728₁₈· πρβλ. Ζωναρᾶν III 716.

⁴) Ἀτταλ. 247, 285, Νικηφ. Βρυεν. 113.

⁵) Ἀτταλ. 247, Νικηφ. Βρυεν. 113.

⁶) Ἀλεξιάδ. I 4. 1.

⁷) Ἀλεξιάδ. I 7. 1: καὶ τοῦτον (sc. Νικηφόρον Βασιλάκιον) βασιλείας περιθέμενον διάδημα.

⁸) Ἀτταλ. 297, Νικηφ. Βρυεν. 10. Εἰς τὸν στρατὸν ἐστήριξε τὰς ἐλπίδας του καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μιχαὴλ Ζ' Κωνσταντίνος, ὅστις παρὰ τῆς ἐκεῖσε (sc. ἐν Χρυσοπόλει) οὔσης στρατιωτικῆς πληθύσεως ἀναγορεύεται βασιλεύς. Σκυλ. 742, Ζωναρᾶς III 724.

⁹) Σκυλ. II 739.

μὲν τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν τοῦ περιεχομένου τῶν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ βυζαντινοῦ πολιτεύματος παρατηρουμένων ἐναλλαγῶν, τοῦτο δὲ τὸν σχετικῶς ἀσφαλῆ χρονικὸν προσδιορισμὸν των.

Ἡ μὲν τὴν ἔννοιαν τῆς κυριαρχίας συνυφασμένη ἀξίωσις προβολῆς τῆς μορφῆς τοῦ ἀσκοῦντος τὴν ἔξουσίαν ἡγεμόνος, ὡς καὶ ἡ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐνυπάρχουσα ἐπιθυμία νὰ παραμείνῃ ἡ ἡγεμονία εἰς τοὺς οἰκείους ἀπογόνους ἀπετέλεσαν τὰ ἀποφασιστικὰ κίνητρα τῶν σημειωθείσων ἐξελίξεων. Μὲ τὴν λῆξιν τῆς πρωίμου βυζαντινῆς περιόδου συνδέονται δύο οὐσιώδεις μεταβολαί. Παύει ἀφ' ἑνὸς ἡ χρῆσις τοῦ μανιακίου ὡς συμβόλου καὶ ἡ ἀνύψωσις ἐπ' ἀσπίδος, πράξεις αἵτινες ἐλάμβανον χώραν μόνον κατὰ τὴν ἀνακήρυξιν αὐτοκράτορος πρὸς πληρωσιν τοῦ χηρεύοντος θρόνου, διαχωρίζεται δ' ἀφ' ἑτέρου ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀπὸ τῆς ἀναγορεύσεως ἡ στέψις, ἡ ὁποία προσλαμβάνει πλέον χροιάν καθαρῶς θρησκευτικὴν.

Τὸ μέχρι τέλους τοῦ 5' αἰῶνος ἰσχύσαν τυπικὸν τῆς ἀναδείξεως συμβασιλέως διετηρήθη καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς παρουσίας περιόδου. Συνίστατο δέ, ὡς γνωρίζομεν, εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ὑπάρχοντος ἡγεμόνος περιβολὴν τοῦ νέου διὰ τῶν βασιλικῶν συμβόλων, ἥτοι τῆς πορφύρας καὶ τοῦ διαδήματος καὶ τὴν ἀνακήρυξιν τούτου εἰς αὐγυστον. Φαίνεται ὅμως ὅτι συντόμως ἀνεξητήθη τρόπος δι' οὗ ἡ θέσις τοῦ συμβασιλέως νὰ καθίστατο οὐ μόνον *de facto* ἀλλὰ καὶ *de jure* ὑποδεεστέρα τῆς τοῦ ἀσκοῦντος τὴν ἔξουσίαν αὐτοκράτορος. Ὁ Ἡράκλειος καὶ τὰ δύο τέκνα του Ἡράκλειος — νέος Κωνσταντῖνος (ἀπὸ 22 Ἰανουαρίου 613) καὶ Ἡρακλωνᾶς (ἀπὸ 4 Ἰουλίου 638) εὐρίσκοντο ἀπὸ νομικῆς ἐπόψεως ἐν ἀπολύτῳ ἰσοτιμίᾳ, ὡς δεικνύει τὸ ὁμοίομορφον τοῦ τίτλου των, αἱ ἐπὶ νομισμάτων ἀπεικονίσεις καὶ αἱ διασωθεῖσαι ἀναφωνήσεις¹. Ἐν τῇ πράξει βεβαίως τὴν οὐσιαστικὴν διαχείρισιν τῶν κρατικῶν ὑποθέσεων θὰ εἶχεν ἀναμφιβόλως καὶ διὰ τὴν ἡλικίαν καὶ διὰ τὴν ἀρχαιότητα ὁ Ἡράκλειος, χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνῃ ὅτι κατὰ δίκαιον διέφερε τῶν συμβασιλέων υἱῶν του.

Τὴν προσπάθειαν τοῦ Ἡρακλωνᾶ ὅπως ἐπιβάλλῃ ὡς στεφοδότην τοῦ μικροῦ ἀνεψιοῦ του τὸν πατριάρχην, ἀντιθέτως πρὸς τὸν κρατοῦντα κανόνα, καθ' ὃν τὴν στέψιν συμβασιλέως ἐτέλει ἰδιοχείρως ὁ ὑπάρχων αὐτοκράτωρ, ὑπηγόρευσε πιθανῶς ἡ πρόθεσις τοῦ ἀσκοῦντος τὴν ἔξουσίαν αὐτοκράτορος νὰ ἀναζητήσῃ μικρὰν μεταβολὴν εἰς τὸ τυπικόν, διὰ νὰ καταστήσῃ μειονεκτικωτέραν ἔναντι αὐτοῦ τὴν θέσιν τοῦ ἔξωθεν ἐπιβληθέντος συνάρχοντος.

Περισσότερον ἐμφανῆς εἶναι ἡ ἔλλειψις ἰσοτιμίας μεταξὺ τοῦ Κωνσταντίνου Δ'

¹) Βλ. Βασ. Ταξ. 629 - 630 καὶ ἀνωτ. σ. 70 ἐπ. Ἐκ τῆς Ἱστορίας τοῦ πατρ. Νικηφόρου μανθάνομεν ὅτι ὁ Ἡράκλειος διαθήκας οὖν ἐξετίθει ὥστε Κωνσταντῖνον καὶ Ἡράκλειον τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ βασιλεῖς ἰσοτίμους εἶναι (σ. 27) καὶ ὅτι οἱ σύγχρονοι, ὅταν οἱ δύο οὗτοι ἐγένοντο κύριοι τῆς ἀρχῆς, ἐξαιρέτων δὲ ἐδίδον γέρας Κωνσταντῖνον, ὡς πρῶτον εἰς τὴν βασιλείαν καὶ τὴν ἡλικίαν ἐκ παιδὸς προχειρισθέντι (σ. 28), ἐξ ὧν μαρτυριῶν συνάγεται ὅτι κατὰ δίκαιον ἀμφοτέροι οἱ υἱοὶ τοῦ Ἡρακλείου εὐρίσκοντο εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν.

καὶ τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἡρακλείου καὶ Τιβερίου, ἐκδηλουμένη εἰς τοὺς τίτλους, δι' ὧν ὁ πρῶτος κοσμεῖται εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς Γ' οἰκουμενικῆς συνόδου¹ ἔναντι τῶν ἀδελφῶν τοῦ². Εἰς τὰ νομίματα μόνον παραπλεύρως τοῦ ὀνόματος τοῦ Κωνσταντίνου Δ' καὶ τοῦ πατρὸς των Κώνσταντος Β' (δι' ὅσα ἐξ αὐτῶν προέρχονται ἐκ τῶν ἐτῶν 659-668) ὑπάρχουν ἐνδεικτικὰ τίτλου—*p(erpetuus) a(ugustus)*—ἐνῶ παρὰ τὰς ἀπεικονίσεις τοῦ Ἡρακλείου καὶ Τιβερίου οὐδὲν σημειοῦται³.

Δεδομένου ὅτι οἱ υἱοὶ τοῦ Ἡρακλείου κατὰ τὰς ἀναφωνήσεις καλοῦνται αὐγουστοὶ⁴, πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἀσφαλὲς ὅτι οὗτοι, ὅτε περιεβλήθησαν τὰ σύμβολα τῆς βασιλείας, ἀνεκηρύχθησαν ταυτοχρόνως αὐγουστοὶ. Εἶναι ἐπίσης βέβαιον ὅτι τὸ βραδύτερον ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Η' αἰῶνος τὴν ἀναφώνησιν αὐγουστε *tu vincas* ἀντικαθιστᾷ ὁ τύπος τοῦ *δεῖνα βασιλέως* (εἶτα δὲ *μεγάλου βασιλέως*) *πολλὰ τὰ ἔτη*. Πρέπει συνεπῶς κατὰ τὸ μεσολαβῆσαν χρονικὸν διάστημα νὰ ἐπῆλθεν εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο μεταβολή. Καίτοι αἱ ὑπὸ τῶν πηγῶν παρεχόμεναι ἐνδείξεις εἶναι ἀνεπαρκεῖς, θὰ ἀποτολήσω νὰ ἀποκαταστήσω κατὰ τὸ δυνατόν τὴν εἰς τὸ θέμα τοῦτο ἱστορικὴν ἐξέλιξιν.

Ἐπιζητοῦντες οἱ βυζαντινοὶ ἡγεμόνες νέαν συνταγματικὴν μορφήν διὰ νὰ καταστήσουν ἐμφανῆ τὴν διαφορὰν μεταξὺ αὐτοκράτορος καὶ συμβασιλέως, προῆλθον εἰς τὴν σκέψιν νὰ παραλείπουν κατὰ τὴν ἀνάδειξιν συμβασιλέως τὴν ὀνομασίαν τούτου ὡς αὐγούστου εἰς τρόπον, ὥστε νὰ ἀφαιρέσουν ἀπ' αὐτοῦ πᾶσαν δυνατότητα ἀσκήσεως τῆς ἐξουσίας, νὰ περιορισθοῦν δὲ εἰς τὴν παροχὴν ὠρισμένων βασιλικῶν συμβόλων, τῆς πορφύρας καὶ τοῦ διαδήματος⁵. Ἡ προσφορωτέρα χρονικὴ τοποθέτησις τῆς ὑποτιθεμένης ταύτης μεταβολῆς εἶναι, νομίζω, ἡ βασιλεία τοῦ Κώνσταντος Β' καὶ τὰ γεγονότα τοῦ 681 θεωρῶ ἀπότοκα ἐκείνης. Τολμῶ δηλαδὴ νὰ διατυπώσω τὴν ἀκόλουθον ἐξήγησιν. Ὁ Κώνστας Β', ἀκολουθῶν τὴν μέχρι τότε παράδοσιν, προέβη τῷ 654 εἰς στέψιν τοῦ πρωτοτόκου υἱοῦ τοῦ Κωνσταντίνου Δ' καὶ ταυτόχρονον ἀνακήρυξιν τούτου εἰς αὐγουστον, ἐνῶ διὰ τοὺς ἐτέρους δύο υἱούς τοῦ ἠρκέσθη τῷ 659 εἰς μόνην τὴν στέψιν. Οὕτω δύναται, νομίζω, νὰ ἐξηγηθῇ ὅτι εἰς τὰ ἐπίσημα πρακτικὰ τῆς συνόδου, ὃ μὲν Κωνσταντίνος Δ' ἀποκαλεῖται *μέγας βασιλεύς, αἰώνιος αὐγουστος καὶ αὐτοκράτωρ*⁶, ἐνῶ οἱ Ἡρακλειος καὶ Τιβέριος ὀνομάζονται ἀπλῶς *θεοφύλακτοι αὐτοῦ ἀδελφοί*⁷. Ἀντιθέτως, ἐπειδὴ

¹) MANSI τ. XI στ. 208, 217, 221, 229 κλπ.: *εὐσεβέστατος, μέγας βασιλεύς, αἰώνιος αὐγουστος καὶ αὐτοκράτωρ*.

²) Αὐτόθι: *θεοφύλακτοι αὐτοῦ ἀδελφοί*.

³) WROTH τ. I (1908) σ. 306 ἀρ. 378.

⁴) Βασ. Ταξ. 630.

⁵) Ἡ διατήρησις τῆς συνθηρίας νὰ περιβάλληται διὰ πορφύρας καὶ διαδήματος ὁ συμβασιλεύς δὲν πρέπει νὰ ξενίσῃ, διότι καὶ ὁ καισαρ, εὐρισκόμενος ἀναμφισβητήτως εἰς ὑποδεστέραν θέσιν ἔναντι τοῦ βασιλέως, περιβάλλεται κατὰ τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ ἔτι τὸν Η' αἰῶνα ἀνάλογα σύμβολα, ἧτοι *χλαῖναν καὶ διάδημα, διάφορον τοῦ βασιλικοῦ, καλούμενον καισαρῖκιον*.

⁶) MANSI τ. XI στ. 208, 209, 217, 221, 229, 316 κλπ.

⁷) Αὐτόθι.

τόσον ὁ μὲν, ὅσον καὶ οἱ δὲ εἶχον στεφθῆ, ἀριθμοῦνται τὰ ἔτη — 27 διὰ τὸν πρῶτον, 22 διὰ τοὺς δύο ἄλλους — ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐδέχθησαν τὴν διάκρισιν ταύτην· τὸ γεγονός δὲ τοῦτο καλύπτεται διὰ τοῦ ὄρου *βασιλεία*¹. Διὰ τὸν ἴδιον λόγον πάντα τὰ ἄρρηνα μέλη τῆς οἰκογενείας τοῦ Κωνσταντος Β' εἰς τὰς ἐπὶ νομισμάτων ἀπεικονίσεις φέρουν τὰ αὐτὰ βασιλικά σύμβολα. Οἱ δύο νεώτεροι ἀδελφοὶ εἰς οὐδὲν κείμενον, σχέσιν ἔχον μετὰ τὴν σύνοδον καὶ περιβεβλημένον αὐθεντικὸν χαρακτῆρα, προσφωνοῦνται μὲ οἰονδήποτε τίτλον, κατὰ κανόνα μάλιστα ἐλλείπει καὶ οἰαδήποτε μνεῖα των, μὲ μόνην ἐξαίρεσιν δύο ἐπιστολὰς τοῦ πάπα Ἀγάθωνος, αἵτινες ἀπευθύνονται καὶ πρὸς τοὺς τρεῖς καὶ ἐν αἷς ὁ μὲν Κωνσταντῖνος Δ' ἀποκαλεῖται *μέγας βασιλεὺς*, οἱ δ' ἕτεροι δύο *αὔγουστοι*². Ἡ περὶ τὰ μέσα τοῦ Ζ' αἰῶνος εἰσαχθεῖσα καινοτομία προσεκάλεσε τὴν γνωστὴν κίνησιν τοῦ στρατοῦ τῷ 681, ἣτις κατ' ἐμὲ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ παλαιοῦ καθεστώτος, τὴν ἀνακήρυξιν δηλονότι καὶ τῶν δύο ἄλλων ἀδελφῶν τοῦ αὐτοκράτορος εἰς αὐγούστους καὶ κατὰ συνέπειαν τὴν ἰσοτίμον συμμετοχὴν καὶ τούτων εἰς τὴν ἀσκησιν τῆς ἐξουσίας. Ἡ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀποκατάστασις τῶν γεγονότων δίδει, νομίζω, καὶ μίαν ὁπωσοῦν ἱκανοποιητικὴν ἐξήγησιν διὰ τὴν ἀναβολὴν τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β' ὡς συμβασιλέως. Δηλ. ἡ στάσις τοῦ Κωνσταντίνου Δ' δὲν ἦτο ἀπὸτοκος ἐφαρμογῆς ὠρισμένου σχεδίου, ἐπιμελῶς καταστρωθέντος ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἀποβλέποντος εἰς τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν ἀδελφῶν του ἐπ' ὠφελεία τῶν ἰδικῶν του ἀπογόνων, ἀλλὰ διεμορφώθη ὑπὸ τὴν πίεσιν ἀνάγκης· διὰ τοῦτο μόνον ἀφ' οὗ παρήλθεν ὁλόκληρος τετραετία καὶ ὠρίμασεν εἰς τὴν σκέψιν τοῦ αὐτοκράτορος ἡ ἰδέα τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς διαδοχῆς εἰς τοὺς ἀπογόνους του, προέβη εἰς τὴν στέψιν τοῦ υἱοῦ του Ἰουστινιανοῦ Β' (μεταξὺ 18 Φεβρουαρίου καὶ 1 Σεπτεμβρίου 685).

¹) Ὁ G. OSTROGORSKY, *Geschichte* 2 σ. 104–105 δέχεται ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Δ' ἀφῆρεσεν ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς του «die ihnen zukommenden Herrschertitel», λήγοντος δὲ τοῦ 681 τοὺς ἐρρινοτόμησε καὶ στηρίζει τὴν ἐκδοχὴν του εἰς τὸ ὅτι «τὰ πρακτικὰ τῆς Γ' οἰκουμενικῆς συνόδου ἀναφέρουν εἰς τὸν ἐπίσημον τύπον τῆς χρονολογήσεως τοὺς Ἡράκλειον καὶ Τιβερίον οὐχὶ ὡς συμβασιλεῖς τοῦ Κωνσταντίνου Δ', ἀλλὰ μόνον ὡς θεοφυλάκτους αὐτοῦ ἀδελφοῦς» (αὐτόθι σ. 105 σημ. 2). Ἀλλὰ τότε ἀπὸ ποίου γεγονότος (ἀναλήψεως τίτλου, ἀξιώματος) ἀριθμεῖται τὸ εἰκοστὸν δευτερον ἔτος τῶν δύο νεωτέρων υἱῶν τοῦ Κωνσταντος Β'; Ἡ ἀρχὴ τῶν καθ' ἑκάστην συνεδριῶν τῆς συνόδου πρακτικῶν — ἅτινα ἐπικαλεῖται ὁ G. Ostrogorsky — διὰ τῆς φράσεως *βασιλείας τῶν θεοστέπων καὶ γαληνοτάτων ἡμῶν δεσποτῶν* (εἰς πληθυντικὸν) ... *Κωνσταντίνου μὲν... ἔτους εἰκοστοεβδόμου... Ἡρακλείου δὲ καὶ Τιβερίου... ἔτους εἰκοστοδευτέρου... οὐδεμίαν καταλείπει ἀμφιβολίαν ὅτι ἡ ἀρίθμησις ἀφορᾷ τὴν βασιλείαν, ἥτοι τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἕκαστος περιεβλήθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς του τὰ βασιλικά σύμβολα.*

²) MANSI τ. XI στ. 233, 285. Αἱ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Δ' ἀπευθυνθεῖσαι σάκραι φέρουν μόνον τὸ ὄνομά του οὐχὶ δὲ καὶ τῶν ἀδελφῶν του· MANSI τ. XI στ. 185: *αὐτοκράτωρ Κωνσταντίνος, πιστός, μέγας βασιλεὺς* (12 Αὐγούστου 678), στ. 201: *αὐτοκράτωρ, αἰεσιβαστος, εἰρηνικός, Φλάβιος Κωνσταντίνος, πιστός ἐν Ἰησοῦ Χριστῷ τῷ Θεῷ βασιλεὺς* (10 Σεπτεμβρίου 680). Τὰς ἐργασίας τῆς συνόδου παρηκολούθησε μόνος ὁ Κωνσταντῖνος Δ', ἐνῶ τόσον κατὰ τὴν Ζ' οἰκουμενικὴν, ὅσον καὶ τὴν σύνοδον τοῦ ἔτους 879/880, περὶ ὧν γνωρίζομεν ὅτι μετέσχον ὠρισμένων συνεδριάσεων οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες, παρέστησαν ἅπαντες οἱ κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην συναρχόντες. MANSI τ. XIII στ. 413, τ. XVII A στ. 512.

Ἡ ὑπὲρ ἐμοῦ ἐπιχειρηθεῖσα ἀποκατάστασις τῶν γεγονότων καὶ τῶν αἰτίων των εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀκόλουθον σχέσιν πρὸς τὰ συμπεράσματα τῶν F. Dölger ἀφ' ἐνὸς καὶ G. Ostrogorsky ἀφ' ἑτέρου. Ἐλέγχεται μὲν ὡς ἀκριβῆς ἡ ἄποψις τοῦ πρώτου¹, καθ' ἣν δὲν παρουσιάζουν αἱ πηγαὶ ἐνδείξεις περὶ οὐσιαστικῆς συγκυριαρχίας τῶν τριῶν ἀδελφῶν, ἀλλὰ δὲν δικαιώνεται ἡ ὑπὲρ αὐτοῦ διδομένη ἐξήγησις εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ Κωνσταντίνου Δ', ὡς ἀποβλέπουσαν εἰς τὴν διασφάλισιν τῆς διαδοχῆς ὑπὲρ τῶν ἰδίων αὐτοῦ ἀπογόνων. Ἐξ ἄλλου, μὲ φέρει συμφωνοῦσαν πρὸς τὸ συμπέρασμα τοῦ G. Ostrogorsky, ἐρμηνεύοντος τὴν στάσιν τοῦ αὐτοκράτορος ὡς ἐν εἰσέτι βῆμα πρὸς καθιέρωσιν τῆς ἀρχῆς τῆς μονοκρατορίας, οὐχὶ ὅμως καὶ εἰς τὴν ἐν ταῖς λεπτομερείαις ἐκθεσιν τῶν γεγονότων ὑπὸ τοῦ τελευταίου².

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ φρασιολογία τῶν χρονογράφων ἐκ πρώτης ὄψεως ἐμβάλλει εἰς σκέψεις. Παραθέτω τὸ κείμενον τοῦ Θεοφάνους, τὸ ὁποῖον ἐπαναλαμβάνει σχεδὸν ἐπὶ λέξει καὶ ὁ Σκυλίτης: οἱ δὲ τοῦ θέματος τῶν ἀνατολικῶν ἦλθον ἐν Χρυσόπολει, λέγοντες ὅτι «εἰς τριάδα πιστεύομεν τοὺς τρεῖς στέψωμεν». ἐταράχθη δὲ Κωνσταντῖνος, διότι αὐτὸς μόνος ἦν ἐστεμμένος, οἱ δὲ ἀδελφοὶ αὐτοῦ οὐδεμίαν ἀξίαν εἶχον. καὶ ἀποστείλας Θεόδωρον τὸν πατριῖκιον [τὸν] Κολωνείας, ἐτροπώσατο αὐτούς, ἐπαιέσας αὐτοὺς καὶ ἔλαβε τὰ πρωτεῖα αὐτῶν τοῦ εἰσελθεῖν ἐν τῇ πόλει καὶ μετὰ τῆς συγκλήτου βουλευσασθαι καὶ ποιῆσαι τὸ θέλημα αὐτῶν³. Τὸν Θεοφάνην ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Γεωργίος μοναχὸς μὲ μόνην τὴν προσθήκην τῆς λέξεως ἀναγορεύσωμεν, ἥτοι: εἰς τριάδα πιστεύομεν, τοὺς τρεῖς ἀναγορεύσωμεν καὶ στέψωμεν⁴, ἐνῶ ὁ Ζωναρᾶς ἀποδίδει, νομίζω, πιστότερον τὸ πνεῦμα τῶν στασιαστῶν, γράφων: οἱ δὲ τοῦ θέματος τῶν Ἀνατολικῶν... ἐβόων δεῖν καὶ τοὺς λοιποὺς δύο συγγόνους τοῦ Κωνσταντίνου στεφθῆναι, λέγοντες ὅτι «ὥσπερ εἰς τριάδα πιστεύομεν, οὕτως καὶ παρὰ τῶν τριῶν ἡμᾶς χρῆδὸν βασιλεύεσθαι...», προσθέτων ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Δ' ὑπεσχέθη νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν παράκλησίν των καὶ τοὺς τοῦ λαοῦ (= στρατοῦ) προεξάρχοντας μετεκαλεῖτο, ἐν' αὐτῶν ἐνώπιον ἡ τῶν αὐτοῦ ἀδελφῶν ἀναρρησις γένηται⁵. Ἡ χρῆσις τοῦ ρήματος στέψωμεν καὶ ἡ δήλωσις ὅτι μόνος ὁ Κωνσταντῖνος ἦν ἐστεμμένος δημιουργοῦν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἡ πράξις, τῆς ὁποίας τὴν τέλεσιν ἠξίου ὁ στρατός, ἦτο ἡ στέψις. Νομίζω ὅμως ὅτι ἄλλα φραστικὰ στοιχεῖα τῶν αὐτῶν χρονογράφων ἐπιτρέπουν νὰ σχηματίσωμεν ἐν τῆς αὐτῆς ἀξίας ἀντίβαρον. Ἡ ὑπὸ τοῦ Γεωργίου μοναχοῦ προσθήκη καὶ τοῦ ρήματος ἀναγορεύσωμεν, ἡ πληροφορία τῶν τριῶν πρώτων πηγῶν ὅτι οἱ δύο νεώτεροι ἀδελφοὶ οὐδεμίαν ἀξίαν εἶχον, ὁ ὑπὸ τοῦ Ζωναρᾶ χαρακτηρισμὸς τῆς πράξεως οὐχὶ ὡς στέψεως, ἀλλ' ὡς ἀναρρήσεως καὶ τέλος ἡ δήλωσις τοῦ αὐτοῦ χρονογράφου οὕτως καὶ παρὰ

¹) F. DÖLGER ἐν B. Z. τ. 33 (1933) σ. 137 - 138.

²) OSTROGORSKY, Doppelprinzipat σ. 166 καὶ Geschichte² σ. 105 καὶ σημ. 4.

³) Θεοφ. 352, Σκυλ. - Κεδρ. I 764.

⁴) Γεωρ. μον. II 728.

⁵) Ζωναρᾶς III 222.

τῶν τριῶν ἡμᾶς χρεὼν βασιλεύεσθαι οὐδεμίαν κατ' ἐμὲ καταλείπουν ἀμφιβολίαν ὅτι τὸ αἴτημα τοῦ στρατοῦ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν οὐσιαστικὴν συμμετοχὴν καὶ τῶν ἄλλων δύο ἀδελφῶν εἰς τὴν διακυβέρνησιν τῆς αὐτοκρατορίας καὶ οὐχὶ εἰς σκιάδεις τιμᾶς. Δηλ. ἐὰν εἶναι ὀρθὴ ἡ ὑπόθεσις μου ὅτι οἱ Ἡράκλειος καὶ Τιβέριος δὲν εἶχον ἀνακηρυχθῆ τῷ 659 αὐγουστοὶ ἀλλ' εἶχον περιβληθῆ τὰ σύμβολα μόνον τῆς βασιλείας, ἡ κίνησις τοῦ στρατοῦ τῷ 681 ἐσκόπει νὰ ἐκπληρωθῶν καὶ ὡς πρὸς αὐτοὺς πάντες οἱ τύποι, οἵτινες θὰ καθίστων αὐτοὺς ἰσοτίμους μὲ τὸν ἀδελφόν των αὐτοκράτορα. Ἡ μὴ ἀκριβολόγος διατύπωσις τῶν πηγῶν ὀφείλεται προφανῶς εἰς τὴν ἀνικανότητα τῶν κατὰ κανόνα νομικῶς ἀπαιδευτῶν χρονογράφων νὰ ἀντιληφθῶν καὶ νὰ ἀποδώσουν τὰς νομικὰς ἐννοίας καὶ μάλιστα ὅταν αὐταὶ ἀναφέρονται εἰς θεσμοὺς εὐρισκομένους ἐν ἐξελίξει, ὡς πιστεύω ὅτι συνέβαινε τὴν ἐποχὴν ταύτην διὰ τὴν στέψιν. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ χρῆσις τῶν ὄρων *στέφω*, ἀναγορεύω δὲν ἀνταποκρίνεται πάντοτε πρὸς τὸ πραγματικὸν περιεχόμενον τῆς πράξεως, ἣν εἶχε κατὰ νοῦν νὰ δηλώσῃ ὁ χρονογράφος, ἀντιθέτως δὲ συμβαίνει οὐχὶ σπανίως ὁ εἰς ὄρος νὰ χρησιμοποιῆται εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἄλλου ἢ πρὸς δήλωσιν τοῦ συνόλου τῶν τελετουργικῶν τύπων. Ἀνάλογον χρῆσιν τοῦ ὄρου *στέφω*, ὡς τὴν ἐρμηνεύω εἰς τὸ ἀνωτέρω χωρίον τοῦ Θεοφάνους 352 (= Σκυλ. Κεδρ. I 764), εὐρίσκω εἰς τὸν αὐτὸν χρονογράφον, ἐκ τοῦ ὁποῦ πάλιν παρέλαβε τὴν εἴδησιν σχεδὸν ἐπὶ λέξει ὁ Σκυλίτης. Ἡ ἀφήγησις ἀναφέρεται εἰς τὴν στάσιν τοῦ Νίκα, καθ' ἣν οἱ δῆμοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως προσεπάθησαν νὰ ἐπιβάλουν τὸν Ὑπάτιον ὡς ἡγεμόνα καὶ πρὸς τοῦτο προέβησαν μὲν εἰς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ διὰ μανικίου καὶ ἀνύψωσιν του ἐπ' ἀσπίδος, ἔτι δὲ εἰς τὴν ἀνακήρυξίν του εἰς αὐγουστον, ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχον, ὅπως στεφθῆ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου. Τὰ γεγονότα ταῦτα, γνωστὰ ἐξ ἄλλων πηγῶν, ὁ Θεοφάνης ἀποδίδει διὰ τῆς φράσεως καὶ ἔστεφαν οἱ τῶν δῆμων εἰς βασιλέα Ὑπάτιον¹, ἐνῶ εἶναι βέβαιον ὅτι πρόκειται περὶ τῆς ἀναγορεύσεως καὶ μόνον. Ὁ αὐτὸς χρονογράφος χρησιμοποιεῖ πάλιν τὸ ρῆμα *στέφω* οὐχὶ ἐν τῇ κυριολεξίᾳ πρὸς δήλωσιν αὐτῆς ταύτης τῆς στέψεως, ἀλλὰ τῆς καθ' ὄλου ἀναδείξεως ἡγεμόνος. Ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἐπὶ Λέοντος Γ' ἐν Ἑλλάδι ἐκραγεῖσαν στάσιν, σημειοῖ: *στασιάζουσι...* Ἑλλαδικοὶ καὶ οἱ τῶν Κυκλάδων νήσων, Κοσμιᾶν τινα συνεπόμενον ἔχοντες εἰς τὸ στεφθῆναι². Ἐξ ἄλλου παρὰ Ζωναροῦ ἀπαντᾷ συχνάκις ὁ ὄρος ἀνάρρησις πρὸς χαρακτηρισμὸν τῆς ἀναγορεύσεως, ὡς δεικνύουν πολυάριθμα παραδείγματα: III 73: *Οὐαλεντιανὸς ἐνήφιστο βασιλεύς. ἀχθεὶς δὲ καὶ ἀναρρηθεὶς καὶ τὰ βασιλικά περιέθετο σύμβολα*: 82: *ὁ Γρατιανὸς παρὰ τοῦ πατρὸς ἀνερρήθη*: 82: *τοὺς τῆς τοῦ ἀδελφοῦ* (sc. Οὐαλεντιανοῦ Β') *πρωτουργοὺς ἀναρρήσεως*: 133: *Οὐρβικίου...σπουδασαντος εἰς τὴν τούτου (Ἀναστασίου Α') ἀνάρρησιν*: 293: *τὰ τῶν θεμάτων τάγματα ἐδέξαντο τὴν τῆς Εἰρήνης αὐθις ἀνάρρησιν*: 318: (οἱ στρατιωτικοὶ ἡγέται) *πεύθουσι*

¹) Θεοφ. 181, Σκυλ. - Κεδρ. I 647.

²) Θεοφ. 405.

τάχα καὶ ἄκοντα τὴν ἀνάρρησιν τὸν Λέοντα (Ε΄) δέξασθαι. Τὰ τέσσαρα πρῶτα παραδείγματα προέρχονται ἐκ τῆς περιόδου, καθ' ἣν ἡ στέψις ἀπετέλει μικρὸν τμήμα τῆς καθ' ὅλου τελετῆς τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀναγορεύσεως, ἐνῶ τὰ δύο τελευταῖα ἀνάγονται εἰς τὰ τέλη τοῦ Η΄ καὶ τὰς πρῶτας δεκαετίας τοῦ Θ΄ αἰῶνος καὶ δηλοῦν τὴν ἀναγορευσιν καὶ μόνον. Κατόπιν πάντων τούτων εἶναι τολμηρὰ ἡ ἐρμηνεία, τὴν ὁποίαν προτείνω διὰ τὰ γεγονότα τοῦ ἔτους 681; Νομίζω ὅτι οὕτω δίδεται μία ἐξήγησις, καλύπτουσα τὴν ἀρίθμησιν τοῦ ἔτους 680/681 ὡς τοῦ 22ου τῆς βασιλείας τῶν Ἡρακλείου καὶ Τιβερίου, τὴν ὑφισταμένην διαφορὰν μεταξὺ τῆς θέσεως αὐτῶν καὶ τοῦ αὐτοκράτορος ἀδελφοῦ των, καὶ τέλος τοὺς σκοποὺς τῆς στρατιωτικῆς ἐξεγέρσεως.

Ποῖον κανόνα ἐφήρμοσεν ὁ Κωνσταντῖνος Δ΄ διὰ τὸν υἱὸν του Ἰουστινιανὸν καὶ ὁ τελευταῖος οὗτος ἔναντι τοῦ ἰδικοῦ του Τιβερίου, ἀδυνατῶ νὰ προσδιορίσω. Τὰ κείμενα ὁμιλοῦν περὶ στέψεως. Εἶναι δυνατὸν νὰ στηριχθοῦν συμπεράσματα εἰς τὸ γεγονός ὅτι εἰς ὅλα τὰ ἐκ τῆς δευτέρας βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β΄ περιωθέντα νομίσματα ἀπεικονίζονται πατὴρ καὶ υἱός, σχεδὸν δὲ ὅλα φέρουν τὴν ἔνδειξιν *ppau* (= *perpetui augusti*)¹;

Δεδομένου ὅτι οἱ ἀπὸ τοῦ ἔτους 685 μέχρι τοῦ 717 γενόμενοι κύριοι τοῦ θρόνου, ἔξ τὸν ἀριθμὸν ἡγεμόνες, δὲν εἶχον συμβασιλεῖς — πλὴν τοῦ βραχέος διαστήματος καθ' ὃ ἦτο ἔστεμμένος ὁ υἱὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β΄ Τιβέριος — ἀλλ' ἕκαστος ἦσκει πλήρως τὴν ἐξουσίαν ὡς κύριος αὐτοκράτωρ, δὲν ὑφίσταται ζήτημα οὔτε διὰ τὴν νομικὴν ὑπόστασιν τοῦ συμβασιλέως οὔτε διὰ τὸν τρόπον τῆς ἀναδείξεώς του.

Ἡ διαρκοῦντος τοῦ Ζ΄ αἰῶνος προϊοῦσα ἀπομάκρυνσις τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τῶν παλαιῶν τῆς δεσμῶν πρὸς τὴν ρωμαϊκὴν εἶχε τὸν ἀντίκτυπὸν τῆς καὶ εἰς τὸ θέμα μας. Ἡ ἀρχικῶς πρὸς διάκρισιν τοῦ κυρίου αὐτοκράτορος ἀπὸ τὸν συμβασιλέα γενομένη, κατὰ τὴν ὑπόθεσίν μου, ὑπερμεσοῦντος τοῦ Ζ΄ αἰῶνος παράλειψις τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ δευτέρου ὡς αὐγουστού, πρέπει νὰ ἐπεξετάθῃ εἰς δεδομένην στιγμὴν καὶ ἐπὶ τοῦ κυρίως αὐτοκράτορος, ὅστις οὕτως ἔπαυσε κατὰ τὴν ἀνάρρησιν νὰ ὀνομάζεται αὐγουστος. Ἐπειδὴ ὅμως ἀπαραιτήτως ἔδει νὰ δηλωθῇ ἡ ιδιότης αὐτοῦ ὡς ἡγεμόνος, εἰσήχθη ὁ ἀπὸ τοῦ Ἡρακλείου τὸ πρῶτον εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν γραμματείαν χρησιμοποιοηθεὶς τίτλος *βασιλεὺς*² καὶ εἰς τὸ τυπικὸν τῆς ἀνακηρύξεως αὐτοκράτορος. Ἡ παλαιὰ ἀναφώνησις *αὐγουστε τουμβικας* (*tu vincas*) ἀντικατεστάθη νῦν διὰ τοῦ χαιρετισμοῦ ὡς βασιλέως, ὑπὸ τὴν φραστικὴν διατύπωσιν τοῦ *δεῖνα βασιλέως* (με-

¹) WROTH τ. II (1908) σ. 354-356 ἀρ. 1-10.

²) Τὸ πρῶτον ἐπίσημον κείμενον ἐν ᾧ ἀπαντᾷ ὁ τίτλος *βασιλεὺς* εἶναι, ὡς γνωστὸν, ἡ νεαρὰ 25 τοῦ Ἡρακλείου. Ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ F. DÖLGER, *Byzantinische Kaisertitulatur* σ. 987 σημ. 2, εἰς τὴν *intitulatio* τῆς νεαρᾶς δὲν ἔχουν περιληφθῆ πάντες οἱ τίτλοι τοῦ βυζαντινοῦ ἡγεμόνος. Περὶ τοῦ τίτλου *βασιλεὺς Ρωμαίων* καὶ τὴν ἐπ' αὐτοῦ βιβλιογραφίαν βλ. OSTROGORSKY, *Geschichte* τ. σ. 161 σημ. 3, εἰς ἣν πρόσθετος E. HONIGMAN, *Notes sur trois passages d'al-Mas'oudi*. III. *Βασιλεὺς Ρωμαίων ἐν Annuaire de l'Institut de philologie et d'histoire orientales et slaves* τ. 12 (1953) σ. 182-184.

γάλου βασιλέως) πολλά τὰ ἔτη. Δὲν δύναμαι νὰ προσδιορίσω τὸ χρονικὸν σημεῖον τῆς καινοτομίας αὐτῆς. Μήπως δύναται νὰ θεωρηθῆ ἀπήχησις ταύτης ἢ εἰς τὰ νομίσματα ἀπὸ τοῦ Φιλιππικοῦ καὶ ἐντεῦθεν σημειουμένη ἔνδειξις: *mult(tos) an(nos)*¹, ἐνῶ εἰς τὰ παλαιότερα ἐχαράσσετο *p(erpetuus) a(ugustus)*; Πάντως θεωρῶ πλέον ἢ πιθανὸν ὅτι ἀπὸ τῆς καθιδρύσεως τῆς δυναστείας τῶν εἰκονομάχων βασιλέων τὸ πρωτόκολον τῆς ἀνακηρύξεως αὐτοκράτορος περιελάμβανε τὴν ἀναφώνησιν τοῦ *δεῖνα βασιλέως* πολλά τὰ ἔτη², εἰς ἀντικατάστασιν τῆς παλαιότερας ἀναφωνήσεως εἰς αὔγουστον.

Ἡ κατὰ τὴν διάδοξιν τῆς βασιλείας σειρᾶς ὅλης αὐτοκρατόρων ἀπουσία συμβασιλέων καὶ ἡ ἀποδοχὴ τῆς νέας ταύτης ἀναφωνήσεως ἀνέκοιψαν κατ' ἐμὲ τὴν διαφοροποίησιν μεταξὺ κυρίου αὐτοκράτορος καὶ συμβασιλέως, ἣτις ἀπετολμήθη νὰ εἰσαχθῆ ἐπὶ Κωνσταντίνου Δ', ἐπεκράτησε δὲ ἐπὶ τι διάστημα ἢ ἀρχὴ τῆς ἀπὸ νομικῆς ἐπόψεως ἀπολύτου ἰσοτιμίας μεταξὺ τῶν δύο. Τὸ καθεστὼς τοῦτο διήρκεσεν ἐπὶ μερικᾶς δεκαετίας. Μετὰ ταῦτα ὅμως κατέστη πάλιν ἐμφανῆς ἡ ἀνάγκη νὰ ἐπέλθῃ καὶ κατὰ δίκαιον διάδοξιν μεταξὺ αὐτοκράτορος καὶ συμβασιλέως. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀποτελεῖ ὀρόσημον ἡ βασιλεία τοῦ Νικηφόρου Α'. Ἴσως ἡ συνειδητοποίησις τῆς ἀλλαγῆς νὰ πρέπη νὰ τοποθετηθῆ εἰς τὴν τελευταίαν δεκαετίαν τοῦ Η' αἰῶνος, καθ' ἣν ἢ περὶ τὸν θρόνον πάλιν τῆς Εἰρήνης πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον Σ' — οἵτινες προηγουμένως ἦσκον ἀπὸ κοινοῦ τὴν ἐξουσίαν, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν πρακτικῶν τῆς Ζ' οἰκουμενικῆς συνόδου (ἔτ. 787)³ — ἀντανακλάται εἰς τὴν ἀναφώνησιν τῶν ὀνομάτων τῶν ἡγεμόνων. Οὕτως ἡ Εἰρήνη, ἀρχομένου τοῦ ἔτους 790, ἐπεδίωξε νὰ λάβῃ τὴν πρώτην θέσιν ἔναντι τοῦ υἱοῦ της καὶ ἤρξατο... *ὀρκίζεῖν τὸν στρατὸν ὅτι ἕως οὗ ζῆς, οὐ καταδεξόμεθα τὸν υἱὸν σου κρατῆσαι*⁴. Ἐνῶ τὰ στρατιωτικὰ τμήματα τῆς πρωτεύουσας δὲν ἠρνήθησαν τὸν ζητηθέντα ὄρκον, οἱ τοῦ θέματος τῶν Ἀρμενιάκων ἀντετάχθησαν ἀπολύτως καὶ ἐδήλωσαν ὅτι ἀρνοῦνται νὰ ἀναγνωρίσουν προβάδισμα τῆς Εἰρήνης ἔναντι τοῦ Κωνσταντί-

¹) WROTH τ. II (1908) σ. 358-359 ἀρ. 1-7 Φιλιππικός· σ. 360-361 ἀρ. 1-9, 11 Ἀρτέμιος-Ἀναστασιος Β'· σ. 363 ἀρ. 1-2 Θεοδοσίος Γ'. Εἰς νόμισμα ἐξ ἰταλικοῦ νομισματοκοπείου ἐκ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀναστασίου Β' σ. 362 ἀρ. 13, ὅσον καὶ ἕτερον ἐκ τῆς τοῦ Θεοδοσίου Γ' σ. 364 ἀρ. 3 ὑπάρχει ἡ ἔνδειξις *p(erpetuus) a(ugustus)*· εἰς τὰ ὑπ' ἀρ. 4-6 σ. 364 ἐκ τῆς αὐτῆς περιοχῆς σημειοῦται *αὔγουστος*. Ἐπὶ τῶν νομισμάτων τοῦ Λέοντος Γ' ἀπαντοῦν ἀμφότεραι, ἥτοι *PAMUL* (= *perpetuus augustus, multos [annos]*) σ. 366-367 ἀρ. 5-14, σ. 368 ἀρ. 16, σ. 369 ἀρ. 20, σ. 370-371 ἀρ. 26-37, σ. 373-374 ἀρ. 45-55, σ. 375 ἀρ. 58-59, σ. 377 ἀρ. 71.

²) Ἀπολύτως βεβαία εἶναι ἡ χρῆσις της διὰ τὰ μέσα τοῦ Η' αἰῶνος, διότι ἀπαντᾷ εἰς τὸ κεφ. I 43α τῆς Βασ. Τάξεως (σ. 220), χρονολογούμενον, ὡς γνωστόν, εἰς τὸ ἔτος 769.

³) Οὕτω MANSI τ. XII στ. 1119: *σάκραν τῶν θεοστέπων ἡμῶν βασιλέων...*, τ. XIII στ. 400: *τοῖς εὐσεβεστάτοις καὶ γαληνοτάτοις ἡμῶν βασιλεῦσι Κωνσταντίνῳ καὶ Εἰρήνῃ τῇ αὐτοῦ μητρὶ...*, αὐτόθι στ. 413 αὐτῆς (sc. τῆς Εἰρήνης) *προκαθίστασις μετὰ τοῦ συμβασιλεύοντος αὐτῇ υἱοῦ*. Πρβλ. αὐτόθι στ. 494. Εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς συνόδου σημειοῦται ὡσαύτως ὅτι τὸν ὑπ' αὐτῆς συνταχθέντα ὄρκον ἡ εὐσεβεστάτη βασίλισσα ὑπέγραψε καὶ ἐδίδον τῷ συμβασιλεύοντι αὐτῇ υἱῷ καὶ αὐτὸν ὑπογράφειν (αὐτ. τ. XIII στ. 416).

⁴) Θεοφ. 465, Λέων Γραμμ. 196, Σκυλ. - Κεδρ. II 24, Ζωναρᾶς III 291.

νου Γ', ...οὐδὲ προτάσσομεν τὸ ὄνομα *Εἰρήνης* πρὸ *Κωνσταντίνου* ἀλλὰ *Κωνσταντίνου* καὶ *Εἰρήνης*, ὡς ἐξ ἀρχῆς παρελάβομεν¹. Ἡ *Εἰρήνη* ἠναγκάσθη κατόπιν τούτου νὰ ἀποσυρθῇ τῆς ἀρχῆς. Ἀλλὰ μετὰ διετίαν περίου (Ἰανουάριος 792), ὁ *Κωνσταντῖνος Γ'* κατόπιν παρακλήσεων τῆς μητρὸς του καὶ ἀξιωματούχων τοῦ κράτους ἀναγορεύει αὐτὴν πάλιν καὶ συνενφημίζεται σὺν αὐτῷ ὡς ἐξ ἀρχῆς *Κωνσταντίνου* καὶ *Εἰρήνης*· καὶ πάντες μὲν πειθαρχοῦσιν, τὸ δὲ τῶν Ἀρμενιάκων θέμα ἐνστάντες πρὸς τοῦτο στασιάζουσι². Τὸ πρότυπον τῆς ἐν Ἀδριανουπόλει τῷ 811 λαβούσης χώραν ἐπισήμου πράξεως, καθ' ἣν ὁ Σταυράκιος ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ, δύναται ἴσως νὰ ἀναζητηθῇ εἰς τὴν συγκέντρωσιν τοῦ στρατοῦ τὸ φθινόπωρον τοῦ 790, ὅτε κατὰ τὴν ἀφήγησιν τοῦ Θεοφάνους συναχθέντες...οἱ τῶν θεμάτων ἐν τῇ Ἀτρούρα, ἐπεζήτησαν πάντες κοινῇ γνώμη *Κωνσταντῖνον* βασιλέα, εἰκοστὸν ἄγοντα ἔτος· φοβηθεῖσα δὲ *Εἰρήνη* τὸ ὄρημα τοῦ λαοῦ, ἀπέλυσεν αὐτόν. αὐτοὶ δὲ τοῦτον αὐτοκράτορα ἐκύρωσαν μὲν, ἀπεκήρυξαν δὲ τὴν τούτου μητέρα³. Εἶναι προφανῆς ἐνταῦθα ἡ συνάρτησις τοῦ ὄρου αὐτοκράτωρ μὲ τὴν πρόσκησιν ἐξουσίας⁴.

Τὴν 26 Ἰουλίου 811 εἰς τὴν Ἀδριανουπόλιν ἔλαβε χώραν ἐπισήμως ἐνώπιον τοῦ στρατοῦ ἰδιαίτερα πράξις, δι' ἧς ὁ ἀπὸ ὀκταετίας περίου ἐστεμμένος εἰς βασιλέα Σταυράκιος ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ⁵. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ὁ Σταυράκιος ἀνέλαβε τὴν

¹) Θεοφ. 465 - 466· πρβλ. Λέοντα Γραμμ. 196 = Σκυλ. - Κεδρ. Π 24. Κατηγορηματικὸς εἶναι καὶ ὁ Ζωναρᾶς III 292: οἱ δὲ τοῦ θέματος τῶν Ἀρμενιάκων...καὶ βασιλέα γνώσκων εἶπον τὸν *Κωνσταντῖνον* καὶ πρὸ τῆς μητρὸς ἐξ ἀρχῆς ἀναγορεύομενον καὶ οὕτως αὐτὸν ἤθελον εὐφημεῖσθαι.

²) Θεοφ. 467 = Λέων Γραμμ. 197 - 198 = Σκυλ. - Κεδρ. Π 25· Ζωναρᾶς III 293: καὶ ἐναντὶ συνενφημείσθαι παραχωρεῖ.

³) Θεοφ. 466 = Σκυλ. - Κεδρ. Π 24· Λέων Γραμμ. 197: τοῦτο δὲ μαθόντες καὶ οἱ τῶν λοιπῶν θεμάτων λαοί, ὁμοίως εὐφήμουν... αὐτοὶ δὲ τοῦτον αὐτοκράτορα εὐφήμησαν, τὴν μητέρα αὐτοῦ ἀποκηρύξαντες... Πρβλ. Ζωναρᾶν III 293, Θεοδ. Σκουτ. 128.

⁴) Βλ. F. DÖLGER ἐν B. Z. τ. 36 (1936) σ. 129 - 130. Ὁ τρόπος χρονολογήσεως τῶν πρακτικῶν τῆς Γ' οἰκουμένης συνόδου ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν E. STEIN νὰ διατυπώσῃ τὴν θεωρίαν ὅτι ὁ ὄρος ὑπατεία ἐπὶ χρονολογήσεων κατὰ τοὺς Ζ' καὶ Η' αἰῶνας χρησιμοποιεῖται διὰ νὰ δηλωθῇ ἡ ἔναρξις τῆς «πραγματικῆς ἢ οἰονεῖ πραγματικῆς» ἀσκήσεως αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας ὑπὸ τοῦ κυρίου αὐτοκράτορος (δύναται ὅμως νὰ ἀποδοθῇ καὶ εἰς τὸν συμβασιλέα STEIN, Post-consulat σ. 869 ἐπ.). Τὰ συμπεράσματα αὐτοῦ διορθοῖ ὁ F. DÖLGER (ἐν B. Z. τ. 36 (1936) σ. 126 ἐπ.), ὅστις ὀρθῶς κατ' ἐμὲ ἀποκλείει ὅτι ὁ ὄρος ὑπατεία ἐδήλου ποτὲ κατὰ τὴν καθημερινὴν χρῆσιν τὴν ἐξουσίαν τοῦ κυρίου αὐτοκράτορος. Ὁ F. DÖLGER (αὐτόθι καὶ σ. 131) τὴν χρῆσιν τοῦ ὄρου ὑπατεία εἰς τὰ ἐγγράφα ἀποδίδει λίαν πειστικῶς εἰς τὴν προσπάθειαν τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας, ὅπως συμμορφωθῇ πρὸς τὰς διατάξεις τῆς νεαρᾶς 47 τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α' (ἔτ. 537) διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν ἐγγράφων καὶ εἰς ἣν ἐποχὴν εἶχεν ἐκλείψει ὁ θεσμὸς τῶν ὑπάτων, ὑφ' ἣν ἔννοιαν ὑφίστατο ἀκόμη κατὰ τοὺς Ἰουστινιανείους χρόνους, ἐξομοιοῦσα διὰ λόγους ἀπλουστεύσεως καὶ ἐνκόλιας τὴν ἔναρξιν τῆς αὐτοκρατορίας ἢ μονοκρατορίας τοῦ ἡγεμόνος πρὸς τὴν πλάσματικὴν ἀποδοχὴν τῆς ὑπατείας.

⁵) Θεοφ. 492: Στέφανος δὲ πατρίκιος καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν, συμπαρόντος καὶ Θεοκτίστου μαγίστρου, ἀνηγόρευσε Σταυράκιον αὐτοκράτορα· Ζωναρᾶς III 311: αὐτοκράτωρ ἀνεροθήθη. Πρβλ. Σκυλ. - Κεδρ. Π 42 καὶ τὰς ἐπὶ τοῦ γεγονότος τούτου ἀπόψεις τοῦ STEIN, Post-consulat σ. 900 - 901.

διακυβέρνησιν τοῦ κράτους ὡς ἄλλοι ἡγεμόνες. Ἀμφότεραι αἱ πράξεις, ἢ τε ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 790 καὶ ἢ ἐν Ἀδριανουπόλει τῷ 811, παρουσιάζουν πολλὰ τὰ πρὸς ἀλλήλας κοινά. Τὴν πρωτοβουλίαν καὶ εἰς τὰς δύο ἔσχεν ὁ στρατός. Τόσον ὁ Κωνσταντῖνος Γ', ὅσον καὶ ὁ Σταυράκιος προσηγορεύθησαν *αὐτοκράτορες*: ὁ ὅρος σαφῶς συνδέεται μὲ τὴν πρόσκτησιν τοῦ δικαιώματος τοῦ ἰδίου ὀνόματι κυβερνᾶν. Οὕτως ἐπήγασεν ἡ νέα διάκρισις εἰς *αὐτοκράτορα* καὶ *βασιλέα*¹ καὶ εὐρέθη τρόπος νὰ συνδυασθῇ ἡ νέα συνταγματικὴ ἀντίληψις περὶ τῆς δικαιοδοσίας καὶ τῆς συμμετοχῆς εἰς τὴν ἄσκησιν τῆς ἐξουσίας τοῦ κυρίως αὐτοκράτορος (Hauptkaiser) ἀφ' ἐνός καὶ τοῦ συμβασιλέως ἀφ' ἑτέρου. Ἡ ἐνέργεια, εἰς τὴν ὁποίαν βλέπομεν τῷ 811 νὰ προβαίη ὁ πατριῆσις καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν Στέφανος μὲ τὴν συμπαράστασιν τοῦ μαγίστρου Θεοκτίστου εἰς στιγμὴν συγχύσεως καὶ στρατιωτικῆς συντριβῆς, δὲν ὀφείλετο εἰς στιγμιαίαν ἔμπνευσιν, νομίζω, ἀλλ' ἀπέρρεεν ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς κανόνος τινός, πηγάσαντος ἐκ τῆς πράξεως ἐκείνης τοῦ φθινοπώρου τοῦ 790, δι' ἧς ὁ Κωνσταντῖνος Γ' ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ.

Ἀπὸ τοῦ Νικηφόρου Α' καὶ μέχρι τῆς δυναστείας τῶν Μακεδόνων σταθερῶς ἀπαντᾷ ἐπὶ νομισμάτων διὰ μὲν τὸν κυρίως αὐτοκράτορα ὁ ὅρος *βασιλεύς*, διὰ δὲ τὸν ἑστεμμένον υἱὸν τοῦ ἢ προσηγορία *δεσπότης*². Ἀφ' οὗ λοιπὸν ἡ εἰσαγωγή τῆς ἐπὶ τῶν νομισμάτων παρατηρουμένης μεταβολῆς ἔπεται τῆς πράξεως τοῦ 790 καὶ προηγείται τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Σταυρακίου τῷ 811, γεννᾶται εὐλόγως ἢ σκέψις, μήπως ὁ Νικηφόρος Α', εἰσηγητῆς ριζικῶν μεταρρυθμίσεων εἰς πλείστους τομεῖς τοῦ δημοσίου βίου, ἐκαινοτόμησε καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, εἰσαγαγὼν τὴν τέλει ἰδίᾳ πράξεως, δι' ἧς ὁ μέχρι τότε ἑστεμμένος ἀπλῶς βασιλεὺς ἀποκτᾷ τὸ δικαίωμα τῆς ἀπολύτου ἀσκήσεως τῆς ἐξουσίας.

Δεδομένου ὅτι οἱ βυζαντινοὶ ἱστοριογράφοι καὶ δὴ οἱ χρονολογικοὶ δὲν διακρίνονται διὰ νομικὴν ἀκριβολογίαν καὶ φραστικὴν κυριολεξίαν, δὲν πρέπει μὲν νὰ ἀποδοθῇ ὑπέρομετρος σημασία εἰς τὴν ὑπ' αὐτῶν χρησιμοποιουμένην ὀρολογίαν οὔτε ἐπ' αὐτῆς

¹) Διὰ τὴν σημασίαν τῶν ὀρων κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνας βλ. A. WIFSTRAND, Autokrator, Kaiser, Basileus. Bemerkungen zu den griechischen Benennungen der römischen Kaiser ἐν Δραγμα Μ. Ρ. Nilsson... dedicatum, Lund 1939 σ. 529-539.

²) WROTH τ. II σ. 402 ἀρ. 4-10 NICIFOROS BASILES - STAVRACIS DESPOS· πρβλ. αὐτόθι καὶ σ. 404 ἀρ. 15-18, ἀλλὰ περισσότερον ἐφαρμομένα· αὐτόθι σ. 405 ἀρ. 1 ΜΙΧΑΗΛ BASILES - ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΣ DESPOS· οὕτω καὶ σ. 407 ἀρ. 10-11· αὐτόθι σ. 409 ἀρ. 1-2 LEON BASILEYS - CONSTANTZ DESPOS· αὐτόθι σ. 414 ἀρ. 1-4 ΜΙΧΑΗΛ BASILEYS - ΘΕΟΦΙΛΟ DESP καὶ σ. 416 ἀρ. 17 Μιχαήλ ΒΑ - Θεόφιλος ΔΕ. Ἐκ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαήλ Β' ὑπάρχουν καὶ νομίσματα, ἐν οἷς μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοφίλου παρατίθεται τὸ στοιχεῖον βα ἢ β ὡς τὸ ἐν σ. 415 ἀρ. 11. Τὸ σ. 416 ἀρ. 13 ἀμφίβολον. Ἐπίσης σ. 416 ἀρ. 15 ΜΙΧΑΗΛ ΒΑ - ΘΕΟΦΙΛΟ Β, ἐνῶ σ. 416 ἀρ. 16 μόνον μετὰ τὸ Μιχαήλ βα· αὐτόθι σ. 420 ἀρ. 11 ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ - CONSTANTZ DESPOTIZ· σ. 420 ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ - ΜΙΧΑΗΛ ΔΕΣΠΟΤΙΖ Α' πρβλ. καὶ σ. 428 ἀρ. 58. Ἐκ τῶν συμβασιλειῶν Μιχαήλ Α', Λέοντος Ε', Μιχαήλ Β', Θεοφίλου ἔχουμεν καὶ νομίσματα, τὰ ὁποῖα ἐπὶ τῆς προσθίας ὄψεως φέρουν τὸ σύμβολον τοῦ σταυροῦ καὶ ἐπὶ τῆς ὀπισθίας τὰ ὀνόματα τῶν συμβασιλέων μὲ τὴν προσθήκην EC ΘΕ(ΟΥ) BASILIS ROMAION· σ. 406 ἀρ. 2-3, σ. 409 ἀρ. 3-5, σ. 414 ἀρ. 5, σ. 421 ἀρ. 14.

καὶ μόνον νὰ στηριχθῶν συμπεράσματα, ἀλλὰ πάντως δύναται ἐπικουρικῶς νὰ χρησιμοποιηθῆ καὶ αὕτη. Οὕτως ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Ἡρακλείου μέχρι τοῦ 790 μόνον εἰς τὰ ἐξῆς χωρία καὶ δὴ ἐξ ἔργων συνταχθέντων μετὰ τὴν χρονολογίαν ταύτην ἀπαντᾷ πρὸς δὴλωσιν τῆς ἀνακηρύξεως νέου ἡγεμόνος ὁ ὄρος *αὐτοκράτωρ*: Θεοφ. 299 = Λέων Γραμμ. 147: *αὐτοκράτωρ ἀναδείκνυται* (Ἡράκλειος)· Νικηφ. Ἰστ. 29: *αὐτοκράτωρ τῆς βασιλείας ἀναγορεύεται* (Ἡρακλωνᾶς)· Ζωναρᾶς III 244: *προχειρίζονται αὐτοκράτορα* (Ἀναστάσιον Β')· Ζωναρᾶς III 246: *ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα* (τὸν Θεοδόσιον Γ'), Θεοφ. 413, καὶ *αὐτοκρατορεῖ Κωνσταντῖνος* (Ε'), ἐνῶ ἡ συνήθης διὰ τὴν περίοδον ταύτην φρασσιολογία εἶναι: *ἀναγορεύεται βασιλεὺς*¹, *βασιλεὺς ἀνακηρύσσεται*², *εὐφημοῦσι βασιλέα*³, *ψηφισάμενοι βασιλέα*⁴, ἔτι δὲ *προσεκνήθη ὡς βασιλεὺς*⁵, *στέφει τὸν δεῖνα εἰς βασιλέα*⁶.

Ἀπὸ τοῦ 790 καὶ ἐντεῦθεν ἡ χρῆσις τοῦ ὄρου *αὐτοκράτωρ* καθίσταται συνηθεστερα, ὡσάκις πρόκειται νὰ δηλωθῆ ἡ ἀνάδειξις κυρίου ἡγεμόνος, οὐδέποτε ὁμως ἀπαντᾷ ὅταν ἡ διήγησις ἀναφέρηται εἰς στέφιν συμβασιλέως. Ἐπειδὴ δὲ ἀκριβῶς τὰς πρώτας δεκαετίας τοῦ Θ' αἰῶνος συνέπεσαν ἐπαναστατικὰ κινήματα νὰ ἐπηρεάσουν τὴν διαδοχὴν καὶ συνεπῶς ὁ νέος κύριος τοῦ θρόνου ἀνδείχθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὡς αὐτοκράτωρ, ἡ λέξις ἦτο πρόσφορος πρὸς χαρακτηρισμὸν τῆς νέας καταστάσεως καὶ ἐκέρδισεν ἔδαφος εἰς τὰ ἀφηγηματικὰ ἔργα. Οὕτω διὰ τὸν Μιχαὴλ Α': *ἀναγορεύουσι αὐτοκράτορα*⁷, Λέοντα Ε': *τὴν αὐτοκράτορα... ἀρχήν*⁸, Μιχαὴλ Β': *ἀναρροῦσαι... αὐτοκράτορα βασιλέα*⁹,

¹) Γεωρ. μον. II 667 (Ἡράκλειος), Σκυλ. - Κεδρ. I 745 (Βαάνης), Νικ. Ἰστ. 9 (Ἡράκλειος - Κωνσταντῖνος Γ'), 39, Λέων Γραμμ. 165, Γεωρ. μον. II 731 (Λεόντιος), 732, Λέων Γραμμ. 166, Σκυλ. - Κεδρ. I 776 (Τιβέριος Β'), Mansi τ. XII στ. 192, Γεωρ. μον. II 733, Ζωναρᾶς III 240 (Φιλίππικος), Mansi τ. XII στ. 193, Νικηφ. Ἰστ. 49 (Ἀναστάσιος Β'), 51, Γεωρ. μον. II 734, Λέων Γραμμ. 172, Σκυλ. - Κεδρ. I 786 (Θεοδόσιος Γ'), Θεοφ. 414 - 415, Λέων Γραμμ. 182, Ζωναρᾶς III 266 (Ἀρτάβασδος), Ζωναρᾶς III 269 (Λέων Δ').

²) Νικηφ. Ἰστ. 5 (Ἡράκλειος), Νικηφ. Ἰστ. 60, Θεοφ. 415 (Ἀρτάβασδος).

³) Θεοφ. 369, Σκυλ. - Κεδρ. I 776 (Λεόντιος), Νικηφ. Ἰστ. 46, Θεοφ. 379, Λέων Γραμμ. 169, Σκυλ. - Κεδρ. I 783, Ζωναρᾶς III 241 (Φιλίππικος), Θεοφ. 385, Λέων Γραμμ. 172 (Θεοδόσιος Γ'). Ζωναρᾶς III 234: *εὐφημῆσαι βασιλικῶς*.

⁴) Θεοφ. 370 (Τιβέριος Β'), Ζωναρᾶς III 265 (Ἀρτάβασδος).

⁵) Πασχ. Χρον. 703 (Κωνσταντῖνος Γ').

⁶) Νικηφ. Ἰστ. 43 (Τιβέριος, υἱὸς Ἰουστινιανοῦ Β'), 57 (Κωνσταντῖνος Ε'), ὡσαύτως *ἐστέφθη βασιλεὺς* (Χρον. Πασχ. 701, Ἡράκλειος Α') καὶ συνηθέστερον ἄνευ τοῦ κατηγορουμένου ἦτοι *ἐστέφθη, ἔστειψε τὸν δεῖνα* Νικηφ. Ἰστ. 65, Λέων Γραμμ. 162, 170, Θεοφ. 375, 383, 401, 426, Σκυλ. - Κεδρ. I 781, 785, II 9, Ζωναρᾶς III 239.

⁷) Ζωναρᾶς III 312. Παρὰ Θεοφ. 493, Λέοντι Γραμμ. 205, Γεωρ. μον. II 776, Σκυλ. - Κεδρ. II 43: *ἀναγορεύεται (ἀνηγόρευσαν) βασιλεὺς*.

⁸) Θεοφ. Συνεχ. 23 καὶ 16: *ιδιώτην ἄμα καὶ αὐτοκράτορα*. Οἱ λοιποὶ χρονογράφοι παραδίδουν Θεοφ. 502: *βασιλεὺς Ρωμαίων ἀναδείκνυται*, Λέων Γραμμ. 206 = Γεωρ. μον. II 776: *ἀναγορεύεται ἄνων. χρονογρ. Λέοντος Ε' 340: ἐξευφήμησαν εἰς βασιλέα* Σκυλ. - Κεδρ. II 46: *εὐφήμονα καὶ βασιλέα Ρωμαίων ἐκήρυττον* αὐτ. II 46: *βασιλεὺς Ρωμαίων ἀναγορεύεται*.

⁹) Γενεσ. 26.

αυτοκράτωρ ἀνηγόρευτο¹, αυτοκράτωρ ἀναγορευθεὶς² καὶ τὸν ἐν ἔτει 821 ἐπαναστατήσαντα Θωμᾶν: αυτοκράτωρ ἀναγορεύεται³, αυτοκράτωρ ἀνερορήθη⁴, ἐνῶν διὰ τοὺς πρὸ τοῦ ἔτους 790 δι' ἐπαναστάσεως πειραθέντας νὰ καταλάβουν τὸν θρόνον γίνεται χρῆσις τοῦ ὅρου βασιλεύς⁵.

Καίτοι ἐντὸς τῆς αὐτῆς δεκαετίας (811 - 820) ἤρξαν οἱ αυτοκράτορες Μιχαὴλ Α', Λέων Ε', Μιχαὴλ Β', ἕκαστος τῶν ὁποίων ἔσπευσε νὰ στέψη βασιλέα τὸν υἱὸν του, ἡ βιαία ἀνατροπὴ τῶν δύο πρώτων ἠμπόδισε τὴν ἐφαρμογὴν τῆς πιθανῶς ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Α' καινοτομηθείσης πράξεως, δι' ἧς ὁ ἔστεμμένος διάδοχος βασιλεὺς καθίστατο ἅμα τῇ ἀναλήψει τῆς ἐξουσίας αυτοκράτωρ. Αἱ πληροφορίαι τῶν πηγῶν διὰ τὴν διαδοχὴν τοῦ Μιχαὴλ Β' καὶ τοῦ Θεοφίλου εἶναι ἀόριστοι μὲ μόνην ἴσως ἐξαίρεσιν τὴν σκηνὴν, ἣν περιγράφει σχετικῶς μὲν ἐν ἐκτάσει ἀλλὰ κατὰ τρόπον σκοτεινὸν ὁ Γενέσιος. Κατὰ τὴν ἀνάλυσιν τοῦ χωρίου εἰς τὴν οἰκίαν θέσιν ἀπέδειξα, νομίζω, ὅτι πρόκειται περὶ τῆς ἀναδείξεως τοῦ Μιχαὴλ Γ' καὶ τῆς Θεοδώρας εἰς αυτοκράτορας. Νέα ἐν τῇ πράξει ἐφαρμογὴ τοῦ θεσμοῦ παραδίδεται διὰ τὸν Βασίλειον Α', ὅστις μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Μιχαὴλ Γ' ἀνεδείχθη εἰς ἰδιαιτέραν τελετὴν αυτοκράτωρ. Εἶχον ἤδη παρέλθει ἄρκεται δεκαεταίαι ἀπὸ τῆς τὸ πρῶτον θεσπίσεως τοῦ κανόνος τούτου καὶ φαίνεται ὅτι εἶχεν ἐδραιωθῆ εἰς τὴν συνείδησιν τῶν Βυζαντινῶν ἡ ἔννοια τοῦ ὅρου αυτοκράτωρ ὡς συνυφασμένη μὲ τὸν κάτοχον τῆς κυριάρχου ἐξουσίας. Ὅτε δὲ ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος καὶ ἐξῆς ἐπεκράτησεν ὀριστικῶς ἡ μεταξὺ αυτοκράτορος καὶ βασιλέως ὀρολογικὴ διάκρισις, ἐξέλιπεν ἡ εἰς ἔνια κείμενα ἀπαντῶσα διὰ τὸ μεταξὺ τοῦ Ζ' καὶ τοῦ Γ' αἰῶνος διάστημα διάκρισις εἰς μικρὸν καὶ μέγαν βασιλέα.

Ὅπως ὅμως κατὰ τοὺς Ζ' καὶ Η' αἰῶνας ἡ ὀνομασία βασιλεὺς ἠδύνατο νὰ προσδοθῆ ταυτοχρόνως εἰς πλείονας τοῦ ἐνὸς ἡγεμόνας, οὕτω καὶ νῦν ἡ χρῆσις τοῦ ὅρου αυτοκράτωρ δὲν εἶναι ἀποκλειστικὴ διὰ τὸν ἕνα, τὸν κύριον ἡγεμόνα, ἀλλ' ἐπεξετείνετο ἐνίοτε καὶ εἰς τὸν συνάρχοντα, ὁσάκις πολιτικὴ σκοπιμότης ἐπέβαλλε τὴν λήψιν τοιοῦτου μέτρου, ὡς πράγματι σοβαροὶ πολιτικοὶ λόγοι ὑφίσταντο εἰς τὰς ἀκολούθους περι-

¹) Γενεσ. 30.

²) Θεοφ. Συνεχ. 41· πρβλ. Σκυλ. - Κεδρ. II 68. Ζωναρᾶς III 335: *εὐφημήθη καὶ προσεκυρήθη ὡς βασιλεύς.*

³) Θεοφ. Συνεχ. 55, Σκυλ. - Κεδρ. II 78.

⁴) Ζωναρᾶς III 340.

⁵) Θεοφ. 415: *ἀνηγορεύθη βασιλεύς*, 415₁₁: *ἀνεκλήρυτον βασιλέα*, Νικηφ. Ἰστ. 60₁₇: *βασιλέα ἀνεκλήρυττε*, Ζωναρᾶς III 265, 266 (Ἀρτάβασδος).—Θεοφ. 476=Σκυλ. - Κεδρ. II 29: *ἀναγορευθῆσαι βασιλέα*, Θεοφ. 476=Σκυλ. - Κεδρ. II 29: *συνανηγόρευσαν βασιλέα*, Γεωρ. μον. II 772: *ἐξευφήμησαν αὐτὸν βασιλέα*, 772: *βασιλεύς... ἀνηγορεύθη*, Ζωναρᾶς III 301: *βασιλέα ἀναγορεύσωσαν*, 301-302: *εἰς βασιλέα εὐφήμησαν* (Νικηφόρος Α').—Θεοφ. 479, Γεωρ. μον. II 772, Σκυλ. - Κεδρ. II 32, 50 σημ., Ζωναρᾶς III 303: *ἀνηγορεύθη εἰς βασιλέα*, Συνεχ. Θεοφ. 8: *ἀναρορηθεὶς δημοσίᾳ φωνῇ βασιλεύς...* (Βαρδάνης ἐπὶ Νικηφόρου Α').

πτώσεις, καθ' ὅσας τὴν αὐτοκρατορικὴν ιδιότητα ἐκέκτηντο ταυτοχρόνως πλείονες τοῦ ἑνὸς ἡγεμόνες.

Ὁ Βασίλειος Α', ἰδρυτὴς νέας δυναστείας καὶ μάλιστα διὰ τῆς δολοφονίας τοῦ νομίμου ἡγεμόνος, φυσικὸν ἦτο νὰ σκεφθῆ νὰ περιφρουρήσῃ τὴν διαδοχὴν διὰ τῶν ἰσχυροτέρων καὶ ἀσφαλεστέων τελετουργικῶν τύπων, ἐξ ὧων προέβλεπε τὸ βυζαντινὸν πολιτειακὸν δίκαιον. Ἄλλως τε καὶ ἕτερον μέτρον τοῦ αὐτοῦ ἡγεμόνος εἶναι ἐμφανὲς ὅτι ὑπηρευῆθη ὑπὸ τῆς αὐτῆς πολιτικῆς γραμμῆς. Ὁ Βασίλειος Α' ἀνέδειξε συνάρχοντα οὐ μόνον τὸν πρωτότοκον ἀλλὰ καὶ τοὺς λοιποὺς υἱοὺς του οὕτως, ὥστε ἀπὸ τῆς 6 Ἰανουαρίου 870 ὑπῆρχον ἀδιακόπως τρεῖς τοῦλάχιστον ταυτοχρόνως ἡγεμόνες. Δι' οὗς λόγους ἀνέπτυξα εἰς τὴν οἰκίαν θέσιν, νομίζω ὅτι οἱ υἱοὶ τοῦ Βασιλείου Α' εἶχον ἐπίσης ἀνακηρυχθῆ αὐτοκράτορες. Δεδομένου ὅτι, ὡς ἐδέχθη, οἱ Λέων Γ' καὶ Ἀλέξανδρος διετέλουν ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ πατρὸς τῶν αὐτοκράτορες, δὲν θὰ ἦτο οὔτε σκόπιμον οὔτε ἴσως ἀνευ δυσαρέστων συνεπειῶν, ἐὰν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου Α' ἐπῆρχετο διαταραχὴ τῆς ἰσορροπίας· κατόπιν τούτου ἀνεκηρύχθησαν τὴν 30 Αὐγούστου 886 ἐκ νέου ἀμφοτέρω αὐτοκράτορες, ὡς πιστοποιεῖ ἡ μαρτυρία τοῦ συγχρόνου ἀντικυβερνητικοῦ ὑπαλλήλου, ἀρμοδίου ἐπὶ τῆς ἐθιμοτυπίας Φιλοθέου, βεβαιοῦντος ὅτι τὴν 30 Αὐγούστου ἐωρτάζετο ἡ ἐν Χριστῷ αὐτοκρατορία τῶν πιστῶν βασιλέων Λέοντος καὶ Ἀλεξάνδρου¹. Ἀκολουθεῖ ἡ συμβασιλεία τοῦ Κωνσταντίνου Η' πορφυρογεννήτου, ὅποτε ἔχομεν συναυτοκράτορας τὸν Κωνσταντῖνον Η', τὸν Ρωμανὸν Α' καὶ τὸν Χριστόφορον μὲ ἐναλλαγὰς κατὰ τὸ προβάδισμα, ὡς ἐξέθεσα ἀνωτέρω σ. 100 ἐπ. Ἀφ' οὗ ὁ Κωνσταντῖνος πορφυρογεννήτος, ἔφηβος ὢν, κατεῖχε τὴν αὐτοκρατορικὴν ιδιότητα, δὲν ἦτο νοητὸν ὁ Ρωμανός, ὅστις μάλιστα τὸν ὑπεσκέλισε κατὰ τὸ προβάδισμα, νὰ ἀνεχθῆ δι' ἑαυτὸν τὴν ιδιότητα ἀπλοῦ βασιλέως ἀλλ' ἐκτήσατο καὶ οὗτος τὴν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐπειδὴ δ' ὁ Ρωμανός ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἰδρυσιν ἰδίας δυναστείας, ὥθησε μέχρι τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιωματος καὶ τὸν πρωτότοκον υἱὸν του Χριστόφορον, ἀσφαλῶς δὲ μετὰ τὸν θάνατον τούτου τῷ 931 καὶ τοὺς ἄλλους δύο υἱοὺς του. Ἐπίσης τοὺς δύο ὄρφανοὺς παῖδας τοῦ Ρωμανοῦ Β' οἱ ἀρμόδιοι πολιτειακοὶ παράγοντες ἀνηγόρευσαν ἀμφοτέρω αὐτοκράτορας, ὡς παραδίδει ρητῶς ἀρίστη σύγχρονος πηγὴ².

Εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις, τὰς ὁποίας ἀπηρτίθησα ἀμέσως προηγουμένως, οἱ συνάρχοντες ἦσαν κατὰ δίκαιον ἰσότιμοι μεταξὺ των καὶ δι' ὀρισμένον τυπικὸν εἶχον δεχθῆ τὴν ιδιότητα τοῦ αὐτοκράτορος. Τὸ γεγονός ὅτι ἡ πραγματικὴ ἀσκησις τῆς ἐξουσίας ἦτο κατὰ κανόνα συγκεντρωμένη εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἑνὸς οὐδεμίαν ἀπὸ νομικῆς ἐπό-

¹) Κλητ. Φιλ. 780¹⁹. Βλ. ἀνωτ. σ. 95 ἐπ.

²) Λέων διακ. 33: ὁ πατριάρχης, ἀπευθυνόμενος πρὸς τὴν σύγκλητον, τονίζει ὅτι τὰ νεογνὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ρωμανοῦ τέκνα . . . πρὸς ἡμῶν καὶ τοῦ δήμου παντὸς ἀνερορέθησαν αὐτοκράτορες. Σημειωτέον ὅτι εἰς τὴν Βασ. Τάξιν 279⁹, 281⁹, 281⁹ ἀπαντοῦν ἀπελατικά, ἅτινα ἀπευθύνονται εἰς δύο, ἐορτάζοντας ταυτοχρόνως τὴν αὐτοκρατορίαν των, ἡγεμόνας. Περὶ τῆς σημασίας τοῦ ὄρου ἀπελατικόν βλ. R. GUILLAND, Les Factious à Byzance ἐν Ἑπετηρίδι Ἑταιρείας βυζ. σπουδῶν τ. 23 (1953) σ. 12 σημ. 5.

ψεως ἐπίδρασιν ἤσκει, τοσούτῳ δὲ μᾶλλον, ὅσῳ πολλάκις συνέβαινε νὰ μὴ ἔχουν πάντες οἱ συνάρχοντες καὶ τὴν ἀπαιτουμένην διὰ τὴν ἀσκησιν οὐσιαστικῶν καθηκόντων ἡλικίαν. Οὔτε πάλιν ἡ ἀνηλικιότης ἀπετέλει κώλυμα διὰ τὴν πρόσκτησιν τῆς αὐτοκρατορικῆς ιδιότητος, διότι εἶναι βέβαιον ὅτι τόσον ὁ Κωνσταντῖνος Η΄ ἀπὸ 6 Ἰουνίου 913 μέχρι 17 Δεκεμβρίου 920, ὅσον καὶ οἱ Βασίλειος Β΄ καὶ Κωνσταντῖνος Ι΄ ἀπὸ 15 Μαρτίου 963 μέχρι 15 Αὐγούστου τοῦ αὐτοῦ ἔτους διετέλεσαν αὐτοκράτορες.

Ἦδη ὁ Ε. Stein διετύπωσε τὴν γνώμην ὅτι, ὁσάκις ὁ ἀσκῶν τὴν ἐξουσίαν ἡγεμῶν καὶ ὁ μετ' αὐτοῦ συμβασιλεύων χαρακτηρίζονται ὡς *βασιλεῖς αὐτοκράτορες* (ἢ *μεγάλοι βασιλεῖς*), ἐκέκτηντο πράγματι τὸ δικαίωμα νὰ φέρουν τὸν τίτλον αὐτοκράτωρ¹. Ὁ F. Dölger ὅμως δὲν ἀποδέχεται τὴν ἄποψιν ταύτην, ἀλλὰ φρονεῖ ὅτι «μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ΙΑ΄ αἰῶνος εἰς ὅλα τὰ μνημεῖα ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτοκράτωρ καὶ μέγας βασιλεὺς (εἰς ἐνικὸν) χρησιμοποιεῖται πρὸς δῆλωσιν τοῦ κυρίου αὐτοκράτορος καὶ ὅτι ἐπὶ Παλαιολόγων ἔτι ὁ τίτλος αὐτοκράτωρ μόνον ὑπὸ ὠρισμένας προϋποθέσεις ἦτοι διὰ τῆς ἐκουσίας ἀπονομῆς τούτου ὑπὸ τοῦ κυρίου αὐτοκράτορος δύναται νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὸν πρῶτον συμβασιλέα (καὶ μόνον εἰς αὐτόν)»². Περαιτέρω τὴν ταυτόχρονον ὀνομασίαν πλειόνων τοῦ ἑνὸς προσώπων διὰ τοῦ ὄρου *αὐτοκράτορες*, ἰδίᾳ ὡς αὕτη ἐν τῇ Βασ. Τάξει κατ' ἐπανάληψιν ἀπαντᾷ, θεωρεῖ ὀφειλομένην εἰς τὴν ἀνάγκην βραχυλόγου διατυπώσεως διὰ νὰ ἀποφευχθῆ ἡ χρῆσις δυσκάμπτου τρόπου ἐκφράσεως. Ὑπὲρ τῆς ἀπόψεώς του προσάγει παραδείγματα τοιαύτης βραχυλόγου μνείας βασιλέως καὶ δεσπότης ἀφ' ἑνὸς ὡς *βασιλέων*³ καὶ μητροπολιτῶν καὶ ἀρχιεπισκόπων ἀφ' ἑτέρου ὡς *μητροπολιτῶν*⁴.

Ἡ ἄποψίς μου, καθ' ἣν πλείονες τοῦ ἑνὸς ἡγεμόνες ἠδύναντο ταυτοχρόνως νὰ φέρουν τὴν αὐτοκρατορικὴν ιδιότητα, παρέχει ἀπλῆν καὶ εὐλογον ἐξήγησιν διὰ τὰς πολυαρίθμους ἰδίᾳ ἐν τῇ Βασ. Τάξει κατεσπαριμένας ἀναφωνήσεις μὲ τὸν συνήθη τύπον *μεγάλων βασιλέων καὶ αὐτοκρατόρων πολλὰ τὰ ἔτη*⁵. Ὡς γίνεται δεκτόν, κατὰ τὴν συμπίλησιν τοῦ ἔργου τούτου ἐπεκράτησεν ἡ τάσις, ὅπως τὰ ἐν αὐτῷ ἐπὶ ἐκάστου θέματος πρωτόκολλα εἶναι προσηρμοσμένα εἰς τὰ σχετικῶς πλησιέστερα πρὸς τὸν χρόνον τῆς συντάξεως αὐτοῦ (περὶ τὸ 959) γεγονότα⁶. Ἐδειξα ἐπίσης ἀνωτέρω ὅτι κατὰ τὰς ἀμέσως προηγουμένας τῆς συμπιλήσεως τοῦ ἔργου δεκαετίας συνέπεσε τὰ περισσότερα

¹) STEIN, Post - consulat σ. 869 ἐπ., ἰδίᾳ 900 ἐπ.

²) F. DÖLGER ἐν B. Z. τ. 33 (1933) σ. 141, τ. 36 (1936) σ. 133 ἐπ.

³) F. DÖLGER, Facsimiles ἀρ. 53 (ἔτ. 1338).

⁴) Βασ. Ταξ. 29¹⁰, 30¹⁵. Τὰς ἀνωτέρω ἐκτεθείσας ἀπόψεις τοῦ F. DÖLGER ἀπεδέχθη καὶ ὁ G. OSTROGORSKY, Autokrator Johannes II. und Basileus Alexios ἐν Seminarium Kondakovianum τ. 10 (1938) σ. 180 - 181.

⁵) Π. χ. Βασ. Ταξ. 227^{21, 22}, 252¹⁴, 266⁹, 281⁷⁻⁸, 351²³, 351¹⁷, 372¹⁷, 373¹², 611¹⁷, 612¹⁰, 649¹², 650¹¹, 650¹⁷, ἢ ὁ *δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα μεγάλων βασιλέων πολλὰ τὰ ἔτη* 201³, 348²¹. Περὶ τοῦ τίτλου *μέγας βασιλεὺς* βλ. τὰς ὁρθὰς ἀπόψεις τοῦ F. DÖLGER ἐν B. Z. τ. 36 (1936) σ. 133 - 136.

⁶) Βλ. F. DÖLGER αὐτόθι σ. 149.

ξεύγη συναρχόντων νὰ κέκτηνται τὴν αὐτοκρατορικὴν ιδιότητα. Κατὰ συνέπειαν νομίζω ὅτι εὐρίσκονται ἐν ἁρμονίᾳ πρὸς ἀμφοτέρα τὰ στοιχεῖα ταῦτα αἱ ἐν τῇ Βασ. Τάξει ἀναφωνήσεις, ἐν αἷς ἀπαντᾷ εἰς πληθυντικὸν ὁ ὅρος *αὐτοκράτωρ* — *μέγας βασιλεύς*. Ἐνισχυτικὴν τῆς ἀπόψεώς μου εὐρίσκω ἔτι τὴν ἐν τῇ Βασ. Τάξει *παρὰ τῶν Σάρδων ἀδομένην εὐφημίαν τοῖς βασιλεῦσιν*¹. Δεδομένου ὅτι εἰς αὐτὴν ἀναγράφονται λεπτομερῶς αἱ ἀναφωνήσεις πρὸς τοὺς δύο ἡγεμόνας, τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχην, τὸν στρατὸν καὶ τὴν σύγκλητον, θεωρῶ ἀπίθανον ὅτι τὸ μόνον σημεῖον, τὸ ὁποῖον θὰ περιεκόπτετο ἕνεκα βραχυλόγου διατυπώσεως, θὰ ἦτο τὸ ἀφορῶν τὴν ιδιότητα τῶν δύο ἡγεμόνων. Ἡ σαφὴς ἀναγραφή ὁ *δεῖνα καὶ δεῖνα μεγάλων βασιλείων καὶ αὐτοκρατόρων* πολλὰ τὰ ἔτη² ἀφορᾷ κατ' ἐμὲ δύο πρόσωπα, φέροντα ἀμφοτέρα τὴν αὐτοκρατορικὴν ιδιότητα. Νομίζω μάλιστα ὅτι ἡ ταύτισις τῶν μὲ τὸν Λέοντα Σ' καὶ Ἀλέξανδρον ἔχει πολλὰ ὑπὲρ αὐτῆς, διότι εἰς τὴν ἀνωτέρω εὐφημίαν δὲν γίνεται μεία οὔτε αὐγούστης οὔτε πορφυρογεννήτων. Πράγματι δὲ ἐπὶ τι διάστημα μετὰ τὸν θάνατον τῆς πρώτης συζύγου τοῦ Λέοντος Σ' Θεοφανοῦς (10 Νοεμβρίου 897), μόνα μέλη τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς οἰκογενείας ἦσαν οἱ δύο ἀδελφοὶ αὐτοκράτορες.

Παράδειγμα εὐφημίας αὐτοκράτορος παραλλήλως πρὸς ἕτερον μέλος τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, μὴ κεκτημένον τὴν αὐτοκρατορικὴν ιδιότητα, εὐρίσκω εἰς τὸ ἀπελατικὸν ἤχ. πλ. α' τοῦ κεφ. I 69 τῆς Βασ. Τάξεως, ἔνθα λέγεται: *τὸ θεοπροβλήτον κράτος τῆς ἡμετέρας δυνάδος, ὁ δεῖνα αὐτοκράτωρ καὶ ὁ δεῖνα ἡ δόξα τῆς πορφύρας, ἐκλάμπετε ἐπὶ δούλους γνησίους, εὐφραίνοντες δεσπότην τὸν λαὸν ἡμῶν*³. Μετὰ τινὰς στίχους ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ εἰς ἀναφώνησιν τῶν κρατῶν ἀναγράφεται ὁ *δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα αὐτοκράτορες Ρωμαίων*⁴. Καίτοι ἡ ἀπλουστέρα ἐξήγησις θὰ ἦτο νὰ θεωρηθῆ ὅτι εἰς τὴν δευτέραν ἀναφώνησιν πρόκειται περὶ συμπτύξεως τοῦ πρωτοκόλλου, ὑφ' ἣν ἐννοίαν ὑποστηρίζει ὁ F. Dölger, θεωρῶ πιθανώτερον ὅτι τὸ πρῶτον ἀπελατικὸν προέρχεται ἐξ ἄλλης περιπτώσεως, ὅτε ἦρχον αὐτοκράτωρ καὶ ἕτερος ἀπλοῦς βασιλεύς, παρενετέθη δ' ἐνταῦθα χωρὶς νὰ προσεχθῆ ἢ μεταξὺ τοῦ πρώτου ἀπελατικοῦ καὶ τῶν ἀναφωνήσεων τῶν κρατῶν ἀντίφασις. Κατὰ τὴν συμπύλησιν τῶν κεφαλαίων δὲν ἐλαμβάνετο ὅμως πάντοτε μέριμνα διὰ τὸν πρὸς ἄλληλα ἑναρμονισμόν τῶν ἐπὶ μέρους στίχων, ὡς δεικνύει καὶ τὸ κεφ. I 62 τῆς Βασ. Τάξεως, ἀναφερόμενον εἰς τὰ τελούμενα τὴν παραμονὴν τῆς αὐτοκρατορίας ἡγεμόνος. Ἐνταῦθα παρατίθεται ἀπελατικόν, ἤχ. βαρὺς, ἀπευθυνόμενον εἰς δύο, ἐορτάζοντας ταυτοχρόνως τὴν αὐτοκρατορίαν (*χαίρετε δεσπότην τῶν Ρωμαίων... χαίρετε ἄνακτες ὁ δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα*⁵), εὐθὺς δ' ἀμέσως ἀκολουθεῖ ἕτερον ἤχ. πλ. δ', ἀφορῶν ἕνα μόνον αὐτοκράτορα: *χαίρει ὁ κόσμος*

¹) Βασ. Τάξ. 650₁₅ - 651₁₂ κεφ. II 43β.

²) Βασ. Τάξ. 650₁₇.

³) Βασ. Τάξ. 316₁₁₋₁₄.

⁴) Βασ. Τάξ. 316₁₉₋₂₀.

⁵) Βασ. Τάξ. 279₉₋₁₂.

ὄρων σε αὐτοκράτορα δεσπότην καὶ ἡ πόλις σου τέρεται θεόστεπτε ὁ δεῖνα... ὅθεν εὐήμεροῦσα διὰ σοῦ ἡ πολιτεία, τῆς σῆς αὐτοκρατορίας ἐφορτάζει τὴν ἡμέραν¹. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀπελατικόν, ὁμιλοῦν περὶ ἐνὸς αὐτοκράτορος, ἐπαναλαμβάνεται αὐτολεξεῖ εἰς τὸ ἐπόμενον κεφ. I 63 (σ. 282₂₋₉), τὸ περιέχον τὰ τελούμενα κατὰ τὴν δεξίωσιν ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ τῆς αὐτοκρατορίας, ἐνῶ εἰς τὰ ἀμέσως προηγούμενα ἄκτα ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ γίνεται λόγος περὶ δύο αὐτοκρατόρων².

Διὰ τῆς ἀπόψεώς μου δύναται, νομίζω, ἱκανοποιητικῶς νὰ ἐρμηνευθῇ καὶ τὸ χωρίον Κλητορ. Φιλ. 712₅₋₁₃: Ὁ δὲ γεγονὼς αὐτοκράτωρ βασιλεὺς δίδωσιν εἰς τὴν ἁγίαν τοῦ Θεοῦ μεγάλην ἐκκλησίαν χρυσοῦ λίτρας ρ' καὶ τῇ συγκλήτῳ πάσῃ σὺν τῷ τοῦ κουβουκλείου καὶ λοιποῖς χρυσοῦ λίτρας ρ', καὶ χιλιάδας διαφόρους μιλιαρησίον ἐκάστω τάγματι καὶ ὀφφικίων τῇ συστάσει... ὁ δὲ γε δεύτερος βασιλεὺς δίδωσι τὸ ἡμισυ τούτων. Ὁ Φιλόθεος προσδιορίζει ἐνταῦθα τὰς δωρεάς, αἵτινες ὀφείλουσαν νὰ δοθοῦν ὡς συνήθεια εὐσεβείας εἰς τὸν κληρὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, τὴν σύγκλητον καὶ τοὺς τοῦ κουβουκλείου, ἀφ' ἐνὸς μὲν ὅταν ἀνακηρύσσεται τις αὐτοκράτωρ βασιλεὺς, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅταν στέφεται μόνον βασιλεὺς. Ἄλλως τε μόνον κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον γίνεται κατανοητὸν τὸ χωρίον· ἐὰν δηλ. ἡ δωρεὰ θεωρηθῇ ὡς ἀπᾶξ διδομένη εἴτε κατὰ τὴν πρόσκτησιν τῆς αὐτοκρατορικῆς ιδιότητος εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν εἴτε τῆς ιδιότητος τοῦ ἀπλοῦ βασιλέως εἰς τὴν δευτέραν, οὐχὶ δὲ νὰ θεωρηθῇ ὡς κατ' ἔτος ἐπαναλαμβανομένη, ὅτε θὰ ἔδει νὰ σημειωθῇ ἐπ' εὐκαιρίᾳ τίνος γεγονότος ἢ ἐπετείου διανεμόνται τὰ ἀναγραφόμενα ποσά. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ εἰς τὸ κείμενον μεταξὺ τῶν ὄρων αὐτοκράτωρ βασιλεὺς καὶ βασιλεὺς διάκρισις, ἣν ἄλλως παραλείπει ὁ Φιλόθεος. Ὁ δὲ προσδιορισμὸς τοῦ ἀπλοῦ βασιλέως ὡς δευτέρου ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι τὴν ἐποχὴν τῆς συγγραφῆς τοῦ ἔργου εἶχε πλέον ἀποκρυσταλλωθῆ ἢ μεταξὺ τῆς αὐτοκρατορικῆς ιδιότητος ἀφ' ἐνὸς καὶ τῆς τοῦ ἀπλοῦ βασιλέως ἀφ' ἑτέρου διαμορφωθείσα σχέσις, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν ὁ δεχθεὶς μόνην τὴν στέψιν οὐχὶ δὲ καὶ τὴν εἰς αὐτοκράτορα ἀναγόρευσιν κατέχει ἱεραρχικῶς πάντοτε τὴν δευτέραν ἐν σχέσει πρὸς τὸν αὐτοκράτορα θέσιν. Ἄλλ' εἰς ἣν περίπτωσιν, ὑπάρχοντος αὐτοκράτορος ἀπενέμετο ἡ αὐτοκρατορικὴ ιδιότης καὶ εἰς ἕτερον, (ὡς ἐπὶ Κωνσταντίνου Η' εἰς τὸν Ρωμανὸν Α') καὶ ὁ τελευταῖος οὗτος θὰ διένεμεν εἰς δωρεάς κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀναγορεύσεώς του τὸ ἐν Κλητ. Φιλ. 712₅₋₉ ὀριζόμενον διὰ τὸν αὐτοκράτορα βασιλέα ποσόν.

Μεταξὺ τῶν βασιλειῶν, καθ' ἃς τὸν θρόνον κατεῖχον συγχρόνως δύο τοῦλάχιστον ἰσότιμοι αὐτοκράτορες, παρεμβάλλονται συμβασιλείαι, ἐν αἷς μόνον ὁ εἰς τῶν συμβασιλέων ἐκέκτητο τὴν ιδιότητα τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ δ' ἕτερος τὴν τοῦ ἀπλοῦ βασιλέως, ὡς ὁ Ἀλέξανδρος μὲ τὸν Κωνσταντίνον Η' πορφυρογέννητον, ὁ Κωνσταντῖνος Η' μὲ τὸν Ρωμανὸν Β' κλπ.

¹) Βασ. Ταξ. 279₁₄₋₂₀.

²) Βασ. Ταξ. 280_{13-281₁₁}: Ὁ Θεός, ὁ δεσπόζων ἀοράτων καὶ ὄρωμένων, ἀξιῶσει ἡμᾶς δεσπότην, ἑκατὸν ἐν εἰρήνῃ χρόνους βασιλεύειν Ρωμαίων καὶ τὴν παροῦσαν ἡμέραν τῆς αὐτοκρατορίας ἐφορτάζειν...

Τὸν ΙΑ' αἰῶνα φαίνεται νὰ περιορίζεται ὀριστικῶς ἡ ἰδιότης τοῦ αὐτοκράτορος εἰς ἓνα καὶ μόνον, τὸν πρῶτον τῶν συναρχόντων, ὡς γίνεται ἔμφανές εἰς τὴν περιήλθωσιν τοῦ Κωνσταντίνου ΙΒ' Δούκα καὶ τῶν υἱῶν του, τοῦ Μιχαῆλ Ζ' καὶ τῶν ἀδελφῶν του¹. Τὴν ἐξέλιξιν ταύτην παρακολουθεῖ ἡ αὐτοκρατορικὴ γραμματεία², ὑπὸ τῆς ὁποίας ἀπὸ τοῦ ἔτους 1052 (1055) μέχρι τοῦ 1074 (1079) χρησιμοποιεῖται εἰς τὴν intitulatio τῶν ἐγγράφων καὶ ὑπὸ τοῦ ὑπογράφοντος ἡγεμόνος εἰς τὴν ὑπογραφήν του ὁ τύπος: *βασιλεὺς αὐτοκράτωρ Ρωμαίων ἄνευ τοῦ συνδεδετικοῦ καί*³, ὡς ἐπίσης ὑπὸ τῶν ἱστοριογράφων εἰς πολλὰ τῶν εἰς τὴν ἄνοδον αὐτοκράτορος κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα ἀναφερομένων χωρίων των⁴. Ἡ προσθήκη τοῦ συνδέσμου *καί* — *βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων* — χρονολογεῖται εἰς τὰ ἔγγραφα ἀπὸ τοῦ 1074 (1079)⁵, συμπίπτουσα ἀπολύτως

¹) Ἐξαιρέσειν ἀποτελεῖ ἡ βραχεία συμβασιλεία τῆς Ζωῆς καὶ Θεοδώρας τῷ 1042, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας ἀμφότεραι αἱ ἀδελφαὶ ἐκέκτηντο τὴν αὐτοκρατορικὴν ἰδιότητα, ὡς ρητῶς βεβαιοῖ ἀρίστη σύγχρονος πηγὴ. Ἄτταλ. 17 - 18: *αὐτοκράτορες ἄμφω θαυμασίως ἀναγορεύονται*.

²) Ἀπὸ τοῦ Ι' αἰῶνος ἀπαντᾷ σποραδικῶς εἰς διάφορα κείμενα, οὐχὶ ὅμως ὑπὸ αὐστηρῶς καθωρισμένον τύπον, ὁ ὅρος *βασιλεὺς αὐτοκράτωρ*. Οὕτω Κλητ. Φιλ. 712₅: *αὐτοκράτωρ βασιλεὺς* (ἔτ. 899) εἰς τὸν ἐν Cod. Hieros. Patr. 24 κατάλογον ἀξιωματίων, συνταχθέντα πιθανῶς μεταξὺ τῶν ἐτῶν 921 - 927, λέγεται: *ὁ βασιλεὺς ὁ αὐτοκράτωρ*? (V. BENESEVIC, Die byzantinischen Ranglisten nach dem Kletorologion Philothei (de Cer. I. II c. 52) und nach den Jerusalem Handschriften zusammengestellt und revidiert ἐν Byzant. - Neugriech. Jahrbücher τ. 5 (1926/1927) σ. 114· διὰ τὴν χρονολόγησιν βλ. G. OSTROGORSKY, Die Entstehungszeit des Taktikon... Benesevic ἐν Zbornik Vizant. Inst. SAN τ. 2 (1953) σ. 39 - 60)· εἰς τὸν Βίον Εὐθυμίου 15: *Λέοντι τῷ εὐσεβεῖ βασιλεῖ καὶ αὐτοκράτορι*, 59: *ἄνδρι συναφθεῖσαν βασιλεῖ καὶ αὐτοκράτορι*, 67: *τῷ αὐτοκράτορι βασιλεῖ Ἀλεξάνδρῳ*., 70: *τὸν κομιδῆ νέον τοῦτον αὐτοκράτορα καὶ βασιλέα* (Κωνσταντίνον Η').

³) DÖLGER, Byzant. Kaisertitulatur σ. 985 ἐπ., ἰδίᾳ σ. 993 ἐπ., καὶ W. OHNSORGE, Eine Rotulus - Bulle des Kaisers Michael VI. Stratiotikos ἐν B. Z. τ. 46 (1953) σ. 47 ἐπ.

⁴) Σουλ. - Κεδρ. II 485: *αὐτοκράτωρ ἀναγορεύεται βασιλεὺς* (ὁ Ρωμανὸς Γ')· Ψελλ. Χρον. I 53: *ὁ μὲν Μιχαῆλ (Δ') βασιλεὺς αὐτοκράτωρ ἀναρρηθείς*· Σουλ. - Κεδρ. II 623: *ἀναγορεύουσι τοῦτον* (Ἰσαάκιον Α') *αὐτοκράτορα βασιλέα Ρωμαίων*· ὡσαύτως καὶ II 636, II 638 περὶ τοῦ αὐτοῦ, περὶ οὗ καὶ ὁ Ζωναρᾶς III 665 σημειοῖ: *βασιλέα καὶ αὐτοκράτορα φανερώς ἀρεῖπον τὸν Κομνηνόν*· Ἄτταλ. 101 *βασιλεὺς αὐτοκράτωρ ἀναγορεύεται* (ὁ Ρωμανὸς Δ')· Ἄτταλ. 298: *ὁ Βοτανειάτης... βασιλεὺς αὐτοκράτωρ ἀνηγορεύθη*. Ἡ παλαιότερα γνωστὴ μοῖ μνεῖα τοῦ ὡς ἄνω τύπου παρὰ Γενεσίῳ 26 διὰ τὸν Μιχαῆλ Β': *ἀναρρηῖσαι πᾶσιν αὐτοκράτορα βασιλέα*.

⁵) DÖLGER, Byzant. Kaisertitulatur σ. 997 - 1001. Τὴν διαφορὰν δεικνύουσιν προσέτι αἱ σύγχρονοι ἐπιγραφαὶ τῶν δύο περιφήμων ψηφιδωτῶν τοῦ γυναικωνίτου τῆς Ἀγίας Σοφίας· ἐκ τούτων ἡ ἀφορώσα τὸν Κωνσταντίνον ΙΑ' τὸν Μονομάχον ἔχει: *Κωνσταντῖνο(ς) ἐν Χ(ριστῷ) τῷ Θ(ε)ῷ αὐτοκράτωρ πιστὸς βασιλεὺς Ρωμαίων ὁ Μονομάχ(ος)*· πρβλ. καὶ τὴν ἐπιγραφήν ἐπὶ τῆς εἰς χεῖρας τῆς αὐτοκρατείας Ζωῆς εἰκονιζομένης περιγαμνηῆς: *Κωνσταντ(ῖ)νο(ς) ἐν Χ(ριστῷ) τῷ Θ(ε)ῷ πιστὸς βασιλεὺς Ρωμαίων*. Ἡ ἑτέρα ἐπιγραφή εἰς τὸ ψηφιδωτὸν τοῦ Ἰωάννου Β' ἔχει: *Ἰω(άννης) ἐν Χ(ριστῷ) τῷ Θ(ε)ῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων ὁ Κομνηνὸς πορφυρογέννητος*. TH. WHITTEMORE, The Mosaics of Haghia Sophia at Istanbul. (3d preliminary report). The imperial Portraits of the South Gallery, Oxford 1942 pl. III, XVI, XVIII, XXV. Τέλος ἄς σημειωθῇ ὅτι εἰς τὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ ΙΑ' αἰῶνος πραγματευόμενα ἀφηγηματικὰ ἔργα κατὰ τὴν ἀναγραφὴν τῆς ἀναγορεύσεως νέου ἡγεμόνος εἶναι πολὺ συνηθέστερος ἢ κατὰ τὸ παρελθὸν ὁ τύπος: *αὐτοκράτωρ ἀναγορεύεται, αὐτοκράτωρ Ρωμαίων ἀναγορεύεται*.

μέ την εποχήν, καθ' ἣν ὁ τίτλος αὐτοκράτωρ καθίσταται ἀποκλειστικός διὰ τὸν ἕνα καὶ μόνον, τὸν πρῶτον τῶν συμβασιλέων.

Μὲ βάσιν τὰς ἀνωτέρω ἐκτεθείσας παρατηρήσεις δυνάμεθα νὰ εἰσχωρήσωμεν βαθύτερον εἰς τὴν βυζαντινὴν σκέψιν καὶ νὰ ἀνιχνεύσωμεν τὸ ἀκριβὲς πολιτικὸν καὶ νομικὸν περιεχόμενον τῆς ἀναγορεύσεως καὶ τῆς στέψεως ἐν Βυζαντίῳ κατὰ τὴν μέσην περίοδον, ἀπὸ τοῦ 610 μέχρι τοῦ 1081. Ὡς εἶδομεν, τῷ 602 κατὰ τὴν ἀνακήρυσιν τοῦ Φωκᾶ ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον διαχωρισμὸς τῆς στέψεως ἀπὸ τῆς ἀναγορεύσεως, ὅστις σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου ἐντείνεται ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον. Κατὰ τὴν στέψιν ὁ μέλλων ἡγεμὼν δέχεται τὰ σύμβολα τῆς βασιλείας, τὴν πορφύραν καὶ τὸ διάδημα καὶ ἀπὸ τῆς κατηγορίας τοῦ κοινοῦ, λαϊκοῦ ἀνθρώπου ἢ ἔστω καὶ πορφυρογεννήτου γόνου μεταπηδᾷ εἰς ἄλλην, τὴν τῶν βασιλέων. Οἱ Βυζαντινοί, οἱ ὅποιοι εἶχον τὴν συνήθειαν νὰ ἀπαγγέλλουν μεγαλοφώνως τὸν τίτλον ἢ τὸ ἀξίωμα, ὅπερ ἀνεδέχέτο τις, ὡς δεικνύουν τὰ ἐν τῇ Βασ. Τάξει πρωτόκολλα περὶ χειροτονίας μαγίστρου, πατρικίου, δομεστίκου τῶν σχολῶν, κουροπαλάτου κλπ., εἶναι πολὺ φυσικὸν ὅτι θὰ ἐφήρμοζον τὸν αὐτὸν κανόνα καὶ κατὰ τὴν ἀνακήρυσιν νέου βασιλέως. Τοῦτο εἶδομεν ὅτι ἔπραττον καὶ κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον, ἀναφωνοῦντες αὐτὸν αὐγουστον, νῦν δὲ τοῦ δεῖνα βασιλέως, μεγάλου βασιλέως κλπ. πολλὰ τὰ ἔτη. Ἐντεῦθεν ὁ τεχνικὸς ὅρος ἀναγόρευσις καὶ τὰ ρήματα ἀναγορεύεται, ἀνακηρύττεται, εὐφημεῖται. Ἀπὸ τοῦ Ζ' αἰῶνος καὶ ἐξῆς τὴν ὑπὸ τοῦ βυζαντινοῦ πολιτεύματος μὴ προβλεπομένην ἀρχὴν τῆς κληρονομικῆς διαδοχῆς ἀντικατέστησε σταθερώτερον ἐν τῇ πράξει ἢ πρόσληψις τοῦ πρωτοτόκου συνήθως υἱοῦ ὡς συμβασιλέως. Ἡ ἐνέργεια αὕτη ἐξωτερικῶς προσελάμβανε τὴν μορφήν τῆς στέψεως. Ἐπειδὴ δέ, ἵνα τὸ δυνατόν ἐνωρίτερον ληφθῇ πρόνοια διὰ τὴν διαδοχὴν, ἢ στέψις τοῦ συμβασιλέως ἐπραγματοποιεῖτο συνήθως ἐνῶ ἦτο οὗτος εἰσέτι ἀνήλικος καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἠδύνατο νὰ μετέχη ἐνεργῶς εἰς τὴν ἀσκήσιν τῆς ἐξουσίας. Ἐξ ἄλλου δὲν ἦτο σπάνιον φαινόμενον τοῦ βυζαντινοῦ πολιτικοῦ βίου ἢ βιαία ἀνατροπὴ τοῦ κρατοῦντος μονάρχου καὶ ἡ ἀνακήρυσις νέου. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ὅμως ὁ ἐπαναστάτης, περιστοιχιζόμενος ὑπὸ ὁμάδος ὁπαδῶν ἠδύνατο εὐχερῶς δι' αὐτῶν νὰ ἐπιτύχη τὴν οὐσιαστικὴν ἀναγνώρισιν, ἐπερχομένην διὰ τῶν ἀναφωνήσεων, τὰς ὁποίας τῷ ἀπηύθυνον οἱ συνωμόται ὁπαδοί του, συνιστωμένης οὕτω τῆς ἀναγορεύσεως καὶ ἀνέβαλλε δι' εὐθετώτερον χρόνον — ποικίλλοντα ἀπὸ ὀλίγων ὥρῶν μέχρις ἡμερῶν καὶ μηνῶν — νὰ δεχθῇ τὴν στέψιν, ἥτις, ὡς ἐκ τοῦ θρησκευτικοῦ, πανηγυρικοῦ της χαρακτῆρος καὶ τῆς συμμετοχῆς τοῦ κλήρου, δὲν ἠδύνατο νὰ λάβῃ χώραν ἐκ τῶν ἐνόνητων ἀλλ' ἀπῆται ποιὰν τινα προετοιμασίαν.

Τὰ δύο ταῦτα φαινόμενα δύνανται, νομίζω, νὰ θεωρηθοῦν ὡς συντελέσαντα εἰς τὴν ἀποκρυστάλλωσιν τοῦ περιεχομένου νομικοῦ ἢ μὴ τόσον τῆς ἀναγορεύσεως, ὅσον καὶ τῆς στέψεως. Ἀφ' ἑνὸς δηλ. ἢ κατὰ τὰς δι' ἐπαναστατικῆς ἐνεργείας μεταβολὰς εἰς τὴν διαδοχὴν ἐπικρατήσασα σύνδεσις τῆς ἀναλήψεως τῆς ἀρχῆς μετὰ τὴν ἀναγόρευσιν καὶ ἡ ἐπανειλημμένως εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας παρατηρηθεῖσα ἀναβολὴ ἐπὶ βραχύ-

τερον ἢ μακρότερον χρονικὸν διάστημα τῆς τελετῆς τῆς στέψεως εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ θεωρηθῆ ὅτι ἡ κατὰ δίκαιον ἄσκησις τῆς ἐξουσίας ἦτο συνέπεια τῆς ἀναγορεύσεως· ἀφ' ἐτέρου πάλιν ἡ καθιέρωσις τῆς στέψεως ὡς πράξεως, δι' ἧς ὁ πρωτότοκος κατὰ κανόνα υἱὸς τοῦ ἐκάστοτε αὐτοκράτορος εἰσήρχετο εἰς τὴν χορείαν τῶν βασιλέων καὶ κατὰ τὴν ἀνηλικιότητά του ἔτι, ὁπότε ὡς ἐκ τοῦ περιορισμένου τῆς βουλευτικῆς αὐτοῦ ἱκάνοτητος δὲν ἐλάμβανε μέρος εἰς τὴν ἄσκησιν τῆς ἐξουσίας, εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ἀποξενωθῆ ἡ στέψις οἰασθήποτε νομικῆς σημασίας. Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἐξελίξεις εἰς τὸ πολιτικὸν δίκαιον τῶν Βυζαντινῶν δὲν ἐρρυθμίζοντο συνήθως ἐκ τῶν ἄνω διὰ γραπτῶν κανόνων δικαίου, ἀλλ' ἐπήγαζον ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων, διαμορφούμεναι ἐθιμικῶς, παρήλθεν ἱκανὸν χρονικὸν διάστημα μέχρις οὗ ἀποκρυσταλλωθῆ εἰς συγκεκριμένην νομικὴν μορφήν ἡ οὕτω διαγραφείσα διαφοροποίησις στέψεως καὶ ἀναγορεύσεως. Πράγματι δὲ ἡ ὁρολογικὴ διάκρισις ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος καὶ ἐξῆς¹⁾, ἀπαντᾷ σα-

¹⁾ Οὕτω περὶ τοῦ

Θεοφ. 476₁₇ = Σκυλ. - Κεδρ. Π 29₁₇ : *συναγορεύσαν βασιλέα τὸν τὸρνανον*

Λέων Γραμμ. 201₃ : *τὴν ἀναγορεύσιν ἐποιήσαντο*

Ζωναρᾶς ΙΙΙ 301₁₈ - 302₁ : *εἰς βασιλέα εὐφήμησαν*

ἀναγορεύσις ἐν τῷ σκεπαστῷ ἵπποδρόμῳ ὥρα α' τῆς ἡμέρας

Θεοφ. 493₂₁ : *ἀνηγορεύθη βασιλεὺς Ρωμαίων* (πρβλ. 493₈, 493₁₀, 493₂₃)

Ζωναρᾶς ΙΙΙ 312₄ : *ἀναγορεύουσι τὸν κοροπαλάτην Μιχαὴλ αὐτοκράτορα*

ἀναγορεύσις ἐξῶθι τῶν τειχῶν τῆς πόλεως

Θεοφ. 502₂₄ : *ἐννομώτατος βασιλεὺς Ρωμαίων ἀναδεικνύται* (πρβλ. 502₂₇ : *τὴν τούτου ἀναγορεύσιν*)

Λέων Γραμμ. 206₂₀ : *ἀναγορεύεται Λέων*

Γεωργ. μον. ΙΙ 776₁₈ : *ἀναγορεύεται Λέων*

ἀνωνυμ. χρονογρ. Λέοντος 340₁ : *ἐξευφήμησαν... Λέοντα εἰς βασιλέα*

Σκυλ. - Κεδρ. ΙΙ 46₁₉ : *καὶ βασιλεὺς Ρωμαίων ἀναγορεύεται*

Νικηφόρου Α'

Θεοφ. 476₂₄ = Σκυλ. - Κεδρ. ΙΙ 30₂ : *προήλθον ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ἐπὶ τὸ στέψαι τὸν ἀλιτήριον*

Λέων Γραμμ. 201₆ : *ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐπὶ τὸ στεφθῆναι*

Ζωναρᾶς ΙΙΙ 302₇ : *εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν ἔν' ἐκεῖ ταινιωθεῖν*

Μιχαὴλ Α'

στέψις ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ ὥρα δ' τῆς ἡμέρας

Θεοφ. 493₃₀ : *ἐστεφθῆ Μιχαὴλ ὑπὸ Νικηφόρου πατριάρχου*

Ζωναρᾶς ΙΙΙ 312₈ : *ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου τεταινιώται βασιλικῷ διαδήματι*

Λέοντος Ε'

στέψις ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ

Θεοφ. 502₃₀ : *τῇ δ' ἐπαύριον στεφθεῖς*

Λέων Γραμμ. 207₈ : *στεφθεῖς ὑπὸ Νικηφόρου πατριάρχου*

Γεωργ. μον. ΙΙ 777₁₇ : *καὶ τὸν στέψαντα αὐτὸν θεῖον Νικηφόρον*

ἀνωνυμ. χρον. Λέοντος 340₁₇ : *ἐστεφθῆ ὑπὸ Νικηφόρου*

πρβλ. Σκυλ. - Κεδρ. ΙΙ 56 : *ἔδοξε Νικηφόρῳ, ὀληρῖκα τὸ διάδημα περιετίθει*

Μιχαὴλ Β'

στέψις εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν ὥρα ἑβδόμη

Θεοφ. Συνεχ. 41₁₆ : *τοῦ στέφους ἐκ τῆς πατριαρχικῆς χειρὸς... τυχεῖν ἐπιθυμῶν*

φέστερον εἰς τὰ βυζαντινὰ ἱστοριογραφικὰ κείμενα — εἰς τὰ ὁποῖα καὶ μόνον, ἔλλειψαι ἄλλων πηγῶν, εἶναι δυνατὸν νὰ παρακολουθήσῃ τις τὴν πορείαν τῆς — συμπίπτουσα οὕτω μὲ τὴν περίοδον, καθ' ἣν ἐμφανῶς πλέον καταβάλλεται φροντίς νὰ ἐξαρθῇ καὶ δι' ἐξωτερικῶν τελετουργικῶν τύπων ὁ ἀσκῶν τὴν πραγματικὴν ἐξουσίαν αὐτοκράτωρ.

Ἐκ τῆς ταυτοχρόνου ὑπάρξεως συμβασιλέων ἐπήγαγε νέα ἀνάγκη. Ὅταν ἦρχετο ἡ στιγμή νὰ ἐπωμισθῇ τὴν ἄσκησιν τῆς ἐξουσίας εἰς ἓκ τῶν συμβασιλέων, μὴ μετέχων μέχρι τοῦδε ταύτης, ἔπρεπε νὰ ἐξευρεθῇ τρόπος, δι' οὗ νὰ ἐκδηλωθῇ πανηγυρικῶς πῶς ἡ ἀλλαγὴ. Λεδομένου δ' ὅτι οἱ συμβασιλεῖς ἔφερον πολλὰκις ἀπὸ μακροῦ τὰ σύμβολα τῆς βασιλείας, μόνον στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον παρεῖχε δυνατότητα ἐκφράσεως τῆς μεταβολῆς, ἦτο ὁ τύπος τῆς ἀναφωνήσεως, συντελουμένης οὕτω νέας ἀναγορεύσεως. Λεδομένου δ' ὅτι πάντες οἱ δεχόμενοι τὴν στέφιν ὠνομάζοντο βασιλεῖς, κατέστη ἀναγκαῖον νὰ ἐξευρεθῇ ἰδιαιτέρος ὄρος πρὸς διάκρισιν τοῦ ἀσκοῦντος τὴν κυρίαρχον ἐξουσίαν καὶ οὕτω καθιερώθῃ ὁ ὄρος αὐτοκράτωρ πρὸς δήλωσιν τοῦ μόνου βασιλέως (Alleinkaiser) ἢ τοῦ πρώτου, τοῦ προέχοντος μεταξὺ τῶν συμβασιλέων (Hauptkaiser)¹. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἡ σύγχυσις καὶ αἱ ἀμφιταλαντεύσεις περὶ τὴν χρῆσιν τῶν ὄρων βασιλεὺς — αὐτοκράτωρ, ἰδίᾳ εἰς τὰ παλαιότερα κείμενα, ὅτε δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀποκρυσταλλωθῇ ὁ ἀκριβὴς χαρακτὴρ τῆς στέφews καὶ ἀναγορεύσεως.

Ὅταν κατόπιν διαγράφεται σαφῶς ἡ θέσις ἐκατέρας πράξεως ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ βυζαντινοῦ πολιτειακοῦ δικαίου καί, ἀρχομένου τοῦ Θ' αἰῶνος, ἐπέρχεται ὀριστικῶς καὶ πλήρως ὁ διαχωρισμὸς των, ἡ μὲν ἀναγόρευσις συνεπάγεται τὴν ἄσκησιν τῆς ἐξουσίας καὶ συνεπῶς αὕτη μόνη τίκει ἔννομα ἀποτελέσματα, ἐνῶ ἡ στέφις σκοπεῖ τὴν διάκρισιν τοῦ δεχομένου αὐτὴν ἔναντι τοῦ κοινῦ πλήθους, τὴν ὑπαγωγὴν του εἰς ἰδιαιτέραν κατηγορίαν, τὴν τῶν βασιλέων². Διὰ τῆς στέφews δηλαδὴ ὁ κοινὸς θνητός, ἀλλὰ καὶ ὁ γόνος βασιλικῆς οἰκογενείας, δέχεται ἐν ἰδιαιτέρον χάρισμα, δι' οὗ καθίσταται *χριστὸς Κυρίου*. Ἡ ἀντίληψις αὕτη, ἥτις ἐνωρὶς ἀπαντᾷ εἰς τὴν βυζαντινὴν φιλολογίαν ἰδίᾳ τὴν ἐκκλησιαστικὴν³, φαίνεται ὅτι καθίσταται, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἡ

Σουλ. - Κεδρ. II 68₁₀: ἐν τῷ παλατίῳ ἀναγορευθεὶς

Ζωναράς III 335₁₅: ἐν φημὴ θῆ καὶ προσκυνήθη ὡς βασιλεὺς

Σουλ. - Κεδρ. II 68₁₅: χειρὶ τοῦ πατριάρχου στεφθῆναι βουλόμενος

Ζωναράς III 336₁: ἀφίκετο ταινιωθησόμενος διαδήματι

¹) Ὁ Ζωναράς III 189, συγγραφεὺς τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ IB' αἰῶνος, ἔχων ὑπ' ὄψει τὴν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του ὑφισταμένην διαφοροποίησιν μεταξὺ τοῦ τίτλου βασιλεὺς ἀφ' ἑνὸς καὶ αὐτοκράτωρ ἀφ' ἑτέρου, μεταχειρίζεται τὴν ὀρολογικὴν ταύτην διάκρισιν πρὸς δήλωσιν σχέσεως τοῦ Γ' αἰῶνος λήγοντος, ὅτε ἡ διάκρισις αὕτη ἦτο ἀκόμη ἀδιαμόρφωτος: ὁ δὲ αὐτοκράτωρ *Μαυρίκιος τὸν υἱὸν Θεοδοσίον ἀνηγόρευσε βασιλεῖα*.

²) Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται διατι ἐπὶ τῶν βυζαντινῶν νομισμάτων ἀπεικονίζονται οἱ συμβασιλεῖς φέροντες πάντες τὴν αὐτὴν στολήν.

³) W. ENSSLIN, *Gottkaiser und Kaiser von Gottes Gnaden* ἐν Sitzungsberichte der bayer. Akad. d. Wissenschaften ἔτ. 1943, Heft 6 (München 1943) ἰδίᾳ σ. 99 ἐπ.

στέψις κατέλαβεν ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ βυζαντινοῦ πολιτεύματος τὴν ἀνωτέρω διαγραφεῖσαν θέσιν περισσότερον συνειδητῆ καὶ οὕτως ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Θ' αἰῶνος ἀπαντῶσιν εἰς τὰ βυζαντινὰ φιλολογικὰ κείμενα φράσεις, ὁμιλοῦσαι περὶ τοῦ χρίσματος τῆς βασιλείας¹. Ἐν αὐταῖς ὁ ὄρος ἔχει μεταφορικὴν σημασίαν καὶ δὲν δηλοῖ πραγματικὴν τέλεσιν χρίσεως², ὡς ἐκ πρώτης ὄψεως θὰ συνεπείραινέ τις. Ὁ W. Sickel ὑπεστήριξε τὴν ἄποψιν ὅτι ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Θ' αἰῶνος περιελήφθη εἰς τὴν τελετὴν τῆς στέψεως καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου χρίσις τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος³. Τὴν γνώμην του ἐστήριξεν εἰς τὴν συνοδικὴν πράξιν τοῦ πατριάρχου Πολυεύκτου περὶ τοῦ Ἰωάννου Α' Τζιμισκῆ — ἐν ἧ, ὡς ἀνωτέρω (σ. 109 ἐπ.) διὰ μακρῶν ἀνέπτυξα, ὁ ὄρος κεῖται ὡσαύτως μεταφορικῶς — κυρίως ὅμως εἰς ἐπιστολὴν τοῦ πατριάρχου Φωτίου πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Βασίλειον Α', ἐν ἧ λέγεται: ...ὦ φιλανθρωπότατε βασιλεῦ, οὐ προβάλλομεν νῦν παλαιὰν φιλίαν· οὐ φρικώδεις ὄρκους καὶ συνθήκας· οὐ χρίσμα καὶ χειροθεσίαν βασιλείας...⁴. Ἄλλ' ἐτέρα μαρτυρία τοῦ αὐτοῦ πατριάρχου, ἔχουσα οὕτως: ὕψ' οὐ (ἀρχιερέως) χειροῖν αὐτός τε (sc. ὁ Βασίλειος Α') καὶ ἡ βασιλις τὸ χρίσμα τῆς βασιλείας ἐχρίσθη⁵, ὑποδηλοῖ ὅτι καὶ ἐνταῦθα τὸ χρίσμα ἔχει μεταφορικὴν μόνον σημασίαν. Τὸ γεγονός δηλ. ὅτι ἡ φράσις τὸ χρίσμα τῆς βασιλείας ἀναφέρεται τόσον εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ὅσον καὶ τὴν ἀγούσταν, διὰ τὴν ὁποίαν εἶναι βέβαιον ὅτι μέχρι τέλους τῆς αὐτοκρατορίας οὐδέποτε καθιερώθη ἡ χρίσις, δεικνύει ὅχι μόνον ὅτι ἡ ἔννοια κεῖται μεταφορικῶς ἀλλ' ὅτι ὑπονοεῖ τὴν διὰ τῆς στέψεως (ἐκείνου εἰς βασιλέα, ταύτης εἰς ἀγούσταν) μετάταξιν ἀμφοτέρων εἰς τὴν χορείαν τῶν βασιλέων. Πρὸ πάντων ὅμως καὶ τὰ δύο πρωτόκολλα τῆς Βασ. Τάξεως⁶, ἅτινα ἴσχυον κατὰ τὸν χρόνον τῆς συγγρα-

¹) Φωτίου ἐπιστολ. I 16 ἐν P. G. τ. 102 στ. 765. Εἰς τὸν Βασίλειον Α' ἀναφέρεται καὶ ἡ φράσις τοῦ Σουλτίση—Κεδρ. II 200: καὶ βασιλείας τιμῆ καὶ δόξῃ καὶ χρίσματι, ὡς καὶ ἡ παρὰ Φωτίῳ ἐν P. G. τ. 102 στ. 573: ἡ τοῦ ὑψίστου δεξιὰ... καὶ ἐξ αὐτῶν σπαργάνων εἰς βασιλέα τοῦ οἰκείου καὶ περιουσίῳ λαοῦ χρίσαντος. Ἡ ὑπὸ τοῦ J. GOAR, Εὐχολόγιον sive Rituale Graecorum ἔκδ. 2a Venetiis 1730 σ. 726—727 δημοσιευθεῖσα εὐχὴ ἐπὶ προχειρίσει βασιλέως ἀνάγεται εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν δὲν εἶχεν εἰσαχθῆ εἰς τὸ βυζαντινὸν τυπικὸν τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀναγορεύσεως ἡ χρίσις καὶ ἡ ἐν τῇ εὐχῇ ἀπαντῶσα φράσις χρίσαι καταξίωσον τῷ ἐλαίῳ τῆς ἀγαλλιόσεως ἔχει ἀναμφιβόλως μεταφορικὴν σημασίαν (οὕτω καὶ BRIGHTMAN σ. 324), ἐσφαλμένως δὲ συνεδέθη ὑπὸ τοῦ GOAR σ. 730 πρὸς τὴν παρὰ Ψευδο-Κωδινῶ περιγραφὴν χρίσεως αὐτοκράτορος.

²) Τόσον εἰς τὰ βυζαντινὰ κείμενα, ὅσον καὶ εἰς τὴν νεωτέραν βιβλιογραφίαν ἡ μεταξὺ χρίσματος — ὅπερ εἶναι μυστήριον καὶ δι' ἑκ τῶν μὴ ἐπαναλαμβανομένων — καὶ τῆς ἀπλῆς ἀγίας μύρω χρίσεως ὁρολογικὴ διάκρισις δὲν τηρεῖται αὐστηρῶς. Βλ. διὰ τὴν ἀναγκαίαν ἀπὸ δογματικῆς ἐπόψεως διάκρισιν ταύτην Κ. ΛΥΟΒΟΥΝΙΣΤΟΥ, Τὸ μυστήριον τοῦ χρίσματος ἐξ ἐπόψεως κανονικῆς ἐν Ἡ Καινῇ Διδαχῇ τ. 1 (1919) ἰδίᾳ σ. 183—184.

³) W. SICKEL σ. 524, 546 σημ. 80. Ἡ γνώμη του ἐγένετο δεκτὴ καὶ ὑπὸ τῶν R. MAXWELL WOOLLEY, Coronation rites, Cambridge 1915 σ. 179—180, F. DÖLGER, Johannes Kantakuzenos als dynastischer Legitimist ἐν Seminarium Kondakovianum τ. 10 (1938) σ. 25 σημ. 19.

⁴) P. G. τ. 102 στ. 765.

⁵) P. G. τ. 102 στ. 772.

⁶) Κατὰ τὴν ὀρθοτέραν γνώμην (F. DÖLGER ἐν B. Z. τ. 36 (1936) σ. 150 ἐπ.) χρονολογοῦν-

φῆς τοῦ ἔργου (περὶ τὸ 959) καὶ ἐκθέτουν *ex professo* καὶ διὰ μακρῶν ὀλόκληρον τὸ κατὰ τὴν στέφιν ἀκολουθητέον διὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τυπικόν, ἀγνοοῦν παντελῶς τὴν τέλεισι χρίσεως¹. Τὰ χωρία, ἐν οἷς γίνεται μνεῖα περὶ τοῦ αὐτοκράτορος ὡς *χρισθέντος παρὰ Κυρίου, εἰς βασιλέα χρισθέντος* κλπ. μὲ μεταφορικὴν πάντοτε σημασίαν, πολλαπλασιάζονται παρὰ ταῦτα ἐφ' ὅσον χωροῦμεν πρὸς τοὺς ἐπομένους αἰῶνας² καὶ ἀφθονοῦν εἰς τὰ κείμενα ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος καὶ ἔξῃς³, ὁπότε ἔχει συνειδητοποιηθῆ πλήρως ἢ μεταξὺ βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος διάκρισις καὶ εἶναι πλέον κοινὸν κτῆμα ὅτι ὁ δεχόμενος τὰ σύμβολα τῆς βασιλείας μεταίεται εἰς ἰδιαιτέραν τάξιν, εἰς ἰδιαιτέραν κατηγορίαν, δέχεται τὸ χρῖσμα τῆς βασιλείας, καθίσταται χριστὸς Κυρίου. Μὲ τὴν ὀλοκλήρωσιν τῆς ἰδεολογικῆς ταύτης συλλήψεως δύναται ἴσως νὰ συνδεθῆ ἢ εἰς τὸ τελετουργικὸν τῆς στέψεως αὐτοκράτορος εἰσαγωγή ἑτέρας καινοτομίας, τῆς ἀγίω μύρω χρίσεως. Εἶναι βεβαίως ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ὅτι εἰς τὴν καθιέρωσιν ταύτην συνέβαλε τὸ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ μαρτυρούμενον χρῖσμα τῶν βασιλέων ὑπὸ τοῦ ἀρχιερέως⁴. Τοῦτο κατέστη πραγματικότης ἐν Βυζαντίῳ μόνον ὅταν διεμορφώθη τὸ κατάλληλον ψυχολογικὸν κλίμα καὶ προηγήθη μακρὰ ὑπὸ τὸ ἀνωτέρω ἔκτεθεν πνεῦμα ἰδεολογικῆ προετοιμασία⁵.

Διὰ νὰ ὀλοκληρωθῆ ἡ γνῶσις ἡμῶν ἐπὶ τοῦ προβλήματος τῆς ἀνακηρύξεως νέου αὐτοκράτορος ἐν Βυζαντίῳ, πρέπει νὰ ἐξακριβωθῆ, κατὰ τὸ δυνατόν, ποιοὶ παράγοντες ἐπιδροῦν ἀποφασιστικῶς καὶ νὰ καθορισθῆ ἡ συμβολὴ ἑνὸς ἐκάστου. Τὸ ἐγχείρημα δὲν εἶναι εὐχερές, διότι τὸ ὑπάρχον ὕλικόν καταλείπει πολλὰ κενά. Ὡς ἐκ τούτου οὔτε διαχωρίζεται πάντοτε ἐπαρκῶς ἡ δρᾶσις παράγοντός τινος ὡς ἀρμοδίου πολιτειακοῦ ὄργανον ἀπὸ τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἀσκηθείσης εἰς δεδομένην στιγμήν πολιτικῆς ἐπιρροῆς, οὔτε πάλιν διακρίνονται εἰς τὰ κείμενα μέχρι τοῦ Θ' αἰῶνος ὀρολογικῶς καὶ ἐν πολλοῖς οὐσιαστικῶς ἀναγόμεναι καὶ στέψις.

Ἡ ἀπὸ τοῦ 450 καὶ μέχρι τῆς ἀνόδου τῆς ἡρακλειανῆς δυναστείας εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τῆς συγκλήτου ἀνήκουσα ἔξουσία τῆς ἐκλογῆς τοῦ ὑποψηφίου διὰ τὸν χρι-

ται τὸ μὲν κεφ. I 38α, ἀφορῶν τὴν στέφιν αὐτοκράτορος, τὰς πρώτας δεκαετίας τοῦ Θ' αἰῶνος, τὸ δὲ κεφ. I 38β, ἀφορῶν τὴν στέφιν συμβασιλέως, εἰς τὰ μέσα τοῦ Ι' αἰῶνος.

¹) Ὁ ἴδιος ὁ W. SICKEL σ. 548 σημ. 80 δέχεται ὅτι εἰς τὰ ἐν τῇ ἀμέσως ἐπομένῃ σημειώσει παρατεπιμόμενα χωρία τῆς Βασ. Τάξεως ἡ ἔννοια κεῖται μεταφορικῶς.

²) Βασ. Ταξ. 43₁, 281₂₄ - 282₁: *χρισθέντος ἐν ἐλαίῳ ἀγίῳ παρὰ Κυρίου, 368₅: ὡς χρισθεὶς παρὰ Κυρίου, 375₁: τοῦ θεοστέπτον χρισθέντος βασιλέως, 638₁.*

³) Ἀλεξιάς XII 5. 4, Μιχαὴλ Χωνιάτου λόγοι ἐκδ. ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΥ τ. Α', Ἐν Ἀθήναις 1879 σ. 215 (ὁ πρὸ τοῦ πλασθῆναι σε δικαιοῦσας εἰς τὸ βασιλεῖον χρῖσμα Θεός), 222, 257 (ὡς παῖς παρὰ πατρός κληρονομεὶ τὸ στέμμα, τὸ χρῖσμα, τὸν θρόνον, τὸ κράτος), Νικ. Χων. 451₂ (ἐς βασιλέα χρισθέντος Ἰσαακίου), 744₁₃ (εἰς βασιλέα χριστόντι ἄκοντα), 847₅ (διὰ τοὺς Λατίνους), 847₁₁ (Ρωμαῖοι οἱ χριστῶντες ἅμα καὶ τὸν διὰ τάχους καιναίρησοντα τὸν χριστόμενον τῷ νῶ συλλαμβάνοντες...).

⁴) Α' Βασιλ. ιε' 1, ις' 13, Β' Βασιλ. ε' 3.

⁵) Βλ. ἀνάπτυξιν εἰς τὸ κείμενον καὶ τὰ συμπεράσματα τῆς ἐπομένης περιόδου.

ρεύοντα αὐτοκρατορικὸν θρόνον ἔπαυσε νὰ ἰσχύη κατὰ τὴν μέσην περίοδον τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ ὁσημέραι ἐδραιουμένη ἀντίληψις τῆς κληρονομικῆς διαδοχῆς τῆς μοναρχίας εἶχεν ὡς συνέπειαν ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ θέσῃ τέλος εἰς τὴν κατὰ τὴν πρῶτον ἱστορικὴν περίοδον ἐπικρατήσασαν ἀρχὴν τῆς ὑπὸ τῶν πρὸς τοῦτο τεταγμένων παραγόντων ἐκλογῆς τοῦ ὑποψηφίου αὐτοκράτορος, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ καθιερώσῃ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ μέλλοντος διαδόχου ὑπὸ τοῦ κρατοῦντος ἡγεμόνος. Ἐξωθεν ὑποψήφιος ἀνακηρύσσεται αὐτοκράτωρ κατόπιν βιαίας ἀνατροπῆς τοῦ κρατοῦντος μονάρχου, ὅποτε ὁ ἀνατροπεὺς εἴτε ἐπιβάλλεται ὑπὸ τινος τῶν παραγόντων τῆς βυζαντινῆς πολιτικῆς ζωῆς καὶ δὴ τοῦ στρατοῦ ἢ τῆς συγκλήτου ἢ ἐνίοτε τῇ συμπράξει ἀμφοτέρων, εἴτε ἐκμεταλλεύεται τὴν ἐπὶ ἑνὸς τούτων ἐπιρροὴν του καὶ ἐπιτυγχάνει τὴν κατάληψιν τῆς ἐξουσίας. Οὕτως ἱκανὸς ἀριθμὸς αὐτοκρατόρων ἐστηρίχθη ἐπὶ τοῦ στρατιωτικοῦ παράγοντος καὶ ἐπεβλήθη 'δι' αὐτοῦ (Τιβέριος Β', Φιλιππικός, Θεοδόσιος Γ', Λέων Γ', Ἀρτάβαδος, Κωνσταντῖνος Σ' ὡς μονοκράτωρ, Λέων Ε', Νικηφόρος Β' Φωκάς, Ἰσαάκιος Α', Νικηφόρος Γ', ἔτι δ' ἔνιοι στρατηγοί, οἵτινες δὲν ἠξιώθησαν τῆς τελικῆς ἐπιτυχίας, ὡς οἱ Βάρδας Σκληρός, Βάρδας Φωκάς, Γεώργιος Μανιάκης, Νικηφόρος Βασιλάκιος, Νικηφόρος Βρυέννιος). Κατὰ καιροὺς πάλιν καὶ ἡ σύγκλητος κατώρθωσε νὰ ἀποβῇ ὑπολογίσιμος παράγων πολιτικῆς δραστηριότητος καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ τὰς ἀπόψεις της καὶ τοὺς ὑποψηφίους της. Οὕτως ἡ καθαίρεσις τοῦ Ἡρακλωνᾶ καὶ ἡ ἀποκατάστασις τοῦ Κώνσταντος Β' εἰς τὴν ἐξουσίαν ἀνήκουν εἰς τὰ ἐπιτεύγματά της. Πολιτικοὶ ἄρχοντες ἐτάχθησαν ὑπὲρ τῆς ὑποψηφιότητος τοῦ Λέοντος Γ', ὁμὰς πατρικίων ὑπεστήριξε τὸν Νικηφόρον Α'. Ἰδιαιτέρως ζωηρὰ ὑπῆρξεν ἡ ἀνάμιξις καὶ ἡ ἐπιρροὴ τῆς συγκλήτου εἰς τὰς κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα λαβούσας χώραν συχνὰς περὶ τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον ἐναλλαγὰς· τὸ φαινόμενον τοῦτο ἐπανειλημμένως παρατηρεῖται εἰς τὴν βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν, ὡσάκις τὸν θρόνον κατεῖχεν ἀνήλικος ἢ ἀνίκανος αὐτοκράτωρ. Οἱ δῆμοι δὲν φαίνεται νὰ ἀνέπτυξαν αὐτόνομον πολιτικὴν δραστηριότητα, πλὴν ἴσως κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Λεοντίου.

Ἡ συμβολὴ τοῦ κλήρου, ὅστις μέχρι τοῦδε ἐξεπροσωπεῖτο κατὰ τὴν στέψιν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου εἴτε ὡς στεφοδότου εἴτε μόνον διὰ τῆς ἀπαγγελίας τῶν εἰθισμένων εὐχῶν, προσλαμβάνει ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ἰδιαιτέραν σημασίαν¹ ἰδία, ὡς εἰκόσ, ὡσάκις ἡ διαδοχὴ δὲν ἦτο ὁμαλή. Ὁ κληρὸς ἀποβαίνει νῦν ὑπολογίσιμος παράγων κατ' αὐτὴν τὴν ἀναγόρευσιν, ἡ δ' ἀνάμιξις του δὲν περιορίζεται εἰς παρασκησιακὰς ἐνεργείας ὑπὲρ τοῦ Α ἢ Β ὑποψηφίου, ἀλλ' ἐκδηλοῦται κατὰ τρόπον ἔντονον καὶ ἐμφανῆ διὰ τῆς συμμετοχῆς του εἰς αὐτὴν τὴν ἀναφώνησιν τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀναγορευομένου².

¹) Χαρακτηριστικὸν τῆς μέχρι τότε πράξεως, ἀποκλειούσης τὸν κληρὸν, εἶναι χωρίον τοῦ Ψελλοῦ Χρον. II 83: Ἐν τρισὶ δὲ τούτοις τῆς φυλακῆς αὐτοῖς ἰσταμένης, δημοτικῶ πλήθει καὶ συγκλητικῆ τάξει καὶ συντάγματι στρατιωτικῶ...

²) Π.χ. Ἀτταλ. 258: *συνῆλθον εἰς ταυτὸν οἱ τῆς ἀρχιερατικῆς ἀξίας τῶ ἀρχιεροῖσι τούτων καὶ*

Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Θ' αἰῶνος καὶ ἐξῆς, ὅτε ἐσημειώθη ὁ διαχωρισμὸς στέψεως καὶ ἀναγορεύσεως, περὶ οὗ ὁμίλησα ἀνωτέρω, δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν εὐχερέστερον εἰς τὰ κείμενα τὴν εἰς ἑκατέραν προᾶξιν συμμετοχὴν τῶν καθ' ἕκαστον παραγόντων. Διὰ τοὺς Ζ' καὶ Η' αἰῶνας σταχυολογοῦμεν ἐνδείξεις τινάς, αἱ ὁποῖαι δεικνύουσι τὴν ἐπιβίωσιν ὄρισμένων στοιχείων τοῦ παρελθόντος. Ὅταν οἱ τοῦ θέματος τῶν Ἀνατολικῶν ἐπενέβησαν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν τοῦ Κωνσταντίνου Δ', ὁ αὐτοκράτωρ προετίθει νὰ μελετηθῇ τὸ ζήτημα εἰς κοινὴν σύσκεψιν μετὰ τῆς συγκλήτου· τὴν πρότασιν ἀσμένως ἐδέχθησαν οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ στρατοῦ. Βεβαίως οὔτε ὁ αὐτοκράτωρ θὰ εἰσηγεῖτο τοιοῦτόν τι οὔτε ἐκεῖνοι θὰ τὸ ἀπεδέχοντο, ἐὰν ἀπετέλει τι τὸ ἄηθες καὶ ξένον εἰς τὸν πολιτικὸν βίον τῆς ἐποχῆς. Ἐκ τῶν πληροφοριῶν τοῦ Ἀγαθῶνος καθ' ὅς ἢ μὲν ἄνοδος τοῦ Φιλιππικοῦ ἐγένετο *δίχα τινὸς ἐννόμου δοκιμασίας τε καὶ ψηφίσματος*¹⁾, ἐνῶ ἢ τοῦ Ἀναστασίου Β' *ψήφῳ τινὶ καὶ δοκιμασίᾳ*²⁾, συνάγεται ὅτι ἐτηρεῖτο ὄρισμένη διαδικασία μὲ συμμετοχὴν τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ στρατοῦ, ἔτι δὲ τῶν δήμων. Τὴν συμπαραστάσιν τῶν παραγόντων τούτων ἐπικαλεῖται ὁ Λέων Δ' διὰ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ υἱοῦ τοῦ Κωνσταντίνου Γ' εἰς συμβασιλέα.

Τὴν ἔλλειψιν εἰδικοῦ πρωτοκόλλου, παραδίδοντας τὸ κατὰ τὸν Ζ' καὶ Η' αἰῶνα ἰσχύσαν τυπικὸν τῆς στέψεως, ἀναπληροῖ τοῦτο μὲν τὸ ἐκτενὲς κεφάλαιον I 43a τῆς Βασιλείου Τάξεως, τοῦτο δὲ ἢ ὑπὸ τοῦ J. Goar δημοσιευθεῖσα *εὐχὴ ἐπὶ προχειρίσει βασιλέως*³⁾. Τὸ πρῶτον, χρονολογούμενον ἀκριβῶς τὴν 2 Ἀπριλίου 769' καὶ περιέχον τὸ πρωτόκολλον τῆς ἀνακηρύξεως καίσαρος, ἐπιτρέπει νὰ σχηματίσωμεν εἰκόνα τῆς στέψεως συμβασιλέως, δεδομένου ὅτι αἱ δύο τελεταὶ παρουσιάζουν πολλὰ τὰ κοινὰ καί,

πατριάρχῃ Κοσμῷ... καὶ τῷ Βοτανειάτῃ τὴν νικητήριον ψήφον ἐπὶ τῷ ἄρχειν βασιλικῶς προσετίθεισαν..., 270, 298· Σκυλ. - Κεδρ. II 733: *πάν τὸ ἐν αὐτῇ ἐξείρετον, ὅσον τε ἐν ἄρχουσι καὶ ὅσον ἐν ἀστικοῖς καὶ δημοτικοῖς, ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ τῆς ἐκκλησίας ἔκκριτον, κοινῇ συνελθόντες εἰς τὸν περιπύστον τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας νεόν, ... ἀναγορεύουσι τὸν Βοτανειάτην αὐτοκράτορα, προεξάρχοντος τούτων τοῦ πατριάρχου θεουπόλεως μεγάλης Ἀντιοχείας τοῦ ὀνομαζομένου Αἰμιλιανοῦ καὶ τοῦ μητροπολίτου Ἰκονίου Ζωναράς III 719, Νικηφ. Βρυεν. 117 - 118, 120.*

¹⁾ Παρὰ MANSI τ. XII στ. 192.

²⁾ Παρὰ MANSI τ. XII στ. 193.

³⁾ J. GOAR, *Εὐχολόγιον sive Rituale Graecorum* ἐκδ. 2a. Venetiis 1730 σ. 726 - 727. Πρβλ. Brightman σ. 384.

⁴⁾ Τὸ πρωτόκολλον ἀνάγεται εἰς τὴν ἀνακήρυξιν ὡς καισάρων τῶν Χριστοφόρου καὶ Νικηφόρου ὑπὸ τοῦ πατρὸς των Κωνσταντίνου Ε', ἧς σύντομος μνεῖα, περιέχουσα ὅμως πᾶν τὸ οὐσιῶδες, παρὰ Θεοφάνει 443 - 444· πρβλ. Νικηφ. Ἰστ. 77, Λέοντα Γραμμ. 188, Σκυλ. - Κεδρ. II 16, Ζωναράν III 278. Διὰ τὴν ταύτισιν τοῦ κεφαλαίου καὶ τὴν χρονολόγησιν εἰς τὸ ἔτος 769 βλ. CH. DIEHL, *Quelques passages du Livre des Cérémonies en Études byzantines*, Paris 1905 σ. 293 - 306 καὶ G. OSTROGORSKY, *Die Chronologie des Theophanes im 7. und 8. Jahrhundert en Byzant. - Neugriech. Jahrbt.* τ. 7 (1928/1929) σ. 20. Διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ κεφ. I 43β (σ. 222₄ - 225₁₃), σκοποῦντος κυρίως τὴν ἀναγραφὴν τῶν ἐπὶ τῇ χειροτονίᾳ καίσαρος ἀναφωνήσεων ἀλλὰ περιέχοντος ὡσαύτως καὶ τὸ κύριον μέρος τῆς τελετῆς, βλ. G. OSTROGORSKY - E. STEIN, *Krönungsordnungen* σ. 224 - 233, A. VOGT, *Constantin VII Porphyrogenète Le livre des cérémonies II, Commentaire*, Paris 1940 σ. 47 - 50 καὶ ὁρθότερον F. DÖLGER ἐν B. Z. τ. 36 (1936) σ. 155 - 157.

ὡς ὀρθῶς διεπίστωσεν ὁ R. Guiland¹, τὸ κεφ. I 43a ἀποτελεῖ εὐρυτέραν ἀνάπτυξιν τοῦ κεφ. I 95 τῆς Βασ. Τάξεως, ἀναφερομένου, ὡς γνωστόν, εἰς τὴν ἀνάδειξιν τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α' εἰς αὐτοκράτορα. Τὸ δεύτερον κείμενον περιέχει πλὴν τῶν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου ἀπαγγελλομένων εὐχῶν καὶ σύντομον περιγραφὴν τῆς περιβολῆς τῶν βασιλικῶν συμβόλων χλαμύδος, φίβλας, στέμματος κατὰ τὴν στέψιν ἀφ' ἑνὸς μὲν αὐτοκράτορος πρὸς πλήρωσιν χηρεύοντος θρόνου, ἀφ' ἑτέρου δὲ υἱοῦ, θυγατρὸς ἢ συζύγου τοῦ κρατοῦντος μονάρχου. Τὰ ὑπὸ τοῦ κειμένου τούτου, ἀναγομένου εἰς τὸν Η' αἰῶνα, παραδιδόμενα στοιχεῖα συμφωνοῦν ἀπολύτως πρὸς τὰ ἀντίστοιχα τμήματα τοῦ περιέχοντος τὴν ἀνακήρυξιν εἰς καίσαρα πρωτοκόλλου τῆς Βασ. Τάξεως (κεφ. I 43a), ἔτι δὲ πρὸς τὰ αὐτόθι κατακεχωρισμένα πρωτόκολλα ἐκ τῶν Θ' καὶ Ι' αἰώνων, ἀφορῶντα τὴν στέψιν τῶν βυζαντινῶν ἡγεμόνων.

Διὰ τὴν ἔκθεσιν τῶν κατὰ τὴν στέψιν λαμβάνω ὡς βάσιν τὸ κεφ. I 43a τῆς Βασ. Τάξεως. Ὁρισμένοι τύποι, ἀποτελοῦντες νῦν ἀπλὴν ἐπιβίωσιν οὐσιωδῶν ἄλλοτε στοιχείων τῆς ὅλης τελετῆς, ὑπενθυμίζουσι τὸν ἀμιγῆ ὡς τότε κοσμικὸν χαρακτήρα τῆς ἀναγορεύσεως — στέψεως, ὡς ἐπίσης τὴν κατὰ τὸ παρελθὸν μὲ τὴν ἄνοδον νέου αὐτοκράτορος συνδεομένην προβολὴν πολιτικῶν αἰτημάτων. Οὕτω τῆς ἐπικρατούσης κατὰ τοὺς Ε' καὶ Σ' αἰῶνας συνηθείας κατὰ τὸ ἀμέσως προηγούμενον τῆς ἀναγορεύσεως ἡγεμόνος στάδιον νὰ προβάλλῃ ὁ λαὸς δι' ὁμαδικῶν ἐκδηλώσεων τὰ αἰτήματά του², εὐρίσκειται ἀκόμη ἀπλήρησις εἰς τὸ πρωτόκολλον τοῦ Η' αἰῶνος. Ὑπάρχει βεβαίως μεγάλη διαφορὰ μεταξὺ τοῦ θορυβώδους τρόπου καθ' ὃν διευτυποῦντο κατὰ τοὺς Ε' καὶ Σ' αἰῶνας τὰ λαϊκὰ αἰτήματα, ἀπὸ τῆς κατὰ τὸν Η' αἰῶνα πλήρους σεβασμοῦ καὶ δέους παρακλήσεως πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ἀλλὰ πάντως, ἔστω καὶ ὑπὸ τὴν ἐξησθενημένην ταύτην μορφήν, ἐξακολουθεῖ διατηρουμένη ἡ συνήθεια. Ὁ αὐτοκράτωρ πρὸ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ καίσαρος ἐρωτᾷ τὸν χάριν τῆς τελετῆς συγκεντρωθέντα λαόν, μήπως ἔχη νὰ ὑποβάλλῃ παράκλησιν τινα³. Καίτοι εἶναι εἰλημμένη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐκ τῶν προτέρων ἢ ἀπόφασις καὶ ἔχει προκαθορισθῆ ὑπὸ τούτου ὁ χρόνος τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ καίσαρος διατηρεῖται ὑποτυπωδῶς ἢ παρέμβασις τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ στρατοῦ καὶ τὸ κεφ. I 43a ἄρχεται διὰ τῆς φράσεως: *Αἴτησις γίνεται τῆς συγκλήτου καὶ πάντων τῶν στρατευμάτων καὶ ὅτε κελεύουσιν οἱ δεσπότες, τῆς ὑποσχέσεως γενομένης, τῇ ἁγίᾳ κυριακῇ τῆς ἁγίας ἀναστάσεως γίνεται οὕτως*⁴. Τὸ αἶτημα ἐπαναλαμβάνεται ὑπὸ τῶν εἰς τὸ τριβουνάλιον τῆς ἀραίας ἔξωθεν τῶν ἰθ' ἀκουβίτων συγκεντρωθέντων κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς τελετῆς στρατευμάτων, πρὸς ἃ ἀπαντᾷ ὁ αὐτοκράτωρ εἴτε προσωπικῶς εἴτε δι' ἀντιπροσώπου⁵. Εἰς τὸ τρίκλινον τῶν ἰθ' ἀκουβίτων δέχεται ὁ αὐτο-

¹) R. GUILLAND, Delphax σ. 293 ἐπ. Βλ. ἄνωτ. σ. 47 ἐπ.

²) Βασ. Ταξ. 418₁₀, 420₁₁₋₂₀, 427₁₋₃.

³) Βασ. Ταξ. 219₅₋₈.

⁴) Βασ. Ταξ. 217₂₀ - 218₁.

⁵) Βασ. Ταξ. 218₂₋₇: *προέρχονται τάχιον πάντες οἱ ἄρχοντες καὶ τὰ στρατεύματα... καὶ εὐφη-*

κράτωρ τοὺς ἀνωτάτους ἀξιωματούχους κατὰ βῆλον κατὰ τὴν εἰωθυῖαν τάξιν, καθιστᾷ γνωστὴν τὴν πρόθεσιν τοῦ διὰ τὴν ἐπικειμένην ἀνακήρυξιν τοῦ καίσαρος καὶ λαμβάνει τὴν συναίνεσιν τῶν¹.

Τὸ δεύτερον μέρος τῆς τελετῆς διεξάγεται εἰς ἀνοικτὸν χώρον, τὸ τριβουνάλιον τῶν ἰθ' ἀκουβίτων, κείμενον πρὸ τοῦ ὁμωνύμου τρικλίνου. Ἐκεῖ ἔχουν συγκεντρωθῆ τὰ σκῆπτρα καὶ τὰ λάβαρα καὶ πάντα τὰ σκευῆ καὶ ὁ σταυρός... καὶ πᾶς ὁ λαός...². Ἐπὶ ἀντιμυσίου ἔχουν τοποθετηθῆ αἱ χλαμύδες, αἱ πόρπαι καὶ τὰ καλύμματα τῆς κεφαλῆς, τὰ λεγόμενα *καισαρίκια*³. Οἱ βασιλεῖς (ἐνταῦθα νοοῦνται ὁ Κωνσταντῖνος Ε' καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Λέων Δ'), συνοδευόμενοι ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, ἔρχονται εἰς τὸ τριβουνάλιον καὶ ἀνέρχονται μετ' αὐτοῦ εἰς τὸ ἡλιακόν, εἶδος ἐξώστου. Ἐκατέρωθεν τούτου ἴστανται ἐπὶ τῶν βαθμίδων τοῦ τριβουναλίου οἱ συγκλητικοί⁴. Κατ' ἐντολὴν τοῦ αὐτοκράτορος προσέρχονται οἱ ὑποψήφιοι καίσαρες. Ὁ πατριάρχης μετὰ τὴν ἀπαγγελίαν εὐχῆς παραδίδει τὰ χλανίδια καὶ τὰς πόρπας εἰς τοὺς βεστήτορας, οἱ ὅποιοι βοηθοῦν τὸν αὐτοκράτορα νὰ ἐνδύσῃ τοὺς καίσαρας⁵. Οἱ κράκται καὶ ὁ λαὸς ἀναφωνοῦν *εὐτυχῶς*⁶. Ὁ πατριάρχης μετὰ δευτέραν εὐχὴν δίδει τὸ καισαρίκιον εἰς χεῖρας τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις, ἀφοῦ τὸ ἀσπασθῆ ὁ ἴδιος καὶ οἱ καίσαρες, ἐπικαλούμενος τὸ ὄνομα τῆς ἁγίας Τριάδος, τοποθετεῖ τούτο εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ χειροτονουμένου καίσαρος καὶ εὐθὺς ἀνακράζουσι τὰ μέρη καὶ πᾶς ὁ λαὸς τρεῖς φιλλικήσιμε⁷. Ὁ πατριάρχης περιορίζεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν ἱερατικῶν καθηκόντων, ἅτινα, προκειμένου περὶ τῆς βασιλικῆς στέψεως, προσδιορίζονται ἀκριβέστερον εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ J. Goar δημοσιευθὲν κείμενον. Μετὰ δευτέραν εὐχὴν λαμβάνει ἐκ τοῦ ἀντιμυσίου τὸ στέμμα ὁ πατριάρχης καὶ κρατῶν αὐτὸ ταῖς δυοῖς χερσὶ στέφει αὐτὸν λέγων. εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. καὶ τοῦτο μὲν γίνεται ὅτε ὁ βασιλεὺς στέφεται. ὅτε δὲ ἐστὶν υἱὸς ἢ θυγάτηρ, τὸ στέμμα οὐκ ἐπιτίθησιν ὁ πατριάρχης, ἀλλ' ἐπιδίδωσιν αὐτὸ τῷ βασιλεῖ. κάκεινος στέφει αὐτούς⁸.

Ἐπολείπεται ἀκόμη νὰ ἐρευνηθῆ τὸ ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος καὶ μέχρι τέλους τῆς μέσης βυζαντινῆς περιόδου ἰσχύσαν τυπικόν· ἀλλ' ἐνῶ διὰ τὴν στέψιν τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀπλοῦν, διότι εἰς τὴν Βασ. Τάξιν περιλαμβάνεται πρωτόκολλον, ἀναφερόμενον εἰς τὴν

μοῦσι τοὺς βασιλεῖς... καὶ αἰτοῦνται διὰ τὸν καίσαρα καὶ λαμβάνουσιν ἀπόκρισιν... καὶ σιωπῶσιν. Πρβλ. CH. DIEHL, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 304 ἑπ.

¹) Βασ. Τάξ. 218⁷-17.

²) Βασ. Τάξ. 218¹⁷-23.

³) Βασ. Τάξ. 218²³-219¹, 219¹⁰-13. Πρβλ. J. GOAR ἐνθ' ἄνωτ. σ. 726.

⁴) Βασ. Τάξ. 219¹-6.

⁵) Βασ. Τάξ. 219 καὶ J. GOAR ἐνθ' ἄνωτ. σ. 726-727.

⁶) Βασ. Τάξ. 219⁸-220⁹.

⁷) Βασ. Τάξ. 220⁹-221⁴.

⁸) J. GOAR ἐνθ' ἄνωτ. σ. 727.

στέψιν συμβασιλέως καὶ ἕτερον εἰς τὴν τοῦ αὐτοκράτορος, διὰ τὴν ἀναγόρευσιν εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ στηριχθῶμεν ἐπὶ μεμονωμένων καὶ ἄνευ συνοχῆς πληροφοριῶν. Νομίζω ὅμως ὅτι πρέπει νὰ διακριθῇ, ἂν ἡ ἀναγόρευσις εἶναι ἐπιστέγασμα ἐπαναστατικῆς δράσεως ἢ ἂν δι' αὐτῆς ὁ ἤδη ἐστεμμένος, ἀπλοῦς βασιλεὺς μετὰγεται εἰς τὴν θέσιν αὐτοκράτορος.

Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν οἰοσδήποτε ἐπαναστάτης, εὐθύς ὡς τύχη τῆς τυπικῆς ἀναφωνήσεως τοῦ *δεῖνα βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος* πολλά τὰ ἔτη, εἴτε ἐκ στρατιωτῶν καὶ μόνων σύγκεινται οἱ ἀναφωνοῦντες αὐτὸν ὀπαδοὶ του εἴτε ἐκ συγκλητικῶν εἴτε ἐκ τοῦ πολλοῦ πλήθους, καὶ κατορθώσῃ νὰ ἐπιβληθῇ στρατιωτικῶς καὶ πολιτικῶς, γίνεται κύριος τοῦ θρόνου. Τὴν διάκρισιν ταύτην μετὰ τῆς τυπικῆς ἀναγορεύσεως διὰ τῆς ὡς ἄνω ἀναφωνήσεως καὶ τῆς ἀναγκαιούσης πρὸς ὀλοκλήρωσιν τῆς κτήσεως τῆς αὐτοκρατορικῆς ιδιότητος ἀσκήσεως καὶ τῆς πραγματικῆς πολιτειακῆς ἐξουσίας ἀπληρεῖ πληροφορία τῶν χρονογράφων, φερομένη ὡς πρόγνωσις περὶ τοῦ ἐπαναστάτου Θωμᾶ (ἔτ. 821), καθ' ἣν οὗτος *ἐπιτεύξεται μὲν ἀναρρήσεως, οὐ μὴν γε καὶ βασιλείας*¹, ἢ *εὐφημίας μόνης καὶ ἀναρρήσεως μετασχών, οὐδόλως εὐδοκωθήσεται*² ἤτοι καίτοι ὁ ἐπαναστάτης θὰ ἐπιτύχῃ τὴν *εὐφημίαν* καὶ τὴν *ἀνάρρησιν*, συνισταμένην κατὰ τὰ λεχθέντα εἰς τὴν καθ' ὠρισμένον τύπον ἀναφώνησιν τοῦ ὀνόματός του, δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ ἀποκτήσῃ τὴν ἀπαιτουμένην ἰσχὺν διὰ νὰ ἡγηθῇ τῆς αὐτοκρατορίας. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι χρησιμοποιοῦνται οἱ ὄροι *εὐφημία, ἀνάρρησις*, ἤτοι οἱ κατ' ἐξοχὴν δηλοῦντες τὴν ἀναφώνησιν τοῦ ὀνόματος τοῦ φερομένου πρὸς κατάληψιν τοῦ θρόνου προσώπου καὶ οὐχὶ ἡ ξένη πρὸς τὸ δικαίωμα τῆς ἀσκήσεως ἐξουσίας *στέψις*.

Ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς φύσεώς της ἡ ἀναγόρευσις δύναται νὰ πραγματοποιηθῇ εἰς οἰοδήποτε χωρὸν. Οὕτω γνωρίζομεν ὅτι ἀναγορεύσεις ἔλαβον χώραν ἐν μὲν Κωνσταντινουπόλει εἰς τὸν Ἰππὸδρομον (Λεόντιος, Μιχαὴλ Α'), τὴν Ἁγίαν Σοφίαν (Ἀναστάσιος Β', Θεοδώρα τῷ 1042), τὸ πρὸ τῆς πόλεως τριβουνάλιον (Λέων Ε'), τὰ ἀνάκτορα (Νικηφόρος Α', Μιχαὴλ Β', Ἰωάννης Α' Τζιμισκῆς, Μιχαὴλ Δ', Θεοδώρα τῷ 1055, Μιχαὴλ Ζ'), εἰς δὲ τὰς ἐπαρχίας ἐν Κρήτῃ (Τιβέριος Β'), Χερσῶν (Φιλιππικός), Ἀδραμυτιῶ (Θεοδόσιος Γ'), Μικρᾷ Ἀσίᾳ γενικῶς (Λέων Γ', Ἀρτάβασδος, Βαρδάνης, Νικηφόρος Β', Βάρδας Φωκᾶς, Βάρδας Σκληρός, Ἰσαάκιος Α', Νικηφόρος Γ' Βοτανειάτης), ἐν Ἰταλίᾳ (Γεώργιος Μανιάκης), Ἀδριανουπόλει (Λέων Τορνίκης, Νικηφόρος Βρυέννιος), δυτικαῖς ἐπαρχίαις (Νικηφόρος Βασιλάκιος).

Ὅταν ὅμως πρόκειται νὰ ἀνακηρυχθῇ ἡδη ὑπάρχων συμβασιλεὺς εἰς αὐτοκρά-

¹) Σουλ. - Κεδρ. II 50 σημ.

²) Θεοφ. Συνεχ. 8. Πρβλ. Ζωναρᾶν III 320, 340, Γενεσ. 9. Βλ. ἐπίσης περὶ τοῦ Βαρδάνη, ἐπαναστατήσαντος ἐπὶ Νικηφόρου Α': *ὄθεν ἀναρρηθεὶς δημοσίᾳ φωνῇ βασιλεὺς* (Θεοφ. Συν. 9) καὶ τῶν ἐπαναστατῶν Λέοντος Τορνίκη: *εὐφημίας αὐτὸν ἀντίκα βασιλικῆς καὶ ἀναρρήσεως κατηξίωσαν* (Ζωναρᾶς III 627) καὶ Νικηφόρου Βρυέννιου: *καὶ τὴν εὐφημίαν καὶ τὴν ἀνάρρησιν δέξασθαι* (Σουλ. - Κεδρ. II 728).

τορα, ἡ ἀναγόρευσις αὐτοῦ ὀργανοῦται ἐπισήμως ἐκ τῶν ἄνω τῆ συμμετοχῆ ὅλων τῶν παραγόντων τοῦ βυζαντινοῦ πολιτεύματος. Τὴν πληρεστέραν εἰκόνα παρέχουν τὰ προμνημονευθέντα χωρία τῶν Γενεσίου 77 - 78 καὶ Σκυλίτση II 139 ἐπ' εὐκαιρία τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Μιχαὴλ Γ' καὶ τῆς Θεοδώρας καὶ αἱ σύντομοι ἱστοριογραφικαὶ εἰδήσεις περὶ τῆς τοῦ Βασιλείου Α' καὶ τῶν ἀνηλικῶν τέκνων τοῦ Ρωμανοῦ Β'. Ἐξ αὐτῶν συνάγεται ὅτι ὁ ἥδη βασιλεὺς καὶ ὑποψήφιος αὐτοκράτωρ καὶ ὅταν ἀκόμη εἶναι ἐνήλικος δὲν συγκαλεῖ ὁ ἴδιος τοὺς περὶ ὧν πρόκειται παράγοντας ἀλλ' ἀναθέτει τὴν σύγκλησιν αὐτῶν εἰς ἀνώτατον ἀξιωματοῦχον τοῦ κράτους. Ρητῶς παραδίδεται ὑπὸ τῶν πηγῶν ὅτι ὁ Βασίλειος προσέταξε . . . τῷ ὑπάρχῳ Μαρριανῶ, υἱῷ Πετρωνᾶ, ἀνελεθεῖν ἐν τῷ φόρῳ καὶ ἀναγορεῦσαι αὐτὸν μετὰ παντὸς τοῦ λαοῦ μόνον βασιλέα¹. Τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Σταυρακίου ἐπεμελήθη ὁ πατρικίος καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν Στέφανος καὶ ὁ μάγιστρος Θεόκτιστος, τῆς τοῦ Μιχαὴλ Γ' καὶ τῆς Θεοδώρας ὁ πατρικίος Θεόκτιστος καὶ ὁ πρωτομάγιστρος Μανουὴλ, ἐπίτροποι τοῦ ἀνηλικίου βασιλέως, ἐνῶ εἰς τὴν τοῦ Βασιλείου Β' καὶ Κωνσταντίνου Ι' φαίνεται ὅτι ἐπροωστάτησεν ὁ πατριάρχης Πολύευκτος. Προκύπτει ἐπίσης ὅτι τὸ σύνθημα τῆς ἀναφωνήσεως δίδεται κατόπιν καταλλήλου προσλαλιάς ἐκ τῶν ἄνω, καὶ ὡς φαίνεται, ὑπὸ τοῦ ἔχοντος τὴν ἐπιστασίαν τῆς τελετῆς². Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ συγκεντρωθεὶς λαὸς λαμβάνει ἐπισήμως γνῶσιν τῆς περὶ τὸ πρόσωπον τοῦ ἡγεμόνος ἐπερχομένης μεταβολῆς, ἣτις τότε μόνον ἀποκτᾷ νομικὴν ὑπόστασιν, ὅταν ὀλοκληρωθῆ διὰ τῶν ἀναφωνήσεων τοῦ συνηθροισμένου ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ πλήθους. Τῆς ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας ἀναγορεύσεως χωρὸς τελέσεως μαρτυρεῖται ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Φόρος (Βασίλειος Α') καὶ ὁ Ἰππόδρομος (Μιχαὴλ Γ' - Θεοδώρα).

Ἐξ ἄλλου καὶ ὁ πατήρ αὐτοκράτωρ ἠδύνατο πρὸ τοῦ θανάτου του νὰ προβῆ εἰς τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ ἥδη συμβασιλέως υἱοῦ του εἰς αὐτοκράτορα, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν τὴν ἄνοδον τοῦ Ρωμανοῦ Β' ἀφορώντων χωρίων, ὧν πλέον διαφωτιστικὸν τὸ τοῦ Συνεχ. Θεοφ. 466: *ἐπεὶ δὲ τὰ τελευταῖα πνέων ὠρᾶτο ὁ πορφυρογέννητος Κωνσταντίνος, Ρωμανὸν τὸν υἱὸν αὐτοῦ αὐτοκράτορα βασιλέα ἐποίησε*. Ὁ οὕτως ἀναδειχθεὶς αὐτοκράτωρ ἐκέκτητο ἥδη, ἐκ τῆς προτέρας αὐτοῦ ιδιότητος ὡς βασιλέως, πάντα τὰ σύμβολα τῆς βασιλείας καὶ ἐπομένως οὐδενὸς ἄλλου ἐδεῖτο.

Ἐκ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ἀφθονοῦν παραδείγματα, καθ' ἃ ἀνακηρύσσεται τις ἀπ' εὐθείας αὐτοκράτωρ-βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ ἥδη ὑπάρχοντος, εὐρισκομένου εἰς τὰς τελευταίας στιγμὰς τῆς ζωῆς του (Ρωμανὸς Γ', Μιχαὴλ Γ', Κωνσταντίνος ΙΒ' Δούκας) ἢ ὑπὸ τῆς ἐχούσης αὐτοκρατορικὴν δικαιοδοσίαν ἀγούσης εἴτε συζευγνύμενος ταυτοχρόνως μετ'

¹) Συνεχ. Γεωρ. μον. 839, Λέων Γραμμ. 253.

²) Γενεσ. 77 - 78: *ἐκεκράγει* (sc. ὑπὸ τοῦ πρωτομαγίστρου Μανουὴλ) *γὰρ διαρρήδην* «Μιχαὴλ τε καὶ Θεοδώρας τὰ ἔτη πρὸς πλεῖστον ὀδεύσειεν». ὡς δὲ ταύτης τῆς ἀναρρήσεως διενήχθητο (sc. οἱ συγκεντρωθέντες διὰ τὴν ἀναγόρευσιν), *ἐπλήσθησαν ἀθυμίας καὶ πολυειδοῦς ἐνεφορήθησαν θλίψεως, ἀλλ' ὁμως τὸ προσταγὲν ἐξεπλήρου*.

αὐτῆς (Μιχαὴλ Δ', Κωνσταντῖνος ΙΑ', Ρωμανὸς Δ'), εἴτε υἱοθετούμενος παρ' αὐτῆς (Μιχαὴλ Ε'). Ἡ ἀναγόρευσις λαμβάνει χώραν εἰς τὰ ἀνάκτορα.

Ὁ ἐπιτυγχάνων τὴν ἀναγόρευσιν δι' ἐπαναστατικῆς ἐνεργείας ἐπειδὴ δὲν διέθετε πάντοτε τὸν ἀναγκαῖον χρόνον διὰ τὴν τύχην ἀμέσως καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς στέψεως, ἐπεθύμει δέ, ὡς φυσικόν, τὴν περιβληθῆ κατ' αὐτὴν τὴν πορφύραν καὶ τὸ διάδημα, ὡς συνέβαινε διὰ τοὺς νομίμως ἀνερχομένους τὸν θρόνον ἡγεμόνας, περιορίζετο τὴν στιγμὴν τῆς ἀναγορεύσεως τὴν ἀλλάσσειν τὰ κοινὰ ὑποδήματα, ἅτινα ἔφερε, δι' ἐρυθρῶν. Ὡς διαπιστοῦται ἐκ τῶν ἐν τῇ Βασ. Τάξει παλαιότερων πρωτοκόλλων ἐκ τοῦ Ε' καὶ Σ' αἰῶνος, ἡ περιβολὴ τῆς πορφύρας καὶ τοῦ διαδήματος ἔχει ἐπισημότερον χαρακτῆρα ἢ τῆς λοιπῆς βασιλικῆς στολῆς. Ἡ διατύπωσις μάλιστα τοῦ εἰς τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Ἀναστασίου Α' ἀναφερομένου πρωτοκόλλου εἶναι ἰδιαιτέρως χαρακτηριστικὴ. Καθ' ἃ ἐν αὐτῷ λέγεται, ὁ Ἀναστάσιος ἐφόρεσεν στιχάριον διβητήσιον αὐρόκλαβον καὶ ζωνάριον καὶ τουβία καὶ καμπάγια βασιλικά καὶ εἰσηλθεν εἰς τὸ κάθισμα γυμνός¹: χαρακτηρίζεται ἐν ἄλλαις λέξεσι γυμνός, ἐπειδὴ δὲν εἶχεν εἰσέτι περιβληθῆ τὴν πορφύραν καὶ τὸ διάδημα, καίτοι ἔφερε κατὰ τὰ λοιπὰ τὴν βασιλικὴν περιβολήν. Εἰς τὴν μέσσην βυζαντινὴν περίοδον, ἰδιαιτέρως δ' ἀπὸ τοῦ Ι' αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς, τὸ ἐρυθρὸν ὑπόδημα καταλαμβάνει ἰδιαιτέραν θέσιν μεταξὺ τῶν βασιλικῶν συμβόλων εἰς τρόπον, ὥστε ὁ Λέων διάκονος τὴν λέγει περὶ τούτου: ὁ... τῆς βασιλείας παράσημον μέγιστον πέφυκεν².

Καίτοι κατὰ κανόνα ὁ κατόπιν ἐπαναστατικῆς ἐνεργείας ἀναγορευθεὶς ἐδέχετο τὸ διάδημα ἐπισήμως κατὰ τὴν στέψιν³, πραγματοποιουμένην συνήθως μετὰ βραχὺ χρονικὸν διάστημα, ἅπαντοῦν μαρτυρία, καθ' ἃς ὁ ἐπαναστάτης περιεβλήθη ἕξ ἀρχῆς καὶ πρὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς στέψεως τὸ βασιλικὸν τοῦτο σύμβολον. Αὐταὶ ἀναφέρον-

¹) Βασ. Τάξ. 423.

²) Λέων διακ. 41. Κατὰ τὴν αὐθεντικὴν ἀφήγησιν τῆς Βασ. Τάξεως 434, ὁ Νικηφόρος Β', εὐθύς ὡς ἀνεκνήρυχθη εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτοκράτωρ, οὐ μὴν δὲ ἐφόρεσεν στέμμα ἢ ἄλλην τιὰ βασιλείου ἐσθῆτα, εἰ μὴ μόνον τὰ ὑποδήματα ἐναλλάξας ρούσα ἤτοι κόκκινα. Ὁ Ψελλός, Χρον. II 144 καυχώμενος διὰ τὴν συμβολὴν τοῦ εἰς τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Κωνσταντίνου ΙΒ', λέγει: ἐπὶ τοῦ θρόνου τε καθίζω (sc. τὸν Κωνσταντῖνον ΙΒ') τοῦ βασιλείου καὶ τοῖς φοινικοῖς τέως ὑποδήμασι τοὺς πόδας ἀρμόζω. Χαρακτηριστικὰ εἶναι ἐπίσης δύο μικρὰ ἐπεισόδια, ἀποδίδοντα ἄριστα τὴν ἐπικρατοῦσαν ἀντίληψιν. Εἰς γενομένην πρὸς τὸν Βάρδαν Σκληρὸν πρότασιν νὰ παραιτηθῆ τῶν ἐπὶ τοῦ θρόνου βλέψεων, ἀγατείνας τὸν δεξιὸν πόδα καὶ τὸ κοκκοβαφὲς δειξάς πεδίλον, ἀδύνατον, ὡ ἀνθρώπου, ἔφη, τὸν τοῦτο ἅπαξ περιβαλλόμενον ἐπ' ὄψει πολλῶν ραδίως ἀποβαλεῖν (Σκυλ. - Κεδρ. II 420, Ζωναρᾶς III 541). Ὁ αὐτὸς στρατηγός, ὅταν μετὰ πολυτελεῖς ἀγῶνας ἠναγκάσθη νὰ συνδιαλλαγῆ μὲ τὸν Βασίλειον Β', κατὰ τὴν ὀρισθεῖσαν συνάντησιν τὰ μὲν ἄλλα παράσημα τοῦ κράτους ἀπέθετο, οὐ μὲντοι γε καὶ τοὺς πόδας τοῦ φοινικοβαφοῦς πεδύλου ἐγύμνωσεν... (Ψελλ. Χρον. I 17, Ζωναρᾶς III 556). Ἄλλαι μαρτυρίαι παρὰ Λέοντι διακ. 90, 113, Ζωναρᾶ III 440, 540, Ἀτταλ. 247, Νικηφ. Βρυεν. 113. Διὰ τὴν σημασίαν τῶν ἐρυθρῶν πεδύλων βλ. TREITINGER, Reichsidee σ. 25 σημ. 74 καὶ διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν ΚΟΥΚΟΥΛΕ, Βίος τ. Δ' (1915) σ. 410.

³) Λέων διακ. 98: εἴθισται γὰρ τοὺς νέον τῆς Ρωμαϊκῆς ἡγεμονίας προσεπιβαίοντας, ἐπὶ τε τὸν ἄμβωνα τοῦ νεῶ ἀνιέναι καὶ πρὸς τοῦ κατὰ καιροῦς ἱεράρχου εὐλογεῖσθαι τε καὶ τῷ βασιλεῖ στέφει ταισιῦσθαι τὴν κεφαλὴν.

ται εἰς τοὺς μετὰ τὰ μέσα τοῦ Γ' αἰῶνος ἐπαναστάτας καὶ δὴ ἐκείνους, οἵτινες τελικῶς δὲν ἐπεκράτησαν. Τὰ κείμενα ὁμιλοῦν ἀορίστως περὶ ταινίας, διαδήματος, στέφους, χωρὶς νὰ προσδιορίζουν ἐκάστοτε τίς ὁ ἐπιθέτων ταῦτα¹· μόνον εἰς τὴν περιπτώσει τοῦ Γεωργίου Μανιάκη ὁ Σκυλίτης Π 548 σημειοῖ: *αὐτὸς δὲ αὐτῶν διάδημα περιθεῖς καὶ τὰ τῆς βασιλείας παράσημα ἀναλαβών*. Ὁ ἐπαναστάτης δὲν ἐσκόπει προφανῶς νὰ ἀντικαταστήσῃ διὰ τῆς πράξεως ταύτης τὴν ἐκκλησιαστικὴν στέψιν ἀλλ' εἶχε τὴν πρόθεσιν, εὐθύς ὡς αἱ συνθῆκαι ἤθελον ἐπιτρέψει, νὰ στεφθῆ ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου συμφώνως πρὸς τὸ ἰσχυρὸν τυπικόν.

Διὰ νὰ δοθῆ πλήρως ἡ εἰκὼν τῆς ἀναδείξεως αὐτοκράτορος, μεταφέρω ἐκ τῆς Βασ. Τάξεως ἐν πάσῃ συντομίᾳ τὸ τυπικὸν τῆς στέψεως², ἡ ὁποία διὰ μὲν τὸν συμβασιλέα ἐλάμβανε χώραν συνήθως κατὰ τὰς ἐπισημοτάτας ἐορτὰς τῆς χριστιανικῆς θρησκείας (Χριστούγεννα, Πάσχα ἢ Πεντηκοστήν· βλ. ἀνωτέρω τὰ καθ' ἕκαστον παραδείγματα), διὰ δὲ τὸν κύριον αὐτοκράτορα εἰς ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ὀριζομένην ἡμέραν, Κυριακὴν ἢ ἄλλην, ἐξαρτωμένην ἐκ τῶν πραγμάτων, δοθέντος ὅτι εἰς τὰς πλείστας τῶν περιπτώσεων ἡ προηγηθεῖσα ἀναγόρευσις ἔλαβε χώραν αἰφνιδίως, εἴτε συνεπείᾳ ἐπαναστατικῆς δράσεως (Μιχαὴλ Α', Λέων Ε', Μιχαὴλ Β' κλπ.) εἴτε συνεπείᾳ θανάτου τοῦ ὑπάρχοντος αὐτοκράτορος (Ρωμανὸς Γ', Μιχαὴλ Δ', Κωνσταντῖνος ΙΒ' κλπ.).

Ὁ συνήθης χῶρος, ἐν ᾧ ἐτελεῖτο ἡ στέψις κατὰ τὴν μέσσην βυζαντινὴν περίοδον, ἦτο ἡ Ἁγία Σοφία. Ρητὰς μαρτυρίας διὰ τὴν αὐτόθι τέλεσιν τῆς ἔχουμιν περὶ τοῦ Ἡρακλείου, Κωνσταντοῦ Β', Λεοντίου, Ἀναστασίου Β', Λέοντος Γ', Νικηφόρου Α', Σταυρακίου, Μιχαὴλ Α' καὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοφυλάκτου, Λέοντος Ε', Μιχαὴλ Β', Θεοφίλου, Μιχαὴλ Γ', Βασιλείου Α', Νικηφόρου Β', Ἰωάννου Α', Βασιλείου Β', Κωνσταντίνου Γ', Ἰσαακίου Α'. Πρὶν ἢ καθιερωθῆ ὁ θρησκευτικὸς χῶρος τῆς Ἁγίας Σοφίας διὰ τὴν τελετὴν τῆς στέψεως, αὕτη ἐλάμβανε χώραν ἐνίοτε καὶ εἰς κοσμικὸν περιβάλλον, ὡς ἐν τῷ τριβουναλίῳ τῶν ἰθ' ἀκουβίτων (Κωνσταντῖνος Γ', Ἡρακλωνᾶς, Κωνσταντῖνος Ε') καὶ τῷ Ἱπποδρόμῳ (Κωνσταντῖνος Σ').

Ἡ στέψις συμβασιλέως τελεῖται ὡς ἑξῆς. Ἐπὶ ἀντιμινσίου, τοποθετημένου εἰς τὸν ἄμβωνα (ὡς χῶρος ἀναφέρεται ἡ Ἁγία Σοφία), εὐρίσκονται ἡ χλαμὺς καὶ τὰ στέμματα τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ ὑποψηφίου βασιλέως. Ἐκατέρωθεν τοῦ ἄμβωνος ἴστανται οἱ φέροντες τὰ σκῆπτρα καὶ λοιπὰ στρατιωτικὰ ἐμβλήματα, εἰς δὲ τὸ πρὸς ἀνατολὰς δεξιὸν μέρος τοῦ ἄμβωνος ἔχουν λάβει θέσιν ἡ σύγκλητος καὶ οἱ δῆμοι. Ὁ

¹) Ψελλ. Χρον. I 16, Σκυλ. - Κεδρ. Π 419 - 420, Ζωναρᾶς III 540 (Βάρδας Σκληρός), Σκυλ. - Κεδρ. Π 438, Ψελλ. Χρον. I 7 (Βάρδας Φωκάς), Σκυλ. - Κεδρ. Π 728 (Νικηφόρος Βρυέννιος), Ἀλεξιάδης I 7. 1 (Νικηφόρος Βασιλάκιος)· πρβλ. Ἀτταλ. 23 (Λέων Τορνίκης).

²) Τὸ χωρίον τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανὸν 83 - 84 (= ἔκδ. MORAVCSIK - JENKINS σ. 68) δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν στέψιν τοῦ αὐτοκράτορος, περὶ ἧς πραγματεύομαι ἐνταῦθα, ἀλλ' εἰς τὴν ἄσχετον πρὸς τὸ θέμα περιβολὴν τῶν καθ' ἑκάστην δεσποτικὴν ἐορτὴν πρὸς τοῦτο ὀριζομένων στεμμάτων, περὶ ἧς προτίθεμαι νὰ ἀσχοληθῶ εἰς ἄλλην ἐργασίαν.

πατριάρχης, ἀφοῦ τελέσῃ εὐχὴν ἐπὶ τῆς χλαμύδος, τὴν παραδίδει εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ὅστις μετὰ τοῦ πραιποσίτου ἐνδύει τὸν μέλλοντα νὰ στεφθῆ. Μετὰ νέαν εὐχὴν ἐπὶ τῶν στεμμάτων, ἀπαγγελλομένην πάλιν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, οὗτος θέτει ἰδιοχείρως τὸ στέμμα ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος, ἀκολουθῶς δὲ παραδίδει εἰς χεῖρας τούτου τὸ προοριζόμενον διὰ τὸν μέλλοντα βασιλέα, τὸν ὁποῖον στέφει πλέον ἰδιοχείρως ὁ αὐτοκράτωρ¹. Τὴν στιγμὴν αὐτὴν ἀναφωνοῦν τὰ δύο μέρη ἅγιος, ταυτοχρόνως δὲ οἱ φέροντες τὰ σύμβολα καὶ ἐμβλήματα στρέφουν αὐτὰ πρὸς τὸ ἔδαφος εἰς ἔνδειξιν χαιρετισμοῦ². Ἀκολουθῶς ἀπαγγέλλονται ὠρισμένα ἄκτα, εἰς τὰ ὁποῖα περιλαμβάνεται ἡ ἀναφώνησις τῶν ὀνομάτων τοῦ κυρίου αὐτοκράτορος καὶ τοῦ νέου συμβασιλέως³. Τὸ πρωτόκολλον τοῦτο δύναται νὰ συμπληρωθῆ ἔκ τῆς περιγραφῆς τῆς στέψεως τοῦ Βασιλείου Α΄. Ἐξ αὐτῆς λαμβάνομεν γνῶσιν διαγγέλματος, ἐκδοθέντος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Γ΄ καὶ ἀναγνωσθέντος ὑπὸ τοῦ ἀσηκρήτου πρὸ τῆς τελετῆς, δι' οὗ καθίσταται γνωστὴ καὶ αἰτιολογεῖται ἡ αὐτοκρατορικὴ ἀπόφασις⁴.

Ἡ στέψις αὐτοκράτορος τελεῖται εἰς τὸν αὐτὸν ἱερὸν χῶρον παρουσίᾳ τῆς συγκλήτου, τῶν στρατιωτικῶν μονάδων, ἔτι δὲ τῶν δήμων καὶ τοῦ λαοῦ τῆς πρωτευούσης. Ἡ διάταξις τῶν ἀνωτέρω ἐντὸς τοῦ ναοῦ δὲν ἀναγράφεται εἰς τὸ δεύτερον τοῦτο πρωτόκολλον, ὑποθέτω ὅμως ὅτι θὰ ἦτο ἡ αὐτὴ ὡς καὶ κατὰ τὴν στέψιν συμβασιλέως. Ὁ αὐτοκράτωρ, ἀκολουθῶν ὠρισμένον τελετουργικὸν τυπικόν, ρυθμίζον τόσον τὰς ἐντὸς τῶν ἀνακτόρων, ὅσον καὶ τὰς ἐντὸς τοῦ ναοῦ κινήσεις του, ἀνέρχεται μετὰ τοῦ πατριάρχου ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος⁵. Μετὰ τὴν καθωρισμένην ἐπὶ τῆς χλαμύδος εὐχὴν, ἀπαγγελλομένην ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, ἐνδύεται τὴν χλαμύδα ὁ αὐτοκράτωρ, βοηθούμενος ὑπὸ τῶν τοῦ κουβουκλείου, καὶ μετὰ νέαν πατριαρχικὴν εὐχὴν ἐπὶ τοῦ στέμματος λαμβάνει αὐτὸς ὁ πατριάρχης τὸ στέμμα καὶ τίθησιν αὐτὸ εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ δεσπότητος καὶ εὐθέως ἀνακράζει ὁ λαός· «ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη», τρίτον εἶπα «ὁ δεῖνα μέγαλον βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος πολλὰ τὰ ἔτη»⁶. Μετὰ τὴν καθωρισμένην ἀκτολογίαν ἀποχωρεῖ εἰς τὸ μητατόριον ὁ αὐτοκράτωρ, ἔνθα προσέρχονται κατὰ βῆλα οἱ ἀξιωματοῦχοι καὶ τιτλοῦχοι τοῦ κράτους καὶ ὑποβάλλουν τὰ σέβη τῶν⁷.

¹) Βασ. Ταξ. κεφ. I 38β σ. 194₁ - 196₁₆. Διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ κεφαλαίου βλ. OSTROGORSKY - STEIN, Ktönungsordnungen σ. 194 - 200 καὶ F. DÖLGER ἐν B. Z. τ. 36 (1936) σ. 150 - 151.

²) Βασ. Ταξ. 194₁₄₋₁₇.

³) Βασ. Ταξ. 195.

⁴) Βλ. ἀνωτ. σ. 90.

⁵) Βασ. Ταξ. κεφ. I 38α σ. 191₂₂ - 192₂₃. Διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ κεφαλαίου βλ. OSTROGORSKY - STEIN, Ktönungsordnungen σ. 191-194 καὶ μετὰ μεγαλυτέρας ἀκριβείας F. DÖLGER ἐνθ' ἀνωτ. σ. 149 - 150.

⁶) Βασ. Ταξ. 193₂₋₂₀.

⁷) Βασ. Ταξ. 193.

Πλὴν τῆς γνωστῆς διακρίσεως, καθ' ἣν τὴν στέψιν συμβασιλέως τελεῖ ἰδιοχείρως ὁ αὐτοκράτωρ, ἐνῶ τὴν τοῦ αὐτοκράτορος ὁ πατριάρχης, θὰ ἔδει ἴσως ἐν ἀκόμῃ σημείον τοῦ τυπικοῦ νὰ τύχη ἰδιαιτέρας προσοχῆς· τὸ γεγονός δηλ. ὅτι καθ' ἣν στιγμὴν ὁ συμβασιλεὺς δέχεται τὸ στέμμα φωνεῖται ἄξιος¹, ἐνῶ εἰς τὴν ἀντίστοιχον στιγμὴν τῆς στέψεως αὐτοκράτορος ἀποκαλεῖται ἄγιος².

Δεδομένης τῆς λειτουργίας τῆς ἀναγορεύσεως ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ βυζαντινοῦ πολιτεύματος, ὡς ἐξέθεσα αὐτὴν ἀνωτέρω, δίδεται εὐλογος ἐξήγησις, διατὶ ἐν τῇ Βασ. Τάξει δὲν περιλαμβάνεται πρωτόκολλον, περιέχον ἐν ἀφηρημένῃ μορφῇ τὸ τυπικὸν τῆς ἀναγορεύσεως αὐτοκράτορος, οἷα ὑπάρχουν διὰ τὰς λοιπὰς τελετάς, εἴτε αὐταὶ ἀναφέρονται εἰς ἐκδηλώσεις τοῦ δημοσίου βίου, κοσμικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ (π.χ. στέψιμον αὐτοκράτορος, ἑορτὴ αὐτοκρατορίας, ἑορτὴ Χριστουγέννων, Πάσχα κλπ.) εἴτε τῆς προσωπικῆς ζωῆς τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων (βρουμάλιον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν μελῶν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, μετὰβασις τῆς αὐγούστης εἰς τὸ λουτρὸν κλπ.), ἐνῶ ἀντιθέτως παρατίθεται σημαντικὸς ἀριθμὸς πρωτοκόλλων, ἀφορώντων εἰς συγκεκριμένας καὶ ὀνομαστὶ ἀναγραφομένας περιπτώσεις αὐτοκρατορικῶν ἀναγορεύσεων³, ἵνα, ὡς λέγει ὁ ἴδιος ὁ Πορφυρογέννητος, χρησιμεύσουν ὡς πρότυπα⁴. Ἄφ' οὗ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Κωνσταντίνου Η' ἢ πρᾶξις δι' ἧς ὁ μέχρι τοῦδε συμβασιλεὺς ἀλλὰ καὶ οἰοσδήποτε πολίτης προσελάμβανε τὴν ιδιότητα τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο ἡ ἀναγόρευσις, μὴ συνδυαζομένη μάλιστα μετὰ ἀποδοχὴν ὀρισμένων συμβόλων — ὡς ἡ στέψις — ἀλλ' ἐξαρωτώμενη ἐν πολλοῖς ἐκ τῶν ἐκάστοτε συνθηκῶν, αἵτινες, ὡς εὐνόητον, ἐκ τῆς φύσεως τοῦ πράγματος καὶ ρευσταὶ ἦσαν καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ προβλεφθοῦν, εἶχε καταστῆ αὕτη πρᾶξις μετὰ πολιτικὸν κυρίως περιεχόμενον, μὴ δυναμένη ἐπομένως νὰ περικλεισθῆ εἰς αὐστηρὸν καὶ σταθερὸν περίγραμμα, ὡς συνέβαινε διὰ τὴν στέψιν ἢ τὴν κουρὰν βασιλόπαιδος ἢ τὴν ἀνακήρυξιν αὐγούστης κλπ. Εἰς αὐτὸν τὸν λόγον ὀφείλεται, ὡς φαίνεται, τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὰ ἐν τῇ Βασ. Τάξει περιληφθέντα ἐκ τῶν Β' καὶ Γ' αἰῶνων πρωτόκολλα οὐ μόνον δὲν περιεκόπη ἡ ἐξιστόρησις τῶν προηγηθεισῶν ἐκάστης ἀναγορεύσεως πολιτικῶν ζυμώσεων καὶ ἐξελίξεων, ἀλλὰ τοῦναντίον καταλαμβάνουν αὐταὶ σημαντικὸν τμῆμα τοῦ κεφαλαίου. Τὴν παράδοσιν ταύτην ἠκολούθησε καὶ ὁ συντάκτης τοῦ ἐκ τῶν ὑστέρων προστεθέντος εἰς τὴν Βασ. Τάξιν κεφαλαίου I 96, οὗτινος τὸ μέγιστον μέρος κατέχει ἡ ἀφήγησις περὶ τῶν πολιτικῶν ταραχῶν, αἵτινες ἐπηκολούθησαν τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀναγόρευσιν τοῦ Νικηφόρου Β' Φωκᾶ μέχρι τῆς τελικῆς του ἐπικρατήσεως. Ἀποτελοῦσα λοιπὸν ἡ καθ' ὄρισμένον τύπον ἀναφώνησις τοῦ ὀνόματος τοῦ ἡγεμόνος τὸ ἀποκλειστικὸν συστατικὸν τῆς ἀναγορεύσεως κατὰ τὴν μέσην βυζαν-

¹) Βασ. Τάξ. 194¹⁵.

²) Βασ. Τάξ. 193⁴.

³) Βασ. Τάξ. κεφ. I 91 - 95.

⁴) Βασ. Τάξ. 417⁹⁻¹²: ἀναγκαῖον δὲ ἐνομίσασμεν καὶ ἐτέρων βασιλέων ἀναγορεύσεις ἐν ἐπιτόμῳ γράφαι, ἵνα ἕκαστος τὸ εὐτακτότερον καὶ ἀρέσκον αὐτῷ, καιροῦ γινόμενον.... ἐπιλέξῃται.

τινήν περίοδον, δὲν ἔχρηζε περιγραφῆς ἐν ἰδιαιτέρῳ πρωτοκόλλῳ.

Πᾶσα εἰς τὸν θρόνον μεταβολή, συνεπαγομένη κατὰ τὰ ἀνωτέρω καὶ ἀλλαγὴν τοῦ περιεχομένου τῆς ἀναφωνήσεως, πραγματοποιεῖται διὰ νέας ἀναγορεύσεως, χαρακτηριζομένης πολλάκις εἰς τὰ κείμενα καὶ διὰ τοῦ ὄρου *ἀνάρρησις*. Ὡραῖον παράδειγμα ἔχομεν ἐκ τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Γ'. Τούτου γνωρίζομεν μίαν ἀναγόρευσιν μετὰ τῆς μητρὸς του Θεοδώρας τῷ 842, καὶ ἑτέραν ἐν ἔτει 856 μετὰ τὴν ρῆξιν πρὸς τὴν μητέρα του. Τότε δὴ καὶ ὑπὸ τῆς συγκλήτου πάσης ἀναγορεύεται καὶ αὐτοκρατορεῖ¹. ἡ πληροφορία συμπληροῦται ὑπὸ τοῦ συνεχίζοντος τὸν Γεώργιον μοναχὸν χρονογράφου: ὑπὸ δὲ τῆς συγκλήτου εὐφημισθεῖς, μόνος αὐτοκρατορεῖ².

¹) ΨΣμ. Μαγ. 658.

²) Συνεχ. Γεωρ. μον. 823. Βλ. καὶ ἄλλα παραδείγματα, ὡς τοῦ Λέοντος Σ' καὶ Ἀλεξάνδρου (Κλητ. Φιλ. 780₁₉), τῆς Θεοδώρας τῷ 1055 κλπ. Πρβλ. διὰ τὸν ὄρον *ἀνάρρησις* καὶ τὰ χωρία Σουλ.-Κεδρ. II 50 σημ., Θεοφ. Συνεχ. 8 (περὶ ὧν ἀνωτ. σ. 149). Γενεσ. 77.

ΥΣΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1081-1453)

Α' ΤΜΗΜΑ 1081-1204

Πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ Νικηφόρου Γ' Βοτανειάτου οἱ Κομνηνοί, συμπράττοντες μὲ τὴν ἰσχυρὰν οἰκογένειαν τῶν Δουκῶν, συνεκέντρωσαν ἰσχυρὰς δυνάμεις παρὰ τὸ Τζουρουλὸν τῆς Θράκης¹. Ἐπειδὴ ἐγένετο ἀντιληπτὸν ὅτι ὁ **Ἀλέξιος Α'** ἦσκει μεγαλύτεραν ἐπὶ τοῦ στρατοῦ ἐπιρροήν, ὁ ἀδελφός του Ἰσαάκιος ἀναστάς... καὶ λαβὼν τὸ φουρκαβοφῆς πέδιλον, ὑποδιδύσκειν τὸν ἀδελφὸν ἐπειροῦτο τοῦ Ἀλεξίου προβαλόντος ἀντιρρήσεις, ἐνίστατό τε (sc. ὁ Ἰσαάκιος) ἀνδρικώτερον αὐτὸν βιαζόμενος καὶ τὸ ἐρυθροβαφῆς ἐνδιδύσκει ὑπόδημα... καὶ τὸ ἐντεῦθεν ἐξῆρχον οἱ Δοῦκαι τῆς εὐφημίας... τὸ δέ γε λοιπὸν τοῦ στρατοῦ διαδεξάμενον τὴν εὐφημίαν, σχεδὸν ἐς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν ἀνέπεμπον τὰς φωνάς². Οὕτως ἔλαβε χώραν ἡ ἀναγόρευσις τοῦ Ἀλεξίου μακρὰν τῆς πρωτεύουσας. Λήγοντος τοῦ Μαρτίου 1081 εἰσῆλθον οἱ Κομνηνοί εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα (4 Ἀπριλίου) ὁ Ἀλέξιος ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κοσμᾶ³.

Λήγοντος τοῦ 1080 ὁ **Νικηφόρος Μελισσηνός**, ἐπὶ τοῦ στρατοῦ ὡσαύτως στηριχθεὶς, ἐπεδίωξε τὴν κατάληψιν τοῦ θρόνου· προέτεινε δὲ εἰς τὸν ἐν τῷ μεταξὺ ἀναγορευθέντα Ἀλέξιον Α', νὰ διανείμουν τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ νὰ παραχωρηθῇ αὐτῷ (τῷ Μελισσηνῷ) ἡ Μικρὰ Ἀσία, ὡς στεφηφοροῦντι καὶ ἀλουργὰ περιβεβλημένῳ καὶ ἀναγορευομένῳ, ὡς ἔθος τοῖς βασιλεῦσιν ἐστὶ⁴.

Ἐναντιβόλως εἰς πολιτικὴν σκοπιμότητα ὑπέικων ὁ Ἀλέξιος Α' Κομνηνός, προσέλαβεν ὡς συμβασιλέα τὸν **Κωνσταντῖνον Δοῦκα**, τὸν νόμιμον δικαιούχον τοῦ θρόνου ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Δουκῶν. Ὁ νέος, ὅστις μετὰ τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ πατρὸς του Μιχαὴλ Ζ', τὰ ἐρυθρὰ μὲν ἐκὼν ἀπεδύσατο πέδιλα, τὰ δὲ κοινὰ καὶ μέλανα ὑπεδύσατο, εἶχε λάβει ἐντολὴν παρὰ τοῦ Νικηφόρου Γ' ἀντὶ τῶν μελανῶν νὰ περιβληθῇ ἐκ ποικίλων... σηρικῶν ὑφασμάτων ὑποδήματα⁵. ὁ Ἀλέξιος Α' παρέσχε νῦν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον τὰ ἐξωτερικὰ γνωρίσματα τῆς βασιλείας καὶ ...τῶν διόλου ἐρυθρῶν ὑποδημάτων τούτῳ μεταδιδόασι κὰν ταῖς δωρεαῖς καὶ χρυσοβούλλοις λόγοις δεύτερος τοῦ λοιποῦ συνυπογράφων ἦν διὰ κινναβάρους τῷ βασιλεῖ Ἀλεξίῳ κὰν ταῖς προπομπαῖς

¹) Ἀλεξιάς II 7, Ζωναρᾶς III 727.

²) Ἀλεξιάς II 7. 4-7. Πρὸβλ. Ζωναρᾶν III 727.

³) Ἀλεξιάς III 2. 6, Ζωναρᾶς III 731. Τὰ γεγονότα ἀναλυτικῶς παρὰ F. CHALANDON, Essai sur le règne d'Alexis Ier Comnène (1081-1118), Paris 1900 σ. 44 ἐπ.

⁴) Ἀλεξιάς II 8. 1 ἐπ. Ὁ Μελισσηνός ἔκοψε καὶ ἴδιον νόμισμα κατὰ τὸν συνήθη τύπον: [(ἐοτό)κε βοήθει] Νικ[η]φόρω δεσπότῃ τῷ Μελισσηνῷ. WROTH τ. II σ. 539.

⁵) Ἀλεξιάς III 4. 5.

μετὰ τῆς βασιλικῆς τιμῆς συνεπόμενος¹. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ παρέχει μάλιστα τὴν πρόσθετον πληροφορίαν ὅτι ὁ Ἀλέξιος Α' ἐνεχείρισεν εἰς τὴν μητέρα τοῦ Κωνσταντίνου, τὴν τέως βασίλισσαν Μαρίαν, χρυσόβουλλον, βεβαιοῦν τὰς ἀνωτέρω παραχωρήσεις. Ὁ Ν. Σβορώνος, ἔχων ὑπ' ὄψει ὅτι ὁ Ἀλέξιος φέρεται υἱοθετηθεὶς ὑπὸ τῆς αὐτοκρατορίας Μαρίας διαρκούσης τῆς βασιλείας τοῦ Νικηφόρου Γ'², οὐχὶ ὀρθῶς γράφει περὶ αὐτῆς: «Ainsi il put se présenter (ὁ Ἀλέξιος Α') comme designé par elle et prête à elle et à son fils le serment de fidélité»³. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι τοιαύτη μαρτυρία δὲν παραδίδεται ὑπὸ τῶν πηγῶν — τὸ προμνησθὲν χρυσόβουλλον ὁμιλεῖ περὶ παραχωρήσεων ἐξ ἀγαθῆς προθέσεως τοῦ ἀναμφιβόλως διὰ πολιτικὴν ἡξυδέρκειαν διακρινομένου Ἀλεξίου —, εἶναι τελείως ἀντίθετον πρὸς πᾶσαν ἔννοιαν ἱεραρχίας καὶ πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ βυζαντινοῦ πολιτεύματος αὐτοκράτωρ βασιλεὺς νὰ παρέχη ὄρκον πίστεως εἰς ἔκπτωτον βασίλισσαν καὶ τὸν μὴ διατηροῦντα τὸν θρόνον υἱόν της, εἰς οὓς αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ παρέσχεν ἕκ μεγαλοψυχίας καὶ πολιτικῆς ἔστω σκοπιμότητος ὠρισμένα προνόμια. Ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας διετήρησεν ἐπ' ἀρκετὸν εἰσέτι διάστημα (μέχρι τοῦ 1090 περίπου) τὴν θέσιν τοῦ συμβασιλέως⁴.

Ὅταν ὁ Ἀλέξιος Α' ἀπέκτησεν ἐν ἔτει 1088 ἄρρεν τέκνον, ἐσκέφθη, ὡς φυσικόν, νὰ προσδώσῃ εἰς αὐτὸ τὴν θέσιν τοῦ συμβασιλέως. Δὲν δύναμαι ὅμως νὰ καθορίσω ἀκριβῶς εἰς ποῖον ἔτος ἀνάγεται ἡ μαρτυρία τῆς Ἄννης Κομνηνῆς: ἐθέλοντες τοιγαροῦν τουτὶ τὸ παιδίον εἰς τὴν αὐτοκράτορος περιωπὴν ἀναβιβάσαι καὶ κληρὸν οἷον αὐτῷ τὴν βασιλείαν Ρωμαίων καταλιπεῖν, εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ μεγάλην ἐκκλησίαν τοῦ θείου βαπτίσματος καὶ τοῦ στέφους αὐτὸ ἀξιῶσι⁵. διότι ἡ βάπτισις κατὰ κανόνα λαμβάνει χώραν ἐντὸς τοῦ πρώτου ἢ τοῦ βραδύτερου τοῦ δευτέρου ἔτους ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ παιδός, ἐνῶ ὁ Θεοφύλακτος ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας, εἰς λόγον του ἐκφωνηθέντα περὶ τὸ ἔτος 1092⁶, παραπονεῖται εἰς τὸν αὐτοκράτορα διὰ τὴν παρατεινομένην ἀναβολὴν τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ **Ἰωάννου Β'** ὡς συμβασιλέως⁷. Δεδομένου λοιπὸν ὅτι καὶ κατὰ

¹) Ἀλεξιάς III 4. 6 καὶ VI 8. 3, Ζωναρᾶς III 733.

²) Νικηφ. Βυεν. 130, Ἀλεξιάς II 1. 4.

³) N. SVORONOS, Le serment de fidélité σ. 118 - 119. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ II 2. 3 παραδίδει ὅτι βασιλευδόντος ἔτι τοῦ Νικηφόρου Γ', ὅταν ὁ τελευταῖος οὗτος ἐφάνη νὰ προορίζῃ ὡς διάδοχον του οὐχὶ τὸν υἱὸν τῆς συζύγου του Κωνσταντίνου Δούκαν ἀλλ' ἴδιον αὐτοῦ ἀπώτερον συγγενῆ, οἱ Ἰσαάκιος καὶ Ἀλέξιος Κομνηνοὶ ὑπεσχέθησαν ἐνόρκως πρὸς τὴν αὐτοκράτειραν Μαρίαν νὰ ἔλθουν ἀρωγοὶ αὐτῆς καὶ τοῦ υἱοῦ της. Ἀλλ' ἡ ὑπ' αὐτὰς τὰς συνθήκας ἀναληφθεῖσα ὑποχρέωσις διαφέρει νομίζω τοῦ «ὄρκου πίστεως», ὡς ἐννοίας καὶ κατὰ τὸν Ν. Σβορώνον πολιτειακοῦ δικαίου.

⁴) Ἀλεξιάς VI 8. 3' πρβλ. Νικηφ. Βυεν. 11 - 12, Ζωναρᾶν III 733.

⁵) Ἀλεξιάς VI 8. 5' οὕτω καὶ Ζωναρᾶς III 739. Ὁ Νικ. Χωνιάτης 8 δὲν συνδέει τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Ἰωάννου ὡς βασιλέως μὲ τὴν βάπτισίν του.

⁶) Οὔτω G. MORAVCSIK, Byzantinoturcica. I. Die byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvolker, Budapest 1942 σ. 338.

⁷) Ἐν P.G. τ. 126 σ. 301: *Τὶ μὴ τὸν βασιλέα υἱὸν καὶ βασιλέα γνωρίζεις, ἀλλ' ἀναδύη τὴν ποθουμένην ἀνάρρησιν; Τὶ μὴ μεταδίδως ὀνόματος τῷ μετασχόντι φύσει τοῦ πράγματος;*

τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ F. Chalandon ὁ Ἰωάννης ἀνεκνήρυχθη βασιλεὺς τῷ 1092¹, φαίνεται ὅτι ἡ πράξις αὕτη δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συμπέσῃ μὲ τὴν βάπτισιν τοῦ Ἰωάννου, ἐκτὸς ἐὰν — τοῦθ' ὅπερ λίαν ἀπίθανον — πράγματι ἀνεβλήθη ἐπὶ τόσον χρόνον τὸ βάπτισμα τοῦ βασιλόπαιδος. Μήπως ἡ Ἄννα Κομνηνὴ συνέδεσε κατὰ χῶρον δύο διαφόρους κατὰ χρόνον τελετάς; Ὁ Ἰωάννης, ὡς συμβασιλεὺς, ἐδικαιοῦτο στέφους, ἐρυθρῶν πεδίλων καὶ τοῦ τίτλου βασιλεὺς², ὠραῖον δὲ παράδειγμα τῆς μεταξὺ πατρὸς καὶ υἱοῦ διακρίσεως ἀποτελεῖ τὸ ἐκ τοῦ ἔτους 1108 ἔγγραφο, δι' οὗ καθορίζονται αἱ κατὰ κοινὴν συμφωνίαν ὑποχρεώσεις τοῦ Βοημούνδου ἔναντι τοῦ Βυζαντίου καὶ εἰς τὸ ὁποῖον ὁ μὲν Ἀλέξιος Α' σταθερῶς ἀναγράφεται *αὐτοκράτωρ*, ὁ δὲ Ἰωάννης βασιλεὺς³.

Ἄλλ' ἢ εἰς βασιλέα ἀναγνώρισις διέφερε τῆς ἀναγορεύσεως εἰς αὐτοκράτορα καὶ διὰ τοῦτο τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Ἀλεξίου καλύπτει ἢ διὰ τὸ ὑψιστον ἀξίωμα μεταξὺ τῆς Ἄννης καὶ τοῦ Ἰωάννου ὑπολανθάνουσα πάλῃ. Μεγάλῃν σημασίαν φαίνεται ἀποδίδων ὁ Ἰωάννης εἰς τὸ νὰ γίνῃ κύριος τοῦ *σφραγιστῆρος δακτυλίου* τοῦ πατρὸς του⁴, ἵνα δύναται νὰ χρησιμοποιῇ τοῦτον ὡς τεκμήριον τῆς ὑπὲρ αὐτοῦ ἐκδηλώσεως τῆς πατρικῆς βουλήσεως. Ὁ Νικήτας Χωνιάτης 10 ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἰωάννης κατὰ τὴν ἐκ τῶν ἀνακτόρων τῶν Μαγγάνων μετάβασίν του εἰς τὸ μέγα παλάτιον ὑπὸ πλήθους τοῦ σύμφρονος καὶ τῶν κατὰ φήμην τῶν δρωμένων συναλιζομένων ἀστυπόλων βασιλεὺς αὐτοκράτωρ ἀνευφημ(εῖτο)... Πληροφορηθεὶς ὁ Ἰωάννης ὅτι οἱ Βάραγγοι δὲν ἦσαν διατεθειμένοι *παραχωρῆσαι τῶν βασιλείων ἐτέρω, ζῶντος τοῦ αὐτοκράτορος* — ὅστις εὕρισκετο ἀκόμη ἐν ζωῇ εἰς τὸ ἀνάκτορον τῶν Μαγγάνων —, διεβεβαίωσε μεθ' ὄρκου ὅτι ὁ πατὴρ του εἶχεν ἤδη ἀποθάνει καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐπέτυχε νὰ ὑποχωρήσουν οἱ Βάραγγοι⁵. Ἄλλὰ περισσότερον ἐντυπωσιακὴ καὶ χαρακτηριστικὴ τῆς ἰσχύος τοῦ κλήρου καὶ τῆς κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν αὐτοκράτορος ἀρξαμένης ἤδη περὶ τὸ τέλος τῆς προηγουμένης περιόδου ἀναμίξεώς του (βλ. ἄνωτ. σ. 145) εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ Ζωναρᾶ III 763: *στέλλει δὲ (sc. ὁ Ἰωάννης) καὶ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, τεθνάναι λέγων τὸν αὐτοκράτορα καὶ ζητῶν αὐτὸς εὐφημηθῆναι ὡς αὐτοκράτωρ. καὶ τοῦτο μὲν ἦνυστο καὶ αὐτοκράτορα αὐτὸν ὁ κλῆρος τῆς ἐκκλησίας γνώμη καὶ τοῦ ἀρχιεπίμενος ἀνηγόρευσεν.* Ὁ F. Chalandon ἐκλαμβάνει οὐχὶ ὀρθῶς τὴν ἀνωτέρω ἐνέργειαν τοῦ

¹) F. CHALANDON ἔνθ' ἄνωτ. σ. 137 - 139, OSTROGORSKY, Geschichte² σ. 299.

²) Νικ. Χων. 8· πρβλ. Θεοδ. Σκουτ. 187.

³) Ἀλεξιάδ. XIII 12. 3: *πρὸς τὴν ὑμῶν βασιλείαν, σοῦ τε, τοῦ μεγάλου αὐτοκράτορος κυρίου Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, καὶ τοῦ τριποθήτου υἱοῦ σου τοῦ βασιλέως κυρίου Ἰωάννου τοῦ πορφυρογεννήτου, XIII 12. 4: πρὸς τὴν βασιλείαν ὑμῶν, τοῦτ' ἔστι σέ τε, τὸν αὐτοκράτορα Ρωμαίων κύριον Ἀλέξιον, καὶ τὸν βασιλέα καὶ υἱόν σου τὸν πορφυρογεννήτον* οὕτω καὶ XIII 12. 15. Μὴ ἀποβλέπουσα εἰς νομικὴν κυριολεξίαν ἢ Εἰρήνην, σύζυγος τοῦ Ἀλεξίου Α', εἰς τὸ Τυπικὸν τῆς ὑπ' αὐτῆς ἰδρυθείσης μονῆς τῆς Κεχαριτωμένης, ἀποκαλεῖ τόσον τὸν ζῶντα εἰσέτι σύζυγόν της, ὅσον καὶ τὸν υἱόν της Ἰωάννην βασιλεὺς. A.D. τ. V σ. 375.

⁴) Νικ. Χων. 10, Θεοδ. Σκουτ. 187.

⁵) Ζωναρᾶς III 763 - 764.

κλήρου ὡς στέψιν τοῦ Ἰωάννου ὑπὸ τοῦ πατριάρχου¹ ἐνῶ πράγματι πρόκειται περὶ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ μέχρι τοῦδε ἀπλοῦ βασιλέως εἰς αὐτοκράτορα. Ἡ ὑπὸ τοῦ χρονογράφου χρησιμοποιουμένη ὁρολογία οὐδεμίαν ἐπὶ τούτου καταλείπει ἀμφιβολίαν. Ὁ Ἰωάννης κατὰ τὸν Ζωναρᾶν ἐζήτησεν *εὐφημηθῆναι ὡς αὐτοκράτωρ*, ὁ δὲ κλῆρος τῆς Ἀγίας Σοφίας *αὐτοκράτορα αὐτόν... ἀνηγόρευσεν*. Ἐκτὸς τούτου, ὁ Ζωναρᾶς προσθέτει ὅτι ὁ Ἰωάννης ἔστειλε δι' ἀπεσταλμένου τὸ μήνυμά του εἰς τοὺς κληρικούς καὶ δὲν μετέβη ὁ ἴδιος εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν· ἀλλὰ στέψις ἄνευ αὐτοπροσώπου παρουσίας τοῦ στεφομένου εἶναι ἀδιανόητος.

Τὰ κείμενα δὲν μνημονεύουν στέψεως τοῦ Ἰωάννου ὑπὸ τοῦ πατριάρχου. Πρέπει λοιπὸν νὰ υποθέσωμεν δύο τινά· ἢ ὅτι εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὑπάρχει κενὸν εἰς τὰς πληροφορίας τῶν ἱστορικῶν ἢ νὰ δεχθῶμεν ὡς στέψιν τὴν κατὰ τὴν νηπιακὴν ἡλικίαν τοῦ Ἰωάννου λαβοῦσαν χώραν εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν τελετήν².

Περὶ τὸ ἔτος 1122 ὁ Ἰωάννης Β' εἰς τὸν πρωτότοκον υἱὸν του Ἀλέξιον πορφυροῖδος *μετέδωκε καὶ πεδίλοις ἐρυνθοῖς ὑποδεῖσθαι διαφῆκε τὰ ἄρθρα τοῦ σώματος καὶ συνευφημῆσθαι οἱ παρεῖχεν, ὁπηνίκα Ρωμαίων αὐτοκράτωρ ἐκεῖνος ὑπὸ τῶν συνειλεγμένων ὄχλων ἀνηγορεύετο*³. Διὰ τῆς τελετῆς ἐκείνης ὁ μικρὸς Ἀλέξιος κατέστη βασιλεὺς καὶ ἔκτοτε ἔφερε τὸν τίτλον τοῦτον, ὡς διαπιστοῦται ἐκ δύο ἐπισήμων ἐπιγραφῶν. Ἡ πρώτη ἀπαντᾷ εἰς μικρογραφίαν ἐν τῷ Cod. Vat. urb. gr. 2 καὶ ἡ ἐτέρα εἰς ψηφιδωτὸν ἐκ τοῦ νοτίου γυναικωνίτου τῆς Ἀγίας Σοφίας. Εἰς ἀμφοτέρας παραπλεύρως μὲν τῆς ἀπεικονίσεως τοῦ Ἰωάννου Β' σημειοῦται: *Ἰωάννης ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων ὁ Κομνηνὸς πορφυρογέννητος*, παραπλεύρως δὲ τῆς τοῦ υἱοῦ του: *Ἀλέξιος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς ὁ Κομνηνὸς πορφυρογέννητος*⁴.

Ὁ Ἰωάννης Β', ἐπειδὴ μετὰ τὸν πρόωρον θάνατον τῶν δύο πρεσβυτέρων υἱῶν του⁵ προώριζεν ὡς διάδοχόν του τὸν ὑστερογενῆ **Μανουὴλ Α'** καὶ διὰ νὰ προλάβῃ τὴν

¹) F. CHALANDON, Jean II Comnène (1118 - 1143) et Manuel I Comnène (1143 - 1180), Paris 1912 σ. 6.

²) Βλ. κατωτέρω εἰς τὰ συμπεράσματα.

³) Νικ. Χων. 23, 51, Θεοδ. Σκουτ. 193, 208. Πρβλ. F. CHALANDON, Jean II κλπ. σ. 12, G. OSTROGORSKY, Autokrator Johannes II. und Basileus Alexios ἐν Annales de l'Institut Kondakov τ. 10 (1938) σ. 179 - 183.

⁴) Τὴν μικρογραφίαν, ἐπανειλημμένως δημοσιευθεῖσαν, βλ. παρὰ G. OSTROGORSKY ἐνθ' ἀνωτ. πίναξ III. Τὸ ψηφιδωτὸν παρὰ TH. WHITTEMORE, The Mosaics of Haghia Sophia at Istanbul III, Oxford 1942 καὶ εἰς τὴν ἔγχρωμον ἀπεικόνισιν παρὰ A. GRABAR, La peinture byzantine [Genève 1953] σ. 99 καὶ 103.

⁵) Ὁ Ἀλέξιος ἀπέθανεν εἰς Ἀττάλειαν τὸν Σεπτέμβριον 1142 καὶ καθ' ὁδόν, συνοδεύων τὸν νεκρὸν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀπέθανε καὶ ὁ μετ' αὐτόν Ἀνδρόνικος. CHALANDON, Jean σ. 12 ἐπ. καὶ G. OSTROGORSKY ἐνθ' ἀνωτ. σ. 179. Μαρτυρία περὶ ἀναδείξεως τοῦ Ἀνδρονίκου εἰς βασιλέα δὲν ἀπαντᾷ ἐν ταῖς βυζαντιναῖς ἱστοριογραφίαις· μόνον ἀορίστως παρὰ τῷ Νικ. Χωνιάτῃ 61 λέγεται: *τὸ δὲ γε καὶ τοὺς παρ' ἐμοῦ (ὀμιλεῖ ὁ Ἰωάννης Β') προκροθέντας πρότερον εἰς τὸ ἄρχειν υἱέας μοι τεθνηκέναι*.

τυχὸν ἀντίδρασιν τοῦ παροραθέντος Ἰσαακίου, ἀνεκήρυξε τὸν Μανουὴλ αὐτοκράτορα ἡμέρας τινὰς (1 Ἀπριλίου 1143) πρὸ τοῦ θανάτου του (8 Ἀπριλίου 1143). Περὶ τῶν γεγονότων, λαβόντων χώραν μακρὰν τῆς πρωτεύουσας καὶ ἐν ἐκστρατεία εἰς Κιλικίαν, διεσώθη λεπτομερῆς ἔκθεσις ὑπὸ τῶν λίαν ἀξιολόγων ἱστορικῶν τῆς περιόδου, Κιννάμου καὶ Νικήτα Χωνιάτου. Κατὰ τὸν τελευταῖον, ὁ Ἰωάννης Β' ἐκκλησιάσας... ἔπειτα τὸ συγγενὲς καὶ φίλιον καὶ ὁπόσον ἐν ὑπεροχαῖς τε καὶ ἀξιώμασιν ἦν καὶ παρασημάμενος τὸν ὑστερογενῆ παῖδα τὸν Μανουήλ, τοιάδε ἔλεξε... τὸν Μανουήλ ἐς βασιλέα κατὰ τόδε προκέκρικα. δέξασθε τοίνυν τὸν μείρακα καὶ ὡς θεόχριστον ἄνακτα καὶ ὡς δι' ἐπισηφίσεως ἐμῆς βασιλεύοντα... ἢ δ' ἐκκλησία ἐπικωκύσασα τοῖς εἰρημένοις, τὸν Μανουήλ ὡσεὶ κληρωτὸν εἶτε καὶ χειροτονητὸν ἀσμένως εἰς βασιλείαν ἐδέξατο, ἔπειτα τὸν λόγον πρὸς τὸν παῖδα μετενεγκὼν ὁ πατήρ καὶ τούτῳ παραινέσας τὰ σύμφορα, ταινία διαδεῖ τῆ βασιλικῆ καὶ τὴν χλαμύδα ἐπενδύει τὴν περιπόρφυρον· ἐπὶ δὲ τούτοις συναθροισθέντα κατὰ πρόσκλησιν τὰ στρατεύματα, βασιλέα Ρωμαίων ἀνείπον τὸν Μανουήλ, ἐκάστου τῶν μεριστάνων μετὰ τῆς οἰκείας τάξεως διακριδὸν ἐφισταμένου καὶ διατρανοῦντος τὴν εὐφημίαν τῷ νέῳ ἄνακτι. ἐφεξῆς δὲ καὶ τῶν θείων προτεθέντων λογίων, ἐπ' αὐτῶν ἐμπεδοῦνται τῷ Μανουήλ τὰ τῆς εὐνοίας καὶ πίστεως πρὸς παντός¹. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω μανθάνομεν ὅτι οἱ ἀξιωματοῦχοι ἀπεδέχθησαν τὴν πρότασιν τοῦ Ἰωάννου Β', ὅστις περιέβαλε τὸν νέον διὰ τῆς βασιλικῆς ταινίας καὶ τῆς πορφυρᾶς ἐσθῆτος, ἐνῶ τὰ συγκεντρωθέντα στρατεύματα ἀνηγόρευσαν τὸν Μανουήλ αὐτοκράτορα. Ἀκολούθως οἱ παριστάμενοι ἔδωκαν τὸν ὄρκον πίστεως. Ὁ P. Charanis, συνεπὴς πρὸς τὴν θεωρίαν του περὶ τῆς νομικῆς ἀναγκαιότητος τῆς στέψεως, ὑποστηρίζει ὅτι ἢ ἐν Κιλικία πρᾶξις, ἢν χαρακτηρίζει ὡς coronation, δὲν ἤρκει διὰ τὰ περιβάλλει πλήρως τὸν Μανουήλ μὲ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα². Εἰς τὴν πραγματικότητα δι' αὐτῆς ἐκτήσατο ὁ Μανουήλ τὴν αὐτοκρατορικὴν ἐξουσίαν, καταστάς ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης αὐτοκράτωρ, ὡς καὶ ἐξ ἄλλης μαρτυρίας τοῦ αὐτοῦ βυζαντινοῦ ἱστορικοῦ συνάγεται³.

¹) Νικ. Χων. 56 - 62. Κίνναμος 26 - 29, Θεοδ. Σκουτ. 212 - 215. Περὶ τῶν ἀρχῶν, ἃς ὁ Ἰωάννης Β' ἀνέπτυξεν εἰς τὸν λόγον ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ἐλέω Θεοῦ δύναμιν τῶν αὐτοκρατόρων βλ. R. GUILLAND, Le droit divin à Byzance ἐν Eos τ. 42 (1947) σ. 147 - 148· περὶ δὲ τῆς ἀρχῆς τῆς πρεσβυγενείας ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ Μανουήλ βλ. τὴν ὀρθὴν ἀνάπτυξιν τοῦ N. SVONOS, Le serment de fidélité σ. 123 - 124. Ἄλλὰ τὰ αὐτόθι σ. 110 ἐν σχέσει μὲ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Μανουήλ λεγόμενα περιέχουν ἀνακριβεῖς τινὰς, διότι ἢ μακρὰν τῆς πρωτεύουσας λαβοῦσα χώραν ἀναγόρευσις τοῦ νέου αὐτοκράτορος δὲν ἦτο ἔργον τῆς συγκλήτου, τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ λαοῦ. Παρίσταντο κατ' αὐτὴν μόνον ὠρισμένοι ἀνώτεροι ἀξιωματοῦχοι, συγγενεῖς οἱ πλείστοι τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, οἵτινες δὲν ἀποκλείεται ὡς ἐκ τῶν ἀξιωμάτων των τὰ ἦσαν μέλη τῆς συγκλήτου, πρὸ πάντων ὅμως οἱ στρατιωτικοὶ ἡγέται μετὰ τῶν μονάδων των, οἱ ὅποιοι καὶ βασιλέα Ρωμαίων ἀνείπον τὸν Μανουήλ.

²) P. CHARANIS, Coronation σ. 60.

³) Νικ. Χων. 65: Ἀναρρηθῆεις οὖν ὁ Μανουήλ αὐτοκράτωρ, εὐθὺς τὸν μέγαν δομέστικον... εἰς τὴν βασιλίδα πόλιν ἐξέπεμψε... ἵνα προστοιμάσῃ τὰ τῆς εἰσόδου του εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ἐκ τῶν μέτρων, ἅτινα ἔλαβεν ὁ νέος ἡγεμὼν διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀναγνώρισίν του ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς πρωτευούσης, καταφαίνεται ἔκ νέου ἡ αὐξουσα ἐπιρροὴ τοῦ κλήρου κατὰ τὰς μεταβολὰς εἰς τὸν θρόνον. Ὁ ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ ἀποσταλεῖς μέγας δομέστικος, ἵνα ἐπιμεληθῇ καὶ τῆς τοῦ βασιλέως Μανουὴλ παρὰ τοῖς ἀστοῖς ἀναγορεύσεως, γράμμα ἐρυθροσήμαντον σφραγίδι τε χρυσεῖα καὶ σηρικῶ νήματι ἔμπειδον, κόγχης ἀναδεδευμένῳ αἵματι, τῷ κλήρῳ τοῦ μεγάλου νεῶ ἐπιδίδωσι, τυποῦν αὐτοῖς ἀργύρεα ἐτήσια κέρματα εἰς μνᾶς δις ἑκατὸν κορυφόμενα¹. Ἐλέχθη μάλιστα ὅτι ὁ μέγας δομέστικος εἶχεν ἐντολήν, ἐὰν ἡ πολιτικὴ κατάστασις εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἦτο ἀνώμαλος καὶ ἡ ἔκβασίς τῆς ἀβεβαΐα, νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν κλῆρον τῆς Ἁγίας Σοφίας ἀντὶ τῶν ἀργυρῶν νομισμάτων ἴσον ποσὸν χρυσῶν². Τὸ γεγονός ὅτι ὁ Μανουὴλ προώριζε χρηματικὸν ποσὸν — κυμαινόμενον μάλιστα ἀναλόγως τῆς κρισιμότητος τῆς πολιτικῆς καταστάσεως — μόνον διὰ τὸν κλῆρον τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἐνῶ εἰς παλαιότερους αἰῶνας ὑπὸ ἀναλόγους συνθήκας ὁ τυχὼν ἀναγορεύσεως ὑπὸ τοῦ στρατοῦ αὐτοκράτωρ ἀπέβλεπε πρὸς τὴν σύγκλητον καὶ ἐπέδωκε τὴν ὑποστήριξιν αὐτῆς, ὁμιλεῖ εὐγλώττως περὶ τῆς ἀποφασιστικῆς διὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν νέου ἡγεμόνος ἐπιρροῆς τῆς ἐκκλησίας. Ἐκ τῶν πρώτων φροντίδων τοῦ Μανουὴλ ὑπῆρξε καὶ ἡ πλήρωσις τοῦ ἄρτι χηρεύσαντος πατριαρχικοῦ θρόνου Κωνσταντινουπόλεως, ἵνα ὁ νέος πατριάρχης ταινιώσῃ αὐτὸν (sc. τὸν Μανουὴλ) ἐπὶ νεῶ Κυρίου τῷ αὐτοκρατορικῶ στεφανώματι... προβληθεὶς οὖν ὁ Μιχαὴλ πατριάρχης³, ἐξ αὐτῆς τὸν χρίσαντα χρίει τὰ ἱερὰ ἐσαφικόμενον μέλαθρα⁴.

Τόμος τοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ Γ', χρονολογούμενος ἀπὸ 24 Μαρτίου 1171⁵ καὶ συνταχθεὶς προφανῶς ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἀναδείξεως τοῦ οὐπω διετοῦς Ἀλεξίου Β' (γεννηθέντος τῇ 10 Σεπτεμβρίου 1169) εἰς βασιλεία, περιέχει τὰς ὑποχρεώσεις, ἃς ἀναλαμβάνει ὁ πατριάρχης μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν συνόδου σχετικῶς πρὸς τὴν ρύθμισιν τῆς αὐτοκρατορικῆς διαδοχῆς. Τὰ καθαρῶς ἱστοριογραφικὰ κείμενα πληροφοροῦν μόνον περὶ τελετῆς ἐν τῷ ναῷ τῆς Παναγίας τῶν Βλαχερνῶν, καθ' ἣν ὑπεχρεώθησαν δι' ὄρκου οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματοῦχοι ὅπως ἀναγνωρίσουν τὸν Ἀλέξιον ὡς διάδοχον⁶, δεδομένου ὅτι ὑφίστατο παλαιότερα ἀνάλογος ὑποχρέωσις τῶν ἀνωτέρω προσώπων ἔναντι τῆς πρεσβυτέρας θυγατρὸς τοῦ αὐτοκράτορος Μαρίας καὶ τοῦ ἐξ Οὐγγαρίας συζύγου της

¹) Νικ. Χων. 65 - 67, Θεοδ. Σκουτ. 216 ἐπ.

²) Νικ. Χων. 67, Θεοδ. Σκουτ. 216 - 217.

³) Μιχαὴλ Β' πατριάρχης ἀπὸ Ἰουλίου 1143 - Μαρτίου 1146.

⁴) Νικ. Χων. 70.

⁵) Ὁ Ψευδο-Κωδινὸς εἰς τὴν Χρονογραφίαν του 159¹⁶ παραδίδει ὡς ἔτος στέψεως τοῦ Ἀλεξίου τῷ 1171/72, ἀλλ' ἡ χρονολογία αὕτη δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν τοῦ πατριαρχικοῦ ἐγγράφου, ἐκ τῆς φρασιολογίας τοῦ ὁποῦ ἀναμφιβόλως συνάγεται ὅτι ὁ Ἀλέξιος εἶχεν ἦδη ἀπὸ τοῦ Μαρτίου 1171 στεφθῆ βασιλεύς.

⁶) Νικ. Χων. 220, Θεοδ. Σκουτ. 279. Περὶ τοῦ ὄρκου βλ. Ν. SVORONOS, Le serment de fidélité σ. 106 ἐπ.

Bela - 'Αλεξίου, τιμηθέντος πρώτου αὐτοῦ διὰ τοῦ τίτλου *δεσπότης*¹. Ἐκ τοῦ συνοδικοῦ ἐγγράφου διαπιστοῦται ὅτι ὁ Ἄλέξιος φέρει τὸν τίτλον *βασιλεὺς*, ἀνακηρυχθεὶς πιθανῶς κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν ἱστοριογράφων μνημονευομένην τελετὴν ἐν τῷ ναῶ τῆς Παναγίας τῶν Βλαχερνῶν. Προφανῶς εἰς ταύτην ἀναφέρεται ἡ πληροφορία τοῦ Ψευδο-Κωδινού Χρονογρ. 159₁₅: *ἑστέφθη δὲ παρ' αὐτοῦ (sc. τοῦ Μανουὴλ) τοιοῦτος (sc. ὁ Ἄλέξιος) εἰς βασιλέα κατὰ ἰνδ. ε' τοῦ ςχπ' ἔτους (= 1171/1172)*, συνάδουσα ἀπολύτως πρὸς τὴν προμνησθεῖσαν μαρτυρίαν τῆς Ἄννης Κομνηνῆς περὶ τῆς στέψεως τοῦ Ἰωάννου Β' ὑπὸ τοῦ πατρὸς των Ἄλεξίου Α'². Εἰς τὸ πατριαρχικὸν ἐγγραφον διευκρινίζεται ὅτι ὁ Μανουὴλ εἶναι ὁ *αὐτοκράτωρ*, μόνον δὲ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ θὰ λάβῃ τὴν θέσιν τοῦ *περιφανέστατος πορφυρογέννητος καὶ βασιλεὺς κὺρ Ἄλέξιος*, ἀφ' οὗ ἀναγορευθῆ *αὐτοκράτωρ βασιλεὺς*³. Ὅτι διὰ τὴν ἀναγόρευσιν εἰς αὐτοκράτορα δὲν ἐθεωρεῖτο ἀναγκαῖα προϋπόθεσις προηγουμένη ἀνακήρυξις τοῦ ὑποψηφίου εἰς θέσιν ἀπλοῦ *βασιλέως*, ρητῶς ἀναγράφεται εἰς τὸ αὐτὸ κείμενον· διότι, ἐὰν ἀπέθνησκε προῶτως ὁ Ἄλέξιος Β' *ἄνευ τέκνων καὶ ὑπεσι τῇ βασιλείᾳ σου (sc. τῷ Ἰωάννῃ Β') ἕτερον ἄρρεν παιδίον*, (ὑπόσχομαι, sc. ὁ πατριάρχης) *ἵνα ἔχω αὐτὸ βασιλέα αὐτοκράτορα, κἄν οὐκ ἔφθασε στεφθῆναι καὶ σπουδάζω ἀποκαταστῆναι αὐτὸ εἰς τὸ στέμμα τῆς βασιλείας ταύτης τῶν Ρωμαίων...*

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μανουὴλ Α' (24 Σεπτεμβρίου 1180) ὁ υἱὸς τοῦ Ἄλεξιος μέχρι τοῦδε ἀπλοῦς *βασιλεὺς* ἀνηγορεύθη *αὐτοκράτωρ*⁴. Εἰς τὸ ἐκ πρώτης ὄψεως ξενίζον⁵ χωρίον τοῦ Νικίτα Χωνιάτου 343: *Τότε δ' οὖν Ἀνδρόνικος... στεφθῆναι αὐ-*

¹) Νικ. Χων. 179, Κίνναμος 215, Θεοδ. Σκουτ. 261. Περὶ τῆς ἀπονομῆς τοῦ τίτλου *δεσπότης* εἰς τὸν Bela - Ἄλεξιον (περὶ τὸ 1163) καὶ τοῦ τίτλου ἐν γένει βλ. G. OSTROGORSKY, *Urum-Despotes. Die Anfänge der Despoteswürde in Byzanz* ἐν B. Z. τ. 44 (1951) σ. 448 - 460. Περὶ τοῦ τίτλου ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων βλ. D. ZAKYTHINOS, *Le despotat grec du Morée*, τ. II: *Vie et institutions*, Athènes 1953, σ. 75 ἑπ.

²) Ἄλεξιὰς VI 8. 5, Ζωναρᾶς III 739· βλ. ἀνωτέρω σελ. 157.

³) Ὁ πατριάρχης γράφει: *Ὁμολογῶ διὰ τῆς παρουσίας μου ἐγγραφῆς, ἵνα φυλάσω πρὸς σε τὸν κραταῖον καὶ ἅγιον μου αὐτοκράτορα τὸν βασιλέα καὶ πορφυρογέννητον κὺρ Μανουὴλ τὸν Κομνηνὸν καθαρὰν πίστιν καὶ εὐνοίαν... Εἰ δὲ συμβῆ τὸ κοινὸν τῶν ἀνθρώπων ἀποδοῦναι σε χρέος, ἵνα ἔχω ἀπεντεῦθεν, χωρὶς ἀμφιβολίας οἰασθήτινος ἢ χρεῖας ἑτέρου ὄρκου, τὸν περιπόθητον υἱὸν τῆς ἁγίας βασιλείας σου τὸν πορφυρογέννητον καὶ βασιλέα κὺρ Ἄλέξιον αὐτοκράτορα βασιλέα ἀντὶ σοῦ καὶ φυλάσω καὶ ἐπ' αὐτῷ τὴν αὐτὴν καθαρὰν πίστιν καὶ εὐνοίαν.* Α. ΠΑΒΛΩΦ, *Συνοδικὸς τόμος τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Μιχαὴλ τοῦ Ἀγχιάλου* (ἔτ. 1171) ἐν Βυζαντινὰ Χρονικά τ. 2 (1895) σ. 392. Τὴν μελέτην τοῦ G. OSTROGORSKY, *Bemerkungen zum byzantinischen Staatsrecht der Komnenenzeit* ἐν *Südost-Forschungen* τ. 8 (1943) σ. 261 - 270 γνωρίζω μόνον ἐκ τῆς συντόμου ἀναλύσεως τοῦ F. D(ÖLGER) ἐν B. Z. τ. 46 (1953) σ. 233.

⁴) Ψευδο-Κωδινού, Χρονογραφία 159 - 160: *κατὰ δὲ τὴν κδ' τοῦ Σεπτεμβρίου μηνὸς τῆς ιδ' ἰνδικτιῶνος τοῦ ςχπθ' ἔτους, ὥρα α' τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ὁ ἀείμνηστος πατὴρ αὐτοῦ τῆς ἐπιγείου βασιλείας ἠλλάξατο τὴν οὐράνιον, ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ (sc. ὁ Ἄλέξιος) καὶ ἐβασιλευσεν εὐσεβῶς σὺν τῇ μητρὶ αὐτοῦ τῇ δεσποίνῃ τῇ κυρᾷ Μαρίᾳ...*

⁵) Λέγω ξενίζον, διότι τὸ ἐν αὐτῷ ἱστορούμενον γεγονός δὲν δύναται νὰ ἔλαβε χώραν πρὸ τοῦ Μαΐου 1182, ἀφ' οὗ ὁ εἰσηγητὴς τῆς προτάσεως Ἀνδρόνικος Κομνηνός, ἔνεκα τῆς μακρᾶς πρὸς

τοκράτορα εισηγεῖται τὸν βασιλέα Ἀλέξιον. καὶ δὴ ἐπὶ τῶν ὤμων ἄρας αὐτὸν καὶ μετὰ δακρύων θεομῶν εἰς τὸν τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ἀνακομίσας ἀνάσταθμον ἐπὶ μάρτυσι μυριάσι πολλαῖς πλήθους ἀστικοῦ καὶ ἀλλοίου καὶ πάλιν ὁμοίως ἐκεῖθεν κατενεγκών, ἔδοξε φιλοστοργότερος εἶναι πατρός...¹ δύνανται νὰ δοθοῦν δύο ἐρμηνεῖαι, ὧν ὅμως ἑκατέρω ἔχει καὶ τρωτὰ σημεῖα. Εἴτε δηλαδὴ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὅτι τὸ χωρίον ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν στέψιν, ἢ ὁποία νῦν τὸ πρῶτον πραγματοποιεῖται εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ Ἀνδρονίκου· ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι ὁ ἱστοριογράφος δὲν ὁμιλεῖ περὶ τοῦ πατριάρχου, δὲν ὑπάρχει ἱκανοποιητικὴ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα, διατι νὰ ἀναβληθῇ ἐπὶ τόσον χρόνον (ὑπὲρ τὸ ἓν καὶ ἡμισυ ἔτος) ἢ στέψις τοῦ Ἀλεξίου Β'. Εἴτε πάλιν τὸ χωρίον δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀναφερόμενον εἰς νέαν ἀναγόρευσιν τοῦ Ἀλεξίου Β' μόνου αὐτοῦ, ὁπότε πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι κατὰ τὸ ἀπὸ 24 Σεπτεμβρίου 1180 μέχρι Μαΐου 1182 χρονικὸν διάστημα ὁ νεαρὸς Ἀλέξιος δὲν ἦτο μόνος αὐτὸς αὐτοκράτωρ, ἀλλὰ τὴν αὐτοκρατορικὴν ἰδιότητα συνεμερίζετο καὶ ἡ βασιλομήτωρ Μαρία ἡ ἐξ Ἀντιοχείας, ἀσκοῦσα τὴν ἐξουσίαν ὑπὸ τὴν ἰδιότητα ταύτην καὶ οὐχὶ ὡς ἀπλῆ ἀντιβασιλεύς. Τὴν ἐρμηνείαν ταύτην εὐνοεῖ καὶ τὸ μνημονευθὲν χωρίον ἐκ τῆς χρονογραφίας τοῦ Ψευδο-Κωδινου³. Εἰς τὴν τυχὸν προβληθησομένην ἀντίρρησιν ὅτι οὕτω διὰ τὸ ἀπὸ 24 Σεπτεμβρίου 1180 μέχρι Μαΐου 1182 διάστημα, θὰ πρέπη νὰ δεχθῶμεν συγκυριαρχίαν δύο ταυτοχρόνως αὐτοκρατόρων (τοῦ Ἀλεξίου Β' καὶ τῆς μητρὸς του Μαρίας), δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι, καίτοι ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος φαίνεται ἐπικρατήσασα ἡ ἀρχὴ τῆς ἀσκήσεως τῆς ἐξουσίας ὑπὸ ἐνὸς μόνου ἐκάστοτε προσώπου φέροντος τὴν αὐτοκρατορικὴν ἰδιότητα, ἐπανειλημμένως ἐσημειώθησαν ἐξαιρέσεις ἀπὸ τοῦ κανόνος, ὡς εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Ζωῆς καὶ Θεοδώρας τῇ 1042 καὶ τὴν περὶ ἧς ἀμέσως κατωτέρω τοῦ Ἀλεξίου Β' μετὰ τοῦ Ἀνδρονίκου Α'. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐξήγησις αὕτη προσκόπτει ἐν μέρει εἰς τὴν φράσιν *στέφεσθαι αὐτοκράτορα*, διότι τὸ ρῆμα *στέφομαι*, ἀφ' ἧς ἐποχῆς διεχωρίσθη ἡ τελετὴ τῆς στέψεως ἀπὸ τῆς ἀναγορεύσεως κυριολεκτεῖ ἐπὶ τῆς τελετῆς τῆς πρώτης. Βέβαιον ἐν τούτοις εἶναι ὅτι, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Παλαιολόγων τὸ ρῆμα *στέφω* δηλοῖ τὸ σύνολον τῶν τύπων δι' ὧν τις ἀνεδείκνυτο αὐτοκράτωρ, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ἀναγορεύσεως. Μήπως ἐνταῦθα εἶναι ἡ πρώτη σχετικὴ ἔνδειξις;

Ἡ ἀπόφασις, ὅπως ὁ θεῖος τοῦ Ἀλεξίου Β' *Ἀνδρόνικος Α' Κομνηνὸς* ἀναγορευθῇ ὡς συναυτοκράτωρ, φέρεται ληφθεῖσα ὑπὸ τοῦ *συνεδρίου*, τῇ εἰσηγήσει ὠρισμέ-

τὸν αὐτοκράτορα Μανουὴλ διενέξεως, δὲν εὐρίσκετο ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸν χρόνον τοῦ θανάτου τοῦ ἐξαδέλφου του (24 Σεπτεμβρίου 1180) καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν βασιλεύουσαν μόλις τὸν Μάιον τοῦ 1182.

¹) Οὕτω καὶ Θεοδ. Σκουτ. 329.

²) Ὀλιγόμηνος καθυστέρησις παρατηρεῖται καὶ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα εἰς τὴν τελικῶς ματαιωθεῖσαν στέψιν τοῦ ἀνηλίκου ἐπίσης αὐτοκράτορος Ἰωάννου Δ'. Βλ. κατωτ. σ. 184 ἐπ.

³) Βλ. σ. 162 σημ. 4.

νων μελῶν του, φιλικῶς διακειμένων πρὸς τὸν Ἀνδρόνικον¹. Τόσον εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην διὰ τοῦ ὄρου *συνέδριον*², ὅσον καὶ ὅταν μετὰ βραχὺ ἀπεφασίσθη ἡ καθαίρεσις τοῦ Ἀλεξίου Β' (Ὁκτώβριος 1183), διὰ τῆς φράσεως *τὴν φίλιον... ἀθροίζει πνύκα*³, νοοῦνται, νομίζω, κυρίως τὰ μέλη τῆς συγκλήτου, ὡς καὶ τὸ χωρίον *ἄθροισμα ἐκείνων συνέδριον διὰ γένους λαμπρότητα καὶ ἀξιομάτων σεμνότητα*⁴ — ἀναφερόμενον εἰς τοὺς μετέχοντας τοῦ *συνεδρίου* — ὑποδηλοῖ. Ὑπὸ τῶν συγχρόνων ἱστορικῶν παραδίδεται πλὴν τοῦ χώρου, ἐν ᾧ συνῆλθε τὸ *συνέδριον*, γνωστοῦ ὡς ὁ τοῦ *Μιχαηλίτζη οἶκος*⁵ καὶ ὁ τύπος τῆς εὐφημίας κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν, λαβοῦσαν χώραν κατὰ Σεπτέμβριον 1183⁶, ἔτι δὲ τὰ κατὰ τὴν μεταβολὴν τῆς ἐνδυμασίας. Ὁ Ἀνδρόνικος κατηνθύνθη εἰς τὰ ἀνάκτορα τῶν Βλαχερνῶν, ὡς μάλιστα ἀκριβέστερον προσδιορίζεται, *κατὰ τὸν ἐντὸς τούτου ὑψηροφῆ δόμον, ὃς Πολύτιμος λέγεται, ἔνθα οἱ παριστάμενοι τὴν καπνηρὰν καὶ πυραμυειδῆ ἐρέαν τῆς κεφαλῆς ἀφελόμενοι, πυρσὴν αὐτῶ περιέθεντο καὶ στολὴν βασιλικὴν ἐνέδυσαν...*, ἐνῶ ὁ Ἀλέξιος Β' ἔσπευδε καὶ αὐτὸς νὰ ἐπιδοκιμάσῃ τὰ πραττόμενα⁷. Τὴν ἐπομένην ἔλαβε χώραν ἢ ἐν τῷ ναῶ στέψις τοῦ Ἀνδρονίκου Α'⁸. Τόσον ὁ τύπος τῆς εὐφημίας, ὅσον καὶ αἱ παρὰ τοῖς ἱστοριογράφοις φράσεις: *συναυτοκρατοροίη τῷ παραφήλικι βασιλεῖ*⁹, *συναυτοκράτωρ κατασταθῆ τῷ νεάζοντι βασιλεῖ...*¹⁰ δεικνύουσιν ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον ὡς ἰσοτίμος πρὸς τὸν ὑπάρχοντα ἡγεμόνα, ἦτοι κατέστη καὶ οὗτος αὐτοκράτωρ.

Τὰ ριζοσπαστικὰ μέτρα ἀφ' ἐνός, αἱ τρομοκρατικαὶ μέθοδοι τοῦ Ἀνδρονίκου Α' ἀφ' ἐτέρου προεκάλεσαν τὴν λαϊκὴν ἐξέγερσιν, ἧς συνέπεια ὑπῆρξεν ἡ τελείως ἀπρόβλεπτος τὴν 12 Σεπτεμβρίου 1185 ἀναγόρευσις τοῦ εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν καταφυγόντος τὴν δείλην τῆς προτεραίας *Ἰσαακίου Β' Ἀγγέλου*. Ζωηρὰν περιγραφὴν τῆς σκηνῆς παραδίδει ὁ Νικήτας Χωνιάτης 450: *καὶ συναγωγῆς πλείστης λαοῦ μεθ' ὁρμῆς τοιαύτης γεγεννημένης, βασιλεὺς αὐτοκράτωρ Ρωμαίων ἀναγορεύεται Ἰσαάκιος, τινὸς τῶν νεωκόρων τὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου στέφος, ὃπερ ἄνωθεν ἀπηώρητο τραπέ-*

¹) Νικ. Χων. 349 - 350, Θεοδ. Σκουτ. 331 - 332.

²) Νικ. Χων. 349₁₃, Θεοδ. Σκουτ. 331₂₈.

³) Νικ. Χων 353₁₉, Θεοδ. Σκουτ. 333₂₃: *τὴν φίλιον ἀθροίζει βουλήν*.

⁴) Νικ. Χων. 350₄.

⁵) Νικ. Χων. 351₂, Θεοδ. Σκουτ. 332₁₇.

⁶) Νικ. Χων. 350₉, Θεοδ. Σκουτ. 332₈: *Ἀλεξίου καὶ Ἀνδρονίκου μεγάλων βασιλέων καὶ αὐτοκρατόρων Ρωμαίων τῶν Κομνηνῶν πολλὰ τὰ ἔτη*.

⁷) Νικ. Χων. 351 - 352, Θεοδ. Σκουτ. 332 - 333. Παραλλήλως αἱ πηγαὶ ὁμιλοῦν περὶ συρροῆς τοῦ πλήθους, ἐπευφημοῦντος καὶ ἐπικροτοῦντος τὴν ἐπελθοῦσαν μεταβολήν. Ἄς σημειωθῆ τέλος καὶ τὸ ἀκόλουθον χωρίον τοῦ Νικ. Χων. 327 = Θεοδ. Σκουτ. 322: *πρὸς τὸ μέγα βασίλειον καὶ ἄνω τοῦ οἰκῆματος... ἐν ᾧ τοὺς ὑπογύως τοῦ ἄρχεν ἐπειλημμένους εἴθισται πρὸς τοῦ δήμου παντὸς ἀνευφημῆσαι στεφανηφόρους*.

⁸) Νικ. Χων. 352₁₃, Θεοδ. Σκουτ. 333.

⁹) Νικ. Χων. 349₂₂ - 350₁.

¹⁰) Θεοδ. Σκουτ. 332.

ζης τῆς μυστικῆς, κατενεγκόντος διὰ κλίμακος καὶ τῆ τοῦ Ἰσαακίου κεφαλῆ ἐφαρμόσαντος... ὁ μὲν Ἰσαάκιος ἐδυσκόλαινε πρὸς τὴν στεφηφορίαν..., συνεσιῶς δὲ ὁ δηλωθεὶς ἄνωθεν Δούκας (θεῖος τοῦ Ἰσαακίου), τὸν πῖλον τῆς κεφαλῆς ἀφελόμενος, ἐαυτῶ περιθέσθαι ἰκέτευε τὸ διάδημα... ὁ δ' ὄχλος ἀπηναίνοντο, φάσκοντες μηκέτι γέροντα ἄρχειν βούλεσθαι... οὕτω τοίνυν ἐς βασιλέα χρυσθέντος Ἰσαακίου... ὁ μὲν (sc. Ἰσαάκιος) ἐκ τοῦ μεγίστου νεῶ ἀπαίρει, συνεπόμενον ἔχων καὶ τὸν πατριάρχην Βασίλειον τὸν Καματηρόν, ἐπεὶ καὶ τοῦτον τὸ πλῆθος συμπράττειν καὶ συνελευδοκεῖν τοῖς τελουμένοις ἄκοντα ἐπεσπάσατο ¹.

Τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Ἰσαακίου Β' ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι αὕτη ἐπήγαγεν ἐκ τῆς λαϊκῆς πρωτοβουλίας καὶ ἐνεῖχε τι τὸ αὐτοσχέδιον· δι' ὃ ἀντὶ ἄλλου τινὸς συμβόλου ἐχρησιμοποιήθη κατ' αὐτὴν ὅ,τι εὐρέθη ἐντὸς τοῦ ναοῦ πρόχειρον καὶ ἐν προκειμένῳ τὸ στέφος τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου. Ἡ χρῆσις αὐτοῦ δὲν πρέπει νὰ ὀδηγήσῃ εἰς σύγχυσιν τῆς πράξεως ταύτης μὲ τὴν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου τελουμένην ἐκκλησιαστικὴν στέψιν, διότι εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν κατεβίβασε τὸ στέμμα ἐκ τῆς θέσεώς του καὶ ἐτοποθέτησεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἰσαακίου εἰς τῶν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ ὑπηρετούντων κατωτέρων κληρικῶν καὶ οὐχὶ ὁ πατριάρχης. Ἐξ ἄλλου τὰς συνθήκας, ὑφ' ἃς ἔλαβε χώραν ἡ πράξις δὲν ἐχαρακτήριζεν ἡ κοσμιότης καὶ ἡ εὐπρέπεια θρησκευτικῆς τελετῆς, ἀλλ' ὀχλοκρατικὸν πνεῦμα, ἀφ' οὗ ἕτερός τις τῶν παρεστηκότων παρεκάλει νὰ προτιμηθῇ αὐτὸς καὶ νὰ τεθῇ ἐπὶ τῆς ἰδικῆς του κεφαλῆς τὸ στέμμα. Χαρακτηριστικὴ εἶναι τέλος ἡ ὑπὸ τοῦ ἱστοριογράφου χρησιμοποιομένη ὀρολογία, μὴ περιέχουσα τοὺς οἰκείους διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν στέψιν ὄρους.

Ἀρνητικὴ πρέπει νὰ δοθῇ ἀπάντησις καὶ εἰς τὸ ἐρώτημα, ἐὰν ἔλαβε χώραν πάραυτα ἡ ἐκκλησιαστικὴ στέψις τοῦ Ἰσαακίου Β'· διότι θὰ ἦτο πολιτικῶς ἀσύμφορος ἡ ἀπώλεια πολυτίμου χρόνου διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ κοσμικὴν προετοιμασίαν τῆς τελετῆς, πρὸ πάντων ὅμως δι' αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν τὴν στέψιν καὶ τὴν πιθανώτατα μετ' αὐτῆς συνδεομένην τὴν ἐποχὴν ἐκείνην χρῆσιν, ἐνῶ ὁ Ἰσαάκιος θὰ ἔδει νὰ ἐπιστεύσῃ τὴν κατάληψιν τῶν ἀνακτόρων καὶ τὴν ἐκκαθάρισιν τῆς πολιτικῆς καταστάσεως. Ἐξ ἄλλου ὁ ἱστοριογράφος, ὅστις δὲν παρέλιπε νὰ μνημονεύσῃ χαρακτηριστικὰς λεπτομερείας τόσον τῆς ἀναγορεύσεως, ὅσον καὶ τῆς ἀναμίξεως τοῦ πατριάρχου— ὡς π. χ. τὴν εἰς ἣν ὑπεχρεώθη συμμετοχὴν εἰς τὴν συνοδίαν τοῦ νέου αὐτοκράτορος, μεταβαίνοντος ἐκ τῆς Ἁγίας Σοφίας εἰς τὰ ἀνάκτορα— καταφεύγει πρὸς δῆλωσιν τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀρχιερέως ἀντὶ τῶν συνήθως χρησιμοποιουμένων τεχνικῶν ὄρων στέψιν, ταινιοῦν, διαδεῖν εἰς τὰ ρήματα συμπράττειν καὶ συνελευδοκεῖν ². Διὰ τοῦτο νομίζω ὅτι ὁ πατριάρχης, ὅστις ἐνεφανίσθη εἰς τὸ προσκήνιον κατόπιν τῆς ἰσχυρᾶς λαϊκῆς πιέσεως,

¹) Οὕτω καὶ Θεοδ. Σκουτ. 357.

²) Νικ. Χων. 451, Θεοδ. Σκουτ. 358. Πρβλ. Ψευδο-Κωδινου Χρονογραφίαν 160₁₃, ἐν ἣ ὡσαύτως λέγεται περὶ τοῦ πατριάρχου ὅτι συνώδευσε τὸν Ἰσαάκιον εἰς τὸ μέγα παλάτιον καὶ Νικ. Χων. 453, Θεοδ. Σκουτ. 358.

περιορίσθη νὰ συνευφημήσῃ τὸν Ἰσαάκιον μετὰ τῶν παρισταμένων καὶ νὰ ἀποδεχθῆ οὕτω τὴν ἀναγόρευσίν του, ὡς συνέβη καὶ εἰς προηγουμένας περιπτώσεις (π. χ. Νικηφόρου Γ', Ἰωάννου Β', περὶ ὧν εἰς τὴν οἰκίαν θέσιν). Ἐὰν λογισθῆ ὀρθὴ ἡ ἀποψίς μου ὅτι οὔτε τὸ ὑπάρχον χρονικὸν περιθώριον οὔτε στοιχειώδης πολιτικὴ πρόνοια καὶ σωφροσύνη ἐπέτρεπε τὴν ἄμεσον τέλεσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς στέψεως, τότε ἡ φράσις τοῦ Νικήτα Χωνιάτου 451 *οὕτω τοίνυν ἐς βασιλέα χρισθέντος Ἰσαακίου* πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἐνέχουσα μεταφορικὴν σημασίαν, σκοποῦσα ἀπλῶς νὰ συνοψίσῃ τὴν τελικὴν ἐκβασίν τῶν γεγονότων.

Εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Ἰσαακίου Β' ἀνάγονται δύο ἀπόπειραι καταλήψεως τῆς ἀρχῆς, ἔχουσαι διάφορον βάσιν ἑκατέρω: ἡ πρώτη τὸ λαϊκὸν στοιχεῖον καὶ ἡ δευτέρα τὸν στρατιωτικὸν παράγοντα. Οὕτως, δισέγγονός τις τῆς Ἄννης Κομνηνῆς — οὗ τὸ ὄνομα δὲν παραδίδεται — μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰσαακίου Β' τύφλωσιν τοῦ πατρός του Ἄνδρονίκου ἤλθεν ἐν ἑορτασίμῳ ἡμέρᾳ εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, *ποθῶν ἐκεῖθεν εἰς βασιλείαν ἀναρπασθῆναι καὶ ἀναρρηθῆναι πρὸς τοῦ συνειλεγμένου λεώ*¹, ἐνῶ τῷ 1186 ὁ στρατηγὸς **Ἀλέξιος Βρανᾶς**, ἔχων τὴν ὑποστήριξιν πολυαριθμῶν ἰσχυρῶν συγγενῶν του ἐν Ἀδριανουπόλει *τὸ ἐρουθρὸν ὑποδύεται πέδιλον... καὶ πρὸς παντὸς ἀναγορεύεται τοῦ στρατεύματος αὐτοκράτωρ*...².

Κατὰ τρόπον πρωτοφανῆ ἀνήρπασε τὴν ἀρχὴν ὁ **Ἀλέξιος Γ' Ἄγγελος Κομνηνός**, ἐπωφεληθεὶς κατὰ τὴν διάρκειαν ἐστρατείας ἐξόδου εἰς θήραν τοῦ αὐτοκράτορος ἀδελφοῦ του. Τὰ γεγονότα ἔλαβον χώραν παρὰ τὰ Κύπελλα τῆς Θράκης. Οἱ συνωμόται, γόνοι ἰσχυρῶν βυζαντινῶν οἰκογενειῶν, καὶ τὸ ἰδιαίτερον περιβάλλον τοῦ Ἀλεξίου εἰς τὴν βασιλείον σκηπὴν τοῦτον εἰσάγουσι καὶ ἀναγορεύουσιν αὐτοκράτορα³. Εὐθὺς ἀμέσως προσεχώρησαν αἱ στρατιωτικαὶ δυνάμεις καὶ οἱ μετέχοντες τῆς ἐστρατείας συγκλητικοὶ (8 Ἀπριλίου 1195)⁴.

Ἐκ τῆς συντόμου ἀλλ' ἐναργοῦς ἀφηγήσεως τοῦ Νικήτα Χωνιάτου, ἀρίστου γνώστου τῆς βυζαντινῆς πολιτικῆς ζωῆς τῶν χρόνων του, συνάγονται ἐνδιαφέροντα συμπεράσματα. Οὗτος φαίνεται θεωρῶν, ὡς παράγοντας κεκτημένους τὴν ἐξουσίαν τῆς ἀνακηρύξεως αὐτοκράτορος, τὴν σύγκλητον καὶ τὸν λαόν, ἐνῶ ἀντιθέτως ἐμφανίζει τὸν στρατὸν ἐστερημένον ταύτης οὕτως, ὥστε τὴν εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν πρωτοβουλίαν τοῦτου, ἀναγορεύσαντος τὸν Ἀλέξιον Γ', νὰ θεωρῆ ἀντιβαίνουσαν πρὸς τὸ κατὰ τὴν ἐποχὴν του τοῦλάχιστον ἰσχυῶν νομικὸν καθεστῶς⁵. Καὶ πράγματι εἰς τὰς ἐκ

¹) Νικ. Χων. 560.

²) Νικ. Χων. 491 - 492, Θεοδ. Σκουτ. 374.

³) Βλ. Νικ. Χων. 593 - 594, ἀναγράφοντα καὶ ὀνομαστικῶς τοὺς ἐπιφανεῖς ὑποστηρικτὰς τοῦ Ἀλεξίου Γ'.

⁴) Νικ. Χων. 598: *καὶ τοὺς ἰματισμοὺς καὶ τὸ στέφος διψήσας τοῦ κασιγνήτου καὶ περιθήμενος, ὑπὸ παντὸς τοῦ στρατιωτικοῦ τάγματος καὶ ὅσοι μέρος ἦσαν τῆς γεροσίας βασιλεὺς αὐτοκράτωρ ἀναγορεύεται*. Πρβλ. Θεοδ. Σκουτ. 413, Ψευδο-Κωδινού Χρονογραφίαν 161.

⁵) Νικ. Χων. 600: *ἤδη γὰρ καὶ τὸ τῆς πολιτείας αὐτὸν ἀνευφήμησε πλήρωμα... τὸ τε τῆς*

τῆς ἱστορικῆς ταύτης περιόδου ἐπανελημμένας ἀποπείρας καταλήψεως τῆς ἀρχῆς εἶναι προφανῆς ἢ προέχουσα δραστηριότης τῆς συγκλήτου ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου ἀφ' ἑτέρου. Εἰς τὰ προηγουμένως μνημονευθέντα παραδείγματα δύνανται νὰ προστεθοῦν ἐκ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου Γ' τὰ ἀκόλουθα. Μόλις ἐγνώσθη εἰς Κωνσταντινούπολιν ἡ ἀνατροπὴ τοῦ Ἰσαακίου Β', συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν τῶν βαναύσων καὶ ξυγκλύδων τινές¹, τὸ χυδαῖζον σῆφος τῆς πόλεως², μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ἀναγορεύσουν τὸν Ἀλέξιον Κομνητόν. Ἀνῆρ τις, ἐμφανισθεὶς ὡς νόθος υἱὸς τοῦ Μανουὴλ Α' Κομνηνοῦ, κατὰ τὸ πόλισμα τὰ Μελάγγεια πρὸς τῶν ἐκεῖσε βασιλεὺς αὐτοκράτωρ ἀναγορεύεται³. Περισσότερον ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ περίπτωσις Ἰωάννου τινὸς ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Κομνηνῶν, παρουσιάζουσα πολλὰς ὁμοιότητας πρὸς τὰς συνθήκας τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Ἰσαακίου Β'. Οὗτος τῷ μεγίστῳ νεῶ ἑξάπινα εἰσρεῖς καὶ τῶν στεφανίσκων ἓνα τῇ κεφαλῇ περιθεὶς, οἱ τὴν ἱερὰν ἀμφιπεριχώρηται τράπεζαν, ἕξεισιν ἐκεῖθεν καὶ προσληφθεὶς ὑπὸ τῶν ὁμοτῶν (πλεῖστοι δὲ ἦσαν οὗτοι καὶ σχεδὸν τοῦ ἐπισήμου πάντες αἵματος), συνδραμόντων καὶ ὄχλων οὐκ ὀλίγων πρὸς τὴν φήμην τῶν πραττομένων, τὸ μέγα παλάτιον εἴσεισιν εὐμαρῶς καὶ αὐτὸς μὲν ἐπὶ θρόνον διαχρύσου καθίσας, τινὰς ἐπὶ τῶν μεγίστων ὀφρικίων προβάλλεται, ὁ δ' ὄχλος καὶ τοῦ συναποστάντος μέρους τινές, τὰς ἀγορὰς καὶ ἀγνιὰς διόντες καὶ τὰς ἡῖόνας καταλαμβάνοντες, βασιλεῖα Ρωμαίων αὐτὸν ἀνηγόρευεν⁴.

Ἐκ τῶν περὶ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Ἀλεξίου Γ' Ἀγγέλου πληροφοριῶν διαφωτίζεται πρὸς τούτοις ἅπαξ ἔτι ἡ συμβολὴ τοῦ κλήρου, ἐπιβεβαιουμένης καὶ πάλιν τῆς ἀπὸ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος προϊούσης ἀναμίξεως τῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν βυζαντινὴν πολιτικὴν ζωὴν. Εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν δεκασθεὶς κληρικὸς τῆς Ἀγίας Σοφίας τῆς τοῦ Ἀλεξίου εὐφημίας κατάρχεται, εἰς τὸν ἱερὸν ἀνάσταθμον ἀνιών, μὴ ἀναμείνας ἐκ τοῦ ἀρχιποίμενος τὸ ἐνδόσιμον⁵. Ὅτε μετ' ὀλίγον καὶ ὁ πατριάρχης ἐξεδηλώθη ὑπὲρ τοῦ ἐπαναστάτου, οὐδεὶς ἦν ἐκ τούτου γνωσιμαχῶν, ἀλλὰ πάντες τὸ μέγιστον ἀρχεῖον καταλαμβάνοντες, ἠτόμόλουν ἀτεχνῶς τῇ βασιλίδι ὡς ἀνδράποδα καί... τῇ τοῦ λεγομένου βασιλεῦσαι καθυπέκλυτον γυναικί⁶. Ἦρκεσεν ἡ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου δημο-

συγκλήτου μέρος, εἰ καὶ μὴ ἅπαν, ἰλαρῶς ὅσα οἱ ξυνεῆνεκται ἦνεγκε καὶ τῶν ἐκ τοῦ δήμου πρὸς τὴν ἀκοίην τῶν ἡγγελημένων οὐδὲν τις ἀτάσθαλον ἐνεόχμωσεν, ἀλλ' ἠρέμησαν μὲν πάντες καὶ συνεπευδόκησαν τοῖς ἀκουσθεῖσι, μήτε βατταρίσαντες μήτε ἀναφλεγέντες πρὸς δικαίαν ὀργὴν οἷς εἰσθὸς αὐτοῖς βασιλεῖα χεροτονεῖν ὑπὸ τῶν στρατοπέδων καὶ τοῦτο ἀφήρηται.

¹) Νικ. Χων. 600, πρβλ. Θεοδ. Σκουτ. 414: τινές τῶν βαναύσων φιλοτάραχοι.

²) Νικ. Χων. 601.

³) Νικ. Χων. 608 - 609, Θεοδ. Σκουτ. 415.

⁴) Νικ. Χων. 697, Θεοδ. Σκουτ. 428 - 429. Εἰς τὸ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα κύρ Ἀλέξιον τὸν Κομνηνὸν ἐγκώμιον τοῦ Νικητὰ Χωνιάτου γίνεται λόγος περὶ τῶν ὡς ἄνω γεγονότων. Κ. ΣΑΘΑ, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη τ. Α', Ἐν Βενετίῳ 1872 σ. 84 - 89.

⁵) Νικ. Χων. 601₁₄.

⁶) Νικ. Χων. 601₁₄ - 602₁₁, Θεοδ. Σκουτ. 414₁₉.

σία ἀναγνώρισις καὶ ἀποδοχὴ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Ἀλεξίου Γ', ἵνα ὁ μέχρι τοῦδε αὐτοκράτωρ ἐγκαταλειφθῆ ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν του.

Ἡ ἄμα τῇ προσεγγίσει τῶν σταυροφόρων ἐπαίσχυντος φυγὴ τοῦ Ἀλεξίου Γ' ἐκ τῆς βασιλευούσης ὤθησε τοὺς ἰθύνοντας πολιτικούς ἀξιωματούχους—μεταξὺ αὐτῶν ὀνομασιὶ ἀναγράφεται ὁ ἐπὶ τῶν βασιλικῶν ἐτέκτατο *θησαυρῶν*—λαβόντας ὡς συνεργοὺς τοὺς Βαράγγους φρουροὺς νὰ ἐπαναφέρουν εἰς τὸν θρόνον τὸν Ἰσαάκιον Β', τυχόντα νέας ἀναγορεύσεως (18 Ἰουλίου 1203)².

Εἶναι γνωσταὶ αἱ μετὰ τῶν Λατίνων συνεννοήσεις τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἰσαακίου Β' Ἀλεξίου Δ', ὅστις, τῇ ἐπεμβάσει τῶν πρὸ τῆς πόλεως κατηυλισμένων σταυροφόρων, *συνεδρίας ἡξίωτο πατρικῆς καὶ βασιλείας προσέλεληπται κοινωνός. ἅπας τοίνυν φυλῆτης τῆς πόλεως εἰς τὰ ἀρχεῖα συνέτρεχε σὺν τῷ πατρὶ τὸν υἱὸν ὀφόμενος καὶ ἀμφοῖν ἀποδώσων προσκύνῃσιν* (1 Αὐγούστου 1203)³. Ὁ Ἰσαάκιος Β' καὶ ὁ Ἀλέξιος Δ' ὑπῆρξαν κατὰ πάντα ἰσότημοι πρὸς ἀλλήλους αὐτοκράτορες καὶ δὲν διετέλουν εἰς σχέσιν αὐτοκράτορος πρὸς βασιλέα, ὅφ' ἦν ἔννοϊαν νοοῦνται ἐν τῇ βυζαντινῇ πολιτικῇ γλώσσῃ κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἀναπτυχθέντα οἱ ὅροι οὗτοι. Ἡ μεταξὺ τῶν δύο συναρχόντων τάξις δὲν ἐβράδυνε νὰ μεταβληθῆ καὶ ἐνῶ μέχρι τοῦδε ἐξεφωνεῖτο πρῶτον τὸ ὄνομα τοῦ Ἰσαακίου, ἔκτοτε προηγεῖτο ἡ ἀναφώνησις τοῦ Ἀλεξίου καὶ δὴ κατὰ τρόπον ἐμφαντικὸν ὡς τῷ πατάγῳ κόπιεσθαι τὰ ἀνάκτορα⁴.

Ἡ ἀφήγησις τοῦ Νικήτα Χωνιάτου περὶ τῆς τελευταίας προσπαθείας τοῦ ἀκμαῖον διατηροῦντος τὸ φρόνημα ἔναντι τῶν σταυροφόρων λαοῦ τῆς πρωτεύουσας ἀποτελεῖ μίαν τῶν ἀξιολογωτέρων σελίδων τῆς βυζαντινῆς ἱστοριογραφίας οὐ μόνον διὰ τὴν δραματικὴν ἐνάργειαν τοῦ κειμένου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς σημαντικὰς πληροφορίας σχετικῶς πρὸς τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει πολιτικῆς καταστάσεως κατὰ τὰς τελευταίας ἐβδομάδας πρὸ τῆς ἀλώσεως. Τὴν 25 Ἰανουαρίου 1204 συγκεντρωθέντος εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν σημαντικοῦ πλήθους⁵, ἀπογοητευμένου ἐκ τῆς πολιτικῆς τῶν Ἀγγέλων καὶ ζητούντος τὸν ἄξιον τῶν περιστάσεων ἡγέτην, *ἠναγκάζετο καὶ ἡ σύγκλητος ἥ τε τῶν ἀρχιερέων ὀμήγγυρις καὶ οἱ τοῦ βήματος λόγιμοι συνελθεῖν ἐκεῖσε καὶ συνδιασκέψασθαι σφισι περὶ τοῦ ἄρξοντος*⁶. Ὁ Νικήτας Χωνιάτης, ὅστις ὡς ἐπίλεκτον μέλος τῆς συγκλήτου⁷

¹) Οὕτω νομίζω ὅτι πρέπει νὰ ἐρμηνευθῆ ἡ φράσις τοῦ Νικήτα Χωνιάτου 727₃: ὁ δ' ἐντὸς τῶν ἐν Βλαζέρναις ἀρχείων εὑρεθεὶς τὸ τότε λεῶς...

²) Νικ. Χων. 727, Θεοδ. Σκουτ. 437-438. Πρβλ. Villeardouin § 182, ἐκδ. FARAL τ. I σ. 184.

³) Νικ. Χων. 728₁₅, Θεοδ. Σκουτ. 438₁₃. Πρβλ. Villeardouin § 193, ἐκδ. FARAL τ. I σ. 196, Ψευδο-Κωδινῶ Χρονογραφίαν 162. Ὁ κατὰ τὸ τρίτον τέταρτον τοῦ ΙΓ' αἰῶνος γράφων Γεώργιος Ἀκροπολίτης Χρον. 6, Ποίημα 197, ἐμφανίζει τὸν Ἀλέξιον Δ', ὡς ἀπολαύοντα τῶν συμπαθειῶν τοῦ στρατοῦ καὶ ἀναγορευθέντα *παρὰ παντός... τοῦ λαοῦ*.

⁴) Νικ. Χων. 736, Θεοδ. Σκουτ. 441.

⁵) Νικ. Χων. 743₂: *τὸ τοίνυν λεῶδες τῆς πόλεως*: πρβλ. 743₁₈:

⁶) Νικ. Χων. 743, Θεοδ. Σκουτ. 443.

⁷) Ὁ Νικήτας Χωνιάτης ἦτο συγκλητικὸς ὡς φέρων τὸ ἀξίωμα τοῦ λογοθέτου τῶν σεκρέτων. Νικ. Χων. 749.

ἦτο ἐκ τῶν πρωταγωνιστῶν τοῦ δράματος, ἐκθέτει εἰς τὸ ἔργον του τὰς προσωπικὰς του κρίσεις ἐπὶ τῆς πολιτικῆς ἀνωριμότητος τοῦ λαοῦ καὶ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ εἰς ὃ ἀνῆκε συλλογικοῦ ὄργανου ἐπὶ τῆς τηρητέας στάσεως. Ἡ σύγκλητος, ἔχουσα συναίσθησιν τῆς ἀδυναμίας της ὅπως κυριαρχήσῃ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως, δὲν προέβη παρὰ τὴν λαϊκὴν πίεσιν εἰς ἀνακήρυξιν νέου αὐτοκράτορος. Ἡ ἀδράνεία της ἐξώθησε τὸν συγκεντρωμένον λαὸν εἰς τὴν ἀνάληψιν ἔτι μεγαλυτέρας πρωτοβουλίας κατὰ τὴν ἀπέλιδα ἀναζητήσιν μεταξὺ τῶν μεγάλων βυζαντινῶν οἰκογενειῶν καὶ τῶν μελῶν τῆς συγκλήτου προσώπου ἱκανοῦ νὰ ἐπωμισθῇ ὑπὸ κρισιμωτάτας συνθήκας τὰς εὐθύνas τῆς αὐτοκρατορίας¹. Κατόπιν τριημέρων ἀκάρπτων προσπαθειῶν *νεανίσκον τινὰ λαβόντες, Νικόλαον τὴν κλήσιν, Καναβὸν τὴν ἐπίκλησιν, εἰς βασιλέα χοίρουσιν ἄκοντα*².

Τῆς προκληθείσης συγχύσεως — διότι ὁ Ἀλέξιος Δ' Ἄγγελος ἐπεδίωξε διὰ τῶν σταυροφόρων νὰ κρατηθῇ εἰς τὸν θρόνον — ἐπωφεληθεὶς ὁ Ἀλέξιος Ε' Δούκας Μούρτζουφλος, ἀπεμάκρυνε διὰ δόλου τὸν Ἀλέξιον Δ' καὶ περιεβλήθη τὰ βασιλικά σύμβολα· τὰ δ' ἐπὶ τούτοις οἱ μὲν τῷ Δούκᾳ προσδύονται καὶ τὰς εἰθυίας τῷ αὐτοκράτορι προσρήσεις ἀναδιδόασιν (28/29 Ἰανουαρίου 1204)³.

Δὲν πρέπει νὰ παρέλθῃ ἀπαρατήρητον ὅτι ἡ κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ὀσημέραι προϊοῦσα ἐξασθένεισις τοῦ αὐτοκρατορικοῦ γοῦρου εἶχεν ὡς ἀντιστάθμισμα τὴν ἐνίσχυσιν καὶ ἀναζωογόνησιν ἐτέρων στοιχείων τοῦ βυζαντινοῦ πολιτεύματος, ὡς ἐν προκειμένῳ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ κλήρου, ἅτινα εἰς τὰς κρίσιμους ταύτας στιγμὰς καλοῦνται νὰ ἀναλάβουν ἡγετικὴν δρᾶσιν. Ἐντύπωσιν προκαλεῖ ἡ ὀλοσχερῆς ἀπουσία τοῦ στρατιωτικοῦ παράγοντος. Τοῦ τελετουργικοῦ τυπικοῦ τῶν κατὰ τὰ ἔτη 1203 καὶ 1204 αὐτοκρατορικῶν ἀναγορεύσεων δὲν εἴμεθα ἐπαρκῶς ἐνήμεροι — ἔλλειπει οἰαδήποτε μνεῖα ἐκκλησιαστικῆς στέψεως — προφανῶς ἐπειδὴ ὁ σύγχρονος ἱστορικός, ἀπτησχολημένος μὲ τὴν περιγραφὴν τοῦ πολιτικοῦ κλίματος, ἐν ᾧ διεδραματίσθησαν τὰ γεγονότα, δὲν ἐνδιεφέρθη διὰ τὸ πρωτόκολλον.

Β' ΤΜΗΜΑ 1204-1261

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς παλαιᾶς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας διαμόρφωσιν τῶν φραγκικῶν κρατιδίων καὶ ἐνετικῶν βάσεων, τῶν προβλεπομένων ὑπὸ τῆς μεταξὺ τῶν σταυροφόρων συνθήκης ἅμα τῇ ἀλώσει τῆς Κωνσταντινουπόλεως (11/12 Ἀπριλίου 1204), παρέμειναν εἰς χεῖρας ἑλληνικὰς περιοχαί, ὧν οἱ ἠγεμόνες εὐθὺς ἐξ

¹) Νικ. Χων. 743-744, Θεοδ. Σκουτ. 443.

²) Νικ. Χων. 744, Θεοδ. Σκουτ. 443. Πρβλ. Ψευδο-Κωδινού, Χρονογραφίαν 162-163 *ὁ χυδαῖος δῆμος... συνῆλθον ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ καὶ μετὰ πολλὰς ὀχλήσεις καὶ ἀναστασίας ἀνηγόρευσαν βασιλέα τὸν σεβαστὸν κύριον Νικόλαον τὸν Καναβόν.*

³) Νικ. Χων. 744 ἐπ., ἰδίᾳ 746_g, Θεοδ. Σκουτ. 444-445. Πρβλ. Ψευδο-Κωδινού, Χρονογραφίαν 162.

ἀρχῆς ἀπέβλεψαν εἰς τὴν ἀναβίωσιν τοῦ παλαιοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Τελικῶς ὑπὸ ἐπιτυχίας ἐστέφη ἡ προσπάθεια τοῦ ἡγεμόνος τῆς Νικαίας, ὅστις λίαν ἐνωρὶς ἐπέτυχε νὰ ἀναγνωρισθῆ ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ ὡς ὁ ἄμεσος συνεχιστὴς τῆς ἐπὶ ἐννέα ἑκατονταετηρίδας μὲ κέντρον τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀκμασάσης αὐτοκρατορίας καὶ ὡς ὁ φορεὺς τῆς παραδόσεως ἐκείνης. Διὰ τοῦτο δὲν θὰ ἀσχοληθῶ μὲ τὰ ἀφορῶντα τοὺς ἡγεμόνας Ἡλείου καὶ Τραπεζοῦντος¹, εἰμὴ μόνον ἐφ' ὅσον καὶ καθ' ὅσον ἡ ἔρευνα τῶν σχετικῶν πρὸς ἐκείνους προβλημάτων δύναται νὰ ἀποβῆ διαφωτιστικὴ τῶν ἀναφορικῶς πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας γεννωμένων.

Μετὰ τὸν ὑπὸ τοῦ Α. Heisenberg² ἀκριβῆ προσδιορισμὸν τῆς στέψεως τοῦ Θεοδώρου Α' Λασκάρεως εἰς τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1208, δι' ὠραίας μελέτης ὁ Β. Sinogowitz καθώρισεν ἀκριβέστερον καὶ τὸν χρόνον τῆς ἀναγορεύσεως τούτου (ἀνοιξίς 1205)³ οὕτως, ὥστε ἡ πληροφορία τοῦ Γεωργίου Ἀκροπολίτου⁴, χρονολογοῦντος ἀμφοτέρω τὰ γεγονότα εἰς τὸ ἔτος 1206, ἀποδεικνύεται ἀνακριβής.

Ἄλλ' ἡ ἐπιτυχὴς κατὰ τὰ λοιπὰ ἐργασία τοῦ Β. Sinogowitz δὲν μὲ εὐρίσκει σύμφωνον εἰς τὴν κατάταξιν καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Λασκάρεως, ἀδελφοῦ τοῦ Θεοδώρου, μεταξὺ τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου⁵. Τὴν ἀποψίν του στηρίζει εἰς τὸ χωρίον τοῦ Νικήτα Χωνιάτου 755₂₂ - 756, : *νεανιῶν ξυωρὶς, νηφαλίον τε καὶ ἀρίστων τῆ κατὰ πόλεμον δεξιότητι, (ὁ Δούκας οὔτοι καὶ ὁ Λάσκαρις, ἀμφοῖν δ' ἡ κλῆσις δμώνυμος τῷ ἀρχηγῷ τῆς πίστεως βασιλεῖ), ὡς περὶ νηὸς χειμαζομένης διαφέρονται τῆς ἀρχῆς, δεχόμενος ὅτι διὰ τῆς φράσεως τῷ ἀρχηγῷ τῆς πίστεως βασιλεῖ νοεῖται ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος⁶ καὶ συνεπῶς τὸ ὄνομα τῶν δύο διὰ τὴν ἡγεμονίαν ὑποψηφίων ἦτο Κωνσταντῖνος, ἀντιθέτως πρὸς ἄλλας πηγάς, ἐν αἷς οὔτοι φέρουν τὸ ὄνομα Θεόδωρος⁷. Οἰαδήποτε ὅμως ἐκδοχὴ καὶ ἂν γίνῃ δεκτὴ ὡς πρὸς τὸ ὄνομα τῶν δύο ὑποψηφίων, δὲν χωρεῖ νομίζω ἀμφιβολία εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν ὡς ἄνω μαρτυριῶν.*

¹) Σκιαγραφίαν τῆς νομικῆς θέσεως τοῦ βασιλέως τῆς Τραπεζοῦντος δίδει ὁ Ο. ΛΑΜΨΙΑΔΗΣ, Ὁ βασιλεὺς τῆς Τραπεζοῦντος κατὰ τὸ Χρονικὸν Μιχαὴλ τοῦ Παναρέτου ἐν Ἐπετηρίς Ἐταιρ. βυζαντ. σπουδῶν τ. 23 (1953) σ. 567 - 576.

²) Α. HEISENBERG, Neue Quellen.

³) Β. SINOGOWITZ, Über das byzantinische Kaisertum nach dem vierten Kreuzzuge (1204 - 1205) ἐν Β. Ζ. τ. 45 (1952) σ. 344 - 356.

⁴) Ἀκροπ. Χρον. 11, Ποίημα 202 - 203. Ὁ Ρ. CHARANIS, Coronation σ. 62 δὲν φαίνεται νὰ γνωρίζῃ τὴν προμνησθεῖσαν μελέτην τοῦ Α. HEISENBERG καί, ἐρμηνεύων τὸ χωρίον τοῦ Ἀκροπολίτου, συμπεραίνει οὐχὶ ὀρθῶς ὅτι «ἡ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου στέψις ἔδωκεν εἰς τὸν Θεόδωρον τὸ δικαίωμα νὰ φέρῃ τὸν τίτλον αὐτοκράτωρ».

⁵) Β. SINOGOWITZ ἐνθ' ἀνωτ. σ. 351 - 356.

⁶) Πράγματι καὶ ὁ Θεόδωρος Σκουταριώτης 448₁₀, ὅστις βασιζέται εἰς τὸ ἔργον τοῦ Νικήτα Χωνιάτου, λέγει: *τοῦ δὲ βασιλέως (sc. Ἀλεξίου Ε') οὔτω ἐξίοντος τῆς Πόλεως, δύο νεανία ἄριστοι κατὰ πόλεμον, ὁ Δούκας οὔτοι καὶ Λάσκαρις, Κωνσταντῖνος δ' ἦν ἀμφοτέροις ἡ κλῆσις, περὶ τῆς βασιλείας ἤριζον.*

⁷) Νικ. Χων. 756 προσθ. εἰς στ. 2: *καὶ ἀμφοτέροι Θεόδωροι καλούμενοι.*

Ὁ Δούκας καὶ ὁ Λάσκαρις εἰσῆλθον εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν· ἐπειδὴ δ' ἐθεωρήθη ὅτι ἀμφοτέροι ἐῖχον τὰ αὐτὰ προσόντα καὶ ἱκανότητας, *ὅτι μὴδ' ἦν ὁ ἐλέγχων ἢ καὶ ἐπικρίνων ἐκάτερον*¹, ἀπεφάσισαν νὰ λύσουν τὴν διαφορὰν τῶν διὰ κλήρου², ὅστις ἠνόησε τὸν Λάσκαριν. Οὗτος ὅμως τὰ μὲν τῆς βασιλείας οὐ προσέειπε σύμβολα, συνεισίων δὲ τῷ πατριάρχῃ κατὰ τὸ Μίλιον³, παρεκίνει εἰς ἀντίστασιν τόσον τὸν πληθυσμόν, ὅσον καὶ τοὺς Βαράγγους μισθοφόρους· ὡς δ' οὔτε τοῦ λεῶ τισ τῶν φωνῶν ἐπεστρέφετο καὶ αὐτὸ δὲ τὸ πελεκυφόρον ἐπὶ μισθῷ τὴν σύναρσιν ἐπηγγέλλετο, ἐμπορίας καιρὸν ὑπούλως καὶ ἐπικλόπως τὴν ἀκμὴν τοῦ κινδύνου τιθέμενον, ἥδη δὲ καὶ κατάφρακτοι Λατινικαὶ προὔφαινοντο φάλαγγες, ἐκεῖθεν μεθίσταται καὶ τὸ σωθῆναι φρηγῆ διατίθησιν⁴. Ἡ ἀφήγησις τοῦ Νικήτα Χωνιάτου κατ' ἐμὲ οὐ μόνον δὲν καταλείπει κενά, δυνάμενα νὰ δικαιολογήσουν τὴν ἐκδοχὴν τῆς ὑπὸ τοῦ Λασκάρεως ἀναλήψεως τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος ἀλλ' ἐνισχύει τὴν ἀκριβῶς ἀντίθετον ἄποψιν. Ἡ ἐπιλογὴ τοῦ ὑποψηφίου δὲν παρίσταται ὡς ἔργον οἰουδήποτε τῶν γνωστῶν βυζαντινῶν παραγόντων, ἀλλ' ὡς ἰδιωτικὴ τρόπον τινὰ ὑπόθεσις, λυθεῖσα διὰ κλήρου. Πρὸς τούτοις, ὡς εἶδομεν, τὸ οὐσιῶδες στοιχεῖον τῆς ἀναγορεύσεως ἦτο ἡ καθ' ὠρισμένον τύπον ἀναφώνησις τοῦ ὀνόματος τοῦ ὑποψηφίου — ἐπαναστάτου ἢ νομίμου κληρονόμου τοῦ θρόνου — ὑπὸ μικρῶν ἢ μεγάλων ομάδων πολιτῶν ἢ συγκεκροτημένων πολιτειακῶν σωμάτων. Ἀλλὰ κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν, καθ' ἣν πάντες ἀηλιτισμένοι ἐκ τῆς ἐξελίξεως τῆς στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς καταστάσεως ἔσπευδον εἴτε νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν ὑπὸ ἄλωσιν πόλιν εἴτε νὰ προφυλάξουν ἑαυτοὺς καὶ τὴν περιουσίαν τῶν ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ, δὲν εἶχον οἱ πολῖται, ὡς φυσικόν, τὴν ψυχικὴν διάθεσιν διὰ νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τὴν ἀναγόρευσιν νέου αὐτοκράτορος καὶ συνεπῶς δὲν ἔλαβε χώραν ἀναγορεύσεις τοῦ ὑπὸ τοῦ κλήρου ἐννοηθέντος Λασκάρεως.

Ὁ Νικήτας Χωνιάτης, ἄριστος γνώστης τῆς συγχρόνου του πολιτικῆς ἱστορίας, δὲν νομίζω ὅτι θὰ περιωρίζετο εἰς μόνην τὴν ἱστορίαν τῶν κατὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν ὑποψηφίων, θὰ παρέλιπε δὲ νὰ δηλώσῃ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ προκριθέντος, ὅστις μάλιστα κατὰ τὸν Β. Sinogowitz ἤρξεν ἐπὶ ἓν ἔτος⁵, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ ἐκ Χωνίων ἱστορικὸς ἀφιερώνει μακρὰν ἀφήγησιν περὶ τῶν συνθηκῶν, ὑφ' αἷς ἀνηγορεύθη ὁ οὐδέποτε ἄρξας Νικόλαος Καναβός. Ἡ ὑπ' ἐμοῦ ὑποστηριζομένη ἄποψις καθίσταται περισσότερον ἀσφαλῆς ἐκ τῆς ἀκολουθούσης φράσεως τοῦ ἱστοριογράφου, βεβαιῶντος ὅτι ὁ Λάσκαρις δὲν προσέλαβε τὰ σύμβολα τῆς βασιλείας. Ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ἡ τελευταία αὕτη προσθήκη, θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ ὑποστηριχθῆ ὅτι τὸ ἐνδια-

¹) Νικ. Χων. 756₉, Θεοδ. Σκουτ. 448.

²) Νικ. Χων. 756₁₀ = Θεοδ. Σκουτ. 448₁₂: ἐκ δὲ κλήρου τὸ πρωτεῖον εἰληφὼς ὁ Λάσκαρις, Νικ. Χων. προσθ. εἰς στ. 10: κληρον οὖν βάλλοντες.

³) Νικ. Χων. 756₁₁ = Θεοδ. Σκουτ. 448.

⁴) Νικ. Χων. 756₂₀ - 757₂ = Θεοδ. Σκουτ. 448.

⁵) Ὡς ὁ ἴδιος ὁ Β. SINOGOWITZ ὁμολογεῖ, οὐδαμῶς ἀπαντᾷ εἰς τὰς βυζαντινὰς πηγὰς μνεῖα τοῦ Κωνσταντίνου Λασκάρεως, ὡς κατέχοντος τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα.

φέρων τοῦ ἱστορικοῦ δὲν ἐξετείνεται πέρα τῆς ἐκλογῆς τοῦ προσώπου τοῦ νέου ἡγεμόνος· ἀλλ' ἡ μνεία τοῦ θέματος τῶν βασιλικῶν συμβόλων δεικνύει ὅτι τὴν προσοχὴν τοῦ Χωνιάτου εἴλκυσαν καὶ τὰ περαιτέρω. Ἡ συνέχεια τέλος τῆς διηγήσεως, ἐν ἣ περιγράφεται ἡ ἀμέσως ἐπακολουθήσασα φυγὴ τοῦ Λασκάρως ἐκ τῆς πρωτευούσης, ἐρχεται νὰ ἐνισχύσῃ ἔτι μᾶλλον τὴν ἀποψιν ὅτι δὲν ἔλαβε χώραν ἀναγόρευσις. Πῶς λοιπὸν δύναται ὁ Κωνσταντῖνος Λάσκαρις νὰ θεωρηθῆ κατὰ δίκαιον αὐτοκράτωρ, ὅταν εἶναι λίαν πιθανὸν ὅτι δὲν ἔτυχεν ἀναγορεύσεως, ἀπολύτως δὲ βέβαιον ὅτι δὲν περιεβλήθη τὰ σύμβολα τῆς βασιλείας¹;

Ἡ πιθανωτέρα κατ' ἐμὲ ἐξέλιξις τῶν γεγονότων ὑπῆρξεν ἡ ἀκόλουθος. Ὀλίγον πρὶν ἐκκενωθῆ ἡ Κωνσταντινούπολις ὑπὸ τῶν ἀνωτέρων κύκλων τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας, ὁ Λάσκαρις, ὅστις ἦτο ὑπὲρ τῆς μέχρι ἐσχάτων κατὰ τῶν σταυροφόρων ἀντιστάσεως, εἴτε αὐτοβούλως εἴτε τῇ παρακινήσει ἄλλων ἐσκέφθη νὰ συνδυάσῃ μίαν ὑστάτην ἀγωνιστικὴν προσπάθειαν μὲ τὴν ἀνάληψιν τῆς ὑπερτάτης ἐξουσίας. Ἡ δραματικὴ ὁμως φυγὴ τῶν πολιτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν² ἐματαίωσε πᾶσαν τοιαύτην προσπάθειαν καὶ οἱ Θεόδωρος καὶ Κωνσταντῖνος Λασκάρεις κατέφυγον εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἔνθα ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἀναδιοργάνωσιν τῶν δυνάμεων τοῦ ἔθνους. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἡ μελέτη τοῦ Β. Sinogowitz, διαστελλούσα τὴν συμβολὴν ἑκατέρου τῶν ἀδελφῶν, εἶναι ἰδιαίτερος πολῦτιμος.

Οὕτω φθάνομεν εἰς τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1205, ὅτε ἔλαβε χώραν ἡ ἀναγόρευσις τοῦ φέροντος ἤδη τὸν τίτλον τοῦ δεσπότη Θεοδώρου Λασκάρως, τὸ πρῶτον τότε μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν σταυροφόρων ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως πληρωθέντος τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου. Τὴν μαρτυρίαν τοῦ Νικήτα Χωνιάτου 828: *τὸ ἐρυθρὸν πέδιλον ὑποδύεται* (sc. ὁ Θεόδωρος) *καὶ βασιλεὺς Ρωμαίων ὑφ' ὧν τῶν ἐφῶν ἀναγορεύεται πόλεων* συμπληροῖ ἡ τοῦ Ἀκροπολίτου: *ἐπεὶ συνδρομὴ γέγονε κατὰ Νίκαιαν ἀπὸ περιφανῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν λογάδων τῆς ἐκκλησίας, σκέψις τούτοις ἐγένετο, ὅπως βασιλεὺς φημισθῆῖ ὁ δεσπότης Θεόδωρος*³. Ὁ Θεόδωρος ὑπεδύθη τὸ ἐπὶ αἰῶνας χαρακτηριστικὸν σύμβολον τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος, τὸ ἐρυθρὸν πέδιλον, καὶ ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς *βασιλεὺς Ρωμαίων*, συναινούντων τῶν μελῶν τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου. Κατέστη οὕτω πρόδηλος ἡ συνέχισις τῆς παραδόσεως καὶ ἡ διατήρησις τῶν πρὸ τῆς ἄλώσεως κρατούντων. Ἡ ἀνωτέρω περιγραφεῖσα πρᾶξις προσέδωκεν εἰς τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν τὴν ἰδιότητα τοῦ βυζαντινοῦ

¹) Καὶ ὁ Β. SINOGOWITZ ἔνθ' ἀνωτ. σ. 356 θεωρεῖ πιθανὸν ὅτι ὁ εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν διὰ τοῦ κλήρου εὐνοηθεὶς Λάσκαρις δὲν περιεβλήθη τὰ σύμβολα τῆς βασιλείας.

²) Πρβλ. Χωματιανὸν παρὰ J. B. PITRA, *Analecta sacra et classica Spicilegio Solesmensi parata* [t. VI], Parisiis - Romae 1891 στ. 490: *μετὰ γὰρ τὴν ἄλωσιν τῆς μεγαλοπόλεως ὅσοι τῆς συγκλήτου βουλῆς ζῶντες ἐναπελείφθησαν, οἱ μὲν πρὸς τὴν Ἀνατολήν, οἱ δὲ πρὸς τὴν Δύσιν ἐμάκρυναν φηγαδεύοντες.*

³) Ἀκροπ. Χρον. 11, Ποίημα 202, Θεοδ. Σκουτ. 452 καὶ Χρονικὸν Gorianov σ. 281₄.

αυτοκράτορος, ἦν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἀπεδέχθη καὶ ὁμοθύμως ἀνεγνώρισεν ὁ βυζαντινὸς πληθυσμός.

Εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ κλήρου τῆς Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὸν Θεόδωρον Α΄ πεμφθείσας διὰ τὴν πλήρωσιν τοῦ ἀπὸ 26 Ἰουνίου 1206 χηρεύοντος πατριαρχικοῦ θρόνου ἐπιστολὰς ὁ μὲν Θεόδωρος ἀποκαλεῖται *βασιλεύς, αυτοκράτωρ*, ἡ δὲ σύζυγός του *αυγούστα* δηλ. ἀμφοτέροι φέρουν τοὺς καθιερωμένους τίτλους τῶν βυζαντινῶν ἡγεμόνων. Ὅθεν δὲν εἶμαι σύμφωνος πρὸς τὴν ἄποψιν τοῦ A. Heisenberg, ὑποστηρίζοντος ὅτι ὁ Θεόδωρος Λάσκαρις μόνον μετὰ τὴν χρῆσιν καὶ τὴν στέψιν του ὑπὸ τοῦ πατριάρχου (ἄνοιξις 1208) ἀνεγνώρισθη ὡς αυτοκράτωρ, καθ' ἅπαν δὲ τὸ ἀμέσως προηγηθὲν διάστημα ἔφερε τὸν τίτλον *βασιλεύς*¹. Ἀνωτέρω ἐξήτασα τὰ κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ ΙΑ΄ αἰῶνος καὶ καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῶν Κομνηνῶν ἰσχύσασαν διάκρισιν μεταξὺ τῶν τίτλων *βασιλεὺς* ἀφ' ἑνὸς καὶ *βασιλεὺς αυτοκράτωρ* ἀφ' ἑτέρου, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν διὰ τοῦ τελευταίου τούτου τίτλου ἐδηλοῦτο ὁ ἀσκήσας τὴν ἐξουσίαν ἡγεμών, ἐνῶ διὰ τοῦ ὅρου *βασιλεὺς* ἐχαρκτηρίζετο ὁ μὴ ἀπολαύων τῶν αὐτῶν μὲ τὸν αυτοκράτορα δικαιωμάτων συμβασιλεύς, ὅστις κατὰ κανόνα προωρίζετο νὰ διαδεχθῆ ἔν καιρῷ τὸν αυτοκράτορα. Εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν ὁ Θεόδωρος Α΄ εἶναι ὁ κύριος τοῦ θρόνου, ἐπομένως οὐδὲν κώλυμα ὑφίστατο, ἵνα προσλάβῃ τὸν ἐπίσημον τίτλον τοῦ αυτοκράτορος. Ὅτι εἰς τὸ κείμενον τῶν ἐπιστολῶν τοῦ κλήρου τῆς Κωνσταντινουπόλεως φέρεται σχεδὸν ἀποκλειστικῶς μόνον ὡς *βασιλεὺς*² οὐδὲν ἀποδεικνύει. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἰς τὸ αὐτὸ ἔγγραφο μνημονεύεται ἅπαξ καὶ ὡς *αυτοκράτωρ*³, εἶναι ἄπειρα τὰ ἐκ τῶν βυζαντινῶν ἐγγράφων παραδείγματα, καθ' ἃ, τοῦ λόγου ὄντος περὶ τοῦ βυζαντινοῦ μονάρχου, ἀποκαλεῖται οὗτος μόνον βασιλεύς. Ἀντὶ παντὸς ἄλλου σημειῶ τὸ Τυπικὸν τῆς μονῆς τῆς Κεχαριτωμένης, ἔνθα τόσον ὁ αυτοκράτωρ Ἀλέξιος Α΄, ὅσον καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ καὶ ἐπίδοξος τότε διάδοχος Ἰωάννης ἀποκαλεῖται ἑκάτερος ὑπ' αὐτῆς τῆς αὐγούστης Εἰρήνης, συζύγου τοῦ πρώτου, *βασιλεύς*⁴, ἐνῶ εἶναι βέβαιον ὅτι εἰς τὰ σύγχρονα κείμενα τῆς αυτοκρατορικῆς γραμματείας ὁ μὲν Ἀλέξιος Α΄ ἐπιτιλοφερεῖτο *βασιλεὺς καὶ αυτοκράτωρ*, ὁ δὲ υἱὸς του Ἰωάννης *βασιλεὺς*⁵. Ἀσφαλῶς ἡ πατριαρχικὴ στέψις καὶ ἡ χρῆσις ἀπετέλεσαν διὰ τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν σοβαρώτατον ἠθικὸν ἔρεισμα καὶ ἠῦξησαν τὸ κῦρος καὶ τὴν ἐπιβολὴν του, ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν νομικὴν του θέσιν οὐδὲν προσέθεσαν ἀπὸ τῆς

¹) A. HEISENBERG, Neue Quellen σ. 7. Πρβλ. OSTROGORSKY, Geschichte² σ. 341, ὅστις ὁμοίως δὲν εἰσέρχεται εἰς λεπτομερείας.

²) Παρὰ A. HEISENBERG, Neue Quellen σ. 25₁₄: *βασιλέα Ρωμαίων*, 25₃₀: *τῷ θεοκραταιώτῳ ἡμῶν βασιλεῖ*, 26₂₁: *μεγαλεπήβολε βασιλεῦ*, 26₃₁: *τανῦν δὲ βασιλέως θεοσηφίστου*, 28₉, 29₂₅: *βασιλέων ὑπέριστε*, 28₁₅: *τῷ κρατίστῳ καὶ εὐσεβεῖ ἡμῶν βασιλεῖ*, 28₂₅: *σὺ εἶ βασιλεὺς ἡμῶν μόνος*, 29: *θεόκρατε βασιλεῦ*.

³) Αὐτόθι σ. 29₂₈: *ὅς (Κύριος) καὶ εἶ σε σκέπων, ὁ παντοκράτωρ τὸν αυτοκράτορα...*

⁴) A.D. τ. V σ. 375₃: *τὰ μνημόσυνα τοῦ κρατίστου μου βασιλέως κυροῦ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, καθ' ἣν ἂν ἡμέραν ἐκδημήσῃ...*, σ. 375₈: *τὰ μνημόσυνα τοῦ περιποθήτου υἱοῦ τῆς βασιλείας μου τοῦ πορφυρογεννήτου καὶ βασιλέως κυροῦ Ἰωάννου καθ' ἣν ἡμέραν ἐκδημήσῃ...*

⁵) Ἀλεξιάς XIII 12. 3, 12. 4, 12. 15· βλ. ἄνωτ. σελ. 158.

ἀνοίξεως τοῦ 1205 διὰ τῆς ἀναγορεύσεώς του κατέστη *ἐννομώτατος* βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων, διὰ τὴν χρησιμοποίησιν τὴν διατύπωσιν παλαιότερου βυζαντινοῦ χρονολογίου.

Ἐνταῦθα ἄς μοι ἐπιτραποῦν λεπτομερειακαί τινες παρατηρήσεις. Λίαν πειστικῶς ὁ Α. Heisenberg κατέδειξεν ὅτι ἡ ἐκλογή τοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ Δ' Αὐτωρειανοῦ ἔλαβε χώραν τὴν 20 Μαρτίου 1208. Τὴν Μεγάλην Ἑβδομάδα (30 Μαρτίου - 5 Ἀπριλίου) τοῦ αὐτοῦ ἔτους τοποθετεῖ οὗτος καὶ τὴν τέλει τῆς στέψεως καὶ τῆς χρίσεως τοῦ Θεοδώρου ὑπὸ τοῦ νέου πατριάρχου¹. Ἡ φράσις *τὸ θεῖον τοῦ μύρου χρίσμα*, ἣτις κατὰ τὸν Α. Heisenberg «bezeichnet die Salbung des Kaisers»² καὶ εἰς ἣν φαίνεται τὴν στηρίξιν τὰ συμπεράσματά του διὰ τὸν προσδιορισμὸν τῆς στέψεως τοῦ Θεοδώρου τὴν Μεγάλην Ἑβδομάδα, σχετίζεται κατ' ἐμὲ οὐχὶ μὲ τὴν διαρκούσης τῆς ἐκκλησιαστικῆς στέψεως χρίσιν αὐτοκράτορος, ἀλλὰ μὲ τὴν πάντη ἄσχετον παρασκευὴν τοῦ ἁγίου μύρου ὑπὸ τοῦ πατριάρχου. Πρὸς πληρεστέραν κατανόησιν παραθέτω ἐκ τῆς βασιλικῆς γραφῆς, τῆς πεμφθείσης πρὸς τὸν κληρὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ χωρίον. Οἱ ἀρχιερεῖς καλοῦνται νὰ προσέλθουν *δι' ὅλης τῆς τρίτης ἑβδομάδος τῆς ἁγίας ταύτης τεσσαρακονθήμερον, διὰ τὸ εὐδοκῆσαι τὴν βασιλείαν μου ἵνα προφθῶσιν τοῦ πατριαρχεῦσαι μέλλοντος ἢ προχειρίσιν αὐτὴν τὴν ἁγίαν μεγάλην ἑβδομάδα τῶν σωτηρίων παθῶν, καθ' ἣν εἰώθει τὸ θεῖον τοῦ μύρου χρίσμα διὰ τῶν πατριαρχικῶν τελεσιουργεῖσθαι χειρῶν τε καὶ προσευχῶν*³. Τὸ νόημα εἶναι κατ' ἐμὲ ἀπολύτως σαφές. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐκφράζει τὴν ἐπιθυμίαν, ὅπως συγκεντρωθῶν οἱ ἀρχιερεῖς ἐντὸς τῆς ταχθείσης προθεσμίας, ἵνα τελεσθῇ ἐγκαίρως ἡ χειροτονία τοῦ πατριάρχου, ἥτοι πρὸ τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος, διὰ τὴν νὰ δυνηθῇ οὗτος νὰ παρασκευάσῃ κατ' αὐτὴν τὸ ἅγιον μῦρον. Οὕτω μόνον εἶναι νοητὸν τὸ *εἰώθει* τοῦ κειμένου, διότι, ὡς γνωστόν, εἰς τὴν ἀνατολικὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν ἐπεκράτησεν ἡ συνήθεια νὰ παρασκευάζεται εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον ἀπὸ τῆς Μεγάλης Δευτέρας μέχρι τῆς Μεγάλης Πέμπτης αὐτοπροσώπως ὑπὸ τοῦ πατριάρχου τὸ ἅγιον μῦρον⁴, ἐνῶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπετέλει συνήθειαν τῆς βυζαντινῆς ἀρχῆς, ὅπως ὁ αὐτοκράτωρ κρίνεται μόνον κατὰ τὴν Μεγάλην Ἑβδομάδα, δεδομένου ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ προσδιορισθῇ ἐκάστοτε ὁ χρόνος τῆς διαδοχῆς. Πᾶς δὲ ὁ ἀνερχόμενος εἴτε νομίμως εἴτε οὐ τὸν θρόνον ἔσπευδε νὰ ἐκπληρώσῃ, ἐφ' ὅσον καὶ καθ' ὅσον ἐξηγητᾶτο ἐκ τῆς βουλήσεώς του, πάσας τὰς κατὰ τὸ τυπικὸν τελετουργικὰς πράξεις καὶ δὲν ἀνέμενεν, ὡς φυσικόν, τὴν Μεγάλην Ἑβδομάδα. Πιθανωτέραν θεωροῦ

¹) HEISENBERG, Neue Quellen σ. 11.

²) Αὐτόθι σ. 8 σημ. 2.

³) Αὐτόθι σ. 35.

⁴) Βλ. L. PETIT, Du pouvoir de consacrer le Saint Chrême ἐν *Échos d'Orient* τ. 3 (1899) σ. 1-7, τοῦ αὐτοῦ, *Composition et consécration du Saint Chrême* αὐτόθι σ. 129-142 καὶ E. HERMAN, *Confirmation dans l'Église orientale* ἐν *Dictionnaire de droit canonique* τ. 4 (1949) σ. 109-128, ἰδίᾳ σ. 119 ἐπ.

τὴν τέλεσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς στέψεως τοῦ Θεοδώρου τὸ Πάσχα τοῦ 1208, ἐορτὴν ἀνέκαθεν ἐπιφυλασσομένην διὰ τοιοῦτου εἵδους τελετάς. Εὐλόγον ἄλλως τε ἦτο νὰ μὴ θελήσῃ ὁ Θεόδωρος Α' νὰ συνδυάσῃ πρὸς τὴν θλιβερὰν ἐβδομάδα τῶν Παθῶν γεγὸνός τόνον εὐφρόσυνον καὶ πανηγυρικόν, οἷον ἦτο ἡ στέψις του, ἀλλὰ νὰ ἀφήσῃ νὰ παρέλθουν αἱ ἐλάχισται μέχρι τοῦ Πάσχα ἡμέραι, ὅταν τριετία ὅλη εἶχε διαρρεύσει ἀπὸ τῆς ἀναγορεύσεώς του χωρὶς νὰ τελεσθῇ καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ αὐτοῦ στέψις.

᾿Ωσαύτως τὸ γνωστὸν *Σελέντιον*, γραφὸν ἐπὶ τῷ ἀναγνωσθῆναι ὡς ἀπὸ τοῦ Λάσκαρη κυροῦ Θεοδώρου, κρατοῦντος τῶν Ρωμαϊκῶν ἀνατολικῶν χωρῶν...¹⁾, ὅπερ ἐλέχθη κατὰ τὴν Τεσσαρακοστὴν, δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς λόγος ἐκφωνηθεὶς μετὰ τὴν στέψιν, ὡς δέχεται ὁ A. Heisenberg²⁾: διότι κατὰ παλαιὰν παράδοσιν τὸ *σελέντιον* ἐξεφωνεῖτο εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Τεσσαρακοστῆς³⁾, ἐνῶ ἡ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου στέψις τοῦ Θεοδώρου Α' τοποθετεῖται καὶ παρ' αὐτοῦ ἔτι τοῦ Heisenberg εἰς τὴν Μεγάλην Ἑβδομάδα τοῦ ἔτους 1208, πάντως δὲ οὐχὶ πρὸ ταύτης Ἐκ τῆς χειρογράφου παραδόσεως τῶν λόγων τοῦ Νικίτα Χωνιάτου δὲν δύνανται νὰ ἀντληθοῦν ἀσφαλῆ συμπεράσματα⁴⁾. Εἰς τὰ χειρογράφα ὁ ἀνωτέρω ὡς *σελέντιον* χαρακτηριζόμενος λόγος προηγεῖται ἀμέσως τοῦ ἐκδοθέντος ἐπὶ τῷ ἀναγνωσθῆναι εἰς τὸν Λάσκαριν κύρ Θεόδωρον, βασιλεύοντα τῶν ἐσθῶν Ρωμαϊκῶν πόλεων, ὅτε οἱ Λαῖνοι κατεῖχον τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ δ' ἐκ Μυοίας Ἰωάννης κατέτρεχε μετὰ Σκυνθῶν τὰς δυτικὰς ρωμαϊκὰς ἐπαρχίας⁵⁾, τὸν ὁποῖον ὁ B. Sinogowitz πειστικῶς χρονολογεῖ εἰς τὸ ἔτος 1206⁶⁾. Εἰς τὸ *σελέντιον* εἶναι διάχυτος ἡ ἐντύπωσις τοῦ σχετικῶς προσφάτου τῆς ἀναδείξεως τοῦ Θεοδώρου Α' εἰς τὸν θρόνον. Ἀποφεύγεται πάντως οἰοσθήποτε ὑπαινιγμὸς εἰς στέψιν ἐκκλησιαστικὴν, ἐνῶ ἀντιθέτως ἐξαίρεται ἡ ἐκλογὴ καὶ ἀναγνώρισις τοῦ Θεοδώρου, θεωρουμένη ὡς ἔργον τῆς θείας προνοίας⁷⁾. Ὅθεν θεωρῶ πιθανώτερον ὅτι τὸ *σελέντιον* ἐξεφώνησεν ὁ Θεόδωρος Α' οὐχὶ μετὰ τὴν στέψιν ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀναγόρευσιν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τὰ χρονικὰ περιθώρια διὰ τὸ ἔτος 1205 εἶναι λίαν περιορισμένα, δεδομένου

¹⁾ Παρὰ Κ. ΣΑΘΑ, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη τ. Α', Ἐν Βενετία 1872 σ. 97 - 107.

²⁾ HEISENBERG *Neue Quellen* σ. 11 - 12 καὶ σ. 12 σημ. 1.

³⁾ Βασ. Ταξ. 545: "Ὅσα δεῖ παραφυλάττειν τῇ β' τῆς πρώτης ἐβδομάδος (sc. τῶν νηστειῶν) τοῦ βασιλέως δημηγοροῦντος ἐπὶ τοῦ σιλεντίου τῆς μαναύρας, Λέων Γραμμ. 285 = Θεοδ. Μελ. 199: ὥστε μὴ δυνηθῆναι ἐξελεθῆν (sc. ὁ Λέων Γ') ἐν τῇ Μαναύρα τὴν δημηγορίαν διαλαλῆσαι ἐν τῇ ἀρχῇ τῶν νηστειῶν, Ζωναρᾶς III 455: ὡς μὴδὲ δυνηθῆναι διαλεχθῆναι τῇ συγκλήτῳ περὶ νηστειας τὴν συνήθη διάλεξιν, ἢ καλεῖται *σελέντιον*...

⁴⁾ B. SINOGOWITZ ἐνθ' ἀνωτ. σ. 347 - 348.

⁵⁾ Παρὰ Κ. ΣΑΘΑ ἐνθ' ἀνωτ. σ. 107 - 129.

⁶⁾ B. SINOGOWITZ, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 347 - 348.

⁷⁾ Παρὰ Κ. ΣΑΘΑ ἐνθ' ἀνωτ. σ. 99₈: δεξιὰ γὰρ Κυρίου ἐπ' ἐμοὶ ποιήσασα δύναμιν καὶ πρὸς τότε τὸ βασιλεῖον ὑψος ἄρασα..., σ. 105 i.f.: ὁ δ' ἐντελής μισθαποδότης Θεός... εἰς τὴν βασιλεῖον ταύτην ἀνηράκει περιοπήν, δαύδειον τὸ χρῆσμα καὶ τὴν ἀρχαιρεσίαν ταυτίζουσαν δωρησάμενος... Πρβλ. ἀνάλυσιν τοῦ λόγου ὑπὸ Α. ΜΗΛΙΑΡΑΚΗ, Ἱστορία τοῦ Βασιλείου τῆς Νικαίας καὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου (1204 - 1261), Ἐν Ἀθήναις 1898 σ. 37 - 40.

ὅτι ἡ ἀναγόρευσις τοῦ Θεοδώρου εἶναι μεταγενεστέρα τῆς μάχης τοῦ Ἀδραμυττίου (19 Μαρτίου 1205), ἡ δὲ ἀρχὴ τῆς Τεσσαρακοστῆς τοῦ ἔτους 1205 συμπίπτει πρὸς τὴν 21ην Φεβρουαρίου, καθίσταται πλέον πιθανὴ ἡ ἐκφώνησις τοῦ *σελεντίου* τούτου τὴν Τεσσαρακοστὴν τοῦ ἐπομένου ἔτους καὶ δὴ τὴν 13ην Φεβρουαρίου 1206, καθ' ὅσον διετηρεῖτο ἡ παλαιὰ συνήθεια τῆς ἐνάξεως τῆς Τεσσαρακοστῆς δι' αὐτοκρατορικοῦ λόγου, ὡς δεικνύει ἡ εἰς τὸ στόμα τοῦ αὐτοκράτορος τιθεμένη φράσις *περιχαρῶς τοίνυν τὴν νησιεῖαν ὑποδεξώμεθα*¹.

Αἱ εἰς τὴν ἄνοδον τοῦ **Ἰωάννου Γ' Βατάτζη** ἀφορῶσαι μαρτυρίαι ἀναφέρονται εἰς μόνην τὴν στέψιν καὶ τὴν χρίσιν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Μανουὴλ Α΄, οὐδεμίαν παρέχουσαι λεπτομέρειαν περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐξεπληρώθη ἡ βούλησις τοῦ Θεοδώρου², οὐδὲ ἂν ἡ ἀναγόρευσις τοῦ Ἰωάννου προηγῆθη τοῦ θανάτου τοῦ πενθεροῦ του (ἀρχαὶ περίπου 1222)³.

Τὰ προβλήματα διαφωτίζονται περισσότερον ἐκ τῶν εἰς τὴν ἄνοδον τοῦ **Θεοδώρου Β'**⁴ ἀναφερομένων εἰδήσεων, ἐξ ὧν σπουδαιότερα ἢ τοῦ Νικηφόρου Γρηγοῤῥᾶ I 53: *Ἐπεὶ δὲ κατὰ κληρὸν πατρικὸν τῆς βασιλείας διάδοχος ὁ υἱὸς αὐτοῦ Θεόδωρος ἔμελλεν εἶναι ὁ Δάσκαρις, παρὰ δὲ τοῦ πατρὸς ἔτι ζῶντος οὐκ ἀνηγόρευτο βασιλεύς, ἀνηγορεύετο ἤδη θανόντος ἐκείνου κοινῇ συνδρομῇ τοῦ τε στρατοῦ παντὸς καὶ ὁπόσοι τῶν ἐνδόξων ἦσαν καὶ εὐγενῶν. τὸ μὲν γὰρ ὅτι τὴν βασιλείαν οὐδενὶ τῶν πάντων ἐτέρῳ πλὴν ἢ τῷ υἱῷ καταλιμπάνειν ὁ Ἰωάννης ἐβούλετο παντὶ που δῆλον, ὅτι τε πατὴρ ἦν πάνν φιλόπαις καὶ ὅτι οὐδ' ἄλλω οὐδενὶ καταλέλοιπε ταύτην. τὸ δὲ ζῶν ἔτι βασιλέα ἀναγορεύειν αὐτόν, ἐν ἀδήλω κειμένης ἔτι τῆς τῶν ὑπηκόων ἐκουσίου γνώμης καὶ προαιρέσεως, τοῦτο δ' οὐ πάνν ἐβούλετο... ἀνηγορεύετο δ' ὕστερον παρ' ἐκόντων τῶν ὑπηκόων ἀπάντων, καθεσθεις ἐπ' ἀσπίδος κατὰ τὸ ἐν τούτοις ἐπικρατοῦν ἔθος...*⁵. Ὁ Νικηφόρος Γρηγοῤῥᾶς σαφῶς μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Ἰωάννης Βατάτζης δὲν εἶχε προβῆ, ἐν ὅσῳ ἔζη, εἰς τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοδώρου. Ἡ

¹) Κ. ΣΑΘΑ ἔνθ' ἀνωτ. σ. 99₁₈: πρβλ. σ. 98₂₇, 99₃.

²) Ἀκροπ. Χρον. 32 = Ποίημα 221 = Θεοδ. Σκουτ. 467. Ἐνθύμησις, δημοσιευθεῖσα ὑπὸ ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΥ ἐν Νέος Ἑλληνομν. τ. 7 (1910) σ. 134 ἀρ. 27, μαρτυρεῖ ὅτι ὁ πατριάρχης Μανουὴλ τὸν Βατάτζην βασιλέα ἔχρισεν.

³) Τὰ κείμενα παραδίδουν: *καταλείει τὸν βίον, τὴν βασιλείαν αὐτοῦ καταλιπὼν τῷ γαμβρῷ αὐτοῦ Ἰωάννῃ*. Ἀκροπ. Χρον. 31 = Ποίημα 220, Θεοδ. Σκουτ. 465, Νικηφ. Γρηγ. I 24.

⁴) Τὸ χωρίον τοῦ Νικηφ. Γρηγ. I 51: *ὁμοῦ τε γὰρ αὐτὸς (sc. ὁ Θεόδωρος Β') ἐξ ὠδινῶν εἰς φῶς προήγετο μητρικῶν καὶ ὁμοῦ τὰ τῆς αὐτοκρατορίας σκῆπτρα ὁ πατὴρ ἄρτι ἐδέδεκτο* δὲν δύναται νὰ χρησιμοποιηθῆ πρὸς ἀκριβῆ χρονικὸν προσδιορισμόν. Οὕτω καὶ Ἀκροπ. Χρον. 104, Θεοδ. Σκουτ. 506.

⁵) Τὴν ὑπὸ τοῦ V. LAURENT, Notes de chronographie et d'histoire byzantine ἐν Échos d'Orient τ. 36 (1937) σ. 162-165 (οὕτω καὶ F. DÖLGER ἐν B. Z. τ. 37 (1937) σ. 536-537) χρονολόγησιν τοῦ θανάτου τοῦ Βατάτζη τὴν 3 Νοεμβρίου 1254, θεωρῶ ὀρθοτέραν τῆς ὑπὸ τοῦ K. AMANTΟΥ, Ὁ βίος Ἰωάννου Βατάτζη τοῦ Ἐλεήμονος ἐν Προσφορᾷ εἰς Στ. Κυριακίδην, Θεσσαλονίκη 1953 σ. 32-33 προταθείσης (4 Νοεμβρίου 1254).

⁶) Νικηφ. Γρηγ. I 55. Οὕτω καὶ Ἀκροπ. Χρον. 105, Ποιημ. 255, Θεοδ. Σκουτ. 509.

συνήθεια αὕτη ἐπεκράτησεν, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν δυναστείαν τῶν Λασκαριδῶν καὶ εὐρίσκειτο εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν μακρὰν παράδοσιν τῆς βυζαντινῆς αὐλῆς, καίτοι δὲν ἔπαυσε νὰ θεωρῆται καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἢ διαδοχῇ ὡς κληρονομικὸν δικαίωμα τοῦ πρωτοτόκου. Ἡ ἀναγόρευσις τοῦ Θεοδώρου Β' (ἀρχαὶ Νοεμβρίου 1254) φέρεται ὑπὸ τῶν ἱστοριογράφων ὡς ἔργον τοῦ στρατοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν ἐνδόξων καὶ εὐγενῶν ἀφ' ἑτέρου¹, οἵτινες, ὡς ἀλλαχοῦ ἔδειξα², κατὰ σημαντικὸν ποσοστὸν ταυτίζονται πρὸς τοὺς συγκλητικούς. Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ὁ τρόπος τῆς πραγματοποιήσεώς της, ὅστις συνίστατο εἰς τὴν ἐπ' ἀσπίδος ἀνύψωσιν τοῦ ἀναγορευομένου κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν ἔθος³. Πλείονες λεπτομέρειαι δὲν παραδίδονται, π.χ. ὅσον ἀφορᾷ τὴν ιδιότητα τῶν κρατούντων τὴν ἀσπίδα, τὴν τυχὸν συμμετοχὴν κληρικῶν κλπ., ἀνάλογοι πρὸς τὰς εἰς τὸν ἐπόμενον αἰῶνα ἀναφερομένας⁴.

Εἰς τὰ μνημονεύοντα τὴν ἄνοδον τοῦ Θεοδώρου Β' κείμενα ἀποδίδεται, τόσον διὰ τῆς φραστικῆς τῶν διατυπώσεως, ὅσον καὶ ἐκ τοῦ κατ' οὐσίαν περιεχομένου των, ἰδιαίτερα σημασία εἰς τὴν στέψιν καὶ τὴν χρῆσιν τοῦ νέου ἡγεμόνος. Ὁ Θεόδωρος, ἐπειγόμενος νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Βουλγάρων, κινήθεντων εὐθὺς ὡς ἐγνώσθη ὁ θάνατος τοῦ πατρὸς του, ἐπεδίωξε πάσῃ θυσίᾳ νὰ στεφθῆ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου πρὶν ἀναλάβῃ τὴν ἐκστρατείαν· ἐπειδὴ δὲ ὁ πατριάρχης Μανουὴλ Β' εἶχεν ἀποθάνει ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Γ', ὁ νέος αὐτοκράτωρ εὐθὺς ἄμα τῇ ἀναγορεύσει του ἔσπευσεν εἰς τὴν πλήρωσιν τοῦ κληρονομικοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου διὰ τοῦ μοναχοῦ Ἀρσενίου Αὐτωρειανοῦ, χειροτονηθέντος ἀλληλοδιαδόχως καὶ ἐντὸς βραχυτάτου ἀπὸ τῆς ἐκλογῆς του διαστήματος εἰς διάκονον, πρεσβύτερον καὶ ἐπίσκοπον⁵. Ἄνευ χρονοτριβῆς ὁ βασιλεὺς παρὰ τοῦ πατριάρχου χρισθεὶς καὶ τὸ στέφος ἀναδησάμενος, πρὸς ἐκστρατείαν παρεσκευάζετο⁶.

Καίτοι δὲν προτίθεμαι νὰ ἐπεκτείνω τὴν ἔρευναν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν συνθηκῶν, αἵτινες ἴσχυον εἰς τὸ δεσποτάτον τῆς Ἡπείρου ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ἀνάδειξιν αὐτοκράτορος, ἐπιβάλλεται ἐν τούτοις ὅπως τύχουν ἰδιαίτερας προσοχῆς αἱ εἰδήσεις, αἱ μαρτυροῦσαι τὴν πρόσκτησιν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ τίτλου ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Α' Ἀγγέλου Κομνηνοῦ. Οὗτος, δεσπότης Ἡπείρου ἀπὸ τοῦ ἔτους 1215/1216, ἀφ' οὗ κατέλαβε λή-

¹) Νικηφ. Γρηγ. I 53₅.

²) ΑΙΚ. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ, Ἡ σύγκλητος σ. 23 - 25.

³) Νικηφ. Γρηγ. I 55₂, Ἀκροπ. Χρον. 105₂₀ = Θεοδ. Σκουτ. 509₁₇: *καθεστθεὶς ἐπ' ἀσπίδος, ὡς ἔθος*.

⁴) Βλ. κατωτέρω.

⁵) Ἀκροπ. Ποίημα 255. Καθ' ὅμοιον τρόπον ἐκτίθενται τὰ γεγονότα ὑπὸ τοῦ ἰδίου Χρον. 106 καὶ τοῦ Θεοδώρου Σκουταριώτου 509₂₃₋₂₇, 519₂₉ - 511₂. Πρβλ. Παχυμ. I 116, Νικηφ. Γρηγ. I 55. Ἰδιαίτερος χαρακτηριστικὴ εἶναι παράγραφος ἐκ τῆς αὐτοβιογραφίας τοῦ ἀντιπάλου διὰ τὴν πατριαρχίαν Νικηφόρου Βλεμμύδου: *ἐπεὶ γὰρ τοιγαροῦν τὴν χειροτονίαν καὶ μάλιστα διὰ τὴν τοῦ τῆς βασιλείας χρίσματος τελεσιουργίαν ὁ τῆς βασιλείας διάδοχος...* ἔκδ. Α. HEISENBERG, Nicephorii Blemmydae Curriculum vitae et carmina, Lipsiae 1896 σ. 41.

⁶) Νικηφ. Γρηγ. I 53₇ πρβλ. Ἀκροπ. Ποίημα 255.

γοντος τοῦ 1224 τὴν Θεσσαλονίκην, ἔκρινεν ἑαυτὸν ἀρκούντως ἰσχυρόν, διὰ τὰ ἐπι-
διώξῃ τὴν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν του ἀνασύστασιν τῆς αὐτοκρατορίας καὶ συνεπῶς τὰ ἔξῃ
ἀξίωσιν ἐπὶ τοῦ τίτλου τοῦ αὐτοκράτορος. Πρὸς τοῦτο ἀνηγορεύθη καὶ ἀκολούθως
ἔστειφθη ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας καὶ πρώτης Ἰουστινιανῆς Δημητρίου Χω-
ματιανοῦ παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου. Ἐκ τῆς μακρᾶς ἀπαν-
τήσεως τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος¹ πρὸς τὸν πατριάρχην Γερμανὸν Β' συνάγονται
ἐνδιαφέροντα συμπεράσματα τοῦτο μὲν ὡς πρὸς τὴν ἀναγόρευσιν, ἣν ὁ Χωματιανὸς
ἀποκαλεῖ *προβλήσιν*², τοῦτο δὲ ὡς πρὸς τὴν στέψιν, μεθ' ἧς συνάπτεται ἡ χρῆσις.
Σύγκλητος καὶ ἀνώτερος κληρὸς φέρονται ἰσότιμοι κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Θεο-
δώρου Ἀγγέλου Κομνηνοῦ εἰς αὐτοκράτορα, τόσον προκειμένου νὰ ληφθῇ ἡ ἀπόφα-
σις, ὅσον καὶ κατὰ τὴν πραγμάτωσιν ταύτης· παραλλήλως μνημονεύεται ἡ συμμετοχὴ
καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ παράγοντος κατὰ τὴν λῆψιν τῆς ἀποφάσεως, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ
τῶν ἀκολούθων σημείων τῆς ἐπιστολῆς: *Σκέψις γέγονε κοινῇ τῶν ἐν τῇ Δύσει πε-
ριληφθέντων* (γρ. *περιλειφθέντων*) *ἀπὸ τε τῆς συγκλήτου βουλῆς καὶ τῆς ἱεραρχικῆς
τάξεως, ναι δὲ καὶ σύμπαντος τοῦ στρατιωτικοῦ, μυριοπληθοῦς ὄντος, τῇ χάριτι
τοῦ θεοῦ προβληθῆναι εἰς βασιλεία τὸν ἀναγεγραμμένον Δούκαν κυρὸν Θεόδωρον ἅμα
δὲ καὶ χρισθῆναι διὰ τὰ παραστάνα ἐνταυθοῖ περιστατικὰ*³. προσέτι καὶ οὐκ ἂν εἴπη

¹) Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη τοῦ Χωματιανοῦ ἐχρονολογεῖτο εἰς τὸ ἔτος 1223, διότι μέχρι πρό τιος
ἐγίνετο δεκτὸν ὅτι ἡ ἀνάκτησις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τοῦ δεσπότη *Ἡλείου* συνέπιπτεν εἰς τὸ ἔτος
τοῦτο, συμφώνως δὲ πρὸς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀκροπολίτου Χρον. 33 ἢ εἰς αὐτοκράτορα ἀναγόρευ-
σις τοῦ νικητοῦ Θεοδώρου Ἀγγέλου Κομνηνοῦ καὶ ἡ στέψις του ὑπὸ τοῦ Δημητρίου Χωματιανοῦ
ἐπικολούθησε τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης. Ἀλλ' εἰς πρόσφατον μελέτην του ὁ J. LONGNON, *La
reprise de Salonique par les Grecs en 1224* ἐν *Actes du VIe Congrès international d'études by-
zantines* τ. I, Paris 1950 σ. 141 - 146 ἔδειξε πειστικῶς ἐπὶ τῇ βάσει δυτικῶν πηγῶν ὅτι ἡ ἀνάκτη-
σις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν πρέπει νὰ τοποθετηθῇ εἰς τὸ τελευταῖον τρίμηνον τοῦ 1224.
Ὁ B. SINOĞOWITZ, *Zur Eroberung Thessalonikes im Herbst 1224* ἐν *B. Z.* τ. 45 (1952) σ. 28 θεωρεῖ
μάλιστα πιθανώτερον τὸν Δεκέμβριον τοῦ ἔτους 1224. Συνεπῶς καὶ ἡ χρονολόγησις τῆς ἐπιστολῆς πρέ-
πει νὰ μετατεθῇ εἰς τὰ τέλη τοῦ 1224, μᾶλλον δὲ εἰς τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 1225, δεδομένου ὅτι
θὰ παρῆλθε χρονικόν τι διάστημα, ἕως οὗ διευθετηθοῦν τὰ τῆς στέψεως, γνωσθῇ τὸ γεγονός εἰς
τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐπιστείλῃ ὁ πατριάρχης καὶ ἀνταπαντήσῃ ὁ Χωματιανός.

²) Μὲ τὰ σχόλια τοῦ M. DENDIAS, *Études sur le gouvernement et l'administration à By-
zance* ἐν *Studi bizantini* τ. 5 (1939) σ. 125 ἐπ. ἐπὶ τῆς ἀνωτέρω ἐπιστολῆς τοῦ Χωματιανοῦ δὲν
εἶμαι ἐν πᾶσι σύμφωνος, τοσοῦτω μᾶλλον, ὅσῳ δὲν γίνεται ἐν αὐτοῖς σαφῆς διάκρισις μεταξὺ ἀνα-
γορεύσεως καὶ στέψεως. Πρὸς τοῦτοις ὁ συγγραφεὺς ἐπανειλημμένως χρησιμοποιοῖ τὸν ὄρον συγ-
κλητικὴ πρόβλησις, ἐνῶ εἰς τὸ κείμενον τοῦ Χωματιανοῦ δὲν ἀπαντᾷ οὗτος καὶ μόνον περὶ *βα-
σιλικῆς προβλήσεως* (στ. 490 καὶ στ. 488: *προβληθῆναι εἰς βασιλεία*) γίνεται λόγος. Ἡ μνεῖα τῆς πα-
ρουσίας καὶ συμμετοχῆς τῆς συγκλήτου δὲν δύνανται νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς συγκλητικὴ πρόβλησις,
διότι εἰς τὴν βυζαντινὴν ὀρολογίαν εἶναι καθωρισμένον τὸ περιεχόμενον τοῦ ὄρου *προβλήσις* καὶ ἡ
τυχὸν χρῆσις τῆς ἀνωτέρω ἐκφράσεως θὰ ἐδήλου τὴν ἀνάδειξιν τινος εἰς συγκλητικόν.

³) Δημητρίου Χωματιανοῦ ἐπιστολὴ *Πρὸς τὸν χειροτονηθέντα ἐν τῇ Νικαίᾳ πατριάρχην Κωνσταν-
τινουπόλεως κυρὸν Γερμανὸν* παρὰ J. B. PITRA, *Analecta sacra et classica Spicilegio Solesmensi
parata*, [τόμ. VI], Parisiis - Romae 1891 στ. 488 - 489. Ὑπὸ τοῦ Χωματιανοῦ ἀναπτύσσονται διεξο-
δικῶς καὶ οἱ πολιτικοὶ λόγοι, οὔτινες ἐπέβαλλον τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ δεσπότη Θεοδώρου εἰς αὐτο-

τις, ὡς τῆς συγκλήτου βουλῆς καὶ τῶν ἀρχιερέων συμπνευσάντων γέγονεν αὐτόθι, ὃ γέγονεν μετὰ γὰρ τὴν ἄλωσιν τῆς μεγαλοπόλεως, ὅσοι τῆς συγκλήτου βουλῆς ζῶντες ἐναπελήφθησαν (γρ. ἐναπελείφθησαν), οἱ μὲν πρὸς τὴν Ἀνατολήν, οἱ δὲ πρὸς τὴν Δύσιν ἐμάκρυναν φρυγαδεύοντες καὶ οὕτως οὐδ' ἐνταῦθα βασιλικὴ πρόβλησις συγκλήτου βουλῆς ἠμοίωρε καὶ ἀρχιερατικῆς συμπνοίας καὶ συνδρομῆς καὶ οἶμαι ὡς, εἰ μὴ τὸ πλέον, ἀλλὰ γε τὸ ἥμισυ τῆς ὑπὸ τὸν Κωνσταντινουπόλεως θρόνον ἐπαρχίας ἐν τῇ Δύσει τυγχάνον ἐστίν¹. Ἐκ τῶν χωρίων τούτων καθίσταται ἐκδηλὸς ἡ πρωταρχικὴ σημασία συγκλήτου καὶ κλήρου κατὰ τὴν πρόβλησιν, πρὸ πάντων ὅμως ἡ νομικὴ ἀναγκαιότης τῆς συμμετοχῆς των διὰ τὸ ἔγκυρον τῆς ἀναγορεύσεως· διότι δὲν ἔχει ἄλλως νόημα ἡ ἀνάπτυξις τοῦ Χωματιανοῦ, προσπαθοῦντος νὰ ἀποδείξῃ τὴν παρουσίαν σημαντικοῦ ἀριθμοῦ μελῶν τῆς συγκλήτου εἰς τὴν Δύσιν, ὡς καὶ πολυαριθμῶν ἀνωτέρων κληρικῶν ἐκ τῶν ὑπαγομένων εἰς τὸ πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως εἰς τρόπον, ὥστε ἡ ἐν τῇ Δύσει ἀναγόρευσις τοῦ Θεοδώρου Α' Ἀγγέλου Κομνηνοῦ νὰ στηρίζεται εἰς τοὺς αὐτοὺς παράγοντας καὶ νὰ τελῆται κατὰ τοὺς αὐτοὺς τελετουργικοὺς τύπους, ὡς καὶ ἡ ἐν τῇ Ἀνατολῇ τῶν Λασκαριδῶν. Τῆς διαρκῶς αὐξανομένης ἐπιρροῆς τοῦ κλήρου κατὰ τὴν ἄνοδον αὐτοκράτορος ἀδιάσειστον τεκμήριον ἀποτελεῖ ἡ συνοδικὴ πρᾶξις, ἡ γενομένη ὑπὸ τῶν ἐν ταῖς δυτικαῖς ἐπαρχίαις ἐπισκόπων ἐπὶ τῇ ἀναγορεύσει εἰς αὐτοκράτορα τοῦ δεσπότη Θεοδώρου Ἡπειροῦ, ἐξ ἧς σημειῶ τὴν ἀκόλουθον περικοπήν: τοῦτο τὸ ἀποστολικὸν οἰκειούμενοι καὶ ἡμεῖς οἱ κατὰ μοῖραν ταύτην τὴν δυτικὴν ἐπίσκοποι πάντες, ὅσοι θρόνων ὑψηλοτέρων καὶ ταπεινοτέρων ὑπάρχομεν πρόεδροι, ὅπερ ἐπιστεύσαμεν εἰς δικαιοσύνην καρδίας, τὴν ἀναγόρευσιν δηλαδὴ καὶ στεμματοφορίαν καὶ χρῆσιν τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν ἀνθέντου καὶ βασιλέως τοῦ Δούκα, τοῦτο καὶ στόματι ὁμολογοῦμεν καὶ χειρὶ γράφομεν².

Ἐξ ἴσου ἐνδιαφέροντα καὶ διαφωτιστικὰ διὰ τὰ συναφῆ πρὸς τὴν πατριαρχικὴν συμβολὴν κατὰ τὴν στέψιν προβλήματα εἶναι ὅσα ἐπιστέλλουν οἱ δύο ἀρχιερεῖς, ἐξ ὧν ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως διεκδικεῖ ὑπὲρ τοῦ θρόνου του καὶ μόνου τὸ δικαίωμα τοῦ χρῆσιν καὶ στέψιν νέον ἡγεμόνα. Εἰς τὰς μομφὰς καὶ τοὺς ψόγους τούτου³, ὁ Χωματιανὸς προβάλλει τὰ ἐξῆς ἐπιχειρήματα. Ὅτι ἐνήργησε κατ' οἰκονο-

κράτορα. Διὰ τὰς ἐκκλησιαστικὰς σχέσεις μεταξὺ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπειροῦ καὶ τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην βλ. προσφάτως D. M. NICOL, Ecclesiastical relations between the Despotate of Epirus and the Kingdom of Nicaea in the years 1215 to 1230 ἐν Byzantion τ. 22 (1952) σ. 207 - 228.

¹) Αὐτόθι στ. 490. Συνδυαζομένη πρὸς τὰ ἀνωτέρω, καθίσταται, νομίζω, κατανοητὴ πληροφορία ἐκ τῆς αὐτοβιογραφίας τοῦ Βλεμμύδου, μαρτυροῦσα συγκέντρωσιν ὑπερτεσσαράκοντα ἀρχιερέων διὰ τὸν τῆς βασιλείας ἐγκαιρισμὸν ἐκδ. A. HEISENBERG ἐνθ' ἄνωτ. σ. 41.

²) Ἐκδ. V. VASILJEVSKIJ, Epirotica saeculi XIII ἐν Βυζαντινὰ Χρονικὰ τ. 3 (1896) σ. 285· πρβλ. σ. 286: καὶ τοῦτον μόνον βασιλέα ὁμολογοῦμεν καὶ τοῦτον στέφομεν καὶ τοῦτον χρῆομεν.

³) Παρὰ PITRA ἐνθ' ἄνωτ. στ. 484: εἰπέ γὰρ ἱερώτατε ἄνερ ἐκ ποίων σοι πατέρων ὁ τῆς στεφοδοσίας κληρὸς εἰάθη; τίσι τῶν τῆς Βουλγαρίας ἀρχιεπισκόπων βασιλεῖς Αὐσόνων ἐστεφηφόρησαν πώποτε; πότε ἀρχιποίμην τῶν Ἀχριδῶν πατριαρχῶσαν προέτεινε δεξιὰν καὶ κεφαλὴν βασιλειῶσαν ἐσέ-

μίαν¹, ὅτι ἔπραξεν αὐτὸ τοῦτο, ὅπερ ἐγένετο καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, διότι δὲν βλέπει πῶς ὁ τὴν μητροπόλιν Νικαίας ποιμαίνων δικαιοῦται νὰ φέρῃ τὸν τίτλον τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου² καὶ τέλος ὅτι κατὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ διδομένην ἐρμηνείαν τῆς νεαρᾶς 11 τοῦ Ἰουστινιανοῦ (ἔτ. 535) ἐκ τῶν προνομίων τῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου ἀπονεμηθέντων εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Βουλγαρίας — Ἰουστινιανῆς, ἧς προΐσταται, κέκτηται τὸ δικαίωμα τοῦ χρίειν βασιλέα³. Ἡ περὶ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ Θεοδώρου Α' δεσπότης τῆς Ἡπείρου εἰς αὐτοκράτορα ἔρις διεξάγεται μεταξὺ ἐξεχόντων λειτουργῶν τῆς ἐκκλησίας καὶ περιστρέφεται ἰδίως εἰς τὸ πρόβλημα, τίς δικαιοῦται νὰ τελῇ τὴν χρῆσιν ἡγεμόνος, ἧτις ὡς ἐκ τοῦ λειτουργικοῦ αὐτῆς χαρακτῆρος ἀνῆκεν εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν ἀρμοδιότητα τῶν κληρικῶν. Εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικὸς τούτους κύκλους ἀνῆκε καὶ ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Κωνσταντῖνος, ὅστις κατὰ τὸν Γεώργιον Ἀκροπολίτην⁴ ἐπέμεινε *στεροτάτα* ..., τῶν *κανονικῶν ἐθῶν ἀντεχόμενος*, ὅπως μὴ περιβληθῇ τὰ σύμβολα τῆς βασιλείας ὁ δεσπότης Θεόδωρος καὶ ὑπεβλήθῃ διὰ τὴν στάσιν τοῦ πολλαῖς *κακουχίας καὶ ἐξορίας*.

Ἐπανέρχομαι εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας. Ὅτε κατ' Αὔγουστον 1258 ἀπέθανε προώρως ὁ Θεόδωρος Β', ὁ υἱὸς τούτου **Ἰωάννης Δ'** ἦτο μόλις ὀκταετής. Ρητὴν μνείαν τῆς ἀναγορεύσεώς του παρέχει τὸ Χρονικὸν Γοριανόν⁵, ἕμμεσον δὲ καὶ ὁ Γεώργιος Παχυμέρης διὰ τῆς πληροφορίας ὅτι ἐστάλησαν ἀνὰ τὴν βυζαντινὴν ἐπικράτειαν *προστάγματα, περιέχοντα δήλωσιν τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως, ἅμα δὲ καὶ τῆς τοῦ νέου βασιλέως ἀναρρήσεως καὶ τοῦ εἰς ἐκεῖνον προστίθεσθαι χάριν συνθήκαις ὄρκων κατὰ τὸ σύνηδες*⁶. Ἡ περίπτωσις τοῦ Ἰωάννου Δ', ὅστις, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, δὲν ἔτυχεν ἐκκλησιαστικῆς στέψεως, ἀποδεικνύει ἅπαξ ἔτι ὅτι ἐννόμους συνεπειὰς διὰ τὴν ἄσκησιν τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας ἔτικτε μόνη ἡ ἀναγόρευσις. Οὗτος κατὰ Σεπτέμβριον 1258 ὑπογράφει ὡς *πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων* ἔγγραφον ὑπὲρ τῆς μονῆς Λέμβου⁷.

μνωσε;... τῷ ὄντι γὰρ τὸ διὰ σοῦ καινοτομηθὲν χρῆσμα βασιλικὸν οὐκ ἔλαιον ἡμῖν ἐστὶν ἀγαλλιάσεως ἀλλ' ὁποῖον τὸ ἐξ ἀργιελαιῶν δύσχηστον καὶ δυσπρόσιτον...

¹) Pitra ἐνθ' ἄνωτ. στ. 489.   ²) Αὐτόθι στ. 489 - 490.

³) Αὐτόθι στ. 494 καὶ 495. Πρβλ. τὸ κείμενον τοῦ Γεωργίου Ἀκροπολίτου 34 καὶ 222: *ὡς ἔφρασκεν* (sc. ὁ Χωματιανός) *αὐτόνομος ὦν καὶ μηδενὶ ἐνθύνας ὀφελῶν δοῦναι καὶ διὰ ταῦτα ἐξουσίαν ἔχειν βασιλέας χρίειν οὓς τε ἂν καὶ ὄπου καὶ ὅτε βούλοιο*. Τὴν ἀποψιν τοῦ Χωματιανοῦ δὲν συμμερίζεται ὁ Νικηφόρος Γρηγοράς I 27.

⁴) Ἀκροπ. Χρον. 33 - 34, Ποίημα 222 πρβλ. Θεοδ. Σκουτ. 468.

⁵) Χρονικὸν Γοριανόν σ. 281₁₃: *μηγὶ ἀγοῦστον ἰνδικτ. πρώτης τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἀνηγορεύθη βασιλεὺς ὁ υἱὸς αὐτοῦ κύριος Ἰωάννης δούκας ὁ λάσκαρης, ὦν ἐτῶν οὕπω ρω (= 9)*.

⁶) Παχυμ. I 53 - 54.

⁷) A.D. τ. IV σ. 22 - 26. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο, θεωρούμενον μέχρι πρό τινας ὡς ἀνήκον εἰς τὸν Ἰωάννην Γ' Βατάτζην ἐχρονολογήθη ὀρθῶς ὑπὸ τοῦ F. DÖLGER, Chronologisches und Prosopographisches zur byzantinischen Geschichte des 13. Jahrhunderts ἐν B. Z. τ. 27 (1927) σ. 299-301. Εἰς τὸν αὐτὸν αὐτοκράτορα ἀποδίδει ἐπὶ τῇ βάσει ἐσωτερικῶν κριτηρίων καὶ τὰ ἐν A.D. τ. VI σ. 195-196, 196-197 δημοσιευόμενα ἔγγραφα ὁ F. DÖLGER, Die Kaiserurkunden des Johannes

Τὰ ἐπακολουθήσαντα τὸν θάνατον τοῦ Θεοδώρου Β' δραματικά γεγονότα παρουσιάζουν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον καὶ ἀπὸ πολιτικῆς σκοπιᾶς ἐξεταζόμενα, πρὸ πάντων ὅμως διότι διευκρινίζουν ἐν πολλοῖς τὴν πολιτειακὴν θέσιν καὶ τὴν συμβολὴν τῶν καθ' ἕκαστον παραγόντων κατὰ τὴν ὑστέραν ταύτην περίοδον καὶ διὰ τοῦτο θὰ μοὶ συγχωρηθῆ διεξοδικωτέρα ἀνάπτυξις των.¹ Ἀντίπαλοι τοῦ πρωτοβεστιαρίου Γεωργίου Μουζάλωνος, ἐπιτρόπου τοῦ νεαροῦ αὐτοκράτορος, ἦσαν οἱ ἀνήκοντες εἰς τὰς παλαιὰς βυζαντινὰς οἰκογενεῖας εὐγενῶν καὶ δὴ τοῦ στρατιωτικοῦ κλάδου, δυσηρεστημένοι ἐκ τῆς πολιτικῆς τοῦ Θεοδώρου Β', ὅστις εἶχε χρησιμοποίησει εἰς ἀνώτατα κρατικὰ λειτουργήματα *hominines* πονος. Οὗτοι ὠργάνωσαν ἐν Μαγνησίᾳ τὴν σφαγὴν τῶν Μουζάλωνων ἐννέα μόλις ἡμέρας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Θεοδώρου Β', μολοντί ὁ πολιτικῶς συνετὸς καὶ ὀξυδερκὴς πρωτοβεστιάριος δὲν παρέλιπε νὰ συγκαλέσῃ ὅσον ἦν τὸ τῆς γερουσίας καὶ ὅσον τοῦ βασιλείου γένους, ὅσον τε τῶν ἀρχόντων καὶ ὅσον τῆς στρατιωτικῆς τάξεως, παρόντων ἐκεῖσε καὶ τῶν τοῦ προπάππου τοῦ βασιλέως Λάσκαρι ἀνταδέλφων... καὶ παντὸς ἄλλου μεγιστᾶνος συμπληροῦντος τὸν σύλλογον καὶ νὰ θέσῃ εἰς τὴν διάθεσιν των τὴν παραίτησίν του ἀπὸ τῆς περαιτέρω ἀσκήσεως τῶν ὑπὸ τοῦ ἀποθανόντος αὐτοκράτορος ἀνατεθέντων εἰς αὐτὸν καθηκόντων¹.

Τὸ προέχον ζήτημα ἦτο ὁ διορισμὸς νέου ἐπιτρόπου τοῦ ἀνηλίκου αὐτοκράτορος, περὶ οὗ οἱ ἐν τέλει ἀπεφάνθησαν, καθ' ἃ ἀφηγεῖται ὁ Παχυμέρης, ὡς οὐκ ἀσφαλὲς δίχα τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ ταύτης προεσιῶτος (*Ἀρσένιος δ' οὗτος ἦν*) καθιστᾶν τὰ τοιαῦτα². Ὁ ἐχθρικῶς πρὸς τοὺς Λασκαρίδας διακείμενος Ἀκροπολίτης διὰ νὰ παρουσιάσῃ τὴν ἐκλογὴν τοῦ **Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγου** ὡς ἀνταποκρινομένην εἰς τὸ κοινὸν αἴσθημα καὶ περιβεβλημένην τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν νομιμότητα, ἰσχυρίζεται ὅτι αὕτη ἦτο ἀποτέλεσμα ἀποφάσεως τοῦ στρατοῦ (οὕτω πρέπει, νομίζω, νὰ ἐρμηνευθῆ ἐνταῦθα ἢ λέξις λαός, ὃν μάλιστα διακρίνει ὁ ἱστορικὸς κατὰ γένη καὶ κατὰ τάξεις)³. Ὁμοφώνως ἐξεδηλώθησαν ὑπὲρ τοῦ Παλαιολόγου τόσον οἱ *Ῥωμαῖοι*, ὅσον καὶ τὸ *λατινικὸν φῶλον*, ἔτι δὲ καὶ τὸ *Σκυθικὸν γένος*⁴. Ἐκ τῆς ἀφηγήσεως ὅμως τοῦ ἀμερολήπτου Παχυμέρη καὶ τοῦ ἐξ ἴσου καλῶς πληροφορημένου Νικηφόρου Γρηγοῶ προβάλλει καθ' ὅλας τὰς δραματικὰς φάσεις τῆς ἐξελίξεως τῶν γεγονότων ἢ εἰς τὸ ἠθικὸν κῦρος καὶ τὴν γνώμην τοῦ ἀνωτάτου ἐκκλησιαστικοῦ ἡγέτου ἀποδιδόμενη σημασία καὶ ἡ μεγάλη ἐπιρροὴ καὶ ἰσχύς τῆς ἐκκλησίας ἐν γένει. Οἱ πρῶτοι λόγοι, οὓς ἀπηύθυνεν ὁ Μιχαὴλ πρὸς τὸν ἐκ Νικαίας εἰς Μαγνησίαν ἀφιχθέντα *σύν τε τοῖς ἐκκρίτοις τοῦ κλήρου καὶ τοῖς ἀρχιερεῦσι*⁵ πατριάρχην Ἀρσένιον, ἦσαν νὰ διαβεβαιώσῃ αὐτὸν ὡς οὐκ ἄλλως ἐπιτροπεύσων, εἰ μὴ αὐτὸς γε κελεύοι

Theologos Klosters auf Patmos ἐν Β. Ζ. τ. 28 (1928) σ. 366 - 367.

¹) Παχυμ. I 40 καὶ ἡ ὅλη ἀφήγησις αὐτόθι I 39 - 53. Οὕτω καὶ Νικηφ. Γρηγ. I 64 - 66.

²) Παχυμ. I 66,· πρβλ. I 67,·

³) Ἀκροπ. Χρον. 158₉, Ποίημα 266₁₅, Θεοδ. Σκουτ. 538₁₅. Ὁ Παχυμέρης I 66₁₃ λέγει: ἡ κοινὴ βουλὴ καταντᾶ ἐπὶ τῷ Μιχαήλ.

⁴) Ἀκροπ. Χρον. 158· πρβλ. Ποίημα 266, Θεοδ. Σκουτ. 538₁₈.

⁵) Παχυμ. I 72.

καὶ ἐπινεύοι ἢ σύνοδος¹. Εἰς τὴν ἐπακολουθήσασαν σύσκεψιν ἐφ' ᾧ τοὺς ἱεράρχας συνάμα τοῖς ἐν τέλει περὶ τῆς ἀρχῆς σκέπτεσθαι ἐπεκράτησεν ἢ ὑπὸ τῆς μεγίστης πλειοψηφίας τῶν ἀρχιερέων καὶ ἱκανῆς μερίδος ἀξιωματούχων ὑποστηρικθεῖσα ἄποψις, ἣν τελικῶς ἠσπάσθη καὶ ὁ πατριάρχης, ὅπως ὁ Μιχαὴλ ἀναλάβῃ τὰ ἐπιτροπικὰ καθήκοντα, ἀναδεικνύμενος εἰς δεσπότην². Τὸ Χρονικὸν Γορίανου σ. 281₁₆ προσδιορίζει τὴν 13 Νοεμβρίου 1258 ὡς τὴν ἡμέραν, ἐν ἣ ἀνηγορεύθη δεσπότης κύριος Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος παρὰ τοῦ βασιλέως κυρίου Ἰωάννου. Νέα κινήσεις τῶν προσκειμένων πρὸς τὸν Μιχαὴλ ἀξιωματούχων καὶ ἀρχιερέων, ὅπως ἀνακηρυχθῆ οὗτος συμβασιλεύς, προσέκρουσεν ἀρχικῶς εἰς τὴν ἀντίδρασιν τοῦ πατριάρχου, ὅστις ὁμως τελικῶς ἐκάμφθη καὶ ὑπεχώρησε, περιορισθεὶς εἰς ἐπανάληψιν τῶν ὄρκων περὶ διαφυλάξεως τῆς ἀρχῆς εἰς τὸν νόμιμον κύριον τοῦ θρόνου³. Εἰς τὴν πατριαρχικὴν διαθήκην διεσώθη τὸ περιεχόμενον τῆς συμφωνίας, ἣν ὤμοσαν ἀρχιερεῖς, ἱερεῖς, μεγιστᾶνες, στρατευόμενοι καὶ ἰδιῶται⁴.

Μετὰ τὰς ἀνωτέρω προσπαθείας ἐξασφαλίσεως τοῦ μικροῦ Ἰωάννου Δ' ἐπέστη τὴν 1 Ἰανουαρίου 1259 ἡ ὥρα τῆς εἰς αὐτοκράτορα ἀναγορεύσεως τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου. Οὗτος περιεβλήθη τὰ ἐρυθρὰ πέδιλα καὶ ἀνυψώθη ἐπ' ἀσπίδος — ἦν ὑπεβάσταζον ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀρχιερεῖς, ἀφ' ἑτέρου δὲ στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ ἀξιωματοῦχοι — καὶ ἐδέχθη τὴν εὐφημίαν⁵. Ἐκ τῆς ἀφηγήσεως τοῦ Παχυμέρη συνάγεται ὅτι ὁ Ἰωάννης Δ' δὲν εἶχεν εἰσέτι στεφθῆ, ἀνεμενέτο δὲ νὰ τελεσθῆ ἢ στέψις αὐτοῦ καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου μετὰ τῆς συζύγου του. Ὁ Παλαιολόγος ὁμως, ἔχων τὴν ὑποστήριξιν ἱκανοῦ ἀριθμοῦ ἀρχιερέων καὶ συγκλητικῶν, ἐξηνάγκασε τὸν πατριάρχην — μὴ διαθέτοντα, ὡς φαίνεται, παρὰ τὰς ἀγαθὰς προθέσεις του τὸ ἀπαιτούμενον σθένος — νὰ προβῆ εἰς μόνην τὴν στέψιν αὐτοῦ (τοῦ Μιχαὴλ) καὶ τῆς συζύγου του⁶. Ἐκ τοῦ χωρίου τοῦ Παχυμέρη I 103-104: *προηγούντο μὲν οἱ τὸ στέφος δεξάμενοι, μεθείπετο δὲ τὸ παιδίον οὐκ ἐν στέφει βασιλικῷ ἀλλ' ἐν μόνῳ κεκρυφάλῳ ἡμιτυμβίῳ, λίθοις καὶ μαργάροις κεκοσμημένῳ*... σαφῶς προκύπτει ὅτι τὸ στέμμα τοῦ δεχθέντος τὴν ἐκκλησιαστικὴν στέψιν Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγου καὶ τῆς συζύγου του οὐσιωδῶς διέφερε τοῦ καλύμματος,

¹) Παχυμ. I 73.

²) Παχυμ. I 74-79, Νικηφ. Γρηγ. I 70-71. Εἰς τὴν διαθήκην του ἐν P.G. τ. 140 στ. 949 ὁ πατριάρχης Ἀρσένιος γράφει: *Περιέχουσαν δὲ κεφαλὴν, λείποντός μου, τὸν Παλαιολόγον πεποιήκασιν οἱ τε ἀρχιερεῖς καὶ ἡ σύγκλητος διὰ τὸ τοῦ βασιλέως ἄνηβον*.

³) Παχυμ. I 90 ἐπ. Πρβλ. Νικηφ. Γρηγ. I 71 ἐπ., διαθήκην Ἀρσενίου ἐνθ' ἀνωτ. στ. 949, Σφραντζῆν 15-16.

⁴) Διαθήκη Ἀρσενίου ἐνθ' ἀνωτ. στ. 952. Πρβλ. Παχυμ. I 96, Νικηφ. Γρηγ. I 78 καὶ τὴν παρὰ I. ΣΥΚΟΥΤΡΗ, Περὶ τὸ σχίσμα τῶν Ἀρσενιατῶν ἐν Ἑλληνικὰ τ. 2 (1929) σ. 267 ἐπ. ἀνάπτυξιν.

⁵) Παχυμ. I 96. Οἱ λοιποὶ ἱστορικοὶ δὲν ἀναφέρουν τοὺς ἀρχιερεῖς. Τὴν ἐπ' ἀσπίδος ἀνύψωσιν τοῦ Μιχαὴλ ἀναγράφουν ὡς γενομένην ὑπὸ τῶν ἐξοχωτέρων ἐκ τῶν ἐν τέλει καὶ τῶν ἄλλων τῶν στρατευμάτων (Ἀκροπ. Χρον. 159), τῶν δόξῃ καὶ γένει προυχόντων (Νικηφ. Γρηγ. I 78, Σφραντζῆς 15-16), τῶν ἐν τέλει καὶ τοῦ στρατοῦ (Θεοδ. Σκουτ. 539).

⁶) Τὴν ψυχολογικὴν ἀτμόσφαιραν ἀποδίδει ἐπιτυχέστερον ὁ Παχυμέρης I 101-102. Χαρακτηριστικαὶ καὶ αἱ ἀφηγήσεις τοῦ πατριάρχου Ἀρσενίου ἐν τῇ διαθήκῃ του ἐνθ' ἀνωτ. στ. 952-953 καὶ τοῦ Νικηφόρου Γρηγοῦ I 78-79 πρβλ. Σφραντζῆν 15-16.

τοῦ φερομένου ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Δ', οὗτινος τελικῶς ἡ ἐκκλησιαστικὴ στέψις ἐματαιώθη. Πρὸ τῆς περαιτέρω ἐρεύνης δέον νὰ συζητηθοῦν τὰ κατὰ τὴν χρονικὴν τοποθέτησιν τῆς ἀναγορεύσεως καὶ στέψεως τοῦ Μιχαὴλ Η'. Αἱ ἐπὶ τοῦ θέματος ἀπόψεις τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν διίστανται, τοῦτο μὲν διότι οὗτοι δὲν διακρίνουν σαφῶς ἑκατέραν πράξιν, τοῦτο δὲ διότι ἡ ὑπὸ τῶν πηγῶν τῆς ἐποχῆς παραδιδομένη χρονολογία ἀναγράφεται δι' ἀρχαιοπρεπῶν ἐκφράσεων, ἀνακριβῶς χρησιμοποιουμένων ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν πραγματικὴν σημασίαν, ἣν εἶχον αὐταὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα¹. Ὁ C. Charman² διακρίνει μὲν ὀρθῶς μεταξὺ ἀναγορεύσεως καὶ στέψεως, ἐσφαλμένως ὅμως χρονολογεῖ ἐκείνην μὲν τὴν 1 Δεκεμβρίου 1259, ταύτην δὲ τὴν 25 Δεκεμβρίου 1259. Ὁ V. Laurent³ πάλιν, καίτοι ἔχει ὑπ' ὄψει του πάντα τὰ χωρία τοῦ Παχυμέρη καὶ πρὸς στιγμὴν διερωτᾶται μήπως πρόκειται περὶ δύο διαφόρων πράξεων⁴, ἀνευδοιάσεως κατόπιν ταυτίζει τὰ εἰς τὰ χωρία I 81₁₆₋₁₇, 96₁₅, 101₁₃, 102₂, 531₂₁ ἐκτιθέμενα, δεχόμενος ὅτι ἅπαντα ἀναφέρονται εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ γεγονός καὶ συμπεραίνει ὅτι ἡ στέψις (le couronnement) τοῦ Μιχαὴλ Η' ἐγένετο τὴν 1 Ἰανουαρίου 1259. Ἡ τελευταία αὕτη χρονολογία, βασιζομένη εἰς τὰ χωρία τοῦ Παχυμέρη I 81₁₆: ὄριστο μὲν οὖν ἡ ἡμέρα τῆς ἀναρρήσεως, ἡ δὲ ἦν ἡ τοῦ Ἐκατομβαιῶνος νομηνία, τῆς τότε τροχούσης δευτέρας ἐπινεμήσεως καὶ 96₁₅: τέως δ' ἡ κυρία παρῆν, ἣτις ἦν, ὡς ἐρρήθη, Ἐκατομβαιῶνος νομηνία εἶναι ἀπολύτως ὀρθή, ἀλλ' ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Μιχαὴλ Η'. Τοῦτο διαπιστοῦται ἐξ αὐτοῦ τοῦ χωρίου 81₁₆, ἐν ᾧ ρητῶς γίνεται λόγος περὶ ἀναρρήσεως, ἐκ τοῦ ἑτέρου 96₁₅₋₉₇₆, ὁμιλοῦντος περὶ τῆς ἀνυψώσεως τοῦ Μιχαὴλ ἐπ' ἀσπίδος καὶ τῆς περιβολῆς τῶν ἐρυθρῶν πεδίλων⁵, ἧτοι περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν τις ἀναγορεύεται αὐτοκράτωρ, ἔτι δ' ἐκ τοῦ τελευταίου χωρίου I 531₂₁₋₅₃₂₁, ἐν ᾧ αὐτὴς μαρτυρεῖται ὅτι ὁ Μιχαὴλ Η' ὑποδεῖται . . . τὰ τῆς βασιλείας ἐρυθρὰ Ἐκατομβαιῶνος πρώτη, ὡς λέλεκται. Εἰς τὰς σ. 100₂-104₄, ὁ Παχυμέρης ἀφηγεῖται τὰ τῆς στέψεως τοῦ Μιχαὴλ Η' καὶ εἶναι πλέον ἢ προφανὲς ὅτι πρόκειται περὶ ἄλλης τελετῆς, ἡ ὁποία διαφέρει τῆς προμνημονευθείσης κατὰ χῶρον, χρόνον καὶ πρόσωπα. Διότι εἰς τὸ χωρίον I 100₂, ἐπ. γίνεται λόγος περὶ τῆς στέψεως τόσον τοῦ Ἰωάννου Δ', ὅσον καὶ τοῦ Μιχαὴλ Η' καὶ ἐκτίθετα ἡ ὑπὸ τοῦ τελευταίου καταβληθεῖσα προσπάθεια, ὅπως στερήσῃ τῆς στέψεως τὸν νόμιμον συνεχιστὴν τῆς δυναστείας, ὅπερ καὶ τελικῶς ἐπέτυχε. Τοῦναντίον εἰς τὰ χωρία I 81₁₆, 96₁₅₋₉₇₆ καὶ 531₂₁ πρόκειται περὶ

¹) P. TANNERY, Les noms de mois attiques chez les Byzantins ἐν Revue archéologique, Ser. III τ. 9 (1887) σ. 23-36.

²) C. CHAPMAN, Michel Paléologue restaurateur de l'empire byzantin, Paris 1936 σ. 37.

³) V. LAURENT, Notes de chronographie et d'histoire byzantine ἐν Échos d'Orient τ. 36 (1937) σ. 165-167. Πρβλ. OSTROGORSKY, Geschichte² σ. 357 σημ. 1.

⁴) Αὐτόθι σ. 167 καὶ σημ. 1.

⁵) Παχυμ. I 97₂₋₆: καὶ οὕτω τελεσθέντων τῶν ὄρκων (περὶ ὧν I 96₁₆₋₉₇₁), ἀσπίδι βασιλικῇ ἐνιζάνει ὁ εἰς τὴν βασιλείαν ἐτοιμαζόμενος, πρῶτον τῷ πόδε τοῖς βασιλικαῖς συμβόλοις ἐναρμοσθεὶς καὶ χερσὶν ἐνθεν μὲν ἀρχιερέων ἐνθεν δὲ μεγιστάνων ἀρθεὶς, ἀνακτορικοῖς παιάνοις καὶ κροτοῖς παρὰ πάντων ἐμεγαλύνετό τε καὶ ἐφημιζέτο.

πράξεως ἀφορώσης μόνον τὸν Παλαιολόγον. Ἡ κατὰ χῶρον διαφορὰ εἶναι ἐπίσης ἐμφανῆς ἐκ τῆς ἀφηγήσεως I 97₇ - 99₆, ἣτις, ἀναφερομένη εἰς τὰ ἐπακολουθήσαντα τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Μιχαὴλ Η' (προαγωγὰι συγγενῶν καὶ συγκλητικῶν εἰς ἀνώτερα ἀξιώματα, χορηγίαι πρὸς τὸ στράτευμα, ἀπολύσεις κρατουμένων διὰ χρέη, μέτρα προνοίας γενικῶς σ. 97₇ - 98₁₃), πληροφορεῖ περὶ τῶν κινήσεων τοῦ Μιχαήλ. Οὗτος, καταλιπὼν τὸν Ἰωάννην Δ' ἐν Μαγνησίᾳ, κατηυθύνθη ἐκεῖθεν εἰς Φιλαδέλφειαν ταυτοχρόνως ἀπέστειλε τὸν πατριάρχην εἰς Νίκαιαν, ἔνθα ἔμελλε μετ' ὀλίγον νὰ ἔλθῃ καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ παιδός, ἵνα τύχουν ἀμφοτέροι τῆς ἐκκλησιαστικῆς στέψεως¹. Πράγματι δὲ ὁ Παλαιολόγος ἐστέφθη ἐν Νικαίᾳ, ἐνῶ ἀνηγορεύθη ἐν Μαγνησίᾳ². Τὴν ὑπ' ἐμοῦ ὑποστηριζομένην ἄποψιν ἐπιβεβαιῶ ἀπολύτως μαρτυρία τοῦ Χρονικοῦ Γορίανου σ. 281₁₈, διακρίνουσα τῆς στέψεως τὴν ἀναγόρευσιν καὶ χρονολογοῦσα τὴν τελευταίαν τὴν 1 Ἰανουαρίου 1259. Τῆς στέψεως δὲν παρέχει ἀκριβῆ ἡμερομηνίαν, ἀλλὰ προσδιορίζει τὴν εἰς διάφορον χῶρον τέλεσιν ἑκατέρας: τῷ δὲ ,σψξζ' ἔτει. ἰανουαρ[ίω] α' ἡμέρ[α] παρασκευῆ ἀνηγορεύθη καὶ βασιλεὺς (sc. ὁ Μιχαὴλ Η') μετ' αὐτοῦ (sc. τοῦ Ἰωάννου Δ') ἐν τῷ παλατίῳ τοῦ νυμφαίου· εἶτα ἀφίκετο εἰς τὴν νίκειαν, ἔνθα καὶ ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου κυρίου Ἀρσενίου.

Ἡ προταχθεῖσα ἱστορικὴ ἀνασκόπησις καθιστᾷ ἐμφανῆ τὴν δύναμιν τοῦ κλήρου, οὗτινος ἡ συμβολὴ εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν τόσον ἐξ ἐπόψεως οὐσίας, ὅσον καὶ τύπων εἶναι ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἀξία. Ὁ πατριάρχης καὶ ὁ ἀνώτερος κληρὸς προσεκλήθησαν εἰς Μαγνησίαν, διότι ἐκρίθη ἀπαραίτητος ἡ σύμπραξις των, ἵνα ἔχη κῆρος ὁ διορισμὸς τοῦ νέου βασιλικοῦ ἐπιτρόπου. Εἰς τὰς προηγηθείσας τῆς ἀναδείξεως τοῦ Μιχαήλ εἰς δεσπότην, εἶνα δὲ εἰς αὐτοκράτορα πολιτικὰς κινήσεις ζωηροτάτη ὑπῆρξεν ἡ συμμετοχὴ τῶν ἀρχιερέων, ὧν οἱ πλείστοι ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ αὐτοῦ, ἐν ᾧ ἐξ ἄλλου οἱ μόνου φραγμοί, οἵτινες προεβλήθησαν εἰς τὴν φιλοδοξίαν τοῦ Παλαιολόγου καὶ ἀπέβλεψαν εἰς τὴν διάσωσιν τῆς ζωῆς τοῦ νεαροῦ αὐτοκράτορος, προήρχοντο ἀπὸ κληρικούς, τὸν πατριάρχην Ἀρσένιον καὶ τοὺς μητροπολίτας Σάρδεων Ἀνδρόνικον καὶ Θεσσαλονίκης Μανουήλ.

Ἐφ' ὅσον ἦτο νομικῶς ἀναγκαία διὰ τὴν κτήσιν τῆς αὐτοκρατορικῆς ιδιότητος ἢ ἀναγόρευσις καὶ εἶχον τύχει ταύτης τόσον ὁ Ἰωάννης Δ', ὅσον καὶ ὁ Μιχαὴλ Η', ἐνῶ ἐξ ἄλλου ἦτο προφανῆς ἡ ἐπιθυμία καὶ ἡ πολιτικὴ σκοπιμότης ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ Παλαιολόγου, ὅπως ἐπιτύχῃ οὗτος εἰ δυνατόν κατὰ πανηγυρικὸν τρόπον τὸ προβάδισμα ἔναντι τοῦ νομίμου κυρίου τοῦ θρόνου, μόνη ἀπομένουσα πρᾶξις ἦτο ἡ ἐκκλησιαστικὴ στέψις καὶ διὰ τοῦτο ὅλος ὁ πολιτικὸς ἀνταγωνισμὸς συνεκεντρώθη περὶ τὴν τέλεσιν ταύτης. Ἐξ ἄλλου ἢ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Λασκαριδῶν ἐνισχυθεῖσα μεταξὺ τῶν βυζαντινῶν πολιτειακῶν θεσμῶν σημασία τῆς στέψεως διὰ τῆς καθιερωθείσης ἀρχῆς τῆς τελέσεως ταύτης μόνον ἀφ' οὗ ἀναλάβῃ τις ὡς αὐτοκράτωρ τὴν ἐξουσίαν, δικαιολογεῖ ἔτι μᾶλλον τὴν στάσιν τοῦ Μιχαήλ Η', ὅστις ἐπεδίωξε καὶ ἐπέτυχε τότε

¹) Παχυμ. I 98₁₄ καὶ 100₃. ²) Βλ. ἀνωτέρω.

μὲν νὰ ματαιώσῃ τὴν στέψιν τοῦ Λασκαρίδου, μετὰ δὲ τὴν ἐν ἔτει 1261 ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως νὰ ἐπαναλάβῃ ταύτην δι' ἑαυτὸν ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ¹.

Γ' ΤΜΗΜΑ 1261-1453

Ἐπειδὴ αἱ περὶ τῆς ἀναδείξεως τοῦ Ἀνδρονίκου Β' ὡς συμβασιλέως εἰδήσεις καταλείπουν κενὰ καὶ ἀπορίας, δύνανται ὅμως ἐν πολλοῖς νὰ συμπληρωθοῦν διὰ τῶν εἰς τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Μιχαὴλ Θ' ἀναφερομένων, θὰ μοὶ ἐπιτραπῇ ἢ κοινῇ αὐτῶν διαπραγματεύσεις. Ὁ F. Dölger εἰς μελέτην του², γνωστὴν μοι μόνον ἐκ τῆς συντόμου ἀναλύσεως τοῦ συγγραφέως³, δέχεται ὅτι ὁ Μιχαὴλ Η' εἶχεν ἀναδείξει ἤδη περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1261 τὸν Ἀνδρόνικον συμβασιλέα (zum Mitkaiser ausrufen liess)· δὲν δύναμαι ὅμως νὰ προσδιορίσω ἐπακριβῶς τὴν νομικὴν θέσιν τοῦ Ἀνδρονίκου ἀπὸ τοῦ χρονικοῦ τούτου σημείου, δεδομένου ὅτι οὗτος μόνον ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1272 πράξεως κατέστη βασιλεύς. Ὡς ρητῶς λέγει ὁ Παχυμέρης, *Μουνυχιῶνος ὀγδόη* (= 8 Νοεμβρίου) βασιλικῶς αὐτοὺς (sc. τὸν Ἀνδρόνικον καὶ τὴν σύζυγόν του Ἄνναν) *σὺν τῷ πατριαρχοῦντι ὁ βασιλεὺς καὶ πατὴρ ταινωῖ*⁴, συγχρόνως δὲ παρέσχεν εἰς τὸν Ἀνδρόνικον τὴν ἄδειαν νὰ ἐκδίδῃ ἔγγραφα ὡς οἱ αὐτοκράτορες, οὐχὶ ὅμως καὶ τὸ δικαίωμα νὰ ὑπογράφῃ διὰ μηνολογίματος ἀλλὰ μόνον δι' ἐρυθρᾶς μελάνης κατὰ τὸν τύπον: Ἀνδρόνικος Χριστοῦ χάριτι βασιλεὺς Ρωμαίων⁵. Ταυτοχρόνως ὁ Μιχαὴλ Η' ἠνόνησε τὸν υἱόν του καὶ δι' ἄλλων προνομίων, ὧν γνῶσιν λαμβάνομεν ἐκ προστάγματος, δημοσιευθέντος ὑπὸ τοῦ A. Heisenberg, ὅστις καὶ ἐπιτυχῶς συνέδεσε τοῦτο πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Παχυμέρη περιγραφομένην ἀνάδειξιν τοῦ Ἀνδρονίκου εἰς βασιλέα⁶.

Ἄνάλογος πρὸς τὴν πρᾶξιν ταύτην τοῦ ἔτους 1272 εἶναι ἢ ἐν ἔτει 1281 γενομένη ἀνακήρυξις τοῦ νέου Μιχαὴλ εἰς βασιλέα ὑπὸ τοῦ πάππου του Μιχαὴλ Η', ἧς μνεία παρὰ Παχυμέρη⁷. Πρὸς αὐτὴν ὀρθῶς συνδυάζει ὁ A. Heisenberg ἐτέραν πληροφορίαν τοῦ αὐτοῦ ἱστορικοῦ, ἀφηγουμένου πῶς ὁ Μιχαὴλ Η', ἐπωφελούμενος βα-

¹) Παχυμ. I 173.

²) F. DÖLGER, Die dynastische Familienpolitik des Kaisers Michael Palaiologos (1258 - 1282) ἐν Festschrift E. Eichmann zum 70. Geburtstag (1940) σ. 179 - 190.

³) Ἐν B. Z. τ. 40 (1940) σ. 287.

⁴) Παχυμ. I 318. Τὸ ἀντίστοιχον χωρίον τοῦ Νικηφόρου Γρηγοῦ I 109 συμπλέκει τὸν γάμον καὶ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ Ἀνδρονίκου εἰς βασιλέα καὶ δὲν ἀποδίδει ἐν σαφηνείᾳ τὰ πράγματα.

⁵) Παχυμ. I 319 = Νικηφ. Γρηγ. I 109₂₀.

⁶) A. HEISENBERG, Aus der Geschichte σ. 33 - 81. Τὸ ἔγγραφον αὐτόθι σ. 37 - 41. Παρὰ τὴν ἀντίθετον ἐκδοχὴν τοῦ G. OSTROGORSKY, Autokrator Johannes II. κλπ. ἐν Annales de l'Institut Kondakov τ. 10 (1938) σ. 183 (πρβλ. F. DÖLGER ἐν B.Z. τ. 40 (1940) σ. 287), δὲν θεωρῶ πιθανὸν ὅτι τὸ ἀπὸ 8 Νοεμβρίου 1272 ἔγγραφον εἰς τὸ ἀπολεσθὲν τμήμα του περιεῖχε τὴν ἀπονομὴν τῆς αὐτοκρατορικῆς ἰδιότητος εἰς τὸν Ἀνδρόνικον, δεδομένου ὅτι οὗτος κατὰ τὴν ρητὴν μαρτυρίαν τοῦ Παχυμέρη I 399 ἀνεκηρύχθη τότε (1272) μόνον ἄπλοῦς βασιλεύς.

⁷) Παχυμ. II 87: τῷ μέντοι γε Μιχαὴλ καὶ ὁ πάππος αὐτοῦ Μιχαὴλ... ὡς βασιλέα παρεῖχε κηρύττεσθαι ὡς οὐ μικρὰν παραφυγὴν τῷ πατρὶ διὰ τὸν τῆς δεσποίνης ἀλύοντι θάνατον.

σιλικού πένθους, ἀνεκάλεσε τὸ δικαίωμα, ὅπως ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ πορφυρογέννητος Κωνσταντίνος φέρῃ ἐρυθρὰ πέδιλα, ταυτοχρόνως δὲ ἀνέδειξε τὸν ἔγγονόν τοῦ Μιχαὴλ βασιλέα, πρὸς παραμυθίαν τοῦ πατρὸς τοῦ νέου, Ἀνδρονίκου Β', πενθοῦντος τὴν σύζυγόν τοῦ Ἄνναν¹.

Τὴν μετάβασιν τῆς ἀρχῆς εἰς τὸν Ἀνδρόνικον Β' (12 Δεκεμβρίου 1282) ὁ Παχυμέρης μνημονεύει διὰ τῶν ἐξῆς: . . . τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ μεταλλάξαντος, ὁ ἐξ ἐκείνου Ἀνδρόνικος αὐτόθεν τὸ κράτος ἔχων τετανωμένος εἰς βασιλέα, ἐπειλήφθαι καὶ μόνος τῶν πραγμάτων καθηγαγκάζεται². Οὐδὲν ὅμως λέγεται περὶ νέας τυχὸν πράξεως δι' ἧς ὁ Ἀνδρόνικος Β' ἐκ τῆς κατηγορίας τοῦ ἀπλοῦ βασιλέως μετέστη εἰς τὴν τῶν αὐτοκρατόρων, ὡς μαρτυρεῖται διὰ τοὺς ἐπομένους ἡγεμόνας τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων. Ἐκ τοῦ γεγονότος ὅμως ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος τὸν Ἀπρίλιον 1277 ὑπογράφει ὡς πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων³ ὁμολογίαν πίστεως, πεμφθεῖσαν πρὸς τὸν πάπαν Ἰωάννην ΚΑ' καὶ σωζομένην ἐν ἑλληνικῷ καὶ λατινικῷ πρωτοτύπῳ, συνάγεται ὅτι ἔλαβε χώραν τοιαύτην πράξις μετὰ τοῦ Νοεμβρίου 1272 καὶ τοῦ Ἀπριλίου 1277, δι' ἧς ὁ Ἀνδρόνικος ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ Μιχαὴλ Η'.

Εἰς καλυτέραν θέσιν εὐρισκόμεθα ὡς πρὸς τὸν Μιχαὴλ Θ', διότι γνωρίζομεν ἐν ἱκαναῖς λεπτομερείαις τὰς συνθήκας καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐπῆλθε τὴν ἀνοιξίν τοῦ 1294 ἢ μεταβολὴ τῆς νομικῆς θέσεως αὐτοῦ, ἀναγορευθέντος ἀπὸ ἀπλοῦ βασιλέως εἰς βασιλέα αὐτοκράτορα. Τὴν 21 Μαΐου 1294 συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν οἱ ἀνώτεροι κρατικοὶ λειτουργοὶ ὁμοῦ μετὰ τῆς αὐλικῆς ἀκολουθίας, αἱ στρατιωτικαὶ δυνάμεις, οἱ πολῖται, περιλαμβανομένων καὶ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἰταλῶν, οἱ τότε εἰς τὴν πρωτεύουσαν εὐρισκόμενοι πρεσβευταί, ἔτι δὲ οἱ κληρικοὶ καὶ μοναχοί, ἀφ' οὔ προηγουμένως οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἐτέλεσαν ἀφ' ἐσπέρας ὀλονύκτιον ἀκολουθίαν, παρόντος καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β'. Ἀφ' οὔ ἀφηρέθησαν τὰ δρύφακτα τοῦ τρικλίνου Μάκρωνος, ὡς καθαρὸς παρὰ πάντων θεῶτο ὁ εὐφημούμενος, ἐπ' ἀσπίδος τε τὸν νέον οἱ ἐν τέλει καθιζάνουσι καὶ μετέωρον αἴρουσι καὶ ἀνευφημοῦσι τρανότερον⁴. Εἶτα ἤρχισεν ἡ θεία λειτουργία, ὅτε ἄνεισι μὲν ἐπ' ἄμβωνος ὁ κρατῶν, ἄνεισι δὲ καὶ ὁ πατριάρχης, συνάνεισι δὲ σφ' οἱ καὶ ὁ εἰς βασιλείαν μετὰ τοῦ πατρὸς χρισθησόμενος καὶ μετὰ λαμπρῶν καὶ περιφανῶν τῶν τελετῶν στέφει μὲν βασιλεὺς τὸν υἱόν, συνεπιλαμβανομένου τοῦ στέφους καὶ τοῦ ἱεράρχου, χροίει δ' ὁ ἱεράρχης τῷ θεῷ μύρω τὸν τῆς βασιλείας συμμετασχόντα καὶ παιᾶνες ἐντεῦθεν καὶ εὐφημίαι καὶ πᾶν χαριστήριον⁵.

¹) Παχυμ. I 499 - 500, A. HEISENBERG, Aus der Geschichte σ. 125.

²) Παχυμ. II 11. Πρβλ. Νικηφ. Γρηγ. I 158.

³) Παρὰ A. THEINER - Fr. MIKLOSICH, Monumenta spectantia ad unionem ecclesiarum Graecae et Romanae, Vindobonae 1872 σ. 15 - 21 καὶ ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΥ, Αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου χρυσόβουλλα καὶ χρυσᾶ γράμματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν ἐν Νέος Ἑλληνομνήμων τ. 11 (1914) σ. 121 - 127.

⁴) Παχυμ. II 196· πρβλ. καὶ II 195.

⁵) Παχυμ. II 196. Πρβλ. Νικηφ. Γρηγ. I 193 καὶ Χρονικὸν Γοριανὸν σ. 282₃₀.

Μετὰ πάσης σαφηνείας εἶναι δυνατὴ ἡ διάκρισις α') τῆς ὑπὸ τῶν ἀξιωματούχων ἐπ' ἀσπίδος ἀνυψώσεως τοῦ νέου, β') τῆς στέψεως, καθ' ἣν τοποθετεῖ ἐπὶ τοῦ ἀναγορευθέντος τὸ στέμμα ὁ αὐτοκράτωρ πατὴρ ὁμοῦ μετὰ τοῦ πατριάρχου καὶ γ') τῆς δι' ἁγίου μύρου χρίσεως τοῦ νέου συνάρχοντος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου. Λαμβάνει δηλ. χώραν ἀναγόρευσις, στέψις, χρίσις. Εἶναι προφανές ὅτι ὑπάρχει οὐσιώδης διαφορὰ μεταξὺ τῶν νῦν τελεσθέντων ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν πράξεων τῶν ἐτῶν 1272 καὶ 1281 ἀφ' ἑτέρου διὰ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ Ἀνδρονίκου (Β') πρῶτον, εἶτα δὲ καὶ τοῦ Μιχαῆλ (Θ') εἰς βασιλεῖς. Βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Μιχαῆλ Θ' διήλθε δι' ὅλων τῶν τελετουργικῶν τύπων (ἀναγόρευσις, στέψις, χρίσις), δ' ὧν καθίστατό τις αὐτοκράτωρ. Πράγματι δὲ τόσον αἱ πράξεις του, ὅσον καὶ ἡ ἀντίληψις τῶν συγχρόνων του φαίνονται νὰ τῷ ἀναγνωρίζουν δικαιώματα καὶ ἐξουσίαν αὐτοκράτορος. Οὕτω τὴν ἐπομένην τῆς πανηγυρικῆς ἀναδείξεως τοῦ Μιχαῆλ, ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος Β' συνεκάλεσε τὸν πατριάρχη μετὰ τοῦ κλήρου καὶ τὸ τῆς πολιτείας ὅσον καθαρὸν τε καὶ ἔκκριτον... κατὰ τὸν *Μανουηλίτην βασιλικὸν τρίκλινον*... καὶ τὸν ἐκ τῆς δευτέρας συζύγου του Εἰρήνης υἱὸν Ἰωάννην εἰς δεσπότην προβάλλεται, *συνεπιλαμβανομένου τῆς δεσποτικῆς στεφάνης τοῦ ἀρτιστεφοῦς βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος* (sc. Μιχαῆλ Θ')¹. Οὐ μόνον χαρακτηρίζεται ρητῶς ὑπὸ τοῦ ἱστοριογράφου ὁ νέος ἡγεμὼν ὡς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ, ἀλλὰ φέρεται ἀπολαύων τῶν αὐτῶν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα πιτέρα του δικαιωμάτων, ἐν προκειμένῳ τοῦ τῆς ἐνεργοῦ καὶ ἰσοτίμου συμμετοχῆς—οὐχὶ ἀπλῆς παρουσίας—εἰς τὴν προχείρισιν δεσπότητος. Ἔτι ἐμφανέστερον ἐκδηλοῦται ἡ διάφορος νομικὴ θέσις τοῦ Μιχαῆλ Θ' ὡς αὐτοκράτορος ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς διατελέσαντας κατὰ τοὺς ὑστέρους τούτους χρόνους ἄπλοῦς βασιλεῖς (οὐχὶ καὶ αὐτοκράτορας) ἐκ τῆς ἐπὶ ἐγγράφων τιθεμένης ὑπογραφῆς του: *Μιχαῆλ ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων ὁ Παλαιολόγος*². Τὰς ἀνωτέρω παρατηρήσεις ἐπισφραγίζει ρητὴ καὶ ἀπολύτως κατηγορηματικὴ μαρτυρία τοῦ Παχυμέρη³, βεβαιούσα τὴν συναρχίαν τῶν αὐτοκρατόρων Ἀνδρονίκου Β' καὶ Μιχαῆλ Θ' καὶ προσμετρῶσα τὸν χρόνον τῆς αὐτοκρατορίας ἑκατέρου: *Ἦδη μὲν οὖν τοῖν βασιλέοιν τῷ μὲν εἰκοστὸν καὶ τρίτον* (ἤτοι 1282 + 23 = 1305 διὰ τὸν Ἀνδρόνικον), *τῷ δὲ* (sc. Μιχαῆλ) *δωδέκατον αὐτοκρατοροῦσι ξυνέβαιεν* ἐξα-

¹) Παχυμ. II 197.

²) Οὕτως εἰς τὰ χρυσόβουλλα α') ἐκ τῆς μονῆς Χιλιανταρίου ὑπὲρ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Σερβίας Στεφάνου Uros Milutin (Ἰούλιος 1300) ἐκδ. F. DÖLGER, Aus den Schatzkammern ἀρ. 6 σ. 39, β') ὑπὲρ τῆς μονῆς Ἰβήρων (Αὐγούστος 1310) ἐκδ. F. DÖLGER, Facsimiles ἀρ. 26, γ') ὑπὲρ τοῦ Θεοδώρου μαρκησίου τοῦ Monferrato (Δεκέμβριος 1316) ἐκδ. FR. COGNASSO, Una crisobolla di Michele IX Paleologo per Teodoro I di Monferrato ἐν Studi bizantini τ. 2 (1927) σ. 46-47, δ') ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας τοῦ Βροντοχίου ἐν Μιστρᾷ (ἔτ. 1318) ἐκδ. G. MILLET, Inscriptions byzantines de Mistra ἐν Bulletin de corresp. hell. τ. 23 (1899) σ. 106-112 = K. ΖΗΣΙΟΥ, Ἐπιγραφὰι χριστιανικῶν χρόνων τῆς Ἑλλάδος ἐν Βυζαντίς τ. 1 (1909) σ. 541-548.

³) Παχυμ. II 561. Πρβλ. τὴν εἰδησιν εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΥ συλλεγόμενα Βραχέα Χρονικά ἐκδ. ὑπὸ Κ. ΑΜΑΝΤΟΥ, Ἐν Ἀθήναις 1932 ἀρ. 50: *Ζῶντος ὁ κῆρις του Ἀνδρόνικος τὸν ἔσπευεν καὶ ἐβασίλευεν ὁμοῦ.*

νέεσθαι¹. Ἀσφαλῶς ἡ νομικὴ ὑπόστασις τοῦ Μιχαὴλ Θ' κατὰ τὸ ἀπὸ τοῦ 1281 μέχρι τῆς 21 Μαΐου 1294 χρονικὸν διάστημα, ὅτε ὁ ἡγεμονόπαις ἔφερε τὸν τίτλον βασιλεύς, ἦτο τελείως διάφορος. Ὁμοίᾳ πρὸς αὐτὴν πρέπει νὰ ἦτο καὶ ἡ θέσις τοῦ Ἀνδρονίκου Β' κατὰ τὴν περίοδον ἀπὸ 8 Νοεμβρίου 1272 μέχρι τὸ βραδύτερον τοῦ Ἀπριλίου 1277, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ ὑπὸ τοῦ A. Heisenberg δημοσιευθέντος ἐγγράφου, παρέρχοντος εἰς αὐτὸν ὠρισμένα μόνον προνόμια καὶ τῶν μαρτυριῶν τῶν ἱστοριογράφων, ἐν αἷς ρητῶς παραδίδεται ὅτι ὁ τότε ἐπίσημος τίτλος τοῦ Ἀνδρονίκου ἦτο βασιλεύς².

Τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ὑπὸ τῶν πρώτων μελῶν τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων πρόσκτησιν τῶν τίτλων βασιλεύς καὶ βασιλεὺς αὐτοκράτωρ διαφωτίζουν αἱ εἰς τὸν Ἀνδρόνικον Γ' ἀναφερόμεναι πληροφορίες. Οὗτος τὸν Φεβρουάριον 1314, ζῶντος ἔτι τοῦ πατρὸς του Μιχαὴλ Θ', ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τοῦ πάππου του Ἀνδρονίκου Β' βασιλεύς, σφύζεται δὲ χρυσοβούλλον αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς μονῆς Χιλανδαρίου ἐκ τοῦ ἔτους 1317, ἐν ᾧ ὑπογράφει Ἀνδρόνικος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς ὁ Παλαιολόγος³. Συμφωνεῖ οὕτως ὁ τύπος τῆς ὑπογραφῆς πρὸς ἐκεῖνον ὃν κατὰ τὸν Παχυμέρην ἐδικαιοῦτο νὰ χρησιμοποιῆται ὁ Ἀνδρόνικος Β', ὅτε δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀνακηρυχθῆ αὐτοκράτωρ.

Εἰς ἐκάστην μεταβολὴν προσώπων ἐντὸς τῆς δυναστείας ἀνενοῦντο οἱ ὄρκοι, οὓς

¹) Ὁ ἱστορικὸς ὡς χρονικὴν ἀφετηρίαν λαμβάνει οὐχὶ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Ἀνδρονίκου, ἥτις κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἔλαβε χώραν μετὰ τὸν Νοέμβριον 1272 καὶ πρὸ τοῦ Ἀπριλίου 1277, κατὰ δὲ τοὺς G. OSTROGORSKY καὶ F. DÖLGER τῷ 1272 (ἐνθ' ἀνωτ. σ. 185 σημ. 2 καὶ 6) ἀλλὰ τὸ χρονικὸν ἐκεῖνο σημεῖον, καθ' ὃ οὗτος διὰ τοῦ θανάτου τοῦ πατρὸς του (12 Δεκεμβρίου 1282) κατέστη μονοκράτωρ. Ἡ ἀναγόρευσις εἰς αὐτοκράτορα τοῦ Μιχαὴλ Θ' χρονολογεῖται τὴν 21 Μαΐου 1294 καὶ συνεπῶς τὸ δωδέκατον ἔτος τῆς αὐτοκρατορίας του καλύπτει τὸ διάστημα 21 Μαΐου 1305 - 20 Μαΐου 1306. Πρόκειται ἐπομένως ἐνταῦθα διὰ τὴν χρονικὴν περίοδον ἀπὸ 21 Μαΐου 1305 μέχρι 12 Δεκεμβρίου 1305.

²) Βλ. ἀνωτ. σ. 185 ἐπ.

³) Παρὰ F. DÖLGER, Aus den Schatzkammern ἀρ. 7. Μετὰ τὸν αὐτὸν τίτλον ἀναγράφεται καὶ εἰς ἐπιγραφὴν ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς παρὰ τὴν Ἀπολλωνίαν μονῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ἐὰν εἶναι ὀρθὴ ἢ ἀνάγνωσις τοῦ ἐκδόντος ταύτην Σ. ΑΡΙΣΤΑΡΧΟΥ, Ἐπιγραφαὶ ἑλληνικαί, λατινικαί καὶ σερβικαί τῆς ἐπαρχίας Βελεγράδων ἐν Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικὸς φιλολογικὸς Σύλλογος τ. 13 (1880) σ. 94 ἀρ. 23: Ἀνδρόνικος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστό[ς] βασιλεὺς Ρωμέων Κομνηνός, Δούκας, Ἄγγελος ὁ Παλαιολόγος υἱὸς Μιχαὴλ [τ]ο[ῦ] καὶ νέο[ς] Κωνσταντίνο[ς] Κομνηνοῦ, Δούκα, Ἄγγελο[ς] τ[ο]ῦ Παλαιολόγο[ς]. Χρυσόβουλλον τοῦ Ἀνδρονίκου Γ' ἐκ τοῦ Ἰουνίου 1321 ὑπὲρ τῆς μονῆς τοῦ Προδρόμου ἐπὶ τοῦ ὄρους Μενουκιέως (παρὰ A. GUILLOU, Les archives de Saint-Jean-Prodrôme sur le Mont Ménécée, Paris 1955 ἀρ. 10), οὗτινος ὅμως τόσον τὸ πρωτότυπον ὅσον καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ παλαιότερα ἀντίγραφα ἀπαλέσθησαν, φέρεται ὡς ὑπογεγραμμένον ὑπὸ τούτου ὡς βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος Ρωμαίων. Δεδομένου ὅτι τὸ ἔγγραφον προέρχεται ἐκ τῆς περιόδου καθ' ἣν ὁ Ἀνδρόνικος Γ' ἔφερε τὴν ιδιότητα τοῦ ἀπλοῦ βασιλέως, ἢ λέξις αὐτοκράτωρ ἐν τῇ ὑπογραφῇ ὀφείλεται, ὑποθέτω, εἰς πλημμελῆ ἀνάγνωσιν τοῦ πρώτου δημοσιεύσαντος τὸ πρωτότυπον μοναχοῦ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΥ, Προσκυνητᾶριον τῆς ἐν Μακεδονίᾳ παρὰ τῇ πόλει Σερρῶν σταυροπηγιακῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, Ἐν Λειψίᾳ 1904 σ. 88 - 90 καὶ τῶν παλαιότερων ἀντιγραφῶν (βλ. τὴν ἱστορίαν τοῦ χρυσοβούλλου καὶ τῶν ἀντιγράφων του παρὰ A. GUILLOU αὐτόθι σ. 56-59), οἵτινες πιθανῶς παρεσύρθησαν εἰς τὴν προσθήκην τοῦ αὐτοκράτωρ ἐκ τοῦ γνωστοῦ αὐτοῖς συνήθους τύπου τῆς ὑπογραφῆς τῶν περιβεβλημένων καὶ τὴν ιδιότητα ταύτην βυζαντινῶν ἡγεμόνων.

ἄμνυον ὁ κληρὸς, ἢ σύγκλητος καὶ οἱ πολῖται, πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς πρὸς τὸν ἡγεμόνα νομιμοφροσύνης των. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαήλ Θ' τὴν 12 Ὀκτωβρίου 1320 ἀνέκυψε ζήτημα, διότι ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου Β' ὄριστο, τοὺς δυνάοντας πρὸς μόνον τὸν πρεσβύτερον Ἀνδρόνικον ποιεῖσθαι τοὺς ὄρκους καὶ ὃν ἂν αὐτὸς βασιλέα Ρωμαίων καταστήσῃ¹, ἐνῶ εἰς τοὺς προηγουμένους ὄρκους εἶχε περιληφθῆ καὶ ὁ νέος Ἀνδρόνικος. Τὸ ἐπεισόδιον διηυθετήθη μόλις τὸν Ἀπρίλιον 1321, ὅτε ὠρκίσθησαν ἀμοιβαίως ὁ μὲν Ἀνδρόνικος Β' μηδένα τῶν πάντων τῆς αὐτοκρατορίας διάδοχον καταλείπειν πλὴν αὐτοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ ἐγγόνου καὶ βασιλέως τοῦ δ' αὖ ἐγγόνου, μηδὲν μῆτε κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ βασιλέως καὶ πάππου, μῆτε κατὰ τῆς αὐτοῦ ζωῆς μῆτε βουλευσισθαι, μῆτε μὴν διαπράξασθαι πώποτε². Ἐνῶ εἰς τὰ παλαιότερα κείμενα ἐγένετο χρῆσις τῆς λέξεως βασιλεία, εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν χρησιμοποιεῖται σταθερῶς ὁ ὄρος αὐτοκρατορία. Ὁ Ἀνδρόνικος Β' ἀνέλαβε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ καταστήσῃ διάδοχόν του εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, ἤτοι τὴν ἀπόλυτον καὶ πραγματικὴν ἐξουσίαν, τὸν ἐγγονόν του, ὅστις πάλιν ὑπεσχέθη νὰ μὴ ἐναντιωθῆ καθ' οἷονδήποτε τρόπον κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ πάππου του.

Τὸ καθεστῶς τοῦτο διετηρήθη μέχρι τῆς 2 Φεβρουαρίου 1325, ὅτε μετεβλήθη ἡ νομικὴ θέσις Ἀνδρονίκου τοῦ νεωτέρου. Περὶ τοῦ τρόπου καὶ τῶν καθ' ὅλου τελετουργικῶν τύπων δι' ὧν συνετελέσθη ἡ ὡς ἄνω μεταβολὴ πληροφορεῖ ἡ μακρὰ, σαφὴς καὶ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἐνδιαφέρουσα ἔκθεσις τοῦ πιθανώτατα αὐτόπτου Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ. Τόσον ὁ ἱστορικὸς οὗτος, ὅσον καὶ ὁ λίαν ἀξιόπιστος Νικηφόρος Γρηγορᾶς, διὰ νὰ χαρακτηρίσουν ἐν τῷ συνόλω τῆς καὶ τρόπον τινὰ μονολεκτικῶς τὴν τελετὴν, χρησιμοποιοῦν τὸ ρῆμα ἐστέφθη³, καίτοι ἐκ τῆς διηγήσεως συνάγεται ὅτι περιλαμβάνεται καὶ ἡ ἀναγόρευσις⁴, ἔτι δὲ ὅτι οὐσιῶδες τμήμα τῆς τελετῆς ἀπετέλει ἡ χρῆσις. Ὁ Ἀνδρόνικος Γ', ὑψωθεὶς ἐπ' ἀσπίδος, εὐφημηθεὶς, στεφθεὶς καὶ χρισθεὶς, ἀπέκτησε τὴν αὐτοκρατορικὴν ιδιότητα καὶ ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης κατέστη βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων⁵. Ὅτε τὴν 24 Μαΐου 1328 ὁ Ἀνδρόνικος Β' ὑπεχρεώθη νὰ παραιτηθῆ, δὲν φαίνεται νὰ ἔλαβον χώραν νέαι τελεταὶ ὑπὲρ τοῦ Ἀνδρονίκου Γ', διότι οὗτος ἤδη ἀπὸ τριετίας εἶχεν ἀνακηρυχθῆ, ὡς εἶδομεν, καθ' ὅλους τοὺς τύπους βασιλεὺς αὐτοκράτωρ⁶.

¹) Καντακ. I 17, Νικηφ. Γρηγ. I 295.

²) Νικηφ. Γρηγ. I 313.

³) Καντακ. I 196, Νικ. Γρηγ. I 373₁₄.

⁴) Χαρακτηριστικαί εἶναι αἱ φράσεις τῶν Καντακουζηνοῦ I 196₁₉: ὁ βασιλεὺς καὶ πατὴρ τοῦ ἀναγορευομένου καὶ Ψευδο-Κωδινού Χρονογραφία 89₁₈: ἡ μὲν οὖν προεστημένη καὶ μήτηρ τοῦ ἀναγορευομένου, φοροῦσα καὶ τὸ εἰαυτῆς στέμμα, ἡ δὲ βασιλεὺς (sc. ἡ σύζυγος αὐτοῦ) φοροῦσα στέφανον.

⁵) Τὸ τελετουργικὸν τυπικὸν τῶν ὡς ἄνω πράξεων ἐκτίθεται διεξοδικῶς κατωτέρω εἰς τὰ γενικὰ συμπεράσματα.

⁶) Ἀσφαλῶς θὰ ἐδόθησαν νέοι ὄρκοι πρὸς τὸν Ἀνδρόνικον Γ' κατὰ τὴν ἐπικρατήσαν συνήθειαν, εὐθὺς ὡς οὗτος ἀνέλαβε μόνος τὴν διακυβέρνησιν τῆς αὐτοκρατορίας.

Αἱ πηγαι δὲν παρέχουν ἐπὶ τούτῳ πληροφορίας περὶ τυχὸν ἀνακηρύξεως τοῦ Ἰωάννου Ε' εἰς βασιλέα ὑπὸ τοῦ πατρὸς του Ἀνδρονίκου Γ', ὡς εἶδομεν ὅτι συνέβη προηγουμένως χάριν τῶν Ἀνδρονίκου Β', Μιχαὴλ Θ', Ἀνδρονίκου Γ', καὶ διὰ τοῦτο δὲν γνωρίζομεν εὐθέως, ποία ἦτο ἡ νομικὴ θέσις τοῦ μόλις ἄγοντος τὸ δέκατον ἔτος Ἰωάννου Παλαιολόγου κατὰ τὴν στιγμήν τοῦ θανάτου τοῦ πατρὸς του (15 Ἰουνίου 1341). Εἰς τρία χωρία τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἀναγόμενα εἰς τὸ πρὸ τῆς στέψεως τοῦ Ἰωάννου Ε' διάστημα, ὁ μικρὸς Παλαιολόγος χαρακτηρίζεται ὡς βασιλεὺς¹, χωρὶς ὅμως νὰ δύναται νὰ συναχθῇ ἐξ αὐτῶν ἀσφαλῶς, ἐὰν οὗτος ἔφερε τὸν τίτλον βασιλεὺς κατὰ δίκαιον, ὑφ' ἣν ἔννοιαν ἀνέπτυξα εἰς τὰς προηγουμένας σελίδας, ἢ ἀπλῶς ὀνομάζεται οὕτως ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἀποβλέποντος εἰς τὸ νὰ δηλώσῃ τὰ ἴδια αὐτοῦ αἰσθήματα νομιμοφροσύνης ἢ διότι ὁ ἱστορικὸς μεταφέρει τὴν χρῆσιν τίτλου κτηθέντος μεταγενεστέρως καὶ εἰς ἐποχὴν, καθ' ἣν ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος δὲν ἐδικαιοῦτο ἔτι τούτου. Ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος τὴν 19 Νοεμβρίου 1341 εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν *ψήφῳ βασιλίδος τε καὶ τῆς συγκλήτου στέφει* (=διὰ στέμματος) *τὴν κεφαλὴν ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ πατριάρχου κατακοσμεῖται*². Τόσον τὰ μεγάλα ἱστορικὰ ἔργα, ὅσον καὶ τὰ Βραχέα Χρονικά, πλὴν ἑνὸς³, δηλοῦν τὸ γεγονὸς διὰ τοῦ ὄρου *στέφω*⁴. Εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι οἱ ἱστορικὸι Καντακουζηνὸς καὶ Νικηφόρος Γρηγορᾶς πρὸς δήλωσιν τοῦ συνόλου τῶν τελετῶν τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Ἀνδρονίκου Γ' χρησιμοποιοῦν ἀπλῶς τὸ ρῆμα *στέφω*. ἐπίσης εἰς τὰ ἀνωτέρω κείμενα οὐδεὶς γίνεται λόγος περὶ ἀναγορεύσεως τοῦ Ἰωάννου Ε' κατὰ τὸ ἀπὸ 15 Ἰουνίου 1341 μέχρι 19 Νοεμβρίου 1341 διάστημα, ἐνῶ ἐπανειλημμένως γίνεται συζήτησις περὶ τοῦ χρόνου τῆς *στεφηφορίας*, *στέψεως* αὐτοῦ. Οὕτως ὁ Καντακουζηνὸς μετὰ τὰ μέσα Ἰουλίου καὶ πάντως πρὸ τοῦ τέλους Αὐγούστου 1341 εἰσηγεῖται εἰς τὴν βασιλίссαν μητέρα τὸν υἱὸν βασιλέα τὸν Ἰωάννην *χρίειν τε μύρω τῷ ἀγίῳ καὶ στέφει τὴν κεφαλὴν κατακοσμεῖν*⁵. Ἐπίσης ὅταν ἀπεφασίσθη ὑπὸ τοῦ κόμματος τῆς βασιλίσσης καὶ τοῦ πατριάρχου ἡ ἀναβολὴ τῆς στέψεως τοῦ Ἰωάννου Ε', ὁ Καντακουζηνὸς εἰσηγήθη τὴν τέλεσιν ταύτης τὰ προσεχῆ Χριστούγεννα (1341)⁶.

Εἰς τὴν διαφώτισιν τοῦ προβλήματος συμβάλλουν, νομίζω, καὶ ὠρισμένα στοιχεῖα ἀφορῶντα τὴν βασιλομήτορα Ἄνναν. Ὁ Τ. Bertelè ἐδημοσίευσε τρεῖς σφραγίδας—ἐν αἷς αὕτη χαρακτηρίζεται ὡς *εὐσεβεστάτη ἀγούστα αυτοκρατορίσσα Ρωμαίων ἢ Πα-*

¹) Καντακ. II 18₂₀, II 64₉, II 166₁₃. Πρβλ. Χρονικὸν Müller (ἀνατ.) σ. 58 = Βραχέα Χρονικά ἀρ. 52 (σ. 88).

²) Καντακ. II 218.

³) Βραχέα Χρονικά ἀρ. 15 (σ. 31).

⁴) Νικηφ. Γρηγ. I 616₈, Χρονικὸν Müller (ἀνατ.) σ. 58, Βραχέα Χρονικά ἀρ. 52 (σ. 88), 29 (σ. 54), 47 (σ. 80), Χρονικὸν Gorianov σ. 285₄₀. Πρβλ. Καντακ. II 64, II 82, II 218.

⁵) Καντακ. II 64.

⁶) Καντακ. II 82: οὐ μόνον διὰ τὴν στρατιάν, ἵνα μὴ ὑπερόριος ἐν χειμῶνι διατρίβῃ, ἀλλ' ἵνα καὶ βασιλέως ἢ νέου στεφηφορία τελεσθῇ.

λαιολογίνα¹ — ἔτι δὲ πλῆθος νομισμάτων, ἐφ' ὧν ἐπὶ συνόλου 252 εἰς τὰ 245 προηγείται αὕτη τοῦ Ἰωάννου, κατέχουσα τὴν τιμητικὴν θέσιν². Ὁ F. Dölger ἀναφέρει ὡσαύτως συνθήκην μετὰ τῆς Γενούσης ἐκ τοῦ Σεπτεμβρίου 1341, ἐν ἣ ἠμνημονεύεται πρώτη ἡ Ἄννα ὡς *imperatrix et moderatrix* (= αὐτοκρατορίσσα) *Romeorum*, ἀκολούθως δὲ ὁ Ἰωάννης ὡς *imperator Romeorum*³. Ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψει ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς μὲν Ἄννης ὡς *imperatrix et moderatrix*, τοῦ δὲ Ἰωάννου ἀπλῶς ὡς *imperator* εἰς τὴν αὐτὴν πηγὴν, χρονολογουμένην εἰς τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1341, ἦτοι δύο σχεδὸν μῆνας πρὸ τῆς εἰς αὐτοκράτορα ἀναγορεύσεως τοῦ δευτέρου, ἔτι δ' ἡ ὑπαρξίς τῶν τριῶν σφραγίδων μὲ τὴν ὀνομασίαν τῆς Ἄννης ὡς *αὐτοκρατορίσσης*, παραλλήλως δὲ ἡ ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν ἱστοριογράφων κατὰ τοὺς ὑστέρους τούτους χρόνους συνήθης χρῆσις τοῦ ὄρου *στέφω* πρὸς δήλωσιν τοῦ συνόλου τῶν εἰς τὴν ἀνακήρυξιν νέου αὐτοκράτορος ἀναφερομένων τελετῶν, δύναται μετὰ βεβαιότητος, νομίζω, νὰ ὑποστηρικθῆ ὅτι ὁ Ἰωάννης Ε', ζῶντος ἔτι τοῦ πατρὸς του, εἶχεν ὀνομασθῆ βασιλεύς, ὡς συνέβη καὶ μὲ τὰ προηγούμενα μέλη τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων. Ὅθεν ἡ κλήσις τούτου παρὰ Καντακ. II 18₂₀, II 64₄, II 166₁₃ ὡς *βασιλέως* ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι πράγματι κατεῖχε τὸν τίτλον αὐτόν. Τὸ νομικὸν τοῦτο καθεστῶς διετηρήθη μέχρι τῆς 19 Νοεμβρίου 1341, ὅτε ὁ Ἰωάννης Ε' ἐστέφθη, ἦτοι δι' ἀνυψώσεως ἐπ' ἀσπίδος ἀνεκηρύχθη *αὐτοκράτωρ*, ἐστέφθη καὶ εἶτα ἐχρίσθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου.

Κατὰ τὸ ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀνδρονίκου Γ' (15 Ἰουνίου 1341) μέχρι τῆς 19 Νοεμβρίου 1341 χρονικὸν διάστημα ὁ Ἰωάννης εἶχε τὴν ιδιότητα τοῦ *βασιλέως*, οὐχὶ δὲ καὶ αὐτοκράτορος, τὴν δ' ἐξουσίαν ἤσκει ἡ Ἄννα, οὐχὶ ἀπλῶς ὡς ἐπίτροπος τοῦ ἀνηλικού υἱοῦ της, ἀλλ' ἰδίῳ ὀνόματι ὡς *αὐτοκρατορίσσα Ρωμαίων*. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἡ στάσις τοῦ Καντακουζηνοῦ, ὅστις κατὰ τὴν ἰδικὴν του εἰς αὐτοκράτορα ἀναγόρευσιν τὴν 26 Ὀκτωβρίου 1341, ἦτοι πρὸ τῆς ἀναδείξεως τοῦ Ἰωάννου Ε' Παλαιολόγου ὡς αὐτοκράτορος, διὰ νὰ ἐκδηλώσῃ τὴν ἔναντι τῆς κρατούσης δυναστείας νομιμοφροσύνην του, ὥρισεν ὅπως κατὰ τὴν εὐφημίαν ἐκφωνῆται πρῶτον τὸ ὄνομα τῆς Ἄννης, εἶτα δὲ τὸ τοῦ υἱοῦ της⁴. Χαρακτηριστικὴ ὡσαύτως διὰ τὴν ὑπὸ τῆς Ἄννης ἄσκησιν τῆς ἐξουσίας εἶναι ἡ ἀφήγησις τοῦ Καντακουζηνοῦ II 20₁₀-24₁₅, περιγράφοντος διὰ μακρῶν συνεδριάσεων τῆς συγκλήτου, εἰς ἣν παρέστη, λαβοῦσα ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν συζητήσιν καὶ ἡ αὐτοκράτειρα⁵.

¹) T. BERTELE, *Monete e sigilli di Anna di Savoia imperatrice di Bisazio*, Roma 1937 σ. 67-69.

²) Αὐτόθι. Βλ. ἐν B. Z. τ. 38 (1938) σ. 193-196 τὰς ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀνωτέρω δημοσιεύσεως σκέψεις τοῦ F. DÖLGER διὰ τὸ ἐκ τῶν νομισμάτων καὶ σφραγίδων ἀντανακλώμενον νομικὸν καθεστῶς.

³) F. DÖLGER αὐτόθι σ. 195 καὶ 196 καὶ F. DÖLGER, *Facsimiles* σ. 16.

⁴) Καντακ. II 166₁₁: *καὶ πρῶτα μὲν ἡ βασιλὶς Ἄννα εὐφημεῖτο καὶ μετ' ἐκείνην ὁ υἱὸς Ἰωάννης ὁ βασιλεύς*, Νικηφ. Γρηγ. II 611₂₁: *μετὰ γε τὴν τῆς βασιλίδος Ἄννης εὐφημίαν καὶ τοῦ ταύτης υἱοῦ βασιλέως Ἰωάννου*.

⁵) Ἡ συνεδρίασις πρέπει νὰ τοποθετηθῆ εἰς τὰ τέλη Ἰουνίου ἢ ἀρχὰς Ἰουλίου 1341. Ἐφ'

Ἡ Ἄννα διετήρησεν, ὡς φαίνεται, ἐπὶ τι διάστημα τὸ προβάδισμα ἔναντι τοῦ υἱοῦ της· διότι ἀπ' ἑνὸς ὁ Καντακουζηνὸς ἐξακολουθεῖ καὶ ἐν ἔτει 1344 νὰ προτάσῃ εἰς τὰς εὐφημίας τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰωάννου Ε' τὸ τῆς Ἄννης¹ καὶ ἀπ' ἑτέρου εἰς 245 ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Τ. Bertelè δημοσιευθέντων 252 νομισμάτων τὴν τιμητικὴν θέσιν κατέχει ἡ Ἄννα· οὔτε πάλιν εἶναι πιθανὸν ὅτι πάντα τὰ μὲ τὸν ἀνωτέρω τύπον πολυάριθμα νομίσματα προέρχονται ἐκ τοῦ βραχέος διαστήματος τῶν πέντε πρώτων μηνῶν τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Ἄννης. Τέλος εἰς εἴδησιν τῶν Βραχέων Χρονικῶν ἀρ. 52 (σ. 88) λέγεται: *Ἐν ἔτει ςωνδ' (=1345/1346) ἐπὶ τῆς βασιλείας κυρᾶς Ἄννης τῆς Παλαιολογίνης καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς κῆρ Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου*.

Δὲν θὰ ἦτο περιττὸν νὰ ἀφιερωθοῦν ὀλίγαι λέξεις διὰ τὸν πολιτικὸν χαρακτῆρα τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν ἀναγόρευσιν — στέψιν τοῦ Ἰωάννου Ε' ἀμφιταλαντεύσεων. Ἡ ἐκδηλωθεῖσα ἐκ μέρους τῶν ἰθυόντων προσώπων ἀναβλητικότης ὀφείλετο, νομίζω, εἰς προσωπικὰς φιλοδοξίας. Ἡ Ἄννα, ἐπιθυμοῦσα νὰ διατηρήσῃ ὑπὲρ αὐτῆς ἐπὶ μακρότερον κατὰ τὸ δυνατὸν χρονικὸν διάστημα τὴν αὐτοκρατορίαν, ἀπέβλεπε, φαίνεται, εἰς τὴν ἀναβολὴν τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ υἱοῦ της εἰς αὐτοκράτορα. Ὡς εὐνόητον, τὸ πρόγραμμα τοῦτο τῆς βασιλείας ἐξυπηρετεῖ τὰς προθέσεις τοῦ Καντακουζηνοῦ, ὅστις μάλιστα προέτεινε τὴν ἀναβολὴν τῆς στέψεως τοῦ Ἰωάννου Ε' διὰ τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1341. Διὰ τῆς προηγουμένης προτάσεώς του, ὅπως ἐπισπευσθῆ ἡ τέλεισός της, ἀπέβλεπεν ἴσως ὁ Καντακουζηνὸς εἰς τὸ νὰ συσκοτίσῃ τὰ πράγματα, διὰ νὰ μὴ ὑποπευθοῦν τοὺς σκοπούς του. Ὅτε τὴν 26 Ὀκτωβρίου 1341 ὁ Καντακουζηνὸς ἀνηγόρευσεν ἑαυτὸν αὐτοκράτορα καὶ ἀπεκαλύφθησαν οὕτω τὰ σχέδια του, ἡ ἀντίπαλος μερὶς ἔκρινε, φαίνεται, πολιτικῶς ἀναγκαίαν καὶ ἐπιβεβλημένην ἐκ τῶν νέων γεγονότων τὴν εἰς αὐτοκράτορα ἀνακηρύξιν τοῦ φυσικοῦ ἐκπροσώπου τῆς δυναστείας καὶ οὕτως ἐτελέσθη ἐσπευσμένως καὶ δὴ εἰς μὴ ἑορτάσιμον ἡμέραν ἡ ἀναγόρευσις-στέψις τοῦ Ἰωάννου Ε'. Ψέγων τὴν ἐπιδειχθεῖσαν σπουδὴν καὶ ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς II 616, ἀποδίδει αὐτὴν εἰς προσωπικὴν φιλοδοξίαν τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου ΙΔ' Καλέκα, ὅστις κατ' αὐτὸν τὸν τρό-

ὅσον ἤθελον θεωρηθῆ ὄρθαι αἱ ἀπόψεις μου αὗται, δὲν εἶναι ἀπαραίτητον ἡ προμνησθεῖσα μετὰ τῆς Γενούης συνθήκη ἐκ τοῦ Σεπτεμβρίου 1341 νὰ εἶχε συνομολογηθῆ μόνον προφορικῶς, ὡς θεωρεῖ πιθανὸν ὁ F. DÖLGER ἐν B.Z. τ. 38 (1938) σ. 196 διὰ νὰ ἐξηγήσῃ τὴν σχετικῶς μὲ τὴν ὑπογραφὴν τῶν ἐγγράφων ἐμφανιζομένην ἀντίφασιν. Κατὰ τὴν διαπίστωσιν τοῦ F. DÖLGER τὰ ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1341-1347 ὑπογράφει μόνος ὁ Ἰωάννης Ε'.

¹) Καντακ. II 491: *ἐπεὶ δὲ ἐγένετο ἐγγὺς πυλῶν* (sc. τῆς πόλεως Βιζύης), *πρῶτα μὲν ἐκέλευεν Ἄνναν τὴν βασιλίδα εὐφημεῖν καὶ μετ' ἐκείνην βασιλεῖα τὸν υἱόν, τρίτους δὲ μετ' ἐκείνους αὐτὸν τε καὶ Εἰρήνην βασιλίδα τὴν γυναῖκα καὶ ἐτελεῖτο ἡ εὐφημία κατὰ τὰ κεκελευσμένα. τὸν ἴσον δὲ τρόπον κἀν ταῖς ἄλλαις πόλεσιν ἐποίει καὶ κατὰ τὰς ἱερὰς μυσταγωγίας ὁμοίως τὴν τῶν βασιλέων μνήμην ἐκέλευε ποιεῖσθαι.*

²) Εἰς ἐνθυμήσιν τοῦ ἔτους 1351 ὁ γράφων προτάσσει πάλιν τὸ ὄνομα τῆς Ἄννης. ΑΙΜ. ΤΣΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, Περιγραφικὸς κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐν Ὁρθοδοξίᾳ τ. 29 (1954) σ. 481. Τὰ χρονολογικὰ δεδομένα τῆς αὐτοῦ δημοσιευμένης ἐτέρας ἐνθυμήσεως εἶναι ἐσφαλμένα.

πον θὰ ἐπωφελείτο τῆς ἀνηλικιότητος τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ε', ἵνα ἐμφανίζηται ὡς προστάτης τῶν συμφερόντων του, πράγματι δὲ νὰ διευθύνῃ ὁ ἴδιος τὰς τύχας τοῦ κράτους.

Τὴν 26 Ὀκτωβρίου 1341 ἐν Διδυμοτείχῳ Ἰωάννης Γ' ὁ *Καντακουζηνός* τὰ τῆς βασιλείας περιβάλλεται σύμβολα. Ἡ ἀναγόρευσις ἐγένετο εἰς τὴν οἰκίαν του, παρισταμένων τῶν συγγενῶν του, τοῦ στρατοῦ, συγκλητικῶν καὶ ἄλλων εὐγενῶν. Ὁ νέος αὐτοκράτωρ, ἐνδεδυμένος ἐσθῆτα βασιλικήν, περιεβλήθη ἐνώπιον πάντων τὰ βασιλικά ὑποδήματα, βοηθούμενος πρὸς τοῦτο ὑπὸ τῶν συγγενῶν του διὰ τὴν ὑπόδησιν τοῦ ἐνὸς καὶ ὑπὸ τῶν ἐπ' εὐγενείᾳ διακρινομένων μισθοφόρων Λατίνων διὰ τὴν τοῦ ἐτέρου. Ἰδιοχείρως ἔθηκεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του τὸν βασιλικὸν πῖλον, κείμενον πρὸ τῆς εἰκόνης τῆς Θεομήτορος, μεθ' ὃ οἱ τὰ τοιαῦτα ἄδειν εἰθισμένοι τῆς τῶν βασιλέων ἤρχον εὐφημίας¹. Ἐκ τῆς ἀνωτέρω περιγραφῆς πληροφοροῦμεθα ἐνδιαφερούσας λεπτομερείας. Ὁ πανηγυρικὸς τρόπος τῆς περιβολῆς τῶν βασιλικῶν ὑποδημάτων δεικνύει τὴν εἰς τὸ σύμβολον τοῦτο ἀποδιδομένην σημασίαν, ἣν ἐγνωρίσαμεν ὑφισταμένην καὶ εἰς παλαιότερους αἰῶνας. Ὡσαύτως τὸ πρῶτον νῦν, κατ' ἐμὴν γνώσιν, γίνεται λόγος περὶ βασιλικοῦ πῖλον κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν, εἶτα δὲ μετὰ τινα ἔτη κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ υἱοῦ του Ματθαίου². Ὅτι τὸ κάλυμμα τοῦτο τῆς κεφαλῆς ἦτο διάφορον τοῦ κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν στέψιν στέμματος γίνεται δῆλον τόσον ἐκ τῆς ἐνταῦθα χρησιμοποιουμένης ἐκφράσεως (πῖλος), ὅσον καὶ ἐξ ἐτέρου χωρίου τοῦ αὐτοῦ ἱστορικοῦ I 197, ἐν ᾧ οὗτος διευκρινίζει ὅτι κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν αὐτοκράτορος ἐπὶ δὲ τῆς κεφαλῆς οὐ νενομισμένον περιτίθεται τι ἄλλ' ἢ στέφανος ἢ ὄτι ἂν ἄλλο δοκῇ.

Ὁ αὐτοκράτωρ ἱστορικὸς παρέλιπε νὰ μνημονεύσῃ ἐπ' ἀσπίδος ἀνύψωσίν του κατὰ τὴν εἰς Διδυμοτείχον ἀναγόρευσιν αὐτοῦ. Θεωρῶ ὅμως βεβαίαν τὴν τέλεσίν της, τοῦτο μὲν διότι, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω καὶ δὴ εἰς τὴν ὑπὸ ἀναλόγους συνθήκας πραγματοποιηθεῖσαν ἀναγόρευσιν τοῦ Μιχαὴλ Η', ἡ ἐπ' ἀσπίδος ἀνύψωσις συνίστα τὸ χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον τῆς εἰς αὐτοκράτορα ἀναγορεύσεως, τοῦτο δὲ διότι ὁ αὐτὸς ἱστορικός, ἀναγράφων τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ υἱοῦ του Ματθαίου, παρέλιπε τὴν μνείαν τῆς ἐπ' ἀσπίδος ἀνύψωσεως τοῦ ἀναγορευομένου, ἦν μαρτυρεῖ διὰ τὸ αὐτὸ πρόσωπον ὁ Νικηφόρος Γρηγοῤῃς (βλ. κατωτ.). Ὁ κατὰ ἓνα αἰῶνα μεταγενέστερος Δούκας ἀναγράφει τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Καντακουζηνοῦ διὰ τῶν ἐξῆς: *ἀμφιέννυται τὰ κόκκινα καὶ τὰ σηρικὰ πέδιλα καὶ βασιλεὺς παρὰ τοῦ στρατοῦ ἀναγορεύεται*³. Ὁ στρατὸς

¹) Καντακ. II 165-166 (περὶ II 161-162), Νικηφ. Γρηγ. II 611₁₈ καὶ II 625₃. Χαρακτηριστικὴ ἢ παρὰ ΣΠ. ΛΑΜΠΡΩ: ἐν Νέος Ἑλληνομνήμων τ. 7 (1910) σ. 138 ἀρ. 43 ἐνθύμησις: *τῆ κς' τοῦ Ὀκτωβρίου περιβάλετο ὁ Καντακουζηνός κυρὸς Ἰωάννης τὰ κόκκινα*. Διὰ τὴν θέσιν τοῦ Καντακουζηνοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὰ μέλη τῆς βασιλευούσης δυναστείας βλ. F. DÖLGER, Johannes VI. Kantakuzenos als dynastischer Legitimist ἐν Annales d'Institut Kondakov τ. 10 (1938) σ. 19-30.

²) Βλ. κατωτέρω.

³) Δούκας 25.

ἐνταῦθα δὲν θεωρεῖται ὡς ἐκτελεστικὸν ὄργανον τῆς πράξεως καθ' ἑαυτήν, ἀλλ' ὡς φορεὺς πολιτικῆς δυνάμεως, τῆς ὁποίας συνέπεια ἦτο ἡ ἐπιβολὴ τοῦ Καντακουζηνοῦ ὡς αὐτοκράτορος. "Ἄξιον προσοχῆς εὐρίσκω καὶ τὸ χωρίον τοῦ Νικηφόρου Γρηγοροῦ II 612: *καὶ διήρκεσεν ἐκεῖθεν λευκοῖς ἐνδύμασι χρώμενος, ἕως καὶ τὴν βασιλίδα πόλιν ἐλών, αὐτοκράτωρ ἀναμφισβήτητος ἐγεγόνει τῆς ὅλης Ρωμαίων ἀρχῆς*. Διὰ τὸν βυζαντινὸν ἱστορικὸν ὁ κατὰ τὸν καθιερωμένον πανηγυρικὸν τύπον ἀναγορευθεὶς δεδικοιολογημένως μὲν ἔχει ἀξίωσιν ἐπὶ τοῦ τίτλου αὐτοκράτωρ ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ συνδυάζεται ἡ ἰδιότης αὕτη πρὸς τὴν ἄσκησιν πραγματικῆς ἐξουσίας, ἐνῶ εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν ἡ ἰσχὺς τοῦ Ἰωάννου Γ' ἐξετείνεται εἰς τμήμα μόνον τῆς βυζαντινῆς ἐπικρατείας.

Ὅσον οὐπω θὰ συνεπληροῦτο πενταετία χωρὶς ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνὸς νὰ ἔχη στεφθῆ ἐκκλησιαστικῶς, διότι ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἀνήκων εἰς τὸ ἀντίπαλον κόμμα δὲν συγκατετίθετο εἰς τοῦτο. Ὁ ἀνταπαιτητῆς τοῦ θρόνου, ἐπωφελοῦμενος τῆς ἐν Ἀδριανουπόλει παρουσίας τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων καὶ ἄλλων ἱεραρχῶν προσχωρησάντων εἰς τὴν ἐπαναστατικὴν του κίνησιν, λαμβάνουσαν γῦν εὐνοϊκωτέραν δι' αὐτὸν τροπὴν, ἐδράξατο τῆς εὐκαιρίας, ὅπως δεχθῆ τὴν στέφιν καὶ τὴν χρῆσιν, καθ' ὃν τρόπον εἴθιστο νὰ στέφονται οἱ αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου (21 Μαΐου 1346)¹. Τὴν 3ην Φεβρουαρίου τοῦ ἐπομένου ἔτους ὁ Ἰωάννης Γ' ἐγένετο κύριος τῆς πρωτεύουσας καὶ ἐπῆλθε συμβιβασμὸς μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν ἐκπροσώπων τῆς ἀρχούσης δυναστείας², ἐπισφραγισθεὶς μάλιστα διὰ τοῦ γάμου τῆς θυγατρὸς του Ἑλένης μετὰ τοῦ Ἰωάννου Ε'. Ὁ Καντακουζηνὸς διὰ νὰ ἀποσείη πᾶσαν τυχὸν ἀμφισβήτησιν καὶ ἀμφιβολίαν ὡς πρὸς τὸ κῦρος τῆς ἀσκήσεως ἐκ μέρους του τῆς ἡγεμονίας, τρεῖς μῆνας βραδύτερον ἐστέφθη ἐκ νέου ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἰσιδώρου (13 Μαΐου 1347). Ἡ τελετὴ ἔλαβε χώραν ἐν πάσῃ ἐπισημότητι εἰς τὸν ναὸν τῆς Παναγίας τῶν Βλαχερνῶν³, ἐπειδὴ ὁ τῆς Ἁγίας Σοφίας δὲν εὐρίσκετο εἰς καλὴν κατάστασιν. Ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτωρ παρατηρεῖ περὶ τῆς δευτέρας στέψεως: *καίτοι γε αὐτὸς ἐν Ἀδριανουπόλει ὑπὸ Λαζάρου τοῦ τῶν Ἱεροσολύμων πατριάρχου πρότερον ἐστέφθη καὶ ἀπέχρησεν ἂν ἡ τοῦ ἁγίου μύρου χρῆσις ἐκείνη παρ' εὐφρονοῦσιν ἵνα*

¹) Καντακ. II 564₁₀, III 29₉. Πρβλ. Νικηφ. Γρηγ. II 762, Καντακ. II 582.

²) Ἄφ' ἧς ἐπῆλθεν ἡ συνδιαλλαγὴ, τὰ αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα φέρουν τὴν ὑπογραφήν ἀμφοτέρων: *Ἰωάννης ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων ὁ Καντακουζηνός. Ἰωάννης ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων ὁ Παλαιολόγος*. A.D. τ. III σ. 120 (ἔτ. 1349). Βλ. προσέτι F. DÖLGER, Ein byzantinisches Staatsdokument in der Universitätsbibliothek Basel: Ein Fragment des Tomos des Jahres 1351 ἐν Historisches Jahrbuch τ. 72 (1953) σ. 205-221 καὶ R. LOENERTZ, Wann unterschrieb Johannes V. Palaiologos den Tomos von 1351? ἐν B. Z. τ. 47 (1954) σ. 116. Ἐπιστολὴ τοῦ Ἰωάννου Γ' ἀπὸ 22 Σεπτεμβρίου 1347 πρὸς τὸν πάπαν Κλήμεντα Γ', παρὰ R. J. LOENERTZ, Ambassadeurs grecs auprès du pape Clement VI (1348) ἐν Orientalia christ. period. τ. 19 (1953) σ. 184-186 φέρουσα μνηολόγημα ὡς ὑπογραφήν, μνημονεύει μόνου αὐτοῦ ἐν ἀρχῇ τοῦ κειμένου οὐχὶ δὲ καὶ τοῦ συναυτοκράτορος Ἰωάννου Ε'.

³) Καντακ. III 29₁, Νικηφ. Γρηγ. II 787, 791₁₆.

δὲ μηδεμία εἶη πρόφασις τοῖς ὑβρισταῖς, ὡς ἄρα μὴ ἐν Βυζαντίῳ κατὰ τὸ ἀρχαῖον τῶν βασιλέων ἔθος ἔσπεπτο, καὶ τὸ δεύτερον αὐθις ἐτελεῖτο¹. Τὸ χωρίον εἶναι ἀπὸ πολλῶν ἐπόψεων ἐνδιαφέρον. Πρῶτον, διότι θέτει τὸ πρόβλημα τοῦ κύρους τῆς στέψεως αὐτοκράτορος, διεξαχθείσης κατὰ πάντας μὲν τοὺς νομίμους τύπους οὐχὶ ὅμως ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως ἀλλ' ὑφ' ἑτέρου ὁμοδόξου πατριάρχου, ὡς ἐν προκειμένῳ τοῦ Ἱεροσολύμων. Καὶ ἀπαντᾷ μὲν ὁ ἱστορικός-αὐτοκράτωρ καταφατικῶς, ἀλλ' ὁμολογεῖ ὅτι δυνατὸν νὰ ὑπάρξουν καὶ ἀντιφρονοῦντες. Ἐπειτα τὸ γεγονός τῆς ἐπαναλήψεώς της δεικνύει ὅτι κατὰ τοὺς ὑστέρους τούτους χρόνους ἡ στέψις αὐτοκράτορος ἐκέκτητο ἰδιαιτέραν βαρύτητα².

Ἡ δύναμις καὶ ἐπιρροή τοῦ κλήρου εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν πολιτικῶν ἐξελίξεων διαπιστοῦται καὶ κατὰ τὴν πάλιν τοῦ Καντακουζηνοῦ πρὸς τὴν βασιλεύουσαν δυναστείαν. Ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἰωάννης ΙΔ' Καλέκας ἦτο μεταξὺ τῶν ἡγετῶν τῆς πρὸς τὸν Ἰωάννην Ε' προσκειμένης πολιτικῆς παρατάξεως³. Εἰς τὰς μεταξὺ τῶν δύο ἀντιπάλων μακρὰς διαπραγματεύσεις ἔλαβον μέρος καὶ κληρικοί· αὐτὸς δ' ὁ Καντακουζηνὸς προέτεινεν, ὅπως συνταχθῆ περὶ αὐτοῦ *ψήφισμα... καὶ πρόγραμμα κοινὸν τῆς τε ἐκκλησίας καὶ συγκλήτου καὶ συμπάντων κοινῆ Ῥωμαίων...*⁴. Ἐμφανῆς ὡσαύτως εἶναι καὶ ἡ ἡγετικὴ θέσις τῆς συγκλήτου, ἧς τὴν ἠῤῥημένην ἐνταῦθα ἰσχὺν ἠὺνόει ἡ ἀνηλικότης τοῦ αὐτοκράτορος—ὡς συνέβη κατ' ἐπανάληψιν καὶ εἰς τὸ παρελθόν, ὅτε τὸν θρόνον κατεῖχεν ἀνήλικος ἢ ἀνίκανος ἡγεμὼν—καὶ ἐπανειλημμένως γίνεται λόγος εἰς τὰς πηγὰς περὶ τῆς συμβολῆς αὐτῆς κατὰ τὰς διεξαχθείσας διαπραγματεύσεις⁵.

Ὁ Ἰωάννης Γ', χωρῶν περαιτέρω εἰς τὴν πραγματάωσιν τῶν φιλοδόξων σχεδίων του πρὸς ἴδρυσιν ἰδίας δυναστείας, ἀνεβίβασεν εἰς τὸν θρόνον τὸν υἱὸν του **Ματθαῖον**. Διὰ νὰ ἀμβλύνη τὴν δυσμενῆ ἐντύπωσιν, ἐνεφάνισεν ἑαυτὸν ὡς ὑποκύψαντα εἰς τὰς ἐπιμόνους παρακλήσεις καὶ ἀξιώσεις τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς συγκλήτου⁶. Κατὰ τὸν Νικηφόρον Γρηγορᾶν III 188-189 *Ματθαῖος ὁ τοῦ Καντακουζηνοῦ υἱὸς ἐπ' ἀσπίδος βασιλεὺς ἐν παλατίῳ Ῥωμαίων ἀναγορεύεται*. Ἐπ' ἀσπίδος ἀνύψωσιν δὲν ἀναγράφει ὁ Καντακουζηνὸς II 269₈, περιοριζόμενος νὰ ἀναφέρῃ τὴν περιβολὴν τῶν ἐρυθρῶν ὑποδημάτων καὶ τοῦ πύλου ἔτι δὲ τὴν ἐκφώνησιν τοῦ ὀνόματος τοῦ νέου ἡγεμόνος *ἐν ταῖς εὐφημίαις καὶ ταῖς μνήμαις*, ὡς ἔπραξε καὶ κατὰ τὴν ἀφήγησιν τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀναγορεύσεως.

¹) Καντακ. III 29 9-14.

²) Ὑπὸ τοῦ Νικηφ. Γρηγ. II 787 14-15 παραδίδεται ὅτι ὑφ' ὀρισμένων κύκλων καὶ δὴ τῶν Παλαμπτῶν διετυποῦντο ἀντιρρήσεις καὶ ἀμφισβητήσεις ὡς πρὸς τὸ κύρος καὶ τῆς ἐν Διδυμοτείχῳ ἀναγορεύσεως.

³) Νικηφ. Γρηγ. II 579, 582 καὶ passim ὡς καὶ παρὰ Καντακουζηνῶ passim.

⁴) Καντακ. II 514-515.

⁵) Καντακ. II 515, 525 καὶ passim, Νικηφ. Γρηγ. passim. Εἰς τὴν σύγκλητον καὶ τὸν πατριάρχην ἀποδίδει ὁ Καντακ. II 218 καὶ passim μεταξὺ ἄλλων καὶ τὴν ἐπίσπευσιν τῆς στέψεως τοῦ Ἰωάννου Ε'.

⁶) Καντακ. II 565, III 257-258, 260, 268· περὶ Νικηφ. Γρηγ. III 167, 188.

Καὶ ἐνταῦθα παραδίδει ὅτι οὗτος *πῖλον ἐπέθετο τῇ κεφαλῇ* (sc. τοῦ Ματθαίου) *λίθω τε κεκοσμημένον καὶ μαργάροις, ὡσπερ ἔθος βασιλεῦσι*¹, ὅστις, καθ' ἃ ἐδέχθη ἀνωτέρω, δὲν ταυτίζεται πρὸς τὸ κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν στέψιν χρησιμοποιούμενον στέμμα ἀλλ' εἶναι προφανῶς ἐν τῶν καλυμμάτων, ἅτινα ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιηθοῦν κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν.

Τὴν ἐν ἔτει 1353 ἀναγόρευσιν τοῦ Ματθαίου ἐπηκολούθησεν ἀρχομένου τοῦ 1354 ἡ ἐκκλησιαστικὴ στέψις, ἣν ὁ Νικηφόρος Γρηγοῤῥας ἀναγράφει διὰ τῶν ἐξῆς: *Ματθαίου διάδημα περιτίθησιν αὐτοκρατορικὸν ὁ πατὴρ ἐν τῷ Βλαχερνῶν θεῷ τεμένει, Φιλοθέου τοῦ μετὰ Κάλλιστον νεωστὶ πατριάρχου κατὰ τὸ πάλαι κεκρατηκὸς ἔθος τῇ χρεία καθυπουργήσαντος*². Ἡ ἀφήγησις τοῦ Καντακουζηνοῦ ρίπτει πληρέστερον πῶς εἰς τὰ γεγονότα. Εἰς τὰ σχέδια τοῦ Ἰωάννου προέβαλεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς πείσμονα ἀντίδρασιν ὁ τότε πατριάρχης Κάλλιστος, ὅστις οὐδ' ἄκροισ ἠρέσχετο... τοῖς ὡσὶν νὰ ἀκούσῃ περὶ ἀναγορεύσεως τοῦ Ματθαίου καὶ ἀμνημοσύνης ἥτοι ἀπαλείψεως τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἰωάννου Ε' ἐκ τῶν εὐφημιῶν. Ὁ πατριάρχης εἰς ἔνδειξιν διαμυρτυρίας ἐγκατέλειπε τὸ πατριαρχεῖον καὶ ἀπεσύρθη εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Μάμαντος³. Κατόπιν τούτου ὁ Ἰωάννης Γ' ἐζήτηε πάση θυσίᾳ καὶ ἐν σπουδῇ νὰ τακτοποιήσῃ τὸ ἀναφυὲν ζήτημα· *συνεώρα γὰρ ἤδη κατὰ πᾶσαν ἀνάγκην δέον ὄν Ματθαῖον τὸν νέον βασιλέα τῷ μύρῳ χρίσθαι κατὰ τὸ ἔθος*⁴. Καίτοι οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει παρεπιδημοῦντες καὶ οἱ τῆς Θράκης ἀρχιερεῖς χαριζόμενοι εἰς τὸν Καντακουζηνὸν ἀπεφάνθησαν ὅτι ὁ Κάλλιστος ὄφειλε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν θρόνον, οὗτος ἐνέμεινε εἰς τὴν ἄρνησίν του· κατόπιν τούτου ὁ Ἰωάννης Γ' προσεκάλεσε τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Καλλίστου καὶ τὴν ἐκλογὴν ὡς νέου πατριάρχου τοῦ Φιλοθέου⁵. Μετὰ τοῦτο *Ματθαῖος ὁ βασιλεύς... κατὰ τὸν ἐν Βλαχερναις τῆς Θεομήτορος ναὸν ἐστέφετο κατὰ τὸ ἔθος ὑπὸ Φιλοθέου τοῦ πατριάρχου καὶ βασιλέως τοῦ πατρὸς· ἔστεφε δὲ καὶ αὐτὸς κατὰ τὸ ἔθος τὴν γυναῖκα*⁶. Ὁ Ματθαῖος ἔκτοτε ὑπογράφει κατὰ τὸν συνήθη αὐτοκρατορικὸν τύπον (*Ματθαῖος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων Ἀσάνης, ὁ Καντακουζηνός*), ὡς διδάσκει ὁ προσφάτως δημοσιευθεὶς ὄρισμός, δι' οὗ οὗτος ἀπεδέχθη τὸν κατὰ τῶν Βαρλαμιτῶν τόμον τῆς συνόδου τοῦ 1351. Ὁ ὄρισμός κατὰ τὴν πιθανὴν ἄποψιν τοῦ P. Lemerle ὑπεγράφη ὑπὸ τοῦ Ματθαίου κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν του στέψιν ἢ εὐθὺς μετ' αὐτήν⁷.

¹) Καντακ. III 269₁₁₋₁₂.

²) Νικηφ. Γρηγ. III 204.

³) Νικηφ. Γρηγ. III 188 - 189, Καντακ. III 259 - 260.

⁴) Καντακ. III 270. Ὁ Καντακουζηνός III 271 διηγείται ὅτι ἐμήνυσεν εἰς τὸν πατριάρχην Κάλλιστον *δέον αὐτὸν ἐπὶ τὸν θρόνον καὶ τὴν οἰκείαν ἀρχὴν ἐλθόντα, τὸν νέον βασιλέα καὶ τῷ μύρῳ χρίειν, ὡσπερ ἔθος· οὐ γὰρ ἐνδέχεται, τοῖς ἄλλοις παρασήμοις κοσμηθέντα, μὴ καὶ τὸν ἀρχαῖον τρόπον στέφεσθαι.*

⁵) Καντακ. III 270 - 275.

⁶) Καντακ. III 275₂₇ - 276₁; πρβλ. Νικηφ. Γρηγ. III 204.

⁷) P. LEMERLE, Le Tomos du concile de 1351 et l'horismus de Matthieu Cantacuzène ἐν

Ἡ ρητὴ καὶ ἐπανηλειμμένη δήλωσις τοῦ ἱστορικοῦ, καθ' ἣν παρίσταται κατὰ τὸ ἔθος¹ ὡς ἀναγκαία καὶ ἐπιβεβλημένη ἡ ἐκκλησιαστικὴ στέφισ καὶ ἡ μετ' αὐτῆς συνδεομένη χρῆσις, ὡς καὶ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἰωάννης Γ' δὲν ἐδίστασε νὰ προκαλέσῃ νέον σάλον ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ διὰ τῆς χειροτονίας νέου οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, καθ' ἣν σιγμὴν ὁ μέχρι τότε ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως δὲν εἶχε παραιτηθῆ ἢ καθαιρεθῆ ὑπὸ συνόδου ὑπογραμμίζουσαν λίαν εὐγλώττως τὴν εἰς τὴν στέφιν κατὰ τοὺς ὑστέρους τούτους χρόνους ἀποδιδομένην σημασίαν.

Ἀποδεχομένη τὴν χρονολογικὴν διάρθρωσιν καὶ ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων, ὡς ταῦτα ἐκτίθενται εἰς τὴν ὠραίαν μελέτην τοῦ F. Dölger, Johannes VII. Kaiser der Rhomäer 1390-1408 ἐν B.Z. τ. 31 (1931) σ. 21-36 δι' ἧς δίδεται οὐ μόνον ὠλοκληρωμένη εἰκὼν ἐνὸς τῶν τελευταίων βυζαντινῶν ἡγεμόνων, ἀλλὰ καὶ ἡκριβωμένη ἀπάντησις εἰς πλῆθος ἐρωτημάτων, συναφῶν πρὸς τὰς κατὰ τὰς δεκαετίας 1373-1403 συχνὰς ἐπὶ τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου ἐναλλαγάς, περιορίζομαι εἰς πλεῖστα σημεῖα κατ' οὐσίαν εἰς σύντομον ἐπανάληψιν τῶν πορισμάτων ἐκείνου.

Ὁ F. Dölger δέχεται ὅτι ὁ **Ἀνδρόνικος Δ'** πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Ἰωάννου Ε', δὲν εἶχεν ἀνακηρυχθῆ πρὸ τοῦ Αὐγούστου 1376 συμβασιλεύς², παρὰ τὰς μαρτυρίας τοῦ Καντακουζηνοῦ III 238₁₉ (ἔτ. 1352) καὶ III 363₁₇ (ἔτ. 1362), χαρακτηρίζοντος αὐτὸν ὡς βασιλέα. Ἐν τούτοις ἡ ἀνάδειξις τοῦ Ἀνδρονίκου εἰς βασιλέα (ὡς καθώρισσα ἀνωτέρω τὴν ἔννοιαν ταύτην), σύμφωνος οὔσα πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων ἀναπτυχθεῖσαν παράδοσιν, καθίσταται βεβαία ἐξ ἐτέρας εἰδήσεως τοῦ αὐτοῦ ἱστορικοῦ, διαλαθούσης, ὡς φαίνεται, τῆς προσοχῆς τοῦ F. Dölger. Ὁ Ἰωάννης Γ' εὐθὺς ἅμα τῇ ἀναγορεύσει τοῦ υἱοῦ του Ματθαίου βασιλέα δὲ τὸν Ἰωάννην (sc. Ε' τὸν Παλαιολόγον) ἐκέλευε βασιλεὺς ὁ κηδεστὴς ἐν τε ταῖς μνήμαις ἀποσιωπᾶσθαι καὶ ταῖς εὐφημίαις. Ἄνναν μέντοι τὴν βασιλίδα καὶ τὸν θυγατροῖδον Ἀνδρόνικον τὸν βασιλέα εὐφημεῖσθαι ὥσπερ πρότερον καὶ μνημονεύεσθαι ἐκέλευεν ἐν ταῖς ἱεροτελεστείαις³. Διὰ τοῦ ληθθέντος μέτρου ἐπῆλθε διαφοροποίησις εἰς τὴν μεταχειρίσιν τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας τῶν Παλαιολόγων. Ὁ Ἰωάννης Ε' παύει πλέον νὰ μνημονεύηται εἰς τὰς ἱεροτελεστίας καὶ νὰ εὐφημῆται εἰς τὰς κοσμικὰς τελετάς, ἐνῶ συνεχίζεται ἡ ἀναφώνησις τοῦ ὀνόματος τῆς βασιλίσσης Ἄννης καὶ τοῦ βασιλέως Ἀνδρονίκου. Ὁ ρητὸς χαρακτηρισμὸς τοῦ Ἀνδρονίκου ὡς βασιλέως, ἡ ἀναφώνησις τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐν ταῖς εὐφημίαις καὶ τοῖς μνημοσύνοις, ὡς καὶ πρότερον, ἀποδεικνύουν, φρονῶ, ὅτι, ὁ Ἀνδρόνικος εἶχεν ἀποκτήσει τὴν ιδιότητα τοῦ βασιλέως πρὸ τῆς κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1353 λαβούσης χώραν ἀναγορεύσεως τοῦ Ματθαίου Καντακουζην-

E. BRAYER - P. LEMBERLE - V. LAURENT, Le Vaticanus latinus 4789. Histoire et alliance des Cantacuzènes aux XIVe - XVe siècles ἐν Revue des études byzantines τ. 9 (1951/1952) σ. 55-64.

¹) Καντακ. III 270₇, 271₁₂. πρβλ. 275₂₉.

²) F. DÖLGER αὐτόθι σ. 21 σημ. 2.

³) Καντακ. III 269₁₄.

νοῦ¹. Ὑπὲρ τῆς ἀπόψεώς μου συνηγοροῦν ἔτι συνοδικὴ πρᾶξις ἀπὸ 17 Αὐγούστου 1355 καὶ χωρίον τοῦ Δούκα. Εἰς τὴν πρώτην, συνταχθεῖσαν ἐξ ἀφορμῆς τοῦ συνοικεσίου τοῦ αὐτοῦ Ἀνδρονίκου μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῶν Βουλγάρων, ρητῶς καὶ ἐπανεπιλημμένως ὀνομάζεται οὗτος βασιλεὺς². Εἰς τὸ δεύτερον (Δούκας 44), λέγεται ὅτι μετὰ τὴν ἀποτυχοῦσαν ἐπανάστασιν τοῦ Ἀνδρονίκου (4 Μαΐου 1373) ἀντ' αὐτοῦ δὲ στέφει (sc. ὁ Ἰωάννης Ε') τὸν δεύτερον τῶν υἱῶν αὐτοῦ εἰς βασιλέα Ρωμαίων, τὸν **Μανουήλ (Β')**. Δεδομένου ὅτι ὁ δευτερότοκος υἱὸς ἀνεκηρύχθη βασιλεὺς εἰς τὴν θέσιν τοῦ πρωτοτόκου, ἀβιάστως συνάγεται ὅτι τῆς τιμῆς ταύτης ἀπέλαυε προηγουμένως καὶ ὁ πρωτότοκος Ἀνδρόνικος. Ὁρθῶς ὁμως γίνεται δεκτὸν ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος Δ', ὅτε ἐγένετο κύριος τῆς Κωνσταντινουπόλεως (12 Αὐγούστου 1376) συλλαβὼν καὶ φυλακίσας τὸν πατέρα του Ἰωάννην Ε' καὶ τὸν ἀδελφόν του Μανουήλ Β', ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ³ πλέον· ἐστέφθη δὲ μετὰ ἔν καὶ πλέον ἔτος (18 Ὀκτωβρίου 1377), ὡς παραδίδει τὸ λεγόμενον Χρονικὸν Müller⁴.

Τὴν 1 Ἰουλίου 1379 ἐγένοντο ἐκ νέου κύριοι τῆς πρωτευούσης οἱ Ἰωάννης Ε' καὶ Μανουήλ Β', ἐκδιωχθέντων τοῦ Ἀνδρονίκου Δ' καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου Ζ'. Ἐν ἔτει 1381 ἐπῆλθε συμφιλίωσις μετὰ τῶν δύο ἀντιπάλων μεριδίων καὶ ἀνεγνωρίσθη ὡς νόμιμος διάδοχος ὁ Ἀνδρόνικος⁵ μέχρι τοῦ θανάτου του, ἐπισυμβάντος τὴν 28 Ἰουνίου 1385. Τὴν ἔγγραφον συμφωνίαν, ἣν κατήρτισεν ὁ Ἰωάννης Ε' μετὰ τοῦ Ἀνδρονίκου Δ', ἐπεκύρωσε κατ' ἐπιθυμίαν ἀμφοτέρων εἰς πλείονα συντήρησιν καὶ πληροφορίαν καὶ ἀσφάλειαν ἀπόφασις τοῦ πατριάρχου Νείλου καὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐνδημούσης συνόδου (Μάϊος 1381)⁶. Εἰς αὐτὴν ὁ μὲν Ἰωάννης Ε' ἀναγράφεται ὡς ἅγιος αὐτοκράτωρ καὶ βασιλεὺς, ἐνῶ ὁ Ἀνδρόνικος Δ' μόνον ὡς βασιλεὺς⁷, ἦτοι οὐχὶ ἐν ἰσοτιμίᾳ πρὸς τὸν πατέρα του αὐτοκράτορα, ἀλλ' εἰς ἥσσονα τούτου μοῖραν,

¹) Εἰς ἐνίσχυσιν τῆς ἀπόψεώς του ὁ F. DÖLGER (αὐτόθι) ἐπικαλεῖται ὡς ἐπιχείρημα ὅτι ἐν τῇ ἀπὸ Νοεμβρίου 1367 ἐπιστολῇ τοῦ πάπα Οὐρβανοῦ Ε' (παρὰ Ο. HALECKI, Un empereur de Byzance à Rome, Warszawa 1930 σ. 367), ὁ Ἀνδρόνικος χαρακτηρίζεται ὡς *primogenitus magnifici viri Johannis Paleologi*, ἐνῶ ὁ Ἰωάννης Ε' ὡς *imperator Graecorum*. Ἄλλ' οὔτε τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο εὐρίσκω ἱκανοποιητικόν, διότι ἡ ἐπίσημος βυζαντινὴ ὀρολογία δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἀπολύτως οἰκεία εἰς τὸν ἄπαν, ἀφ' οὗ οὗτος πρὸς δῆλωσιν τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Ε' χρησιμοποιοῖ τὸν ὄρον *imperator*, ἐνῶ ἡ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐπικρατοῦσα ἀπόδοσις εἰς τὴν λατινικὴν τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων εἶναι *imperator et moderator Graecorum* (ἢ *Romeorum*).

²) A.D. τ. I σ. 432.

³) Δούκας 45: *εἶσιν ἐν τῇ πόλει Ἀνδρόνικος καὶ βασιλεὺς Ρωμαίων ἀναγορεύεται*.

⁴) Χρονικὸν Müller (ἀνατ.) σ. 59, Βραχέα Χρονικά ἀρ. 52 (σ. 89). Ἐκ τῆς περιόδου ταύτης σφύζεται χρυσοβούλλον τοῦ Ἀνδρονίκου Δ' ὑπὲρ τοῦ Μανουήλ Ταρχανειώτου (Μάϊος 1378), ἐν ᾧ ὑπογράφει *Ἀνδρόνικος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων ὁ Παλαιολόγος*. F. DÖLGER, Facsimiles ἀρ. 32.

⁵) Βλ. F. DÖLGER, Johannes VII. κλπ. σ. 25 - 26, ἐνθα καὶ αἱ εἰς τὰς πηγὰς παραπομπαί.

⁶) A.D. τ. II σ. 25 - 27.

⁷) A.D. τ. II σ. 26.

τ.ε. τὴν τοῦ βασιλικοῦ διαδόχου, βασιλέως κατὰ τὴν φρασιολογίαν τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων.

Ὁ υἱὸς τοῦ Ἀνδρονίκου Δ', ὁ μετέπειτα αὐτοκράτωρ **Ἰωάννης Ζ'**, νηπιόθεν συνεμερίσθη τὰς μεταπτώσεις τῆς πατρικῆς τύχης. Ἦδη *νήπιος καὶ μόλις ψελλίζων* εἶχε τυφλωθῆ — σχετικῶς ἐλαφρῶς ὅμως — ὁμοῦ μετὰ τοῦ πατρὸς του μετὰ τὴν ἀποτυχούσαν ἀπόπειραν τούτου πρὸς κατάληψιν τῆς ἐξουσίας τῷ 1373¹. Ὡς δέχεται καὶ ὁ F. Dölger, ἀκριβεστέρα εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ Σφραντζῆ², καθ' ἣν ὁ Ἀνδρόνικος Δ' μετὰ τὴν ἐπικράτησίν του τὸν Αὐγούστον 1376 μόνον διενεόθη νὰ ἀναγορεύσῃ τὸν υἱὸν του ἔναντι τῆς πληροφορίας τοῦ Χαλκοκονδύλη, βεβαιοῦντος καὶ πραγματοποιήσῃ αὐτῆς³. Μὲ τὴν ὑποστήριξιν τοῦ Βαγιαζῆτ ἐγένετο ὁ Ἰωάννης Ζ' κύριος τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου καὶ τῆς πρωτεύουσας τὴν 14 Ἀπριλίου 1390⁴ καὶ τὴν 3 Ἰουνίου 1390 τὸν εὐρίσκομεν νὰ ὑπογράφῃ συνθήκην μετὰ τῆς Βενετίας ὡς *βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων*⁵. Εἰς τὴν ἐξουσίαν διετηρήθη ὁ Ἰωάννης Ζ' μέχρι τῆς 17 Σεπτεμβρίου 1390, ὅτε ἐξεδιώχθη ἐκ νέου ὑπὸ τοῦ θείου του Μανουὴλ Β', ἀναγαγόντος καὶ πάλιν εἰς τὸν βυζαντινὸν θρόνον τὸν γηραιὸν Ἰωάννην Ε', ὅστις καὶ παρέμεινεν εἰς τὴν ἀρχὴν μέχρι τοῦ θανάτου του (16 Φεβρουαρίου 1391).

Τὸν Μανουὴλ Β' καίπερ δευτερότοκον, ἔκρινεν ὁ πατὴρ του ἄξιον διὰ τὴν διαδοχὴν, ἀπογοητευθεὶς ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ πρωτοτόκου Ἀνδρονίκου ἐπιδειχθείσης διαγωγῆς κατὰ τὸ γνωστὸν θλιβερὸν ἐπεισόδιον τοῦ 1371, ὅτε οἱ Βενετοὶ ἐκράτησαν τὸν Ἰωάννην Ε' ἐν τῇ πόλει των διὰ χρῆν. Τὴν 25 Σεπτεμβρίου 1373 ὁ τελευταῖος οὗτος προέβη εἰς τὴν ἀνάδειξιν τοῦ Μανουὴλ εἰς *βασιλέα*, καθ' ἣ μανθάνομεν ἐκ τοῦ ὠροσκοπίου τοῦ Μανουὴλ⁶ καὶ τῆς συντόμου ἀλλ' ἰδιαιτέρως χαρακτηριστικῆς πληροφορίας τῶν Βραχέων Χρονικῶν: *τῷ αὐτῷ μηνί* (sc. Σεπτεμβρίῳ ,σ'ωπβ') *κε' πρόβλησεν βασιλέα τὸν Μανουὴλ ἐν τῷ παλατίῳ τῶν Ἀετῶν*⁷. Τὴν ἀνάδειξιν μνημονεύει καὶ ὁ Σφραντζῆς ὡς τελεσθεῖσαν κατ' ἀπόφασιν τοῦ Ἰωάννου Ε' καὶ τῆς συγκλήτου⁸. Διὰ τὸ χωρίον τοῦ Δούκα 46₁₀, ἐν ᾧ τὸ ἀναγραφόμενον γεγονός (ὁ Ἰωάννης Ε' τὸν δὲ Μανουὴλ *στέφει ταινίσι καὶ βασιλέα ἀναγορεύει Ρωμαίων*) φέρεται ὡς λαβὸν χώραν εὐθὺς μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν πατρὸς καὶ υἱοῦ εἰς τὸν βυζαντινὸν θρόνον (1 Ἰουλίου

¹) Δούκας 44.

²) Σφραντζῆς 55 (Βόννης): πρβλ. F. DÖLGER ἐνθ' ἀνωτ. σ. 24.

³) Χαλκοκονδύλης 57 (Darkò).

⁴) Χρονικὸν Müller σ. 60 = Βραχέα Χρονικὰ ἀρ. 52 (σ. 89).

⁵) Ἐν A. D. τ. III σ. 135-144: τὸ ὄνομα καὶ οἱ τίτλοι τοῦ αὐτοκράτορος ἐν σ. 135, 136, 143. Ὡς ἔδειξεν ὁ F. DÖLGER ἐνθ' ἀνωτ. σ. 27 σημ. 5 ἡ ἄλλοτε εἰς τὸν Ἰωάννην Ε' ἀποδιδομένη αὕτη συνθήκη συνήφθη πράγματι ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Ζ'.

⁶) Ἐκδ. ὑπὸ J. BULLIALDUS εἰς τὰ σχόλια τοῦ Δούκα σ. 555. Πρβλ. Δούκαν 44.

⁷) Βραχέα Χρονικὰ ἀρ. 47 (σ. 81).

⁸) Σφραντζῆς 53 (Βόννης): *καὶ ὁ πατὴρ σὺν τῇ συγκλήτῳ πάσῃ τὸν Μανουὴλ εἰς βασιλέα ἐψηφίσαντο, τὸν δὲ Ἀνδρόνικον ἀπόσαντο.*

1379), ὁ F. Dölger ἔχει τὴν γνώμην ὅτι δὲν εὐρίσκεται εἰς τὴν ἀρμόζουσαν χρονικὴν ἀλληλουχίαν εἰς τὸ κείμενον τοῦ Δούκα¹. Δύναται νὰ χαρακτηρισθῇ τολμηρὰ ἢ ἀκόλουθος ἀποψίς μου, καίπερ μὴ δυναμένη ὁμολογουμένως νὰ ἀποδειχθῇ ἐπαρκῶς ἐκ τῆς διατυπώσεως τῶν χωρίων, ἀλλὰ καὶ οὐδαμοῦ προσκρούουσα πρὸς τὴν ἀνωτέρω ἐκτεθεισαν διαρκούσης τῆς βασιλείας τῶν Παλαιολόγων διάρθρωσιν τοῦ βυζαντινοῦ πολιτεύματος; Αἱ μαρτυρίαι τοῦ Ὁροσκοπίου, τοῦ Δούκα 44₂₀, τῶν Βραχέων Χρονικῶν ἀρ. 47 νομίζω ὅτι ἀναφέρονται εἰς τὴν ἀνακήρυξιν τοῦ Μανουὴλ Β' εἰς βασιλέα (25 Σεπτεμβρίου 1373), ἐνῶ τὸ ἕτερον χωρίον τοῦ Δούκα 46₁₀ ἀνάγεται εἰς τὴν μετὰ τὴν 1 Ἰουλίου 1379 εἰς αὐτοκράτορα πλέον ἀναγόμευσιν τοῦ Μανουὴλ Β'. διότι, ἀφ' οὗ ὁ Ἀνδρόνικος Δ' ἀπὸ τῆς 12 Αὐγούστου 1376 μέχρι τῆς 1 Ἰουλίου 1379 κατεῖχε τὴν ἐξουσίαν ὡς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων, εὐλογον ἦτο ὁ προοριζόμενος νὰ καταλάβῃ τὴν θέσιν ἐκείνου νὰ τιμηθῇ μὲ τὸ αὐτὸ ἀξίωμα. Τοιοῦτοτρόπως δίδεται ἱκανοποιητικὴ ἐξήγησις δι' ἀμφοτέρω τὰ ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Δούκα χωρία, τὰ ὁποῖα ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνονται δηλοῦντα τὸ αὐτὸ γεγονός, ἐνῶ πράγματι πρόκειται περὶ δύο διακριτέων ἀπ' ἀλλήλων πράξεων, ὧν ἡ μία ἔλαβε χώραν τὴν 25 Σεπτεμβρίου 1373 (ἀνακήρυξις Μανουὴλ εἰς βασιλέα) καὶ ἡ ἕτέρα ὀλίγον μετὰ τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Ἀνδρόνικου Δ' καὶ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀποκατάστασιν τοῦ Ἰωάννου Ε' μετὰ τοῦ δευτεροτόκου Μανουὴλ τὴν 1 Ἰουλίου 1379 (ἀνακήρυξις Μανουὴλ εἰς αὐτοκράτορα). Κατὰ συνέπειαν ἡ μαρτυρία αὕτη τοῦ Δούκα 46₁₀ κεῖται εἰς τὸ ὀρθὸν χρονικὸν τῆς πλαισίον. Ἡ ὑπάρχουσα περὶ τὴν φραστικὴν διατύπωσιν τῶν δύο χωρίων τοῦ Δούκα μικρὰ διαφορὰ μόνον ἐπικουρικῶς δύναται νὰ χρησιμοποιοθῇ ὡς ἐπιχείρημα. Πάντως εἰς τὸ δεύτερον, ὅπερ κατ' ἐμὲ διαλαμβάνει τὴν ἀναγόμευσιν τοῦ Μανουὴλ εἰς αὐτοκράτορα, χρησιμοποιοῦνται οἱ αὐτοὶ ὄροι, οἱ ἀπαντῶντες εἰς τὸ ἀφορῶν τὴν ἀντίστοιχον πράξιν περὶ τοῦ Ἀνδρόνικου Δ'².

Ἔτεραι δύο, ἀσφαλεῖς κατ' ἐμέ, μαρτυρίαι (Σφραντζῆς 56, Βραχέα Χρονικὰ ἀρ. 29 σ. 54) μνημονεύουν τὴν ζῶντος ἔτι τοῦ Ἰωάννου Ε' στέψιν τοῦ Μανουὴλ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, ὧν ἡ πρώτη καθιστᾷ γνωστὸν καὶ τὸν χρόνον τῆς τελετῆς³. Ἀτυχῶς ὁμως οὐδετέρω τούτων διαφωτίζει τὴν χρονικὴν τοποθέτησιν τοῦ γεγονότος· διότι ὁ μὲν Σφραντζῆς λέγει περαιτέρω: *ἕως οὗ τὸ σκήπτρον καὶ τὴν πᾶσαν ἐξουσίαν τῆς βασιλείας ἔδωκε τῷ υἱῷ κὺρ Μανουὴλ καὶ βασιλέα ἔστεπεν ἐπὶ ἔτους 6900*⁴, ἐνθα

¹) F. DÖLGER ἐνθ' ἀνωτ. σ. 25 σημ. 4.

²) Δούκας 45₈: *εἶσιν ἐν τῇ πόλει Ἀνδρόνικος καὶ βασιλεὺς Ρωμαίων ἀναγορεύεται*, 46₁₀: *τὸν δὲ Μανουὴλ στέφει ταινίοις καὶ βασιλέα ἀναγορεύει Ρωμαίων* πρβλ. αὐτόθι 134₃ περὶ τοῦ Ἰωάννου Η': *ὅς καὶ στεφθεῖσιν παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, βασιλεὺς Ρωμαίων ἀνηγορεύθη*.

³) Σφραντζῆς 56 (Βόννης): *καὶ ἐνθὺς προστάξει τοῦ πατρὸς ὁ βασιλεὺς κὺρ Μανουὴλ τῷ διαδήματι τῷ βασιλικῷ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου ἐν τῷ σεπτῷ Ἀποστολείῳ ταινωῦται*.

⁴) Σφραντζῆς 56 (Βον.) Ἐσφαλμένως ὁ I. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην ἔκδοσιν τοῦ Σφραντζῆ διορθοῖ εἰς 6900 = Σεπτ. 1391 - Αὐγ. 1392, διότι ὁ Ἰωάννης Ε' εἶχεν ἀποθάνει πρὸ τῆς ἐνάρεξως τοῦ ἔτους 6900, ὅλαι δ' αἱ πηγαὶ ὁμοφώνως δέχονται ὅτι ἡ στέψιν τοῦ Μανουὴλ ἐγένετο ζῶντος τοῦ πατρὸς του.

προφανῶς ἔχουν ἐκπέσει ἐκ τοῦ χειρογράφου τὰ ψηφία τῶν δεκάδων καὶ μονάδων, ἐνῶ εἰς τὰ Βραχέα Χρονικά ἀρ. 29 (σ. 54) παραδίδεται ὡς ἔτος στέψεως τὸ ςωπε' (= 1376/7), χρονολογία ἐπίσης ἐσφαλμένη, δεδομένου ὅτι τὸ ἔτος ἐκεῖνο οἱ Ἰωάννης Ε' καὶ Μανουὴλ Β' εὐρίσκοντο μακρὰν τῆς πρωτευούσης καὶ συνεπῶς ἀποκλείεται τέλεισι στέψεως ἐν τῷ Ἀποστολείῳ καὶ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Νομίζω ὅμως ὅτι αἱ δύο αὗται ἱστοριογραφικαὶ πληροφοροὶ δύνανται νὰ συσχετισθοῦν πρὸς τὴν τοῦ Δούκα 46₁₀ καὶ τὸ ἐν αὐταῖς μαρτυρούμενον γεγονός νὰ ἐνταχθῆ εἰς τὸ ἔτος 1379, διὰ νὰ δειχθῆ ἅπαξ ἔτι ὅτι καὶ εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν ἐφηρομόσθη τὸ καθ' ὅλην τὴν ἐποχὴν τῶν Παλαιολόγων ἰσχύσαν τυπικὸν ἀνακηρύξεως νέου αὐτοκράτορος ὑπὸ τοῦ πατρὸς του. Συνίστατο δὲ τοῦτο, ὡς εἶπον ἀνωτέρω καὶ ὡς θὰ ἀναπτύξω εὐρύτερον εἰς τὰ συμπεράσματα, εἰς τελετὴν λαμβάνουσαν χώραν ἐν τοῖς ἀνακτόροις, τὴν κυρίως ἀναγόμευσιν, με' ἔκδηλον κοσμικὸν χαρακτήρα καὶ εἰς ἑτέραν θρησκευτικὴν, ἐπομένην τῆς πρώτης, τὴν ἐκκλησιαστικὴν στέψιν καὶ χρῆσιν. Νομίζω λοιπὸν ὅτι εἰς τὰ ἀνωτέρω τρία χωρία ἀντικατοπτρίζονται αἱ τελετουργικαὶ αὗται φάσεις καὶ δὴ ὡς ἐξῆς: τὸ τοῦ Δούκα 46₁₀ ἀντανακλᾷ τὸ κοσμικὸν μέρος, ἥτοι τὴν εἰς τὰ ἀνάκτορα τελετὴν, τὸ τοῦ Σφραντζῆ 56 τὴν ἐκκλησιαστικὴν στέψιν τοῦ νέου ἡγεμόνος, ἐνῶ τὸ τρίτον τῶν Βραχέων Χρονικῶν ἀρ. 29 περιορίζεται εἰς τὴν διὰ τοῦ γενικοῦ ὄρου στέφω δῆλωσιν τοῦ γεγονότος. Ἡ συσχέτισις τῶν τριῶν χωρίων πρὸς ἄλληλα δὲν προσφέρει νέα στοιχεῖα διὰ τὴν χρονολόγησιν ἀλλὰ δὲν δημιουργεῖ καὶ ἀντιφάσεις. Μάλιστα ἐὰν τὸ εἰς τὰ Βραχέα Χρονικά σημειούμενον ἔτος ςωπε' διορθωθῆ κατὰ τὸ ψηφίον τῶν μονάδων ςωπς' (= 1379), ἐνισχύεται ἡ ἄποψίς μου ὅτι ὀρθῶς περιελήφθη ἡ πληροφορία τοῦ Δούκα 46₁₀ μεταξὺ τῶν γεγονότων τοῦ ἔτους 1379.

Τὰ σύγχρονα ἔγγραφα δὲν παρέχουν στοιχεῖα διαφωτίζοντα τὰ ἀνωτέρω προβλήματα. Εἰς τὴν ἀπὸ 2 Νοεμβρίου 1382 συνθήκην, ἐν ἣ φέρεται ὡς ἐγγυητὴς μεταξὺ τῶν δύο ἀντιπάλων κομμάτων ἡ Γένουα¹, καίτοι γίνεται σημαντικὸς λόγος περὶ τοῦ νεαροῦ Ἰωάννου Ζ', χαρακτηριζομένου ὡς *imperator*, οὐδόλως ἀναφέρεται ὁ Μανουὴλ, ἐξ οὗ ὁ F. Dölger συνεπέρανεν ὅτι οὗτος εἶχεν ἀπομακρυνθῆ ἐκ τοῦ πολιτικοῦ προσκηνίου². Γεγονὸς πάντως εἶναι ὅτι μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1381 ἐπελθοῦσαν μεταξὺ Ἰωάννου Ε' καὶ Ἀνδρονίκου Δ' συνδιαλλαγὴν μόνος ὁ Ἰωάννης Ε' διετήρησε τὴν ἰσχὴν καὶ ἰὸν τίτλον τοῦ βασιλέως αὐτοκράτορος, ἐνῶ ὁ Ἀνδρόνικος Δ' περιῆλθεν ἐκ νέου εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἀπλοῦ βασιλέως, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ προηγουμένως ἀναλυθέντος συνδοτικοῦ ἐγγράφου³, ἐν ᾧ οὐδόλως ἐπίσης μνημονεύεται ὁ Μανουὴλ. Ἐνδέχεται συνεπῶς μεταξὺ τῶν ὄρων τῆς συνδιαλλαγῆς νὰ περιελαμβάνετο καὶ ἡ ὀλοσχερὴς παραίτησις καὶ ἀπομάκρυνσις τοῦ Μανουὴλ Β' ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος. Εἰς ὁμίλιαν τοῦ ἀρ-

¹) Παρὰ L. T. BELGRANO, Prima serie di documenti riguardanti la colonia di Pera ἐν Atti della Società Ligure di Storia Patria τ. 13 (1877-1884) σ. 133-140.

²) F. DÖLGER ἐνθ' ἀνωτ. σ. 25 σημ. 4.

³) A. D. τ. II σ. 25-27· βλ. ἀνωτ. σ. 198 ἐπ.

χειπισκόπου Θεσσαλονίκης Ἰσιδώρου¹, ἐκφωνηθεῖσαν τῷ 1383, ἐγκωμιάζεται πρόσωπον χαρακτηριζόμενον ὡς βασιλεύς, ὅπερ ὁ ἐκδότης — παρὰ τοὺς ἀρχικοὺς δισταγμοὺς του ἔνεκα τοῦ χαρακτηρισμοῦ τούτου — τελικῶς ἐταύτισεν ὀρθῶς μὲ τὸν αὐτοκράτορα Μανουὴλ Β΄². Ὅντως οὐδὲν τὸ ἐκπληκτικόν, ἐὰν τὸ φιλικὸν περιβάλλον τοῦ Μανουὴλ ἐξηκολούθει καὶ μετὰ τὴν κατὰ Μάϊον 1381 ἐπελθοῦσαν μεταξὺ τῶν δύο ἀντιπάλων μερίδων ρύθμισιν τῆς θέσεως τῶν μελῶν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας νὰ ἀποκαλῆ τὸν Μανουὴλ βασιλέα, δεδομένου ὅτι οὗτος ἀπὸ τοῦ 1373 ἔφερε τὴν ιδιότητα ταύτην.

³ Ἀπὸ τῆς 17 Φεβρουαρίου 1391 ὁ θρόνος περιῆλθεν εἰς τὸν Μανουὴλ Β΄³, ὅστις μόλις λήγοντος τοῦ ἔτους 1399 συνεφιλιώθη μετὰ τοῦ ἀνεψιοῦ του Ἰωάννου Ζ΄. Οὗτοι συνεφώνησαν, ὅπως ὁ τελευταῖος ἀντικαταστήσῃ τὸν Μανουὴλ κατὰ τὴν ἀποδημίαν του εἰς τὰς αὐλὰς τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, ὅπου μετέβη (10 Δεκεμβρίου 1399), ὅπως ζητήσῃ τὴν ἀρωγὴν αὐτῶν. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο οἱ Μανουὴλ Β΄ καὶ Ἰωάννης Ζ΄ ἦσαν ἰσοτιμοὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ ἀμφοτέροι ἐφερον τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος *Ρωμαίων*⁴. Ἡ σχέσις αὕτη ἀντικατοπτρίζεται εἰς ἔγγραφον τοῦ πατριάρχου Ματθαίου Α΄ πρὸς τὸν μητροπολίτην Κιέβου⁵, τονίζον τὴν κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα ἐπικρατοῦσαν ἀμοιβαίαν κατανόησιν καὶ ἐγκαρδιότητα μεταξὺ τοῦ Μανουὴλ Β΄ καὶ τοῦ Ἰωάννου Ζ΄⁶. Ὁ Ἰωάννης Ζ΄ διετήρησε καὶ μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Μανουὴλ Β΄

¹ Β. ΛΑΟΥΡΔΑ, Ἰσιδώρου ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, Ὁμιλίαι εἰς τὰς ἑορτὰς τοῦ ἁγίου Δημητρίου, Θεσσαλονίκη 1954.

² Β. ΛΑΟΥΡΔΑ, Ὁ «συμβουλευτικὸς πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς» τοῦ Μανουὴλ Παλαιολόγου ἐν Μακεδονικὰ τ. 3 (1956) σ. 291.

³ Ἡ εἰς τὸ Ὀδοιπορικὸν τοῦ ἐκ Σμολένσκ Ἰγνατίου ἀπαντῶσα ζωηρὰ περιγραφὴ τελετῆς ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ, χαρακτηριζομένη ὡς *Le couronnement de l'empereur Manuel et de l'imperatrice (Le Pelerinage d'Ignace de Smolensk (1389 - 1405) ἐν Itinéraires russes en Orient, traduits pour la Societé de l'Orient latin par B. DE ΚΗΙΤROWO τ. I 1, Genève 1889 σ. 143 - 149)*, ἀναφέρεται εἰς τὸν αὐτόθι τελεσθέντα γάμον τοῦ Μανουὴλ Β΄ μετὰ τῆς Ἑλένης Δράγαση τὴν 11 Φεβρουαρίου 1392 καὶ οὐχὶ εἰς τὴν στέψιν του ὡς αὐτοκράτορος, ὡς γίνεται συνήθως δεκτὸν (π. χ. CHARANIS, Coronation σ. 52 σημ. 18).

⁴ Προσφάτως ὁ S. CIRAC ESTOPANAN, *Ein Chrysobullos des Kaisers Manuel II. Palaiologos (1391 - 1425) für den Gegenpapst Benedikt XIII. (1394 - 1417/23) vom Juni 1402 ἐν B. Z. τ. 44 (1951) σ. 89 - 93* ἐδημοσίευσε χρυσόβουλλον τοῦ Μανουὴλ Β΄ πρὸς τὸν ἀντιπάπαν Βενέδικτον ΙΓ΄, ἐκδοθὲν ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ τὴν 20 Ἰουνίου 1402 ἐν Παρισίοις — ἐνθα ὁ Μανουὴλ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην διέτριβε — καὶ φέρον τὴν ὑπογραφὴν *Μανουὴλ ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων ὁ Παλαιολόγος*. Τὸ αὐτὸ ἔγγραφον ἐξεδόθη καὶ ὑπὸ C. MARINESCO, *Du nouveau sur les relations de Manuel II Paléologue (1391 - 1425) avec l'Espagne ἐν Studi bizantini e neoellenici τ. 7 (1953) σ. 427 ἐπ.* Ὁ τελευταῖος ἐξέδοτο αὐτόθι σ. 422 ἐπ. καὶ ἕτερον χρυσόβουλλον τοῦ Μανουὴλ πρὸς τὸν Κάρολον Γ΄ βασιλέα τῆς Ναβάρρας, φέρον χρονολογίαν 30 Αὐγούστου 1400, τόπον ἐκδόσεως τοὺς Παρισίους καὶ ὑπογραφὴν ὁμοίαν πρὸς τὴν τοῦ προηγουμένου.

⁵ A.D. τ. II σ. 359 ἐπ. (ἔτ. 1400). Πρβλ. F. DÖLGER, *Johannes VII. κλπ. σ. 32*.

⁶ Πρβλ. M. JUGIE, *Le voyage de l'empereur Manuel Paléologue en Occident (1399-1403) ἐν Échos d'Orient τ. 15 (1912) σ. 322 - 332*.

τὸν τίτλον, διότι τὸν εὐρίσκομεν καὶ μεταγενεστέρως ὑπογράφοντα χρυσόβουλλα ὡς βασιλέα καὶ αὐτοκράτορα Ρωμαίων¹.

Αἱ πληροφοροίαι τῶν ἐκτεταμένων διηγηματικῶν πηγῶν καὶ τῶν Βραχέων Χρονικῶν περιορίζονται νὰ μνημονεύουν ἀπλῶς τὴν ζῶντος τοῦ Μανουὴλ Β' ἀναγόρευσιν καὶ στέψιν τοῦ Ἰωάννου Η', δι' ἧς οὗτος κατέστη βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων². Τὸ γεγονός εἰς σύντομον ἀλλὰ λίαν ἠκριβωμένην ἀνάλυσιν τοῦ πηγαίου ὕλικου τοποθετεῖ ὁ F. Dölger εἰς τὴν 19ην Ἰανουαρίου 1421³. Περὶ τῆς νομικῆς θέσεως τοῦ Ἰωάννου πρὸ τῆς ἡμερομηνίας ταύτης λαμβάνομεν ἐμμέσως γνῶσιν ἐκ τῶν συνοδευουσῶν τὰς ἀπεικονίσεις τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας τοῦ Μανουὴλ Β' ἐπιγραφῶν εἰς τὸ χειρόγραφον, τὸ περιέχον τὰ ἔργα Ψευδο-Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, ὅπερ ἀπέστειλεν ἐν ἔτει 1408 ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ Β' εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Διονυσίου ἐν Γαλλίᾳ. Ἀπεικονίζεται ὁ Μανουὴλ, ὅστις χαρακτηρίζεται ὡς πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων ὁ Παλαιολόγος καὶ αἰεὶ ἀγουστός, οἱ υἱοὶ τοῦ Ἰωάννης, νέος ἀγένειος μὲ τὴν παράπλευρον ἐπιγραφὴν Ἰωάννης ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὁ νεώτερος Θεόδωρος πορφυρογέννητος, εὐτυχῆς δεσπότης ὁ υἱὸς αὐτοῦ (sc. τοῦ Μανουὴλ Β'), ὁ ἔτι μικρότερος Ἀνδρόνικος αὐθεντόπουλος Παλαιολόγος, ὁ υἱὸς αὐτοῦ καὶ τέλος ἡ σύζυγος τοῦ Μανουὴλ Ἑλένη ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὴ ἀγούστα καὶ αὐτοκρατόρισα Ρωμαίων ἢ Παλαιολογίνα⁴. Ἐκ τῆς μεταξὺ τῶν ὡς ἄνω ἐπιγραφῶν περὶ τοὺς τίτλους τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας τοῦ Μανουὴλ Β' ὑφισταμένης διαφορᾶς συνάγεται ὅτι ὁ Ἰωάννης Η' διῆλθεν, ὡς καὶ οἱ προγενέστεροι τούτου πρωτότοκοι υἱοὶ τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων, ἀπὸ τὸ στάδιον τοῦ ἀπλοῦ βασιλέως. Ἀκριβῆς ὅμως χρονολόγησις τῆς ἀναδείξεώς του εἰς βασιλέα δὲν εἶναι δυνατή, δεδομένου ὅτι οὐδεμία περὶ αὐτῆς νύξις ἀπαντᾷ, καθ' ὅσον γνωρίζω, εἰς τὰ ἱστοριοφιλολογικὰ κείμενα· τὸ γεγονός μόνον τῆς ἀποστολῆς τοῦ περιέχοντος τὰς μικρογραφίας χειρογράφου τῷ 1408 καθιστᾷ βέβαιον ὅτι ὁ Ἰωάννης Η' ἦτο ἤδη κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο βασιλεὺς.

Μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1421 ἀναγόρευσιν τοῦ Ἰωάννου Η' εἰς αὐτοκράτορα ὁ Μανουὴλ

¹) F. DÖLGER, Facsimiles αρ. 34 (ἔτ. 1405), W. BEGEL, Χρυσόβουλλα καὶ γράμματα τῆς... μονῆς τοῦ Βατοπεδίου, Ἐν Πετροουπόλει 1898 σ. 41 - 46 = ΑΡΚΑΔΙΟΥ ΒΑΤΟΠΕΔΙΝΟΥ, Ἁγιορειτικὰ ἀνάλεκτα ἐν Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς τ. 3 (1919) σ. 326 - 330 (ἔτ. 1407). Πρβλ. F. DÖLGER, Johannes VII. κλπ. σ. 34 ἐπ.

²) Δούκας 100 καὶ 134: Ἰωάννης, ὃς καὶ στεφθεὶς παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ βασιλεὺς ἀνηγορεύθη, Σφραντζῆς 111 (Bonn.), Βραχέα Χρονικά αρ. 29 (σ. 54), 47 (σ. 82) καὶ ἐνθύμησις δημοσιευθεῖσα ὑπὸ ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΥ ἐν Νέος Ἑλληνομνήμων τ. 7 (1910) αρ. 88 (σ. 148 - 149).

³) F. DÖLGER, Die Krönung Johannes VIII. zum Mitkaiser ἐν B.Z. τ. 36 (1936) σ. 318-319.

⁴) Παρὰ C. DU CANGE, Familiae augustae byzantinae, Venetiis 1729 σ. 197. Ὡς παρετήρησεν ὁ F. DÖLGER, Byzantinische Kaisertitulatur σ. 985 ἐπ. αἱ ἐπὶ μικρογραφιῶν ἐπιγραφαὶ ἀκολουθοῦν αὐστηρῶς τοὺς ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ γραμματείᾳ ἰσχύοντας κανόνας καὶ κατὰ συνέπειαν οἱ ἐν αὐταῖς τίτλοι τῶν μελῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας ἔχουν τὸν αὐτὸν αὐθεντικὸν χαρακτήρα, ὃν καὶ αἱ ἐπὶ αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων ἀπαντῶσαι ἀνάλογοι διακρίσεις.

Β' άπεσύρθη μὲν τῆς ἐνεργοῦ πολιτικῆς δράσεως ἀλλὰ δὲν παρητήθη τοῦ θρόνου, διατηρήσας οὕτω μέχρι τοῦ θανάτου του (21 Ἰουλίου 1425) τὸν τίτλον τοῦ αὐτοκράτορος, ἐνῶ κατ' οὐσίαν φορεὺς τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἦτο ὁ Ἰωάννης Η'. Ἐκ τῆς περιόδου ταύτης σφάζεται ἔγγραφον τοῦ τελευταίου, ἐν ᾧ ὑπογράφει ὡς πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ *Ρωμαίων*¹.

Οἱ ἀσχοληθέντες μὲ τὸ πρόβλημα τῶν ἐννόμων ἀποτελεσμάτων τῆς ἀναγορεύσεως καὶ τῆς στέψεως νεώτεροι ἐρευνηταὶ ἀνεζήτησαν εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ **Κωνσταντίνου ΙΓ'** ἕκαστος ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῆς ἀπόψεώς του. Τοῦτο κατὰ μέγα μέρος ὀφείλεται εἰς τὴν ἐκ πρώτης ὄψεως ἐμφανιζομένην ἀντίφασιν μεταξὺ τῶν πηγῶν, ὧν αἱ μὲν βεβαιοῦν κατηγορηματικῶς στέψιν τοῦ τελευταίου Παλαιολόγου, αἱ δὲ μετὰ τῆς αὐτῆς κατηγορηματικότητος ἀρνοῦνται τέλεσιν ταύτης. Οὕτως ὁ ἀξιολογώτερος τῶν ἱστορικῶν τῆς περιόδου Δούκας ἀφ' ἑνὸς μὲν ρητῶς παραδίδει ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος δὲν ἐστέφθη², ἀφ' ἑτέρου δὲ χαρακτηρίζει τὸν Ἰωάννην Η' ὡς ὑστατον βασιλέα *Ρωμαίων*³. Τὸ ἄστεπτον τοῦ τελευταίου βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος μαρτυρεῖται καὶ εἰς σύντομα Χρονικά, προφανῶς ὡς γεγονὸς ἄξιον ἰδιαιτέρας μνείας⁴. Τέλος ὁ νομοφύλαξ καὶ διάκονος Ἰωάννης Εὐγενικός εἰς λόγον του εἰς τὸν βασιλέα κὺρ Κωνσταντῖνον τὸν Παλαιολόγον διαμαρτύρεται, διότι ὁ αὐτοκράτωρ ἀνέβαλε μέχρι τοῦδε νὰ δεχθῆ τὴν ἐκκλησιαστικὴν στέψιν καὶ τὸν παροτρύνει νὰ ἐπιστεύσῃ τὴν πραγμάτων τῆς⁵. Ἐξ ἄλλου ὁ σύγχρονος ἱστορικὸς Σφραντζῆς καὶ εἰδήσεις τῶν Βραχέων Χρονικῶν, συμπίπτουσαι ἀπολύτως πρὸς ἀλλήλας τόσοσιν διὰ τὰς τοπικὰς καὶ χρονικὰς ὅσον καὶ τὰς προσωπογραφικὰς λεπτομερείας, παραδίδουν ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ἐστέφθη. Παραθέτω τὴν πλέον χαρακτηριστικὴν μαρτυρίαν: οἱ δὲ ἄρχοντες τῆς Πόλεως ἔστησαν βασιλέα τὸν κὺρ Κωνσταντῖνον καὶ εὐθὺς ἐξέβαλαν ἀπὲ τὴν Πόλιν κὺρ Ἀλέξιον Λάσκαριν τὸν Φιλανθρωπηνόν, ὁποῦ εὐρέθη εἰς τὴν Πόλιν μὲ τὸν δεσπότην τὸν κὺρ Θωμᾶν καὶ κὺρ Μανουὴλ Παλαιολόγον Γιάγαρην καὶ ἦλθαν εἰς τὸν Μιζιθροᾶν εἰς τὰς 5'

¹) A.D. τ. ΙΙΙ σ. 163 - 173 (ἔτ. 1423).

²) Δούκας 234₁₇: οὕτω γὰρ ἦν στεφθεῖς, ἀλλ' οὐδὲ στεφθῆναι ἐμελλε... πλὴν βασιλέα ἐκάλον *Ρωμαίων*.

³) Δούκας 223. Καθ' ὅμοιον τρόπον χαρακτηρίζεται ὁ Ἰωάννης καὶ εἰς τὴν Ἀθωνιάδα τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὄρει μονῆς Παντελεήμονος, ἐν ἣ κατεγράφησαν τῷ 1855 παλαιότερα κείμενα καὶ παραδόσεις ἀπὸ τοῦ Ι' μέχρι τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἀφορῶσαι τὸ Ἅγιον Ὄρος. ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΥ, Τὰ Πάτρια τοῦ Ἀγίου Ὄρους ἐν Νέος Ἑλληνομνήμων τ. 9 (1912) σ. 229: τὸ χρυσόβουλλον τοῦ δυστυχοῦς διὰ τὴν καινοτομίαν τῆς πίστεως Ἰωάννου τοῦ ἐσχάτου βασιλέως τῶν Παλαιολόγων... Πρβλ. τὴν αὐτόθι παρασελίδειον σημείωσιν.

⁴) Βραχέα Χρονικά ἀρ. 3 (σ. 5): Κωνσταντῖνον δεσπότην, ἄστεπτον ὄντος..., 29 (σ. 54): διὰ τὰς κατεπιγούσας ἐπιφορὰς τῆ βασιλείᾳ αὐτοῦ ἄστεπτος ἐβασίλευε..., Κωνσταντῖνον Λασκάρεως ἀνέκδοτος σύνοψις ἱστοριῶν... ἐκδ. ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΥ, Ἐν Ἀθήναις 1910 σ. 80: Μετὰ τὸν Ἰωάννην ἐκλήθη ὁ Κωνσταντῖνος... καὶ οὐκ ἐστέφθη. Πρβλ. ὡσαύτως τὴν ἐν τῷ κώδικι XXII - I τοῦ Ὄρατορίου τῆς Νεαπόλεως μνείαν τοῦ Κωνσταντίνου ΙΓ' ὡς ἄστεφοῦς, ὀφειλομένην πιθανῶς εἰς τὸν Ἰωάννην Δοκλειανόν. G. JORIO, Codici ignorati nelle Biblioteche di Napoli, fasc. I, Lipsia [1892] σ. 10.

⁵) ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΥ, Παλαιολόγεια καὶ Πελοποννησιακά τ. Α', Ἐν Ἀθήναις 1912 σ. 123 - 134.

τοῦ Ἰανουαρίου καὶ ἔστειψαν βασιλέα τὸν κὺρ Κωνσταντῖνον καὶ ἐδιέβη εἰς τὴν Πόλιν τὸ αὐτὸ ἔτος τὸν Αὐγουστον μῆνα (ἔτ. 1449)¹. Ἡ ἡμερομηνία τῆς ἀφίξεως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὡς συμπίπτουσα τὸν Αὐγουστον εἶναι ἐσφαλμένη. Τὴν ὀρθήν, 12 Μαρτίου 1449, παραδίδει ὁ Σφραντζῆς 205, ὅστις ἐπίσης ἀναγράφει τὰ τῆς ἀποστολῆς τῶν Ἀλεξίου Φιλανθρωπηνοῦ καὶ Μανουὴλ Παλαιολόγου τοῦ λεγομένου Ἰάγρου — ὡς μετατρέπει ἐπὶ τὸ ἀρχαιοπρεπέστερον τὸ παρωνύμιον *Γιάγρης*² — καὶ μνημονεύει τῆς τελετῆς τῆς 6 Ἰανουαρίου 1449, ἵνα καὶ εἰς βασιλέα στέψωσι τὸν δεσπότην κὺρ Κωνσταντῖνον τὸν ἀνθέντην μου, ὃ καὶ ἔπραξαν.

Τὴν ὑπὸ νεωτέρων ἱστορικῶν διατυπωθεῖσαν ἄποψιν³, καθ' ἣν ὁ Κωνσταντῖνος ΙΓ' ἐστέφθη ὑπὸ λαϊκῶν εἰς ἀντικατάστασιν τῆς ὑπὸ τοῦ πατριάρχου στέψεως, δὲν θεωρῶ ὀρθῶς ἐρμηνεύουσιν τὰ κείμενα. Ἡ σύγχυσις ὀφείλεται, νομίζω, εἰς τὴν σημασίαν, ἣν προσέλαβε τὸ ρῆμα *στέψω* κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Παλαιολόγων. Ὡς ἤδη ἀνέπτυξα (ἀνωτ. σ. 189), διὰ τοῦ ὅρου τούτου δὲν ἐδηλοῦτο μόνον ἢ μετὰ τῆς χρίσεως συνυφανθεῖσα ἐκκλησιαστικὴ στέψις ἀλλὰ καὶ ἡ ἀμέσως προτασσομένη ταύτης ἀναγόρευσις εἰς τρόπον, ὥστε κατὰ τοὺς ὑστέρους τούτους αἰῶνας τὸ ρῆμα *στέψω* νὰ ἀποτελῇ τὸν κατ' ἐξοχὴν ὅρον, δι' οὗ ἐδηλοῦτο ἡ ἀνάδειξις νέου αὐτοκράτορος ἐν τῷ συνόλω τῆς.

Εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν τὰ γεγονότα ἠκολούθησαν, φαίνεται, τὴν ἐξῆς πορείαν. Κατόπιν ἀποφάσεως ληφθείσης ἐν Κωνσταντινουπόλει — καίτοι δὲν προσδιορίζεται ἀκριβῶς ὑπὸ ποίων ἀλλὰ φέρεται ἀορίστως τῶν ἀρχόντων, ἀναμφιβόλως νοοῦνται ἢ σύγκλητος καὶ ὁ ἀνώτερος κληρὸς⁴ — ἐφθασαν ἐκ τῆς πρωτεύουσας εἰς τὸν Μυστραῖν δύο ἀπεσταλμένοι καὶ προσέφερον τὴν ἀρχὴν εἰς τὸν τότε δεσπότην Κωνσταντῖνον τὸν Παλαιολόγον. Ἐπηκολούθησεν αὐτόθι ἡ ἀναγόρευσις, ὑποθέτω συμφώνως πρὸς τὸ ἰσχυρὸν τότε τυπικόν, ἥτοι ἀνύψωσις ἐπ' ἀσπίδος, εὐφημίαι τοῦ ἀναγορευομένου ὑπὸ τῶν παρισταμένων καὶ ἐπίθεις συμβόλου τινὸς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀναγορευομένου ἀναλόγου πρὸς τὸ κατὰ τὴν ἐν Διδυμοτείχῳ ἀναγόρευσιν τοῦ Ἰωάννου Καντακουζηνοῦ (26 Ὀκτωβρίου 1341), λαβοῦσαν χώραν ὑπὸ ἀναλόγουσιν συνθήκας μακρὰν τῆς πρωτεύουσας⁵. Μὲ τὴν πλήρωσιν τῶν ὡς ἄνω τελετουργικῶν τύπων ὁ Κωνσταντῖνος κα-

¹) Βραχέα Χρονικά ἀρ. 9 (σ. 18) καὶ 29 (σ. 55).

²) Ὁ Σφραντζῆς καὶ ἀντὶ τοῦ *Μιζηθρα* τῶν δημοδεστέρων Βραχέων Χρονικῶν ὁμιλεῖ περὶ *Σπάρτης*.

³) J. B. BURY, The constitution of the Later Roman Empire ἐν Selected Essays, Cambridge 1930 σ. 104, F. DÖLGER ἐν B. Z. τ. 38 (1938) σ. 240· πρβλ. O. TREITINGER αὐτόθι τ. 39 (1939) σ. 201 - 202.

⁴) Χαρακτηριστικὴ διὰ τὴν ὀλίγον πρὸ τῆς ἀλώσεως διάρθρωσιν τῆς κοινωνίας εἶναι ἡ ἐν ἐπιστολῇ τοῦ Γενναδίου ἀπὸ 15 Νοεμβρίου 1452 παρὰ ΣΠ. ΛΑΜΠΡΩΙ, Παλαιολόγια καὶ Πελοποννησιακά τ. Β' (1912 - 1924) σ. 125 - 126 μαρτυρία: *καὶ συμβουλευέω νὰ ἔλθω εἰς τὸ παλάτιον καὶ ἄς ἔνε αἱ τρεῖς τάξεις τῶν πολιτῶν, ἡ σύγκλητος, ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτεία...*

⁵) Βλ. ἀνωτ. σελ. 193 καὶ σελ. 195 ἐπ. διὰ τὸν Ματθαῖον.

τέστη βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης (6 Ἰανουαρίου 1449) θεωρεῖ καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν καὶ οἱ ὑπήκοοί του τοῦτον ὡς νόμιμον κύριον τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου καὶ φορέα πάντων τῶν δικαιωμάτων καὶ ἐξουσιῶν τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος, ὡς δεικνύει καὶ τὸ ὑπὲρ τῶν υἱῶν τοῦ Γεμιστοῦ τὸν Φεβρουάριον 1449 ἐκδοθὲν χρυσόβουλλον, ἐν ᾧ ὑπογράφει ὡς *Κωνσταντῖνος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων ὁ Παλαιολόγος* καὶ ὅπερ συνετάχθη καθ' ὃν χρόνον ὁ Κωνσταντῖνος εὐρίσκετο ἀκόμη εἰς τὸν Μυστρᾶν, ὡς πειστικῶς ἀπέδειξεν εἰς τὴν ὠραίαν δημοσίευσιν τοῦ χρυσοβούλλου ὁ Σ. Κουγέας¹.

Κατ' ἐμὲ ἡ ἐν Μυστρᾷ τελετὴ συνιστᾷ τὴν ἀναγόρευσιν, δι' ἧς ἐκτίθη ἡ αὐτοκρατορικὴ ἐξουσία. Πραγματικὴ στέψις καὶ χρῆσις τοῦ τελευταίου βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου δὲν ἔλαβε χώραν. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τοὺς λόγους τῆς ἀναβολῆς καὶ τελικῆς ματαιώσεως τῆς στέψεως, νομίζω ὀρθὴν τὴν ἐξηγήσιν τοῦ Ι. Κ. Βογιατζίδου, στηριζομένου εἰς τὸν προμνησθέντα λόγον τοῦ Ἰωάννου Εὐγενικοῦ². Φαίνεται ὅτι ἡ μετὰ τὴν ἐν Φλωρεντία σύνοδον τοῦ 1439 δημιουργηθεῖσα ὀξεῖα ἀντίθεσις μεταξὺ ἐνωτικῶν καὶ ἀνθενωτικῶν κατέστησεν ἀναποφάσιτον τὸν Κωνσταντῖνον, διστάζοντα νὰ χρησιμοποιοῖσιν διὰ τὴν στέψιν του πατριάρχην ὅπαδὸν τῆς ἐνώσεως, ὡς ἦτο ὁ μέχρι τοῦ 1450 πατριαρχεύσας Γρηγόριος Γ', ἡ ἀνθενωτικόν, ὡς ὁ διαδεχθεὶς ἐκείνον Ἀθανάσιος Β', ἐφ' ὅσον ὁ αὐτοκράτωρ ἀπέβλεπε πάντοτε εἰς βοήθειαν ἐκ τῆς Δύσεως· ὅθεν ἀνέβαλεν ὡς ἐκ τούτου δι' εὐθετώτερον χρόνον τὴν στέψιν, ἐν τῷ μεταξὺ δ' ἐπῆλθεν ἡ ἄλωσις³.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ἡ διάρθρωσις τοῦ πολιτεύματος κατὰ τὴν ὑστέραν βυζαντινὴν περίοδον, καίτοι

¹) Σ. ΚΟΥΓΕΑ, Χρυσόβουλλον Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου πρωτόγραφον καὶ ἀνέκδοτον, δι' οὗ ἐπικυροῦνται δωρεὰ εἰς τοὺς υἱοὺς τοῦ Γεμιστοῦ (1449) ἐν Ἑλληνικά τ. 1 (1928) σ. 371 - 400. Καθ' ὅμοιον τρόπον ὑπογράφει ὁ Κωνσταντῖνος καὶ τὸ χρυσόβουλλον, τὸ περιέχον τὴν μετὰ τῆς Ραγούζης συνθήκην (1451) παρὰ F. DÖLGER, Facsimiles ἀρ. 35· βλ. αὐτόθι ἀρ. 67 καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ χρυσοβούλλου ἀπρωρημένην σφραγίδα, ἐφ' ἧς *Κωνσταντῖνος ἐν Χριστῷ αὐτοκράτωρ ὁ Παλαιολόγος*.

²) Λόγος Ἰωάννου Εὐγενικοῦ ἔκδ. ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΥ, Παλαιολόγια κλπ. τ. Α' σ. 423 ἐπ.

³) Ι. Κ. ΒΟΓΙΑΤΖΙΔΟΥ, Περί τῆς στέψεως Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου ἐν Λαογραφία τ. 7 (1923) σ. 451 - 453. Δὲν μὲ εὐρίσκουν σύμφωνον αἱ λοιπαὶ ἀπόψεις τοῦ συγγραφέως, διακρίνοντας μεταξὺ ἐπισήμου καὶ ἀνεπισήμου στέψεως, δι' ἧς ζητεῖ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰς φαινομενικὰς ἀντιφάσεις τῶν πηγῶν, περὶ ὧν ἀνωτέρω. Τὰ δ' ὑπ' αὐτοῦ θεωρούμενα ὡς παράλληλα παραδείγματα ἐπισήμου καὶ ἀνεπισήμου στέψεως τῶν Μανουὴλ Α' Κομνηνοῦ καὶ Ἰωάννου Γ' Καντακουζηνοῦ ὀφείλονται εἰς πεπλανημένην ἐρμηνείαν τῶν πηγῶν, ἐν αἷς ὑφίσταται, ὡς ἐδείχθη ἀνωτέρω, διάκρισις μεταξὺ ἀναγορεύσεως καὶ στέψεως, ἃς δὲν φαίνεται νὰ διακρίνῃ ὁ Ι. ΒΟΓΙΑΤΖΙΑΗΣ. Πρὸς τὰς ἀπόψεις τοῦ τελευταίου συμφωνεῖ καὶ ὁ P. CHARANIS, Coronation σ. 49-66, ἀντὶ τῶν ἐξ αὐτῶν περαιτέρω ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τῆς θεωρίας του περὶ τοῦ κατὰ τοὺς τελευταίους τοῦλάχιστον αἰῶνα νομικῶς ἀναγκαίου τῆς στέψεως.

διετήρησε κατὰ βάσιν τὰ αὐτὰ χαρακτηριστικά, τὰ ἀπαντῶντα εἰς τὸ τέλος τῆς ἀμέσως προηγουμένης, ἐπλουτίσθη κατὰ τοὺς τέσσαρας σχεδὸν αἰῶνας τῆς διαρκείας της μὲ σημαντικὰς καινοτομίας. Διὰ τὴν εὐχερεστέραν ἐπεξεργασίαν τοῦ ὕλικου κατὰ τὴν συναγωγὴν τῶν συμπερασμάτων κατέφυγον εἰς μικροτέρας ὑποδιαιρέσεις, προσδιοριζόμενας, ὡς εἰκός, ἐκ τῶν ἐκάστοτε εἰσαχθεῖσων μεταρρυθμίσεων.

Α΄ ΤΜΗΜΑ (1081-1204)

Ὑφίστατο πάντοτε ἡ διάκρισις μεταξὺ βασιλέως ἀφ' ἑνὸς καὶ αὐτοκράτορος ἀφ' ἑτέρου ὑπὸ τὴν αὐτὴν νομικὴν μορφήν καὶ σχέσιν, ἣν ἐγνωρίσαμεν κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς μέσης περιόδου¹.

Αὐτοκράτωρ ἀνηγορεύετό τις εἴτε κατὰ προαγωγὴν ἐκ τῆς τάξεως τοῦ ἀπλοῦ βασιλέως, ὡσάκις ἡ διαδοχὴ ἦτο ὁμαλὴ (Ἰωάννης Β', Ἀλέξιος Β'), εἴτε ἀπ' εὐθείας ἐξ ἰδιώτου κατὰ τρόπον ὁμαλὸν δι' εἰρηνικῶν μέσων (Μανουὴλ Α', Ἀνδρόνικος Α'), εἴτε τέλος πάλιν ἀπ' εὐθείας ἀλλὰ κατόπιν ἐπιτυχοῦς ἐπαναστατικῆς ἐνεργείας (Ἀλέξιος Α', Ἰσαάκιος Β', Ἀλέξιος Γ', Ἀλέξιος Δ', Ἀλέξιος Ε'). Τὸ συστατικὸν στοιχεῖον τῆς ἀναγορεύσεως ἀπετέλει καὶ νῦν ἡ ὑπὸ τῶν μετεχόντων ταύτης ἀναφώνησις τοῦ ἀναγορευομένου κατὰ τὸν καθωρισμένον φραστικὸν τύπον: *τοῦ δεῖνα μεγάλου βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος πολλά τὰ ἔτη*². Ἐὰν ὁ ἀναγορευόμενος ἦτο ἤδη βασιλεὺς, ἔφερον ἤδη τὰ βασιλικά σύμβολα: ἐὰν τὸ πρῶτον νῦν ἐξ ἰδιώτου ἀνήγετο εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀρχήν, περιεβάλλετο τὴν στιγμὴν τῆς ἀναγορεύσεως ἐν τῶν βασιλικῶν τούτων συμβόλων οὕτως ὁ Ἀλέξιος Α' καὶ ὁ ἐπαναστάτης Ἀλέξιος Βρανᾶς περιεβλήθησαν ἐρυθρὰ πέδιλα, ὁ Μανουὴλ Α' βασιλικὴν ταινίαν καὶ πορφύραν, ὁ Ἰσαάκιος Β' στέφος ἀποκειμένον ἐν τῇ Ἀγίᾳ Σοφίᾳ — ἀνάλογον *στεφανίσκον* ἔλαβεν ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἱεροῦ χώρου καὶ ὁ ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Κομνηνῶν προελθὼν ἐπαναστάτης Ἰωάννης —, ὁ Ἀλέξιος Γ' στέμμα καὶ λοιπὰ σύμβολα, ἃ ὑψήρπασε τοῦ ἀδελφοῦ του αὐτοκράτορος. Ἡ κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀναγορεύσεως χρῆσις ὑπὸ τοῦ ἀναγορευομένου συμβόλου, ἔχοντος τὴν μορφήν στέμματος, στεφάνου κλπ., δὲν ἐσκόπει νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν ἐκκλησιαστικὴν στέφιν, ὡς ἄλλως τε καὶ ἐκ τῆς περιπτώσεως τοῦ Ἀλεξίου Γ' ἐμφανῶς διαπιστοῦται. Οὗτος, καίτοι κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν εἰς τὰ Κύπελλα περιεβλήθη τὰ σύμβολα τοῦ ἀδελφοῦ του, καθ' οὗ εἶχεν ἐπαναστατήσει, ἐστέφθη ἀκολούθως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου.

Τὴν αὐτοκρατορικὴν ιδιότητα, συνεπαγομένην καὶ τὴν ἀσκησιν τῆς ἐξουσίας, κατεῖχεν ἐκάστοτε εἰς ἡγεμῶν πλὴν τοῦ βραχυτάτου διαστήματος, ὅτε συνυπῆρξαν ὁ Ἀλέ-

¹) Πρβλ. Νικήταν Χωνιάτην 24 (= Θεόδωρον Σκουταριώτην 193 - 194) *μέχρι καὶ προσρήματος φιλοῦ καὶ γυμνῆς πραγμάτων ἀνακηρύξεως ἐπιτεύξεται τῆς βασιλείας ὁ παῖς* (sc. ὁ Ἀλέξιος υἱὸς τοῦ Ἰωάννου Β'), *τῆς δὲ μείζονος ἀποπεσείται κυριαρχήσεως...*

²) Νικ. Χων. 350₉, Θεοδ. Σκουτ. 332₈ διὰ τοὺς Ἀλέξιον Β' καὶ Ἀνδρόνικον Α'.

ξιος Β' μετὰ τοῦ Ἀνδρονίκου Α' ἀφ' ἑνὸς (περὶ τοὺς δύο μῆνας τὸ φθινόπωρον τοῦ 1183) καὶ ὁ Ἰσαάκιος Β' μετὰ τοῦ Ἀλεξίου Δ' (18 Αὐγούστου 1203 - 28/29 Ἰανουαρίου 1204) ἀφ' ἑτέρου. Δεδομένου ὅτι ἡ μεταξὺ αὐτοκράτορος καὶ βασιλέως σχέσις εἶχεν ἤδη ὀριστικῶς διαμορφωθῆ καὶ ἡ θέσις ἑκατέρου ἐν τῷ βυζαντινῷ πολιτεύματι ἦτο πλέον καθωρισμένη, ὁ σπουδαιότερος διὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα ἱστορικός, ὁ Νικήτας Χωνιάτης, ὁμιλῶν περὶ αὐτοκρατορικῆς ἀναγορεύσεως, εἶναι συνεπέστερος περὶ τὴν χρῆσιν τῶν ὄρων *βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ*, ὡς ἰδιαιτέρως τοῦτο γίνεται ἀντιληπτὸν εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Ἀνδρονίκου Α'. Ὁ ἱστορικός, διὰ τὴν διευκρίνισιν ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος Α' δὲν ἐσκόπει νὰ λάβῃ θέσιν ἀπλοῦ συμβασιλέως, ἀρκούμενος εἰς μόνην τὴν πρόσκτησιν τῆς βασιλικῆς ιδιότητος, ἀλλὰ νὰ παρακαθίσῃ ὡς ἰσότημος πρὸς τὸν Ἀλέξιον Β' αὐτοκράτωρ, χρησιμοποιεῖ τὸ ῥῆμα *συναυτοκρατορῶ* (Νικ. Χων. 349₂₂: καὶ τῇ βασιλείῳ ταινία διαδηθείς, συναυτοκρατοροίη τῷ παναφήλικι βασιλεῖ). Καθ' ὅμοιον τρόπον ἀντιλαμβάνεται τὴν σχέσιν καὶ ὁ Θεόδωρος Σκουτιριώτης, χρησιμοποιοῦν ἀνάλογον ὄρον, *συναυτοκράτωρ*¹.

Καίτοι τὸ χρονικὸν διάστημα 1081 - 1204 καλύπτουν οὐσιαστικῶς δύο μόναι δυναστεῖαι, ἐν τῇ πράξει ἅπαξ μόνον ὑπῆρξεν ἀπολύτως ὁμαλὴ ἄνευ οἰασδῆποτε ἐξωθεν ἐπεμβάσεως ἢ ἀμφισβητήσεως ἢ διαδοχῆ, ὅταν ὁ μέχρι τότε βασιλεὺς Ἀλέξιος Β' ἐγένετο αὐτοκράτωρ. Αἱ ἀναγορεύσεις τοῦ Ἰωάννου Β' καὶ τοῦ Μανουὴλ Α', ἔνεκα τῶν εἰδικῶν συνθηκῶν ὑφ' ἃς ἔλαβον χώραν, εἶχόν τι τὸ αὐτοσχέδιον καὶ ὡς ἐκ τούτου κατέστη ἀδύνατος ἢ εἰς αὐτὰς ἐξ ἀρχῆς σύμπραξις πάντων τῶν γνωστῶν παραγόντων τοῦ βυζαντινοῦ πολιτειακοῦ βίου· διότι ὁ μὲν Ἰωάννης, σπεύδων νὰ προλάβῃ τυχὸν ἀντιδράσεις προερχομένας ἐκ τῆς μερίδος τῆς ἀδελφῆς του Ἄννης, δὲν εἶχε τὸν ἀπαιτούμενον χρόνον νὰ ἀναμείνῃ συγκέντρωσιν τῆς συγκλήτου, τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ἀνηγορεύθη καθ' ὁδὸν ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν του καὶ τοῦ προστυχόντος λαοῦ, ὁ δὲ Μανουὴλ, ἀναγορευθεὶς μακρὰν τῆς πρωτευούσης, ἐδέχθη τὰς ἀναφωνήσεις τοῦ ἐκστρατευτικοῦ σώματος καὶ ἐκ τῶν μελῶν τῆς συγκλήτου, ὅσων τυχὸν εἶχον ἀκολουθήσει τὸν αὐτοκράτορα εἰς τὴν ἐκστρατείαν. Ὡσαύτως ἡ ἀναγορεύσεις τοῦ Ἀνδρονίκου Α' προῆλθεν ἐκ τοῦ στενοῦ περιβάλλοντος αὐτοῦ, ἐνῶ αἱ τῶν ἐπομένων αὐτοκρατόρων ἦσαν συνέπειαι ἐπαναστατικῆς δράσεως καὶ κατ' ἀκολουθίαν αἱ ἀναφωνήσεις ἐπήγασαν ἐκ τῶν εἰς ἐκάστην περίπτωσιν σχόντων τὴν πρωτοβουλίαν ἀτόμων ἢ πολιτειακῶν ὀργάνων.

Ἐνῶ ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν τὴν προέχουσαν θέσιν εἰς τὰς ἀναγορεύσεις εἶχεν ὁ στρατιωτικὸς παράγων, κατὰ τὰς ἀκολουθοῦσας μέχρι τῆς ἀλώσεως τοῦ 1204 δεκαετίας ἀποκτᾷ πάλιν ἰδιαιτέραν βαρύτητα ἢ γνώμη τῆς συγκλήτου μέχρι τοιοῦτου σημείου, ὥστε ὁ Νικήτας Χωνιάτης 600 νὰ ξενίζηται, ἐπειδὴ ἡ ἀναγορεύσεις τοῦ Ἀλεξίου Γ' ἦτο ἔργον τοῦ στρατιωτικοῦ παράγοντος καὶ νὰ γράφῃ: *τό τε τῆς συγκλήτου μέρος, εἰ καὶ μὴ ἅπαν, ἰλαρῶς ὅσα οἱ ξυνηγήνεκται ἤγεγκε καὶ τῶν ἐκ τοῦ*

¹) Θεοδ. Σκουτ. 332: καὶ ὁ πολὺπειρος γέρον συναυτοκράτωρ κατασταθῆ τῷ νεάζοντι βασιλεῖ.

δήμου πρὸς τὴν ἀκοὴν τῶν ἠγγελεμένων οὐδέν τις ἀτάσθαλον ἐνεόχμωσεν, ἀλλ' ἠρέμῃσαν μὲν πάντες καὶ συνεπενδόκησαν τοῖς ἀκουσθεῖσι, μήτε βατταρίσαντες μήτε ἀναφλεγέντες πρὸς δικαίαν ὀργὴν οἷς εἰωθὸς αὐτοῖς βασιλέα χειροτονεῖν, ὑπὸ τῶν στρατοπέδων καὶ τοῦτο ἀφήρηται. Τέλος διὰ τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀναγόρευσιν ἀποκτῶ νῦν σημασίαν καὶ ὁ κληρὸς, οὐτινος ἡ ἐπιρροὴ εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς αὐτοκρατορίας κατέστη ἤδη ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΑ' αἰῶνος περισσότερον αἰσθητή, νῦν δὲ εἶναι τόσον ἐνισχυμένη ἡ θέσις του, ὥστε ὁ οὔπω ἀναγορευθεὶς ὑποψήφιος ἢ ὁ ἥδη ὑπ' ἄλλων παραγόντων ἀνηγορευμένος νὰ θεωρῆ πρωταρχικῆς σημασίας διὰ τὴν ἐπικρατήσιν του τὴν ὑποστήριξιν τῆς ἐκκλησίας, καλουμένης νὰ συμπράξῃ εἰς τὴν ἀναγόρευσιν ¹.

Ἴδωμεν νῦν τὰ κατὰ τὰ στέψιν. Ὅτε κατὰ τὴν μέσην βυζαντινὴν περίοδον ἀπεκρυσταλλώθησαν εἰς ἰδιαιτέραν νομικὴν ἔννοιαν οἱ ὅροι βασιλεὺς ἀφ' ἑνὸς καὶ βασιλεὺς αὐτοκράτωρ ἀφ' ἑτέρου, δὲν ὑπῆρξεν ἡ ἀναγκαία χρονικὴ ἀπόστασις διὰ νὰ διαμορφωθῇ νέα τις πράξις πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ μέχρι τότε ἰσχύοντος τυπικοῦ, καθ' ὃ διὰ τῆς ἐκκλησιαστικῆς στέψεως ἐν ἡ πλείονα ἄρρενα μέλη τῆς βυζαντινῆς οἰκογενείας ἀπέκτων τὴν ιδιότητα τοῦ βασιλέως. Ὅτε πάλιν ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων ἐπεκράτησεν ἡ ἀρχὴ νὰ δέχεται τὴν ἐκκλησιαστικὴν στέψιν ὁ μέλλων ἡγεμὼν μόνον ἀφ' οὗ προηγέιτο ἢ εἰς αὐτοκράτορα ἀναγόρευσις του, κατέστη ἀναγκαία ἡ καθιέρωσις ἐτέρας πράξεως, δι' ἧς ὁ ἐκάστοτε διάδοχος τοῦ θρόνου προσελάμβανε τὴν ιδιότητα τοῦ βασιλέως ². Διὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Λασκαριδῶν δὲν ὑφίσταται πρόβλημα, διότι κατὰ ταύτην ὁ προοριζόμενος διὰ τὴν διαδοχὴν δὲν προσελάμβανεν ἐπίσημον ιδιότητα μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ ἐκάστοτε αὐτοκράτορος. Κατὰ συνέπειαν μένει νὰ ἐρευνηθῇ, τί ἴσχυσε κατὰ τὴν περίοδον 1081 - 1204, κυρίως δ' εἰπεῖν 1081 - 1185, διότι ἐπὶ τῶν Ἀγγέλων συνέπεσε νὰ μὴ ἐφαρμοσθῇ ὁ θεσμὸς τοῦ ἀπλοῦ βασιλέως.

Αἱ εἰς τὰ κείμενα ὑπάρχουσαι εἰδήσεις ἀφοροῦν τὴν ἀνάδειξιν ὡς βασιλέων τοῦ Ἰωάννου Β' περὶ τὸ ἔτος 1092, τοῦ υἱοῦ τούτου Ἀλεξίου περὶ τὸ 1122 καὶ τοῦ Ἀλεξίου Β' τῷ 1171. Τὸ αὐτὸ φαίνεται ὅτι εἶχε πράξει καὶ ὁ Μιχαὴλ Ζ' ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ του Κωνσταντίνου ³. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι εἰς τὰ χωρία τὰ ἀφορῶντα τὰς ὡς ἄνω περιπτώσεις δὲν γίνεται λόγος περὶ τοῦ πατριάρχου ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν τέλειον οἰουδήποτε τελετουργικοῦ τύπου, προσδιορίζεται μόνον ἡ ἐνέργεια εἰς ἣν προέβη ὁ αὐτοκράτωρ ⁴. Ὡσαύτως ἀποφεύγεται ἡ χρῆσις τοῦ ὅρου *στέψω*, καίτοι τὸ χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον τῆς τελετῆς ἦτο ὅτι ὁ εἰς βασιλέα ἀναδεικνυόμενος περιεβάλλετο *διάδημα*,

¹) Βλ. τὰς ἐπὶ μέρος ἀφηγήσεις διὰ τὸν Ἰωάννην Β', Μανουὴλ Α', Ἰσαάκιον Β' καὶ ἐπαστάτας, μὴ δυνηθέντας τελικῶς νὰ γίνουν κύριοι τοῦ θρόνου.

²) Βλ. ἀνωτέρω περὶ ἑνὸς ἐκάστου.

³) Ψελλ. Χρον. II 178: *τὸν τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Δούκα βασιλέως υἱὸν Κωνσταντῖνον βρεφύλλιον ἐγὼ... ἐωράκειν καὶ ταινία βασιλικὴ ἀναδεδεμένον τὴν κεφαλὴν*, Ζωναράς III 714: *καὶ βασιλικῶς ἐταιρίωσε*· πρβλ. Θεοδ. Σκουτ. 168.

⁴) Ὑπὸ τοῦ Ζωναρά III 739 σαφῶς διαπέλλεται ἡ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου τέλεισις τοῦ βαπτίσματος τοῦ Ἰωάννου Β' καὶ ἡ ταινίωσις τούτου ὑπὸ τοῦ πατρὸς του Ἀλεξίου Α'.

στέφος¹ κλπ. Θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀποφανθῇ τις ἐπὶ τοῦ περιεχομένου τῶν ὡς ἄνω τελετῶν, ἐὰν τὰ κείμενα διέσωζον σαφεῖς πληροφορίες σχετικὰς μὲ τὴν στέψιν τῶν αὐτοκρατόρων τῆς δυναστείας τῶν Κομνηνῶν. Ἐπιπλέον κατ' ἀτυχή σύμπτωσιν περὶ στέψεως τοῦ Ἰωάννου Β' ὑπὸ τοῦ πατριάρχου δὲν ἀπαντᾷ μαρτυρία. Ὁ Ἀλέξιος, ἀποθανὼν τῷ 1142, ζῶντος ἔτι τοῦ πατρὸς του Ἰωάννου Β', δὲν ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ, ἐπομένως οὔτε ἡ περίπτωσις του προάγει τὸ ζήτημα. Ὁ Μανουὴλ Α', οὔτινος ρητῶς μαρτυρεῖται ἡ στέψις ὑπὸ τοῦ πατριάρχου μετὰ τὴν εἰς αὐτοκράτορα ἀναγόρευσίν του, δὲν διήλθε τὸ στάδιον τοῦ ἀπλοῦ βασιλέως· συνεπῶς οὔτε καὶ ἡ περίπτωσις αὕτη διαφωτίζει τὸ ζήτημα. Ἐπιπλέον καὶ αἱ εἰς τὴν τελευταίαν ἀπομένουσαν τοῦ Ἀλεξίου Β' ἀναφερόμεναι μαρτυρίαι εἶναι ἀσαφεῖς καὶ συγκεχυμέναι². Ἐφ' ὅσον λοιπὸν τὰ δεδομένα τῶν πηγῶν δὲν εἶναι ἀρκούντως διαφωτιστικά, προτιμῶ νὰ θέσω μόνον τὸ πρόβλημα.

Θεωρῶ ὅμως πιθανὸν ὅτι μὲ τὸν περιορισμὸν τῆς ἐκκλησιαστικῆς στέψεως ἐπὶ μόνου τοῦ κτησαμένου τὴν αὐτοκρατορικὴν ιδιότητα σχετίζεται ὁ πλουτισμὸς τοῦ τελετουργικοῦ τυπικοῦ διὰ νέας πράξεως καθαρῶς θρησκευτικοῦ περιεχομένου, τῆς ἀγίῳ μύρῳ χρίσεως. Ἀτυχῶς δὲν εἶναι γνωστὸν πότε εἰσῆχθη ἡ καινοτομία αὕτη³. Διὰ νὰ ἐπιμένῃ ὅμως ὁ δεσπότης Ἡλείου Θεόδωρος Ἄγγελος Κομνηνός, ἀναγορευθεὶς εἰς αὐτοκράτορα, νὰ χρισθῇ καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀχιρίδος καὶ Πρώτης Ἰουστινιανῆς Δημήτριος Χωματιανός, διαπρεπῆς νομομαθὴς τῆς ἐποχῆς του, νὰ ἀναλαμβάνῃ τὸ ἔργον τοῦτο (τέλη 1224 ἢ ἀρχαὶ 1225) καὶ νὰ ἀντιμετωπίζῃ τὴν ζωηροτάτην ἀντίδρασιν καὶ τὰς διαμαρτυρίας τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, σημαίνει ὅτι ἡ χρίσις τοῦ αὐτοκράτορος δὲν θὰ ἀπετέλει ἄρτι εἰσαχθεῖσαν καινοτομίαν, ἀλλὰ θὰ εἶχε ζοὴν τοῦλάχιστον μερικῶν δεκαετηρίδων. Δὲν συμμερίζομαι ὅθεν τὴν γνώμην τοῦ M. Jugie⁴, θεωροῦντος πιθανὴν τὴν εἰσαγωγὴν τῆς χρίσεως μετὰ τὸ 1204 καὶ δὴ κατὰ δυτικὴν ἐπίδρασιν.

¹ Ὑπὲρ τῆς ἀπόψεώς μου συνηγορεῖ χωρίον τοῦ Νικήτα Χωνιάτου 603₈, ἐν ᾧ λέ-

¹) Σημειῶ τὰς ἐκφράσεις, αἵτινες ἀπαντῶσιν εἰς τὰς πηγὰς. Ψελλ. Χρον. II 178: *ταινία βασιλικῆ ἀναδεδεμένον τὴν κεφαλὴν*, Ζωναρᾶς III 714: *βασιλικῶς ἐταινίωσε* (διὰ τὸν Κωνσταντῖνον, υἱὸν Μιχαὴλ Ζ') Ἀλεξιάς VI 8. 3: *στέφους καμὲ ἀξιοῦσιν οἱ γονεῖς καὶ βασιλικοῦ διαδήματος...* (διὰ τὴν Ἄνναν Κομνηνὴν) Ἀλεξιάς VI 8. 5: *τοῦ στέφους αὐτὸ ἀξιοῦσι...*, Ζωναρᾶς III 739: *διαδήματι ταινοῖ* (διὰ τὸν Ἰωάννην Β'). Ὅτε ὁ Μανουὴλ Α' ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ ἐν Κιλικίᾳ φέρεται *ταινωθεὶς τῷ διαδήματι* ὑπὸ τοῦ πατρὸς του κατὰ τὸν Κίναμον 28 καὶ κατὰ τὸν Νικήταν Χωνιάτην 61 *ταινία... τῆ βασιλικῆ περιεβλήθη*. Μόνος ὁ Ψευδο-Κωδινὸς 159₁₆ χρησιμοποιεῖ τὸ ῥῆμα *ἐστέφθη* κατὰ τὴν εἰς βασιλέα ἀνάδειξιν τοῦ Ἀλεξίου Β' ὑπὸ τοῦ πατρὸς του Μανουὴλ Α'.

²) Βλ. ἄνωτ. σελ. 162 ἐπ.

³) Δι' οὗς λόγους ἐξέθηκα ἄνωτ. σελ. 109 ἐπ. καὶ 143 ἐπ. ἀποκρούω ἀπολύτως τὴν ὑπὸ τοῦ W. SICKEL σ. 550 σημ. 84 ὑποστηρικθεῖσαν ἄποψιν, καθ' ἣν ἡ εἰσαγωγή τῆς χρίσεως κατὰ τὴν στέψιν αὐτοκράτορος χρονολογεῖται τοῦλάχιστον ἀπὸ τοῦ Βασιλείου Α'.

⁴) M. JUGIE, *Theologia dogmatica Christianorum orientalium ab ecclesia catholica dissidentium* τ. III, Parisiis 1930 σ. 152. Τόσον ὁ BRIGHTMAN σ. 383-387, ὅσον καὶ ὁ TREITINGER, *Reichsidee* σ. 29 καὶ σημ. 90 δὲν θεωροῦν πιθανὴν τὴν χρίσιν τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων πρὸ τοῦ II' αἰῶνος, τὴν ἀποκλείουν δὲ πρὸ τοῦ IB'.

γεται περὶ τοῦ Ἀλεξίου Γ', μεταβαίνοντος εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν ... ὅπως κατὰ τὸ ἔθιμον ἐς βασιλέα χρισθῆ καὶ περιβαλεῖται τὰ τοῦ κράτους σύμβολα. Ὁ Ἀλέξιος εἶχεν ἤδη παρὰ τὰ Κύψελλα τῆς Θράκης ἀναγορευθῆ αὐτοκράτωρ, ἐπομένως ἐκέκτητο τὸ ἀξίωμα καὶ ἀπέμενε μόνον ἢ ἐπίσημος περιβολὴ τῶν βασιλικῶν συμβόλων. Κατὰ συνέπειαν ἢ φράσις ἐς βασιλέα χρισθῆ δὲν δύναται ἐνταῦθα νὰ νοῆται μεταφορικῶς, ὡς εἰς παλαιότερα κείμενα, ἔνθα, ὡς εἶδομεν, ἐδήλου γενικῶς τὴν πρόσληψιν τῆς βασιλικῆς ιδιότητος. Ἄλλως τε δὲν εἶναι νοητὸς ὁ χαρακτηρισμὸς πράξεώς τινος ὡς ἐπιβαλλομένης ἔθιμικῶς, ὅταν ὁ χρησιμοποιούμενος ὄρος δὲν κεῖται ὑπὸ πραγματικὴν ἀλλ' ὑπὸ μεταφορικὴν ἔννοιαν. Θεωρῶ ἐπομένως ἀσφαλῆ τὴν χρῆσιν τοῦ Ἀλεξίου Γ' (1195). Αἱ μὲ παρεμφερῆ διατύπωσιν μαρτυρία περὶ τοῦ Μανουὴλ Α' καὶ τοῦ Ἰσαακίου Β' εἶναι περισσότερον ἀσαφεῖς καὶ δὲν δύναται νὰ ἀποφανθῆ τις μετὰ βεβαιότητος, ἐὰν αὐταὶ κεῖνται μεταφορικῶς ἢ δηλοῦν πραγματικὴν τέλεσιν κρίσεως. Ἄλλὰ διὰ νὰ θεωρηθῆ μία πράξις ὡς ἔθιμικῶς ἐπιβαλλομένη — ὡς λέγεται εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ Ἀλεξίου Γ' — δὲν εἶναι ἀναγκαία προϋπὸθεσις ἢ ἐπὶ τι τοῦλάχιστον διάστημα ἐπανάληψις αὐτῆς; Δὲν διστάζω κατόπιν τούτου νὰ δεχθῶ ὅτι καὶ ὁ Μανουὴλ Α' ἐχρίσθη.

Ἐὰν ἡ σύνδεσις τῆς κρίσεως μὲ τὴν στέψιν ὑπῆρξεν ἢ αἰτία διὰ νὰ ἀναπτυχθῆ ἰδιαιτέρα πράξις πρὸς ἀνάδειξιν τοῦ διαδόχου ὡς βασιλέως, δὲν δύναται νὰ ἀποφανθῶ. Ἐκεῖνο ὅμως ὅπερ σαφῶς διαφαίνεται εἶναι ὅτι λήγοντος τοῦ ΙΒ' αἰῶνος — διὰ τὰς ἐπομένας ἑκατονταετηρίδας εἶναι βέβαιον — ἡ στέψις κατέστη πράξις ἀποκλειστικὴ διὰ τὸν ἀνηγορευμένον ἤδη εἰς αὐτοκράτορα. Ἀπλοῦς δηλ. βασιλεὺς δὲν ἠδύνατο νὰ στεφθῆ καὶ νὰ δεχθῆ τὴν χρῆσιν. Τὴν νέαν ταύτην ἀντίληψιν ἀπηχοῦν εἰς τὰ ἐπιμελέστερον ἀπὸ νομικῆς ἐπόψεως συντεταγμένα καὶ ἀκριβολογοῦντα κείμενα τῆς ἐποχῆς φράσεις, ὡς ἐχρίσαμεν εἰς βασιλέα τὸν ἐν ἡμῖν κραταῖον αὐτοκράτορα¹, ἔνθα εἶναι σαφὲς ὅτι ὁ χριστός ἦτο ἤδη αὐτοκράτωρ. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἢ στέψις ἀποκτᾷ ἔτι μᾶλλον ἰδιότυπον περιεχόμενον καὶ σημασίαν εἰς τρόπον, ὥστε κατὰ τοὺς ἐπομένους αἰῶνας παρουσιάζεται ἐνισχυμένη ἢ θέσις καὶ ἡ ἀξία τῆς ἐντὸς τοῦ τυπικοῦ τῆς ἀναδείξεως αὐτοκράτορος. Ὁ Δημήτριος Χωματιανὸς² διακρίνει τὸ μύρον τὸ σκευαστὸν καὶ ἐκ πολλῶν μυριπνῶων συντεθειμένον εἰδῶν καὶ τὸ ἀπλοῦν, ὃ μόναις εὐχαῖς ἀπαρτίζεται καὶ βασιλεῖς τελειοῦν καὶ τῷ βαπτίσματι συναιρόμενον. Τὸ τελευταῖον μετεχειρίσθη καὶ ὁ ἴδιος, ἵνα χρῆσις εἰς αὐτοκράτορα τὸν δεσπότην Ἡλείου Θεόδωρον Ἀγγελον, προσθέτων ὅτι ἐκράτησεν ἢ συνήθεια διὰ τοιοῦτου ἡγιασμένου ἐλαίου νὰ χρίηται ὁ αὐτοκράτωρ³. Τοῦναντίον, τόσον ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γερμανὸς Β' εἰς τὴν πρὸς τὸν Χωματιανὸν ἐπιστολὴν του (ἔτ. 1224/1225)⁴, ὅσον καὶ ὁ Συμεὼν

¹) Δημήτριος Χωματιανὸς παρὰ ΡΙΤΡΑ στ. 478. Πρβλ. Νικήτα Χωνιάτου *Λόγος... εἰς τὸν Λάσαρον κὺρ Θεόδωρον* ἔκδ. Κ. ΣΑΘΑ, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη τ. Α', Ἐν Βενετίᾳ 1872 σ. 113.

²) Παρὰ ΡΙΤΡΑ στ. 494.

³) Αὐτόθι στ. 493: ἄλλως τε οὐδὲ τοῦ ἐπικρατοῦντος ἔθνους ἐστὶ μύρω χρίσθαι τὸν εἰς τὴν βασιλείου ἀνάρρητον προκαλούμενον, ἐλαίω δὲ ἱεροῖς ἀγιαζομένῳ ἐπάσμασι...

⁴) Αὐτόθι στ. 484.

Θεσσαλονίκης (ΙΕ' αἰών)¹ ἀπεριφράστως παραδίδουν ὅτι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐχρησιμοποιοῖτο τὸ ἅγιον μύρον. Ἐρωτᾶται λοιπὸν, διατι ὁ Χωματιανὸς ἰσχυρίζεται τὸ ἀντίθετον. Μήπως οὗτος δὲν ἐγνώριζε καλῶς τι ἴσχυεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐφήρμοσε τὴν εἰς τὴν Δύσιν ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν, ὅπου πράγματι πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐχρησιμοποιοῖτο ἀπλοῦν ἔλαιον²;

Ὁ J. Deer³, στηριζόμενος εἰς τὰς μαρτυρίας τῆς Ἄννης Κομνηνῆς Ἀλεξιάς III 4. 6 καὶ VI 8. 3, δέχεται ὅτι εἰς τὰς τελετὰς ὁ μὲν Ἀλέξιος Α' ἔφερε τὸ βασιλικὸν διάδημα, ἐνῶ ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας, υἱὸς τοῦ Μιχαὴλ Ζ', τὴν βασιλικὴν τιάραν, ἔτι δὲ ὅτι die Tiara... nicht nur zu einer Abart der Kaiserkrone, sondern zugleich zum Abzeichen des Mitkaisers geworden ist. Ἐὰν ἠδυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν ἀκριβολογίαν τῆς βυζαντινῆς ἱστοριογραφίας, ἡ γνώμη τοῦ J. Deer θὰ ἦτο ἀπολύτως ὀρθή, ἀλλὰ μὲ τὰς ἀμφιταλαντεύσεις καὶ ἀκυριολεξίας ἃς παρουσιάζουν αἱ πηγαὶ εὐρίσκω τὴν ἀποψιν ταύτην μᾶλλον τολμηράν· διότι ἔχομεν σύγχρονα παραδείγματα, δεικνύοντα ὅτι ὁ ὅρος βασιλικὸν διάδημα δὲν κυριολεκεῖ μόνον διὰ τὸ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος φερόμενον στέμμα, ἀλλὰ χαρακτηρίζει καὶ τὸ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ ἄλλων μελῶν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας φερόμενον σύμβολον⁴. Ἐκ τῶν ἱστορικῶν τῆς περιόδου ὁ Νικήτας Χωνιάτης χαρακτηρίζει τὸ στέμμα τοῦ αὐτοκράτορος ὡς αὐτοκρατορικὸν στεφάνωμα⁵. Δὲν ἀποκλείεται τὸ στέμμα τοῦ αὐτοκράτορος, ἐναργῆ περιγραφὴν τοῦ ὁποῦ παραδίδει ἡ Ἄννα Κομνηνή⁶, νὰ διέφερε τοῦ ὑπὸ τοῦ ἀπλοῦ βασιλέως φερομένου (ὁμιλῶ πάντοτε διὰ τὸ μέχρι τοῦ 1204 διάστημα). Τοιοῦτόν τι διακρίνεται, νομίζω, εἰς τὴν ὥραίαν μικρογραφίαν τοῦ Cod. Vat. Urb. gr. 2 fol. 19v, ἔνθα ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Β' φέρει κλειστὸν διὰ πολυτίμων λίθων πεποικιλμένον στέμμα, ἐνῶ τὸ τοῦ υἱοῦ του βασιλέως Ἀλεξίου φαίνεται καταλείπον ἀκάλυπτον τὸ ἄνω μέρος τῆς κεφαλῆς⁷. Ἐν τούτοις εἰς τὸ πρό τινων ἐτῶν ἀποκαλυφθὲν θαυμάσιον ψηφιδωτὸν τοῦ νοτίου γυναικωνίτου τῆς Ἁγίας Σοφίας, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπεικονίζονται ὁ Ἰωάννης Β', ἡ σύζυγός του Εἰρήνη καὶ ὁ υἱὸς των Ἀλέξιος, ἦτοι τὰ αὐτὰ ἄρρενα πρόσωπα τῆς προμνησθείσης

¹) P. G. τ. 155 στ. 353: *χρίων εἰς βασιλέα τῷ θείῳ μύρῳ καὶ ἱερωτάταις εὐχαῖς... καὶ μεταδοτικῆν διὰ τῆς εὐωδίας τοῦ μύρου χαριζόμενος αὐτῷ χρίων...*

²) M. JUGIE ἐνθ' ἄνωτ. σ. 152 ἐπ.

³) J. DEER, Ursprung der Kaiserkrone σ. 72.

⁴) Ἡ Ἄννα Κομνηνή VI 8. 3 γράφει περὶ ἑαυτῆς: *στέφους καμὲ ἀξιοῦσιν οἱ γονεῖς καὶ βασιλικῶν διαδήματος*, ἐνῶ εἶναι βέβαιον ὅτι αὕτη οὐδέποτε περιεβλήθη τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα. Ἄς σημειωθῆ ἔν παρόδῳ ὅτι εἰς τὴν Βασ. Τάξιν 80₁₄, 104₂₁₁, 107₁₉, 188₄ διὰ τοῦ ὅρου *τίαρα* χαρακτηρίζεται τὸ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος φερόμενον στέμμα.

⁵) Νικ. Χων. 70^ο πρβλ. αὐτ. 604: *τὸ λιθόστρωτον στέφος* καὶ 615: *διαδέεται ἀρχικῶ στεφανώματι*. Ἡ παρ' αὐτῷ 661 διατύπωσις: *ἐταιριώκεις τε τῷ στεφάνῳ καὶ περιέβαλες τὸ διάδημα καὶ τὸ φοινικόχρουν περιέδησας πέδιλον* εἶναι ἀπλῆ ρητορικὴ ἔκφρασις ἢ ὑποκρύπτει πραγματικὴν διάκρισιν;

⁶) Ἀλεξιάς III 4. 1.

⁷) J. EBERSOLT, La miniature byzantine, Paris - Bruxelles 1926 pl. XXXI. Πρβλ. J. DEER, Ursprung der Kaiserkrone σ. 82.

μικρογραφίας, τὸ στέμμα τοῦ νεαροῦ Ἀλεξίου ἔχει τὸ αὐτὸ κλειστὸν σχῆμα, ὡς τὸ τοῦ Ἰωάννου Β'. Ἴσως ὑστερεῖ ἐλαφρῶς ἐκείνου κατὰ τὸν ἀριθμὸν καὶ τὸ μέγεθος τῶν πολυτίμων λίθων¹. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι αἱ ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ ἐπιγραφαὶ χαρακτηρίζουν τὸν μὲν Ἰωάννην ὡς *πιστὸν βασιλέα καὶ αὐτοκράτορα Ρωμαίων*, τὸν δὲ Ἀλέξιον ὡς *πιστὸν βασιλέα Ρωμαίων*, συμφωνοῦσαι ἀπολύτως πρὸς τὰς ἐν τῇ μικρογραφίᾳ τοῦ βατικανοῦ χειρογράφου ἀναγεγραμμένας.

Β' ΤΜΗΜΑ (1204 - 1261)

Δεδομένου ὅτι κατὰ τὴν ἔκθεσιν τῶν ἐπὶ μέρους γεγονότων ἀνέκυψαν ζητήματα ἐρμηνείας, ἅτινα μὲ ἠνάγκασαν νὰ ἐπεκταθῶ εἰς πολλὰ σημεῖα, συνάγουσα νῦν τὰ ἐξ ἐκείνων συμπεράσματα, περιορίζομαι πρὸς ἀποφυγὴν ἀσκόπων ἐπαναλήψεων νὰ παραπέμψω εἰς τὰ ἐν τῷ ἱστορικῷ μέρει ἀναγραφέντα.

Κατὰ τὸ βραχὺ διάστημα, καθ' ὃ ἡ βυζαντινὴ αὐτοκρατορία εἶχε τὴν ἔδραν τῆς εἰς τὴν Νίκαιαν, παρατηρεῖται οὐσιώδης καινοτομία ἀφ' ἑνὸς εἰς τὸ τελετουργικὸν τυπικὸν καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὸν τρόπον καθορισμοῦ τοῦ διαδόχου. Ἐνῶ δηλ. ἀπὸ τοῦ 602 μέχρι τοῦ 1204 τὸ τυπικὸν τῆς εἰς αὐτοκράτορα ἀναγορεύσεως δὲν περιελάμβανε καὶ ἀνύψωσιν αὐτοῦ ἐπ' ἀσπίδος², ἀπὸ τῆς ἀκολουθούσης τὴν πρώτην ἄλωσιν περιόδου ἐπανεμφανίζεται τὸ ἔθος τοῦτο. Πάντως διὰ νὰ χαρακτηριζῆται ἡ κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Θεοδώρου Β' τῷ 1254 ἐφαρμογὴ του ὡς ἔθος³, πρέπει ἡ ἐκ νέου καθιέρωσις του εἰς τὸ τυπικὸν νὰ μὴ ἦτο πολὺ πρόσφατος. Ἡ προᾶξις ἔχει νῦν περισσότερον συμβολικὸν χαρακτῆρα ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν πρῶτον βυζαντινὴν περίοδον, ὅτε ἐδήλου τὴν ἐνεργὸν σύμπραξιν τοῦ στρατοῦ⁴.

Ζωηρὰν ἐκπληξιν προκαλεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι καθ' ἣν περίοδον ἡ αὐτοκρατορία εἶχε τὴν ἔδραν τῆς εἰς τὴν Νίκαιαν, διακόπτεται ἡ μακρὰ παράδοσις τῆς ἀναδείξεως τοῦ προοριζομένου διὰ τὴν διαδοχὴν ὡς συμβασιλέως καὶ ὁ ἐκάστοτε αὐτοκράτωρ ἦτο μόνος κύριος τῆς ἀρχῆς, μὴ ἔχων οὐδένα, ἔστω καὶ ψιλῶ ὄνόματι, συμπαραστάτην εἰς τὸν θρόνον. Οὕτως ἐνῶ ἡ διαδοχὴ εἶτε ἐξ ἀρρενογονίας εἶτε ἐκ θηλυγονίας παρέμενεν εἰς τὴν αὐτὴν δυναστείαν καὶ ἐθεωρεῖτο αὐτονόητον τὸ κληρονομητὸν τῆς⁵, ὁ ἐπίδοξος διάδοχος μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ ἐκάστοτε αὐτοκράτορος οὐδένα ἐπίσημον τίτλον, ὡς

¹) Βλ. τὴν ἐγχρωμον ἐξαιρετικῆς ἀποδόσεως ἀπεικόνισιν παρὰ Α. GRABAR, *La peinture byzantine* [Genève 1953] σ. 99 καὶ 103 καὶ τὴν πρώτην ἔκδοσιν ὑπὸ ΤΗ. WHITTEMORE, *The Mosaics of Haghia Sophia at Istanbul*, III, Oxford 1942.

²) Βλ. ἀνωτ. σ. 106 περὶ τοῦ Νικηφόρου Β' Φωκά καὶ σ. 114 περὶ τοῦ ἐπαναστάτου Λέοντος Τορνίκη.

³) Νικηφ. Γρηγ. I 55: *καθεσθεις ἐπ' ἀσπίδος κατὰ τὸ ἐν τούτοις ἐπικρατοῦν ἔθος*· οὕτω καὶ Ἀκροπ. Χρον. 105, Ποίημα 255, Θεοδ. Σκουτ. 509.

⁴) Πρβλ. TREITINGER, *Reichsidee* σ. 23.

⁵) Νικηφ. Γρηγ. I 53: *Ἐπεὶ δὲ κατὰ κληρὸν πατρικὸν τῆς βασιλείας διάδοχος ὁ υἱὸς αὐτοῦ Θεόδωρος (sc. Β' ὁ Λάσκαρις) ἔμελλεν εἶναι...*

τὸν τοῦ βασιλέως, ἔφερε ¹. Μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου ἀνηγορεύετο ἐπ' ἀσπίδος, εὐφημεῖτο, ἐστέρφετο καὶ ἐχρίετο ὑπὸ τοῦ πατριάρχου. Οὕτω καθίστατο *βασιλεὺς αὐτοκράτωρ Ρωμαίων* ².

Γ' ΤΜΗΜΑ (1261-1453)

Τὸ ἀμέσως προηγουμένως ἐκτεθὲν σύστημα διαδοχῆς δὲν διήρκεσεν εἰ μὴ ὀλίγας δεκαετηρίδας, διότι οἱ Παλαιολόγοι ἐπανῆλθον εἰς τὸ πρόην καθεστὼς τῆς ὑπὸ τοῦ ὑπάρχοντος αὐτοκράτορος ἀναδείξεως τοῦ ἐπιδόξου διαδόχου εἰς *βασιλέα*. Ὑφίστατο δηλ. παραλλήλως πρὸς τὸν θεσμόν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὁ τοῦ ἀπλοῦ βασιλέως. Αὐτοκράτωρ ἦτο ὁ ἀσκῶν τὴν ἐξουσίαν ἡγεμών, ὁ ἀνώτατος ἡγέτης τοῦ κράτους, οὗτινος ὁ πλήρης τίτλος ἦτο: *ὁ δεῖνα* (π. χ. Ἰωάννης) *πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων ὁ δεῖνα* (π. χ. Παλαιολόγος). Ὁ προοριζόμενος διὰ τὴν διαδοχὴν περιεβάλλετο ἐν πανηγυρικῇ τελετῇ ὠρισμένα σύμβολα καὶ ἔκτοτε ἔφερε τὸν τίτλον *βασιλεὺς*, ὑπέγραφε δὲ ὡς: *ὁ δεῖνα πιστὸς βασιλεὺς Ρωμαίων ὁ δεῖνα* ³.

Κατ' ἐπανάληψιν ὅμως ὁ ἤδη αὐτοκράτωρ εἶτε διὰ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν θέσιν τῆς δυναστείας εἶτε μὴ δυνάμενος διὰ τὸ προβεβηκὸς τῆς ἡλικίας νὰ ἀσκῇ ἐπαρκῶς τὰ καθήκοντά του προῆγεν εἰς αὐτοκράτορα τὸν ὡς διάδοχον προοριζόμενον υἱόν του (ἅπαξ μάλιστα τὸν ἔγγονον), φέροντα ἤδη τὸν τίτλον τοῦ *βασιλέως* καὶ τοιουτοτρόπως συνέβη ἐπὶ μακρότερον ἢ βραχύτερον χρονικὸν διάστημα νὰ ὑπάρχουν ἐπὶ τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου ταυτοχρόνως δύο αὐτοκράτορες ⁴. Ἀμφότεροι ἦσαν ἰσότιμοι πρὸς ἀλλήλους καὶ δὲν διε-

¹) Καντακ. I 17: *πρότερον γὰρ* (ἐνταῦθα τὸ πρότερον ἀναφέρεται εἰς τὴν πρὸ τῶν Παλαιολόγων περίοδον) *οὐκ ἐξῆν τῷ παιδί τοῦ βασιλέως ὄρκους ἀποδιδόναι ἀλλ' οὐδὲ παρασήμοις κεκοσμησθαι βασιλικοῖς, εἰ μὴ τοῦ πατρὸς αὐτῷ μεταστάντος τοῦ βίου, τὸ κράτος τῆς βασιλείας ἦδη καθαρῶς πρὸς αὐτὸν μεταβαίη.*

²) Τὸ τυπικὸν ἐκτίθεται κατωτέρω, διότι αἱ ἐκ τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων εἰδήσεις εἶναι πλουσιώτεραι.

³) Παχυμ. I 317 ἐπ., Νικηφ. Γρηγ. I 109.

Βασιεῖς διετέλεσαν οἱ

Ἀνδρόνικος Β' ἀπὸ 8 Νοεμβρίου 1272 μέχρι τὸ βραδύτερον τοῦ Ἀπριλίου 1277.

Μιχαὴλ Θ' ἀπὸ 1281 μέχρι 21 Μαΐου 1294.

Ἀνδρόνικος Γ' ἀπὸ Φεβρουαρίου 1314 μέχρι 2 Φεβρουαρίου 1325.

Ἰωάννης Ε' ἄγνωστον ἀπὸ πότε μέχρι 19 Νοεμβρίου 1341.

Ἀνδρόνικος Δ' τὸ βραδύτερον ἀπὸ τοῦ 1352 μέχρι 4 Μαΐου 1373 καὶ ἀπὸ 1381 μέχρι Ἰουνίου 1385.

Μαῖνουηλ Β' ἀπὸ 25 Σεπτεμβρίου 1373 μέχρι 1 Ἰουλίου 1379. Μετὰ τὸν Ἰούνιον 1385 ἐπανῆλθεν εἰς τὴν θέσιν τοῦ βασιλικοῦ διαδόχου ἀλλὰ δὲν γνωρίζω ὑπὸ ποίαν ἰδιότητα, τοῦ ἀπλοῦ βασιλέως ἢ τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἰωάννης Ζ' ἄγνωστον πότε ἀκριβῶς.

Ἰωάννης Η' τὸ βραδύτερον ἀπὸ τοῦ 1408 μέχρι 19 Ἰανουαρίου 1421.

⁴) *Μιχαὴλ Η' καὶ Ἀνδρόνικος Β' τὸ ἀργότερον ἀπὸ Ἀπριλίου 1277 μέχρι 11 Δεκεμβρίου 1282.*

Ἀνδρόνικος Β' καὶ Μιχαὴλ Θ' ἀπὸ 21 Μαΐου 1294 μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ τελευταίου (12 Ὀκτωβρίου 1320).

τέλουν ἀπὸ νομικῆς ἐπόψεως εἰς σχέσιν ἐξαρτήσεως. Καὶ συνήθως μὲν διὰ λόγους εὐπρεπειᾶς ὁ πρεσβύτερος αὐτοκράτωρ ἐδικαιούτο μεγαλυτέρου σεβασμοῦ ἢ ἀπέλαυε περισοτέρου κύρους· οὐχ ἦττον ὅμως ἠδύνατο νὰ συμβῆ καὶ τὸ ἀντίθετον ἦτοι νὰ ἀποσυρθῆ τῆς ἐνεργοῦ πολιτικῆς δράσεως ὁ πρεσβύτερος, καταλείπων τὴν διοίκησιν εἰς τὸν νεώτερον, ὡς εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν Μανουὴλ Β' καὶ Ἰωάννου Η'. Ἀποφασιστικῆς σημασίας ἦτο, ποία διαδικασία ἐτηρεῖτο καὶ ποῖον τυπικὸν ἐφηρομόζετο εἰς ἐκάστην περίπτωση. Ἐὰν ἠκολουθεῖτο τὸ προβλεπόμενον διὰ τὴν ἀνάδειξιν αὐτοκράτορος, τότε τὸ πρόσωπον, ὡς πρὸς τὸ ὁποῖον ἐφηρομόζετο τοῦτο, ἐλάμβανε πλήρως τὴν ιδιότητα τοῦ αὐτοκράτορος. Τὴν ἐπὶ ἴσοις ὅροις κυριαρχίαν τῆς ἐκάστοτε αὐτοκρατορικῆς δυνάδος διαπιστοῦμεν ἐκ τῶν αὐθεντικῶν κειμένων¹ διὰ τρεῖς χρονικὰς περιόδους. Κατὰ τὴν πρώτην ἐξ αὐτῶν οἱ Ἰωάννης Ε' καὶ Ἰωάννης Σ' διηύθυνον ἀπὸ κοινοῦ τὴν αὐτοκρατορίαν, ὑπογράφοντες συνήθως ὁμοῦ τὰ ἔγγραφα. Κατὰ τὴν ἄλλην (ἀπὸ 10 Δεκεμβρίου 1399 μέχρι τοῦ ἔαρος 1403) ὁ Ἰωάννης Ζ', ἐδρεύων ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἤρχε τῶν πενιχρῶν λειψάνων τῆς αὐτοκρατορίας, ἐνῶ ὁ θεῖός του Μανουὴλ Β' περιήρχετο τὰς αὐλὰς τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, ἐκλιπαρῶν ἐνισχύσεις. Κατὰ τὴν τρίτην τέλος, ὁ Ἰωάννης Η' ἀνέλαβεν ἀπὸ τῆς 19 Ἰανουαρίου 1421 ὡς αὐτοκράτωρ τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν ἀντὶ τοῦ παρῆλικος καὶ ἀσθενοῦς Μανουὴλ Β', διατηρήσαντος καὶ τούτου μέχρι σχεδὸν τοῦ θανάτου του (21 Ἰουλίου 1425) τὴν αὐτοκρατορικὴν ιδιότητα. Διὰ τὴν ὀλοκλήρωσιν τῆς εἰκόνας συμβάλλει χωρίον τοῦ Νικηφόρου Γρηγορᾶ I 446 περιέχον τὸν τύπον, καθ' ὃν ἐξεφωνεῖτο τὸ *μνημόσυνον* τοῦ εἰς παραίτησιν ἐξαναγκασθέντος καὶ περιβληθέντος τὸ μοναχικὸν σχῆμα Ἀνδρονίκου Β'. Ὁ τύπος, ὃν εἰσηγήθη τῷ 1330 ὁ πατριάρχης Ἡσαΐας, εἶχεν οὕτω: *τὸν εὐσεβέστατον καὶ φιλόχριστον βασιλέα Ἀντώνιον μοναχόν*. Ἀπηλείφθη δηλ. ὁ δηλωτικὸς τοῦ ἀξιώματος ὅρος *αὐτοκράτωρ*, μεθ' οὗ συνδέετο τὸ δικαίωμα τῆς ἀσκήσεως ἐξουσίας, διτηρηθῆ ὅμως ὁ ἀπλοῦς τίτλος *βασιλεύς*².

¹ Ἀνδρόνικος Β' καὶ Ἀνδρόνικος Γ' ἀπὸ 2 Φεβρουαρίου 1325 μέχρι τῆς παραιτήσεως τοῦ πρώτου (24 Μαΐου 1328).

² Ἰωάννης Ε' καὶ Ἰωάννης Σ' ἀπὸ 3 Φεβρουαρίου 1347 μέχρι 22 Νοεμβρίου 1354. Ὁ Ἰωάννης Σ' ἀνηγορεύθη ἐν Διδυμοτείχῳ τὴν 26 Ὀκτωβρίου 1341, ἐστέφθη ἐν Ἀδριανουπόλει τὴν 21 Μαΐου 1346 καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν 13 Μαΐου 1347· ἀνηγόρευσε τὸν υἱὸν του Ματθαῖον λήγοντος τοῦ 1353 αὐτοκράτορα καὶ ἔσπεφεν αὐτὸν ἀρχομένου τοῦ 1354.

³ Ἰωάννης Ε' καὶ Μανουὴλ Β' ἀπὸ 1 Ἰουλίου 1379 μέχρι περίπου 1381. (Ἀνταπαιτητῆς καὶ κύριος τοῦ θρόνου ὡς αὐτοκράτωρ ἀπὸ 12 Αὐγούστου 1376 — ἐστέφθη 18 Ὀκτωβρίου 1377 — μέχρι 1 Ἰουλίου 1379 ὁ Ἀνδρόνικος Δ' καὶ ἀπὸ 14 Ἀπριλίου 1390 μέχρι 14 Σεπτεμβρίου 1390 μετὰ τὴν αὐτὴν ιδιότητα ὁ Ἰωάννης Ζ').

Μανουὴλ Β' καὶ Ἰωάννης Ζ' ἀπὸ 10 Δεκεμβρίου 1399 μέχρι τοῦ ἔαρος 1403.

Μανουὴλ Β' καὶ Ἰωάννης Η' ἀπὸ 19 Ἰανουαρίου 1421 μέχρι 21 Ἰουλίου 1425.

¹) Πρβλ. ἐκ τῶν ἱστοριογραφικῶν πηγῶν Παχυμ. II 561.

²) Ἐκ τοῦ χωρίου τοῦ Καντακουζηνοῦ III 269₂₀ οὗ μὴν αὐτοῦ (sc. Ἰωάννου Ε') *παντάπασι ἀφείλε καὶ τὴν προσηγορίαν, ἀλλ' εἴ ποτε περὶ ἐκείνου ποιοῖτο λόγον* (sc. ὁ Ἰωάννης Σ' Καντακουζηνός), *βασιλέα προσηγόρευεν ἐπὶ πολλῶν δὲν φαίνεται, ἐὰν κατὰ τὸ ἐπακολουθῆσαν τὴν ἀνάρρησιν εἰς αὐτοκράτορα τοῦ Ματθαίου Καντακουζηνοῦ καὶ μέχρι τῆς πλήρους ρήξεως πρὸς τὸν Ἰωάννην Ε' διά-*

Τὴν θέσιν ἀπλοῦ συμβασιλέως κατεῖχεν ὁ προοριζόμενος διὰ τὴν διαδοχὴν πρωτότοκος κατὰ κανόνα υἱός, καθ' ὃ διάστημα ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ ἀπλοῦ βασιλέως. Οἱ κανόνες, οἵτινες ἐτηροῦντο διὰ τὴν ἀνάδειξιν εἰς βασιλέα, δὲν διεσώθησαν ἐν εἰδικῶ πρωτοκόλλῳ καὶ τῆς σχετικῆς τελετῆς ἀτελῆ γνῶσιν λαμβάνομεν ἐκ τῶν ἱστορικοφιλολογικῶν πηγῶν. Δὲν εἶναι σαφές, ἐὰν αὕτη ἐτελεῖτο εἰς ἐκκλησιαστικὸν χῶρον ἢ εἰς τὰ ἀνάκτορα. Βέβαιον μόνον εἶναι ὅτι τὴν προέχουσαν ἐν αὐτῇ θέσιν εἶχεν ὁ αὐτοκράτωρ, ὅστις, ἐπικουρούμενος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, περιέβαλλε διὰ διαδήματος τὸν νέον βασιλέα. Ἀτυχῶς τὸ χωρίον τοῦ Παχυμέρη I 317-318, καίπερ λεπτομερέστερον τῶν λοιπῶν, δὲν διευκρινίζει εἰς τί συνίστατο ἡ πατριαρχικὴ συμβολή. Ταυτοχρόνως ὁ αὐτοκράτωρ δι' ἐγγράφου του παρεχώρει ὠρισμένας ἐξουσίας εἰς τὸν νέον συμβασιλέα¹, ἐν αἷς καὶ ἡ δι' ἐρυθρᾶς μελάνης ὑπογραφή, ὡς ὁ δεῖνα Χριστοῦ χάριτι βασιλεὺς Ρωμαίων κατὰ τὴν διατύπωσιν τῶν ἱστοριογράφων², ὁ δεῖνα πιστὸς βασιλεὺς Ρωμαίων³ κατὰ τὸν ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ γραμματεία ἐθιζόμενον τύπον.

Τὴν μεταξὺ αὐτοκράτορος καὶ ἀπλοῦ βασιλέως διάκρισιν διαπιστοῦμεν προσέτι ἐκ τοῦ τύπου, καθ' ὃν λήγοντος τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἐπέστελλεν αὐτοῖς ὁ πατριάρχης. Τὸ κείμενον ἔχει οὕτως: "Ὅπως γράφει ὁ πατριάρχης πρὸς βασιλέα ἀστεφῆ. Κράτιστε, θεοδόξαστε, θεοκυβέρνητε, θεομεγάλυντε καὶ ἄγιε μου βασιλεῦ... καί: "Ὅπως γράφει ὁ πατριάρχης πρὸς βασιλέα ἐστεμμένον. Κράτιστε, θεόσιπτε, θεοτίμητε, θεοδόξαστε, θεοπρόβλητε, θεομεγάλυντε, ἄγιε μου αὐτοκράτορ καὶ βασιλεῦ...". Ὁ προσφωνούμενος ἀπλῶς ἅγιος βασιλεὺς χαρακτηρίζεται ὡς ἀστεφής, ἐνῶ ὁ ἀποκαλούμενος ἅγιος αὐτοκράτωρ καὶ βασιλεὺς ὡς ἐστεμμένος. Εἶναι φανερόν ὅτι οὐ μόνον ἀντιδιαστέλλονται οἱ ὅροι βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ βασιλεὺς, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἡ χρῆσις ἑκατέρου συνάπτεται πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν ὠρισμένων τελετουργικῶν τύπων, συνοψιζόμενων διὰ τοῦ ὅρου στέφης. Εἶναι ἰδιαίτερος ἀξιοσημείωτον ὅτι τόσον κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κύκλους, ὅσον καὶ κατὰ τὴν λαϊκὴν ἀντίληψιν τῆς ἐποχῆς ὁ δικαιούμενος νὰ ἀσκῆ τὴν κυρίαρχον ἐξουσίαν μονάρχης, ὁ κεκτημένος τὴν αὐτοκρατορικὴν ιδιότητα προσδιορίζεται διὰ τῆς λέξεως ἐστεμμένος, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς πατριαρχικῆς ἐπιστολογραφίας ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐτέρων δύο χωρίων τοῦ Ψευδο-Κωδικοῦ 52 καὶ 68, ἀκατανοήτων ἄλλως. Ἐκ τῶν δύο τελευταίων — χρησίμων καὶ διὰ τὴν γνῶσιν τῆς στολῆς στήμα ὁ Καντακουζηνὸς περιωρίζετο νὰ ὀνομάζη τὸν Ἰωάννην Ε' ἀπλῶς βασιλέα ἢ αὐτοκράτορα, διότι εἰς τὰ ἱστορικὰ ἔργα δὲν ἀπαντᾷ συστηματικῆ τῶν δύο ὄρων διάκρισις. Εἰς τὴν αὐτὴν σελίδα ὁ Καντακουζηνὸς ὀνομάζει ἑαυτὸν (269⁷¹, 9¹, 13¹, 14¹, 15¹, 23¹), τὸν υἱὸν τοῦ Ματθαίου (269¹³, 14¹), τὸν Ἰωάννην Ε' (269¹⁴), τὸν Ἀνδρόνικον Δ' (269¹⁷) βασιλεῖς, ἐνῶ εἶναι βέβαιον ὅτι καὶ οἱ τρεῖς προῶτοι, ὅπωςδήποτε ὅμως ὁ ἴδιος ὁ Ἰωάννης Καντακουζηνός, ἦσαν αὐτοκράτορες. Ἐν τούτοις, ὁ Α. HEISENBERG, Aus der Geschichte σ. 57 σημ. 1 βλέπει ἐνταῦθα (269²⁰) ἀντιπαράθεσιν τοῦ τίτλου βασιλεὺς πρὸς τὸν χαρακτηρίζοντα τὸν κύριον τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας ὄρον αὐτοκράτωρ.

¹) HEISENBERG, Aus der Geschichte σ. 33 - 81.

²) Παχυμ. I 319 = Νικηφ. Γρηγ. I 109²³.

³) Παρὰ F. DÖLGER, Aus den Schatzkammern ἀρ. 7 (ἔτ. 1317).

⁴) Ἐκθεις νέα γραφεῖσα τὴν 1 Σεπτεμβρίου 1386 ἐν Συντάγματι τ. Ε' σ. 504.

τοῦ ἀπλοῦ βασιλέως¹—συνάγεται ὅτι εἰς ἄλλην κατηγορίαν ἀνήκεν ὁ ἔστεμμένος υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος καὶ εἰς ἄλλην ὁ μὴ ἔστεμμένος, ἐνῶ οἱ λοιποὶ υἱοὶ του, φέροντες τὸν τίτλον τοῦ δεσπότη, ἀνῆκον πάλιν εἰς τρίτην. Ὁ χαρακτηριζόμενος ὡς ἔστεμμένος ἔφερε στολὴν, στέμμα καὶ σύμβολα, οἷα ὁ πατὴρ του αὐτοκράτωρ, ἦτο δηλ. καὶ οὗτος αὐτοκράτωρ βασιλεύς, ἐνῶ ὁ δεύτερος, ὁ μὴ ἔστεμμένος, υἱὸς ἔφερε τὴν συνήθη ἐνδυμασίαν του, μὴ προσδιοριζομένην ἄλλως, καὶ ἐπ' αὐτῆς φυαλὴν² πεποικιλμένον διὰ πολυτίμων λίθων καὶ μαργαριτῶν, ἐπὶ δὲ τῆς κεφαλῆς στέφανον. Ὁ δεύτερος οὗτος υἱὸς ἀντιδιαστέλλεται τόσον πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἀδελφόν του, ὅσον καὶ τοὺς δεσπότης, εἶναι δηλ. ὁ φέρων τὸν τίτλον τοῦ ἀπλοῦ βασιλέως. Ἐντεῦθεν συνάγεται ὅτι ὁ τελευταῖος οὗτος κατὰ τοὺς παλαιολογεῖους χρόνους δὲν ἔφερε στέμμα ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ αὐτοκράτορος³.

¹) Ψευδ - Κωδ. 52₃₋₁₁: *Σταθεὶς οὖν ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τῆς προκύνσεως, φαίνεται ἀπὸ τῶν γονάτων καὶ ἄνω, ἐν μὲν τῇ δεξιᾷ τὸν σταυρὸν φέρων, ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ τὴν ἀκακίαν, ὡς δεδήλωται. αὐτὰ ταῦτα φορεῖ ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, εἰ ἔστεμμένος εὐρίσκειται· εἰ δὲ μὴ, τὸ σύνθηρες ρούχον αὐτοῦ καὶ ἐπ' αὐτὸ λεγόμενον φυαλὴν μετὰ λίθων καὶ μαργαρίων ἐπὶ κεφαλῆς δὲ φέρει στέφανον, φαινόμενος καὶ οὗτος ἀπὸ τῶν γονάτων καὶ ἄνω. τῶν δὲ δεσποτῶν (sc. τῶν λοιπῶν υἱῶν τοῦ αὐτοκράτορος)... τὰ μὲν λοιπὰ τῶν σωματίων κρύπτονται... καὶ 68₄₋₈: *εἶτα ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁ βασιλεύς, εἰ παρατύχοι ὅς δὴ καί, εἰ ἔστεμμένος ἐστί, φορεῖ στέμμα καὶ οὗτος, ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἀκολουθῶν τῷ βασιλεῖ καὶ πατρὶ αὐτοῦ· εἰ δὲ μὴ, στέφανον καὶ φυαλὴν, ὡς προείπομεν. καὶ μετ' αὐτὸν ἀνέρχονται οἱ δεσπότηαι...**

²) Βλ. τὰ παρὰ Ψευδο-Κωδινῶ σχόλια τῶν GRETSEY καὶ GOAR σ. 290 καὶ DU CANGE, *Glossarium ad scriptores mediae et infimae graecitatis*, Lugduni 1688 s. v. *φιάλη*.

³) Πρὸς τὰ ἀνωτέρω συμφωνεῖ ἡ εἰς τὸν ναὸν τῆς μονῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἐν Ἀπολλωνίᾳ ἀπεικόνισις ὀκτώ μελῶν τοῦ βασιλικοῦ οἴκου τῶν Παλαιολόγων, ἦν ἀτυχῶς γνωρίζω μόνον ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ ἐκδότος τὴν ἐν τῷ νόθῳ τοῦ ναοῦ κτιτορικὴν ἐπιγραφὴν Σ. ΑΡΙΣΤΑΡΧΟΥ, Ἐπιγραφαὶ ἑλληνικαί, λατινικαὶ καὶ σερβικαὶ τῆς ἐπαρχίας Βελεγράδων ἐν Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος τ. 13 [1878/1879] σ. 94 ἀρ. 23. Κατ' αὐτὸν ἀπεικονίζονται κάτωθεν τῆς ἐπιγραφῆς α') βαθυπῶγων γέρον, φέρων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς στέμμα μαργαριτοστόλιστον, οἷον τὸ ὑπὸ τῆς Ἀννης Κομνηνῆς περιγραφόμενον. Φέρει ἀλουρίδα διὰ μαργαριτῶν καὶ πολυτίμων λίθων πεποικιλμένην καὶ κρατεῖ διὰ τῆς δεξιᾶς σκῆπτρον ἐφ' οὗ ὁ σταυρός· β') γυνὴ πρεσβυτίς, ἔστεμμένη διὰ περιφεροῦς διαδήματος, πεποικιλμένου διὰ μαργαριτῶν καὶ πολυτίμων λίθων, ἄνευ σείων· γ') ἀνὴρ μὲ κεκαρμένον τὸν πώγονα, ἔστεμμένος διὰ παρομοίου πρὸς τὸν γέροντα στέμματος φέρων στολὴν παρεμφερῆ καὶ κρατῶν ἐν τῇ δεξιᾷ σκῆπτρον, ἐφ' οὗ ὁ σταυρός. Πλησίον τῶν τριῶν προσώπων εἰκονίζεται ἡ Θεοτόκος ὑποβαστάζουσα τὴν μονὴν καὶ ὑπ' αὐτὴν γονυπετῆς γεαρὸς βασιλόπαις προσβλέπων τοὺς λοιπούς. Ὡς προκύπτει ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, ὁ γονυπετῆς βασιλόπαις εἶναι ὁ ἰδρυτὴς τῆς μονῆς (βλ. τὸ κείμενον τῆς ἐπιγραφῆς ἀνωτέρω σ. 188 σημ. 4). Ἀνδρόνικος Γ', φέρων τὸν τίτλον τότε τοῦ βασιλέως. Τοῦτον ὅμως ὁ ΑΡΙΣΤΑΡΧΗΣ ἐταύτισεν οὐχὶ ὀρθῶς πρὸς τὸν δεσπότην Μανουήλ, υἱὸν τοῦ Μιχαὴλ Θ', διότι δὲν ἀντελήφθη ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἐδήλου τὸν κτίτορα Ἀνδρόνικον Γ', μνημονευόμενον ὡς βασιλεὺς Ῥωμαίων. Τὰ λοιπὰ πρόσωπα, ἅτινα ὀρθῶς ἐταύτισε καὶ ὁ ἐκδότης τὴν ἐπιγραφὴν, εἶναι ὁ Ἀνδρόνικος Β', ἡ σύζυγός του Εἰρήνη καὶ ὁ Μιχαὴλ Θ'. Καίτοι ἡ ἐπιγραφὴ παρουσιάζει ἑλλείψεις, εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ στολὴ τῶν Ἀνδρονίκου Β' καὶ Μιχαὴλ Θ' εἶναι ὁμοία, διαφέρει δὲ τῆς τοῦ Ἀνδρονίκου Γ' καὶ διὰ τοῦτο ὁ ἐκδότης ἐξέλαβε τὸν τελευταῖον ὡς ἀπλοῦν δεσπότην. Ἡ ἐπιγραφὴ καὶ ἡ τοιχογραφία πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν μεταξὺ τοῦ Φεβρουαρίου 1314 καὶ τοῦ ἔτους 1317, δεδομένου ὅτι ἡ ἀνάδειξις τοῦ Ἀνδρονίκου Γ' εἰς βασιλεὺς ἔλαβε χώραν τὸν Φεβρουάριον 1314, ἡ δὲ εἰκονιζομένη γηραιὰ βασίλισσα Εἰρήνη ἀπέθανε τῷ 1317.

Ὁ Ψευδο-Κωδινός 86¹⁴⁻¹⁷ σημειοῖ ὅτι εἰς τὸ περιέχον τὴν ὁμολογίαν πίστεως ἔγγραφον ὁ υἱὸς αὐτοκράτορος *εἰ μὲν ἐνδίδωσιν ὁ πατήρ, γράφει καὶ αὐτὸς προτάσων οὕτως ἦτοι αὐτοκράτωρ Ρωμαίων*¹. εἰ δ' οὐ, πιστὸς ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ βασιλεὺς Ρωμαίων ὁ δεῖνα. Ἐκ τῆς μαρτυρίας ταύτης συνήγαγόν τινες τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἠδύνατο νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν υἱόν του κατ' ἐξαίρεσιν καὶ εἰς ἔνδειξιν ἰδιαιτέρας εὐνοίας τὸ δικαίωμα νὰ φέρῃ καὶ οὗτος τὸν τίτλον αὐτοκράτωρ, χωρὶς ὅμως νὰ ἐξομοιωθῇ νομικῶς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα πατέρα του². ἄπλως δηλ. ὁ υἱὸς αὐτοκράτορος καὶ δὴ ὁ ἐπίδοξος διάδοχος ἠδύνατο νὰ φέρῃ κατὰ παραχώρησιν τὸν τίτλον αὐτοκράτωρ, χωρὶς ὅμως νὰ ἀπολαύῃ καὶ τῶν λοιπῶν μετὰ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος συνδεομένων ἐξουσιῶν. Ἐὰν τὸ χωρίον τοῦ Ψευδο-Κωδινοῦ ληφθῇ μεμονωμένως, θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ θεωρηθῇ ὀρθὴ ἢ δοθεῖσα ἐρμηνεία. Ὅταν ὅμως συνδεθῇ τοῦτο πρὸς τὰς λοιπὰς ἐκ τῶν παλαιολογείων χρόνων μαρτυρίας, καθίσταται σαφές ὅτι ὁ Ψευδο-Κωδινός δὲν ἐννοεῖ μεμονωμένην καὶ κατ' ἐξαίρεσιν παραχώρησιν τοῦ δικαιώματος τοῦ ὑπογράφειν κατ' ὄν τρόπον καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἀλλ' ὅτι ὁ βασιλόπαις, ὅστις τῇ συναινέσει τοῦ ὑπάρχοντος αὐτοκράτορος ἀπέκτησε τὴν αὐτοκρατορικὴν ιδιότητα καὶ ἐξομοιώθη οὕτω νομικῶς κατὰ πάντα πρὸς ἐκεῖνον, ἐδικαιοῦτο πάντοτε νὰ ὑπογράψῃ ὡς αὐτοκράτωρ Ρωμαίων, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἀπλοῦς—μὴ αὐτοκράτορας—βασιλεῖς.

Ἐπὶ Παλαιολόγων ἐκράτησεν ἡ ἀρχὴ νὰ παρέχεται ὄρκος πίστεως καὶ εἰς τὸν κεκτημένον τὴν ιδιότητα τοῦ ἀπλοῦ βασιλέως, πᾶσα δ' εἰς τὸν θρόνον μεταβολὴ συνωδεύετο μὲ ἀνανέωσιν τῶν ὄρκων ἐκ μέρους τῶν ὑπηκόων, ἐνῶ, ὡς ρητῶς λέγει ὁ Καντακουζηνός, *πρότερον ... οὐκ ἐξῆν τῷ παιδὶ τοῦ βασιλέως ὄρκους ἀποδιδόναι*³.

Τὸ τυπικὸν τῆς ἀναδείξεως αὐτοκράτορος ἐκτίθεται διὰ μακρῶν ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ I 196-204, ἀντλήσαντος προφανῶς ἐξ αὐθεντικοῦ πρωτοκόλλου. Τοῦτον ἀκολουθεῖ, ἐνίοτε μάλιστα καὶ γλωσσικῶς, ὁ συντάκτης τοῦ περὶ Ὀφφικιαλίων ἔργου ἐκ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ ΙΔ' αἰῶνος. Τὴν τρίτην περιγραφὴν, δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Λοπάρεφ ἐν τοῖς Συμμίκτοις Tomitcha Kobeko, Πετρούπολις 1913 σ. 1-13 δὲν ἠδυνήθη νὰ εὔρω εἰς τὰς ἐν Ἀθήναις δημοσίας βιβλιοθήκας⁴.

Εἰς τὰ ἀνάκτορα συνεκεντροῦντο οἱ φορεῖς ἀξιωμάτων καὶ τίτλων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν, ὁ πατριάρχης, ὁ στρατὸς καὶ ὁ λαός. Ὁ ὑποψήφιος ἤρετο ἐπ' ἀσπίδος, ἦν ἐκράτουν ἐκ τῶν ἔμπροσθεν μὲν ὁ αὐτοκράτωρ καὶ πατήρ τοῦ ἀναγορευομένου—

¹) Εἰς τὴν σ. 86¹¹⁻¹³ ὁ Ψευδο-Κωδινός δίδει τὸν πλήρη τύπον τῆς ὑπογραφῆς: *ὁ δεῖνα ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων οἰκεία χειρὶ προέταξα*.

²) Βλ. F. DÖLGER ἐν B. Z. τ. 33 (1933) σ. 141 καὶ 36 (1936) σ. 134.

³) Καντακ. I 17. Περὶ τοῦ ὄρκου βλ. N. SVORONOS, Le serment de fidélité σ. 129 ἐπ.

⁴) Ἡ ὑπὸ τοῦ ἐκ Σμολένσκ Ἰγνατίου περιγραφὴ τελετῆς εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν ἀναφέρεται (κατὰ τὰ ἀνωτέρω σ. 202 σημ. 3) εἰς τὸν γάμον τοῦ Μανουὴλ Β' μετὰ τῆς Ἑλένης Δράγαση καὶ οὐχὶ εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν στέψιν του ὡς αὐτοκράτορος (ἐκδ. B. DE ΚΗΙΤΡΩΩ ἐνθ' ἀνωτ. τ. I 1, Génève 1889 σελ. 134-149).

ἐὰν εὐρίσκειτο ἐν ζωῇ¹—ὁμοῦ μὲ τὸν πατριάρχην, ἐκατέρωθεν δὲ καὶ ὀπισθεν οἱ τυχὸν ὑπάρχοντες δεσπῶται καὶ σεβαστοκράτορες, ἢ ἔλλείπει τούτων, οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν συγκλητικῶν. Τὰ παριστάμενα πλήθη στρατοῦ καὶ λαοῦ εὐφήμουν² τὸν ἀναγορευόμενον κατὰ τὸν ὠρισμένον τύπον, μεθ' ὃ οὗτος κατήρχετο τῆς ἀσπίδος. Εὐθὺς ἀμέσως κατηνθύνετο εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀγίας Σοφίας³, ἐνθα ἐλάμβανε χώραν τὸ δεύτερον μέρος τῆς τελετῆς. Εἰς τὸν ναὸν ἐντὸς ξυλίνου οἰκίσκου πρὸς τοῦτο κατασκευασθέντος, ὁ νέος αὐτοκράτωρ περιεβάλλετο τὸν σάκκον καὶ ζώνην (*διάδημα*) ποικιλιτὴν διὰ πολυτίμων λίθων⁴, εὐλογηθέντα ἤδη ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων. Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς δὲν ἔφερε στέμμα ἢ ἄλλο τι ὠρισμένον σύμβολον ἀλλὰ *στέφανον ἢ ὅ,τι ἂν ἄλλο δοκῇ*⁵, δεδομένου ὅτι ἡ στέψις δὲν εἶχεν εἰσέτι πραγματοποιηθῆ. Ἐπὶ παρακειμένης ἐξέδρας, ἐπενδεδυμένης δι' ἐρυθρῶν πολυτελῶν ὑφασμάτων καὶ ἐπικοινωνούσης μετὰ τοῦ οἰκίσκου, ἐκάθητο ἐπὶ θρόνων οἱ ἡγεμόνες καὶ αἱ ἡγεμονίδες, ἢ μὲν *προεστεμμένη καὶ μήτηρ τοῦ ἀναγορευομένου φοροῦσα καὶ τὸ ἑαυτῆς στέμμα, ἢ δὲ νέα βασιλὶς* (sc. ἢ σύζυγος τοῦ νῦν στεφομένου) *φοροῦσα στέφανον*⁶. Πρὸ τοῦ τρισαγίου ὁ πατριάρχης μετὰ τῶν ἐπιφανεστέρων ἀρχόντων τῆς ἐκκλησίας καὶ οἱ βασιλεῖς, ἦτοι ὁ προὔπαρχον αὐτοκράτωρ καὶ ὁ ἄρτι ἀναγορευθεὶς, ἀνήρχοντο ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος. Ὁ πατριάρχης ἐν μέσῳ κατανυκτικῆς σιγῆς ἀνέπεμπε τὰς ἐπὶ χρίσει βασιλέων συντεθειμένας εὐχὰς καὶ ἔχριε σταυροειδῶς τὸν ἱστάμενον μὲ ἀκάλυπτον τὴν κεφαλὴν νέον αὐτοκράτορα, ἀνακράζων *μεγάλῃ τῇ φωνῇ ἅγιος*, ἐνῶ οἱ παριστάμενοι παρηκολούθουν ἐπίσης ἀσκεπεῖς. Τὸ ἅγιος ἀνεφώνουν τρις καὶ οἱ ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος εὐρισκόμενοι καὶ τρις ἐπανελάμβανε τὸ θεώμενον πλήθος⁷. Διάκονοι, ἐνδεδυμένοι τὰς ἱερατικὰς τῶν στολάς, ἔφερον ἐκ τῆς ἀγίας τραπέζης εἰς τὸν ἄμβωνα τὸ στέμμα, ὅπερ ἔθετεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ νέου αὐτοκράτορος ὁ παριστάμενος προεστεμμένος αὐτοκράτωρ—ἐφ' ὅσον βεβαίως ὑπῆρχε τοιοῦτος—ὁμοῦ μετὰ τοῦ πατριάρχου⁸, ἀναφωνοῦντος ἄξιος. Οἱ ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος εὐρισκόμενοι πρῶτον, εἶτα δὲ καὶ τὸ παριστάμενον πλήθος, ἐπανελάμβανον τρις τὸ ἄξιος⁹, μεθ' ὃ ὁ πατριάρχης ἀνέπεμπε καὶ νέας εὐχὰς. Μετὰ τὴν στέψιν καὶ τῆς συζύγου τοῦ ἀρτιστεφοῦς αὐτοκράτορος—ἐφ' ὅσον οὗτος ἦτο ἔγγαμος¹⁰—οἱ αὐτοκράτορες ἐπέστρε-

¹) Τούτου μὴ ὑπάρχοντος, τὴν θέσιν του κατελάμβανεν ὁ ἐντιμότερος τῶν ἀξιωματικῶν ἢ τῶν ἀρχόντων. ΨΚωδ. 88₂₀₋₂₂.

²) Ὁ Ψευδο-Κωδινὸς 89₁ ἀναλύει ἐπενφημήσαντος δὲ τοῦ λαοῦ καὶ φοροῦσαν παντός.

³) Καντακ. I 196₁₂₋₁₉₇₃, ΨΚωδ. 88₁₄₋₈₉₃.

⁴) Καντακ. I 197, ΨΚωδ. 89₅₋₆. Τὴν σημασίαν τοῦ ὄρου *διάδημα* κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα διευκρινίζει τὸ χωρίον τοῦ Ψευδο-Κωδινου 50₁₃₋₁₄: ὁ δὲ νῦν καλεῖται *διάδημα*, ἐλέγετο πάλαι *ζώνη στρατιωτικῆ*, *δηλοῦσα τιμὴν* πρβλ. αὐτόθι 50₁₈₋₂₀.

⁵) Καντακ. I 197, ΨΚωδ. 89₃.

⁶) ΨΚωδ. 89₈₋₂₀, Καντακ. I 197.

⁷) Καντακ. I 197₃₋₁₉₈₁₃, ΨΚωδ. 89₂₁₋₉₀₁₄.

⁸) Ἐὰν δὲν ἔζη ὁ πατὴρ τοῦ ἀναγορευομένου, τὴν στέψιν ἐτέλει μόνος ὁ πατριάρχης. Κωδ. 90₂₂.

⁹) Καντακ. I 198₁₃₋₂₁, ΨΚωδ. 90₁₅₋₉₁₇.

¹⁰) Βλ. τὴν περιγραφὴν παρὰ Καντακουζηνῶ I 198₂₁₋₁₉₉₁₄ καὶ ΨΚωδινῶ 91₈₋₉₂₂₃.

φρον εἰς τοὺς ἐπὶ τῆς ἐξέδρας τοποθετημένους θρόνους των, ὁπόθεν ἠκροῶντο ἄσματα, εἰδικῶς διὰ τὴν ἑορτὴν συντεθέντα¹.

² Ακολουθῶς ἐκτίθεται εἰς τὸ τυπικὸν ἢ κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θείας λειτουργίας συμμετοχὴ τοῦ νέου αὐτοκράτορος καὶ τὰ κατ' αὐτὴν καθήκοντά του, ὡς καὶ ὁ τρόπος, καθ' ὃν οὗτος μετελάμβανε τῶν ἀχράντων μυστηρίων². Περατωθείσης τῆς θείας λειτουργίας, ὁ νέος ἡγεμὼν ἀνήρχετο εἰς τὰ κατηχουμενεῖα, ὁπόθεν ἐνεφανίζετο πρὸ τοῦ πλήθους καὶ ἐδέχετο τὰς ἐπευφημίας του³. Τὴν ἰδίαν ἡμέραν ἐρρίπτοντο ἀποκόμβια εἰς τὰ προαύλια τοῦ ναοῦ, εἶτα δὲ καὶ εἰς τὰ ἀνάκτορα χάριν τῶν δημοτῶν. Τὴν ἐπομένην ὁ αὐτοκράτωρ ἔρριπτεν ἀποκόμβια χάριν τῶν αὐλικῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν⁴. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς πληροφορίας τοῦ Καντακουζηνοῦ I 200, βεβαιοῦντος ὅτι ὁ νέος αὐτοκράτωρ εὐθύς μετὰ τὴν στέψιν ἐλάμβανε κατώτατον ἐκκλησιαστικὸν ἀξίωμα τὸ τοῦ δεποτάτου⁵, ὑπεστηρίχθη ὑφ' ὀρισμένων ἐρευνητῶν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας κατελέγετο μεταξὺ τῶν μελῶν τοῦ κλήρου⁶. Τὴν ἄποψιν ταύτην ἀντέκρουσε πειστικῶς κατ' ἐμὲ ὁ L. Bréhier, ὅστις δέχεται ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἀπέλαυε μὲν ὀρισμένων ἐκκλησιαστικῶν προνομίων, δὲν ἐκέκτητο ὅμως τὴν ιδιότητα τοῦ κληρικοῦ⁷.

Τὸ περὶ στεφροφορίας βασιλέων κεφάλαιον τοῦ Ψευδο-Κωδικοῦ παρέχει τὴν πρόσθετον πληροφορίαν, καθ' ἣν ὁ μέλλων νὰ στεφθῆ μετέβαινεν εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν καὶ ἐνεχειρίζεν εἰς τὸν πατριάρχην ἔγγραφον ὁμολογίαν πίστεως, ἧς προέτασεν ὁ δεῖνα ἐν Χριστῶ τῶ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων οἰκεία χειρὶ προέταξα⁸,

¹) Καντακ. I 199¹⁵⁻²³, ΨΚωδ. 92²³ ἐπ.

²) Καντακ. I 199²³ - 202¹⁰, ΨΚωδ. 93¹⁵ - 96¹⁵.

³) Καντακ. I 202¹⁰⁻¹², ΨΚωδ. 96¹⁵ - 97⁹. Τὴν σκηρὴν ταύτην ὁ A. HEISENBERG, *Aus der Geschichte* σ. 89 χαρακτηρίζει ὡς *πρόκρυψιν*, περὶ ἧς πλείονα βλ. αὐτόθι σ. 85 ἐπ., M. A. ANDREVA, *De la cérémonie «prokypsis» ἐν Seminarium Kondakovianum* τ. 1 (1927) σ. 157 - 173, TREITINGER, *Reichsidee* σ. 112 - 120, Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕ, *Βίος τ. Δ'* (1951) σ. 134 - 136.

⁴) Καντακ. I 203²⁻²⁵, ΨΚωδ. 98¹⁻⁹, 88⁴⁻¹³.

⁵) Καντακ. I 200 ... τῇ δὲ λαῖᾳ νάρθηκα φέροντες ἐγχειρίζουσιν, ὥστε τάξιν ἐκκλησιαστικὴν τὴν τοῦ δεποτάτου λεγομένον ἐπέχειν... καὶ ΨΚωδ. 93²². Περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τούτου ἀξιώματος βλ. Κ. ΡΑΛΛΗ, *Περὶ τῶν δεποτάτων ἐν Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* τ. 11 (1936) σ. 28 - 29.

⁶) Τὸ πρόβλημα περὶ τῆς ἱερατικῆς ἐξουσίας τοῦ αὐτοκράτορος ἠρεύνησε διὰ μακρῶν ὁ A. GASQUET, *De l'autorité impériale en matière religieuse à Byzance*, Paris 1879 σ. 44-65, δεχόμενος τὴν παρὰ τούτῳ ὑπαρξίν της. Πρὸβλ. TREITINGER, *Reichsidee* σ. 140 ἐπ., F. DÖLGER, *Johannes Kantakuzenos als dynastischer Legitimist ἐν Seminarium Kondakovianum* τ. 10 (1938) σ. 25 σημ. 19.

⁷) L. BRÉHIER, *Ἱερεὺς καὶ βασιλεὺς ἐν Memorial L. Petit (Archives de l'Orient chrétien I)* Bucarest 1948 σ. 41 - 45 καὶ τοῦ αὐτοῦ, *Institutions* σ. 16. Βλ. ἰδίως διὰ τὴν προηγουμένην περίοδον τὰ σχόλια Ζωναρᾶ καὶ Βαλσαμῶνος εἰς τὸν κανόνα 69 Πενθέκτης ἐν Συντάγματι τ. Β' σ. 466 - 467, ἐν οἷς ρητῶς δηλοῦται ὅτι ὁ βασιλεὺς ἦτο λαϊκός.

⁸) ΨΚωδ. 86¹¹⁻¹³. Τὸ περιεχόμενον τοῦ ἐγγράφου αὐτόθι 86¹⁸ - 87¹⁶. Ἡ κατάθεσις τοῦ ἐγγράφου τούτου ὑπὸ τοῦ προσερχομένου διὰ νὰ δεχθῆ τὴν ἐκκλησιαστικὴν στέψιν ἔχει ἀποβῆ ἀναπόσπαστον τμήμα τοῦ τυπικοῦ ταύτης κατὰ τὴν ὑστέραν βυζαντινὴν περίοδον. Πρὸβλ. Νικ. Χων. 603 περὶ τοῦ Ἀλεξίου Γ'.

ὑπέγραφε δὲ καθ' ὅμοιον τρόπον καὶ εἰς τὸ τέλος τοῦ ἐγγράφου¹. Ἄλλὰ τοῦτο μὲν ἐπειδὴ ἢ παράδοσις τοῦ ὡς ἄνω ἐγγράφου εἰς τὸν πατριάρχην ἀναγράφεται ὑπὸ τοῦ Ψευδο-Κωδινού πρὸ τῆς περιγραφῆς τῆς τελετῆς, τοῦτο δὲ ἐπειδὴ ἢ πρὸς τὰ ἐπόμενα σύνδεσις γίνεται διὰ τῶν λέξεων *μετὰ δὲ τοῦτο*², ὁ ἀναγνώστης ἀποκομίζει ἐκ πρώτης ὄψεως τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἡ ὁμολογία πίστεως προετάσσετο τῆς ὅλης τελετῆς, προηγεῖτο δηλ. καὶ τῆς ἐν τοῖς ἀνακτόροις ἐπ' ἀσπίδος ἀνυψώσεως. Τὴν ἀποψιν ταύτην ὑπεστήριξε παλαιότερον ὁ J. Brightman³, νῦν δὲ καὶ ὁ L. Bréhier⁴. Ἄλλὰ τὸ προᾶγμα δὲν ἔχει οὕτως. Ὁ Ψευδο-Κωδινὸς ἐστήριξε τὴν περιγραφὴν του εἰς τὴν ἀφήγησιν τοῦ Καντακουζηνού καὶ μάλιστα ἐνιαχοῦ — ὡς παρατήρησεν ἤδη καὶ ὁ A. Heisenberg⁵ — ἐπαναλαμβάνει σχεδὸν ἐπὶ λέξει τὸ κείμενον τοῦ ἱστορικοῦ, ἔκρινεν ὅμως σκόπιμον νὰ δλοκληρώσῃ τὴν εἰκόνα τῆς ἀνακηρύξεως αὐτοκράτορος καὶ πρὸς τοῦτο περιέλαβε τὴν ἐκ μέρους τοῦ μέλλοντος νὰ στεφθῆ παρὰδοσιν τοῦ περιέχοντος τὴν ὁμολογίαν πίστεως ἐγγράφου εἰς τὸν πατριάρχην, περὶ ἧς οὐδὲν λέγει ὁ Καντακουζηνός. Προφανῶς ὅμως διὰ νὰ μὴ δυσχερανθῆ εἰς τὸ ἔργον του, δὲν διέκοψεν ὁ Ψευδο-Κωδινὸς τὴν ἐκ τοῦ Καντακουζηνού εἰλημμένην ἀφήγησιν, ἵνα παρεμβάλλῃ — μετὰ τὴν ἐν τοῖς ἀνακτόροις ἀναγόρευσιν τοῦ νέου μονάρχου καὶ πρὸ τῆς ἐν τῇ Ἁγίᾳ Σοφίᾳ στέψεως αὐτοῦ — τὰ κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ ἐγγράφου, ἀλλ' ἐθεώρησεν ἀπλούστερον νὰ προτάξῃ τὰ κατ' αὐτὴν τῆς ὅλης διηγήσεως.

Ἡ συντάκτης τοῦ Περὶ ὀφφικιαλίων ἔργου ἠκολούθησε τὴν αὐτὴν τακτικὴν καὶ εἰς ἄλλο σημεῖον τῆς ἀφηγήσεώς του καὶ διὰ τὸν αὐτὸν λόγον. Ὁ Καντακουζηνός, ἀφοῦ ἐξέθηκεν ὅλον τὸ τυπικόν, ἐσημείωσεν: *Ἄξιον δὲ καὶ ὁ παρελπίμεν τῆς τελετῆς ταύτης ἐπιμνησθῆναι* (I 203,) καὶ ἐν συνεχείᾳ (I 203₃₋₁₁) ἀνέγραψε τὰ τῆς διανομῆς τῶν ἀποκομβίων μετὰ τὴν στέψιν. Τὸ γεγονός τοῦτο ἔδει νὰ εἶχεν ἀναγραφῆ προηγουμένως ἐν I 201₁₂, ὅτε ὁ νέος αὐτοκράτωρ μετὰ τὸ πέρας τῆς στέψεως *ἄνεισιν εἰς τὰ λεγόμενα Κατηχούμενα, ὡς ἂν ἐξ ἀπόπτου, παρὰ πάντων ὀρώμενος, εὐφημηθεῖν* (I 201₁₂₋₁₃). Τὴν ἐμφάνισιν ταύτην τοῦ αὐτοκράτορος μνημονεύει εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον καὶ ὁ Ψευδο-Κωδινὸς 96₁₈₋₉₇, μετὰ πλειόνων μάλιστα λεπτομερειῶν, οὐχὶ ὅμως καὶ τὰ τῆς διανομῆς τῶν ἀποκομβίων. ἠκολούθησε δηλ. καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὁ Ψευδο-Κωδινὸς τὸν Καντακουζηνόν, ἀλλ' ἐνῶ ὁ τελευταῖος διορθοῖ τὴν παράλειψίν του, ἀναγράφων τὴν διανομὴν τῶν ἀποκομβίων εἰς τὸ τέλος τῆς ἀφηγήσεως, ὁ Ψευδο-Κωδινὸς προτάσσει τῆς ὅλης περιγραφῆς⁶ τὴν μνείαν ταύτην, προσδιορίζων συνάμα τὰ χρονικὰ καὶ τοπικὰ πλαίσια τοῦ

1) ΨΚωδ. 87₁₇₋₂₂.

2) ΨΚωδ. 88₁.

3) BRIGHTMAN σ. 387 - 388.

4) L. BRÉHIER, *Institutions* σ. 10 σημ. 1. Ὁ P. CHARANIS, *Coronation* σ. 57 - 58 ὀρθῶς σημειοῖ ὅτι αὕτη προηγεῖται τῆς ἐκκλησιαστικῆς στέψεως.

5) HEISENBERG, *Aus der Geschichte* σ. 89.

6) ΨΚωδ. 88₁₋₁₃.

γεγονότος: *Μετά τοῦτο τοίνυν*¹ *ἀνέρχεται* (sc. ὁ αὐτοκράτωρ) *ἐπὶ τὸν τρικλινον τὸν λεγόμενον Θωμαΐτην, πρὸς τὸν Ἀβγουστεῶνα ἀφορῶντα, ὅπου τὸ πλήθος ἅπαν ἴσονται μετὰ τοῦ φροσάτου. Πρὸ τοῦ φανῆναι ὃν αὐτὸν διὰ τινος τῶν συγκλητικῶν, ᾧ ἂν ἐπιτάξοι ὁ βασιλεὺς, ῥίπτονται εἰς τὸν λαὸν ἃ λέγουσιν ἐπικόμβια...*². Προσδιορίζων ὁ Ψευδο-Κωδινὸς τὸ χρονικὸν σημεῖον τῆς διανομῆς τῶν ἀποκομβίων (*πρὸ τοῦ φανῆναι ὃν αὐτόν*), διευκρινίζει ἔτι σαφέστερον ὅτι πρόκειται διὰ τὸ τμήμα ἐκεῖνο τῆς τελετῆς, τὸ ὁποῖον ὑπ' αὐτοῦ μὲν μνημονεύεται ἐν 96₁₈, ὑπὸ δὲ τοῦ Καντακουζηνοῦ ἐν I 201₁₂. Εἶναι ὅθεν προφανές ὅτι ὁ Ψευδο-Κωδινὸς τὰς ὀλίγας διασαφήσεις καὶ προσθήκας, ἃς ἐθεώρησεν ἀναγκαίας πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἀφηγήσεως τοῦ Καντακουζηνοῦ, προέταξε τῆς ὅλης περιγραφῆς τῆς τελετῆς. Οὕτως ἐξηγεῖται τὸ ἐκ πρώτης ὄψεως παράδοξον, τὸ περιέχον τὴν ὁμολογίαν πίστεως τοῦ στεφθησομένου ἔγγραφοι νὰ φέρῃ τὴν ὑπογραφὴν ὁ δεῖνα... βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ *Ρωμαίων*, ἐνῶ ἐκ τῆς θέσεως, ἣν κατέχει τοῦτο ἐν τῷ κεφαλαίῳ, φαίνεται νὰ ἀκολουθῆ τόσον ἢ ἀναγόρευσις, ὅσον καὶ ἡ στέψις. Ἡ σειρὰ τῶν γεγονότων ἦτο ἡ ἀκόλουθος: εἰς τὰ ἀνάκτορα ἀνύψωσις τοῦ ὑποψηφίου ἐπ' ἀσπίδος καὶ εὐφημίας τῶν παρισταμένων, δι' ὧν οὗτος ἀνηγορεύετο αὐτοκράτωρ· μετάβασις εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν καὶ παράδοσις εἰς τὸν πατριάρχην τοῦ ἔγγραφου τοῦ περιέχοντος τὴν ὁμολογίαν πίστεως τοῦ ἄρτι ἀναγορευθέντος· αὐτόθι χρῆσις καὶ στέψις τούτου ὑπὸ τοῦ πατριάρχου.

Ὅλαι αἱ φιλολογικαὶ μαρτυρίαι συμφωνοῦν ὅτι τὴν ἐπ' ἀσπίδος ἀνύψωσιν ἠκολούθουν εὐφημίας, ὧν ὁμως δὲν παραδίδεται τὸ φραστικὸν περιεχόμενον³. Δεδομένον ὁμως ὅτι μέχρι καὶ τοῦ IB' αἰῶνος λήγοντος αὗται συνίσταντο εἰς τὴν ἀναφώνησιν τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀναγορευομένου κατὰ τὸν τύπον *τοῦ δεῖνα μέγαλον βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος πολλὰ τὰ ἔτη*⁴, ἔτι δὲ ὅτι εὐθύς μετὰ τὴν ἀναγόρευσιν ὁ νέος μονάρχης ὑπέγραφε τὴν ὁμολογίαν πίστεως ὡς *βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων*, δύναται ἀνεπιφυλάκτως νὰ λεχθῆ ὅτι καὶ κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς αὐτοκρατορίας διετηρήθη κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν ὁ αὐτὸς τύπος ἀναφωνήσεως.

¹) Ἐὰν ἡρμηνεύετο τὸ *μετὰ τοῦτο* (88₁) συμφώνως πρὸς τοὺς συντακτικούς κανόνας, θὰ ἔδει νὰ συναχθῆ τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ διανομὴ τῶν φιλοδορημάτων ἐπικολούθησε τὴν ἐκ μέρους τοῦ ἄρτι ἀναγορευθέντος παράδοσιν τοῦ περιέχοντος τὴν ὁμολογίαν πίστεως ἔγγραφου εἰς τὸν πατριάρχην, διότι αἱ προηγούμεναι φράσεις τοῦ κειμένου εἰς τοῦτο τὸ γεγονός ἀναφέρονται (86₈ - 87₂₁). Σημειωτέον ὅτι καὶ ἡ πρὸς τὰ ἐπόμενα σύνδεσις τῆς περὶ διανομῆς τῶν ἀποκομβίων μαρτυρίας (88₁₄) γίνεται διὰ τοῦ *μετὰ τοῦτο* εἰς τρόπον, ὅστε ἡ διανομὴ τῶν φιλοδορημάτων νὰ φαίνεται ὡς προηγουμένη τῆς στέψεως, ἐνῶ εἶναι βέβαιοι ὅτι αὕτη ἀπετέλει τὴν κατακλειδα τῆς τελετῆς.

²) ΨΚωδ. 88₁₋₆.

³) Πχ. Ἁκροπ. Χρον. 105, Θεοδ. Σκουτ. 509: *ὑπὸ πάντων φημισθεὶς αὐτοκράτωρ*, Ἁκροπ. Ποιημ. 255: *ὑπ' ἀσπίδος φημισθεὶς* (Θεόδωρος Β'): Παχυμ. I 96: *ἀνακτορικοῖς παιάσις καὶ κρόσις παρὰ πάντων ἐμεγαλύνετό τε καὶ ἐφημίζετο*, Θεοδ. Σκουτ. 539: *ἐπευφήμσαν* (Μιχαὴλ Η'): Παχυμ. II 196: *καὶ ἀνευφημοῦσι τρανότερον* (Μιχαὴλ Θ'): ΨΚωδ. 89₁: *ἐπευφημήσαντος δὲ τοῦ λαοῦ καὶ φροσάτου παντός...* Καντακ. I 197₂: *ἐπευφημησάντων δὲ αὐτῶν...*

⁴) Νικ. Χων. 350₉, Θεοδ. Σκουτ. 332₈.

Ἀκριβεστέρας πληροφορίας ἔχομεν περὶ τῶν λοιπῶν δύο πράξεων. Ὁ νέος αὐτοκράτωρ ἀπεκαλεῖτο ὑπὸ τοῦ πατριάρχου πρῶτον, ἐν συνεχείᾳ δὲ καὶ τῶν παρισταμένων εἰς τὴν τελετὴν, καθ' ἣν μὲν στιγμήν ἔχοιτο ἄγιος, καθ' ἣν δ' ἐδέχετο τὸ στέμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἄξιος. Ἀμφότεραι αἱ ἀναφωνήσεις ἦσαν ἤδη ἀπὸ τοῦ Ι' αἰῶνος ἐν χρήσει εἰς τὸ τυπικὸν τῆς στέψεως, ἀλλὰ τῆς μὲν πρώτης ἡ ἐκφώνησις ἐγένετο, ὅταν ἐστέφετο κύριος αὐτοκράτωρ, τῆς δευτέρας δὲ ὅταν ἐστέφετο ἀπλοῦς βασιλεὺς. Νῦν ὅμως ἔχει ἐπέλθει μεταβολή, ἧς ἡ αἰτία πρέπει, νομίζω, νὰ ἀναζητηθῇ τοῦτο μὲν εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς χρίσεως ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος, τοῦτο δὲ εἰς τὴν κατάργησιν τῆς στέψεως ἐπὶ τοῦ ἀπλοῦ βασιλέως. Ἀφ' ἧς δηλ. ἐκράτησεν ἡ ἀρχή, ὅπως τυγχάνη ἐκκλησιαστικῆς στέψεως μόνον ὁ κεκτημένος τὴν αὐτοκρατορικὴν ιδιότητα, πιθανῶς δὲ μεσοῦντος — ὀπωσδήποτε ὅμως λήγοντος — τοῦ ΙΒ' αἰῶνος προσετέθη καὶ ἡ χρῖσις αὐτοῦ, συνεδέθη πρὸς τὰς δύο ταύτας πράξεις ἡ ὀνομασία τοῦ ἀναγορευθέντος ὡς ἁγίου μετὰ τὴν χρῖσιν, ὡς ἀξίου δὲ νὰ φέρῃ τὸ στέμμα οὕτως, ὥστε διετηρήθησαν ἀμφότεραι αἱ ὑπὸ τοῦ παλαιότερου τυπικοῦ προβλεπόμεναι ἀναφωνήσεις.

Δὲν ἀποκλείεται μάλιστα νὰ συνέβαλεν εἰς τὸν περιορισμὸν τῆς στέψεως διὰ μόνον τὸν αὐτοκράτορα ἡ παρατήρησις τῆς ἀκολούθου ἀνωμαλίας. Κατὰ τὸ ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος κρατῆσαν τυπικόν, ἐάν τις ἀνεκηρύσσετο ἀπ' εὐθείας αὐτοκράτωρ, ἐδέχετο κατὰ τὴν στέψιν τὴν ἀναφώνησιν ἄγιος, ἐνῶ, ἐὰν οὗτος διήρχετο τὸ στάδιον τοῦ ἀπλοῦ βασιλέως, ἀνεφωνεῖτο ἄξιος¹. Ἡ πρᾶξις αὕτη δὲν ἐπανελαμβάνετο, ἐὰν βραδύτερον ὁ ἀπλοῦς βασιλεὺς καθίστατο αὐτοκράτωρ εἰς τρόπον ὥστε, οὕτως ἢ ἄλλως κατὰ τὸ τότε ἰσχύον τυπικὸν μόνον τὴν μίαν ἐκ τῶν δύο ἀναφωνήσεων (ἄγιος, ἄξιος) θὰ ἐδέχετο. Μὲ τὴν χρησιμοποίησιν ὅμως ἀμφοτέρων τῶν προσδιορισμῶν κατὰ τὴν ὑστέραν βυζαντινὴν περίοδον τὸ παλαιὸν τοῦτο ἄτοπον διορθοῦται, συνάμα δὲ ἐξαιρεται ἡ θέσις καὶ ἡ ὑπόστασις τοῦ αὐτοκράτορος, ταυτοχρόνως δὲ ἀποκτᾶ καὶ ἡ στέψις μεῖζονα σπουδαιότητα μεταξὺ τῶν τελετῶν τῆς ἀναδείξεως αὐτοκράτορος· διότι κατὰ τὴν μέσσην περίοδον ἡ στέψις, κοινὴ οὕσα τόσον διὰ τὸν αὐτοκράτορα, ὅσον καὶ τὸν ἀπλοῦν βασιλέα, ὅστις, ὡς ἐλέχθη, δὲν ἔφθανε πάντοτε μέχρι τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος καὶ τῆς μετ' αὐτοῦ συνδεομένης ἀσκήσεως ἐξουσίας, ἦτο μὲν σημαντικὴ ἔνεκα τοῦ θρησκευτικοῦ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς θέσεως τῆς ἐκκλησίας ἐν τῷ κράτει καὶ τῇ κοινωνίᾳ ἀλλ' ἐξ ἐπόψεως πολιτειακοῦ δικαίου οὐδεμίαν εἶχε βαρῦτητα καὶ ἐπανεπιλημμένως συνέβη βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες νὰ βασιλεύσουν ἐπὶ μακρότερον ἢ βραχύτερον χρόνον χωρὶς ἐν τῷ μεταξὺ νὰ ἔχουν στεφθῇ². Ὅτε ὅμως κατὰ τὴν ὑστέραν περίοδον τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, ἡ στέψις συνεδέθη πρὸς τὴν θρησκευτικὴν ἐπίσης χαρακτῆρος χρῖσιν καὶ ἀμφότεραι αἱ πράξεις ἐπεφυλάχθησαν ἀποκλειστικῶς διὰ τὸν

¹) Βλ. ἀνωτέρω σελ. 152 ἐπ.

²) Οὕτως ὁ Θεόδωρος Α' ἀπὸ τοῦ ἔαρος 1205 μέχρι τοῦ Ἀπριλίου 1208, καὶ οἱ οὐδέποτε στεφθέντες Ἰωάννης Δ' καὶ Κωνσταντῖνος ΙΓ' Παλαιολόγος.

αυτοκράτορα¹, ἐνισχύθη σημαντικῶς ἡ θέσις των ἐν τῷ πλαισίῳ τῶν τελετουργικῶν τύπων τῆς ἀναδείξεως αυτοκράτορος εἰς τρόπον, ὥστε τελικῶς στέψις καὶ χρῆσις νὰ ἐμφανίζωνται ὡς πράξεις ἀντίρροποι τρόπον τινὰ τῆς κοσμικοῦ χαρακτῆρος καὶ προελεύσεως ἀναγορεύσεως. Οὕτως ἐξηγεῖται διατὶ κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους αἰῶνας ἀπέβη ζωτικῆς σημασίας αἴτημα ἡ ταχεῖα πλήρωσις τοῦ χηρεύοντος τυχὸν πατριαρχικοῦ θρόνου, ἵνα καταστῇ δυνατὴ ἡ ταχύτερα πραγματοποιήσις τῆς στέψεως αυτοκράτορος. Οὕτως ὁ Θεόδωρος Β' ἐπειδὴ ἠπείγετο νὰ στεφθῇ, ὁ δὲ πατριαρχικὸς θρόνος ἐχῆρευεν, ἐπέσπευσε μέχρι τοιοῦτου σημείου τὴν ἀνάδειξιν καὶ χειροτονίαν νέου οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, ὥστε ὁ προκριθεὶς νὰ διέλθῃ παρὰ τὰ ἐκκλησιαστικά θέσμια ἐντὸς ἐλαχίστου χρονικοῦ διαστήματος διὰ τῶν κατωτέρων ἱερατικῶν βαθμῶν. Ὁ Μιχαὴλ Η' δὲν ὠρρώδησε νὰ χρησιμοποίησῃ ἐντόνως πιεστικὰ μέσα, ἵνα στερήσῃ τὸν μικρὸν Ἰωάννην Δ' τῆς ἐκκλησιαστικῆς στέψεως. Ὁ αὐτὸς μονάρχης, εὐθύς ὡς ἀνέκτισε τῷ 1261 τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐδέχθη ἐκ νέου τὴν ἐκκλησιαστικὴν στέψιν. Ὁ Ἰωάννης Γ' Καντακουζηνὸς μὴ δυνάμενος νὰ τύχῃ στέψεως ἐκ μέρους τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, πολιτικοῦ του τότε ἀντιπάλου, ἠναγκάσθη νὰ ὑποκαταστήσῃ αὐτὸν διὰ τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων, βραδύτερον δέ, ὅταν αἱ πολιτικαὶ συνθῆκαι ἐπέτρεψαν, ἐδέχθη νέαν στέψιν, τελεσθεῖσαν νῦν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ αὐτὸς αυτοκράτωρ δὲν ἐδίστασε νὰ ἐγείρῃ σάλον εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ νὰ ἀντικαταστήσῃ παρὰ πᾶν αἴτημα δικαίου τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχη, ἀναζητῶν ἀρχιερέα πρόθυμον νὰ στέψῃ τὸν παρανόμως τυχόντα αυτοκρατορικῆς ἀναγορεύσεως υἱὸν τοῦ Ματθαίου. Πρέπει πάντως νὰ σημειωθῇ ὅτι αἱ τρεῖς τελευταῖαι περιπτώσεις ἀφεώρων πρόσωπα, μὴ ἔχοντα κατὰ κληρονομίαν δικαιώματα ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ ἅτινα συνεπῶς εἶχον πάντα λόγον νὰ ἐπισπεύσουν τὴν ἐκπλήρωσιν ὅλων τῶν τελετουργικῶν τύπων τῶν πρὸς τὴν ἀνάρρησιν αυτοκράτορος συνδεομένων². Ἐν τούτοις, ἐκτὸς τῶν ἐκκλησιαστικῶν κύκλων,

¹) Ὁ περιορισμὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς στέψεως ἐπὶ μόνου τοῦ κεκτημένου τὸ αυτοκρατορικὸν ἀξίωμα ἐξηγεῖ διατὶ εἰς κείμενα, ἐκθέτοντα τὸ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἰσχύον τυπικόν, ὁ υἱὸς ζῶντος αυτοκράτορος, κεκτημένος ὡσαύτως τὴν αυτοκρατορικὴν ιδιότητα, προσδιορίζεται ὡς *εἰς τεμμέρος*, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἀπλοῦν βασιλέα, χαρακτηριζόμενον ὡς *ἀστεφῆ*. Τύπος πατριαρχικῆς ἐπιστολογραφίας ἐν Συντάγματι τ. Ε' σ. 504, ΨΚωδ. 523-11 καὶ 684-8. Πρβλ. ἀνωτέρω σ. 216 ἐπ.

²) Ἄξια μνείας εἶναι ὡσαύτως αἱ ἐνέργειαι τοῦ ἡγεμόνος τῆς Σερβίας Στεφάνου Ντουσάν, ὅπως τύχῃ ἐκκλησιαστικῆς στέψεως, διότι ἀκριβῶς αἱ προσπάθειαι, ἃς κατέβαλεν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ, δεικνύουσιν λίαν χαρακτηριστικῶς τὴν εἰς τὴν στέψιν ἀποδιδομένην σημασίαν κατὰ τοὺς ὑστέρους τούτους μεσαιωνικοὺς χρόνους. Ὁ σέρβος ἡγεμὸν, ἐπιθυμῶν νὰ στεφθῇ αυτοκράτωρ Σέρβων καὶ Ρωμαίων καὶ γνωρίζων ὅτι ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ θὰ συγκατετίθετο εἰς τοῦτο, συνεκάλεσε τὸ Πάσχα τοῦ 1346 εἰς τὰ Σκόπια τοὺς εὐγενεῖς τοῦ σερβικοῦ βασιλείου τὸν ἀνώτερον κληρὸν μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Σερβίας, τὸν βουλγαρικὸν καὶ ἑλληνικὸν κληρὸν τῶν κατακτηθεισῶν περιοχῶν, τὸν πρῶτον καὶ τοὺς ἡγουμένους τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ δι' αὐτῶν ἀνύψωσε τὴν σερβικὴν ἐκκλησίαν εἰς πατριαρχεῖον ἀνεξάρτητον τοῦ Οἰκουμενικοῦ, τοῦθ' ὅπερ εἶχεν ὡς συνέπειαν τὸν ἀφορισμὸν τῆς σερβικῆς ἐκκλησίας ὑπὸ τοῦ τελευταίου. Βλ. Α. Α. VASILIEV, *History of the byzantine Empire 324 - 1453*, Madison 1952 σ. 618 - 620 καὶ τὰς ἐνταῦθα παραπομπάς.

οἷτινες εἶχον προφανῆς συμφέρον νὰ ὑποστηρίζουν τὴν νομικὴν ἀναγκαιότητα τῆς στέψεως, δεδομένου ὅτι ἡ τέλεισις αὐτῆς ἐξηγοῦτο ἀμέσως ἐκ τῆς ἐκκλησίας, ἀρχίζουσι πρὸς τὴν δύσιν τῆς αὐτοκρατορίας νὰ ἐμφανίζονται καὶ μεταξὺ τῶν κοσμικῶν κύκλων ὑποστηρικταὶ τοιούτων ἀπόψεων. Μεταξὺ αὐτῶν πρέπει νὰ καταλεχθῇ καὶ ὁ ἱστορικὸς Δούκας, ὅστις τὸν μὲν Ἰωάννην Η΄ ὀνομάζει *ὑστατον βασιλέα Ρωμαίων*¹, τὸν δὲ Κωνσταντῖνον ΙΓ΄ κατὰ σύστημα ἀποκαλεῖ *δεσπότην*.

Αἱ κατὰ τὸν ΙΔ΄/ΙΕ΄ αἰῶνα κρατοῦσαι ἀντιλήψεις ὅσον ἀφορᾷ τοὺς κατὰ τὴν ἀνάδειξιν αὐτοκράτορος μετέχοντας πολιτειακοὺς παράγοντας ἀφ' ἑνὸς καὶ τοὺς ἐν χρήσει τύπους καὶ σύμβολα ἀφ' ἑτέρου ἐκτίθενται *ex professo* ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Συμεῶν. Καίτοι δὲν πρέπει νὰ λησμονῆται ὅτι καὶ ὁ ἀρχιερεὺς οὗτος ἔβλεπεν, ὡς φυσικόν, τὰ πράγματα ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τῆς ἐκκλησίας, νομίζω ὅτι αἱ ἐπὶ τῶν ἐπὶ μέρους συμβόλων καὶ παραγόντων ἀπόψεις του δὲν στεροῦνται ὀρθότητος καὶ εὐθυκροισίας. Ἀρχικῶς ἐρμηνεύει τὴν σημασίαν τῆς συμμετοχῆς τῶν ἀξιωματούχων τοῦ κράτους, τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ λαοῦ κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν. Ἡ ἐπ' ἀσπίδος ἀνύψωσις συμβολίζει τὴν ὑπὸ τοῦ ἀναγορευομένου ἀνάληψιν τῆς ιδιότητος τοῦ στρατιωτικοῦ καὶ πολιτικοῦ ἡγέτου, ἐνῶ ἡ κατὰ τὴν ἄρσιν τῆς ἀσπίδος σύμπραξις τῶν ἀνωτάτων ἀξιωματούχων ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι οὗτος τίθεται ἐπὶ κεφαλῆς τῶν τελευταίων καὶ ἀναλαμβάνει τὴν ἡγεσίαν των². Διὰ τῶν ἀναφωνήσεων τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν δημοτῶν ἀναγνωρίζεται ὁ ἀναγορευόμενος ὡς *δεσπότης* (= κυρίαρχος) αὐτῶν. Δὲν πρέπει νὰ παρελθῇ ἀπαρατήρητος ἡ ὑπὸ τοῦ Συμεῶν χρησιμοποιουμένη ὀρολογία (*καὶ ὑπὸ ἀξιωματικῶν αἴρεται, ὡς ἀρχὴ τούτων γινόμενος καὶ κεφαλὴ, καὶ ὑπὸ στρατιωτῶν καὶ τοῦ δήμου προσκυνεῖται καὶ εὐφημεῖται, ὡς δεσπότης αὐτῶν γεγονώς*)³, διότι ἐξ αὐτῆς σαφῶς διαγράφεται ἡ ἀπόστασις ἢ χωρίζουσα τὸν αὐτοκράτορα ἀπὸ τὴν ἡγέτιδα τάξιν ἀφ' ἑνός, τὸν στρατὸν καὶ τὸν λαὸν ἀφ' ἑτέρου. Ὁλιγώτερον ἀμερόληπτοι πρέπει νὰ θεωρηθοῦν αἱ ἀπόψεις τοῦ Συμεῶν διὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν συμβολήν, ἣν δι' αὐτὸν φαίνεται νὰ συνιστᾷ κυρίως ἡ χεῖρις. Ὁ αὐτοκράτωρ, δοῦλος τοῦ Θεοῦ, μὲ πίστιν καὶ ὑποταγὴν εἰς Αὐτόν, ἔρχεται εἰς τὸν ναὸν τοῦ Κυρίου, ἵνα λάβῃ τὰ σύμβολα τῆς βασιλείας καὶ τελεσθῆναι βασιλεὺς ἐξαιτεῖται⁴. Ἡ μεταδίδουσα τὴν θείαν χάριν χεῖρις καὶ αἱ μετ' αὐτῆς συνδεόμεναι εὐχαί, σκοποῦσαι τὴν περιφρούρησιν, ἐνίσχυσιν καὶ τελείωσιν τοῦ χριστομένου, μαρτυροῦν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ *ἐκ τοῦ ἁγίου καθαγιάζεται καὶ καθιεροῦται βασιλεὺς τῶν ἡγιασμένων εἶναι τοῦ ἀπὸ Χριστοῦ*⁵. Ἐκ τῆς πραγματείας τοῦ ἀρχιερέως

¹) Δούκας 223. Πρβλ. αὐτόθι 234, Βραχέα Χρονικά ἀρ. 29 σ. 54 καὶ ἀνωτ. σ. 204.

²) Συμεῶν Θεσσαλονίκης *Περὶ τοῦ ἁγίου ναοῦ καὶ τῆς τούτου καθιερώσεως* ἐν P.G. τ. 155 στ. 352

³) Αὐτόθι στ. 352.

⁴) Αὐτόθι στ. 352. Βλ. καὶ τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον ῥμῆ': *Περὶ τῆς ὁμολογίας πίστεως, ἣν παρέχει τῷ πατριάρχῃ ὁ ἄρτι ἀναγορευθείς*.

⁵) Αὐτόθι στ. 353, κεφ. ρμς'. Χαρακτηριστικὰ εἶναι ὡσαύτως τὰ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως εἰς ἐπιστολὴν τοῦ λήγοντος τοῦ ΙΔ' αἰῶνος πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Ρωσίας Βασίλειον

σαφῶς συνάγεται ὅτι δι' αὐτόν, οἱ μὲν τῆς ἀναγορευσεως μετέχοντες παράγοντες εἶναι οἱ ἀξιωματοῦχοι τοῦ κράτους — συνεπῶς ἢ σύγκλητος — ὁ στρατὸς καὶ ὁ λαός· ἢ δ' ἐκκλησία διὰ τῆς χρίσεως καὶ στέψεως τοῦ ἀναγορευθέντος συνιστᾷ καὶ αὕτη παράγοντα, οὔτινος ἢ συμμετοχὴ εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἀνάληψιν τῆς κυριάρχου ἐξουσίας¹.

ἐν Α. Δ. τ. II σ. 190 λεγόμενα: ἀλλὰ μέχρι τῆς σήμερον τὴν αὐτὴν χειροτονίαν ἔχει ὁ βασιλεὺς παρὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ τὴν αὐτὴν τάξιν καὶ τὰς αὐτὰς εὐχὰς καὶ τῷ μεγάλῳ χρίεται μύρω καὶ χειροτονεῖται βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ τῶν Ῥωμαίων.

¹) Πρβλ. TREITINGER, Reichsidee σ. 29 σημ. 91. Προφανῶς ἐπειδὴ ἡ πρόθεσις τοῦ Συμεὸν ἦτο νὰ ἐκθέσῃ τὴν διὰ τῆς ὁμαλῆς ὁδοῦ πρόσκτησιν τῆς ιδιότητος τοῦ αὐτοκράτορος, δὲν φαίνεται νὰ ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν καὶ τὰς περιπτώσεις ἐκείνας, καθ' ἃς ἡ ἄνοδος εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον ἦτο συνέπεια ἐπαναστάσεως καὶ ἐνταῦθα ἡ σύμπραξις τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν, ὡς εἶδομεν ἐν τῇ ἐπὶ μέρους ἐκθέσει τῶν ιστορικῶν δεδομένων, δὲν ἦτο ἐπίσης ἀσήμαντος.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Θεωρῶ σκόπιμον νὰ παραθέσω ἐν συντομίᾳ τὰ εἰς ἐκάστην περίοδον τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας ἀναφερόμενα συμπεράσματα τῆς μελέτης μου διὰ νὰ ἔχη ὁ ἀναγνώστης εὐχερέστερον τὴν ἐποπείαν τοῦ συνόλου.

ΠΡΩΙΜΟΣ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (324 - 610)

Α' 337-450. Εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τοῦ στρατοῦ ἀποκλειστικῶς ἀνῆκεν ἡ ἐκλογή τοῦ ὑποψηφίου πρὸς πλήρωσιν τοῦ χηρεύοντος αὐτοκρατορικοῦ θρόνου. Ἔργον τοῦ αὐτοῦ παράγοντος ἦτο καὶ ἡ ἀναγόρευσις, ἣν ἀπὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ καὶ ἐντεῦθεν συνίστων οἱ ἑξῆς τύποι: στέψις διὰ μανιακίου, ἀνύψωσις ἐπ' ἀσπίδος, ἀναφώνησις ὑπὸ τῶν παρισταμένων στρατιωτῶν τοῦ ἀναγορευομένου εἰς *αὔγουστον*. Ἠκολούθει ἡ περιβολὴ τούτου διὰ τῆς πορφύρας καὶ τοῦ διαδήματος καὶ νέαι ἀναφωνήσεις τοῦ στρατοῦ. Ἀντιθέτως πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν Ο. Treitingger καὶ W. Ensslin ὑποστηρικθῆντα δέχομαι τὴν ἄποψιν τοῦ J. Straub, καθ' ἣν ἡ σύγκλητος δὲν μετεῖχε κατὰ τὴν περίοδον ταύτην οὔτε τῆς ἐκλογῆς οὔτε τῆς ἀναγορεύσεως αὐτοκράτορος.

Ἐὰν τὸν νέον αὐτοκράτορα ὑπεδείκνυνεν ὁ ἤδη βασιλευὼν ἡγεμῶν, τὸ τυπικὸν εἶχεν ὡς ἀκολούθως. Ὁ τελευταῖος οὗτος παρουσίαζε τὸν ὑποψήφιον πρὸ στρατιωτικῆς συγκεντρώσεως καὶ ἐζήτει τὴν συγκατάθεσιν τῶν παρισταμένων διὰ τὴν ἀναγόρευσιν. Αὕτη συνίστατο εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος περιβολὴν τοῦ νῦν ἀναδεικνυμένου διὰ πορφύρας καὶ διαδήματος καὶ τὴν ἀναφώνησιν τούτου ὑπὸ τοῦ στρατοῦ εἰς *αὔγουστον*.

Β' 450-610. Τὸ ἀπὸ τοῦ ἔτους 282 εἰς τὸν στρατὸν ἀνῆκον δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς μετεβιβάσθη ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὴν σύγκλητον, ἣτις, ὡς ἐκ τῶν ἐν τῇ Βασ. Τάξει λεπτομερῶν αὐθεντικῶν πρωτοκόλλων συνάγεται, προέβαιεν ἐκάστοτε εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ ὑποψηφίου πρὸς πλήρωσιν τοῦ χηρεύοντος θρόνου. Τὸ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἰσχύον τυπικὸν τῆς ἀναγορεύσεως ἦτο τὸ αὐτὸ μὲ τὸ ἀντίστοιχον τῆς προηγουμένης περιόδου μὲ τὰ ἑξῆς ἐπὶ πλέον στοιχεῖα. Ἀπὸ τοῦ Λέοντος Α' παρίσταντο κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν οἱ δῆμοι καὶ ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, μετέπειτα δὲ καὶ ἡ σύγκλητος. Ἀπὸ τοῦ Ἀναστασίου Α' καὶ ἑξῆς ὁ πατριάρχης ἔθετεν ἰδιοχείρως τὸ στέμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀναγορευομένου. Τὸ πρῶτον διεχωρίσθη ἡ στέψις ἀπὸ τῆς ἀναγορεύσεως κατὰ τὴν ἄνοδον τοῦ Φωκᾶ (602) καὶ ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἡ πρώτη προσέλαβε θρησκευτικὸν χαρακτῆρα, ἐντεινόμενον σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου.

Ἡ ἀνακήρυξις νέου αὐτοκράτορος ὑπὸ τοῦ ἤδη ὑπάρχοντος ἐλάμβανε χώραν εἰς συγκέντρωσιν συγκλήτου, στρατοῦ καὶ δήμων, παρουσίᾳ καὶ τοῦ πατριάρχου, οὗτινος

τὸ ἔργον περιορίζετο εἰς τὴν ἀνάγνωσιν εὐχῶν ἐπὶ τοῦ στέμματος καὶ τῆς χλαμύδος. Τὸ στέμμα ἔθετεν ἐπὶ τοῦ νέου συνάροντος ἰδιοχείρως ὁ ὑπάρχων αὐτοκράτωρ. Ὁ ἀναγορευόμενος ἀνεφωνεῖτο *αὐγουστος* ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν δήμων.

Ἡ διὰ διαδήματος στέψις, ἀποτελοῦσα καθ' ὅλην τὴν πρώιμον περίοδον ἀναπόσπαστον στοιχεῖον τῆς ἀνακηρύξεως ἡγεμόνος, ἦτο νομικῶς ἀναγκαία διὰ τὴν κτῆσιν τῆς αὐτοκρατορικῆς ιδιότητος.

ΜΕΣΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (610 - 1081)

Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἐπεκράτησεν ὅπως ὁ μέλλων διάδοχος ἀναδείκνυται ὑπὸ τοῦ ἡγεμονεύοντος αὐτοκράτορος συμβασιλεύς, ἀκολουθουμένου τοῦ κατὰ τὴν προηγούμενην περίοδον τυπικοῦ τῆς ἀνακηρύξεως συμβασιλέως. Μετὰ τὰ μέσα τοῦ Ζ' καὶ πρὸ τῶν μέσων τοῦ Η' αἰῶνος τὴν ἀναφώνησιν τοῦ ἀναγορευομένου εἰς *αὐγουστον* ἀντικατέστησεν ἑτέρα, δι' ἧς οὗτος ἀπεκαλεῖτο (*μέγας*) *βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ*.

Ἦδη λήγοντος τοῦ Γ' αἰῶνος ἐξέλιπεν ἡ διὰ μανιακίου στέψις καὶ ἀπὸ τοῦ Φωκά ἢ ἐπ' ἀσπίδος ἀνύψωσις. Ὁ δι' ἐπαναστάσεως γενόμενος κύριος τοῦ θρόνου ἐδέχετο τὰς ἀναφωνήσεις ἐνὸς ἢ πλείονων παραγόντων τῆς βυζαντινῆς πολιτικῆς ζωῆς (συγκλήτου, στρατοῦ, δήμων) καί, ἐφ' ὅσον συνεκέντρωνεν ἀρκοῦσαν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἰσχύν, ἐγίνετο κύριος τῆς ἐξουσίας. Ἐπηρεοῦντο ἐντὸς βραχέος — σπανιώτερον μακροτέρου — χρονικοῦ διαστήματος ἡ ἐκκλησιαστικὴ στέψις ὑπὸ τοῦ πατριάρχου.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἡ στέψις, ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἀναγόρευσιν, δὲν ἐγένενα ἐννόμους συνεπείας. Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Θ' αἰῶνος καὶ εἰδικώτερον ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Νικηφόρου Α' ἢ μεταξὺ αὐτοκράτορος καὶ συμβασιλέως ὑφισταμένη οὐσιαστικὴ διαφορὰ προσέλαβε καὶ νομικὸν χαρακτῆρα καὶ ἀνεπτύχθησαν δύο διακεκριμέναι ἀλλήλων ἔννοιαι, ἡ τοῦ αὐτοκράτορος ἀφ' ἐνὸς καὶ τοῦ ἀπλοῦ βασιλέως ἀφ' ἑτέρου, αἵτινες διεχωρίσθησαν πλήρως κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα καὶ ἐξηκολούθησαν ὑφιστάμεναι καθ' ὅλην τὴν ὑστέραν βυζαντινὴν περίοδον. Ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἄποψιν τῶν F. Dölger καὶ G. Ostrogorsky, δέχομαι ὅτι ἠδύναντο νὰ εἶναι ταυτοχρόνως πλείονες τοῦ ἐνὸς αὐτοκράτορες (π.χ. Βασίλειος Α' — Λέων Γ' — Ἀλέξανδρος, Λέων Γ' — Ἀλέξανδρος, Κωνσταντῖνος Η' — Ρωμανὸς Α' — Χριστόφορος κλπ.). Διὰ νὰ μεταπηδήσῃ τις ἐκ τῆς κατηγορίας τοῦ ἀπλοῦ βασιλέως εἰς τὴν τοῦ αὐτοκράτορος, ὄφειλε νὰ ἀναγορευθῆ εἰς ἐπίσημον τελετὴν αὐτοκράτωρ (ρητῶς μαρτυρεῖται τοῦτο περὶ τῶν Μιχαῆλ Γ', Βασιλείου Α', Κωνσταντίνου Η', Ρωμανοῦ Β' κλπ.).

Ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς μακεδονικῆς δυναστείας εἰς τοὺς τρεῖς γνωστοὺς παράγοντας τῆς βυζαντινῆς πολιτικῆς ζωῆς (σύγκλητον, στρατόν, λαὸν) προσετέθη καὶ ὁ κληρὸς, ὅστις διὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν κληρικῶν τῆς Ἁγίας Σοφίας, συμμετεῖχεν ἐνεργῶς ἄλλοτε ὀλιγώτερον καὶ ἄλλοτε περισσότερον κατὰ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ αὐτοκράτορος (π.χ. Ἰσαακίου Α', Νικηφόρου Γ').

ΥΣΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1081-1453)

Α' 1081-1204. Παρατηρείται σαφής διάκρισις μεταξύ τοῦ *αὐτοκράτορος* καὶ τοῦ ἐπιδόξου διαδόχου, φέροντος τὸν τίτλον *βασιλεύς*. Ἡ διάκρισις εἶναι σταθερὰ καὶ συνεπὴς εἰς τὰ κείμενα τῆς αὐτοκρατορικῆς γραμματείας. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐδέχετο τὴν ἀναγόρευσιν διὰ τῆς καθ' ὠρισμένον τύπον ἀναφωνήσεως (*τοῦ δεῖνα μεγάλου βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος πολλά τὰ ἔτη*). Ὁ βασιλεὺς εἰς νηπιακὴν ἢ νεαρωτάτην ἡλικίαν ἐν ἐπισήμῳ τελετῇ — διεξαγομένη, ὡς φαίνεται, ἐντὸς θρησκευτικοῦ χώρου — ἐδέχετο διάδημα, ἐρυθρὰ πέδιλα, πορφύραν καὶ τὴν ἀναφώνησιν εἰς *βασιλέα*. Ἡ κατὰ τὴν τελετὴν συμμετοχὴ τοῦ πατριάρχου φαίνεται νὰ συνίστατο εἰς τὴν ἀπαγγελίαν ὠρισμένων εὐχῶν. Ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ IB' αἰῶνος — τῷ 1195 τὸ ἀργότερον — κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐκκλησιαστικῆς στέψεως ὁ αὐτοκράτωρ ἐχρίετο δι' ἁγίου μύρου ὑπὸ τοῦ πατριάρχου. Αἱ ὑπάρχουσαι πληροφορίες δὲν διασαφηνίζουν, ἐὰν ἐκκλησιαστικῆς στέψεως ἤξιοῦτο μόνον ὁ εἰς αὐτοκράτορα ἀναγορευθεὶς, ὡς συνέβαινεν ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων, ἢ καὶ ὁ ἄπλοῦς βασιλεὺς, ὡς ἐπεκράτει κατὰ τὴν μέσην περίοδον.

Β' 1204-1261. Ἐπὶ Λασκαριδῶν ἠτόνησεν ἡ ἀπὸ αἰῶνων ἐν Βυζαντίῳ ἐπικρατοῦσα ἀρχὴ τῆς ἀναδείξεως εἰς συμβασιλείᾳ τοῦ ἐπιδόξου διαδόχου. Οὗτος, εὐθύς ὡς ἐχόρευεν ὁ θρόνος, ἀνηγορευετο αὐτοκράτωρ ὡς ἐξῆς. Ἄνυψοῦτο ἐπ' ἀσπίδος, αἰρομένης ὑπὸ τῶν ἐπισημοτέρων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀξιωματούχων — δὲν εἶναι γνωστόν, ἐὰν ὁ κανὼν οὗτος ἴσχυσεν ἤδη ἀπὸ τοῦ Θεοδώρου Α' — καὶ εὐφημεῖτο ὑπὸ τῶν παρισταμένων συγκλήτου, στρατοῦ καὶ λαοῦ κατὰ τὸν συνήθη τύπον. Ἐπηκολούθει ἐντὸς θρησκευτικοῦ χώρου ἢ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου χρίσις καὶ στέψις τοῦ ἄρτι ἀναγορευθέντος.

Γ' 1261-1453. Καθ' ἅπασαν τὴν ἐποχὴν τῶν Παλαιολόγων ἐπικρατεῖ σταθερῶς ἡ διάκρισις εἰς *αὐτοκράτορα* καὶ *βασιλέα*. *Βασιλεὺς* ἀνεκηρύσσετο εἰς ἐπίσημον τελετῇ, λαμβάνουσαν χώραν πιθανώτατα εἰς τὰ ἀνάκτορα, ὁ πρωτότοκος κατὰ κανόνα υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος, δικαιούμενος εἰς ἐρυθρὰ πέδιλα, στέφανον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ ἄλλα τινὰ προνόμια, ἅτινα γνωρίζομεν ἐξ αὐτοκρατορικοῦ ἐγγράφου τοῦ Μιχαὴλ Η' διὰ τὸν υἱὸν τοῦ Ἀνδρόνικου Β' (1272).

Αὐτοκράτωρ ἀνεκηρύσσετο ὁ φέρων ἤδη τὸν τίτλον τοῦ *βασιλέως* ἢ τὸ πρῶτον δι' ἐπαναστάσεως γινόμενος κύριος τοῦ θρόνου κατὰ τὸ ἐξῆς τυπικόν. Εἰς ἐπίσημον ἐν τοῖς ἀνακτόροις συγκέντρωσιν — προκειμένου περὶ ἐπαναστάτου, καὶ ἄλλαχού — ἀνυψοῦτο ἐπ' ἀσπίδος, αἰρομένης ὑπὸ τοῦ ὑπάρχοντος αὐτοκράτορος, τοῦ πατριάρχου, ὡς καὶ τῶν ἀνωτέρων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀξιωματούχων καὶ ἀνευφημεῖτο κατὰ τὸν ἐπίσημον τύπον τῶν ἀναφωνήσεων. Ἀκολουθῶν μετέβαινεν εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν καὶ παρέδιδεν εἰς τὸν πατριάρχη ἐγγραφὸν ὁμολογίαν πίστεως. Ἐπηκολούθει αὐτόθι ἢ θρησκευτικῇ τελετῇ, καθ' ἣν ὁ νεωστὶ ἀναγορευθεὶς ἐχρίετο καὶ ἐστέφετο ὑπὸ τοῦ πατριάρχου. Ὁ πατριάρχης καὶ ὁ τυχὸν ὑπάρχων αὐτοκράτωρ ἔθετον ἀπὸ κοινου τοῦ στέμμα ἐπὶ τοῦ στεφομένου. Ἐκκλησιαστικῆς στέψεως καὶ χρίσεως ἐδικαιοῦτο μόνον ὁ

εἰς αὐτοκράτορα ἀναγορευθεῖς, οὐχὶ δὲ καὶ ὁ φέρων τὸν τίτλον τοῦ ἀπλοῦ βασιλέως. Ἡδύναντο νὰ εἶναι ταυτοχρόνως πλείονες τοῦ ἐνὸς αὐτοκράτορες, ὡς οἱ Μιχαὴλ Η'—Ἀνδρόνικος Β', Ἀνδρόνικος Β'—Μιχαὴλ Θ' κλπ.

Κατὰ τὴν ὑστέραν βυζαντινὴν περιόδον ἡ στέψις ἀποκτᾷ διαρκῶς καὶ μεγαλυτέραν σημασίαν εἰς τρόπον, ὥστε ἡ τέλεσίς της νὰ ἀποβαίῃ τὸ πρῶτον μέλημα τοῦ ἀνερχομένου τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου. Οὕτως ἔχομεν παράδειγμα αὐτοκράτορος ἐπισπεύδοντος τὴν πλήρωσιν τοῦ χηρεύοντος πατριαρχικοῦ θρόνου, ἵνα πραγματοποιήσῃ συντόμως καὶ τὴν ἰδικήν του στέψιν (Θεόδωρος Β'), ἐτέρων νὰ δέχωνται δις ἐκ κλησιαστικὴν στέψιν (Μιχαὴλ Η', Ἰωάννης Γ' Καντακουζηνός) καὶ ἄλλου αὐτοκράτορος νὰ προκαλῆ σάλον εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ νὰ ἀπομακρύνῃ ἀναιτίως τὸν οἰκουμηνικὸν πατριάρχη, ἀντικαθιστῶν αὐτὸν δι' ἀρχιερέως προθύμου νὰ προβῆ εἰς τὴν στέψιν τοῦ υἱοῦ του (Ἰωάννης Γ' Καντακουζηνός χάριν τοῦ Ματθαίου). Ὑπὸ ἐκκλησιαστικῶν παραγόντων ὑπεστηρίζετο τὸ νομικῶς ἀναγκαῖον τῆς στέψεως, τὴν ἄποισιν δὲ ταύτην ἀπεδέχοντο καὶ κοσμικοὶ ἔτι κύκλοι, χαρακτηρίζοντες οὕτω τὸν Ἰωάννην Η' Παλαιολόγον ὡς ὑστατον βασιλέα Ρωμαίων, ἐπειδὴ ὁ Κωνσταντῖνος ΙΓ' μέχρι τέλους δὲν ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου. Ἐν τούτοις ἡ ἐπίσημος βυζαντινὴ πολιτεία ἀπὸ τῆς μέσης περιόδου καὶ μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς αὐτοκρατορίας εἰς μόνην τὴν ἀναγορευσιν ἀνεγνώριζε τὴν γέννησιν ἐννόμων συνεπειῶν εἰς τρόπον, ὥστε αὐτοκράτωρ καθίστατό τις πάντοτε διὰ καὶ ἀπὸ μόνης τῆς ἀναγορεύσεως.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΗΓΕΜΟΝΩΝ¹

Συμφώνως πρὸς τὰς ἐν τῷ κειμένῳ ἐκτιθεμένας ἀπόψεις ἀντικατέστησα τὸν μέγχοι τοῦδε ἐπὶ τῇ βάσει πολιτικῶν κριτηρίων συντασσόμενον κατάλογον τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων μὲ ἕτερον στηριζόμενον εἰς νομικὰ κριτήρια κατὰ τὰ ἐξῆς.

Εἰς τὴν πρόωμον βυζαντινὴν περίοδον δὲν ὑφίστατο νομικὴ διάκρισις μεταξὺ τῶν συναρχόντων, πλὴν ἴσως εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ υἱοῦ τοῦ Μαυρικίου Θεοδοσίου, δι' ὃ καὶ δὲν περιέλαβον τὸν τελευταῖον τοῦτον μεταξὺ τῶν αὐτοκρατόρων. Ἀπὸ τοῦ Νικηφόρου Α', ὅτε εἰσῆχθη ἡ μεταξὺ βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος οὐσιαστικὴ καὶ νομικὴ διάκρισις, καὶ μέχρι τέλους τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας περιέλαβον εἰς τοὺς αὐτοκράτορας ἐκείνους τῶν ἡγεμόνων, οἵτινες, δι' οὓς λόγους ἐν τῷ κειμένῳ ἀνέπτυξα, ἀπέκτησαν τὴν αὐτοκρατορικὴν ιδιότητα εἴτε ὡς κύριοι αὐτοκράτορες (Hauptkaiser) εἴτε ὡς συμβασιλεῖς (π.χ. Κωνσταντῖνος υἱὸς Βασιλείου Α', Στέφανος καὶ Κωνσταντῖνος υἱοὶ Ρωμανοῦ Α'), ἀλλὰ δὲν κατέλεξα καὶ τοὺς ἡγεμόνας ἐκείνους, οἵτινες καθ' ὅλας τὰς ἐνδείξεις ὑπῆρξαν ἄπλοῖ μόνον βασιλεῖς καὶ οὐδέποτε ἀνεκηρύχθησαν αὐτοκράτορες (π.χ. Θεοφύλακτος υἱὸς Σταυρακίου, Συμβάτιος - Κωνσταντῖνος υἱὸς Λέοντος Ε', Ἀλέξιος υἱὸς Ἰωάννου Β' Κομνηνοῦ κλπ.).

Διὰ τὸ πρόωτον ἥμισυ τῆς μέσης βυζαντινῆς περιόδου διάστημα, ὅτε τοῦτο μὲν ἐκ τῆς ἀνεπαρκείας τῶν πηγῶν, τοῦτο δὲ ἐκ τῆς ἐν ἐξελίξει εὐρισκομένης διαφοροποιήσεως τῶν θεσμῶν τὰ πράγματα εἶναι ὀλιγώτερον σαφῆ, ζήτημα γεννᾶται διὰ τοὺς υἱοὺς τοῦ Κώνσταντος Β' Ἡράκλειον καὶ Τιβέριον, ἔτι δὲ διὰ τὸν υἱὸν τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β' Τιβέριον. Τούτους δὲν περιέλαβον μεταξὺ τῶν αὐτοκρατόρων, διότι οἱ δύο πρόωτοι καθ' ὅλας τὰς ἐνδείξεις δὲν ἀνεκηρύχθησαν αὐγουστοί, καθ' ἣν ἐποχὴν οὐσιῶδες στοιχεῖον διὰ τὴν πρόσκτησιν τῆς αὐτοκρατορικῆς ιδιότητος ἀπετέλει ἡ ἀνακήρυξις εἰς αὐγουστον, περὶ δὲ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β' Τιβερίου οὐδὲν θετικὸν στοιχεῖον ἀνεῦρον.

Ἐπίσης δὲν περιέλαβον εἰς τοὺς βυζαντινοὺς αὐτοκράτορας τὸν ὑπὸ τοῦ Β. Sinogowitz προταθέντα Κωνσταντῖνον Λάσκαριν (1204) δι' οὓς λόγους ἐν τῷ κειμένῳ (σ. 170 ἐπ.) ἐξέθηκα.

Εἰς τὸν παρόντα κατάλογον οἱ αὐτοκράτορες ἀναγράφονται μὲ ἡμίμωρα στοιχεῖα, τὰ τέκνα τῶν βυζαντινῶν ἡγεμόνων, ἅτινα ἐστέφθησαν μὲν βασιλεῖς ἀλλὰ δὲν ἀπέκτη-

¹) Εἰς τὴν ἀρμόζουσαν χρονολογικὴν θέσιν παρεμβάλλονται καὶ τὰ ὀνόματα ἀνταπαιτητῶν τοῦ θρόνου, ὧν τὸ ἔργον δὲν ἐστέφθη τελικῶς ὑπὸ ἐπιτυχίας, ἀλλὰ τῶν ὁποίων ἡ περίπτωσις συμβάλλει εἰς τὴν διαφώτισιν τοῦ θέματος τῆς παρουσίας μελέτης.—Ἡ παραπλεύρως ἐκάστου προσώπου σημειουμένη χρονολογία ἀναφέρεται εἰς τὴν ἡμερομηνίαν τῆς κτήσεως τῆς αὐτοκρατορικῆς ιδιότητος ἢ ἀντιστοίχως τῆς ἀναδείξεως εἰς βασιλεία. Αἱ διαρκούσης τῆς ἡγεμονίας ἐπερχόμεναι μεταβολαὶ δὲν σημειοῦνται ἐνταῦθα (βλ. πλείονα εἰς τὴν οἰκείαν περὶ ἐνὸς ἐκάστου ἡγεμόνου θέσιν).

σαν τὴν αὐτοκρατορικὴν ιδιότητα, μὲ κυρτὰ λευκὰ καὶ οἱ ἀνταπαιτητα τοῦ θρόνου μὲ ἀπλᾶ λευκὰ στοιχεῖα.

Κωνσταντῖνος Α΄		
Κωνσταντῖνος Β΄	9 Σεπτεμβρίου	337
Κωνσταντῖνος	9 Σεπτεμβρίου	337
Κώνστας Α΄	9 Σεπτεμβρίου	337
Μαγνέντιος	18 Ἰανουαρίου	350
Βετρανίων	1 Μαρτίου	350
Νεπωτιανὸς	3 Ἰουνίου	350
Ἰουλιανὸς	Φεβρουάριος	360
Ἰοβιανὸς	27 Ἰουνίου	363
Οὐαλεντινιανὸς Α΄	25 Φεβρουαρίου	364
Οὐάλης	28 Μαρτίου	364
Προκόπιος	28 Σεπτεμβρίου	365
Μάρκελλος		366
Γρατιανὸς Α΄	24 Αὐγούστου	367
Φίριμος		372
Οὐαλεντινιανὸς Β΄	22 Νοεμβρίου	375
Θεοδόσιος Α΄	19 Ἰανουαρίου	379
Αρκαδῖος	16 Ἰανουαρίου	383
Μάξιμος	ἄνοιξις	383
Εὐγένιος	22 Αὐγούστου	392
Ὀνώριος	23 Ἰανουαρίου	393
Θεοδόσιος Β΄	10 Ἰανουαρίου	402
Μαρκιανὸς	25 Αὐγούστου	450
Λέων Α΄	7 Φεβρουαρίου	457
Λέων Β΄	17 Νοεμβρίου	473
Ζήνων	9 Φεβρουαρίου	474
Βασιλίσκος	9 Ἰανουαρίου	475
Μᾶρκος		475
Ζήνων	τέλη Αὐγούστου	476
Λεόντιος	19 Ἰουλίου	484
Ἀναστάσιος Α΄	11 Ἀπριλίου	491
Ἰουστινὸς Α΄	9 Ἰουλίου	518
Ἰουστινιανὸς Α΄	1 Ἀπριλίου	527
Ἰπάτιος	Ἰανουάριος	532
Ἰουστινὸς Β΄	14 Νοεμβρίου	556

<i>Τιβέριος Α'</i>	26 Σεπτεμβρίου	578
<i>Μανρίκιος</i>	13 Αύγουστου	582
<i>Θεοδόσιος</i>	26 Μαρτίου	590
<i>Φωκάς</i>	23 Νοεμβρίου	602
<i>Ἡράκλειος</i>	5 Ὀκτωβρίου	610
<i>Ἡράκλειος νέος-Κωνσταντῖνος Γ'</i>	22 Ἰανουαρίου	613
<i>Ἡρακλωνᾶς</i>	4 Ἰουλίου	638
<i>Κώνστας Β'</i>	Σεπτέμβριος	641
<i>Κωνσταντῖνος Δ'</i>	μεταξὺ 5-26 Ἀπριλίου	654
<i>Ἡράκλειος</i>	μεταξὺ 26 Ἀπριλίου-9 Αὐγούστου	659
<i>Τιβέριος</i>	μεταξὺ 26 Ἀπριλίου-9 Αὐγούστου	659
<i>Ἰουστινιανὸς Β'</i>	μεταξὺ 18 Φεβρουαρίου — 1 Σεπτεμβρίου	685
<i>Λεόντιος</i>	τέλη	695
<i>Ἀψίμαρος - Τιβέριος Β'</i>	τέλη	698
<i>Ἰουστινιανὸς Β' τὸ δεύτερον</i>	μέσα	705
<i>Τιβέριος</i>	δεύτερον ἡμισυ	705
<i>Βαρδάνης - Φιλιππικὸς</i>	τέλη	711
<i>Αναστάσιος Β'</i>	4 Ἰουνίου	713
<i>Θεοδόσιος Γ'</i>	πρὸς τὸ τέλος	715
<i>Λέων Γ'</i>	Ἀπρίλιος 716 ἀναγόρευσις, 25 Μαρτίου	717
<i>Βασίλειος</i>	στέψις	717, 718
<i>Κωνσταντῖνος Ε'</i>	31 Μαρτίου 720· 19 Ἰουνίου 741	μονοκράτωρ
<i>Κοσμάς</i>		727
<i>Ἀρτάβασδος</i>		Ἰούνιος 742
<i>Λέων Δ'</i>	17 Μαΐου	750
<i>Κωνσταντῖνος Ϛ'</i>	24 Ἀπριλίου 776· φθινόπωρον 790	μονοκράτωρ
<i>Εἰρήνη</i>	8 Σεπτεμβρίου 780· ἀπὸ 15 Αὐγούστου 797	μονοκράτωρ
<i>Νικηφόρος Α'</i>	1 Νοεμβρίου	802
<i>Βαρδάνης</i>		Ἰούλιος 803
<i>Σταυράκιος</i>	25 Δεκεμβρίου	803 στέψις εἰς βασιλεία
	τέλη Ἰουλίου	811 ἀναγόρευσις εἰς αὐτοκράτορα
<i>Μιχαὴλ Α'</i>	2 Ὀκτωβρίου	811
<i>Θεοφύλακτος</i>	25 Δεκεμβρίου	811
<i>Λέων Ε'</i>	11 Ἰουλίου	813

<i>Συμβάτιος - Κωνσταντῖνος</i>	25	Δεκεμβρίου	813
Μιχαήλ Β'	25	Δεκεμβρίου	820
Θεόφιλος	12	Μαΐου 821	(ἔστεφθη τότε μόνον βασιλεύς;)
Θωμᾶς			821
<i>Κωνσταντῖνος</i>			;
Μιχαήλ Γ'		στέφης; 21	Ἰανουαρίου 842 ἀναγόρευσις εἰς αὐτοκράτορα αὐτοῦ καὶ τῆς Θεοδώρας
Θεοδώρα	21	Ἰανουαρίου 842	ἀναγόρευσις εἰς αὐτοκράτορα αὐτῆς καὶ τοῦ Μιχαήλ Γ'
<i>Θέκλα</i>			;
Βασίλειος Α'	26	Μαΐου 866	στέφης εἰς βασιλέα
	23	Σεπτεμβρίου 867	ἀναγόρευσις εἰς αὐτοκράτορα
<i>Κωνσταντῖνος Ζ'</i>	6	Ἰανουαρίου	869
<i>Δέων Ϛ'</i>	6	Ἰανουαρίου	870
Ἀλέξανδρος		τελευταῖοι μῆνες	879
Κωνσταντῖνος Η' πορφυρογέννητος	9	Ἰουνίου 911	στέφης εἰς βασιλέα
	6	Ἰουνίου 913	ἀναγόρευσις εἰς αὐτοκράτορα
<i>Ρωμανὸς Α' Δεκαπηνδός</i>	17	Δεκεμβρίου	920
<i>Χριστόφορος Δεκαπηνδός</i>	17	(20) Μαΐου	921
<i>Στέφανος Δεκαπηνδός</i>	25	Δεκεμβρίου 924	στέφης εἰς βασιλέα μετὰ τὸν Αὐγούστον 931 ἀναγόρευσις εἰς αὐτοκράτορα
<i>Κωνσταντῖνος Θ' Δεκαπηνδός</i>	25	Δεκεμβρίου 924	στέφης εἰς βασιλέα μετὰ τὸν Αὐγούστον 931 ἀναγόρευσις εἰς αὐτοκράτορα
<i>Ρωμανὸς Β'</i>	6	Ἀπριλίου 945	στέφης εἰς βασιλέα ἀρχαὶ Νοεμβρίου 959 ἀναγόρευσις εἰς αὐτοκράτορα
Βασίλειος Β'	22	Ἀπριλίου 960	στέφης εἰς βασιλέα
	15	Μαρτίου 963	ἀναγόρευσις εἰς αὐτοκράτορα
<i>Κωνσταντῖνος Ι'</i>		Ἀπρίλιος 961	στέφης εἰς βασιλέα
	15	Μαρτίου 963	ἀναγόρευσις εἰς αὐτοκράτορα
Νικηφόρος Β' Φωκᾶς	2	Ἰουλίου 963	ἀναγόρευσις,
	16	Αὐγούστου 963	στέφης
Ἰωάννης Α' Τξιμισκῆς	11	Δεκεμβρίου 969	ἀναγόρευσις,
	25	Δεκεμβρίου 969	στέφης
Βάρδας Φωκᾶς	α')	τῷ 971, β')	15 Αὐγούστου 987

Βάρδας Σκληρός	α') θέρους 976, β') ἀρχαί 987	
Ρωμανὸς Γ'	12 Νοεμβρίου	1028
Μιχαὴλ Δ'	11 Ἀπριλίου	1034
Μιχαὴλ Ε'	μέσα Δεκεμβρίου	1041
Θεοδώρα	21 Ἀπριλίου	1042
Ζωὴ	21 Ἀπριλίου	1042
Κωνσταντῖνος ΙΑ' Μονομάχος	12 Ἰουνίου	1042
Γεώργιος Μανιάκης		1043
Λέων Τορνίκης	Σεπτέμβριος	1047
Θεοδώρα	12 Ἰανουαρίου	1055
Μιχαὴλ Ϛ'	31 Αὐγούστου	1056
Θεοδόσιος	Σεπτέμβριος	1056
Ἰσαάκιος Α' Κομνηνὸς	8 Ἰουνίου 1057 ἀναγόρευσις,	
	1 Σεπτεμβρίου 1057 στέψις	
Κωνσταντῖνος ΙΒ' Δούκας	Δεκέμβριος	1059
Μιχαὴλ Ϝ'	στέψις εἰς βασιλέα ἐπὶ Κωνσταντίνου ΙΒ'	
	24 Ὀκτωβρίου 1071 ἀναγόρευσις εἰς αὐτοκράτορα	
Κωνσταντῖνος	στέψις εἰς βασιλέα ἐπὶ Κωνσταντίνου ΙΒ'.	
Εὐδοκία	21 Μαΐου	1067
Ρωμανὸς Δ' Διογένης	1 Ἰανουαρίου	1068
Ἀνδρόνικος	στέψις εἰς βασιλέα ἐπὶ Ρωμανοῦ Δ'	
Κωνσταντῖνος	στέψις εἰς βασιλέα ἐπὶ Μιχαὴλ Ϝ'	
Νικηφόρος Γ' Βοτανειάτης	2 Ὀκτωβρίου 1077 ἀναγόρευσις εἰς αὐτοκράτορα ἐν Μικροῦ Ἀσία, 24 Μαρτίου 1078 ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ 27 Μαρτίου 1078 στέψις	
Νικηφόρος Βουέννιος	ἀρχαί Νοεμβρίου	1077
Νικηφόρος Βασιλάκιος	τέλη 1077 ἢ ἀρχαί	1078
Νικηφόρος Μελισσηνὸς	τέλη	1080
Ἀλέξιος Α' Κομνηνὸς	Μάρτιος 1081 ἀναγόρευσις, 4 Ἀπριλίου 1081 στέψις	
Ἰωάννης Β' Κομνηνὸς	ἀνάδειξις εἰς βασιλέα περὶ τὰ 1092,	
	15 Αὐγούστου 1118 ἀναγόρευσις εἰς αὐτοκράτορα	
Ἀλέξιος	περὶ τὰ 1122 ἀνάδειξις εἰς βασιλέα	
Μανουὴλ Α'	1 Ἀπριλίου 1143 ἀναγόρευσις, ἐντὸς τοῦ Ἰουλίου 1143 ἢ μετὰ βραχὺ στέψις	

Ἀλέξιος Β'	τὸ βραδύτερον 24 Μαρτίου 1171 ἀνάδειξις εἰς βασιλέα
	24 Σεπτεμβρίου 1180 ἀναγόρευσις εἰς αὐτοκράτορα
Ἀνδρόνικος Α'	Σεπτέμβριος 1183 ἀναγόρευσις, μετὰ βραχὺ στέψις
Ἰσαάκιος Β' Ἄγγελος	12 Σεπτεμβρίου 1185
Ἀλέξιος Βραναῆς	1186
Ἀλέξιος Γ' Ἄγγελος	8 Ἀπριλίου 1195
Ἀλέξιος Κοντοστέφανος	Ἀπρίλιος 1195
Ἰωάννης Κομνηνός	ἐπὶ Ἀλεξίου Γ'
Ἰσαάκιος Β' Ἄγγελος τὸ δεύτερον	18 Ἰουλίου 1203
Ἀλέξιος Δ' Ἄγγελος	1 Αὐγούστου 1203
Νικόλαος Καναβός	28 Ἰανουαρίου 1204
Ἀλέξιος Ε' Μούρτζουφλος	28/29 Ἰανουαρίου 1204
Θεόδωρος Α' Δάσκαρις	Ἄνοιξις 1205 ἀναγόρευσις, 6 Ἀπριλίου 1208 στέψις
Ἰωάννης Γ' Βατάτζης	ἄρχαι 1222
Θεόδωρος Β' Δάσκαρις	ἄρχαι Νοεμβρίου 1254 ἀναγόρευσις, στέψις μετὰ βραχὺ
Ἰωάννης Δ' Δάσκαρις	Αὐγούστος 1258 ἀναγόρευσις· στέψις δὲν ἔλαβε χώραν
Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγος	1 Ἰανουαρίου 1259 ἀναγόρευσις, μετὰ τινὰς ἡμέρας στέψις· 15 Αὐγούστου 1261 νέα στέψις
Ἀνδρόνικος Β' Παλαιολόγος	8 Νοεμβρίου 1272 ἀνάδειξις εἰς βασιλέα· τὸ βραδύτερον Ἀπρίλιος 1277 ἀναγόρευσις εἰς αὐτοκράτορα
Μιχαὴλ Θ' Παλαιολόγος	1281 ἀνάδειξις εἰς βασιλέα· 21 Μαΐου 1294 ἀναγόρευσις εἰς αὐτοκράτορα
Ἀνδρόνικος Γ' Παλαιολόγος	Φεβρουάριος 1314 ἀνάδειξις εἰς βασιλέα· 2 Φεβρουαρίου 1325 ἀναγόρευσις εἰς αὐτοκράτορα
Ἄννα Παλαιολογίνα	αὐτοκράτωρ ἀπὸ 16 Ἰουνίου 1341
Ἰωάννης Ε' Παλαιολόγος	βασιλεὺς πρὸ τῆς 19 Νοεμβρίου 1341· 19 Νοεμβρίου 1341 ἀναγόρευσις εἰς αὐτοκράτορα
Ἰωάννης Ϛ' Καντακουζηνός	26 Ὀκτωβρίου 1341 ἀναγόρευσις· στέψις α') 21 Μαΐου 1346, β') 13 Μαΐου 1347

- Ἀνδρόνικος Δ' Παλαιολόγος** πρὸ τοῦ 1352 ἀνάδειξις εἰς βασιλέα· 12 Αὐγού-
στου 1376 ἀναγόρευσις εἰς αὐτοκράτορα, 18
Ἐκτωβρίου 1377 στέψις
- Ματθαῖος Καντακουζηνός** λήγοντος 1353 ἀναγόρευσις, ἀρχαὶ 1354
στέψις
- Ἰωάννης Ζ' Παλαιολόγος** ἀνάδειξις εἰς βασιλέα χρονικῶς ἄγνωστος
14 Ἀπριλίου 1390 ἀναγόρευσις εἰς αὐτοκράτορα
- Μανουὴλ Β' Παλαιολόγος** 25 Σεπτεμβρίου 1373 ἀνάδειξις εἰς βασιλέα
ἀρχαὶ Ἰουλίου 1379 ἀναγόρευσις εἰς αὐτοκρά-
τορα
- Ἰωάννης Η' Παλαιολόγος** ἀνάδειξις εἰς βασιλέα τὸ βραδύτερον τῷ 1408·
19 Ἰανουαρίου 1421 ἀναγόρευσις εἰς αὐ-
τοκράτορα
- Κωνσταντῖνος ΙΓ' Παλαιολόγος** 6 Ἰανουαρίου 1449 ἀναγόρευσις εἰς αὐτοκρά-
τορα· στέψις δὲν ἔλαβε χώραν.

ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ ΚΑΙ ΔΙΟΡΘΩΤΕΑ

Λυποῦμαι, διότι τῆς μελέτης τοῦ G. OSTROGORSKY, Zur Kaisersalbung und Schilderhebung im spätbyzantinischen Krönungszeremoniell ἐν Historia τ. 4 (1955) σ. 246 – 256 καὶ τῶν συναφῶν παρατηρήσεων τοῦ F. DÖLGER ἐν B. Z. τ. 49 (1956) σ. 201 – 202 ἔλαβον γνῶσιν, ἀφοῦ εἶχεν ἤδη περατωθῆ ἢ ἐκτύπωσις τοῦ βιβλίου μου καὶ δὲν ἠδυνήθην νὰ συζητήσω τὰ σημεῖα ἐκεῖνα εἰς ἃ αἱ ἀπόψεις τοῦ συγγραφέως ἀφίστανται τῶν ὑπ' ἑμοῦ ἐκτιθεμένων.

Ἐπίσης μετὰ τὴν ἐκτύπωσιν τοῦ βιβλίου ἐπληροφορήθην ἐκ τῆς ἐν B. Z. τ. 49 (1956) σ. 200 – 201 καὶ 245 – 246 βραχείας ἀναλύσεως τὴν δημοσίευσιν τοῦ σχετικοῦ πρὸς τὴν αὐτοκρατορικὴν στέψιν τμήματος τῆς ἀπὸ μακροῦ συνεχιζομένης μελέτης τοῦ A. MICHEL, Die Kaisermacht in der Ostkirche ἐν Ostkirchliche Studien τ. 4 (1955) σ. 221 – 260 καὶ 5 (1956) σ. 1 – 32.

Σελ.	6	στιχ.	8	ἀντὶ	Φεβρουαρίου	γρ.	Ἰουνίου
»	36	»	16	»	484	»	474
»	52	»	5	πρόσθετες	14	Νοεμβρίου	556
»	87	»	8	ἀντὶ	822	γρ.	821
»	112	σημ.	1	»	1022	»	1028
»	114	στιχ.	26	»	1056	»	1055
»	115	»	6	»	22	Αὐγούστου	» 31 Αὐγούστου